אור החיים על שמות

אור החיים על התורה

geulaquiz.com

פרק א

א **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.** טַעַם אָמְרוֹ ״וְאֵלֶּה״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם כִּי כֻּלָּם צַדִּיקִים כַּאֲבוֹתֵיהֶם, ״וְאֵלֶּה״ מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים, מָה רִאשׁוֹנִים לָהֶם אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב צַדִּיקִים עֶלְיוֹנִים, כְּמַעֲשֶׂה אָבוֹת עָשׂוּ הַבָּנִים.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, שמות ד) כִּי זְמַן הַגְּלוּת הִתְחִיל מִימֵי אַבְרָהָם מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְאֵלֶּה״ וְגוֹ׳ ״הַבָּאִים מִצְרָיְמָה״ – מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים, לוֹמַר לְךָ שֶׁגַּם הָרִאשׁוֹנִים בְּגָלוּת הָיוּ וְאֵלֶּה עִמָּהֶם.

עוֹד יִרְצֶה, מַה הָרִאשׁוֹנִים יָדְעוּ וְהִכִּירוּ בַּגָּלוּת וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם, כְּמוֹ כֵן אֵלֶּה. וְהוּא אָמְרוֹ ״וְאֵלֶּה״ מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים.

וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ טַעַם נָכוֹן לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר הַכָּתוּב וּמְנָאָם אַחַר שֶׁכְּבָר מְנָאָם בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ בִּירִידָתָם לְמִצְרַיִם, וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כִּי לְהוֹדִיעַ חִבָּתָם חָזַר וּמְנָאָם בְּמוֹתָם, וְאֵין דָּבָר זֶה מַסְפִּיק אֶלָּא לִדְרָשָׁה וְלֹא לִפְשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים, וְעוֹד לִדְבָרָיו הָיָה לוֹ לְקַבֵּעַ הַמִּנְיָן אַחַר אָמְרוֹ ״וַיָּמָת יוֹסֵף״ וְגוֹ׳ ״וְאֵלֶּה שְׁמוֹת״ וְגוֹ׳.

וּלְדַרְכֵּנוּ הַכָּתוּב יוֹדִיעַ טַעַם מִנְיָנָם שֶׁמּוֹנֶה הוּא וְהוֹלֵךְ בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה מִי וָמִי הַבָּא לְקַבֵּל גְּזֵרַת מֶלֶךְ לִסְבּוֹל עוֹל הַגָּלוּת, וְלֹא פָּנָה עוֹרֶף כְּמַעֲשֶׂה עֵשָׂו הָרָשָׁע (בראשית לו:ח) שֶׁהָלַךְ לוֹ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב,יג) מִפְּנֵי שְׂטַר חוֹב שֶׁל הַגָּלוּת. וְאָמַר ״וְאֵלֶּה שְׁמוֹת וְגוֹ׳ הַבָּאִים מִצְרָיְמָה״, פֵּרוּשׁ הַבָּאִים לִסְבּוֹל עוֹל הַגָּלוּת בְּמִצְרַיִם ״אֶת יַעֲקֹב״, אִתּוֹ בְּדוֹמִין לוֹ בְּהַסְכָּמָה אַחַת לִפְרוֹעַ שְׂטַר חוֹב הַגָּלוּת. לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַבָּאִים**, פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁלֹּא בָּאוּ, חֻפְּצִים הָיוּ לָבוֹא, וְזֶה לְךָ הָאוֹת **אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ** כְּאָדָם שֶׁמֵּכִין עַצְמוֹ עַל הַדָּבָר, וְאִלּוּ יָרְדוּ מִצְרַיִם לִסְבָּה יְדוּעָה לֹא הָיוּ עוֹקְרִים דִּירָתָם וּבָאִים, וְהָיוּ בָּאִים בִּיאַת עֲרַאי וְרִגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה לָשׁוּב אַרְצָה כְּנַעַן.

וְטַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר **בָּאוּ** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר ״הַבָּאִים״, נִתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת הֶפְרֵשׁ בֵּין הַמְּנוּיִים בַּפָּרָשָׁה לְאַנְשֵׁי בֵיתָם, כִּי אַנְשֵׁי בֵיתָם אֵין כֻּלָּם בְּגֶדֶר זֶה. וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ בְּפָסוּק ״בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו״ וְגוֹ׳ (בראשית מו:ז), כִּי הֵם דַּוְקָא הָיוּ חֻפְּצִים בַּדָּבָר. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָנָה כָּאן אֶלָּא שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, אוּלַי שֶׁהֵם הָיוּ בְּגֶדֶר בִּפְנֵי עַצְמָם בְּדוֹמֶה לְיַעֲקֹב.

או יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מֵרְצוֹנָם וְחֶפְצָם מִצְרַיְמָה הָרְשׁוּמִים רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְגוֹ׳, אֲבָל כָּל שְׁאָר יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב לְצַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב בָּאוּ עִמּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ**, וְזוֹלַת בִּיאַת יַעֲקֹב לֹא הָיוּ בָּאִים כֻּלָּם, וְלָזֶה הֶצְרֵךְ לוֹמַר ״בָּאוּ״ פַּעַם שְׁנִיָּה.

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ **הַבָּאִים** וְגוֹ׳, שֶׁבָּא לוֹמַר מוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי בִּרְצוֹנָם בָּאוּ, וְהָרְאָיָה שֶׁאַחַר מוֹת אֲבִיהֶם וְעָלוּ אַרְצָה כְּנַעַן חָזְרוּ פַּעַם שְׁנִיָּה, כְּאָמוּר בְּפָרָשַׁת וַיְחִי, וְהוּא אָמְרוֹ ״הַבָּאִים מִצְרַיְמָה אֶת יַעֲקֹב״ מֻחְדָּשׁ ״אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ״, אַחַר שֶׁעָלוּ מִשָּׁם חָזְרוּ לְמִצְרַיִם אִישׁ וּבֵיתוֹ. וּמָנָה הַכָּתוּב מִי הֵם בַּעֲלֵי צִדְקוּת זֶה רְאוּבֵן וְגוֹ׳, הָא לְמַדְתָּ כִּי עַנְפֵי הָאִילָן כְּאִילָן עַצְמוֹ שָׁוִים לַחֹפֶשׁ בִּגְזֵרַת מֶלֶךְ, וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה׳ וְגוֹ׳:

ה **וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ וְגוֹ׳ וְיוֹסֵף וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר ״וַיְהִי״ לְשׁוֹן צַעַר, וְאִם עַל הַגָּלוּת – אֵין זֶה מְקוֹם הַדָּבָר. גַּם צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **כָּל.** עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לַחְזֹר לְהוֹדִיעַ מִנְיַן יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ וִידַעְנוּם. עוֹד מַה הוֹדָעָה זוֹ כְּדָבָר חָדָשׁ ״וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרָיִם״.

וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו,א) שֶׁעָתִיד הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, וּמִי סִבֵּב שֶׁלֹּא הֶעֱמִיד אֶלָּא שְׁנַיִם, הוּא פֶּגַע רַע שֶׁפָּגְעָתְהוּ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר ״וַיְפַזֵּז זְרֹעֵי יָדָיו״ (בראשית מט:כד) עַד כָּאן. הָא לָמַדְתָּ שֶׁזּוֹלַת זֶה הָיָה יוֹסֵף מַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, שֶׁמִּצְטַעֶרֶת הַתּוֹרָה עַל שֶׁלֹּא הָיוּ בֵּין הַכֹּל אֶלָּא שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ׳, וְנָתַן הַטַּעַם לַדָּבָר שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא שִׁבְעִים, וְאָמַר **וְיוֹסֵף הָיָה** וְגוֹ׳, וְדַיָּן גָּרְמָא שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב אֶלָּא שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁזּוֹלַת זֶה אִם לֹא יָרַד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הָיָה יוֹסֵף מַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים וְהָיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁמוֹנִים עֲנָפִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים יַחַד.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ׳ **וְיוֹסֵף** וְגוֹ׳, לוֹמַר כִּי כְּלָלוּת עֲנָפִים אֵלּוּ כֻּלָּם שָׁוִים לְטוֹבָה בְּאֵין הֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם, כֻּלָּם צַדִּיקִים, כֻּלָּם חֲכָמִים, כֻּלָּם בְּלֵב שָׁלֵם זֶה עַל זֶה וּכְאֵלּוּ כֻּלָּם נֶפֶשׁ אַחַת. וְהוֹדִיעַ חִדּוּשׁ וּרְבוּתָא גְּדוֹלָה הִיא לְצַד יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם, וּמִן הַטֶּבַע יִהְיֶה מִשְׁתַּנֶּה מֵהַשְׁוָאַת הָאַחִים, בֵּין לְצַד הָאַחְוָה, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה בְּרָצוֹן כְּהַשְׁוָאַת כֻּלָּם לְצַד מַה שֶּׁעָשׂוּ לוֹ שֶׁמְּכָרוּהוּ וְנִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְאֵיךְ לֹא יִהְיֶה קָצַת שִׁנּוּי בֵּינוֹ לְבֵין כֻּלָּם, בֵּין לְצַד הַצִּדְקוּת כִּי הָיָה נָתוּן בְּכוּר הַטֻּמְאָה וְהָאַחִים הָיוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וּמְסוֹכָכִים בְּאֵילָן הוּא יַעֲקֹב אֲבִיהֶם, וְעַל כָּל פָּנִים יִשְׁתַּנֶּה קְצָת. וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב כִּי שָׁוֶה הוּא לָהֶם וְנִכְנָס בְּמִסְפַּר הַשִּׁבְעִים, וּכְהַשְׁוָאַת כֻּלָּם יַחַד לִקְרָא נֶפֶשׁ אַחַת, בֵּין לִפְרָט הָאַהֲבָה וְהָאַחְוָה הַנִּכּוֹנָה בֵּין לְעִנְיַן הַצִּדְקוּת וְטַהֲרַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁלֹּא נִדְבַּק בּוֹ מִתַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ הֲגַם הֱיוֹתוֹ בְּמִצְרַיִם. וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית מו:ל) ״אָמוּתָה הַפָּעַם״ וְגוֹ׳.

ו **וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ׳ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לְהוֹדִיעַ מִיתַת יוֹסֵף, וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ (בראשית נ:כו) ״וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן״ וְגוֹ׳? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הוֹדָעַת הַכָּתוּב שֶׁמֵּתוּ הָאַחִים וְכָל הַדּוֹר. עוֹד מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ בֵּין מִיתַת הָאַחִים וְהַדּוֹר לְאָמְרוֹ ״וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל״. וְהִנֵּה הַמַּגִּיד שֶׁל מהרי״ק הִגִּיד

לוֹ טַעַם סְמִיכוּת זֶה וְהוּא דֶּרֶךְ סוֹד. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ כְּסֵדֶר זֶה "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', שֶׁאִם בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ פְּרִיַּת וּרְבִיַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה לוֹ לוֹמַר כְּסֵדֶר זֶה "וַיִּפְרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וְגוֹ' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

אָכֵן שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד לְהוֹדִיעַ הִשְׁתַּלְשְׁלוּת הַתְחָלַת הַשִּׁעְבּוּד וְסִבּוֹתָיו, וְהֵם בְּמִסְפָּר אַרְבָּעָה. הָא' – מִיתַת יוֹסֵף, שֶׁאִם הָיָה יוֹסֵף קַיָּם יַסְפִּיק שֶׁלֹּא יִמְשְׁלוּ בָּהֶם הַמִּצְרִיִּים, הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיּוֹסֵף קַיָּם הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁקֵטִים וּמְעֻנָּגִים.

ב' – מִיתַת הָאַחִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִן הָאַחִים קַיָּם הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מְכַבְּדִים אוֹתָן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג,א) בְּפָסוּק (בראשית נ:יד) "וַיָּשָׁב יוֹסֵף וְגוֹ' וְאֶחָיו" וְגוֹ' אַחַר קָבְרוֹ אֶת אָבִיו, יָעַץ שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

ג' – מִיתַת כָּל הַדּוֹר: פֵּרוּשׁ: כָּל הַשִּׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁכֵּלָן הָיוּ חֲשׁוּבִין בְּעֵינֵיהֶם, וּבְאֶמְצָעוּתָם לֹא הָיָה לָהֶם פָּנִים לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם. אוֹ לְצַד שֶׁהָיוּ בְּנֵי דַעַת, וְאֵין מְצִיאוּת לַמִּצְרִיִּים לְהִתְחַכֵּם חָכְמָתָם שֶׁמַּתְחִיל בְּפֶה רַךְ, כִּי הָיוּ בְּנֵי הַדּוֹר הַהוּא חֲכָמִים וְיַכִּירוּ הַחָכְמָה וְלֹא יְקַבְּלוּ עֲשׂוֹת לָהֶם דָּבָר בְּשׂוּם אֹפֶן.

ד' – וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ', כִּי אִם לֹא הָיְתָה הַהַרְגָּשָׁה הַגְּדוֹלָה שֶׁ"פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וְגוֹ' בִּמְאֹד וְגוֹ' וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ" וְגוֹ' – לֹא הָיוּ נוֹתְנִים לֵב לְבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת, אֶלָּא הַהֶרְגֵּשׁ הַגָּדוֹל הוּא הַסּוֹבֵב בְּאֶמְצָעוּת הֶעְדֵּר הַמּוֹנַע שֶׁהוּא יוֹסֵף וְאֶחָיו וְכָל הַדּוֹר. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל** וְלֹא אָמַר "וַיִּפְרוּ" וְגוֹ', כִּי לֹא בָּא לְהוֹדִיעַ עִנְיַן הָרְבּוּי אֶלָּא לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא זֶה סוֹבֵב הַגָּלוּת.

וְעוֹד **וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ וְגוֹ'**, וְזוֹלַת אַחַת מִכָּל דְּבָרִים הַסְּדוּרִים לֹא הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, וּלְמַאן דְּאָמַר (סוטה יא,א) "חָדָשׁ" שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵרוֹתָיו, הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הֵם סִבָּתוֹ לְחַדֵּשׁ דַּעְתּוֹ מִשֶּׁנָּה מִקֶּדֶם, וְהָבֵן.

וְהִנֵּה לְפִי פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים יַגִּיד כִּי כָּל עוֹד שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהַדּוֹר הַהוּא קַיָּם הָיָה מוֹנֵעַ הַשִּׁעְבּוּד, וְקָשֶׁה אִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר הַכָּתוּב אֶלָּא "וַיָּמָת כָּל הַדּוֹר הַהוּא", שֶׁאֲפִלּוּ כָּל יְמֵי אֶחָד מֵהַדּוֹר לֹא הָיָה שִׁעְבּוּד, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לֹא מִיתַת יוֹסֵף וְלֹא מִיתַת אֶחָיו, דְּקַל וָחוֹמֶר שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשִּׁעְבּוּד בִּימֵיהֶם. וַאֲפִלּוּ לְרַבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סדר עולם רבה ג) שֶׁאָמְרוּ כָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מֵהַשָּׁבָטִים קַיָּם לֹא הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, קָשֶׁה לָמָּה הֵצַרְךָ לְהַזְכִּיר מִיתַת יוֹסֵף, קַל וָחוֹמֶר הוּא מֵהָאַחִים.

וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי הָיוּ הַדְּרָגוֹת בַּדָּבָר, כִּי בְּמִיתַת יוֹסֵף יָרְדוּ מִגְּדֻלָּתָם שֶׁהָיוּ מְעֻלִּים יוֹתֵר מִמִּצְרִיִּים וְנַעֲשׂוּ שָׁוִים לָהֶם, וּבְמִיתַת הָאַחִים יָרְדוּ לְמַטָּה מִמַּדְרֵגָתָם שֶׁהָיוּ בְּעֵינֵיהֶם נִבְזִים אֲבָל לֹא הָיוּ מְשֻׁתַּעְבָּדִים בָּהֶם, וּבְמִיתַת כָּל הַדּוֹר הִתְחִילוּ לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּאֶמְצָעוּת קִנְאָתָם אֲשֶׁר רָאוּ הַפְלָגַת רִבּוּיָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְמַלְּאוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּהֶם.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִן הַשָּׁבָטִים וְכוּ', וְלִדְבָרֵינוּ אֲפִלּוּ מִן הַשִּׁבְעִים. דַּע כִּי דָּבָר זֶה לֹא הֻחְלַט לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה ג): מִשֶּׁמֵּת לֵוִי עַד שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קט"ז שָׁנָה, אֵין שִׁעְבּוּד יָתֵר עָלָיו וְלֹא פָּחוֹת מִפ"ו, כִּשְׁנוֹתֶיהָ שֶׁל מִרְיָם שֶׁנִּקְרָאָה עַל שֵׁם הַמָּרוּר, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי אֵין הַכְרַעַת דָּבָר שֶׁמִּשֶּׁמֵּת לֵוִי שֶׁהוּא אַחֲרוֹן שֶׁבַּשְּׁבָטִים הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד. וּפְשַׁט הַכָּתוּב אֲנִי רוֹאֶה שֶׁלֹּא אָמְרוּ "הֻבָּה נִתְחַכְּמָה לוֹ" אֶלָּא אַחַר מִיתַת כָּל הַדּוֹר הַהוּא, וְהִשְׁוָה הַכָּתוּב לְכָל אֶחָיו.

ט **וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה וְגוֹ'.** אָמְרוּ "הִנֵּה" וְגוֹ' יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ,יב) בַּפָּסוּק (בראשית ל"ד:ל') "עֲכַרְתֶּם אוֹתִי" שֶׁצִּלּוּלָהּ הָיְתָה הֶחְבֵּית וְכוּ', כִּי מָסֹרֶת הָיְתָה בְּיַד וְכוּ' שֶׁעֲתִידִין לִפּוֹל בְּיַד יִשְׂרָאֵל, עַד כָּאן. וְלָזֶה אָמַר מֶלֶךְ מִצְרַיִם "הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הַיְדוּעַ בְּתוֹקֶף רָעוֹז, הִנֵּה הוּא רַב וְעָצוּם.

וְאָמַר **הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה** וְגוֹ' **וְעָלָה מִן הָאָרֶץ**, וַיַּעֲשֶׂה מַה שֶּׁהוּא מְסֹרֶת בְּיָדָם שֶׁהוּא יְאַבֵּד כָּל נֶפֶשׁ לַכְּנַעֲנִי אָחִיו, לָזֶה יִתְחַכְּמוּ עָלָיו לְאָסְרוֹ לְבַל צֵאת. וְלָזֶה נִקְרֵאת מִצְרַיִם בֵּית הַכֶּלֶא, כִּי הָיוּ הַמִּצְרִים שׁוֹמְרִים אֶת יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי צֵאת מִשָּׁם לַחֲשַׁשׁ כַּלּוֹת אָחִיו הַכְּנַעֲנִי וְכוּ'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **הִנֵּה עַם** וְגוֹ' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי עַם זֶה מְשֻׁנֶּה מִכָּל הָעַמִּים, כִּי שְׁאָר הָעַמִּים יִתְעָרְבוּ בֵּינֵיהֶם, וְאֵין לְךָ עַם שֶׁאֵין בּוֹ תַּעֲרוֹבוֹת גְּדוֹל מִכָּמָּה עַמִּים, אֲשֶׁר לֹא כֵן עַם יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **הִנֵּה עַם** כְּלוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵין זָר אִתָּם, וְאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם** פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתָם עַם אֶחָד וּמְיֻחָד, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ מְעַטִּים בְּעֶרֶךְ שְׁאָר הָאֻמּוֹת, יֶחְשְׁבוּ לְרַבִּים וַעֲצוּמִים מֵהֶם לְצַד שֶׁהֵם כָּל אֶחָד נוֹתֵן נַפְשׁוֹ עַל אָחִיו, וְזֶה יָדוּעַ לְיוֹדְעֵי עֶרֶךְ מִלְחָמָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם**, "רַב" – שֶׁמִּתְרַבֶּה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם, וְהִנֵּה מִשֶּׁבַע הָעוֹלָם כַּאֲשֶׁר יִוָּלְדוּ רַבִּים יִהְיוּ תִּשְׁעִי כֹּחַ בֵּין בִּבְחִינַת הַנּוֹלָדִים בֵּין בִּבְחִינַת הַמּוֹלִיד, וְצֵא וּלְמַד מֵהַתְאוֹמִים כַּיָּדוּעַ לַטִּבְעִיִּים, וּמֵעַתָּה אֵין מֵחוּשׁ לְרִבּוּיָם כִּי סוֹפָם לְהִתְמַעֵט, וְכִי יִהְיוּ רַבִּים אֵין בָּהֶם כֹּחַ לָחוּשׁ לְרִיבּוּיָם, לָזֶה אָמַר "וְעָצוּם", פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהֵם מִתְרַבִּים בְּיוֹתֵר מֵהָרָגִיל אַף עַל פִּי כֵן "וְעָצוּם מִמֶּנּוּ", הֲגַם שֶׁאֵין בָּהֶם הֶרְבּוּי, וּמִן הָרָאוּי הֵם הָיוּ רְאוּיִים לִהְיוֹת חֲזָקִים יוֹתֵר מֵהֶם, וּמֵעַתָּה בְּהֶכְרֵחַ לְהִתְחַכֵּם עָלָיו. וּכְפִי זֶה תִּיבַת "מִמֶּנּוּ" חוֹזֶרֶת אֶל "עָצוּם" וְלֹא לְאָמְרוֹ "רַב", כִּי בְּסָמוּךְ הוּא אוֹמֵר "פֶּן יִרְבֶּה".

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ**, פֵּירוּשׁ שֶׁגִּדוּלָתָם וְרִבּוּיָם מֵהֶם הָיָה. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי בָּא לְהוֹדִיעַ אוֹתָם כִּי יֵשׁ לָהֶם חוֹב בְּיִשְׂרָאֵל, וְנִתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים טַעֲנָה לְבַל יֹאמְרוּ אֵלָיו עֲמוֹ אוֹ כָּל רוֹאֶה מַעֲשָׂיו נָכְרִיִּים, כִּי בְּאֵיזֶה כֹּחַ יַעֲמֹד וְיִקַּח עַם אֶחָד הַשׁוֹכֵן בְּקִרְבּוֹ וְיַעֲבֹד בּוֹ עֲבוֹדַת עֶבֶד. לָזֶה אָמַר **הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** זֶה

עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ מִשֶּׁלָּנוּ הוּא, כִּי אָנוּ הֶחֱיֵינוּ אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי רָעָב, וְכָל מַה שֶּׁנִּתְרַבָּה מִמֶּנּוּ הוּא גַּם כֵּן, כִּי בִּשְׁבִעִים נֶפֶשׁ בָּא לָגוּר בָּאָרֶץ. וּמֵעַתָּה יַחֲזִיק בְּיִשְׂרָאֵל בַּחֲזָקָה שֶׁעִמָּהּ טַעֲנָה, וְיִתְחַכְּמוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כִּי כָּל הַמְּלָכִים וּגְדוֹלֵי הָעַמִּים יִתְחַכְּמוּ לְפָאֵר מַלְכוּתָם בְּעַם מְכֻבָּד, וּמַה גַּם בְּעַם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׁם וּמַעֲלָה מְיֻחֶדֶת לוֹ, וְאֵין לְךָ אֻמָּה שֶׁשָּׁלְטָה בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיְתָה מְעֻלָּה עַל כָּל הָאֻמּוֹת, בְּסוֹד (איכה א:ה) "הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ". לָזֶה אָמַר מֶלֶךְ חָדָשׁ: "הִנֵּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הַמְכֻבָּדִים הֵם הֵם הָעִקָּר בַּמַּלְכוּת יוֹתֵר מֵהַמִּצְרִים, וּבָהֶם הֵם מִתְכַּבְּדִים, וְכִי יֵצְאוּ מֵהָעִיר תִּהְיֶה הָעִיר פְּחוּתָה וּבְזוּיָה. לָזֶה **הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ** וְגוֹ', פֶּן יֵצֵא מֵהָעִיר בְּאֶמְצָעוּת סִבָּה כִּי תִּקָּרֵאנָה מִלְחָמָה וְיָקוּץ מֵהַמִּלְחָמָה וְיֵלֵךְ לוֹ, וְאָז אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לְמָנְעוֹ כִּי יִלָּחֵם בָּנוּ בְּהִצְטָרְפוּת מִלְחָמָה הַלּוֹחֶמֶת עִמָּנוּ.

יא **וַיָּשִׂימוּ עָלָיו וְגוֹ'.** כָּאן הַבֵּן שׁוֹאֵל: מַה חָכְמָה נִתְחַכְּמוּ בָּזֶה? אֵין זוֹ חָכְמָה אֶלָּא רָעוּת וַחֲצִיפוּת. עוֹד, אֵיךְ מְלָאָם לִבָּם בִּתְחִלַּת הַשִּׁעְבּוּד לָשׂוּם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי מִסִּים? וְעוֹד, אֵיךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָטוּ עָרְפָּם לַעֲבוֹדַת עֲבוֹדָה נָכְרִיָּה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים? וְהִנֵּה רַז"ל שֶׁאָמְרוּ (סוטה יא,א) כִּי הָיָה הַדָּבָר בְּהַדְרָגָה, בִּתְחִלָּה בְּפֶה רַךְ וּלְבַסּוֹף בְּפֶרֶךְ, וּמִן סֵדֶר הַכְּתוּבִים מַשְׁמַע כִּי בִּתְחִלָּה שָׂמוּ עֲלֵיהֶם שָׂרֵי מִסִּים, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה צָרִיךְ לוֹמַר כִּי קֶדְמוּ דְּבָרִים לְשִׁימַת שָׂרֵי מִסִּים.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ", כִּי סוֹבְרִים שֶׁיְּכוֹלִין לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם בְּעַד הַטּוֹב שֶׁעָשׂוּ לָהֶם בִּשְׁנֵי רָעָב, אֶפְשָׁר שֶׁבָּאוּ עֲלֵיהֶם בְּכֹחַ וְאֵל תֵּרֶף וּמִיָּד, וְשִׁעְבְּדוּם וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם שָׂרִים, וְאָז הָיוּ מוּעָטִים בְּעֵרֶךְ הַמִּצְרִיִּים וְנָטוּ עָרְפָּם. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "הָבָה נִתְחַכְּמָה" אֵינוֹ עַל פֶּרֶט הַשִּׁעְבּוּד אֶלָּא עַל פֶּרֶט אַחֵר, וּכְמוֹ כֵּן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,יח) שֶׁהָיָה עַל שִׁקּוּעַ הַבָּנִים בַּיָּם כָּאֻמּוּר בְּדִבְרֵיהֶם.

עוֹד נִרְאֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **לְמַעַן עַנֹּתוֹ** וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁהוּא לְמַעַן עַנּוֹתוֹ מִתְּחִלָּה. עוֹד אָמְרוּ **בְּסִבְלֹתָם** מַה בָּא לְמַעֵט?

אָכֵן נִרְאֶה שֶׁנִּתְחַכְּמוּ עָלָיו לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּדֶרֶךְ זֶה, כִּי פַּרְעֹה מִן הַסְּתָם יִהְיוּ לוֹ בּוֹנִים עָרִים לְשֵׁבֶת וְהַרְבֵּה עוֹבְדִים עֲבוֹדוֹת הַצְּרִיכִין לַמַּלְכוּת מֵהַמִּצְרִיִּים עַצְמָם וּמֵהַזּוֹלֶת, וְהָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה יִקָּרְאוּ "מַס" כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א ה:כז): "וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל יִשְׂרָאֵל", וְיָעַץ עֵצָה לָשׂוּם עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ הֵם שָׂרֵי מִסִּים, יוּבַן שֶׁיִּהְיוּ הֵם הַמְמֻנִּים עַל כָּל עוֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ פְּחִיתוּת וְלֹא דַלּוּת לְיִשְׂרָאֵל וְאֵינָם יְכוֹלִין לְמָאֵן. וְכַוָּנָתָם בָּזֶה הוּא לְעָרְמָה, לְמַעַן עַנּוֹתוֹ לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּסִבְלוֹתָן שֶׁל הַמִּסִּים שֶׁהֵם עוֹבְדֵי עֲבֹדוּת, כְּשֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם אֲשֶׁר שָׂמוּ עֲלֵיהֶם בְּתוֹסֶפֶת מְרֻבָּה מִמַּה שֶּׁיּוּכְלוּ שְׂאֵת, יִצְטָרְכוּ הַשָּׂרִים לְהִצְטָרֵף עִמָּהֶם לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם לְהַשְׁלִים חֻקָּם, שֶׁלֹּא הָיוּ מַכִּירִים בְּחֹק הָעֲבוֹדָה אֶלָּא לַשָּׂרִים שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם הֵם הַמְמֻנִּים. וְזוֹ הִיא חָכְמָתָם שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עָרְמָה זוֹ הִכְנִיסוּם בַּסְּבָלוֹת, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּתְחִלָּה בְּפֶה רַךְ הָיוּ לְשָׂרִים וְאַחַר כָּךְ הָיוּ לַעֲבָדִים, "וַיִּבֶן עָרֵי" וְגוֹמֵר.

יב **וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְגוֹ'.** מַה יֵּעָרֵב נְעִימוּת הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב בַּזֹּהַר (חלק ב צה:) בְּפָסוּק (קהלת ח:ט) "עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ", כִּי בְּאֶמְצָעוּת הָעִנּוּי וְהַצָּרוֹת תִּתְבָּרֵר בְּחִינַת הַטּוֹב מֵהָרַע וְתִסָּמֵךְ אֶל חֵלֶק הַטּוֹב, וְתִתְבָּרֵר בְּחִינַת הָרַע מֵחֵלֶק הַטּוֹב וְתִסָּמֵךְ אֶל בְּחִינַת הָרַע, וּשְׁנֵי פְּרָטִים אֵלּוּ רְמוּזִים בְּאָמְרוֹ "לְרַע לוֹ". וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְכַאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ כֵּן" — כְּשֶׁעִוּר הָעִנּוּי הָיוּ מוֹצִיאִים וּמְבָרְרִים חֵלֶק הַטּוֹב וּמִתְרַבֶּה חֵלֶק הַטּוֹב "וְכֵן יִפְרֹץ". אוֹ יִרְמֹז **וְכֵן יִפְרֹץ** שֶׁהָיָה נִפְרָץ מִמֶּנּוּ חֵלֶק הָרַע שֶׁהָיָה דָּבוּק בּוֹ, וְהוּא הַצָּרוּף אֲשֶׁר צָרַף ה' אוֹתָם בְּכוּר הַבְּרָזֶל בְּמִצְרַיִם.

וּכְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב יִרְצֶה, כִּי כְּשֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים מַרְבִּים לְעַנּוֹת, הָיָה ה' מַרְבֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נֶעֱזָרִים עַל הָעֲבוֹדָה וְהָיָה נוֹתֵן בָּהֶם כֹּחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **כֵּן יִרְבֶּה** לְשִׁעוּר אֲשֶׁר יַסְפִּיקוּ הָעוֹבְדִים בָּעֲבוֹדָה, וְגַם ה' נוֹתֵן בָּהֶם כֹּחַ לְשִׁעוּר אֲשֶׁר יִתְמַעֵט מִכֹּחָם מֵהָעִנּוּי. וּכְשֶׁרָאוּ הַמִּצְרִים כֵּן, הָיוּ מַעֲבִידִים אוֹתָם בְּפֶרֶךְ, כְּתַרְגּוּמוֹ בְּקַשְׁיוּ.

יד **וַיְמָרְרוּ אֶת וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה** פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוֹדָה שֶׁהִיא קָשָׁה מִצַּד עַצְמָהּ אֲפִלּוּ בְּמוּעָט מִמֶּנָּה, וְהוּא עֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים וַעֲבוֹדַת שָׂדֶה.

וְאָמְרוֹ **אֵת כָּל עֲבוֹדָתָם** וְגוֹ', כִּי לֹא תֹאמַר שֶׁהִרְפּוּ יָדָם מֵהֶם מִשְּׁעוּר הַבִּנְיָן שֶׁקָּצְבוּ לָהֶם מִקּוֹדֶם, אֶלָּא שֶׁקִּצְבַת עֲבוֹדָה רִאשׁוֹנָה בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת וְהוֹסִיפוּ לָהֶם. כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁאַחַר שֶׁשָּׂמוּ עֲלֵיהֶם כָּךְ וְכָךְ שֵׁיבְנוּ בְּכָל יוֹם אַחַר שֶׁיִּהְיֶה הַחֹמֶר וְהַלְּבֵנִים מוּכָנִים לִפְנֵיהֶם, הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת הֲכָנַת הַחֹמֶר וְהַלְּבֵנִים וְכָל עֲבוֹדַת הֲכָנַת הַבִּנְיָן, וְלֹא הֵקֵלּוּ מִצַּד זֶה שִׁעוּר עֲבוֹדָה רִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ אֶלָּא אַתָּה עָמָּה. וְזֶה מֵהַהִתְחַכְּמוּת פֶּן יִרְבֶּה, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִילוּ לְהַמְעִיטָם כִּי נִתְרַבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִסְפִּיקוּ לָדָבָר זֶה, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם" וְגוֹ' לְהָמִית הַזְּכָרִים.

טו **וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ וְגוֹ'.** הֲגַם שֶׁכָּל הַמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, דִּכְתִיב "וַיָּשִׂימוּ" "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ" וְגוֹ', "וַיַּעֲבִידוּ", "וַיְמָרְרוּ", כִּי לֹא הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא הוּא וְעַמּוֹ, דָּבָר זֶה עָשָׂאוֹ הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּסוֹד, שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ הָעִבְרִיּוֹת לְהַסְתִּיר הֶרְיוֹנָם וְשֶׁלֹּא יַרְחִיקוּ הַמְיַלְּדוֹת מִלֵּילֵד אוֹתָם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ.

לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיּוֹת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מָה אָמַר לָהֶם בַּאֲמִירָה זוֹ. וְאוּלַי כִּי הָאֲמִירָה הִיא שֶׁקָּרָא וְאָמַר **הָעִבְרִיּוֹת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת** וְגוֹ', כִּי לִהְיוֹת שֶׁבָּאוּ לְפָנָיו הַרְבֵּה וְלֹא הָיָה מַכִּיר אֵלּוּ הַמְיַלְּדוֹת, לָזֶה קָרָא בְּשֵׁמוֹתָם לְיַחֵד לָהֶם הַדִּבּוּר לְצַד שֶׁהָיוּ גְּדוֹלוֹת שֶׁל כָּל הַמְיַלְּדוֹת וְרָצָה לְהַטִּיל הַדָּבָר עֲלֵיהֶן, כִּי כֵן דֶּרֶךְ

הַשְׁרָה. עוֹד יִרְצֶה שֶׁהוּא עָשָׂה אוֹתָן גְּדוֹלוֹת וְשָׂרוֹת בִּקְרִיאָה זוֹ עַל כָּל הַמְיַלְּדוֹת, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן פֵּרַט אֶת שְׁמוֹתָן, וְלָזֶה חָזַר לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁהַצִּוּוּי לֹא לִשְׁתֵּיהֶן לְבַד אֶלָּא לְכָל הַמְיַלְּדוֹת, אֶלָּא שֶׁאֵלּוּ יִהְיוּ עֲלֵיהֶם שָׂרוֹת.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב לְשׁוֹן גְּדֻלָּה וְרוֹמְמוּת, עַל דֶּרֶךְ (דברים כו:יז-יח) "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ וַה' הֶאֱמִירְךָ", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַגִּיד שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה גָּרַם לָהֶם פַּרְעֹה מַעֲלָה וְהִתְרוֹמְמוּת לִשְׁתֵּי הַמְיַלְּדוֹת, וְעָלוּ בְּמַעֲלָה כָּאמוּר בְּסָמוּךְ (שמות א:כ): "וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים וגו' וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים" – בָּתֵּי כְהוּנָּה, בָּתֵּי לְוִיָּה, בָּתֵּי מַלְכוּת, בָּתֵּי נְבִיאוּת (סוטה יא:).

טז וַיֹּאמֶר וגו' וּרְאִיתֶן עַל וגו'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְאֵיזֶה עִנְיָן רָאִיָּה זוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "אִם בֵּן" וגו', וּמַה גַּם לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יא:) שֶׁאָמְרוּ סִימָן מָסַר לָהֶם – בֵּן פָּנָיו לְמַטָּה, בַּת פָּנֶיהָ לְמַעְלָה, לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה הֶצְרֵךְ לְסִימָנִים אֵלּוּ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק טַעְמוֹ לָמָּה לֹא גָּזַר עַל הַכֹּל, וְאֵין לְהַאֲמִין עָלָיו כִּי בְּמִדַּת רַחֲמִים נָהֵג לָשׂוּם לָהֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ, כִּי שָׁרְשׁוֹ שֹׁרֶשׁ אַכְזָרִי הוּא. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַהֲמִתֶּן אוֹתוֹ** בְּתוֹסֶפְתָּא וָא"ו מִבְּלִי מַעֲשֶׂה קוֹדֶם לַדָּבָר. עוֹד לָמָּה הֶצְרֵךְ לוֹמַר **וְאִם בַּת הִיא וָחָיָה**, כֵּיוָן שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָּזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יְבַקְּשׁוּ הַמְיַלְּדוֹת לְעַקּוֹר אֶת הַכֹּל.

אָכֵן רָשָׁע זֶה נִתְחַכֵּם כְּדֵי שֶׁתַּעֲלֶה בְּיָדוֹ הָעֵצָה, כִּי מִי זֹאת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר תַּזְמִין עֵצָה לְמִילֶּדֶת לַהֲרֹג בְּנָיהָ, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר לָהֶן שֶׁיִּתְנַהֲגוּ בְּסֵדֶר זֶה וְיַעֲשׂוּ בְּהֶעְלֵם דָּבָר וְלֹא יַרְגִּישׁוּ הַיּוֹלְדוֹת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי קֹדֶם שֶׁיִּוָּדֵע הַנּוֹלָד מַה הוּא אִם בֵּן אִם בַּת יִרְאוּ הַמְיַלְּדוֹת עַל הָאָבְנַיִם אִם בֵּן הוּא יְמִיתוּהוּ וְיֹאמְרוּ נוֹלַד מֵת, וְלֹא יַנִּיחוּ עַד שֶׁיֵּצֵא וְעַוֵּי (צועק; ראה סוטה יב,א) אֶלָּא שֶׁיִּרְאוּ עַל הָאָבְנַיִם קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא לָעוֹלָם אִם בֵּן הוּא, וּמִנַּיִן יֵדְעוּ, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סִימָן מָסַר לָהֶם, וְלָזֶה אָמַר "וַהֲמִתֶּן" בְּתוֹסֶפְתָּא וָא"ו, כִּי מִצָּוָה רִאשׁוֹנָה צִוָּה אוֹתָן לְהַבְחִין לָדַעַת אִם בֵּן הוּא קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא לָעוֹלָם וְיִתֵּן קוֹלוֹ, וְהַשְׁנִיָּה "וַהֲמִתֶּן אוֹתוֹ" בְּצֵאתוֹ מִבֶּטֶן אִמּוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְאִם בַּת הִיא** וגו', נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה לֹא יַרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר הַנָּשִׁים הַיּוֹלְדוֹת, כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁלִּפְעָמִים וַלְדוֹתֵיהֶן מִתְקַיְּמִין לֹא יַחְשְׁדוּ בַּמְיַלְּדוֹת, וְהֵם לֹא יַבְחִינוּ כִּי הוֹרְגוֹת הַזְּכָרִים וְלֹא הַנְּקֵבוֹת. וְאוּלַי שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם לְבַל יוֹדִיעוּ הַזָּכָר אֶלָּא יֹאמְרוּ שֶׁהַנּוֹלָד נוֹלַד מֵת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יֵסְתַּר הַחָשָׁד, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים.

וְהִנֵּה עֵצָה חֲכָמָה יָעַץ פַּרְעֹה בְּדָבָר זֶה לְבַל יוּכְלוּ עֲלוֹת מֵהָאָרֶץ, וְהוּא כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר וְיִתְרַבּוּ הַנָּשִׁים, וְהֵן הָאִשָּׁה טַב לְמִיתַב טַן דּוּ, וְיִתְחַבְּרוּ נְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עִם הַמִּצְרִיִּים וְיִתְחַתְּנוּ בָּהֶם, וּמֵעַתָּה אֵין מְציאוּת לַעֲלוֹת מִן הָאָרֶץ כְּשֶׁיִּהְיוּ לְעַם אֶחָד. גַּם יַפְגִּימוּ הַנְּפָשׁוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת בְּעִרְבּוּב הַנְּפָשׁוֹת הַטְּמֵאוֹת וְיִהְיוּ שָׁם עַד עוֹלָם, בַּר מִינַּן. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַז"ל (ויקרא רבה לב,ה) שֶׁלֹּא נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁהָיוּ בָהֶם אַרְבָּעָה דְּבָרִים, וְאֶחָד מֵהֶם שֶׁשָּׁמְרוּ עַצְמָם מִן הָעֲרָיוֹת, וְעַל זֶה מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה (שיר השירים ד:יב) "גַּן נָעוּל" וגו', וְאִם הָיוּ מִתְחַתְּנִים עִם הַמִּצְרִיִּים לֹא הָיְתָה בַּר מִינַּן תְּקוּמָה לְשׁוֹנְאֵיהֶם.

יז וַתִּירֶאן הַמְיַלְּדֹת וגו'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **וְלֹא עָשׂוּ וַתְּחַיֶּיךָ**, וְרַז"ל (סוטה יא,א) אָמְרוּ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת מַיִם וּמָזוֹן. וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה לֹא הָיוּ עוֹשִׂים לָהֶם כֵּן מִקּוֹדֶם. וְאוּלַי שֶׁיּוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא פָּסְקוּ מֵהַהֶתָּכָה, וְהוּא סִבַּת הַיִּרְאָה שֶׁיָּרְאוּ אֶת הָאֱלֹהִים אֲפִלּוּ עַל מְנִיעַת הַהֶתָּכָה שֶׁהָיוּ רְגִילִין לְהֶטִיב בְּסִפּוּק מָזוֹן, וְלֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ וגו' אֶלָּא **וַתְּחַיֶּיךָ.**

אוֹ לְעוֹלָם כִּי מִקּוֹדֶם לֹא נָתְנוּ דַּעְתָּם עַל מִצְוָה זוֹ לְסַפֵּק מַיִם וּמָזוֹן, וְאַחַר שֶׁצִּוָּה לָהֶם פַּרְעֹה חָשְׁשׁוּ שֶׁיִּהְיוּ נֶחְשָׁדִים אִם יָמוּת אֶחָד מֵהַנּוֹלָדִים שֶׁהֵם הֶרְגּוּהוּ, לָזֶה לְהוֹצִיא עַצְמָן מֵהַחָשָׁד, הִשְׁתַּדְּלוּ לְהַחֲיוֹת אֲפִלּוּ מִי שֶׁיָּמוּת מִיתַת עַצְמוֹ מֵחֶסְרוֹן הַסִּפּוּק. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז בְּתֵבַת **אֶת הָאֱלֹהִים** לְרַבּוֹת יְצִיאַת יְדֵי חוֹבַת חָשַׁד בְּנֵי אָדָם לִהְיוֹת נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל.

וְטַעַם אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** כ"ף הַדִּמּוּי, לוֹמַר לֹא הוּא וְלֹא דוֹמֶה לוֹ. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר, לֶהֱיוֹת כִּי מִן הַדֶּרֶךְ הוּא כְּשֶׁיִּגְזֹר מֶלֶךְ דָּבָר, עַל כָּל פָּנִים בִּתְחִלַּת הַגְּזֵרָה דִּבֵּר מֶלֶךְ חָזָק וְאֵימַת מֶלֶךְ רוֹעֶשֶׁת לְבַל עָבוֹר עָלֶיהָ, וּבְאֹרֶךְ הַיָּמִים אֲחַר הַגְּזֵרָה הִיא רוֹפָפָת, וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַצַּדְקָנִיּוֹת הַלָּלוּ בִּטְּלוּ גְּזֵרַת מֶלֶךְ סָמוּךְ לַגְּזֵרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא עָשׂוּ**, וְאֵימָתַי? **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כִּי בְּעֵת שֶׁיָּצְאוּ מִשָּׁם וְהָיוּ מְיַלְּדוֹת לָעִבְרִיּוֹת לֹא עָשׂוּ וגו', וְאַדְרַבָּה סִפְּקוּ מָזוֹן לְאֵין נָכוֹן וּבִטְּלוּ דְּבָרָיו סָמוּךְ לַגְּזֵרָה. וְשִׁעוּר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** כְּשִׁעוּר (בראשית כז:ל) "כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ".

יח מַדּוּעַ וגו' וַתְּחַיֶּיךָ וגו'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הוּא הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעָשׂוּ, שֶׁעָלָיו הוּא אוֹמֵר **מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן**, וְאִם שֶׁלֹּא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים, זֶה יִקָּרֵא שְׁלִילַת הַמַּעֲשֶׂה וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר מַדּוּעַ לֹא עֲשִׂיתֶן. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַתְּחַיֶּיךָ**, וְאִם עַל סִפּוּק הַמָּזוֹן לַיְלָדִים הוּא אוֹמֵר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וַתִּירֶאן הַמְיַלְּדוֹת וגו' וַתְּחַיֶּיךָ" וגו', אִם לָזֶה נִתְכַּוֵּן מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹן הַמְיַלְּדוֹת עַל זֶה, וַהֲרֵי הֵן מוֹרִדוֹת בַּמֶּלֶךְ.

וְאוּלַי כִּי לֹא יָדַע פַּרְעֹה בְּפֵרוּשׁ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת מָזוֹן לַיְלָדִים, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַעֲשׂוּ כֵן בִּפְנֵי הַמִּצְרִיִּים, וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין לַחְשֹׁד בָּהֶם דְּלָטוּרִין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לב,ה) בְּפָסוּק "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה" וגו', כִּי שְׁנֵים עָשָׂר חֲדָשִׁים הָיָה בֵּינֵיהֶם דָּבָר זֶה וְלֹא גִּלָּה אָדָם מֵעוֹלָם. אֶלָּא שֶׁהַמִּצְרִיִּים הִגִּידוּ לוֹ שֶׁהָיוּ הַמְיַלְּדוֹת מְסַפְּקוֹת מַיִם וּמָזוֹן לְבֵית הַנָּשִׁים חָיוֹת, וְדָבָר זֶה יְכוֹלִין הַגּוֹיִם הַשְּׁכֵנִים לְהַכִּיר בַּדָּבָר כְּשֶׁתַּכְנִיס הַמְיַלֶּדֶת עִמָּהּ דִּבְרֵי סִפּוּק, וְיֵדְעוּ גַּם כֵּן כִּי הַנָּשִׁים הֶחָיוֹת הָיוּ בְּנֵיהֶם וְזִכְרִים. לָזֶה אָמַר פַּרְעֹה **מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן אֶת הַדָּבָר הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ סִפּוּק מַיִם וּמָזוֹן שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה הַנִּגְלֶה. וְהֵן אֱמֶת אִם לֹא הָיוּ מְחַיִּים

הַיְלָדִים הָיִיתִי תּוֹלֶה כִּי לַבָּנוֹת אַתֶּם מְסַפְּקִים, אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁהַסַּפּוּק הוּא לִמְקוֹם הַיְלָדִים וְהַיְלָדִים הֵנָּם בַּחַיִּים, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לָהֶם אַתֶּם מְסַפְּקִים. וְהוּא אָמְרוֹ **וְתַחֲיֶיןָ אֶת הַיְלָדִים**, וְאֵין זֶה אֶלָּא מֵעִיוּן שִׂכְלִי כַּנִּזְכָּר, כִּי הַיָּדוּעַ לוֹ בְּבֵרוּר אֵינוֹ אֶלָּא מַעֲשֶׂה הַסַּפּוּק לְבֵית הַיּוֹלְדוֹת.

יט **כִּי לֹא כַנָּשִׁים וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֵאֱרִיךְ כָּל כָּךְ לָשׁוֹן, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "לֹא כַמִּצְרִיּוֹת הָעִבְרִיּוֹת" אוֹ "הָעִבְרִיּוֹת לֹא כַמִּצְרִיּוֹת". עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה מַּעֲנֶה בְּפִיהֶם עַל סִפּוּק הַמָּזוֹן, וְרוֹאֲנִי כִּי קִבֵּל פַּרְעֹה תְּשׁוּבָתָם. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וְיָלָדוּ** שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר יוֹלְדוֹת.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁהֻשְׁיבוּהוּ שֶׁלֹּא יִקַּח שִׁעוּר לָעִבְרִיּוֹת מֵהַמְיֻחָדוֹת שֶׁבַּמִּצְרִיּוֹת, כִּי כֻּלָּן חֲכָמוֹת מִכָּל הַמִּצְרִיּוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי חָיוֹת הֵנָּה** וּמְיַלְּדוֹת זוֹ לָזוֹ אוֹ אֵינָם צְרִיכִין מְיַלֶּדֶת.

וְאוּלַי שֶׁרָמְזוּ כִּי הַנָּשִׁים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ בָּהֶם שִׁתֵּי לְמוּדִיּוֹת בְּהַהַשְׁכָּלָה: הָאַחַת הֱיוֹתָם מְעֻקָּרִם עִבְרִיּוֹת, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁהֵן עַתָּה מִצְרִיּוֹת, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה נִתְחַכְּמוּ שְׁנֵי מִינֵי הַשְׂכָּלָה. וְזֶה הוּא שֶׁעִוּר הַכָּתוּב "כִּי לֹא כַנָּשִׁים" הָרְגִילוֹת בַּנִּמְצָא הֵם אֵלּוּ שֶׁהֵם מִצְּרִיּוֹת עִבְרִיּוֹת, וּבָזֶה לֹא תִּהְיֶה הוֹכָחַת הַסְּתִירָה לֹא מֵעִבְרִיּוֹת וְלֹא מִמִּצְרִיּוֹת כִּי אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם שִׁתֵּי הַדְּרָגוֹת, וְהָבֵן. וְאָמְרוֹ **בְּטֶרֶם** וְגוֹ' נִתְכַּוְּנוּ לְהָשִׁיב אִם יֹאמַר וְלָמָּה לֹא יִהְיוּ הֵם מְיַלְּדוֹת אוֹתָם בְּעַל כָּרְחָן לְצַד שֶׁהֵם הַמְּמֻנּוֹת מֵהַמֶּלֶךְ, וְאָמְרוּ "בְּטֶרֶם" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי אָנוּ מִתְחַכְּמִין לָבוֹא אֶצְלָם קֹדֶם שֶׁיְּגִיעַ זְמַן הַלֵּדָה כְּפִי חֶשְׁבּוֹנָם לְיַלֵּד אוֹתָם, וְאַף עַל פִּי כֵן אָנוּ מוֹצְאִים אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָלְדוּ, כִּי הַיּוֹלְדוֹת הָיוּ מִתְחַכְּמוֹת לְהַרְחִיק לָהֶם זְמַן לֵדָתָם כִּי הִרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר, וְכָל זֶה נִכְלָל בְּתֵבַת "חָיוֹת". וּמֵעַתָּה כְּפִי הַנָּחָה זוֹ פָּרְחָה לָהּ מֵעִצְמָהּ הַחֲשָׁדָה, הֲגַם שֶׁיָּבִיאוּ בְּיָדָם מַיִם וּמָזוֹן הָיָה לְחָשְׁבָם שֶׁעֲדַיִן לֹא יָלְדוּ וְהֵם בָּאִים לְיַלֵּד אוֹתָם, וְכָל מַה שֶּׁיַּעֲשׂוּ מֵהוֹרָאַת חִבָּה לָהֶם אַדְרַבָּה כַּשּׁוּרָה וְכַהֶגֶן עוֹשִׂין כְּדֵי שֶׁיִּתְקָרְבוּ הַלָּבָבוֹת שֶׁל הַיּוֹלְדוֹת וְלֹא יִהְיוּ נֶחְשָׁדִים בְּעֵינֵיהֶם כְּרַצְחָנִיּוֹת וְיִמְצְאוּ מָקוֹם לְקַיֵּם גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ לְהָמִית הַבָּנִים. וְאַחַר שֶׁהָיוּ מְבִיאִין לְחָשְׁבָן שֶׁעֲדַיִן לֹא יָלְדוּ כַּנִּזְכָּר, וְהָיוּ מוֹצְאִים כִּי כְּבָר יָלְדוּ, אֵינוֹ מֵהַמּוּסָר לְהָשִׁיב הַמּוּבָא, וּבָזֶה סָפָה תַּמָּה תְּלוּנַת וַחֲשַׁד פַּרְעֹה הֲגַם שֶׁצָּדְקוּ דִּבְרֵי הוֹלְכֵי רָכִיל שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַמְיַלְּדוֹת סִפְּקוּ מָזוֹן.

כ **וַייֵטֶב וְגוֹ' וַיַּרֶב וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הוּא הַהֶטֵבָה, וְאוּלַי שֶׁהוּא הָרִשּׁוּם בְּסָמוּךְ "וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים", וְקָשֶׁה אִם כֵּן לֹא הָיָה מַפְסִיק בְּאָמְרוֹ "וַיְהִי הָעָם". וְנִרְאֶה שֶׁמּוֹרֵנוּ הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶן מַיִם וּמָזוֹן, לָזֶה אָמַר **וַייֵטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדוֹת**, פֵּרוּשׁ, נָתַן לָהֶם רַב טוּב וּבְאֶמְצָעוּתוֹ הָיָה לָהֶן יְכֹלֶת לְסַפֵּק מָזוֹן, וּבָזֶה **וַיִּרֶב הָעָם**, וְזוּלַת זֶה לֹא יִהְיֶה לָהֶם לְסַפֵּק לָרַבִּים בְּהַפְלָגָה, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר ה' שִׂכָּרָם הַטּוֹב שֶׁעָשָׂה לָהֶם בָּתִּים.

עוֹד יִרְמֹז כִּי בִּרְאוֹת ה' יִרְאָתָם מֵהָאֱלֹהִים, הִזְמִין לְיָדָם עֲשׂוֹת מִצְווֹת לְאֵין קֵץ לְהַרְבּוֹת שִׂכָּרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַייֵטֶב** וְגוֹ', וּמַה הוּא הַטּוֹבָה – **וַיִּרֶב הָעָם**, שֶׁבָּזֶה יִגְדַּל זְכוּתָם כִּי כֻּלָּם יֵחָשְׁבוּ לָהֶם כְּשֶׁלֹּא הֵרָגוּם. וְאוּלַי כִּי לְטַעַם זֶה זָכוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי בְּשֶׁלָּם זוֹכִים לְצַד כִּי יוֹכֶבֶד וּמִרְיָם נָתְנוּ נַפְשָׁם עָלֵינוּ וְעָבְרוּ פִּי מֶלֶךְ, וְעוֹד לָהֶם שֶׁזָּנוּ וּפָרְנְסוּ מִשָּׁלָהֶם, לָזֶה יֵחָשְׁבוּ עָלָיו הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. וְכֹלֶךְ גַּם כֵּן לְדֶרֶךְ זֶה כִּי לְצַד שֶׁאָנוּ עַנְפֵי נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (ישעיהו סג:יא) "מֹשֶׁה עַמּוֹ", לָזֶה סָבְלָה יוֹכֶבֶד עָלֵינוּ לְהָגֵן בַּעֲדֵינוּ וּלְסַפֵּק מַיִם וּמָזוֹן כְּמִשְׁפַּט הַיּוֹלְדִים לִבְנֵיהֶם.

וּלְדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים (רש"י) שֶׁהַהֶטֵבָה הִיא עֲשִׂיַּת הַבָּתִּים, יֵשׁ לוֹמַר כִּי טַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּאָמְרוֹ **וַיִּרֶב הָעָם**, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין מָקוֹם לְבָתֵּי כְּהוּנָּה וּבָתֵּי מַלְכוּת, כִּי אִם אֵין עַם אֵין מֶלֶךְ וְכֹהֵן, לָזֶה הִקְדִּים ה' הָעָם וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה לָהֶם בָּתִּים וְגוֹ':

כב **וַיְצַו וְגוֹ' לְכָל עַמּוֹ וְגוֹ'.** לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ כִּי מִתְּחִלָּה דִּבֵּר לַמְיַלְּדוֹת שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּסוֹד וְלֹא יֵדְעוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁלֹּא עָלְתָה בְּיָדוֹ עָשָׂה הַדָּבָר בְּפִרְסוּם וְצִוָּה לְכָל עַמּוֹ עַל הַדָּבָר, כִּי חָשַׁב כִּי אֵין נִמְלָט מֵהֶם לְצַד הֱיוֹתָם רַבִּים וְנִכָּרִים שֶׁלֹּא יְרַחֲמוּ עֲלֵיהֶם. עוֹד אוּלַי לְצַד שֶׁרָאָה בְּאִצְטַגְנִינוּת כִּי מוֹשִׁיעַ שֶׁל יִשְׂרָאֵל נוֹלָד וְעָתִיד לִלְקוֹת בַּמַּיִם (סנהדרין קא,א), לָזֶה גָּזַר גְּזֵרָה חֲזָקָה וּמִנָּה כָּל אִישׁ מִצְרִי עַל הַדָּבָר, וּבָזֶה אֵין נִמְלָט מִיָּדָם.

וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהַמִּצְרִיִּים הֵם עַצְמָם יַשְׁלִיכוּהוּ, אֶלָּא שֶׁיֹּאמְרוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּל אֶחָד יַשְׁלִיךְ בָּנָיו. וְהַטַּעַם לְמַה שֶּׁאָמַרְנוּ שֶׁהַגְּזֵרָה הָיְתָה לְצַד מַה שֶּׁרָאוּ אִצְטַגְנִינָיו וְכוּ', מִן הַסְּתָם יִרְאוּ הַדֶּרֶךְ שֶׁלָּקָה בּוֹ שֶׁהוּא עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, לָזֶה גָּזַר שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם יַשְׁלִיכוּ אוֹתוֹ הַיְאוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁיּוֹכֶבֶד הִיא הִשְׁלִיכָה אֶת מֹשֶׁה בַּיְאוֹר.

או יִרְצֶה **לֵאמֹר**, שֶׁהֵם יְצִוּוּ לְכָל שֶׁכֵּן עַל שְׁכוּנָתוֹ עַל הַדָּבָר, וְלֹא יִצְטָרְכוּ כָּל הָעָם.

וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (סוטה יב,א) שֶׁגַּם עַל הַמִּצְרִיִּים גָּזַר, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ שֶׁבְּיוֹם אֶחָד אֲשֶׁר אָמְרוּ לְפַרְעֹה כִּי בוֹ בַּיּוֹם וְגוֹ', אוֹתוֹ יוֹם גָּזַר עַל כָּל עַמּוֹ. אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב אֵין הַדְּבָרִים אֲמוּרִים אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי גְּזֵרָה זוֹ בִּתְמִידוּת הָיְתָה, וְהָרְאָיָה כִּי יוֹכֶבֶד נָתְנָה מֹשֶׁה בַּיְאוֹר אַחַר שְׁלֹשָׁה יְרָחִים וְהָאִצְטַגְנִינִים רָאוּ יוֹם הַלֵּידָה, וְאִלּוּ לֹא הָיְתָה הַגְּזֵרָה אֶלָּא יוֹם לִידַת מֹשֶׁה וְהוּפַר הַיּוֹם הַהוּא, מַה מָּקוֹם לִגְזוֹר עוֹד? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁגְּזֵרָה זוֹ עַל כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הָיְתָה בִּתְמִידוּת, וּבְהֶכְרֵחַ אָמְרוֹ **לְכָל עַמּוֹ** הוּא לְצַוּוֹת עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִדְרָשָׁה תִּדָּרֵשׁ.

פרק ב

ב כִּי טוֹב הוּא וַתַּצְפְּנֵהוּ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הִיא הַטּוֹבִיּוּת שֶׁרָאֲתָה בּוֹ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) אָמְרוּ נוֹלַד מָהוּל וַתִּמָּלֵא הַבַּיִת אוֹרָה. וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק קָשֶׁר ״וַתַּצְפְּנֵהוּ״ עִם ״וַתֵּרֶא אוֹתוֹ כִּי טוֹב״ וְגוֹ׳, וְכִי אִם לֹא הָיָה טוֹב לֹא תַחְמֹל עַל פְּרִי בִּטְנָהּ לְצָפֵּן אוֹתוֹ מֵאַנְשֵׁי דָמִים? **אָכֵן** כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא, כִּי מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַתִּצְפְּנֵהוּ״ וְגוֹ׳ ״וְלֹא יָכְלָה עוֹד״ וְגוֹ׳, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) כִּי מָנוּ לָהּ הַמְצָרְיִים מֵעֵת הֶרְיוֹנָהּ וְהִיא יָלְדָה בֵּן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְיוֹם אֶחָד. וְהִנֵּה הַיּוֹלֶדֶת לְשִׁשָּׁה פְּשִׁיטָא שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם, וְהַיּוֹלֶדֶת לְשִׁבְעָה מִתְקַיֵּם, וְהִנֵּה אֵין הָאִשָּׁה מְדַקְדֶּקֶת בְּמִסְפַּר יוֹם אֶחָד, וּכְשֶׁיָּלְדָה בְּחֶזְקַת נֶפֶל יָלְדָה. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי רָאָתָהוּ טוֹב, פֵּרוּשׁ בָּרִיא וְחָזָק שֶׁאֵין בּוֹ סִימָנִים שֶׁל נֶפֶל, וְלָזֶה טָרְחָה בִּשְׁבִילוֹ וְסִכְּנָה עַצְמָהּ מֵהַמְצְרִיִּים שֶׁהָיוּ בּוֹדְקִים הַבָּתִּים בַּקַּטָנִים כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא אָמְרוֹ **וַתֵּרֶא** וְגוֹ׳ **וַתִּצְפְּנֵהוּ.** וּדְרָשַׁת רַז״ל תִּדְרֹשׁ מִמַּה שֶׁלָּקַח לָשׁוֹן זֶה **כִּי טוֹב** וְלֹא אָמַר לָשׁוֹן אַחֵר. וְכַוָּנַת רַז״ל שֶׁדָּרְשׁוּ טוֹב הוּא מָהוּל, כְּבָר גִּלּוּ דַּעְתָּם בְּמָקוֹם אַחֵר (סנהדרין לח,ב) כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן קוֹדֶם שֶׁחָטָא הָיָה טוֹב מֻחְלָט, וּבְמַעֲשֶׂה הָרַע שֶׁעָשָׂה מָשַׁךְ הָעָרְלָה מִבְּחִינַת הָרַע, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״כִּי טוֹב״ הֵרֵי זֶה מַרְאֶה בָּאֶצְבַּע כִּי מְשֻׁלָּל מֵהֶכֵּר רַע שֶׁהִיא הָעָרְלָה.

ה וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק כַּוָּנַת סִפּוּר זֶה **וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת,** וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר מַעֲשֶׂה בִּתְיָה, לֶהֱיוֹת כִּי מַעֲשֶׂה מִצְוָה גְּדוֹלָה עָשְׂתָה דְּקַדֵּק הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ דִּקְדּוּק אוֹפֶן הַמַּעֲשֶׂה. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בַּת מֶלֶךְ לֹא תֵלֵךְ לַיְאוֹר בְּלֹא נְעָרוֹת כְּמִשְׁפַּט בְּנוֹת מְלָכִים, גַּם מִמּוֹסַר הַגְּדוֹלִים וּבִפְרָט הַמְּלָכִים לִהְיוֹת לָהֶם אֶחָד מְיֻחָד מְכֻבָּד הַרְבֵּה לְהִתְגַּלּוֹת לְפָנָיו וּלְשַׁמְּשׁוֹ וּלְרַחֵץ בְּבֵית הַמֶּרְחָץ אוֹ בַּיְאוֹר וְכַדּוֹמֶה, וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת״ שֶׁהָיָה בִּזְמַן שֶׁהָיְתָה רוֹחֶצֶת, שֶׁהֶצְרִכוּ נַעֲרוֹתֶיהָ מִמּוֹסַר הַמַּלְכוּת שֶׁלֹּא לַעֲמֹד לְפָנֶיהָ, וְלֹא נִשְׁאֲרָה עִמָּהּ אֶלָּא אַחַת הַמְיֻחֶדֶת וַתִּשְׁלַח אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ** פֵּרוּשׁ הַמְיֻחֶדֶת לָהּ לִרְחֹץ וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **וַתִּקָּחֶהָ** שְׁקוּלָה – אוֹ שֶׁשָּׁלְחָה אוֹתָהּ לְבַל תִּיַּצְעָהּ הֵפֶךְ רְצוֹנָהּ, כִּי רְצוֹנָהּ שֶׁל בַּת פַּרְעֹה הָיְתָה לְהַצִּיל הַיֶּלֶד הַהוּא וַתִּקָּחֶהָ בַּת פַּרְעֹה לְתֵבָה; אוֹ **וַתִּשְׁלַח** וְגוֹ׳ **וַתִּקָּחֶהָ אֲמָתָהּ,** וְלִשְׁנֵי הַדְּרָכִים שֶׁבַח בַּת פַּרְעֹה יַגִּיד, כִּי נַפְשָׁהּ נָפְשׁ טְהוֹרָה, מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא וְגוֹ׳ (איוב י״ד:ד׳) לַדֶּרֶךְ הָא׳ יְכַוֵּין לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הָיְתָה עִמָּהּ אֶלָּא אָמָה אַחַת וְכָל נַעֲרוֹתֶיהָ הָיוּ הוֹלְכוֹת וְגוֹ׳ אַף עַל פִּי כֵן חָשְׁשָׁה לִמְנִיעָה מִמֶּנָּה וּשְׁלָחַתָּהּ וְנִשְׁאֲרָת בַּת מֶלֶךְ לְבַדָּהּ וְלָקְחָה הַתֵּבָה בְּיָדָהּ, וּלְדֶרֶךְ ב׳ גַּם כֵּן שֶׁבַח יַגִּיד, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הָיְתָה עִמָּהּ אֶלָּא אָמָה אַחַת וְאֵין מִדֶּרֶךְ הַמּוֹסָר שֶׁתִּשָּׁאֵר בַּת מֶלֶךְ יְחִידָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר עַל שִׁפַּת הַיְאוֹר, אַף עַל פִּי כֵן שָׁלְחָה אוֹתָהּ לְמֶרְחוֹק, וְלָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעַ **וְנַעֲרוֹתֶיהָ** וְגוֹ׳ לְדַעַת כַּוָּנַת הוֹדָעַת **וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ** עַל אוֹפֶן שֶׁכָּתַבְנוּ, וְאִלּוּ לֹא אָמַר וְנַעֲרוֹתֶיהָ לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה יְדוּעָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְהָבֵן:

ו וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַתִּרְאֵהוּ** וְגוֹ׳, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר וַתֵּרֶא וְגוֹ׳. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיְּדָעָה שֶׁהַתֵּבָה הִיא מֵהַיְלָדִים הַמּוּשְׁלָכִים הַיְאוֹרָה, וְנִתְכַּוְּנָה לְהַצִּילוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ״, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ** לְהַיֶּלֶד שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לְהַצִּיל, וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב וַתִּרְאֶה יֶלֶד יִהְיֶה הַמַּשְׁמָעוּת כִּי רָאֲתָה מַה שֶּׁלֹּא חָשְׁבָה כֵּן, וְהָבֵן.

וְרַז״ל דָּרְשׁוּ (סוטה יב:) ״וַתִּרְאֵהוּ״ – רָאֲתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, וְהוּא דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. וְצָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא הִכִּירָה הַשְּׁכִינָה הִיא, כִּי מִנַּיִן יָדְעָה הַשְּׁכִינָה מִבֵּית אָבִיהָ וַאֲבִי אָבִיהָ, אֶלָּא שֶׁרָאֲתָה עִמּוֹ אוֹר גָּדוֹל, וַה׳ עָשָׂה כֵּן כְּדֵי שֶׁתִּגְדַּל מַעֲלַת הַיֶּלֶד בְּעֵינֶיהָ. גַּם לַסַּעַם שֶׁדָּרְשׁוּ זַ״ל (זהר ח״ב יב:) בַּכָּתוּב ״וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה״, שֶׁרָמַז עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ בּוֹכִים בַּגָּלוּת, לָזֶה וַיְחַל ה׳ אֶת עֵינֶיהָ לְהַרְאוֹתָהּ הָאוֹר הַסּוֹמֵךְ לְמִשָּׁה.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁהִרְגִּשָׁתָהּ בַּשְּׁכִינָה הָיְתָה לְצַד שֶׁכְּשֶׁנִּגְעָה בּוֹ פָּרְחָה מִמֶּנָּה צָרַעַת (שמות רבה א,כג), אָמְרָה: אֵין זֶה אֶלָּא בֶּן אֱלֹהִי. וְאוּלַי שֶׁרָמַז פְּרִיחַת הַצָּרַעַת בְּאָמְרוֹ **וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד,** פֵּרוּשׁ, וַתִּרְאֵהוּ לְהָאָמוּר בְּסָמוּךְ בְּכֹתַל, דִּכְתִיב ״לִרְחוֹץ״ וְזִכְרוֹן ״בְּשָׂרֵהּ״ בְּכֹתַל, וּכְשֶׁפָּתְחָה הַתֵּבָה וַתִּרְאֵהוּ לְבְשָׂרָהּ אֶת הַיֶּלֶד, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁנִּגְעָה בַּיֶּלֶד, **וְהִנֵּה נַעַר,** פֵּרוּשׁ, חָזַר לִהְיוֹת כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּנַעֲמָן (מלכים ב ה:יד): ״וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן״:

וַתַּחְמֹל עָלָיו. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי נִתְכַּוְּנָה מִתְּחִלָּה וּבְרֹאשׁוֹנָה לְהַצִּיל הַיֶּלֶד, טַעַם הַחֶמְלָה חֲדָשָׁה – לֹא לְהַצִּילוֹ מֵהַיְאוֹר, אֶלָּא יַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁבִּקְּשָׁה לַחֲנִיקוֹ, וְהָעֵד מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ וְגוֹ׳ הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב:) שֶׁהֶחְזִירַתּוּ עַל מְנִיקוֹת גּוֹיוֹת וְכוּ׳:

וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים וְגוֹ׳. קָשֶׁה, מַה חִדּוּשׁ אוֹמֶרֶת **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה**? פְּשִׁיטָא שֶׁכֵּן הוּא, כִּי הֵן הֵנָּה הַמְשַׁלִּיכוֹת יַלְדֵיהֶן בַּיְאוֹר בְּגִזְרַת פַּרְעֹה. וְאִם לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) כִּי בְּאוֹתוֹ יוֹם גָּזַר גַּם עַל הַמְצְרִיִּים, אִם כֵּן מִנַּיִן יָדְעָה וְהִכִּירָה כִּי אֵינוֹ מִיַּלְדֵי מִצְרַיִם? וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הֶחֱזִירַתּוּ עַל כַּמָּה מֵינִיקוֹת גּוֹיוֹת וְלֹא רָצָה לִינֹק, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא מִיַּלְדֵי הַמִּצְרִיּוֹת, וְעַל כָּל פָּנִים מַה חִדּוּשׁ אוֹמֶרֶת בִּדְבָרֶיהָ?

וְלַעֲמֹד עַל הַדָּבָר נַשְׁכִּיל עַל דָּבָר אִם הַצַּלַּת הַיֶּלֶד הָיָה לְצַד שֶׁנִּסְתַּפְּקָה הֱיוֹתוֹ מִצְרִי אוֹ אַפְלוּ יִהְיֶה עִבְרִי. וְהִנֵּה אִם נֹאמַר שֶׁחָשְׁבָה לְהַצִּיל לִסְפֹּק מִצְרִי, תִּכְוֹן בְּאָמְרָהּ **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה** כִּי נִתְבָּרֵר לָהּ הֵפֶךְ מַה שֶּׁחָשְׁבָה, וּבָזֶה גִּלְתָה דַּעְתָּהּ כִּי לֹא לְהַצִּיל מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים נִתְכַּוְּנָה, וְדָבָר זֶה הַשִּׂכֶל יְבַחֲרֵהוּ, כִּי סְתָם גּוֹיָה לֹא תְרַחֵם אֶלָּא עַל בְּנֵי אוּמָּתָהּ, וַהֲגַם שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁאַחֲרֵי שֶׁיְּדָעָה כִּי מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים הוּא הֶחֱזִיקָה בּוֹ וְשָׂכְרָה לוֹ מֵינֶקֶת, אֵין מִזֶּה רְאָיָה, כִּי אַחַר שֶׁיְּדָעָה מַעֲלָתוֹ גַּם שֶׁרִפֵּא אוֹתָהּ מִצָּרַעְתָּהּ רִחֲמָה עָלָיו, גַּם רָאוּי הוּא מִכֹּחַ זֶה לְהַטּוֹת לִבָּהּ לְאֻמּוֹנַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִיא רָאֲתָה מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו.

וְאִם נֹאמַר שֶׁמִּתְּחִלָּה רִחֲמָה עַל הַיֶּלֶד, הֲגַם שֶׁיְּדָעָה כִּי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא, תְּכַוֵּן בְּאָמְרָהּ **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים** נִתְּנַת טַעַם שֶׁלֹּא יָנַק מֵהַנָּכְרִיּוֹת, לֹא שֶׁהוּחֲלָה

מֵהַיְאוֹר וּמְסֻכָּן הוּא וְאֵינוֹ יָכוֹל לִינָק, אֶלָּא לְצַד שֶׁהוּא מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים, וְלָזֶה תִּכֶּף אָמְרָה לָהּ אֲחוֹתוֹ **הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ** וְגוֹ' מֵהָעִבְרִיּוֹת לְהַבְחִין דְּבָרֶיהָ, וְאָמַר הַכָּתוּב **וַתִּקַּח הָאִשָּׁה** וְגוֹ' **וַתְּנִיקֵהוּ.**

י **וַתִּקְרָא שְׁמוֹ וְגוֹ' וַתֹּאמֶר וְגוֹ'.** הִנֵּה תִּמְצָא שִׁנּוּי בִּקְרִיאַת שֵׁם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְהַשְׁבָטִים, כִּי לְכֻלָּם יַקְדִּים טַעַם הַשֵּׁם וְאַחַר כָּךְ הַשֵּׁם. בְּיִצְחָק (בראשית כא:ו) "כָּל הַשּׁוֹמֵעַ יִצְחַק וְגוֹ' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִצְחָק", יַעֲקֹב (בראשית כה:כו) "וְיָדוֹ אוֹחֶזֶת בַּעֲקֵב וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב". בַּשְּׁבָטִים "כִּי רָאָה ה' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן" (בראשית כט:לב), "כִּי שָׁמַע וְגוֹ' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן" (בראשית כט:לג), וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּקְרִיאַת שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִקְדִּים הַזְכָּרַת שְׁמוֹ וְאַחַר כָּךְ טַעַם הַשֵּׁם.

וְאוּלַי כִּי הָאֻמָּהוֹת הָיוּ בַּעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְהָיוּ מַשִּׂיגוֹת בְּחִינַת הַשֵּׁם, וּקְרִיאַת הַשֵּׁם הָיְתָה לְמַה שֶּׁהָיוּ מְכַוְּנִים בּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קְרִיאַת שֵׁם מֹשֶׁה. מַגִּיד הַכָּתוּב כִּי לֹא הִשִּׂיגָה לָדַעַת בְּחִינַת הַשֵּׁם, כִּי שְׁמוֹ נִפְלָאוֹת יַגִּיד. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתוּב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ג דף רעו; תיקונים תיקון סט) מַה יִּרְמֹז שֵׁם זֶה. וַה' הַשֵּׁם שֵׁמוֹת בָּאָרֶץ שָׁם בְּפִיהָ שֵׁם מֹשֶׁה, וּמַה שֶּׁאָמְרָה הִיא בְּטַעַם הַשֵּׁם הוּא **כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ**, וְלֹא יָדְעָה טַעַם זוּלַת זֶה:

או יִרְצֶה הַכָּתוּב לוֹמַר, כִּי זֹאת הָאִשָּׁה הֶעֱלִימָה טַעַם הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה לַכֹּל, לְצַד כִּי הַמַּעֲשֶׂה הָיָה הֵפֶךְ רְצוֹן כָּל עַמָּהּ, לְהַצִּיל אוֹתָם, שֶׁהֵם גְּזְרוּ עֲלֵיהֶם לְהַשְׁלִיכָם לַיְאוֹר וְהִיא תְּבַטֵּל עֲצָתָם לְרַע לָהֶם. לָזֶה לֹא פֵּרְסְמָה טַעַם הַשֵּׁם אֶלָּא קָרָאתוּ סְתָם בְּלֹא טַעַם, וְהַכָּתוּב מוֹדִיעַ טַעְמָהּ שֶׁקָּרָאתוּ כָּךְ הוּא לְצַד שֶׁאָמְרָה "כִּי מִן הַמַּיִם".

יא **אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו.** דִּקְדֵּק לוֹמַר **מֵאֶחָיו**, יִרְמוֹז כִּי הִבִּיט בּוֹ שֶׁהָיָה מֵהַצַּדִּיקִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, כִּי הָיוּ אָז בְּיִשְׂרָאֵל רְשָׁעִים. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על שמות יב:כט) בְּפָסוּק "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ" וְגוֹ' (שמות יג:יח) שֶׁאַרְבָּעָה חֲלָקִים, וּלְמַאן דְּאָמַר יוֹתֵר, מֵתוּ בִּימֵי הַחֹשֶׁךְ, וְהַשְּׁאָר עָלוּ לְצַד הֱיוֹתָם רְשָׁעִים. וְתִמְצָא שֶׁכַּאֲשֶׁר אָמַר בְּסָמוּךְ "שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים" לֹא אָמַר "מֵאֶחָיו", לְטַעַם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים, כִּי הֵם דָּתָן וַאֲבִירָם (שמות רבה א,כט).

יג **וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לָרָשָׁע שֶׁהָיָה בָּהֶם, וְאָמְרוֹ **רַעֶךָ** – לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה רָשָׁע כְּמוֹתְךָ, לָמָּה יִהְיֶה בּוֹלֵעַ צַדִּיק מִמֶּנּוּ. אוֹ יִרְצֶה כִּי הִכִּיר שֶׁאֶחָד רָשָׁע וְאֶחָד תָּם שֶׁלֹּא הֵרִיעוּ, לָזֶה אָמַר לָרָשָׁע, לָמָּה תַּכֶּה אָדָם שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב לְךָ וְלֹא בִּקֵּשׁ רַעְתְּךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **רַעֶךָ.** וַהֲגַם שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים נִצִּים, יִמְצָא שֶׁאֶחָד יָרִיב חִנָּם לְצַד רִשְׁעוֹ וְאִידָךְ יָרִיב עַל רִיבוֹ חִנָּם.

טו **אֶת הַדָּבָר הַזֶּה.** אָמַר תֵּיבַת **הַזֶּה** לוֹמַר שֶׁשָּׁמַע דְּבָרִים הַבָּאִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֵם דִּבְרֵי הָרָשָׁע שֶׁאָמַר "הַלְהָרְגֵנִי" וְגוֹ', לֹא שֶׁיָּדַע בְּבֵרוּר כִּי הוּא הַהוֹרֵג לַמִּצְרִי. **וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, בִּקֵּשׁ לְהוֹכִיחַ הַדָּבָר אִם כֵּן עָשָׂה כְּדִי לַהֲרֹג אוֹתוֹ, וְלָזֶה בָּרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה שֶׁמָּא יִתְבָּרֵר הַדָּבָר וְיַהַרְגֶנּוּ. אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מִפְּנֵי פַּרְעֹה** כִּי הִכִּיר בְּפָנָיו כִּי זְעוּמִים הֵם וְהִרְגִּישׁ מִזֶּה וּבָרַח, הֲגַם שֶׁלֹּא יָדַע כִּי הִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְפַרְעֹה.

כ **לָמָּה זֶּה וְגוֹ'.** כְּאִלּוּ אָמַר: לָמָּה עֲזַבְתֶּן אֶת זֶה הָאִישׁ אֲשֶׁר גְּמָלָכֶם טוֹבוֹת. אוֹ יִרְצֶה שֶׁמִּקְפִּיד עַל זְמַן שֶׁעָזְבוּהוּ מֵאָז עַד שֶׁיִּזָּכְרוּ לִקְרֹא לוֹ, וְטַעְמוֹ כִּי אֵינוֹ מֻהַמּוּסָר שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם אִישׁ נָכְרִי חֶסֶד וְיָבֹאוּ וְיַנִּיחוּהוּ יַעֲמֹד בַּחוּץ. אוֹ יִרְצֶה שֶׁהַגַּם שֶׁיַּקְפִּיד יִתְּרוֹ עַל הִתְקָרְבוּתָם עִם אֲנָשִׁים, אָמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִכֻּלָּם, וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה זֶּה** וְגוֹ', כִּי מַעֲשָׂיו מוֹכִיחוֹת כִּי אִישׁ חֶסֶד הוּא, וּמַה גַּם לִדְבְרֵיהֶם (שמות רבה א,לב) שֶׁאָמְרוּ לוֹ שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקָרָאתוֹ, חֲרֵי זֶה מְשֻׁנֶּה לִשְׁבָח שְׁבָחִים.

כא **אֶת צִפֹּרָה בִּתּוֹ לְמֹשֶׁה.** טַעַם שֶׁכָּפַל הַזְכָּרַת שְׁמוֹ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיִּתֵּן לוֹ אֶת" וְגוֹ', יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ, וְתֵיבַת **לְמֹשֶׁה** הוּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב שֶׁאוֹמֵר כִּי צִפּוֹרָה לְמֹשֶׁה הִיא לְמָנָה בַּת זוּגוֹ.

כב **גֵּר הָיִיתִי.** לְשׁוֹן עָבָר, כִּי בִּזְמַן שֶׁנִּכְתְּבָה הַתּוֹרָה יָדַבֵּר הַכָּתוּב. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **גֵּר הָיִיתִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קיט:יט) "גֵּר אָנֹכִי בָּאָרֶץ", כִּי הַצַּדִּיקִים אֵינָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא כְּגֵרִים בְּלֹא שׁוּם יִשּׁוּב, וְהוּא אָמְרוֹ **גֵּר הָיִיתִי** מֵעוֹדִי, וְנוֹסַף לִי **בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה** לְצַד שֶׁהָיָה חוּץ מֵאֶחָיו וּבֵית אָבִיו:

כג **מִן הָעֲבֹדָה.** פֵּרוּשׁ, לֹא שָׁצָעֲקוּ לָאֵל שֶׁיּוֹשִׁיעֵם, אֶלָּא צָעֲקוּ מִן הַצַּעַר כְּאָדָם הַצּוֹעֵק מִכְּאֵבוֹ. וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אוֹתָהּ צְעָקָה עָלְתָה לִפְנֵי ה', וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁוְעָתָם** וְגוֹ' **מִן הָעֲבֹדָה**, פֵּירוּשׁ מִצַּעַר הָעֲבוֹדָה. **וַיִּשְׁמַע ה' אֶת נַאֲקָתָם** (שמות ב:כד), פֵּרוּשׁ, הֲרָמַת קוֹל כְּאֵבָם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קיח:ה) "מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ", כִּי אַחַת מֵהַתְּפִלּוֹת הַמִּתְקַבְּלוֹת הִיא תְּפִלָּה שֶׁמִּתּוֹךְ צָרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יונה ב:ג) "קָרָאתִי מִצָּרָה", וְהוּא אָמְרוֹ **וַתַּעַל שַׁוְעָתָם** וְגוֹ' **מִן הָעֲבֹדָה**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָיְתָה מִצַּרַת הָעֲבוֹדָה. וּכְפִי זֶה שִׁוְעָה זוֹ הִיא תְּפִלָּה וְצַעֲקַת כְּאֵב הַצָּרָה, הִנֵּה הִיא רְמוּזָה בְּאָמְרוֹ "מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ". וּבָזֶה יְיַיֵּשׁ עַל נָכוֹן טַעַם שֶׁשָּׁנָה הַכָּתוּב לְשׁוֹנוֹ שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר "וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם" וְגוֹ', שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַתַּעַל זַעֲקָתָם" וְגוֹ', אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֵם זָעֲקוּ מֵהַצָּרָה וְגַם שִׁוְעוּ לַה', כְּאָמְרוֹ "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם". וּכְפִי זֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם" שֶׁשִּׁוְעוּ לֵאלֹהִים מִן הָעֲבוֹדָה.

עוֹד אוּלַי אָמְרוּ **מִן הָעֲבוֹדָה** יְרֻצָּה, שֶׁלֹּא הִגִּיעָה הַשִּׁוְעָה לִפְנֵי ה׳ עַל יְדֵי אֶמְצָעִי, אֶלָּא בְּיוֹשֶׁר עָלְתָה מִן הָעֲבוֹדָה אֶל הָאֱלֹהִים, שֶׁלֹּא עַל יְדֵי בַּעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר (קהלת י:כ).

כה **וַיַּרְא וְגוֹ׳ וַיֵּדַע וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁצָּעֲקוּ וְעָלְתָה צַעֲקָתָם זָכַר ה׳ בְּרִית הָאָבוֹת, וְזֶה הָיָה סִבָּה לִפְנוֹת לָהֶם וְלִרְאוֹת אוֹתָם, כִּי רְאִיַּת ה׳ בַּמִּצְטָעֵר תּוֹעִיל לַהֲסָרַת הַצַּעַר, כִּי הוּא רַחְמָן מָלֵא רַחֲמִים וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וְהוּא אָמְרוּ ״וַיֵּדַע״ וְגוֹ׳ בְּלַעַ״ז אפיאד״ו. וְתִמְצָא כִּי בְּעֵת כַּעֲסוֹ יַסְתִּיר פָּנָיו, וְהוּא אָמְרוּ (דברים לא:יח) ״וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר״ וְגוֹ׳. עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוּ **וַיֵּדַע** דְּבָרִים נִסְתָּרִים שֶׁהֵרְעוּ.

פרק ג

א **וּמֹשֶׁה וְגוֹ׳ וַיְנַהַג וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ כִּי ה׳ סִבְּבוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן. אוֹ שֶׁהוּא נָהַג כְּמִנְהָגוֹ וְהַצֹּאן הָלְכוּ שָׁמָּה אֶל הַר וְגוֹ׳, כִּי שָׁם יְדַבֵּר אֵלָיו הָאֱלֹהִים.

ד **וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי.** לֹא כִּשְׁמוּאֵל שֶׁלֹּא הִכִּיר הַקּוֹרֵא (שמואל א ג:ד), כִּי מֹשֶׁה נָבִיא הָיָה בְּטֶרֶם יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ וְהִכִּיר הַקּוֹרֵא. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז בְּאָמְרוּ **הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל** רָמַז אֶל גָּדוֹל הַמְיֻחָד:

ה **אַל תִּקְרַב וְגוֹ׳ שַׁל וְגוֹ׳.** הִנֵּה שְׁנֵי דְּבָרִים יְצָו אוֹתוֹ ה׳, אֶחָד שֶׁלֹּא יִקְרַב, וְאֶחָד שֶׁיִּשְׁלַף נַעַל רַגְלוֹ שֶׁלֹּא יַעֲמֹד בּוֹ אֲפִלּוּ בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד בּוֹ, כְּאָמְרוּ **הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו** כְּבָר **אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא**, וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה לֹא הִקְדִּים לוֹמַר לוֹ הֶסְרַת מִכְשׁוֹל שֶׁכְּבָר הוּא נָתוּן בּוֹ שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּמִנְעָלוֹ עַל אַדְמַת קֹדֶשׁ, וְאַחַר כָּךְ יְצָו עָלָיו לְבַל יִקְרַב הֲלוֹם.

דַּע כִּי בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ גִּלָּה ה׳ דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ, כִּי עִקַּר הַקֻּפָּדָתוֹ וּמוּסָרוֹ הוּא עַל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי זֶה יַחְבּוֹל בַּנֶּפֶשׁ. וְהוּא טַעַם אָמְרוּ (קהלת יב:ז) ״וְהָרוּחַ תָּשׁוּב וְגוֹ׳ אֲשֶׁר נְתָנָהּ״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב,ב): תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנְּתָנָהּ לָךְ. אֲבָל מִצְוֹות עֲשֵׂה הֵם הַשָּׂגַת הַטּוֹב כְּשֶׁיִּהְיוּ, וּבְהֶעָדְרָם אֵין עוֹנֶשׁ, זוּלַת עַל פְּרָטִים יְדוּעִים כְּגוֹן פֶּסַח וּמִילָה.

וְהִנֵּה כָּאן צִוָּה לוֹ ה׳ מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה וּמִצְוַת עֲשֵׂה. לֹא תַעֲשֶׂה הִיא **אַל תִּקְרַב הֲלֹם**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין צו,א; שבועות לו,ב) כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״פֶּן״ וְ״אַל״ אֵינוֹ אֶלָּא לֹא תַעֲשֶׂה, וּמִצְוַת עֲשֵׂה הִיא **שַׁל נְעָלֶיךָ.** וְאִם מֹשֶׁה יִקְרַב הֲלוֹם חֲרִי עֶבֶר עַל לֹא תַעֲשֶׂה, וְאִם לֹא יָסִיר נַעֲלוֹ, הֲגַם שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד לַמָּקוֹם, לֹא עָבַר אֶלָּא אַעֲשֶׂה מִמַּה שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ בִּלְשׁוֹן עֲשֵׂה. וְתָמִיד יַקְדִּים ה׳ הַשְׁמִירָה לָעֲשֵׂיָה, דִּכְתִיב (דברים ד:ו): ״וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם״, ״לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת״ (דברים טו:ה), ״מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי״ (בראשית כו:ה). לָזֶה גַּם כֵּן הִקְדִּים הֶחָמוּר **אַל תִּקְרַב** לֹא תַעֲשֶׂה, וְאַחַר כָּךְ עֲשֵׂה **שַׁל** וְגוֹ׳, שֶׁיִּנָּהֵג כָּבוֹד בַּמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לְדַעַת דַּעַת עֶלְיוֹן, לָמָּה לֹא קָרָא אֵלָיו קֹדֶם שֶׁיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, לְכָל יִקְרַב בְּנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בִּרְגְלוֹ עַל אַדְמַת קֹדֶשׁ. וְאוּלַי כִּי אֵינוֹ רָאוּי הַדָּבָר לְהִתְיַחֵד הַדִּבּוּר עָלָיו כִּי אִם בְּצֵרוּף אַזְהָרַת **אַל תִּקְרַב הֲלֹם.** עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְקַדֵּשׁ הַמָּקוֹם שֶׁבּוֹ עָמַד עַד אַחַר כָּךְ, וְהַטַּעַם שֶׁכְּשֶׁרָצָה ה׳ לְדַבֵּר עִמּוֹ שָׁם בְּמָקוֹם עֲמִידָתוֹ רָצָה לְקַדְּשׁוֹ וְהִזְהִירוֹ קֹדֶם. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת הוּא, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא הַמָּקוֹם וְגוֹ׳ אַדְמַת קֹדֶשׁ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **הוּא** לוֹמַר וְלֹא הָיָה קֹדֶם.

ז **וַיֹּאמֶר ה׳ רָאֹה רָאִיתִי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר שְׁתֵּי רְאִיּוֹת. שְׁנִית, לָמָּה הֵצַרְךְ לְפָרֵשׁ וְלוֹמַר ״אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם״, וְאִם לֹא יַכִּיר מֹשֶׁה עַמּוֹ שֶׁל הָאֱלֹהִים אֵינוֹ מְסֻגָּם אֶצְלוֹ בְּסִימָן זֶה ״אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם״, הֲלֹא כַּמָּה אֻמּוֹת הָיוּ בְּמִצְרַיִם. וְאוּלַי כִּי לֹא הָיְתָה אֻמָּה מְעֻנָּה וּמְרוּדָה בְּמִצְרַיִם כְּיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁאֵין הַדַּעַת מְקַבֶּלֶת כִּי לֹא יָדַע מֹשֶׁה כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם עַם ה׳ וְנַחֲלָתוֹ.

אָכֵן יְכַוֵּן ה׳ לְהוֹדִיעַ כִּי רָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת. הָאַחַת שֶׁעַדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ, וְאַף עַל פִּי כֵן **רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי**, וְהָעֳנִי הוּא **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם שָׁם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י.) שֶׁבִּשְׁבִיל שְׁנֵי סְלָעִים מֵילַת וְכוּ׳ נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם. וְהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת, וַהֲלֹא כְּבָר נִגְזַר הַגָּלוּת בְּבֵין הַבְּתָרִים, וְאָמְרוּ שֶׁהָיָה יָכוֹל לִהְיוֹת בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁלֹּא הָיוּ מִשְׁתַּעְבְּדִים בּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּכָל כָּךְ צַעַר וְעִנּוּי. וְהוּא אָמְרוּ **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ, וְלִבְחִינָה זוֹ שֶׁל כּוֹבֶד הַשִּׁעְבּוּד אֲנִי רוֹאֶה כִּי הֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עֲדַיִן קֵץ פְּרָט בְּחִינַת הָעֳנִי אֲשֶׁר מְעַנִּים וּמְשַׁעְבְּדִים אוֹתָם.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר רָאֹה הַצַּעַר שֶׁיֵּשְׁנָם בּוֹ, וְעוֹד **רָאִיתִי עֳנִי עַמִּי** שֶׁהֵם חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ, וְהָעֳנִי הוּא אֲשֶׁר הֵם בְּמִצְרַיִם, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל מִתְעַכְּבִים עוֹד הֵם נֶאֱבָדִים בַּר מִינָן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הגדה של פסח): וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם עֲדַיִן וְגוֹ׳, כִּי אִם הָיוּ מִתְעַכְּבִים שָׁם עוֹד הָיוּ נִכְנָסִים בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה וְלֹא הָיְתָה תִּקְוָמָה, לָזֶה גְּאָלָם מְיֻד וְלֹא שָׁהוּ אֲפִלּוּ שִׁעוּר שֶׁיַּסְפִּיק בְּצֵקָם לְהַחְמִיץ. הֲגַם שֶׁכְּבָר בָּטְלָה עֲבוֹדָה מֵהֶם וְהָיוּ שָׂרֵי צֹעַן, הַמָּקוֹם הוּא גּוֹרֵם עִנּוּי, וְהוּא טַעַם אָמְרוּ (שמות יג:לט) ״וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ״, וְהוּא שֶׁרָמַז פִּי חָכָם בָּרוּךְ הוּא **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם.**

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוּ **רָאֹה רָאִיתִי** שְׁתֵּי רְאִיּוֹת: אַחַת שֶׁנִּשְׁלְמוּ בְּרוּרֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדוּשָׁה וְאֵין לָהֶם עוֹד הֲנָאָה בַּגָּלוּת, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט,ב;

פסחים קיט,ב) בְּפָסוּק ״וַיִּנָּצְלוּ אֶת מִצְרָיִם״ – עֲשָׂאוּהָ כִּמְצוּדָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן וְכִמְצוּדָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים, וְעוֹד רָאִיתִי שֶׁעִכּוּבָם שָׁם תִּרְעִיב לָהֶם לְהַטְמִינָם בַּקְּלָפָּה בַּטּוּמְאָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי. פֵּרוּשׁ, וְעוֹד בָּא לְפָנַי צַעֲקָתָם מִצָּרָה לָהֶם, כִּי הוֹסִיפוּ לְהָרַע עַד שֶׁצָּעֲקוּ צְעָקָה מִכְּאֵב לֵב, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וַתַּעַל שַׁוְעָתָם וְגוֹ׳ מִן הָעֲבוֹדָה״. וְזֶה הַקְּדָמַת טַעַם לִשְׁלִיחוּתוֹ קוֹדֶם הַזְּמַן, שֶׁהוּא לְהַצִּילוֹ מִצָּרָה מֵעַכְשָׁיו, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּעְבְּדוּ בּוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁנָה שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים מוּכִים מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת, כִּי מִיּוֹם שֶׁהִתְחִילוּ הַמַּכּוֹת בְּמִצְרַיִם נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד מִיִּשְׂרָאֵל, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ בְּפָסוּק ״וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ״. גַּם לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ **רָאֹה רָאִיתִי** שְׁנִתְכַּוֵּן עַל צָרַת מִצְרַיִם כִּי הִגִּיעַ הָעֵת לְהִסְתַּלֵּק, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ הִתְעוֹרְרוּת מֵהַנִּצּוֹלִים, לָזֶה אָמַר **וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי**:

וְאָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** – אַחַר שֶׁהִזְכִּיר שְׁמִיעַת הַצְּעָקָה, וְלֹא כֵן הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״וְאֶת צַעֲקָתָם מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו שָׁמַעְתִּי״. עוֹד אָמַר ״צַעֲקָתָם״ לְשׁוֹן רַבִּים וְ״נוֹגְשָׂיו״ לְשׁוֹן יָחִיד וְלֹא הִשְׁוָה מִדַּת הַלָּשׁוֹן, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צָעַק לִבָּם אֶל ה׳ בִּתְפִלָּה, וְזֶה יַצְדִּיק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וַתַּעַל שַׁוְעָתָם״ וְגוֹ׳ (שמות ב:כג), וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״וְאֶת צַעֲקָתָם מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו שָׁמַעְתִּי״ הָיָה נִשְׁמָע שֶׁהַצְּעָקָה הָיְתָה מֵהָעֲבוֹדָה, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁצַּעֲקָתָם הָיְתָה בִּתְפִלָּה לִפְנֵי ה׳.

וְטַעַם שֶׁאָמַר **צַעֲקָתָם** וְ**נוֹגְשָׂיו** בִּלְשׁוֹן רַבִּים וּבִלְשׁוֹן יָחִיד, לִהְיוֹת כִּי אֵין רַבִּים הַצּוֹעֲקִים שָׁוִים בְּצַעֲקָם אֶל ה׳, לָזֶה כִּנָּה אוֹתָם בְּשֵׁם רַבִּים, אֲבָל בְּעֶרֶךְ הַנּוֹגֵשׂ הָיָה נוֹגֵשׂ לְכֻלָּם יַחַד בְּשָׁוֶה, לָזֶה אָמַר מִפְּנֵי **נוֹגְשָׂיו** לְשׁוֹן יָחִיד. וְטַעַם אָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** הוּא לִרְמֹז כִּי טַעַם שֶׁקִּבֵּל צַעֲקַת לִבָּם אֶל ה׳ הוּא לְצַד שֶׁצָּעֲקוּ מִצָּרָה וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״מִן הָעֲבוֹדָה״. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** כָּאן רָמַז כִּי הַמִּצְרִיִּים נִתְמַלְּאוּ סְאָתָם לִפְרַע מֵהֶם אֲשֶׁר הֵרֵעוּ, הֲגַם שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲדַיִן לֹא נִשְׁלַם זְמַן הַגְּאֻלָּה, וְזֶה טַעַם אַחֵר לִשְׁלִיחוּת מֹשֶׁה קֹדֶם זְמַן הַגְּאֻלָּה.

עוֹד יִרְמֹז **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה סה,כד) ״טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה״, וְכָאן הוֹדִיעַ כִּי קוֹדֶם נְגִישָׁתָם הָאָדוֹן מַרְגִּישׁ בְּצַעֲקַת בָּנָיו יְדִידָיו, וּלְדֶרֶךְ זֶה טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן יָחִיד לוֹמַר אֶפִלּוּ נְגִישַׁת רֹאשׁוֹן שֶׁבָּהֶם. וְאָמַר הַטַּעַם **כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו** לוֹמַר הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא צָעֲקוּ אֲנִי יוֹדֵעַ וְנוֹתֵן לֵב עַל מַכְאוֹבָיו שֶׁל עַמִּי וְנַחֲלָתִי, גַּם בְּזֶה גִּלָּה עוֹצֶם אַהֲבָתוֹ עִם יִשְׂרָאֵל כְּרַחֵם אָב רַחֲמָן וְגוֹ׳.

וְלִדְרָכִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי יָדַעְתִּי** וְגוֹ׳, לְהַגְדִּיל רוֹב צָרוֹתָם כִּי לֹא יוּכְלוּ שְׂאֵת, כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבֵיהֶם בַּנִּגְלֶה וּבַנִּסְתָּר.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעוֹ **כִּי יָדַעְתִּי מַכְאֹבָיו**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁקִּבְּלָם מֵהַצּוֹעֲקִים אֶלָּא הִכִּיר וְיָדַע שִׁעוּר הַמַּכְאוֹבִים, וְדָבָר זֶה יְחַיֵּב לְצַד מִדּוֹתָיו לְהַצִּיל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וַיַּרְא אֱלֹהִים״, כִּי לְצַד רְאִיָּתוֹ בְּצָרַת הַנִּבְרָאִים יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וּכְמוֹ כֵן הַדְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְדִיעַת הַמַּכְאוֹב שֶׁל יְדִידָיו יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו, וּמִכָּל קִבּוּץ הַטְּעָמִים אָמַר **וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ.**

ח **וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ וּלְהַעֲלֹתוֹ וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **וָאֵרֵד**, כִּי לְפִי עֶרֶךְ גְּדֻלַּת אֵל עֶלְיוֹן אֵינוֹ מִכְבּוֹדוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל הַנַּעֲשֶׂה שֶׁיָּבוֹאוּ דְּבָרָיו לְאָדָם נָבָל כְּפַרְעֹה וְלוֹמַר אֵלָיו דְּבָרִים מִשְׁמוֹ, וּמַה גַּם כְּשֶׁיִּגִּיעַ לְמַדְרֵגַת מֵיאוֹן עַד הַגִּיעוֹ לוֹמַר (שמות ה:ב) ״מִי ה״׳ חָס וְשָׁלוֹם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּרַבּוֹת בְּפִתְיחַת אֵיכָה (איכה רבה, פתיחתא י״ד) בְּפָסוּק (משלי כט:ט) ״אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֱוִיל״ – שָׁפַט לֹא אָמַר אֶלָּא נִשְׁפָּט וְכוּ׳ יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. לָזֶה אָמַר ה׳ **וָאֵרֵד** – הִסְכִּים עַל מְעוּט כְּבוֹדוֹ כְּבְיָכוֹל לְצַד הַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ ״לְהַצִּילוֹ״. וְכַוָּנַת הַצָּלָה זוֹ הִיא שֶׁיַּצִּילוֹ מֵעַכְשָׁיו מֵהָעָנוּי וּמֵהַשִּׁעְבּוּד, וְהוּא אָמְרוֹ **מִיַּד מִצְרַיִם** הַמְשַׁעְבְּדִים בָּהֶם.

וְאָמְרוֹ **וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיַּגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה מִכָּאן עַד שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ אַעֲלֶה אוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ וְגוֹ׳, לְבַל יִתְעַכֵּב שָׁם עוֹד אֲפִלּוּ בְּלֹא עִנּוּי. וְטַעַם שֶׁלֹּא הֶעֱלָה אוֹתָם תֵּכֶף וּמִיָּד, הוּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה אֲשֶׁר קָצַב ה׳. וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בַּחֲקִירָה אַחַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ ה׳ שְׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּמַכּוֹת הַמִּצְרִים, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יב) מֵהֶם אָמְרוּ שֶׁהַמַּכָּה הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְהַהֶתְרָאָה שָׁבוּעַ אֶחָד, וּמֵהֶם אָמְרוּ לְהֶפֶךְ, וְלָמָּה יְאַחֵר ה׳ הַגְּאֻלָּה, וְהָיָה לוֹ לְהָבִיא הַמַּכּוֹת זוֹ אַחַר זוֹ וְיִגָּאֲלֵם מְיָד, וְתַסְפִּיק הַהֶתְרָאָה בְּיוֹם אֶחָד אוֹ בְּשָׁעָה אַחַת כְּדִין הַהֶתְרָאַת יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין צָרִיךְ בָּהּ זְמַן, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אֲמוֹת הָעוֹלָם שֶׁאֵינָן צְרִיכִין הַתְרָאָה. גַּם לָמָּה לֹא הִסְפִּיק הַהֶתְרָאָה אַחַת עַל כָּל הַמַּכּוֹת. אֶלָּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן הָיָה ה׳ מַלְבִּישׁ הַזְּמַן הַהוּא לְהַשְׁבִּיעָם מְרוּרוֹת בֵּינֵי בֵּינֵי עַד שֶׁהִגִּיעַ הַזְּמַן וּגְאָלָם מְיָד בְּלֹא שׁוּם עִכּוּב. וְאִם תֹּאמַר וּמַה בְּכָךְ אִם הָיָה ה׳ גּוֹאֵל אוֹתָם קֹדֶם זְמַן זֶה. עוֹד, לָמָּה ה׳ הוֹצִיאָם בְּזוּבוּלָא בַּתְרֵיתָא בִּזְמַן שֶׁאִם הָיוּ מִתְעַכְּבִים קְצָת הָיוּ נִלְכָּדִים עַד שֶׁהֶצְרֵךְ לְמַהֵר וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְהָיָה לוֹ לְהוֹצִיאָם בִּזְמַן מְרֻוָּח?

הִנֵּה לְמַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ כִּי עִקַּר הַגְּלוּת הוּא לְבָרֵר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁנִּטְמְעוּ בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה, וּכְמוֹ שֶׁצִּיַּנְתִּי דָּבָר זֶה כַּמָּה פְּעָמִים (בראשית מט:ט), בָּזֶה יָנוּחַ דַּעַת בִּשְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת, כִּי אִם הָיָה מוֹצִיאָם קוֹדֶם זֶה הָיוּ מַפְסִידִים בֵּרוּר הַחֵלֶק הַהוּא. וְתֵדַע שֶׁעַם ה׳ הִשְׁיגוּ בִּבְחִינַת כְּלָלוּתָם הַכְּלוּל בְּמֹשֶׁה שֶׁנִּתְיַחֵס בְּשֵׁם עַמּוֹ הַשָּׁגַת מ״ט שַׁעֲרֵי בִּינָה, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִשִּׂיג שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים הוּא לְצַד שֶׁאֵין הַמּוּשָׂג אֶלָּא בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הַמַּשִּׂיג, וּלְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא נִכְנְסוּ בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה לְבָרֵר אוֹתוֹ לֹא הִשִּׂיגוּ בְּחִינַת הַקֹּדֶשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ. וְהֻבְטַחְנוּ כִּי לֶעָתִיד לָבוֹא יַשְׁפִּיעַ בָּנוּ אֵל עֶלְיוֹן תּוֹרַת חַיִּים שֶׁבְּשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים וְהַשָּׂגָתוֹ הוּא בְּאֶמְצָעוּת הַגָּלְיוֹת, וּבִפְרָט גָּלוּת הָאַחֲרוֹן אָנוּ מַשִּׂיגִים הַדָּבָר.

וְטַעַם שֶׁנִּסְתַּכְּנוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּבֵרוּר שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי תוֹרָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים בְּאֶמְצָעוּת תּוֹרָתָם יַשִּׂיגוּ לִיכָּנֵס לְשַׁעַר

הַחֲמִשִּׁים וּלְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו, וְאָז סָפוּ תַּמּוּ בְּחִינַת הַשְּׁמָאָה. וּמֵעַתָּה כָּל שֶׁהָיָה ה׳ מוֹצִיא יִשְׂרָאֵל קוֹדֶם זְמַן כָּל שֶׁהוּא הָיוּ מְמַעֲטִים הַבֵּרוּר וְהָיוּ מִתְמַעֲטִים בַּמּוּשָׂג, וְלָזֶה הוֹצִיאָם בַּנְּקֻדָּה הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל מ״ט וְקוֹדֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, וְהוּא אָמְרָם זַ״ל וּגְאָלָם מְיֻד (פסחים פרק י משנה ה לגירסת הרמב״ם).

ט **וַעֲתָּה הִנֵּה צַעֲקַת וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל הָאָמוּר, שֶׁכְּבָר אָמַר ״וְאֶת צַעֲקָתָם״ וְגוֹ׳. עוֹד דְּקְדּוּק אָמְרוֹ **וַעֲתָּה. הִנֵּה.** עוֹד אָמְרוֹ **בָּאָה אֵלַי** כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אֵלַי״. עוֹד אָמְרוֹ **וְגַם רָאִיתִי** שֶׁכְּבָר אָמַר זֶה לְמַעְלָה.

וְנִרְאֶה כִּי מוֹדִיעוֹ ה׳ לְמֹשֶׁה כִּי אָז בְּעוֹדוֹ מְדַבֵּר עִמּוֹ בָּאָה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵחָדָשׁ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַעֲתָּה**, וְגַם אָמַר **הִנֵּה** כְּמַרְאֶה לוֹמַר הִנֵּה הוּא לְפָנַי. וְאָמַר **בָּאָה אֵלָי**, לְצַד שֶׁיֵּשׁ הַדְרָגוֹת בַּתְּפִלּוֹת הַמַּגִּשׁוֹת לִפְנֵי הַנַּעֲתָר: יֵשׁ מֵהֶם שֶׁמְּבִיאִין אוֹתָם מִשָּׁרְתֵי עֶלְיוֹן וּמַגִּישִׁים אוֹתָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהֵם מְעַלִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם כֹּחַ שֶׁאֵין צְרִיכִין אֶמְצָעִי לְהַגִּיעָם לִפְנֵי הַבּוֹרֵא אֶלָּא הֵם מֵעַצְמָם נִגָּשִׁים לְפָנָיו. לָזֶה אָמַר **בָּאָה אֵלָי** פֵּרוּשׁ, בְּלֹא אֶמְצָעִי.

וְאָמְרוֹ **וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ**, לְפִי דִּבְרֵי הַתַּנָּא (בהגדה של פסח) שֶׁאָמַר זֶה הַדִּחַק, הוּא פֵּרֵט שֶׁלֹּא נִרְאָה בִּדְבָרֵי ה׳ הַקּוֹדְמִים לָזֶה, הַצָּרָךְ ה׳ לְאָמְרוֹ. וְנִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **רָאִיתִי** לְהַגְדִּיל מִדּוֹרַת חֵפֶץ הַפְּדִיוֹם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ בַּפָּסוּק (שמות ב:כה) ״וַיֵּדַע אֱלֹהִים״. וְהַכַּוָּנָה בְּהוֹדָעַת כָּל זֶה לוֹמַר **וַעֲתָּה לְכָה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שׁוּם עִכּוּב, לְצַד הַדִּחַק אֲשֶׁר הֵם נִדְחָקִים אֵין לְהַמְתִּין שׁוּם זְמַן.

י **לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁהַצָּרִךְ לוֹמַר **וְאֶשְׁלָחֲךָ** לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי מִן הַסְּתָם כְּשֶׁיֹּאמַר לוֹ ״לְכָה״ יַדַּאי כִּי הוּא הַמְּשַׁלְּחוֹ. גַּם הִקְדִּים הַהֲלִיכָה קֹדֶם הַזְכָּרַת הַשְּׁלִיחוּת, לוֹמַר כִּי לֹא הֲלִיכָה זוֹ לְבַד הִיא הַשְּׁלִיחוּת, אֶלָּא אַחַר הַהֲלִיכָה תִּהְיֶה הַתְמָדַת הַשְּׁלִיחוּת, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁאַחַר שֶׁהָלַךְ הוּא שֶׁהָיָה שׁוֹלְחוֹ פַּעַם אַחַר פַּעַם לְהוֹצִיא וְגוֹ׳.

עוֹד רָמַז לוֹ כִּי לֹא בַּהֲלִיכָה זוֹ לְחוּד יוֹצִיא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁיַּחְזוֹר שְׁלִיחוּת אַחַר שְׁלִיחוּת, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי עֲתִידוֹת יַשְׁמִיעֵהוּ שֶׁלֹּא יִתְרַצֶּה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחָם תֵּכֶף וּמִיָּד.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (מכות י.) בְּדֶרֶךְ שֶׁאָדָם רוֹצֶה לֵילֵךְ בָּהּ מוֹלִיכִין אוֹתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **לְכָה** פֵּרוּשׁ, אִם אַתָּה חָפֵץ בְּמִצְוָה זוֹ לֵלֶכֶת אָז אֲנִי אֶשְׁלַח חֶפְצְךָ וְאֶשְׁלָחֲךָ, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁאִם הוּא יִמְאַס מֵהֲלוֹךְ לֹא יִשְׁלָחֶנּוּ.

וְאוּלַי כִּי לָזֶה הָיָה מֹשֶׁה מֵשִׁיב בְּטָעֲנוֹת, כֵּיוָן שֶׁלֹּא רָאָה דְּבַר מֶלֶךְ שֹׁלְטוֹן, אֶלָּא אִם יִרְצֶה הָיָה מְגַלֶּה דַּעְתּוֹ כִּי יֵשׁ לוֹ טְעָנוֹת מוֹנְעוֹת, וְהָיָה ה׳ מְשִׁיבוֹ עַל כָּל טַעֲנָה וְטַעֲנָה כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ מִדַּעְתּוֹ וְרִצּוֹנוֹ כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב בִּשְׁלִיחוּת יַעֲקֹב לְיוֹסֵף (בראשית לז:יג), פֵּרוּשׁ ״לְכָה״, וְאִם תָּחוּשׁ לְמִקְרֶה רַע ״וְאֶשְׁלָחֲךָ״, וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין, וְהִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן (שמות ד:כד) שֶׁלֹּא הֻמִּיתוֹ הַמַּלְאָךְ.

יא **מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ בִּשְׁלִיחוּת שֶׁאֵינָהּ הֵכֶף רְצוֹנוֹ, כִּי אֵינִי חָשׁוּב לְדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ, וּמֵאֶמְצָעוּת כֵּן לֹא יֵאָמֵן בִּשְׁלִיחוּתוֹ וְיִסְתַּכֵּן, שֶׁהָאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן. וְצֵא וּלְמַד מִמַּאֲמַר שְׁמוּאֵל (שמואל א טז:ב) ״אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי״, וְתִמְצָא שֶׁלֹּא יֵאָמֵן אָדָם בִּנְבוּאָה לְצַד בְּחִינַת הַשִּׁפְלוּת, כָּאָמוּר בִּנְבוּאַת עָמוֹס (קהלת רבה א א ב) שֶׁהָיוּ מְזַלְזְלִין בּוֹ בְּנֵי דּוֹרוֹ וְכוּ׳. וְעוֹד **כִּי אוֹצִיא** וְגוֹ׳, כִּי לָזֶה צָרִיךְ אָדָם גָּדוֹל בְּמַעֲשִׂים שֶׁיִּזְכֶּה לִזְכוּת גָּדוֹל כָּזֶה, וְחָשׁ שֶׁמָּא יֵאָרַע תַּקָּלָה לְיִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת מְנִיעַת זְכוּתוֹ, וְזֶה מֵהָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת.

יב **וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ** וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה תְּשׁוּבָה מְשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן ״כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ״, הֲלֹא יַדַּאי כִּי יָדַע מֹשֶׁה כִּי מִכֹּחוֹ הוּא בָּא, אֶלָּא שֶׁטָּעַן כִּי לְצַד מְעוּט עָרְכּוֹ לֹא יִצְטָדֵק. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת** וְגוֹ׳, אֵין יָדוּעַ הָאוֹת, וְאִם עַל אוֹת שֶׁלֹּא אָכָל הַסְּנֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשׁ״י, אֵין הַדַּעַת מִתְיַשֶּׁבֶת בָּזֶה, וְכִי מֹשֶׁה הָיָה סָפֵק אֶצְלוֹ חַס וְשָׁלוֹם הֵיכוֹל יוּכַל הַצֵּיל. וְעוֹד קָשֶׁה מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **כִּי אָנֹכִי** וְגוֹ׳, שֶׁמַּשְׁמָע כִּי הָיָה מִסְתַּפֵּק אִם ה׳ שׁוֹלְחוֹ, וְזֶה אֵינוֹ אֱמֶת כִּי לֹא אָמַר מֹשֶׁה דָּבָר שֶׁיַּגִּיד סְפֵקוֹ בָּזֶה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁבָּא ה׳ לְהָשִׁיבוֹ עַל רֹאשׁוֹן רִאשׁוֹן. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַרְתָּ ״מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה״, דַּע כִּי שָׁם אֶהְיֶה עִמָּךְ, וּמֵעַתָּה גְּדֻלָּתְךָ גְּדוֹלָה מִגְּדֻלָּתוֹ וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרוֹ, וְאֵימָתְךָ מוּטֶלֶת עָלָיו מִמַּה שֶּׁמּוּטֶלֶת אֵימָתוֹ עָלֶיךָ, וְרָאוּי לִהְיוֹת בְּעֵינֶיךָ הֶדְיוֹט. גַּם בָּזֶה סָתַר לוֹ מַה שֶּׁאָמַר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹצִיא, כִּי הֵן הֶרְאָהוּ ה׳ שֶׁהַשָּׂגָתוֹ גְּדוֹלָה. וְאָמְרוֹ **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת**, פֵּרוּשׁ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁאַתָּה רָאוּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר גָּדוֹל כָּזֶה, וּמַה הוּא הָאוֹת – ״כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ״, וְאִלּוּ לֹא הָיִיתָ רָאוּי לֹא הָיִיתָ שׁוֹלְחֶךָ, וּמַה מָּקוֹם לַחֲשָׁשֵׁת שֶׁאֵינְךָ רָאוּי. וְאָמְרוֹ **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ׳, יִכּוֹן לוֹמַר לוֹ כִּי תַּעֲלֶה בְּיָדוֹ הַמְּצָוָה עַד תַּכְלִיתָהּ וְיוֹצִיא הָעָם הוּא וְיַעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳, וּמֵעַתָּה תַּמָּה טַעֲנַת ״וְכִי אוֹצִיא״, כִּי הֲרֵי מוֹדִיעוֹ ה׳ תַּכְלִית הַדָּבָר, וְאֵין סָפֵק כַּאֲשֶׁר יַגִּיד ה׳ מֵהָעֲתִידוֹת.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְזֶה לְּךָ** וְגוֹ׳, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: דָּבָר זֶה שֶׁאַתָּה מַקְטִין עַצְמְךָ וְאוֹמֵר ״מִי אָנֹכִי״, זֶה לְךָ לְאוֹת כִּי בְּאֶמְצָעוּת קִנְיָנְךָ מִדָּה זוֹ ״אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ״. וְאָמְרוֹ **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ׳, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בְּסָמוּךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי** גָּמַרְתִּי הַדָּבָר שֶׁיִּהְיֶה שְׁלִיחוּת זֶה עַל יָדֶךָ, **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ׳ **עַל הָהָר הַזֶּה** סִינַי בַּקֹּדֶשׁ, פֵּרוּשׁ הָהָר הַנָּמוּךְ שֶׁבָּהָרִים, וְאֵין אֲנִי בּוֹחֵר בֶּהָרִים הָרָמִים כְּתָבוֹר וְחֶרְמוֹן, הָא לְמַדְתָּ כִּי אֵין אֲנִי חָפֵץ אֶלָּא בַּנְּמוּכִים כָּמוֹךָ הֶעָנָיו וְהַשָּׁפָל בְּעֵינֶיךָ וּבָהָר הַנָּמוּךְ הַזֶּה, וְכָל זֶה תְּשׁוּבָה לְטַעֲנַת ״וְכִי אוֹצִיא״ וְגוֹ׳.

יג הִנֵּה אָנֹכִי בָּא וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, חֲרִינִי מַסְפִּים לָבוֹא בִּשְׁלִיחוּת זֶה, וְאֵין מָקוֹם לַטְּעָנוֹת שֶׁטָּעַנְתִּי, אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ קֹדֶם לְהֶאָמֵן לְנָבִיא לְיִשְׂרָאֵל, וְצָרִיךְ אֲנִי לָבוֹא לָהֶם מִקּוֹדֶם. **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ** – פֵּרוּשׁ, בִּפְשִׁיטוּת הוּא אֶצְלִי שֶׁיֹּאמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ, וְהַטַּעַם כִּי תִּמְצָא שֶׁבְּכָל נְבוּאַת הַבְּטָחוֹת הָאָבוֹת יַזְכִּיר לָהֶם ה׳ שְׁמוֹ. בְּאַבְרָהָם אָמַר בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ (בראשית טו:ז): ״אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ״ וְגוֹ׳, וּבִנְבוּאַת הַבְּטָחַת הָאָרֶץ עוֹד אָמַר לוֹ (בראשית יז:א): ״אֲנִי אֵל שַׁדָּי״, וְכֵן בְּיַעֲקֹב אָמַר בְּפָרָשַׁת וַיֵּצֵא (בראשית כח:יג): ״וַיֹּאמֶר אֲנִי ה״, עוֹד בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח אָמַר אֵלָיו (בראשית לה:יא): ״אֲנִי אֵל שַׁדָּי״ וְגוֹ׳. הָא לָמַדְתָּ כִּי בְּכָל הַבְּטָחוֹת יַזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמַּבְטִיחַ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיִּשְׁלַח נָבִיא לְזוּלָת, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיֹּאמַר שֵׁם הַמְשֻׁלָּח. וְאוּלַי כִּי בְּכָל נְבוּאָה אֲשֶׁר יִנָּבֵא ה׳ לַעֲבָדָיו יִזְכּוֹר שְׁמוֹ, וְיִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ. וְלֶהֱיוֹת שֶׁכְּשֶׁדִּבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה בִּנְבוּאָה זוֹ לֹא הִזְכִּיר לוֹ שְׁמוֹ, אֶלָּא כֵּן אָמַר לוֹ: ״אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ״ וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר אֵלָיו: **הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם** כְּמַאֲמַר ה׳ אֶל מֹשֶׁה **אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם** בְּלֹא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם, **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ** – פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֵין אֲנִי מַזְכִּיר הַשֵּׁם בְּזִכְרוֹנוֹ הֵם יִשְׁאָלוּ.

וּבָזֶה תָּנוּחַ הַדַּעַת בַּחֲקִירָה אַחַת, וְהוּא מָה אוֹת וְהַמּוֹפֵת בִּידִיעַת הַשֵּׁם אוֹ בְּהַזְכָּרָתוֹ, מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם שֵׁם זֶה יָדוּעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין בָּזֶה אוֹת לְטוֹבָה, כִּי כְּשֵׁם שֶׁיְּדָעוּהוּ יִשְׂרָאֵל יָדְעוּ גַּם כֵּן מֹשֶׁה וְאֵין הוֹכָחָה, וְאִם אֵין הַשֵּׁם יָדוּעַ כִּי זֶה שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְעַד עַתָּה וּמִי יַאֲמִין אֵלָיו כִּי זֶה שֵׁם נוֹרָא. וְרָאִיתִי מֵהַמְפָרְשִׁים שֶׁפֵּרְשׁוּ פֵּרוּשִׁים וּדְרָכִים רְחוֹקִים, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵיךְ טוֹעֵם יִטְעַם דְּבָרֵינוּ וְיִהְיוּ לְפִיו צַפִּיחִית כִּי לֹא לְאוֹת וּלְמוֹפֵת הוּא חָפֵץ בְּהַזְכָּרַת הַשֵּׁם, וְתִמְצָא שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ שֵׁם ״אֶהְיֶה״ הֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהוּזְכַּר בְּכָל הַנְּבוּאוֹת לָאָבוֹת וּמִן הַסְּתָם לֹא יִהְיֶה יָדוּעַ לַבָּנִים אֶלָּא שֵׁמוֹת שֶׁהוּפְרוּ לָהָאָבוֹת, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין אוֹת וְלֹא מוֹפֵת בְּהַזְכָּרַת הַשֵּׁם אֶלָּא טַעְמוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְזֶה תְּחִלַּת הַכָּרַת מֹשֶׁה כִּי נֶאֱמָן פָּשׁוּט הוּא בְּכָל שְׁלִיחוּתָיו וּנְבוּאוֹתָיו שֶׁדְּקֶדֶק דִּבְרֵי ה׳ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַשֵּׁם, וְלֹא סָמַךְ עַל דַּעְתּוֹ לוֹמַר כִּי יְפָרֵשׁ מִדַּעְתּוֹ וְיַזְכִּיר שְׁמוֹ אַחַר שֶׁהוּשַׂג אֶצְלוֹ אֱמוּנַת הַנְּבוּאָה, וּמִן הַסְּתָם וַדַּאי שֶׁיְּדוּעַ הָיָה לְמֹשֶׁה שֵׁם אֶחָד מִשְּׁמוֹתָיו שֶׁל הַמְנֻבָּא. וְעוֹד אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה לְהַרְוִיחַ דַּעַת מַה הִיא הַמִּדָּה שֶׁמְּדַבֵּר עִמּוֹ ה׳ בָּהּ.

יד וַיֹּאמֶר אָהְיֶה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעוֹ מִדָּה שֶׁבָּהּ מְדַבֵּר עִמּוֹ, וְשֵׁם זֶה יִתְיַחֵס לְמִדַּת הָרַחֲמִים וַאֲשֶׁר הִיא בְּחִינַת הַמּוֹצִיא מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַתִּקּוּנִים (תיקון ל׳) סוֹד חֲמִשִּׁים פְּעָמִים שֶׁנִּזְכְּרָה יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּתּוֹרָה, וְגַם הוּא טַעַם שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִיִּים חֲמִשִּׁים מַכּוֹת כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ״ה). וְשֵׁם זֶה כְּבָר רָמְזוּ אֶל עֶלְיוֹן בְּנֹעַם דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ לוֹ ״כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ״. וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ וְאָמַר **וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינַת ״אָנֹכִי״, וְהוּא שֶׁהִזְכִּיר ה׳ בְּהַר סִינַי פֶּתַח דְּבָרָיו ״אָנֹכִי וְגוֹ׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ״ וְגוֹ׳, אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הֵבִין עָמְקָן שֶׁל דְּבָרִים כִּי ה׳ יָדַע כִּי יָבֹא מֹשֶׁה לִשְׁאֹל עַל הַדָּבָר וְנָתַן אוֹמֶר הַמַּבְשֵׁר צָבָא רַב בְּחִינָה הַמְדֻבֶּרֶת וְסוֹדָהּ.

וְאוּלַי כִּי מֹשֶׁה הִשְׂכִּיל וְהֵבִין, אֶלָּא שֶׁשּׁוֹאֵל אִם יַזְכִּיר שֵׁם זֶה לְיִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר אֶהְיֶה** הוּא טַעַם הַשֵּׁם שֶׁנִּקְרָא כֵּן לְצַד שֶׁיִּהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצָרָתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב,א) טַעַם שֵׁם שַׁדַּי – שֶׁאָמַר לְעוֹלָמוֹ דַּי, טַעַם צְבָאוֹת – שֶׁהוּא אוֹת בִּצְבָאוֹ (חגיגה טז,א), טַעַם שֵׁם הֲוָיָה – לְצַד שֶׁהָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה (זהר ח״ג רצז,א), כְּמוֹ כֵן אֶהְיֶה – לְצַד שֶׁיִּהְיֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אֶהְיֶה** וְכָאן הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה סוֹד הַשֵּׁם הַגָּדוֹל. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט,א) דָּרְשׁוּ אֶהְיֶה עִמָּם בְּצָרָה זוֹ אֲשֶׁר אֶהְיֶה עִמָּם בְּצָרָה אַחֶרֶת. גַּם יֵשׁ בָּזֶה סוֹד שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁגִּלָּה אֶל מֹשֶׁה עַבְדּוֹ סוֹד הַשֵּׁם כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״אֲשֶׁר אֶהְיֶה״, חָזַר לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ בָּאמוּר אֶלָּא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם, וְהוּא גַּם כֵּן אָמְרוֹ **אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם**, אֲבָל מַה שֶּׁהוֹסַפְתִּי לְגַלּוֹת לְךָ ״אֲשֶׁר אֶהְיֶה״ הוּא בְּבַל תֹּאמַר.

וְרַז״ל אָמְרוּ (ברכות ט,א) שֶׁהֶחְזִיר מֹשֶׁה לְקוֹנוֹ בְּטַעֲנַת ״הֵיטֵבְתָּ לְצָרָה בִּשְׁעָתָהּ״, וְהִצַּצְתִּי וְרָאִיתִי כִּי דְּבַר חָכְמָה וְצֶדֶק דִּבְּרוּ מִכֹּחַ הַכָּתוּב עַצְמוֹ, כִּי אִם סוֹף דִּבּוּר כְּתְחִלַּת דִּבּוּר וְלֹא הָיְתָה חֲזָרָה מִדִּבּוּר רִאשׁוֹן אֶלָּא שֶׁגּוֹמֵר דְּבָרָיו לִנְבִיאוֹ נֶאֱמָן בַּיִת – לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיֹּאמֶר״ בְּאֶמְצַע דִּבּוּר רִאשׁוֹן, לָזֶה אָמְרוּ כִּי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא בְּאָמְרוֹ ״אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה״ גָּמַר אוֹמֶר הָעִנְיָן, וּלְצַד סִבָּה חָזַר לוֹמַר אֲמִירָה אַחֶרֶת. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין הֶהָפְרֵשׁ שֶׁבֵּין דִּבּוּר רִאשׁוֹן לְדִבּוּר שֵׁנִי וְהַמְדֻבָּר אֵלָיו, וְיֵדַע הַמְּנִיעָה וְהַמּוֹנֵעַ.

וְאִם תֹּאמַר, אֵיךְ מִתְחִלָּה לֹא חָשׁ ה׳ עַל הַדָּבָר עַד שֶׁהֻצְרַךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לְפָנָיו וְכוּ׳? הִנֵּה בְּמַה שֶּׁנִּדְקְדֵּק דְּבָרָיו יִתְבָּרַךְ תֵּדַע כִּי יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה הִשְׂכִּיל עַל דָּבָר, וְהוּא שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו **כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**, לְצַד שֶׁתִּשּׁוּבָה זוֹ בָּא עַל טַעֲנַת מֹשֶׁה ״וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ״, הָיָה צָרִיךְ לְהַשִּׁיבוֹ ״כֹּה תֹאמַר״. אֲבָל לְצַד שֶׁיָּדַע כִּי לֹא יַעֲמֹד הַדָּבָר הַזֶּה כֵּן בְּמַה שֶׁיִּטְעֹן מֹשֶׁה כְּמוֹ שֶׁטָּעַן אַחַר כָּךְ, דַּיּוֹ לְצָרָה, לָזֶה כְּדַי שֶׁלֹּא יֵצְאוּ דְּבָרָיו לְבַטָּלָה לֹא אָמַר ״כֹּה תֹאמַר״, וְאָמַר דְּבָרָיו שְׁקוּלִים שֶׁיֵּשׁ בְּמַשְׁמָעוּתָם שֶׁהַכֹּל הוּא תְּשׁוּבַת ״מָה אֹמַר אֲלֵיהֶם״. וּכְשֶׁבָּא מֹשֶׁה וְטָעַן, אָמַר כִּי לֹא יֹאמַר אֶלָּא ״אֶהְיֶה״, וּמַה שֶּׁאָמַר ״אֲשֶׁר אֶהְיֶה״ הוּא הוֹדָעָה לְמֹשֶׁה, גַּם הוֹדָעָה לְדוֹרוֹת כְּדֵי שֶׁיִּתְמְכוּ לְבָּם בְּרִאוֹת כִּי שׁוֹכֵן סְנֶה יִהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּכָל צָרָתָם. וְאִם הָיָה מְפֹרָשׁ דְּבָרָיו מִתְּחִלָּה

וְאוֹמֵר ״כֹּה תֹאמַר וְגוֹ׳ אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם״, הָיְתָה נַעֲרֶת יְדִיעָה זוֹ מִישְׂרָאֵל, בְּאֹפֶן כִּי תְּחִלַּת הַמַּחְשָׁבָה הָיְתָה סוֹף הַדִּבּוּר. אֶלָּא מֹשֶׁה חָסֵר מְעַט מֵאֱלֹהִים, וְאוּלַי שֶׁיָּדַע וְהִבְחִין אֶלָּא שֶׁלֹּא סָמַךְ עַל עִיּוּנוֹ וְרָצָה שֶׁיְּגַלֶּה לוֹ ה׳ דַּעְתּוֹ בְּפֵרוּשׁ.

טו וַיֹּאמֶר עוֹד וְגוֹ׳ כֹּה תֹאמַר וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה שֶׁם הָוְיָה בָּרוּךְ הוּא וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ הוֹדָעַת שֵׁם אֶהְיֶה, לְצַד כִּי שֵׁם הָוְיָה הוּא כּוֹלֵל כָּל הַבְּחִינוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת, יָחִיד וּמְיֻחָד בָּרוּךְ הוּא, וּמִתְחַלָּה לֹא הִזְכִּיר לוֹ אֶלָּא שֵׁם בְּחִינָה אַחַת מִבְּחִינוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת אֲשֶׁר יִתְכַּנֶּה בָּהּ ה׳ בִּזְמַן שֶׁיִּהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצָרָה, וּבִזְמַנּוֹ דִּבֵּר שֶׁהָיוּ בְּצָרָה לָזֶה הִזְכִּיר שֵׁם אֶהְיֶה לְצַד דָּבָר בְּעִתּוֹ וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְיֻחָד.

עוֹד טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר ״כֹּה תֹאמַר וְגוֹ׳ ה״ וְגוֹ׳, לְצַד שֶׁחָשׁ אֵל עֶלְיוֹן שֶׁיְּבִין מֹשֶׁה שֶׁשָּׁלַל ה׳ מִדַּעְתּוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל שֵׁם הָוְיָ״ה, גַּם שָׁלַל מִלּוֹמַר מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״אֱלֹהֵי וְגוֹ׳ שְׁלָחַנִי״ וְגוֹ׳ וְלֹא יֹאמַר אֶלָּא ״אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי״ וְגוֹ׳, לָזֶה חָזַר לוֹמַר כִּי יֹאמַר גַּם כֵּן **ה׳ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם** וְגוֹ׳. וְאָרְאֶה כִּי בַּאֲמִירָה זוֹ רָמַז גַּם כֵּן שֵׁם אֶהְיֶה בְּתִחַלַּת שְׁמוֹת הָאָבוֹת: א׳ דְּאַבְרָהָם וּשְׁנֵי יוּדִי״ן, אֶחָד בְּיִצְחָק וְאֶחָד בְּיַעֲקֹב:

עוד יְכַוֵּן ה׳ שֶׁיִּדְּעוּ יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא זֶה הַמַּבְטִיחַ לְהָאָבוֹת הַבְטָחַת הַגְּאֻלָּה, כִּי שֵׁם אֶהְיֶה לֹא הוּבָא בַּכְּתוּבִים הָרִאשׁוֹנִים הַבָּאִים בַּהַבְטָחוֹת. גַּם לְצַד שֶׁעֲדַיִן יַשְׁמִיעֵם דִּבְּרוֹת קָדְשׁוֹ וּפָתַח דְּבָרוֹ יֹאמַר ״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״, לָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעָם שֵׁם אֶהְיֶה וְשֵׁם הָוְיָ״ה. שֵׁם אֶהְיֶה הָרָמוּז בְּאָנֹכִי, וְשֵׁם הָוְיָ״ה כְּפִשׁוּטוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּצַדִּיקוּ דִּבְרֵי מֹשֶׁה כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה׳ וְיֹאמַר ״אָנֹכִי ה׳״, וְהָבֵן. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי צָרִיךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה ״אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם״, וּלְצַד שֶׁהוּא שֵׁם חָדָשׁ לִידִיעָתָם וְנִקְרָא עַל שֵׁם הַמְּאֹרָע, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיָה עִמָּם בְּצָרָתָם, יַחְזֹר וְיֹאמַר לָהֶם ה׳ **אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם.** וְאוּלַי שֶׁגַּם רָמַז שָׁלֹשׁ אוֹתִיּוֹת הָרְשׁוּמִים בִּשְׁמוֹת אֲבוֹתָם שֶׁהוּא שֵׁם אֶהְיֶה נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמַעְלָה.

טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ וְגוֹ׳. טַעַם כָּפֶל הַדְּבָרִים פַּעַם שְׁנִיָּה, נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּין ה׳ לוֹמַר כִּי בְּעֵת בִּיאָתוֹ לְמִצְרַיִם בַּתְּחִלָּה וּבָרִאשׁוֹנָה יֹאמַר לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא בָּא שָׁלִיחַ מֵה׳ לְיִשְׂרָאֵל, וְאַחַר כָּךְ יְקַבֵּץ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחַד וְיֹאמַר לָהֶם שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ כִּי פָּקֹד אֶת עַמּוֹ וְגוֹ׳.

וְטַעַם קְדִימַת הוֹדָעַת לַכֹּל כִּי אִישׁ שָׁלוּחַ הוּא לָהֶם מֵה׳, כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יִתְקַבְּצוּ אֵלָיו, כִּי זוֹלַת זֶה מִי יַטֶּה אֵלָיו אֹזֶן לְהִתְקַבֵּץ. גַּם נִתְחַכֵּם ה׳ לְהוֹדִיעוֹ דְּבָרִים שֶׁיֹּאמַר לְכָל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל וּדְבָרִים אֲשֶׁר יֹאמַר בַּאֲסִיפַת זְקֵנִים, וְטַעַם הַזְּקֵנִים לְבַד, לְצַד הַכָּבוֹד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה יא,ח) לֹא מָקוֹם אֶחָד וְכוֹ׳:

פָּקֹד פָּקַדְתִּי. אָמַר שְׁתֵּי פְּקִידוֹת כְּנֶגֶד פְּקִידַת קֵץ הַגְּאוּלָה וּכְנֶגֶד פְּקִידָתָם מִצָּרָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶתְכֶם** כְּנֶגֶד קֵץ הַגְּאוּלָה, **וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם** כְּנֶגֶד צָרָתָם בְּמִצְרַיִם כְּדֵי לִגְאוֹל אוֹתָם מֵהַצָּרָה וּלְהַעֲלוֹתָם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע. וְרָמַז לָהֶם כִּי זוֹלַת הֶעָשׂוּי לָהֶם בְּמִצְרַיִם שֶׁהוּא הַלַּחַץ וְגוֹ׳ עוֹדָנוּ זְמַן הַקֵּץ. גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **הֶעָשׂוּי** כִּי בָּא לְפָרֵעַ מֵהַמְצָרְיִים אֶת אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּ לָהֶם.

יח וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ. טַעַם אָמְרוֹ **לְקוֹלֶךָ** יְכַוֵּן לְהוֹדִיעוֹ כִּי יַאֲמִינוּ וְיִקַּבְּלוּ מִמֶּנּוּ, הֲגַם שֶׁלֹּא יֹאמַר לָהֶם מַה שְׁמוֹ. וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר ״וְשָׁמְעוּ לִדְבָרֶיךָ״ אוֹ ״אֵלֶיךָ״, עֲדַיִן יֵשׁ בַּנִּשְׁמָע כִּי טַעַם הַקַּבָּלָה לְצַד דְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִמֶּנּוּ. וּמֵאָמְרוֹ **לְקוֹלֶךָ**, הִנֵּה הַקּוֹל הוּא מֻגְבָּל הֶיוֹתוֹ מֵאָדָם הַמּוֹצִיאוֹ לֹא מִזּוּלָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַדְּבָרִים שֶׁיִּתָּכְנוּ לְהֵאוֹמֵר אוֹתָם וְהֵם דִּבְרֵי הַזּוּלַת. לָזֶה אָמַר **לְקוֹלֶךָ**, פֵּרוּשׁ, כִּי כְּשֶׁיּוֹצִיא קוֹלוֹ קוֹל מְבֻשָּׂר יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ, וּבָזֶה שָׁלַל שֶׁאֵין שׁוּם דָּבָר מְעַכֵּב לָהֶם הֶאֱמוּנָה, לֹא שְׁאֵלַת הַשֵּׁם וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים.

ה׳ אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים. הִנֵּה הָאָדוֹן ה׳ צְבָאוֹת נִתְחַכֵּם לוֹמַר אֵלָיו כִּי אֵינוֹ מִתְרַצֶּה שְׁיִּקָּרֵא שְׁמוֹ אֶלָּא עַל הָעִבְרִים, וְלֹא הוֹדִיעַ שֵׁם הַגָּדוֹל הַזֶּה אֶלָּא לְהָעִבְרִים, וְהַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ מָקוֹם לְפַרְעֹה לוֹמַר ״לֹא יָדַעְתִּי״ וְגוֹ׳, וַהֲלֹא גַּם ה׳ אָמַר ״אֱלֹהֵי הָעִבְרִים״, אֲבָל אַתָּה אֵינְךָ מַכִּיר כִּי בָּזוּי אַתָּה מְאֹד, וּמַה יַּכִּיר אִישׁ שָׂדֶה בְּמַרְגָּלִיּוֹת?

נִקְרָה עָלֵינוּ. פֵּרוּשׁ, לְבַל יַחְשׁוֹב כִּי יִהְיוּ רְגִילִים בְּכָךְ וְיִהְיֶה כָּזֶה יוֹם מָחָר וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. גַּם אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר לָהֶם אַחֲרֵי כֵן שֶׁיִּתְמִידוּ בָּעִנְיָן, לָזֶה אָמְרוּ כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ בִּתְמִידוּת גַּם אֵינוֹ דָּבָר הָרָגִיל אֶלָּא דֶּרֶךְ מִקְרֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **נִקְרָה עָלֵינוּ**:

וְעַתָּה נֵלְכָה נָּא. אָמְרוֹ **וְעַתָּה** פֵּרוּשׁ, כִּי דָּבָר זֶה הֵם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שׁוּם שְׁאֵלַת זְמַן, כִּי אֱלֹהֵיהֶם לֹא קָבַע זְמַן. אוֹ יִרְצֶה, כִּי אֵינוֹ דָּבָר זֶה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּ״נִקְרָה עָלֵינוּ״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַר **נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים.**

שְׁלֹשֶׁת יָמִים. וְטַעֲמָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאָמַר כֵּן, לְצַד שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ״ וְגוֹ׳, וְאִם לֹא יֹאמְרוּ כֵּן אֵין מְצִיאוּת לִשְׁאוֹל מֵהֶם וּלְהַלְווֹתָם כְּלִי כֶּסֶף וְגוֹ׳ וְלָצֵאת בְּרְכוּשׁ גָּדוֹל. וּבָזֶה תָּנוּחַ הַדַּעַת לָמָּה צִוָּה ה׳ שְׁאֵלַת כֶּסֶף וְגוֹ׳ מֵהַשְּׁכֵנוֹת בִּזְמַן מוּקְדָּם, וְלֹא הִמְתִּין עַד עֵת בֹּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְשָׁם יֹאמַר לָהֶם, וּמַה גַּם שֶׁהַדְּבָרִים שָׁם בְּמִקּוֹמָן וּבִזְמַנָּם נֶאֱמְרוּ בְּיוֹם שֶׁלְּמָחָר יֵצְאוּ, וְאִם כֵּן מַה צּוֹרֶךְ לֵאָמְרָם קוֹדֶם שְׁנַיִם עָשָׂר חוֹדֶשׁ.

וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי זֶה הָיָה לְחַזֵּק לִבָּם בַּאֲמִתּוּת הַגְּאֻלָּה, וְאֵין זֶה עִקָּר. וּלְדַרְכֵּנוּ כַּפְתּוֹר וָפֶרַח, כִּי הֲצִרָךְ ה׳ לוֹמַר לָהֶם הַטַּעַם שֶׁהוּא הַסּוֹבֵב שֶׁיֹּאמְרוּ ״נֵלְכָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים״ וְגוֹ׳, שֶׁבָּזֶה ״וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה״ וְגוֹ׳ לְצַד שֶׁדַּעְתָּם לַחְזוֹר. וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר עוֹד תֵּבֵת ״וְעַתָּה״.

וַעֲדַיִן צָרִיךְ לָתֵת לֵב, סוֹף כָּל סוֹף לָמָּה יָצוּ ה׳ דְּבָרִים שֶׁאֵינָם מֻסְכָּמִים, לְגַנּוֹב דַּעְתָּם בֵּין בַּהֲלִיכָה בֵּין בְּהַשְׁאָלַת חֻפְצֵיהֶם. וְהָאֱמֶת כִּי כָּל הַמַּעֲשֶׂה הוּא

מִשְׁפַּט צֶדֶק, כִּי לְצַד שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל צָרִיכִין לְהַעֲלוֹת שְׂכַר שָׂכִיר, וְצֵא וּלְמַד מִיְּהוֹשֻׁעַ אִישׁ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם (סנהדרין צא,א) כְּשֶׁהָבְעוּ מֵהֶם כְּלֵיהֶם אֲשֶׁר שְׁאָלוּם. אֶלָּא לָמָּה יַעֲשֶׂה ה׳ הַדָּבָר הֶרֶךְ עָרְמָה, כִּי חָס וְשָׁלוֹם לֹא קָצוֹר קָצְרָה יָדוֹ מִפְּדוֹת יִשְׂרָאֵל בְּעַל כָּרְחָם וּלְהוֹצִיא מָמוֹנָם וְעֵינֵיהֶם רוֹאוֹת וְכָלוֹת?

וְגֵרָאָה לוֹמַר כִּי נִתְכַּוֵּן ה׳ בָּזֶה לְהַטְעוֹתָם, כְּדֵי שֶׁיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם לְהַכְבֵּד בְּפַרְעֹה וְגוֹ׳, וְזוֹלַת הַהַשְׁאָלָה גַּם זוֹלַת הַלֵּיכָתָם בְּדֶרֶךְ זֶה עַל דַּעַת לַחְזוֹר, לֹא הָיוּ הַמִּצְרִיִּים רוֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח בְּפָסוּק ״וַיהֹוָה הִכָּה מִצְרַיִם״ וְגוֹ׳ (שמות יד:ה).

וְתִמְצָא אוֹת לִדְבָרֵינוּ, כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ג) שֶׁבִּימֵי הָאֲפֵלָה גִּלּוּ יִשְׂרָאֵל מַצָּפוּנֵי הַמִּצְרִיִּים וְיָדְעוּ אוֹצְרוֹתֵיהֶם וְסִגְלּוֹתֵיהֶם וְחֶפְצֵיהֶם, וּבְיוֹם שְׁאֵלָתָם לֹא הָיוּ הַמִּצְרִים יְכוֹלִים לְהַכְחִיד. מָאנֵי דְּאַבְרָהָם, וְלָמָּה לֹא נְטָלוּם אָז וְאֵין מֵבִין דָּבָר? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה׳ שֶׁיַּעֲשׂוּ כְּסֵדֶר זֶה לְרִדּוּף אַחֲרֵיהֶם כַּנַּזְכָּר וְיִכָּבֵד בָּהֶם.

וּבְעִנְיַן הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ שֶׁנִּטְלוּ מָמוֹנָם אֵין אִסּוּר בָּזֶה לְהַצִּיל אָדָם אֶת שֶׁלּוֹ מֵהָאַנָּס, וְצֵא וּלְמַד מִיַּעֲקֹב שֶׁהָיָה מַעֲרִים לְהַצִּיל אֶת שֶׁלּוֹ מִיַּד לָבָן הָאֲרַמִּי, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שְׁלֹשָׁה תַּנָּאִים (יומא פג,א) אֲשֶׁר הִצִּילוּ פִּקָּדוֹנָם מֵאֵשֶׁת כִּידּוֹר בְּדֶרֶךְ עָרְמָה וְאֵין בָּזֶה אִסּוּר, וְהוּא אֹמֶר הַנָּבִיא (תהלים יח,כז): ״וְעִם עִקֵּשׁ״ וְגוֹ׳.

וּמַה שֶּׁלָּפָנֵינוּ הָעִנְיָן הוּא יוֹתֵר נָקִי וּבֵר, כִּי דִּקְדַּקְתִּי בְּכָל הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בָּעִנְיָן וְאֵין בָּהֶם דָּבָר שֶׁקֶר, כִּי לֹא הִזְכִּירוּ בִּלְשׁוֹנָם הַחֲזָרָה כְּלָל. וְגַם לָשׁוֹן זֶה לְצַד מַעֲלַת קָדְשׁוֹ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא רָצָה לְכַנּוֹת הַדְּבָרִים אֵלָיו, אֶלָּא הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְדַבְּרוּ כָּזֶה. וְלָזֶה אָמַר תִּיבַת **וְעַתָּה**, פֵּרוּשׁ לוֹמַר כִּי הֵם דִּבְרֵי עַצְמָם לֹא דִּבְרֵי עֶלְיוֹן. שֶׁאִם לֹא אָמַר ״וְעַתָּה״ הָיָה הַכָּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״נִקְרָה עָלֵינוּ וְאָמַר נֵלְכָה״ וְגוֹ׳. וּכְמוֹ כֵּן תִּמְצָא בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה עִם פַּרְעֹה אָמַר לוֹ (שמות ה:א) ״שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר״, לֹא הִזְכִּיר זְמַן, אֶלָּא יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ לוֹ (שמות ה:ג) ״נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ״ וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁבִּדְבְרֵיהֶם שָׁם לֹא אָמְרוּ ״וְעַתָּה״, סָמַךְ עַל פָּסוּק רִאשׁוֹן. וַהֲבִינוֹתִי בְּאִמְרֵי נֹעַם בְּאָמְרוֹ ״שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר״ כִּי כָּל דְּבָרָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת, שֶׁהֲרֵי הוֹר שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם לֹא חָגְגוּ אֶלָּא בַּמִּדְבָּר, כִּי שָׁם נָפְלוּ פִּגְרֵיהֶם וְאֶת בְּנֵיהֶם הִכְנִיס ה׳ לָאָרֶץ. וַהֲגַם שֶׁאוֹתָם גַּם כֵּן יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יֵחָשְׁבוּ הֵם אֶלָּא הַגְּדוֹלִים הָעוֹבְדִים וְהַזּוֹבְחִים וְהֵם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, וּבָזֶה כָּל דִּבְרֵי ה׳ אֱמֶת וָצֶדֶק. גַּם הַשְׁאָלַת הַכֶּסֶף וְגוֹ׳ אֵין בּוֹ דְּבַר שֶׁקֶר, בְּתוֹרַת שְׁאֵלָה בָּא לְיָדָם אֶלָּא שֶׁעִכְּבוּהוּ בְּעַד תְּבִיעָתָם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כְּנֶגֶד שְׂכַר שָׂכִיר שֶׁעָבְדוּ אוֹתָם וּבָנוּ כַּמָּה בִּנְיָנִים, וּכְשֶׁיְּבוֹאוּ לְחֻשְׁבּוֹן יְדִיקוּ הַחֶשְׁבּוֹן וְיַשְׁלִימוּ לָהֶם הַמִּצְרִיִּים מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהֶם.

וְאַחַת שָׁאַלְתִּי עָמְדָה לִי, וּמַה הִכְרִיחַ הַדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן לְרִדּוּף הַמִּצְרִים אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלָמָּה לֹא יִכְבֵּד ה׳ בְּפַרְעֹה וּבְכָל עַמּוֹ וְיַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַיְאוֹר בַּדָּבָר עַצְמוֹ אֲשֶׁר זָדוּ, וְשָׁם יָצַף ה׳ לְפַרְעֹה וּלְכָל עַמּוֹ וְגַם הַנָּשִׁים וְהַטַּף, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְכָל הָאָמוּר, וְיוֹצִיא יִשְׂרָאֵל בְּכֶסֶף וְזָהָב בְּעַל כָּרְחָם, אוֹ שֶׁיִּטְלוּ הַכֹּל בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֲפֵלָה (שמות רבה פי״ד) כִּי לָהֶם הָיָה אוֹר וְחִפְּשׂוּם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ. וְאוּלַי כִּי עָשָׂה ה׳ כָּכָה לִשְׁנֵי טְעָמִים, הָאֶחָד כִּי קְרִיעַת יַם סוּף וּפְלָאָיו פָּרְסְמוּ גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ וּכְבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם כַּיָּדוּעַ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נַעֲשָׂה כֵּן בְּאֹפֶן אַחֵר. וְטַעַם שֵׁנִי כִּי ה׳ מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יא:) כִּי הַמִּצְרִיִּים נִתְחַכְּמוּ עַל יִשְׂרָאֵל לְשַׁעְבְּדָם בִּתְחִלָּה בְּפֶה רַךְ וְאַחַר כָּךְ בְּפֶרֶךְ, וְעַל כָּל פָּנִים נִתְחַכֵּם הָאָדוֹן שֶׁלֹּא יֵצֵא גַּם מִפִּי יִשְׂרָאֵל דְּבַר שֶׁקֶר כַּנַּזְכָּר (מיכה ז:כ) ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב״.

כא לֹא תַלְכוּ רֵיקָם. כָּאן רָמַז ה׳ מִשְׁפַּט עֶבֶד עִבְרִי, דִּכְתִיב בּוֹ (דברים טו:יג-יד): ״לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם, הַעֲנֵק תַּעֲנִיק לוֹ״.

כב וְנִצַּלְתֶּם וְגוֹ׳. כָּאן רָמַז הֶחֹתֶר הַצָּלַת אָדָם מָמוֹנוֹ מֵאַנָּס. אוֹ יִרְמוֹז שֶׁבָּזֶה יְסוֹבְבוּ לְמִצְרַיִם לָרֶדֶת בִּמְצוּלוֹת יָם, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי הַמְצָאוֹת שֶׁיְּדַבְּרוּ לְלֶכֶת דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, גַּם כְּשֶׁיִּשְׁאֲלוּ מֵהֶם כְּלֵיהֶם, זֶה יְסוֹבֵב אוֹתָם לִרְדּוֹף אַחֲרֵיהֶם וְיֵרְדוּ בַּמְּצוּלוֹת:

פרק ד

א וַיַּעַן מֹשֶׁה וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת מַה מָּקוֹם לְטַעֲנַת ״לֹא יַאֲמִינוּ״ אַחַר שֶׁהִבְטִיחוֹ ה׳ וְאָמַר ״וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ״. עוֹד, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר ״לֹא יַאֲמִינוּ וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי״? וְהָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, לֹא סָמַךְ לִבּוֹ עֲלֵיהֶם שֶׁיַּצְדִּיקוּ בֶּאֱמוּנָה. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִשְׁמְעוּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ שְׁמִיעַת קוֹלוֹ לֹא יִרְצוּ לִשְׁמֹעַ. וְאֵין דֶּרֶךְ זֶה מַסְפִּיק בְּכַוָּנַת הַכָּתוּב, כִּי לֹא הָיָה לוֹ לְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ וְלַחְשֹׁד כָּל כָּךְ בְּיִשְׂרָאֵל. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **הֵן** וְלֹא אָמַר ״אִם לֹא״ וְגוֹ׳.

וְיִתְבָּאֵר עַל נָכוֹן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ז׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֵין נְבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל חָכָם גָּדוֹל בְּחָכְמָה וְכוּ׳ שָׁלֵם בְּגוּפוֹ וְכוּ׳, עַד כָּאן, וְכָתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְצָרִיךְ עִיּוּן, לָמָּה לֹא כָּתַב שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָשִׁיר גִּבּוֹר וְעָנִיו, וְתֵרֶץ שֶׁאוֹתָם תְּנָאִים צְרִיכִין לְמִתְנַבֵּא בִּקְבִיעוּת, וְרַמְבַּ״ם לֹא נָחַת לְפָרֵשׁ אֶלָּא עַל הַמִּתְנַבֵּא שֶׁלֹּא בִּקְבִיעוּת. וְהִנֵּה אֲפִלּוּ אִם נֹאמַר שֶׁתְּחֻשַּׁב נְבוּאָה זוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אַקְרַאי, מַה שֶּׁאֵינוֹ כֵּן, אַף עַל פִּי כֵן טוֹעֵן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לְצַד עַנְוָתָנוּתוֹ כִּי הוּא חָסֵר תְּנָאִים שֶׁבָּהֶם יֵאָמֵן נָבִיא לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהֵן**, פֵּרוּשׁ, וְכֵן הוּא הַדִּין שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ לִי כִּי אֵין אֲנִי חָכָם גָּדוֹל

בְּחָכְמָה וּמָלֵא מִכָּל הַתְּנָאִים הַמְאֻשָּׁרִים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם תֶּחְשַׁב נְבִיאוּת כְּמוֹ שֶׁכֵּן הוּא כְּפִי הָאֱמֶת, כִּי הוּא הוֹלֵךְ וּבָא מֵהַשֵּׁם לְיִשְׂרָאֵל וּלְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם, אִם כֵּן צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָשִׁיר מַה שֶּׁלֹּא כֵן הָיָה, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁהָיָה רוֹעֶה לְחוֹתְנוֹ צֹאנוֹ וְלֹא נִתְעַשֵּׁר אֶלָּא בַּמִּדְבָּר מֵהַלּוּחוֹת (נדרים לח,א), וְאִם כֵּן אִם יָבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁאוֹל לִזְקֵנֵיהֶם הַמִּשְׁפָּט, הֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי כְּפִי הַדִּין.

וּמַה שֶּׁאָמַר **וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי**, כָּאן רָמַז עוֹד טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי הוּא כְּבַד פֶּה, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה אַחַר כָּךְ בְּפֵרוּשׁ "כִּי כְבַד פֶּה". וְדָבָר זֶה הוּא אֶחָד מִתְּנָאֵי הַמִּתְנַבֵּא אֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, וְזֶה אֶחָד מֵהֶסְרוֹנֵי הַגּוּף, וְלָזֶה אָמַר "וְלֹא יִשְׁמְעוּ" לְסִבַּת קוֹל, כִּי כְּבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן הוּא. וְאָמַר הַטַּעַם **כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵינְךָ רָאוּי שֶׁיֵּרָאֶה לְךָ כָּל עִקָּר וַאֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי. וּמַה שֶּׁלֹּא טָעַן טַעֲנָה זוֹ מֹשֶׁה עַד עַתָּה וְלֹא שָׁאַל אֶלָּא "וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֹמַר", שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לָהֶם שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ, שֶׁאִם הָיָה חוֹשֵׁשׁ לָזֶה לֹא הָיָה מְחַזֵּר אַחַר יְדִיעַת הַשֵּׁם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁתִּכֶּף יֹאמַר אֵלָיו "זֶה שְׁמִי". **וְאוּלַי** כִּי נִתְכַּוֵּן בִּשְׁאֵלָה רִאשׁוֹנָה "וְאָמְרוּ" וְגוֹ', שֶׁיְּגַלֶּה ה' שְׁמוֹ וְסוֹדוֹ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בּוֹ נִפְלָאוֹת, כִּי שֵׁם הַמְפֹרָשׁ יַפְלִיא עֲשׂוֹת וּבְאֶמְצָעוּתוֹ יִקְנֶה כָּל הַקִּנְיָנִים, בֵּין מַעֲלוֹת הַמֶּרְגָּשׁוֹת בֵּין מַעֲלוֹת הָאֹשֶׁר וְהַחָכְמָה, וְיַשְׂלִים עַצְמוֹ לִהְיוֹת רָאוּי לִנְבוּאָה בְּסוֹד (תהלים צא:יד) "אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי". גַּם יַפְלִיא בְּעֵינֵיהֶם נִפְלָאוֹת מִדַּרְכֵי הַשֵּׁם. וּבְתִשׁוּבַת ה' אֵלָיו אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ סוֹדֵי הַשֵּׁם וּסְגֻלּוֹתָיו וְנִפְלָאוֹת אֲשֶׁר יַפְלִיא בָּהֶם, לָזֶה חָזַר וְטָעַן "וְהֵן" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא נִתְרַגֵּשׁ מֹשֶׁה לְטָעוֹן טַעֲנָה זוֹ "הֵן לֹא יַאֲמִינוּ", אֶלָּא לְצַד שֶׁאָמַר ה' לוֹ דָּבָר חָדָשׁ מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע מִקּוֹדֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה". אָמַר, מֵעַתָּה מִשְׁפַּחַת לָהּ שֶׁלֹּא יַחְשִׁיב פַּרְעֹה שְׁלִיחוּתוֹ וְלֹא יְשַׁלְּחֵם, אִם כֵּן "הֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי", וּכְשֶׁיִּתְרַבֶּה הַשְּׁלִיחוּת וְלֹא יְשַׁלַּח יוֹסִיפוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלִי, וְהַטַּעַם כִּי יֹאמְרוּ **לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ** וְגוֹ', שֶׁאִם הָיוּ הַדְּבָרִים מֵאֵל עֶלְיוֹן מִי הוּא זֶה שֶׁיְּמָאֵן לַעֲשׂוֹת דְּבָרָיו וְלֹא יַשְׁחִית לוֹ מַשְׁתִּין בְּקִיר (מלכים א יד:י), אֶלָּא וַדַּאי כִּי לֹא ה' שְׁלָחַךְ, וַאֲפִלּוּ נְבוּאָה לֹא הִשַּׂגְתָּ.

ב **וַיֹּאמֶר וְגוֹ' מַה זֶּה בְיָדֶךָ.** אֵין שְׁאֵלָה זוֹ דּוֹמָה לִשְׁאֵלַת ה' לְבִלְעָם (במדבר כב:ט) "מִי הָאֲנָשִׁים" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט) שֶׁמְּצָאוֹ עָבִיט שֶׁל מִי רַגְלַיִם, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר אַתָּה יָדַעְתָּ, כִּי שָׁם מַשְׁמָעוּת הַשְּׁאֵלָה הוּא שֶׁהָעִנְיָן נָעֲלָם וְשׁוֹאֵל עָלָיו, וּמִמַּה שֶּׁמִּשִּׁיב מְגַלֶּה דַּעְתּוֹ מַה שֶּׁהוּא עָבִיט שֶׁל מֵי רַגְלַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאֵלָה זוֹ לֹא שָׁאַל עַל הַנֶּעְלָם, כִּי גָּלוּי הָיָה כִּי בְּיָדוֹ מַטֶּה, אֶלָּא כְּמִי שֶׁרוֹצֶה שֶׁיּוֹדֶה בְּפִיו עַל הַדָּבָר. וְעָשָׂה מֹשֶׁה מִצְוַת רַבּוֹ **וַיֹּאמֶר מַטֶּה**, וְשִׁעוּר מַשְׁמָעוּת הוּא וַיֹּאמֶר אַתָּה מַבְחִין מַה שֶּׁאַתָּה לוֹקֵחַ בְּיָדְךָ מַה הוּא, וְאָמַר לוֹ הֵן אֲדוֹנִי אֲנִי מַכִּיר בְּמַה שֶּׁבְּיָדִי שֶׁהוּא מַטֶּה.

ג **וַיְהִי לְנָחָשׁ וְגוֹ'.** כַּוָּנַת אוֹת זֶה הוּא לִרְמֹז כִּי בְּחִינַת הַקֶּלְפָּה תִּתְיַחֵס לְנָחָשׁ, וְצֵא וּלְמַד מִנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי כִּי הוּא בְּחִינַת ס"מ, וְרָמַז לוֹ כִּי בְּאֶמְצָעוּת יְדֵי מֹשֶׁה בְּכֹחוֹ הֶעָצוּם מְאַבֵּד כֹּחַ הַנָּחָשׁ וְיִהְיֶה לְעֵץ יָבֵשׁ, וּכְשֶׁיַּרְפֶּה יָדוֹ מִמֶּנּוּ וּמַשְׁלִיכוֹ יִהְיֶה לְנָחָשׁ עַד שֶׁנָּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **מַה זֶּה בְיָדֶךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁמַּשְׁכִּיל הַשְּׁכָלָה דַּקָּה בּוֹ אִם הִתְחִיל לְהִתְנוֹעֵעַ כְּעַכְבְּרָא דְּדַבְרָא שֶׁמַּתְחִיל לְחִיוֹת מְעַט מְעַט, וְלִפְעָמִים יִמְצָא מְעוּט מְעוּטוֹ עַכְבָּר וְלִפְעָמִים מְעוּטוֹ וְלִפְעָמִים חֶצְיוֹ, וְהִשִּׁיב מֹשֶׁה **מַטֶּה** פֵּרוּשׁ, כְּלוֹ עֵץ יָבֵשׁ; **וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ**, פֵּרוּשׁ הָוְיָה, בְּפַעַם אַחַת הָיָה נָחָשׁ.

וְאָמְרוֹ **אַרְצָה**, רָמַז כִּי בְּעֶרֶךְ הַנָּחָשׁ תִּגְדַּל מַעֲלַת הָאָרֶץ, כִּי הוּא לַחְמוֹ וְנָחָשֶׁת לוֹ (בראשית ג:יד), וְהֶרְאָהוּ בָּזֶה דְּבָרִים רַבִּים לְמֹשֶׁה, גַּם שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאוֹת עַצְמוֹ לְיִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוֹ **שְׁלַח יָדְךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֶרְאָהוּ שֶׁהַגַּם שֶׁיָּצָא מֵרְשׁוּתוֹ, יֵשׁ כֹּחַ בְּמֹשֶׁה לְהִתְחַזֵּק עָלָיו וּלְהָסִיר מִמֶּנּוּ כֹּחוֹ.

וְאָמְרוֹ **וָאֶחֱז בִּזְנָבוֹ** וְלֹא אָמַר "בּוֹ", נִתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר אֵלָיו, לֶהֱיוֹת שִׁחֲשֶׁשֶׁת הַנָּחָשׁ הִיא אִם יִקָּהֵהוּ מִזְּנָבוֹ, כִּי אִם יִתְחַכֵּם לָקַחַת רֹאשׁוֹ וְיִדְחוֹק הַנּוֹשֵׁךְ אֵין מֵחוּשׁ מִכָּל הַזָּנָב, לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה' אֱחוֹז אֲפִלּוּ בִּזְנָבוֹ בְּאֵין פַּחַד. וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיַּחֲזֶק בּוֹ** פֵּרוּשׁ בַּמָּקוֹם שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ בְּאֵין פַּחַד, וְהָיָה לְמַטֶּה בִּלְקִיחָתוֹ **בְּכַפּוֹ**, פֵּרוּשׁ בִּנְגִיעָתוֹ בְּכַף מֹשֶׁה יָבֵשׁ כֹּחוֹ כְּאַחַת וְלֹא נוֹתַר בּוֹ שׁוּם חִיּוּת, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ".

ה **לְמַעַן יַאֲמִינוּ וְגוֹ' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם.** טַעַם אָמְרוֹ "אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם" וְגוֹ' פַּעַם אַחַר פַּעַם. אוּלַי שֶׁרָמַז כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁתִּהְיֶה שְׁלִיטַת הָאָדָם בִּבְחִינַת הַנָּחָשׁ כְּחֶזְיוֹן הָאוֹת, אֶלָּא לְמִי שֶׁנִּגְלָה אֵלָיו אֱלֹהֵי אֲבוֹת הָעוֹלָם, וְלָזֶה יִהְיֶה הַדָּבָר לְאוֹת כִּי נִרְאָה אֵלָיו אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם וְגוֹ':

ט **וְהָיָה אִם לֹא יַאֲמִינוּ.** וְכִי יֵשׁ סָפֵק לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעוֹד, וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ"? וְאוּלַי שֶׁשִּׁעוּר הַדְּבָרִים כָּךְ הוּא: וְהָיָה אִם עֲדַיִן תָּחוּשׁ עוֹד וְלֹא יַסְפִּיק לְךָ טַעַם זֶה לוֹמַר שָׁבוֹ וַדַּאי יַאֲמִינוּ.

עוֹד נִרְאֶה כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ לְהָסִיר גַּם סָפֵק שֶׁאֵינוֹ נִרְאֶה, וְהוּא דִּלְמָא לֹא יַחְלִיטוּ יִשְׂרָאֵל הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם הֲגַם שֶׁבִּפְנֵיהֶם לֹא יַכַּר הֶעְדֵּר הָאֱמוּנָה, לָזֶה אָמַר "אִם לֹא יַאֲמִינוּ" וְגוֹ', וְסָפֵק זֶה אֵינוֹ יוֹכֵל לְהִתְבָּרֵר לְמֹשֶׁה לוֹמַר עָלָיו מִי אֵיכָא סְפֵיקָא קַמֵּי שְׁמַיָּא לוֹמַר "אִם לֹא", שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁבַּלֵּב, וּבָא הָאָדוֹן לְהָסִיר מִמֶּנּוּ סָפֵק הַכְחָשַׁת הָאֱמוּנָה בְּלֵב יִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת שְׁלֹשׁ הָאוֹתוֹת.

וְהָיוּ הַמַּיִם וְגוֹ'. מְאוֹר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל רַשִׁ"י זַ"ל נִרְאֶה בְּעֵינָיו כִּי טַעַם אָמְרוֹ "וְהָיוּ וְהָיוּ" הוּא לוֹמַר שֶׁלֹּא יִהְיוּ לָדָם עַד שֶׁיִּהְיוּ בַּיַּבָּשֶׁת. וְדִבְרֵי קָדוֹשׁ חֵן. וַאֲנִי מוֹסִיף בּוֹ טַעַם לִשְׁבָחָה, כִּי הוּא מִטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁצִּוָּה ה' כִּי אַהֲרֹן הוּא יַכֶּה בְּמַטֵּהוּ בַּיְאוֹר, וְאָמְרוּ זַ"ל (שמות רבה ט,י) כִּי מֹשֶׁה אֵינוֹ יָכוֹל לְהַכּוֹת הַיְאוֹר לְצַד

שֶׁהֵגִין בַּעֲדוֹ, וְכָאן צִוָּה ה׳ שֶׁיִּקַּח מִמֵּימֵי הַיְאוֹר וְיִהְיוּ לְדָם, וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַמַּכָּה עַל יְדֵי מֹשֶׁה. לָזֶה אָמַר **וְהָיוּ** בַּהֲוָיָתָן כָּל זְמַן שֶׁיִּהְיוּ בְּיָדוֹ, אֶלָּא אַחַר שֶׁיִּהְיוּ בַּיַּבָּשֶׁת יִהְיוּ דָם, וּבָזֶה אֵין לְקוּתָם בָּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה.

י **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ׳ בִּי אֲדֹנָי.** אַחַר שֶׁנִּסְתְּמוּ מִמֶּנּוּ הַטְּעָנוֹת, חָזַר לְבַקֵּשׁ מֵה׳ מִמַּדַּת הָרַחֲמִים, וְלָזֶה דִּיֵּק לוֹמַר אֶל ה׳ שֵׁם הָרַחֲמִים, מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן מִקּוֹדֶם אֶלָּא כָּל אִמְרוֹתָיו הֵם אֶל הָאֱלֹהִים, וְהִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן לְפָנָיו וְאָמַר **בִּי** לְשׁוֹן תְּחִנָּה וְרִצּוּי.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **בִּי**, פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ הוּא לְצַד הַחִסָּרוֹן הַתָּלוּי בִּי, כְּשֶׁיִּרְאוּנִי עִלֵּג וַאֲפִלּוּ דִּבּוּר אֵין אֲנִי יוֹדֵעַ דָּבָר. וְאָמְרוֹ **גַּם מִתְּמוֹל** וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֲלֵיהֶם כִּי חָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שֶׁיְּדַבֵּר ה׳ עִמּוֹ פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ יוֹסֵר פְּגָמוֹ וִידַבֵּר צַחוֹת, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה שֶׁדִּבֵּר פַּעַם אַחַת גַּם שְׁתַּיִם גַּם שָׁלֹשׁ וְעוֹדָנוּ לֹא אִישׁ דְּבָרִים, צָעַק לִבּוֹ אֶל ה׳, שֶׁחֲרֵי מוּמוֹ קָבוּעַ, וּמֵעַתָּה יַדַּאי שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ לוֹ כִּי יֹאמְרוּ אִם נִרְאָה אֵלָיו ה׳ הָיָה מֵסִיר פְּגָמוֹ.

יא **וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלָיו מִי שָׂם וְגוֹ׳.** יִרְצֶה לוֹמַר אֵלָיו שֶׁהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בּוֹ שֶׁהוּא הַשָּׂם פֶּה שֶׁיָּשִׂים גַּם אֵלָיו, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן מָנַע מִמֶּנּוּ הָרְפוּאָה זוֹלַת לְעֵת הַצּוֹרֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעַתָּה** וְגוֹ׳ **וְהוֹרֵיתִיךְ** אֲבָל לֹא לַעֲקֹר מִמֶּנּוּ הָעִלְגוּת. אוֹ יִרְצֶה לְרָמֹז שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה עַל מִיעוּט הַבְטָחָתוֹ.

עוֹד רָאִיתִי לְדַקְדֵּק דִּבְרֵי ה׳ שֶׁלֹּא רָמַז לוֹ פְּרַט הַפְּעֻלָּה שֶׁמֹּשֶׁה צָרִיךְ לָהּ, שֶׁהִיא שֶׁיָּשִׂים לוֹ פֶּה אַחַר הֱיוֹתוֹ אִלֵּם, אוֹ עַיִן אַחַר הֱיוֹתוֹ עִוֵּר, וְלֹא אָמַר אֶלָּא תְּחִלַּת הַבְּרִיאָה וּמְאֹרָע שֶׁאַחֲרֵי כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ ״מִי שָׂם פֶּה״ וְגוֹ׳, וְהַמְּאֹרָע הוּא ״אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ״, וְכֵן חֲלוּקָה שְׁנִיָּה: ״אוֹ פִקֵּחַ״ בִּתְחִלָּתוֹ ״אוֹ עִוֵּר״ אַחַר כָּךְ, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר כִּי יַעֲשֶׂה אַחַר כָּךְ לְאִלֵּם פִּתּוּחַ פֶּה, וְחֵרֵשׁ שׁוֹמֵעַ, וְעִוֵּר פִּקֵּחַ. וּמֵעַתָּה אֵין כַּוָּנַת הַתְּשׁוּבָה יְדוּעָה. וְיֵשׁ לְהָעִיר עוֹד לָמָּה ה׳ לֹא מָנַע מִמֶּנּוּ טַעֲנָה זוֹ בִּתְחִלָּה וּבָרִאשׁוֹנָה, וּמַה גַּם שֶׁרָאוּי לִהְיוֹת כֵּן.

אָכֵן נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו כִּי הוּא הָאָדוֹן הוּא הַבּוֹרֵא, וְהִשְׁכִּיל לַעֲשׂוֹת פֶּה לָאָדָם לְשִׂכְלוּל הַבְּרִיאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי שָׂם פֶּה** וְגוֹ׳, וְאָמַר **אוֹ מִי** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ, שֶׁהַגַּם שֶׁיֵּאָרַע לָאָדָם דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה אִלֵּם וְגוֹ׳ גַּם זֶה לֹא בְּמִקְרֶה יִהְיֶה הַדָּבָר הַהוּא אֶלָּא מִמֶּנִּי, אָנֹכִי ה׳ הוּא הָעוֹשֶׂה הַדָּבָר וַאֲנִי מְסַבֵּב סִבּוּבִין לַעֲשׂוֹתוֹ כֵּן לְתַכְלִית דָּבָר. וּבָזֶה רָמַז לוֹ כִּי כְּבֵדוּת פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ הוּא לְתַכְלִית דָּבָר טוֹב, וְלָזֶה לֹא הֵסִיר מִמֶּנּוּ עִלְגוּתוֹ. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁהַשָּׂם אִלֵּם וְגוֹ׳ הוּא ה׳ בָּרוּךְ הוּא, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַשְׁכִּיל בְּדַעְתּוֹ כִּי מֵה׳ יָצָא דִּבַּר מַלְכוּת שֶׁיַּעֲשֶׂה עִלֵּג, וְזוּלַת גְּזֵרַת מֶלֶךְ לֹא הָיָה כֵּן, וַאֲפִלּוּ לְדִבְרֵי חֲכָמִים (שמות רבה א,כה) שֶׁהָיָה סִבָּה לְדָבָר זֶה גַּחֶלֶת שֶׁנָּתַן לְפִיו בְּהַבְחָנַת פַּרְעֹה, אִם לֹא הָיָה ה׳ חָפֵץ בַּדָּבָר לֹא הָיָה כֵּן אַחַר שֶׁה׳ הֵכִין וְעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ בַּהֲכָנַת הַפֶּה, כְּאָמְרוֹ ״מִי שָׂם פֶּה״ וְגוֹ׳ דָּבָר פָּשׁוּט הוּא שֶׁכְּשֶׁיַּעֲשֶׂה אֶלֶם יִהְיֶה הַדָּבָר לְצַד אֵיזֶה תַּכְלִית הָגוּן אוֹ לְמַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב כְּפִי מַעֲשָׂיו, וּכְמַאֲמַר רַבִּי אַמֵּי (שבת נה,א) אֵין יִסּוּרִין בְּלֹא עָוֹן, וּכְבֵד פֶּה וְלָשׁוֹן נִקְרָאִים גַּם כֵּן יִסּוּרִין, וְאִם כֵּן הָיָה רָאוּי לוֹ לְמֹשֶׁה לָדַעַת סִבַּת דָּבָר וּלְתַקֵּן וְיִתְפַּלֵּל לַה׳ עַל הַדָּבָר, אֲשֶׁר לֹא כֵן הוּא עוֹשֶׂה אֶלָּא אַדַּרְבָּה מַרְאֶה כִּי הַדָּבָר הוּא טִבְעִי וְאֵינוֹ תָּלוּי מִצִּדּוֹ. וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְעַתָּה**, וְאֵין וַעֲתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ מֵדַעַת זוֹ.

וּכְנֶגֶד חֲשָׁשׁ שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ יִשְׂרָאֵל לְצַד עִלְגוּתוֹ, אָמַר אֵלָיו ״אָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ״ וְגוֹ׳.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ**, שֶׁהֵשִׁיבוֹ תְּשׁוּבָה נִצַּחַת, כִּי כָּל עוֹד שֶׁלֹּא הִתְחִיל בַּמִּצְוָה אֵין מָקוֹם לְהָסִיר עִלְגוּתוֹ, וְלָזֶה אָמַר ״לֵךְ״ – פֵּרוּשׁ, לְךָ בִּשְׁלִיחוּת זֶה וּכְשֶׁתְּדַבֵּר תִּרְאֶה שֶׁיּוּסַר כְּבֵדוּת פִּיךָ וּלְשׁוֹנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוֹרֵיתִיךְ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר**, לֹא אָמַר ״אֶת אֲשֶׁר תְּדַבֵּר״ אֶלָּא ״אֲשֶׁר תְּדַבֵּר״ – פֵּרוּשׁ, אַרְאֶךָּ שֶׁתְּדַבֵּר בְּלָשׁוֹן צַח, וְהֶבֵן וְנָכוֹן. וְטַעַם אָמְרוֹ ״וְהוֹרֵיתִיךְ״ וְלֹא אָמַר ״וְאַרְאֶךָּ״, נִתְכַּוֵּן לְרָמֹז לוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ צַחוּת הַדִּבּוּר כְּדֶרֶךְ הָרְגִיל בָּאָדָם בְּהוֹרָתוֹ, לֹא לְפִי שָׁעָה יִהְיֶה הַדָּבָר כְּמַעֲשֶׂה נִסִּים אֶלָּא בְּדֶרֶךְ טִבְעִיּוּת גָּמוּר כְּאִלּוּ הוֹרָה גֶּבֶר בְּלָשׁוֹן צַח וְרָגִיל, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא יְדַבֵּר צַחוֹת אֶלָּא בְּעֵת הַצּוֹרֶךְ.

יג **בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אֵינִי חַס וְשָׁלוֹם תּוֹלֶה הַדָּבָר לְצַד הַבּוֹרֵא, כִּי כֹּל יָכוֹל עֲשׂוֹת, אֶלָּא מְנִיעַת הֶסָּרַת הַפֶּגֶם הִיא מִצִּדִּי, כִּי אֵינִי רָאוּי לְנֵס. וְהוּא אָמְרוֹ ״בִּי אֲדֹנָי״ תָּלוּי כָּל הַחִסָּרוֹן וְהַמְּנִיעָה. וְאָמְרוֹ **שְׁלַח נָא** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, בְּיַד מִי שֶׁהוּא רָאוּי לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתְךָ, לֹא בְּשֶׁכָּל כָּמוֹנִי שֶׁקָּבוּעַ בִּי מוּמִי, וְזֶה יַגִּיד עַל הֱיוֹתִי בִּלְתִּי מוּכְשָׁר לִשְׁלִיחוּת נַעֲלָה:

יד **וַיִּחַר אַף וְגוֹ׳ בְּמֹשֶׁה.** אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהָרוֹשֶׁם שֶׁעָשָׂה חָרוֹן אַפּוֹ הוּא שֶׁנִּשְׁאַר מֹשֶׁה קָבוּעַ בּוֹ מוּם כְּבֵדוּת פֶּה וְלָשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּמֹשֶׁה** פֵּרוּשׁ בּוֹ בְּגוּפוֹ, וְנָכוֹן. וּדְרָשַׁת חֲכָמִים (זבחים קב,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהוּא אָמְרוֹ ״הֲלֹא אַהֲרֹן״ וְגוֹ׳, אֵין דְּבָרֵינוּ מַכְחִישׁ אוֹתָהּ. וְאוּלַי כִּי שְׁנֵיהֶם רָמַז הַכָּתוּב, וּרְמָזָם בְּאָמְרוֹ **וַיִּחַר אַף** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיִּחַר ה׳״, וּמֵאָמְרוֹ ״וַיִּחַר אַף״ רָמַז לִשְׁנֵי דְּבָרִים.

כִּי דַבֵּר יְדַבֵּר. טַעַם הַכָּפֶל לוֹמַר אֵלָיו: דַּבֵּר עַתָּה, יְדַבֵּר – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה כְּבַד פֶּה וְלָשׁוֹן כְּמוֹתוֹ יְדַבֵּר. אוֹ יִרְמֹז דְּבָרֵינוּ עַצְמָם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״וַיִּחַר אַף״, וְהוּא אָמְרוֹ ״דַּבֵּר יְדַבֵּר״ – פֵּרוּשׁ, אָמְרוֹ ״דַּבֵּר״ לְגוּפוֹ, וְאָמְרוֹ ״יְדַבֵּר״ לְהַסְמִיךְ לָהּ תֵּבַת ״הוּא״, לוֹמַר הוּא יִהְיֶה דִּבּוּרוֹ צַח וְלֹא אַתָּה, כִּי תִּשָּׁאֵר כְּמוֹת שֶׁאַתָּה.

וְגַם הִנֵּה הוּא וְגוֹ׳. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשׁ בְּאָמְרוֹ ״דַּבֵּר יְדַבֵּר״, כִּי יַגִּיד שִׁבְחוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ הֲגַם שֶׁהָיָה כְּבַד פֶּה, יְצַדֵּק לוֹמַר ״וְגַם הִנֵּה״ וְגוֹ׳,

כִּי הוּא תּוֹסֶפֶת שֶׁבַּח.

וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי הֶחְלִיט מֹשֶׁה תִּקָּוַת הַטָּרַת הַכְּבֵדוּת פֶּה, יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת קלט, א וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״בִּשְׁכַר ׳וְרָאַךְ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׳ זָכָה לְחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל לִבּוֹ״ עַד כָּאן. כְּפִי זֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְגַם** כִּי מִלְּבַד שֶׁהֶחְלִיט מֹשֶׁה רְפוּאַת הַדִּבּוּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, גַּם הֵסִיר מִמֶּנּוּ הַכְּהֵנָּה וּנְתָנָהּ לְאַהֲרֹן, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְגַם וְגוֹ׳ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ״, כָּאן רָמַז הַטָּרַת הַכְּהֵנָּה, וְהֵם דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַגִּיד שִׂבְחוֹ וְעַנְוָתָנוּתוֹ, כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְפִּיד עַל הֱיוֹתוֹ הוּא לְפֶה וְאָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ, וְאָמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא יַקְפִּיד עַל הַדָּבָר אֶלָּא ״וְגַם וְגוֹ׳ וְשָׂמַח״. וּבְאֻמְצָעוּת דְּבָרִים אֵלּוּ יַגִּיד כִּי הַגַּם שֶׁהוּא עָנִיו, דַּבֵּר יָדֹבֵר, וַהֲגַם שֶׁהָיָה כְּבַד פֶּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ שֶׁהָעֲנָוָה לֹא תִגְרֹם הַרְחָקַת עֲשׂוֹת רְצוֹן הַמֶּלֶךְ. וְאָמַר **וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ**, לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא יַרְאֶךָּ שִׂמְחָה לְפָנִים, הוּא בָּרוּךְ הוּא הָעֵד שֶׁיִּשְׂמַח בְּלִבּוֹ. אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא לְפָנִים בְּלֵב אֶלָּא לְפָנִים וּבַלֵּב.

יז וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה. אָמַר **הַזֶּה**, לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזּוֹהַר (זוהר חלק ב כח) כִּי הָיוּ שְׁנֵי מַטּוֹת, אָמַר ״הַזֶּה״ לִשְׁלוֹל אַחֵר.

וְאוֹמְרוֹ **תִּקַּח בְּיָדֶךָ** פֵּרוּשׁ בִּתְמִידוּת, וְהַטַּעַם לְסִימָן כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ מַטֶּה עֹז תִּפְאָרָה, וְכֵן חֹק לַשְׁרָרָה הַמְמֻנִּים עַל דְּבַר מַלְכוּת. וְזֶה לְךָ הָאוֹת דִּכְתִיב (שמות ד:כ) ״וַיִּשָּׂא אַרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח וְגוֹ׳ מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ״, חֲרִי שֶׁתִּכֶּף לָבַשׁ כְּלֵי זַיִן שֶׁנִּתַּן לוֹ ה׳, שֶׁאִם הָיְתָה כַּוָּנַת הַלְּקִיחָה הוּא שֶׁלְּקָחוֹ לְהוֹלִיכוֹ עִמּוֹ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתוֹת**, אוּלַי שֶׁרָמַז לְמַטֵּה שֵׁנִי שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁבּוֹ עָשָׂה הָאוֹתוֹת שֶׁנִּהְפַּךְ לְנָחָשׁ (שמות ז:י), וּכְאָמְרָם שָׁם בַּזֹּהַר שֶׁזֶּה יִקָּרֵא מַטֵּה אַהֲרֹן, שֶׁצִּוָּה גַּם עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן בְּיַד אַהֲרֹן. עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן שמות ב:כא) שֶׁהַמַּטֶּה הָיָה סַנְפִּרִינוֹן, וְלֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל לַהֲסִיטוֹ אֶלָּא מֹשֶׁה, וּכְפִי זֶה לְקִיחָתוֹ יַגִּיד כִּי הוּא בּוֹ יַעֲשֶׂה אֶת הָאוֹתוֹת, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא יִקָּרֵב אֶל הַמַּטֶּה אִישׁ זָר זוּלַת מֹשֶׁה.

יח אֵלְכָה נָּא. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,כט) שֶׁאָמְרוּ שֶׁמַּשְׁבָּע הָיָה לְיִתְרוֹ, הֲצָרַךְ לְחַלּוֹת פָּנָיו לְמְחוֹל לוֹ עַל הַשְׁבוּעָה.

וְאָרְאָה הֲעוֹדָם חַיִּים. וְלֹא גִּלָּה לוֹ דְּבַר הַשְּׁלִיחוּת, כִּי לֹא אָמַר לוֹ ה׳ לֵאמֹר, וְאָמְרוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (יומא ד,א) שֶׁכָּל שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ לֵאמֹר חֲרִי הוּא בְּבַל תֹּאמַר.

לֵךְ לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, מָחַל לוֹ הַשְׁבוּעָה, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אֵינוֹ צָרִיךְ הַתָּרָה, אֶלָּא כָּל שֶׁמּוֹחֵל הַמַּשְׁבִּיעַ אֵין כָּאן שְׁבוּעָה.

יט אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן. כַּוָּנַת הַכָּתוּב בַּהוֹדָעָה כִּי הַדִּבּוּר הָיָה בְּמִדְיָן, לְהַגִּיד שִׂבְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁלֹּא חָשׁ עַל שׁוֹנְאָיו שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם בְּעֵת שֶׁטָּעַן טַעֲנוֹתָיו הָרַבִּים, כִּי לֹא הָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּכָל טַעֲנוֹתָיו אֶלָּא לְצַד הוֹרָעַת כֹּחַ הַשְּׁלִיחוּת לֹא לְצָרַת עַצְמוֹ, וְהָרְאָיָה שֶׁלֹּא טָעַן כִּי יָרֵא מִמְּבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ. וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב בְּמִדְיָן, תָּבֹא הַסְּבָרָא כִּי לֹא הֻחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לָלֶכֶת בַּשְּׁלִיחוּת עַד שֶׁהֻבְטַח מִפִּי אֵל כִּי מֵתוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ. לָזֶה אָמַר **בְּמִדְיָן**, לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁגָּמַר בְּדַעְתּוֹ וְהִסְכִּים עִם ה׳ לָלֶכֶת הוּא שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר, וְלֹא הָיָה דָּבָר זֶה מְעַכְּבוֹ.

כב כֹּה אָמַר ה׳ בְּנִי בְכוֹרִי. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת נְבוּאָה זוֹ שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּהּ, גַּם בַּמֶּה שֶׁשָּׁמַר לְבַל יִטְעֶה מֹשֶׁה וְיֹאמַר נְבוּאָה זוֹ לְפַרְעֹה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה.

וְגַרְאָה שֶׁנִּתְחַכֵּם אֵל עֶלְיוֹן לְהָרִים מִכְשׁוֹל מִלֵּב מֹשֶׁה, לְבַל יָקוּץ בַּשְּׁלִיחוּת וְחָס וְשָׁלוֹם תִּוָּלֵד בְּדַעְתּוֹ תּוֹלָדָה רָעָה בִּרְאוֹתוֹ עוֹצֶם הַמַּכּוֹת וּפַרְעֹה לֹא קָם וְלֹא זָע, וְיֵאָרֵךְ זְמַן חֹדֶשׁ נִכְנָס חֹדֶשׁ יוֹצֵא. לָזֶה שָׂם דָּבָר בְּפִיו וְיִהְיֶה לוֹ לְמִבְטָח לְבַל יַחְשׁוֹב מַחְשְׁבוֹת אָוֶן חָס וְשָׁלוֹם, וְאָמַר אֵלָיו **וְאָמַרְתָּ אֶל פַּרְעֹה כֹּה אָמַר ה׳ בְּנִי בְכוֹרִי**, וּמֵעַתָּה יִהְיֶה מְצַפֶּה מֹשֶׁה לְדָבָר זֶה, וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא יִרְאֶה מַכַּת בְּכוֹרוֹת יִסְעַד לִבּוֹ וְלֹא יִהְיֶה מִתְיָרֵא כָּל עוֹד שֶׁלֹּא הֵבִיא עָלָיו מַכָּה זוֹ. וְשִׁעוּר הַנְּבוּאָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה״ וְגוֹ׳, וְהִנְנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֲפִלּוּ אַחַר כַּמָּה מַכּוֹת, וּלְבַסּוֹף ״וְאָמַרְתָּ אֵלָיו וְגוֹ׳ הִנְנִי הוֹרֵג״ וְגוֹ׳.

עוֹד נִתְחַכֵּם בָּזֶה לְהוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה כִּי מַכָּה זוֹ תִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה, כִּי בָּהּ יְשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם, כִּי לֹא אָמַר ה׳ שֶׁיְּחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה אַחַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת. וַאֲשֶׁר לָזֶה כְּשֶׁאָמַר פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה (שמות י:כח) ״אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי״, הֵכִיר כִּי הִגִּיעַ עֵת מִצְוָה שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ בַּדֶּרֶךְ בְּבוֹאוֹ מִמִּדְיָן לְמִצְרַיִם ״וְאָמַרְתָּ בְּנִי בְכוֹרִי״. וַהֲגַם שֶׁהוֹסִיף דְּבָרִים שֶׁלֹּא נֶאֶמְרוּ כָּאן, מִן הַסְּתָם נֶאֶמְרוּ וְיִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ. וּבָזֶה אֵין לְהַקְשׁוֹת אֵימָתַי נֶאֶמְרָה לְמֹשֶׁה אוֹתָהּ נְבוּאָה וְהֵצְרְכוּ רַבּוֹתֵינוּ לוֹמַר מִדְרָשִׁים, וַחֲרִי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ. וְלֹא חָשׁ ה׳ שֶׁיִּטְעֶה מֹשֶׁה וְיֹאמַר נְבוּאָה זוֹ לְפַרְעֹה, כִּי בְּאֻמְצָעוּת שֶׁיָּשִׁיב מֹשֶׁה לִפְנֵי ה׳ דִּבְרֵי פַּרְעֹה תֵּכֶף וּמִיָּד יִשְׁלָחֵהוּ בִּשְׁלִיחוּת מַכָּה אַחֶרֶת, וּמִמֵּילָא יֵדַע מֹשֶׁה כִּי עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַן מַכַּת בְּכוֹרוֹת עַד עֵת בֹּא דְּבַר פַּרְעֹה וְאָמַר לוֹ ״אַל תּוֹסֶף״. וְרָאָה כִּי אֵינוֹ יָכוֹל לָצֵאת מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה לְהִתְנַבְּאוֹת חוּץ לָעִיר לָדַעַת מָה יְדַבֵּר ה׳, אָמַר הִגִּיעַ הַזְּמַן לֵאמֹר מַכַּת בְּכוֹרוֹת. אוֹ דַּיֵּק דִּבְרֵי ה׳ שֶׁאָמַר ״וַאֲנִי אַחַזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה״, וּמֵעַתָּה אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁעִיּוּר שֶׁיְּחַזֵּק ה׳ לִבּוֹ שֶׁיֹּאמַר לוֹ אַחֲרֵי כֵן מַכּוֹת בְּכוֹרוֹת, וּכְשֶׁאָמַר לוֹ ״אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי״ הֵכִיר כִּי זֶה הוּא תַּכְלִית חִזּוּק הַלֵּב, וּבְצֵרוּף טַעַם רִאשׁוֹן שֶׁכָּתַבְנוּ אָמַר לוֹ שְׁלִיחוּת מַכַּת בְּכוֹרוֹת.

עוד אֶפְשָׁר שֶׁאִם הָיָה פַּרְעֹה מַחֲזִיק לִבּוֹ לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָיָה מְדַבֵּר דְּבָרִים נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ (שמות ה:ב) ״מִי ה׳״, הָיָה ה׳ מֵבִיא עָלָיו מַכַּת בְּכוֹרוֹת תֵּכֶף וּמִיָּד וְלֹא הָיָה מַשְׁבִּיעוֹ כּוֹסוֹת הַתַּרְעֵלָה. וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז ה׳ לְמֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ ״וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת הָעָם״, פֵּרוּשׁ שֶׁהַחוֹזֶק הוּא שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח, שֶׁאִם יְשַׁלַּח אֲפִלּוּ מַכַּת בְּכוֹרוֹת לֹא תָּבֹא עָלָיו. וּכְשֶׁלֹּא יִהְיֶה אֶלָּא מְנִיעַת שִׁלּוּחַ הָעָם, יִהְיֶה לוֹ לְצָרָה מַכַּת בְּכוֹרוֹת, אֲבָל אַחַר שֶׁנָּגַע בִּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ יָבוֹאוּ עָלָיו מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר ה׳ (שמות ט:טז): ״בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי״ וְגוֹ׳:

כד וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ. אָמַר **וַיְבַקֵּשׁ**, אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהָיָה שְׁלֵימַ מִצְוָה הָיָה לוֹ מוֹנֵעַ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ח:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין, וְהַמִּצְוָה שֶׁהָיָה עָסוּק בָּהּ קָנָה לוֹ בָּהּ פְּרַקְלִיט אֶחָד, וְהוּא הַמְלַוֵּהוּ וְהַשּׁוֹמֵר אוֹתוֹ וּמְנָעוֹ לַמַּשְׁחִית בַּל קֵרוֹב אֵלָיו. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **בַּדָּרָךְ בַּמָּלוֹן**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה עוֹסֵק בַּהֲלִיכַת הַמִּצְוָה אֶלָּא בַּמָּלוֹן, וְלָזֶה הוּא שֶׁבִּקֵּשׁ הֲמִיתוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה לוֹ מוֹנֵעַ, כִּי סוֹף כָּל סוֹף חָשׁוּב כִּשְׁלוּחֵי מִצְוָה גַּם בַּזְּמַן הַהוּא, וּבִינֵי בֵינֵי כִּי הַמַּלְאָכִים נוֹעֲדוּ יַחְדָּיו נִתְחַכְּמָה צִפּוֹרָה וְהֵרִימָה מִכְשׁוֹל, אֲבָל בְּעוֹדוֹ עָסוּק בַּמִּצְוָה פְּשִׁיטָא כִּי לֹא יִקָּרֵב אֵלָיו מַשְׁחִית.

כו לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה וגו׳. וְהַגַּם שֶׁאָמַר אֵלָיו ה׳ מִקּוֹדֶם (שמות ד:יד) ״הִנֵּה הוּא יוֹצֵא״ וְגוֹ׳, לְפִי מַה שֶּׁנּוֹדַע לָנוּ כִּי יְדַבֵּר ה׳ דְּבָרִים רַבִּים בְּדִבּוּר אֶחָד, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה ״הִנֵּה הוּא״ וְגוֹ׳ יָצָא דִּבּוּר אַחֵר לְאַהֲרֹן בְּמִצְרַיִם. וּנְבוּאָה זוֹ אֵין סָפֵק שֶׁנֶּאֶמְרָה לְאַהֲרֹן, הֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים א) שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן״ לֹא נֶאֱמַר הַדִּבּוּר אֶלָּא לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן, וַאֲפִלּוּ לְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי שֶׁסּוֹבֵר (שם) שֶׁנִּתְמַעֵט אַהֲרֹן אֲפִלּוּ בְּדִבּוּרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּמִצְרַיִם, דָּוְקָא בְּדָבָרִים הַשַּׁיָּכִים בִּשְׁלִיחוּת לְהַזּוּלַת, אֲבָל פְּרָט זֶה שֶׁיַּעֲשֶׂה אַהֲרֹן מִצְוָה, חֲרִי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו ה׳, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיָה נָבִיא לְעַצְמוֹ.

פרק ה

א וְאַחַר בָּאוּ וגו׳. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁהֶאֱמִין הָעָם. וְכֵן הֵם דִּבְרֵי ה׳, דִּכְתִיב (שמות ג:יח): ״וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ״ וְאַחַר כָּךְ ״וּבָאתָ״ וְגוֹ׳, וְלָזֶה הִפְסִיק הַפָּסָקָה קוֹדֶם ״וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ״, הֲגַם שֶׁהוּא סִיּוּם עִנְיַן הַנּוֹגֵעַ לְיִשְׂרָאֵל, וּסְמָכָהּ עִם ״וּבָאתָ״ וְגוֹ׳ וְהָבֵן:

ב ״אֲשֶׁר אֶשְׁמַע וגו׳ לְשַׁלַּח״ וגו׳. יְכַוֵּן לוֹמַר: מַה כֹּחוֹ הַגָּדוֹל לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ בְּדָבָר גָּדוֹל כָּזֶה לְשַׁלַּח וכו׳? וְחָזַר לוֹמַר שֶׁדְּבָרָיו לִרְבוּתָא נֶאֶמְרוּ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה גָּדוֹל עַד מְאֹד לֹא יוֹעִיל זֶה לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל. וְאֵין כַּוָּנָתוֹ בָּזֶה שֶׁהוּא יוֹדְעוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ גָּדוֹל בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ יוֹדְעוֹ כָּל עִקָּר, וְהוּא אָמְרוֹ **״לֹא יָדַעְתִּי״** וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **״וְגַם״**, פֵּרוּשׁ, וַהֲגַם שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ וְיַשְׂכִּיל כִּי גָּדוֹל הוּא, אַף עַל פִּי כֵן ״אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא״ וְגוֹ׳, וְהֵם תְּחִלַּת דְּבָרָיו, וְהָבֵן.

ג וַיֹּאמְרוּ וגו׳ פֶּן יִפְגָּעֵנוּ. דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ה,יד) שֶׁהַזְּקֵנִים נִשְׁמְטוּ אֶחָד אֶחָד, אַף עַל פִּי כֵן אַחַר כָּךְ דִּבְּרוּ דְּבָרִים אֵלּוּ. וְעַל שֶׁלֹּא בָּאוּ יַחַד עִם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֶעֱנְשׁוּ. אוֹ אוּלַי שֶׁכָּל הָעָם נִכְנְסוּ יַחְדָּיו אֶל פַּרְעֹה וְאָמְרוּ לוֹ דִּבְרֵי טַעַם, כִּי יוֹתֵר טוֹב לוֹ שֶׁיִּשְׁלְחֵם וְיֵשׁ תִּקְוָה שֶׁיָּשׁוּבוּ אַחַר כָּךְ מִשֶּׁבֶת שָׁם וְיִכְלוּ בַּדָּבָר וגו׳, גַּם דָּבָר זֶה יִפְחַד מִמֶּנּוּ פַּרְעֹה כִּי יִגַּע עַד לִבּוֹ דָּבָר וְחֶרֶב הַבָּא לִשְׁכוּנָתוֹ. וְאוּלַי נִתְחַכְּמוּ לְהַפְחִידוֹ פֶּן יִפְגָּעֵהוּ לְפַרְעֹה וגו׳, וְהִלְבִּישׁוּ הַקְּלָלָה בָּהֶם לְצַד כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֶלֶךְ.

ד וַיֹּאמֶר וגו׳ לָמָּה מֹשֶׁה וגו׳. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ לְפָנָיו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְהַזְּקֵנִים שֶׁאָמְרוּ ״אֱלֹהֵי הָעִבְרִים״ וְגוֹ׳, וְהֶחְזִיר פָּנָיו אֶל מֹשֶׁה וְאָמַר: אֵין תְּלוּנָתִי עַל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם נָפַל עֲלֵיהֶם פַּחַת וָפַחַד מֵהַחֶרֶב וְהַדֶּבֶר, וְהַתְּלוּנָה הוּא עֲלֵיכֶם שֶׁעֲשִׂיתֶם שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד – שֶׁבָּאתֶם בִּשְׁלִיחוּת אֵלַי מֵאֱלֹהֵיכֶם, אִם כֵּן הַדָּבָר תָּלוּי בִּי, אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְהַפְחִיד הָעָם פֶּן יִפְגָּעֵם בַּדֶּבֶר, וַהֲלֹא אֵינָם בִּרְשׁוּת עַצְמָם וַאֲנוּסִים הֵם. מַה תֹּאמַר, כִּי הֵם יְכוֹלִין לָצֵאת בִּרְשׁוּת עַצְמָם? אִם כֵּן לָמָּה בָּאתֶם אֵלַי בִּשְׁלִיחוּת לְשַׁלְּחָם? וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּנוּ רַז״ל (שמות רבה ה,טו) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״אַתֶּם לָמָּה, דִּבְרֵיכֶם לָמָּה?״ פֵּרוּשׁ, אַתֶּם לָמָּה בָּאתֶם אֵלַי, דִּבְרֵיכֶם שֶׁאֲמַרְתֶּם לָעָם הַזֶּה מִפִּי אֱלֹהֵיהֶם פֶּן וְגוֹ׳ לָמָּה? – שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים סוֹתְרִים. וְהֵשִׁיב פָּנָיו לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר **לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם**, כִּי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בִּרְשׁוּת עַצְמָן הָיוּ.

ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה וגו׳. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם רַבִּים אֵינָם בַּת יְכִיל (מלכים א ז:כו) לְהָסִיר מֵהֶם מוֹרֶךְ לֵבָב זֶה שֶׁל פְּגִיעַת חֶרֶב מִכֹּלָּם, וְדָבָר זֶה יִהְיֶה גּוֹרֵם שֶׁתִּשְׁבִּיתוּ אוֹתָם מִסִּבְלוֹתָם כִּי יִתְחַמֵּץ וְיֵרַךְ לְבָבָם, וְתַרְעוֹמֶת זֶה הוּא עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. אוֹ יִטְעוֹן כְּנֶגֶד הַנּוֹגְשִׂים אֲשֶׁר הִנִּיחוּ אוֹתָם לָבֹא לְפַרְעֹה וּבִטְּלוּ עֲבוֹדָתָם, וְאָמַר כִּי הֵן רַבִּים הֵם וּזְמַן מוּעָט שֶׁל בִּטּוּל עֲבוֹדָתָם יַעֲשֶׂה הַרְבֵּה רֹשֶׁם.

ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא. פֵּרוּשׁ, דָּוְקָא בַּיּוֹם הַהוּא צִוָּה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת תִּקֻּף הַצָּרָה שֶׁלֹּא יוּכְלוּ שְׂאֵת תִּשְׁכַּח מֵהֶם הַמַּחְשָׁבָה הַהִיא שֶׁל הַמּוֹרָא וְיִפְנוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין כִּי צָרָה הַמְזֻמֶּנֶת תַּשְׁכִּיחַ מֵחוּשׁ צָרָה הָעֲתִידָה וְשֶׁכְּבָר עָבְרָה, וְזֶה מֵהַמַּרְגֵּשׁ לַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וְשִׁעֵר כִּי יַסְפִּיק לָזֶה יוֹם אֶחָד.

או יְכוֹן הַכָּתוּב לִרְמוֹז שֶׁלֹּא נִשְׁאַר עוֹד לָהֶם בָּעֲבוֹדָה אֶלָּא יוֹם הַהוּא, כִּי לְמָחָר בָּא מֹשֶׁה וְהִכָּה יְאוֹר מִצְרַיִם, וְנִשְׁבְּרָה מַקֵּל הַשִּׁעְבּוּד, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ מַכּוֹת נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד מֵעֲלֵיהֶם, וַאֲדַרַבָּה הִתְחִילוּ לְהוֹזִיל כַּסְפָּם בְּעַד מַשְׁקֶה מַיִם, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,י). וְאֵין לְהַקְשׁוֹת מֵאֲמְרוֹ "גַּם תְּמוֹל גַּם הַיּוֹם", כִּי יוֹם שֶׁלְּפָנָיו לֹא כְלוּ חֵקֶם לְצַד שֶׁהָיָה יוֹם בְּשׁוֹרָה וְהָיוּ מְקַבְּצִים לִפְנֵי מֹשֶׁה שֶׁעָשָׂה לְעֵינֵיהֶם הָאוֹתוֹת.

ח כִּי נִרְפִּים הֵם וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מִי תָּלָה צַעֲקַת עֲבוֹדָה לֵאלֹהִים לְצַד שֶׁהָעֲבוֹדָה רְפוּיָה עֲלֵיהֶם. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוִּין לוֹמַר שֶׁלֹּא רָצוּ לָלֶכֶת לִזְבוֹחַ אֶלָּא לְצַד שֶׁרָאוּ שֶׁהֵיטִיב ה' עִמָּהֶם שֶׁהֵקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַשִּׁעְבּוּד וְהֵם בְּטֵלִים, **עַל כֵּן** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, עַל זֶה הֵם צוֹעֲקִים לֵאמֹר נִזְבְּחָה וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְהָבִיא קָרְבַּן תּוֹדָה עַל הַטּוֹב שֶׁהוֹצִיאָם מִצָּרַת הַשִּׁעְבּוּד, שֶׁזּוֹלַת זֶה מַה טּוֹבַת ה' עֲלֵיהֶם לְהִתְחַיֵּב לִזְבוֹחַ לוֹ. לָזֶה אָמַר **תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה** עֲלֵיהֶם וּמֵעַתָּה לֹא יְדַבְּרוּ עוֹד בִּדְבָרִים אֵלּוּ שֶׁל שֶׁקֶר, כִּי אַפִּילּוּ כְּפִי דַּעְתָּם אֵין לָהֶם לִזְבוֹחַ כִּי פָּסְקָה טוֹבַת רִפְיוֹן הַצָּרָה מֵעֲלֵיהֶם.

עוֹד יֵרָצֶה, כִּי מֵאֲמָרָם **נֵלְכָה וְנִזְבְּחָה** וְגוֹ', זֶה יַגִּיד כִּי טַעְמָם הוּא כִּי מַה שֶּׁיְּבַטְּלוּ מֵעֲבוֹדָתָם יִשְׁנוּ בְּהִשָּׁבוֹן, כְּשֶׁיַּחְזְרוּ יִדְחֲקוּ עַצְמָם לַעֲבוֹד בְּכָל יוֹם חֵלֶק יוֹתֵר מֵהָרָגִיל עַד תַּשְׁלוּם מִלַּאכְתָּם אֲשֶׁר בָּטְלָה. לָזֶה אָמַר **לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן** וְגוֹ' וְאֶת מַתְכֹּנֶת וְגוֹ', וְהַטַּעַם כִּי נִרְפִּים וְגוֹ' **עַל כֵּן הֵם צוֹעֲקִים לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ צְעָקָה שֶׁאַחֲרֶיהָ אֲמִירָה אַחֶרֶת שֶׁהִיא הַתַּשְׁלוּם הָעֲבוֹדָה שֶׁיַּעֲשׂוּ בַּחֲזָרָתָם, אִם כֵּן **תִּכְבַּד** וְגוֹ', וְהָבֵן:

עוֹד יֵרָצֶה בְּאָמְרוֹ **וְאַל יִשְׁעוּ** לְשׁוֹן רִפְיוֹן. וְאָמַר סִבַּת הָרִפְיוֹן הוּא בַּדָּבָר הַנֶּאֱמַר לָהֶם מִמֹּשֶׁה שֶׁבְּעִינַי פִּרְעֹה הוּא שֶׁקֶר, וְהַכַּוָּנָה הוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְהִשְׁבַּתֶּם" וְגוֹ', כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמּוֹרָא פֶּן יִפְגָּעֵם יִכָּנֵס מוֹרֶךְ בִּלְבָבָם וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם כֹּחַ לַעֲבוֹדָה הַכְּבֵדָה שֶׁעֲלֵיהֶם, לָזֶה "תִּכְבַּד" וְגוֹ' כַּנִּזְכָּר.

יא כִּי אֵין נִגְרָע וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "כִּי אֵין" וְגוֹ' וְלֹא אָמַר "וְאֵין נִגְרָע", הָכִי פֵּרוּשׁוֹ: כֹּה אָמַר פַּרְעֹה וְגוֹ' **אַתֶּם לְכוּ** וְגוֹ', וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין בָּהֶם בְּשׁוֹרָה רָעָה, וַאֲדַרַבָּה הֵם חֻפְּצִים בַּדָּבָר, לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם מְלֶאכֶת הַבִּנְיָן וְלַעֲשׂוֹת מְלַאכְתָּה זוֹ לְקוֹשֶׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן. לָזֶה אָמַר טַעַם הַגְּזֵרָה הִיא **כִּי אֵין נִגְרָע**, וְאֵין זֶה אֶלָּא הַמְעָטַת הַזְּמַן בְּדָבָר זֶה כְּדֵי שֶׁתַּעֲשׂוּ עֲבוֹדַתְכֶם בִּזְמַן מוּעָט.

כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה וְגוֹ' לָמָּה וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה הָרֵעֹתָה**, פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא אָמַרְתָּ לִי אֶלָּא שֶׁיְּחַזֵּק לִבּוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם, אֲבָל לֹא שֶׁיְּכַבֵּד עֲלֵיהֶם הָרַע. וְאִם תֹּאמַר שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַשִּׁעְבּוּד וְזֶה הוּא סִבַּת הָרַע, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, פֵּרוּשׁ בִּזְמַן זֶה, וְהָיָה לְךָ לְהַמְתִּין עַד קֵץ הַשִּׁעְבּוּד.

עוֹד יֵרָצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי גְּלָה ה' אֵלָיו שֶׁהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא קָרַב קֵץ גְּאוּלָה, אַף עַל פִּי כֵן הוּא מַקְדִּים לְהַצִּיל אוֹתָם מֵהָעֹנִי, וּכְשֶׁיַּגִּיעַ קֵץ הַגְּאוּלָה לְאַחַר שְׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ יַעֲלֶה אוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה הָרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה**, וְאִם תֹּאמַר מוּטָב שֶׁיִּסְבְּלוּ צָרָה זוֹ לְתַכְלִית הַגְּאוּלָה, אִם כֵּן "לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי", שֶׁהֲרֵי כָּל עִקַּר הַשְּׁלִיחוּת מִקֻּדָּם זְמַן הַגְּאוּלָה הוּא לְצַד הֶסְרַת הַשִּׁעְבּוּד, וְאִם אֵין תַּכְלִית טוֹב לַדָּבָר אֶלָּא הַיְצִיאָה וְלֹא הַצָּלָתוֹ מִצָּרָה, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**. וְרָמַז בְּאָמְרוֹ **זֶה** לִשְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ שֶׁנִּתְעַכְּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם מִזְּמַן זֶה עַד הַגְּאוּלָה, וְחֶשֶׁשׁ מֹשֶׁה כִּי צָרָה זוֹ שֶׁהִכְבִּיד פַּרְעֹה עַל יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה כֵּן עַד זְמַן יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם.

עוֹד יֵרָצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל כַּת הַמִּשְׁתַּעְבְּדִים וְכַת שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּעְבְּדִים וְהוּא שֶׁבָּט לֵוִי, לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד כַּת הַמִּשְׁתַּעְבְּדִים **לָמָּה הָרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה**, אָמַר "הַזֶּה" לִשְׁלוֹל שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּעְבְּדִים, וּכְנֶגֶד כַּת שֶׁלֹּא גָּרַם לָהֶם רָעָה אָמַר **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא הוֹעַלְתִּי בִּשְׁלִיחוּתִי כְּלוּם.

עוֹד יֵרָצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה הָרֵעֹתָה** לְעַמְּךָ, וּבְהֶכְרֵחַ לְהָשִׁיב בְּאֶמְצָעוּת הַשְּׁלִיחוּת יָצְתָה הָרָעָה, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, וְרָמַז בְּתֵיבַת "זֶה" לוֹמַר כִּי עַל זֶה הָיָה מְקֻמָּן מִלֵּילֵךְ בְּעֵת הַשְּׁלִיחוּת.

כג לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ וְגוֹ' וְהַצֵּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מִלְבַד טַעֲנוֹת הָרִאשׁוֹנִים, עוֹד הוּא קוֹבֵל לִפְנֵי מֶלֶךְ אֵיךְ יִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי מֵאָז דִּבַּרְתִּי לָרָשָׁע זֶה בִּשְׁמֶךָ לֹא דַי שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא הוֹסִיף לְהָרַע. וְרִקְדֵּק לוֹמַר **מֵאָז**, פֵּרוּשׁ, מִשָּׁעָה עַצְמָהּ שֶׁהִזְכִּיר לוֹ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ נִתְמַלֵּא חֵמָה, כִּי בָּזֶה יוּכַר הַדָּבָר כִּי מַה שֶּׁעָשָׂה הוּא מִשְּׁנֶאֱתוֹ אֶת ה' וּמִמִּיעוּט עֶרְכּוֹ בְּעֵינָיו נִתְכַּוֵּן לְזַלְזֵל חַס וְשָׁלוֹם, וְאֵין לְךָ מֹרִים יָד בַּמֶּלֶךְ וְנוֹגֵעַ בִּכְבוֹדוֹ כָּזֶה. וְנִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בָּזֶה לוֹמַר, כִּי אֵיךְ לֹא נִתְקַנֵּא אֵל עֶלְיוֹן לִכְבוֹד שְׁמוֹ לְהַצִּיל לְיִשְׂרָאֵל מִיָּדוֹ לְמָנְעוֹ מֵהָרַע לָעַמּוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, הֲגַם שֶׁלֹּא יִהְיוּ רְאוּיִים יִשְׂרָאֵל לְנֵס מִצַּד עַצְמָן – יִהְיוּ רְאוּיִים לְמַעַן שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר חִלֵּל רָשָׁע בְּגוֹבַהּ לִבּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ** בְּתִמְיָהָה, אֵיךְ לֹא הִצַּלְתָּ אוֹתָם לְמַעַן מִנְאַץ שְׁמֶךָ. וְכָפַל לוֹמַר שְׁתֵּי הַצָּלוֹת, לְרָמוֹז כִּי בְּלֹא טַעַם זֶה הֵם עוֹמְדִים לְהַצָּלָה וְלָזֶה שָׁלָחוֹ.

פרק ו

א עַתָּה תִּרְאֶה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **עַתָּה**, הוּא תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁאָמַר "וּמֵאָז בָּאתִי וְגוֹ' הֵרַע לְיִשְׂרָאֵל" יוֹתֵר מֵהַקּוֹדֶם, אָמַר לוֹ **עַתָּה תִּרְאֶה** כִּי רָעָה זוֹ תֵּכֶף תִּסְתַּלֵּק תּוֹסֶפֶת וְעִקָּר, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁבְּמַכָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל דָּם נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט), וְזֶה הֵפֶךְ מַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁחָשַׁב שֶׁיִּתְמִיד רָעַת

יִשְׂרָאֵל מֵאֶמְצָעוּת שְׁלִיחוּת זֶה עַד עֵת הַגְּאֻלָּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּדְבָרָיו.

עוֹד יֵרָצֶה לְהָשִׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁאָמַר כִּי אוֹיֵב חֵרֵף ה׳ וְלֹא קִנֵּא לִכְבוֹד שְׁמוֹ, **עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה** עַל זֶה. וְאָמְרוֹ **כִּי בְיָד** וְגוֹ׳ יִתְבָּאֵר לְפִי מַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאֶחָד מֵהַטְּעָמִים שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה מִפַּת בְּכוֹרוֹת בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה, הוּא שֶׁאִם לֹא הָיָה פַּרְעֹה מֵעִיז פָּנָיו לְדַבֵּר דְּבָרִים נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, תֵּכֶף הָיָה מְשַׁלְּחָם בְּמַפַּת בְּכוֹרוֹת, וְעַל יְדֵי כִּי דִבֵּר ה׳ בָּזֶה הִפְלִיא ה׳ מַכּוֹתָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם**, פֵּרוּשׁ, אֲחַזֵּק לִבּוֹ עַד שֶׁאַטְעִימֵהוּ מִטְּעָמִים רַבִּים מָרִים וְקָשִׁים, וְאַחַר כָּךְ יְשַׁלְּחֵם, וְזֶה לְטַעַם נָגַע בִּכְבוֹד עֶלְיוֹן.

וּבְיָד חֲזָקָה וְגוֹ׳. כָּאן הוֹדִיעַ אֲשֶׁר יַרְעִישׁ ה׳ בַּהֲבָאַת מַפַּת בְּכוֹרוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קפ״ו) בְּפָסוּק ״אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת״, כִּי הָיוּ מֵתִים גְּדוֹלֵי הַבָּתִּים אִם אֵין בְּכוֹר, וְהָיוּ מֵתִים בְּכוֹרֵי אָב גַּם בְּכוֹרֵי אֵם. וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן לֹא הִסְפִּיק לְשַׁלְּחָם לְבַד אֶלָּא לְגָרְשָׁם בְּמְהִירוּת גָּדוֹל, דִּכְתִיב (שמות יב:לג) ״וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם וְגוֹ׳ לְמַהֵר״ וְגוֹ׳. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר בַּתְּחִלָּה ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״ וְגוֹ׳, בָּאָה הַתְּשׁוּבָה בַּפָּרָשָׁה הַסְּמוּכָה ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳.

חסלת פרשת שמות

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה דִּבֵּר אֱלֹהִים, גַּם הוֹדָעַת ״אֲנִי ה׳״ אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ לְמַעְלָה זִכְרוֹן הַשֵּׁם, וְאָמַר לוֹ (שמות ג:טו) ״זֶה שְׁמִי לְעֹלָם״. **אָכֵן** לֶהֱיוֹת שֶׁדִּבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי אֵל נוֹרָא וְאָיוֹם דְּבָרִים שֶׁאֵינָם מֻהַמּוּסָר, וּבִפְרָט לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל, וְדָבָר זֶה נִמְשַׁךְ לְצַד שֶׁהֻרְאָה לוֹ פָּנִים צוֹחֲקוֹת פָּנִים שְׂמֵחוֹת הָרְשׁוּמִים בְּשֵׁם הוי״ה, לָזֶה הֻרְאָהוּ ה׳ פָּנִים שֶׁל מוֹרָא שֶׁהֵם בְּחִינַת הַדִּין הָרְשׁוּמִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה״. וְשִׁעוּר אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** הוּא כִּי הַכָּתוּב יַגִּיד שֶׁהָיָה ה׳ מְדַבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה בִּבְחִינַת שֵׁם אֱלֹהִים, שֶׁהֵם פָּנִים הַמַּפְחִידִים וּמַרְעִידִים אֶת הַנִּדְבָּר אֵלָיו.

וְאָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות ל:) בִּמְקוֹם גֵּילָה שָׁם תְּהֵא רְעָדָה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי הַגַּם כִּי הֻרְאָהוּ מִדַּת הָרַחֲמִים בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ, לֹא מִפְּנֵי זֶה יָסִיר מַסְוֵה הַפַּחַד וִירַדֵּבר בְּלֹא מוֹרָא מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים שֶׁהֲרֵי הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ בְּפָנִים הַנּוֹרָאִים, וְהָבֵן:

עוֹד יִרָצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** – פֵּרוּשׁ, דִּבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּט, וּמַה הוּא הַמִּשְׁפָּט? כִּי טָעָנוּ טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת. וְאָמַר ״אֲנִי ה״ – פֵּרוּשׁ, אֵיךְ אַתָּה מְיַחֵס לִי מִדָּה רָעָה בַּר מִינָן וְתֹאמַר אֵלַי ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״, וַהֲלֹא אֲנִי ה׳ וּמִדָּתִי מִדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים וְטוֹב אֲנִי לַכֹּל. וּכְמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַנָּבִיא (איכה ג:לח): ״מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת״ כִּי אִם הַטּוֹבוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר שָׁם ״וְהַטּוֹב״ הוּא עַל בְּחִינַת פְּרָט טוֹב אֶחָד שֶׁהוּא לְהִיוֹת אָדָם צַדִּיק, לֹא יִגְזֹר ה׳ דָּבָר כֵּן אֶלָּא בְּיַד כָּל אָדָם לִבְחֹר בַּטּוֹב. וְתִמְצָא שֶׁבְּכָל פַּעַם שֶׁיַּזְכִּיר ה׳ זִכְרוֹן תַּשְׁלוּם הָרַע לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה יַדְקְדֵק לוֹמַר (שמואל א כד:יד) ״כִּי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה ב:יט) ״תִּיסָּרְךָ רָעָתֶךָ״, (ישעיה סד:ו) ״וַתְּמוּגֵנוּ בְיַד עֲוֹנֵינוּ״, (איוב ח:ד) ״וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד פִּשְׁעָם״. מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַטּוֹב (תהלים פה:יג) ״ה׳ יִתֵּן הַטּוֹב״, (תהלים קמה:ט) ״טוֹב ה׳ לַכֹּל״. וּמֵעַתָּה לוֹ יִהְיֶה שֶׁעֲבָרָה צָרָה עַל יִשְׂרָאֵל, מִי יוֹדֵעַ אִם הָיוּ חַיָּבִין כֵּן וַעֲוֹנָם גָּרַם, אוֹ לְצַד הַקּוֹדֶם לְתַשְׁלוּם גְּזֵרַת הָעִנּוּי, אוֹ לְצַד קָצַת מֵהֶם שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ כָּרָאוּי וְכִדּוֹמֶה. וְהִנֵּה רוֹאֶה כִּי הַזְּקֵנִים חָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם וְלֹא הָלְכוּ עִם מֹשֶׁה לִפְנֵי פַּרְעֹה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ה), וְהִקְפִּיד ה׳ עֲלֵיהֶם, בְּאֹפֶן כִּי מֵהֶם יָצָא לָהֶם דָּבָר זֶה. וְאֵיךְ הוֹצִיא מִפִּיו דְּבָרִים נָכְרִים לוֹמַר ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״?

עוֹד יִרָצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה, לָמָּה שְׁלַחְתָּנִי״ בָּאָה הַתְּשׁוּבָה – כְּנֶגֶד ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״ דִּבֵּר אִתּוֹ קָשׁוֹת, שֶׁדִּבֵּר לִפְנֵי אֱלֹהָיו בִּלֹא דֶּרֶךְ כָּבוֹד, וְהֶעֱלִים הַכָּתוּב הַדְּבָרִים לְצַד כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁאָמַר לוֹ שֶׁיַּעֲמִידֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט עַל זֶה בְּעֵת מִשְׁפָּט, וּכְנֶגֶד ״לָמָּה שְׁלַחְתָּנִי״ הֵשִׁיב ״וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳״ – פֵּרוּשׁ: רַחְמָן אֲנִי, לָזֶה לֹא יָכֹלְתִּי לִסְבּוֹל רְאוֹת יִשְׂרָאֵל בְּצַעַר עַד עֵת קֵץ, וְהִקְדַּמְתִּי לְשָׁלְחֵךְ קוֹדֶם הַגְּאֻלָּה הַקֵּץ לְהָקֵל מֵעַל יִשְׂרָאֵל הַצָּרָה שֶׁל הַגָּלוּת. וּתְשׁוּבָה זוֹ אֵינָהּ צוֹדֶקֶת אֶלָּא אַחַר שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר לוֹ ״עַתָּה תִּרְאֶה״, כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד יַפְלִיא פֶּלֶא בְּפַרְעֹה מַכּוֹת נִפְלָאוֹת, וְתֵכֶף נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד.

עוֹד יִרָצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה ג,ו) בְּפָסוּק ״מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת״ – בְּכִי לְמִצְרַיִם וְשִׁירוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְהֵם שְׁתֵּי מִדּוֹת: מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת רַחֲמִים. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב, כְּנֶגֶד מַה שֶׁהֵכִין לָדוּן אֶת הַמִּצְרִיִּים אָמַר **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדִּין, וּכְנֶגֶד מַה שָּׁרָצָה לְהֵטִיב לְיִשְׂרָאֵל אָמַר **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳.** וּבִכְלָל זֶה רָמַז לוֹ כִּי הַמַּכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת הַמוּכָנוֹת לָבֹא עַל הַמִּצְרִיִּים, הֲגַם שֶׁיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ כְּלָל עַל כָּל מִצְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל נִתּוּנִים נִתּוּנִים הֵמָּה בְּתוֹכָם, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי אֵין הַמַּשְׁחִית מַבְחִין וּמְחַבֵּל הַכֹּל, וּבִפְרָט בְּבֹא הַחֹשֶׁךְ הַדַּעַת נוֹתֶנֶת כִּי בְּוַדַּאי כִּי יַחְשִׁיךְ דֶּרֶךְ כְּלָל לְכָל יוֹשְׁבֵי אָרֶץ. לָזֶה אָמַר כִּי עֵרֶךְ הַדִּינִים הָרְמוּזִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵכִין ה׳ לְהַשְׁקוֹת אֶת הַמִּצְרִיִּים תְּשַׁמֵּשׁ מִדַּת הָרַחֲמִים לְעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֲנִי ה׳״. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות י:כג) ״וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר״, (שמות ט:ו) ״וּמִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת״ וְגוֹ׳.

עוֹד יִרָצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לג,ג) כִּי הָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים מִדַּת הָרַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן כִּי גַּם מִדַּת הָרַחֲמִים הִסְכִּימָה לַעֲשׂוֹת דִּין בְּמִצְרַיִם, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא כִּנּוּי לְדִין, **וַיֹּאמֶר אֵלָיו** וְגוֹ׳ אֲנִי מוֹדִיעֲךָ כִּי מִדַּת הַדִּין זוֹ הִיא מִשֵּׁם הֲוָיָ״ה שֶׁגַּם הָרַחֲמִים נִתְהַפְּכוּ עֲלֵיהֶם לְדִין.

עוֹד יִרְמֹז גַּם כֵּן כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לג,ב) אַשְׁרֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁמְּהַפְּכִים מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר**

אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ מִדַּת הַדִּין זוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה נַעֲשֵׂית רַחֲמִים הַמִּתְכַּוֵּנֶת בְּשֵׁם הֲוָיָה, וּמִזֶּה יַחְלִיט מֹשֶׁה בְּדַעְתּוֹ כִּי נֶחְתַּם גְּזַר דִּין רָעַת פַּרְעֹה אֲפִלּוּ בְּהַסְכָּמַת הָרַחֲמִים, וְנֶחְתַּם גְּזַר דִּין טוֹבַת יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּמִדַּת הַדִּין, וּבָזֶה תֶּחֱזַקְנָה יָדָיו בַּשְּׁלִיחוּת.

עוד יִרְצֶה לְהָשִׁיב עַל מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה לָמָּה לֹא קִנֵּא ה׳, וְאָמַר אֱלֹהִים אֲנִי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** פֵּרוּשׁ שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו כִּי הוּא אֱלֹהִים וּמֵבִיא בַּמִּשְׁפָּט עַל הַכֹּל וְאֶת פַּרְעֹה יִשְׁפֹּט מִשְׁפָּט שָׁלֵם, וְטַעַם שֶׁלֹּא מִהֵר, ״וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳״, וְשֵׁם זֶה יֵשׁ בּוֹ מִדּוֹת הָרַחֲמִים וְאַחַת מֵהֶם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם, שֶׁאֵינוֹ מְמַהֵר לִפְרֹעַ לָרְשָׁעִים בְּפֹעַל כַּפֵּיהֶם.

עוד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** – וּמִדַּת דִּין זֶה בָּאָה כְּנֶגֶד הַשָּׁלִיחַ שֶׁהוּא מֹשֶׁה, שֶׁדִּבֵּר לִפְנֵי ה׳ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַמּוּסָר, אֲבָל כְּנֶגֶד הַמִּשְׁתַּלֵּחַ אֲלֵיהֶם שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל – ״וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳״.

עוד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה** – יָשַׁב עָלָיו בַּדִּין, ״וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳״ – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שְׁצָרִיךְ לָדוּן אוֹתְךָ, אֵלֶיךָ אֲנִי נוֹהֵג מִדַּת הָרַחֲמִים. וְהוּא שֶׁדִּיֵּק לוֹמַר ״אֵלָיו אֲנִי ה׳״, וְהַטַּעַם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יז.) לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן – לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע. וְיָדוּעַ הוּא כִּי מֹשֶׁה עָנָיו מְאֹד וּמַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו יוֹתֵר מִכָּל הַנִּבְרָאִים, לָזֶה נָהַג ה׳ עִמּוֹ בְּמִדָּה זוֹ וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לָבֹא עִמּוֹ בְּמִשְׁפָּט עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֲנִי ה׳״ וְרָמַז לְמִדַּת ״נוֹשֵׂא עָוֹן״, וְאֵין כָּאן מִשְׁפָּט אֵלָיו.

עוד רָמַז ה׳ סוֹד אָמְרוֹ ״ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים״ (מלכים א יח:לט), וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר וְגוֹ׳ אֲנִי ה׳״, וְזֶה הוּא גִּלּוּי יִחוּד ה׳ אֲשֶׁר גִּלָּה ה׳ סוֹדוֹ אֶל עַבְדּוֹ נְבִיאוֹ נֶאֱמָן בֵּיתוֹ:

ג **וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁהִזְכִּירָם בִּפְרָטוּת, לְצַד שֶׁכָּל אֶחָד יֵשׁ בּוֹ בְּחִינָה מְעֻלָּה. **אֶל אַבְרָהָם** שֶׁנִּתְעַלָּה לְצַד שֶׁהוּא אֲשֶׁר הִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ תְּחִלָּה מִבְּלִי שֶׁיְּקַדִּים אֵלָיו דָּבָר מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כָּל מִי שֶׁקָּדַם לוֹ יְדִיעָה מֵהַבּוֹרֵא מִמַּעֲשָׂיו וְהַנְהָגָתוֹ עִם בְּרוּאָיו אֵין לְשַׁבֵּחַ אוֹתוֹ כְּשֶׁיְּלַךְ בְּדֶרֶךְ בָּחַר לוֹ יָהּ, כִּי כָּל מַשְׂכִּיל יִבְחַר בַּטּוֹב וּבְפָרָט בַּטּוֹב הַשָּׁלֵם וְהֶעָרֵב וְהַמֻּפְלָא הוּא דֶּרֶךְ ה׳, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם, כִּי דָּבֵק בַּה׳ קוֹדֶם שֶׁיּוּכַר אֶצְלוֹ מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ וְהַנְהָגָתוֹ, וּכְבָר כָּתַבְתִּי כִּי לְאַבְרָהָם לְמָנָה שֶׁיִּקָּרְאוּ לוֹ (ישעיהו מא:ח) אוֹהֲבוֹ שֶׁל מָקוֹם, פֵּרוּשׁ אַהֲבַת הָאֱמֶת אַהֲבַת הַטּוֹב, כִּי הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא הִכִּיר מִמֶּנּוּ אֶלָּא הַנִּסְיוֹנוֹת הַגְּדוֹלוֹת, אַף עַל פִּי כֵן דָּבֵק בַּה׳ וַאֲהֲבוֹ וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּמְקוֹמוֹ.

אֶל יִצְחָק. שֶׁהָיְתָה בּוֹ בְּחִינָה אַחֶרֶת, שֶׁפָּשַׁט צַוָּארוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

וְאֶל יַעֲקֹב. שֶׁהָיָה שָׁלֵם, שֶׁלֹּא יָצְתָה מִמֶּנּוּ טִפָּה מְאוּסָה כְּיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו.

וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, שֶׁלְּכָל ג׳ הַדָּרָגוֹת הַצַּדִּיקִים בְּחִירֵי עוֹלָם לֹא נִגְלֵיתִי עֲלֵיהֶם אֶלָּא בְּאֵל שַׁדַּי, שֶׁהוּא גִּלּוּי הַדַּרְגָּה לְמַטָּה מֵהַדַּרְגַּת גִּלּוּי שֶׁנִּתְגַּלָּה לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא בְּשֵׁם ה׳, כְּאָמְרוֹ ״אֲנִי ה׳״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי הוּא כָּפוּי בְּטוּבָתוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁכָּל כָּךְ הֶחְשִׁיבוֹ מֵהָאָבוֹת וְהוּא מְדַבֵּר לְפָנָיו בְּמִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר בִּנְבוּאַת הָאָבוֹת גַּם כֵּן (בראשית יח:א) ״וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳״, מִדְּבַר ה׳ כָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי הַכָּתוּב שָׁם יַגִּיד שֶׁנִּגְלָה לָהֶם ה׳, אֲבָל לֹא הִשִּׂיגוּ לָדַעַת וּלְהַכִּיר בְּחִינָה זוֹ הַנִּפְלָאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמִי ה׳ לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְוַדָּעָה לָהֶם בְּחִינָה זוֹ הָעֶלְיוֹנָה.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּשְׁמִי ה׳ לֹא נוֹדַעְתִּי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: הוֹדַעַת יִחוּד שְׁנֵי שֵׁמוֹת יַחַד שֶׁהֵם שְׁמִי ה׳ שֶׁנּוֹדַעְתִּי לְךָ, כְּאָמְרוֹ ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֲנִי ה׳״, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (מלכים א יח:לט) ״ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים״, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (זכריה יד:ט) ״ה׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד״. לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם לְהָאָבוֹת, פֵּרוּשׁ: סוֹד שְׁנֵי שֵׁמוֹת יַחַד, שְׁמִי, ה׳, שֶׁהֵם אֱלֹהִים חַיָּ״ה, שֶׁהַדִּין יֵעָשֶׂה רַחֲמִים וְרַחֲמִים יֵעָשׂוּ מִשְׁפָּט – לֹא נוֹדַעְתִּי, וְהָבֵן. וְאָמַר ״לֹא נוֹדַעְתִּי״ כִּי ה׳ בָּרוּךְ הוּא הוּא שְׁמוֹ וּשְׁמוֹ הוּא, וְאֵינוֹ כִּשְׁאָר הַנִּבְרָאִים שֶׁחֲלוּקִים מִשְּׁמָם וּשְׁמָם חָלוּק מֵהֶם, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא יִצְדַּק לוֹמַר ״לֹא הוֹדַעְתִּי״ כִּי הַשֵּׁם הוּא הַמְדַבֵּר, וְאִם כֵּן צָרִיךְ לוֹמַר **לֹא נוֹדַעְתִּי.**

עוד יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי** וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח״ב כג.) בְּפָסוּק ״וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי״, כִּי מִדַּת ״כֹּה״ הִיא בְּחִינַת הַהֵיכָל שֶׁהוּא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיִחוּדָהּ הוּא חַי הָעוֹלָם, וְזֶה בְּחִינַת יִחוּד קָטָן. וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְיַחֵד יִחוּד עֶלְיוֹן וְאָמַר ״וַאֲמַרְתֶּם שָׁלוֹם״, רֶמֶז לְמָקוֹם גָּבוֹהַּ שֶׁהוּא תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל הָרָמוּז בְּוָא״ו. וְאוּלַי כִּי הֵן הֵן הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים כָּאן בְּאָמְרוֹ **בְּאֵל שַׁדָּי**, שֶׁזֶּה הוּא בְּחִינַת חַי, אֲבָל **וּשְׁמִי ה׳** שֶׁהוּא יִחוּד הָעֶלְיוֹן הָרָמוּז בְּתֵבַת ״וְאַתֶּה״ שֶׁגִּלָּה לְמֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** וְגוֹ׳ **אֲנִי ה׳, לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם** וְגוֹ׳, וְהָבֵן:

עוד יִרְצֶה, כִּי בָּא הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לְהָשִׁיב לְמֹשֶׁה עַל שֶׁשְּׁלָחוֹ קוֹדֶם הַקֵּץ, וְאָמַר כִּי הֲגַם שֶׁשָּׁם קֵץ לַחֹשֶׁךְ לָצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַקֵּץ עֲדַיִן לֹא נִשְׁלַם, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַקֵּץ שֶׁעָשִׂיתִי לְהָאָבוֹת הוּא בְּחִינַת אֵל שַׁדַּי, וּבוֹ שַׁמְתִּי לַגָּלוּת גְּבוּל וְאָמַרְתִּי לוֹ דַי, אֲבָל בְּחִינָה אַחֶרֶת לֹא נוֹדַעְתִּי, פֵּרוּשׁ לֹא אָמַרְתִּי לָהֶם הַקֵּץ שֶׁיִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הָרַחֲמִים אִם יְבַקְּשׁוּ וְיִעוֹרְרוּ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבִּקְּשׁוּ מִמֶּנִּי רַחֲמִים וַיִּדְפְּקוּ עַל דַּלְתֵי הָרַחֲמִים קוֹדֶם הַקֵּץ, ״לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם״. וְלָכֵן הֲגַם שֶׁלֹּא שָׁלְמוּ יְמֵי הֶעָנוּי וְהַצָּרָה, אַף עַל פִּי כֵן רַחַמְתִּי עֲלֵיהֶם בְּמִדַּת הָרַ״ח, וְהוּא אָמְרוֹ בְּתִחְלָּה **אֲנִי ה׳**, וְהָבֵן.

עוד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם** – פֵּרוּשׁ, אֵיךְ אַעֲלִים רַחֲמִים מֵעַם זֶה אֲשֶׁר הֵם בָּנַי בְּחוּנַי שֶׁנִּגְלֵיתִי עַל אֲבוֹתָם, וְלֹא לְאֶחָד בִּלְבַד אֶלָּא לִשְׁלֹשֶׁת הָאָבוֹת, לְכָל אֶחָד בִּזְמַנּוֹ. וְלָזֶה הִפְסִיק בֵּינֵיהֶם ״אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב״, וְלֹא אָמַר ״אֶל אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב״, וְזֶה יַגִּיד שֶׁבַח כָּל אֶחָד בִּפְנֵי

עַצְמוֹ בְּאֵל שַׁדָּי, הוּא חִבַּת גִּילוּי שְׁכִינָה. וְאָמְרוּ **וּשְׁמִי ה׳ לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם** – פֵּרוּשׁ, עֲדַיִן לֹא הוֹדַעְתִּי מִדַּת רַחֲמַי לָהֶם, שֶׁכָּל הַהַבְטָחוֹת שֶׁהִבְטַחְתִּים עֲדַיִן לֹא הֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם, וַאֲנִי חָפֵץ לְהוֹדִיעַ לָהֶם מִדַּת רַחֲמַי כִּי לָהֶם יֵאוֹתוּ. וְנִתְכַּוֵּן ה׳ בָּזֶה לְהוֹדִיעַ גּוֹדֶל חִבָּתָם בְּעֵינָיו.

ד **וְגַם הֲקִימֹתִי וְגוֹ׳.** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יוֹדִיעֵנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יַפְלִיא בֵּינוֹ וּבֵין הָאָבוֹת, יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְגַם הֲקִימֹתִי** כְּאִלּוּ אָמַר וַהֲגַם שֶׁהֲקִימֹתִי וְגוֹ׳, אוֹ וְגַם שֶׁהֲקִימֹתִי וְגוֹ׳, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הִשִּׂיגוּ לְהוֹדִיעַ לָהֶם שְׁמִי ה׳ כְּמוֹ שֶׁהִשַּׂגְתָּ אַתָּה.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי דָּבָר זֶה הוּא דָּבָר שֶׁה׳ בָּרוּךְ הוּא חַיָּב לַעֲשׂוֹתוֹ כִּבְיָכוֹל, מִלְּבַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם בְּאֵל שַׁדַּי וְהִבְטִיחָם, עוֹד לוֹ שֶׁקִּיֵּם עִמָּהֶם שְׁבוּעָה וְכוּ׳, וּמַעֲתָּה צָרִיךְ לְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ וְהַדָּבָר בְּהֶכְרֵחַ לִהְיוֹת. וּבָזֶה תֶּחֱזַקְנָה יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה כְּשֶׁיֵּדַע כִּי דָּבָר זֶה אֵין לוֹ מְנִיעָה מִלִּהְיוֹת כֵּן. וַהֲגַם שֶׁקָּבָר הֻשִּׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה שֶׁהָיָה לוֹ לְעַכֵּב הַשְׁלִיחוּת עַד עֵת קֵץ וֶהֱשִׁיבוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ **אֲנִי ה׳** כִּי לֹא יוּכַל לִסְבוֹל לִכְבוֹשׁ אֶת רַחֲמָיו, עֲדַיִן יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּתְעַצֵּל מֹשֶׁה בִּגְמַר שְׁלִיחוּת הַיְצִיאָה כְּשֶׁיִּרְאֶה כָּל חוֹזֶק לֵב פַּרְעֹה אוֹ עַל הַיָּם יִרְתַּע לַאֲחוֹרָיו, לָזֶה הוֹדִיעוֹ אֵל עֶלְיוֹן כִּי הַדְּבָרִים הֵם עָלָיו בְּתוֹקֶף הַשְּׁבוּעָה לָתֵת לָהֶם אֶת הָאָרֶץ. **אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁהִזְכִּיר שְׁמָהּ ״אֶרֶץ כְּנַעַן״, וְחָזַר וְאָמַר ״אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם״? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַגֵּרוּת כְּבָר הִתְחִיל מִימֵי הָאָבוֹת, וְנִפְקָא מִנָּהּ לְהַתְחִיל הַמִּנְיָן מִזְּמַן הָאָבוֹת וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. אֶלָּא כִּי עֲדַיִן קָשֶׁה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם״, לָמָּה אָמַר ״אֵת״ שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהֵם שְׁתֵּי אֲרָצוֹת? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהוֹסִיף אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כו:ג) ״גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְגוֹ׳ כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן״ וְגוֹ׳, יְעַיֵּן שָׁם.

ה **וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי וְגוֹ׳.** אָמְרוּ **וְגַם** פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁהִתְפַּלְּלוּ לְמִדַּת הָרַחֲמִים, וּמִלְּבַד אַהֲבַת הָאָבוֹת וּבְרִיתָם, יֵשׁ בְּחִינָה שְׁלִישִׁית שֶׁלְּצַד צַעֲקָתָם לְבַד מֵהַשְׁבּוּעוֹת שָׁמַע ה׳ קוֹל צַעֲקָתָם מִכְּאֵב לֵב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֲנִי**, וּפֵרוּשׁ ״אֲנִי״ הוּא שֵׁם הָרַחֲמִים שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה ״וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳״, מִצַּד רַחֲמַי לְבַד שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקָתָם, פֵּרוּשׁ, צְעָקָה מִכְּאֵב לֵב כְּחָלָל הַנּוֹאָק מִבְּלִי צוֹרֶךְ תְּפִלָּתָם, וְהוּא שֶׁדִּיֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אוֹתָם**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינַת צַעַר הַשִּׁעְבּוּד שֶׁמִּצְרַיִם מַעֲבִידִים אוֹתָם הוּא שֶׁשָּׁמַעְתִּי. וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ב:כג) ״וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבוֹדָה״. גַּם יִתְיַשֵּׁב לְפִי שְׁאָר הַדְּרָכִים שֶׁפָּתַבְנוּ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וָאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי. פֵּרוּשׁ גַּם כֵּן לְגָאֳלָם לָתֵת לָהֶם אֶת הָאָרֶץ, וְהִיא הַבְּרִית הָרִאשׁוֹנָה בְּסָמוּךְ, וַאֲנִי מַקְדִּים בִּזְמַן זֶה לְצַד הָרַחֲמִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. וְהָאוֹמֵר שֶׁהַבְּרִית הִיא לִיפְרַע מִן הַגּוֹי הָעוֹבֵד, לֹא הִזְכִּירָה בְּרִית זוֹ בְּסָמוּךְ וְדוֹחֵק לְהַרְחִיק הַדְּבָרִים:

ו **לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה׳.** פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעֵם מִשְּׁמִי כִּי מִדָּתִי מִדַּת רַחֲמִים וְרַחַמְתִּי עֲלֵיהֶם, וּמִלְּבַד הוֹדָעָה זוֹ תֹּאמַר לָהֶם סֵדֶר הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם **וְהוֹצֵאתִי** וְגוֹ׳.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לָכֵן** לְשׁוֹן שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע ה׳ לַעֲשׂוֹת כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כ:ו) ״בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם״.

וְאָמְרוֹ **וְהוֹצֵאתִי** וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן לְסַדֵּר סֵדֶר הַטּוֹבוֹת, כִּי בַּתְּחִלָּה יָקֵל עֹל סֵבֶלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם** שֶׁהוּא תּוֹקֶף הַשִּׁעְבּוּד, וְזֶה הָיָה תֵּכֶף וּמִיָּד בְּמַכַּת הַיְאוֹר נִתְפָּרְדָה חֲבִילַת נוֹגְשִׂים וְשׁוֹטְרִים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹבְדִים קְצָת כִּי אֵימַת הַמִּצְרִיִּים הָיְתָה עֲלֵיהֶם וּמַעֲצָמָם הָיוּ עוֹבְדִים עֲבוֹדָה קַלָּה. וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם** שֶׁתֵּעָקֵר עֲבוֹדָה מֵהֶם כָּל עִקָּר, וְאַחַר כָּךְ **וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם** הִיא יְצִיאָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבְכֻלָּל פֵּרַט זֶה הִיא קְרִיעַת יַם סוּף, שֶׁאִם לֹא כֵן זוֹ גְּאֻלָּה שֶׁאַחֲרֶיהָ כְּלָיָה בַּר מִינָן, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ״ אֶלָּא ״וְגָאַלְתִּי״ לוֹמַר הוֹצָאָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ גְּאֻלָּה אִם יִרְדֹּף אוֹיֵב יִרְדֹּף בְּאַף וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה. וְאַחַר כָּךְ **וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם** שֶׁהוּא מַתַּן תּוֹרָה, כִּי שָׁם נִתְיַחֲדוּ לוֹ לְעָם וְיִחֵד שְׁמוֹ עָלֵינוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים.**

או יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,א) בְּפָסוּק ״וְנִפָּלִינוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ״ וְגוֹ׳ (שמות לג:טז), כִּי בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם מֵה׳ שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וֶהֱשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן ״גַּם אֶת הַדָּבָר וְגוֹ׳ אֶעֱשֶׂה״ עַד כָּאן, וּכְנֶגֶד זְמַן זֶה אָמַר **וְהָיִיתִי לָכֶם** וְגוֹ׳, וְלֹא לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עֲלֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ו,ד) כִּי אַרְבַּע גְּאוּלוֹת נֶאֶמְרוּ בְּפָסוּק זֶה, וְאוּלַי כִּי הֵם רְמוּזִים בְּשֵׁם הַוָּיָ״ה שֶׁאָמַר ה׳ פְּתַח דְּבָרָיו **אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה׳**, וּלְצַד זֶה שֵׁם הַפּוֹעֵל יִפְעַל אַרְבַּע מִינֵי גְּאוּלוֹת. וּלְפִי זֶה יְדוּיַּק אָמְרוֹ **וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים** עַל גְּאוּלָה הַבָּאָה בְּחִינַת ה״א אַחֲרוֹנָה, כִּי תִּקָּרֵא שֵׁם אֱלֹהִים כַּיָּדוּעַ לְאַנְשֵׁי אֱמֶת. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ אַחַר שֶׁסִּדֵּר אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאוּלָה: ״וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי שֵׁם הַוָּיָ״ה״, פֵּרוּשׁ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת אַרְבַּע גְּאוּלוֹת.

ז **וידעתם וגו׳.** פֵּרוּשׁ, עַכְשָׁיו יֵשׁ לָכֶם לְדַעַת יְדִיעָה בְּרוּרָה **כִּי אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם** הוּא **הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם**, פֵּרוּשׁ, לָתֵת עֲלֵיכֶם סִבְלוֹת אֱלֹהוּתִי. עוֹד יְרָצֶה לוֹמַר לָהֶם שֶׁיַּשְׁגִּיחוּ לְהַכִּיר מִדּוֹת אֱלֹהֵיכֶם, כִּי אֵל רַחוּם ה׳ אֱלֹהֵיכֶם.

ח **והבאתי וגו׳.** קָשֶׁה, כִּי דִּבְרֵי אֵל עֶלְיוֹן דְּבָרוֹ טָהוֹר הוּא, כִּי יוֹצְאֵי מִצְרַיִם הֵם הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, דִּכְתִיב: ״וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ״, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה, אֶלָּא וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵבִיא שָׁמָּה, אֲבָל כָּל דּוֹר יוֹצְאֵי מִצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה נָפְלוּ פְּגָרֵיהֶם בַּמִּדְבָּר. וְתִגְדַּל הַקָּשְׁיָא לְמַה שֶּׁאָמַרְנוּ שֶׁנִּשְׁבַּע ה׳ עַל כָּל הַדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ ״לָכֵן״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ו,ד) אֵין ״לָכֵן״ אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה.

וְנִרְאֶה כִּי מְקוֹר הַחָכְמָה נִתְחַכֵּם עַל קָשְׁיָא זוֹ, וְקוֹדֶם אָמְרוֹ **וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם** וְגוֹ׳, אָמַר **וידעתם כִּי אֲנִי ה׳ הַמּוֹצִיא** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר וּבָזֶה ״וְהֵבֵאתִי״ וְגוֹ׳, וְזוּלַת זֶה אִם תְּנַאֲצוּ ה׳ אֵין כָּאן הַבְטָחָה זוֹ. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כָּתַב פְּרָט זֶה שֶׁל יְדִיעַת ה׳ וְגוֹ׳ בְּאָמְצַע הַבְטָחוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלֹא אַחַר וְלֹא הִקְדִּים, לוֹמַר עַד כָּאן הוּא בִּשְׁבוּעָה בִּלֹא תְּנַאי, אֲבָל פְּרָט זֶה שֶׁל הֲבָאָתָם לָאָרֶץ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר ״וידעתם״ וְגוֹ׳, אָז ״הֵבֵאתִי״, וְזוּלַת זֶה יִהְיֶה מַה שֶּׁיִּהְיֶה.

ט **מִקֹּצֶר רוּחַ.** אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי תּוֹרָה לֹא שָׁמְעוּ, וְלָזֶה יִקָּרֵא **קֹצֶר רוּחַ** כִּי הַתּוֹרָה מַרְחֶבֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם.

וּמֵעֲבוֹדָה קָשָׁה. טַעַם אָמְרוֹ **וּמֵעֲבוֹדָה**, זֶה יַגִּיד כִּי מִלְּבַד צַעַר הָעֲבוֹדָה עוֹד הָיָה לָהֶם קֹצֶר רוּחַ, וְהַטַּעַם בִּרְאוֹתָם כַּמָּה כָּבְדָה עֲלֵיהֶם הַמְּלָאכָה קָצְרָה נַפְשָׁם מִלְּבַד פְּרָט צַעַר הָעֲבוֹדָה, וְגַם מֵהֶרֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר תִּקְצַר נַפְשׁוֹ לֹא יוּכַל עֲבוֹד כִּי יֶחְלַשׁ לְמַכְאוֹבוֹ, וְרָעִים הֵם הַשָּׁנִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר **וּמֵעֲבוֹדָה** כִּי קָצְרָה רוּחָם וְגַם כָּבְדָה עֲבוֹדָתָם.

עוֹד לְמָה שֶּׁנִּתְבַּשְּׂרוּ יִשְׂרָאֵל בְּשׂוֹרַת הַגְּאֻלָּה, נִתְרַחֵב לְבָבָם וַתְּחִי נַפְשָׁם וְרוּחָם, וּכְשֶׁחָזְרוּ לַשִּׁעְבּוּד, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ מִשְׁתַּעְבְּדִים אֶלָּא שִׁעוּר הֶרְגֵּיל וּלְמַטָּה מִמֶּנּוּ, אַף עַל פִּי כֵן תִּקְצַר רוּחַ, וְהַמַּשְׂכִּיל בְּטִבְעִיּוֹת הַרְכָּבַת הָאֱנוֹשִׁי יַשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וּמוֹדִיעַ עוֹד הַכָּתוּב שֶׁגַּם הִכְבִּידוּ עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מֵהֶרְגֵּיל, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמֵעֲבֹדָה** וְגוֹ׳.

י **לֵאמֹר בֹּא דַבֵּר וְגוֹ׳.** אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ שֶׁיֹּאמַר אֵלָיו כִּי הוּא אָמַר לוֹ בֹּא דַבֵּר, וְאָמְרוֹ **וישלח** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו הֲגַם שֶׁלֹּא קָדַם לוֹ דָּבָר, לְצַד שֶׁשְּׁלִיחוּת מֹשֶׁה לְדַבֵּר לְפַרְעֹה הוּא עִנְיָן גָּדוֹל לְדַבֵּר הֶדְיוֹט לִפְנֵי מֶלֶךְ, וְעוֹד לוֹ שֶׁיְּדַבֵּר אֵלָיו דְּבָרִים הַנּוֹקְבִים לִבּוֹ לְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו.

עוֹד יְרָצֶה לוֹמַר אֵלָיו, כִּי לֹא מִלְּבַד שֶׁאִם יֵצְאוּ מֵעַצְמָן לֹא יַעֲכֹּב עַל יָדָם, אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לְשַׁלְּחָם גַּם כֵּן וְיֹאמַר לָהֶם ״קוּמוּ צְאוּ״. עוֹד יְרָצֶה שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁיְּדַבֵּר וּבְוַדַּאי שֶׁיְּשַׁלַּח וְגוֹ׳ לַבְּסוֹף.

יב **לְפָנַי ה׳ לֵאמֹר הֵן וְגוֹ׳.** קָשֶׁה אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי לְמִי יֹאמַר ה׳ דִּבְרֵי מֹשֶׁה? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי לֹא הֵשִׁיב מֹשֶׁה תְּשׁוּבָה זוֹ לְבַל יֵלֵךְ בִּשְׁלִיחוּת זֶה, אֶלָּא כְּמִי שֶׁמִּתְלוֹנֵן עַל עַצְמוֹ שֶׁלֹּא הִצְלִיחַ, וְהוּא אָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין תַּכְלִית הַדִּבּוּר אֶלָּא הָאֲמִירָה, לֹא תַּכְלִית זוּלָתָהּ שֶׁהִיא מְנִיעַת הַשְּׁלִיחוּת, וְהָבֵן.

עוֹד יְרָצֶה, כִּי כַּוָּנַת דְּבָרָיו הֵם לוֹמַר אֲמִירָה אַחֶרֶת, וְהִיא מוּבָנֶת מֵהַדִּבּוּר מֵאָמְרוֹ ״הֵן בְּנֵי וְגוֹ׳ וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם״, רוֹצֶה לוֹמַר בָּזֶה כִּי יִהְיֶה ה׳ רוֹפְאֵהוּ, וְעַיֵּן בְּפָסוּק ״הֵן בְּנֵי״ וְגוֹ׳:

הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳. קַל וָחוֹמֶר זֶה יִצְדַּק לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״מִקֹּצֶר רוּחַ״, שֶׁהֵם דִּבְרֵי תוֹרָה, יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק מֹשֶׁה קַל וָחוֹמֶר, כִּי לֹא חָשַׁב כִּי זֶה גּוֹרֵם. וְאִם נֹאמַר כִּי מֹשֶׁה גַּם כֵּן יָדַע כִּי טַעַם שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ הוּא לְצַד קוֹצֶר רוּחַ, יִהְיֶה הַקַּל וָחוֹמֶר מֻפְרָךְ.

וְאוּלַי כִּי יִשְׁפּוֹט קַל וָחוֹמֶר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהֲגַם כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בִּקְצַר רוּחַ, יֵשׁ בָּהֶם גַּם כֵּן שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: הָאַחַת שֶׁהֵם בַּעֲלֵי אֱמוּנָה וּמַכִּירִים מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְהַשֵּׁנִיָּה שֶׁהַבְּשׂוֹרָה הִיא בְּשׂוֹרָה טוֹבָה וַעֲצוּמָה. וּשְׁתֵּי אֵלּוּ אֵינָם בְּפַרְעֹה, כִּי הוּא כָּפַר בָּעֻקָּר וְאָמַר ״מִי ה׳״ חָס וְשָׁלוֹם, וְגַם דְּבָרִים הַמַּכְהִים אֶת עֵינָיו וְהַנּוֹקְבִים אֶת לִבּוֹ. וְאִם כֵּן קַל וָחוֹמֶר נָכוֹן הוּא, וּמָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם שְׁתֵּי מִדּוֹת הַנִּזְכָּרִים לֹא הִטָּה ה׳ לְבָבָם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמְעוּ מִצַּד טַעַם כָּל שֶׁהוּא שֶׁיֵּשׁ לָהֶם קֹצֶר רוּחַ, וְאֵיךְ יִשְׁמַע פַּרְעֹה שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי סִבּוֹת מוֹנְעוֹת מִמֶּנּוּ הַשְּׁמִיעָה, שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין כָּל עִקָּר וְהֵם דְּבָרִים שֶׁחוֹנְקִים אוֹתוֹ, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִשְׁמַע הֲגַם שֶׁאֵינוֹ קְצוּר רוּחַ. שֶׁקֹּצֶר רוּחַ שֶׁל פַּרְעֹה בִּדְבָרֵי מֹשֶׁה וְגַם בִּדְבָרֵי הַמְשַׁלֵּחַ הוּא יוֹתֵר מִקְּצָרוּת רוּחַ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְאִלּוּ הָיָה כֹּחַ בִּדְבָרֵי מֹשֶׁה לְהַכְרִיחַ לְפַרְעֹה לִשְׁמֹעַ אֵלָיו, מִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁהָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים אֵלָיו הֲגַם הֱיוֹתָם בְּקֹצֶר רוּחַ. וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר הֵן** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לְהַקְשׁוֹת מָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ׳, הֲלֹא יֵשׁ גַּם כֵּן לֵאמֹר לְהַכְרִיעַ הַבְּנָיָא הַהוּא כַּנִּזְכָּר.

וְאָמְרוֹ **וַאֲנִי עֲרַל** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: וְעוֹד בָּהּ עֲצָרְיָה כִּי הוּא עֲרַל שְׂפָתַיִם, וְיֹאמַר פַּרְעֹה: אִם אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלִּיט וְכֹל יָכוֹל, לָמָּה לֹא רִפֵּא אֶת מֹשֶׁה?, וּבְעֵרֶךְ עִנְיָן זֶה גַּם כֵּן יִשְׁתַּנֶּה פַּרְעֹה מִיִּשְׂרָאֵל, לְהְיוֹתוֹ חָסַר הָאֱמוּנָה בְּכָל שֶׁהוּא יְנַסֶּה לְהַרְחִיק הָאֱמוּנָה וּלְהַכְזִיבָהּ חָס וְשָׁלוֹם.

עוֹד יְרָצֶה, לְצַד שֶׁדִּקְדֵּק ה׳ בִּדְבָרָיו שֶׁאָמַר לוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ד:טז) עַל אַהֲרֹן ״וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם״, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי אֵין אַהֲרֹן לוֹ לְפֶה אֶלָּא אֶל הָעָם וְלֹא לְפַרְעֹה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות ד:ל) בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה אֶל הָעָם ״וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה״, וּבְדַבְּרָם

לְפַרְעֹה אָמַר (שמות ה:א) "וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה", מוּכָח כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר. וְטַעַם אָמְרוֹ "וַיֹּאמְרוּ" לְשׁוֹן רַבִּים, כֵּן מִשְׁפַּט כָּל שְׁנַיִם שֶׁאֶחָד מְדַבֵּר וְאֶחָד מַסְכִּים יֵחָשְׁבוּ כִּי שְׁנֵיהֶם דִּבְּרוּ. וְאִם תֹּאמַר כַּלָּךְ לְרֶרֶךְ זֶה, אַהֲרֹן דִּבֵּר וּמֹשֶׁה הִסְכִּים – מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁדִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר בְּדִבּוּר אֶל הָעָם "וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן" בְּדִיּוּק, גַּם בִּדְבָרֵי ה' מָצִינוּ שֶׁלֹּא אָמַר אֶלָּא "וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם", זֶה יַגִּיד כִּי הַדְּבָרִים יַצְדִּיקוּ לָנוּ. וּכְפִי זֶה הַכְרָעַת צַד קַל וָחוֹמֶר הוּא אָמְרוֹ "וַאֲנִי עָרֵל שְׂפָתָיִם", כִּי בְּחִינָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא בְּפַרְעֹה כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֶל הָעָם כִּי אַהֲרֹן הוּא הַמְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר בְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל תִּבַּת **אֵלַי** וּבְעֶרֶךְ פַּרְעֹה אָמַר **יִשְׁמָעֵנִי**, כִּי יִשְׂרָאֵל אֵינָם שׁוֹמְעִים מִפִּיו מַמָּשׁ אֶלָּא מִפִּי אַהֲרֹן, אֲבָל פַּרְעֹה הָיָה שׁוֹמֵעַ מִמֹּשֶׁה עַצְמוֹ. וּשְׁמוֹר לְךָ פְּרָט זֶה לְהָבִין אִמְרֵי קָדוֹשׁ בְּסָמוּךְ.

יג וַיְדַבֵּר ה' וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מַה דִּבֵּר ה' לָהֶם. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַיְצַוֵּם אֶל** וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ז,ג) דָּרְשׁוּ שֶׁיִּנְהֲגוּ יִשְׂרָאֵל בְּנַחַת וְגַם שֶׁיִּנְהֲגוּ כָּבוֹד בַּמַּלְכוּת, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרְשׁ. עוֹד קָשֶׁה הֵיכָן תְּשׁוּבַת אֶל עֶלְיוֹן לִדְבָרֵי שְׁלוּחוֹ, וּמַה גַּם שֶׁטָּעַן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, וְלוּ יְהִי שֶׁטָּעָה וְקַל וָחֹמֶר אֵינוֹ קַל וָחֹמֶר, הָיָה לוֹ לִסְתֹּר דְּבָרָיו, וַהֲגַם שֶׁנּוּכַל לוֹמַר כִּי הֶעְדֵּר הַתְּשׁוּבָה הִיא הַהַכְחָשָׁה בְּקַל וָחֹמֶר כִּי אֵינֶנּוּ נָכוֹן, עִם כָּל זֶה בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לוֹמַר כֵּן, בְּהָעִיר הֶעָרָה אַחַת בַּכָּתוּב שֶׁאַחַר זֶה "וַיְדַבֵּר ה'" וְגוֹ' – אִם נֹאמַר שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" לֹא חָשׁ לַהֲשִׁיבוֹ אֶל עֶלְיוֹן, אִם כֵּן לָמָּה לֹא רָצָה ה' לְדַבֵּר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּפָסוּק "וַיְדַבֵּר" וְגוֹ' גַּם הַצַּוָּאָה הַלָּזוֹ שֶׁאָמַר "וַיְצַוֵּם" עַד אַחַר דִּבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָיו "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"?

אָכֵן הַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי בָא לְהַשִּׁיבוֹ עַל טַעֲנָתוֹ שֶׁלֹּא הֶחְשִׁיבוּהוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו, וְעוֹד לוֹ כִּי לְצַד פַּרְעֹה כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר יֵשׁ לוֹ גֶּרְעוֹן וּפְחִיתוּת לְצַד הֱיוֹתוֹ עָרֵל שְׂפָתַיִם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה עַל זֶה **וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן** פֵּרוּשׁ, הִשְׁוָה אוֹתָם בַּשְּׁלִיחוּת וּבָזֶה יְדַבֵּר אַהֲרֹן גַּם לְפַרְעֹה כִּי שְׁנֵיהֶם שָׁוִים בַּדָּבָר, וּלְצַד שֶׁלֹּא יִהְיוּ נֶחְשָׁבִים לִשְׁמֹעַ לָהֶם אָמַר **וַיְצַוֵּם** פֵּרוּשׁ הִמְלִיכָם עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פַּרְעֹה עַל דֶּרֶךְ (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד", וּמֵעַתָּה הִנֵּה מוֹרָאָם עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל פַּרְעֹה.

וְאָמַר **לְהוֹצִיא** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת פְּרָט זֶה הִקְנָה לָהֶם ה' בְּחִינַת הַמַּלְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל לְבַל יְמָאֲנוּ לָצֵאת, וְעַל פַּרְעֹה לְבַל יְעַכֵּב עַל יָדָם. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְרִדּוֹת בְּאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמְּמָאֵן לָצֵאת. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי", פֵּרוּשׁ, לֹא רָצוּ לָצֵאת, כִּי אָמְרוּ "יָנִיחַ לָנוּ בֶּן עַמְרָם בְּמִקְוֹמֵנוּ". לָזֶה הִמְלִיךְ ה' אֶת הָאָחִים לִמְלָכִים עֲלֵיהֶם כַּנִּזְכָּר, וּמֵעַתָּה פָּרְחָה לָהּ טַעֲנַת "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', כִּי מֵעַתָּה מוֹרָא מַלְכוּת עֲלֵיהֶם וְעַל פַּרְעֹה, וִידַבֵּר מֹשֶׁה אֵלָיו כְּדִבֵּר אֶל עַבְדּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַדְּבָרִים עַל נָכוֹן.

יד אֵלֶּה רָאשֵׁי וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֶעֱלָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד מֹשֶׁה, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ שֶׁהִמְלִיכָם עַל יִשְׂרָאֵל, יֵחֵס אוֹתָם הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי אֵין מַעֲמִידִין עַל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַמְיֻחָס עַד יַעֲקֹב, וְלָזֶה לֹא יֵחֵס אוֹתָם הַכָּתוּב קוֹדֶם אֶלָּא אַחַר מַאֲמַר מֹשֶׁה "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וּתְשׁוּבַת ה' אֵלָיו וַיְצַוֵּם, שֶׁהִמְלִיךְ אוֹתָם, וְנָכוֹן.

כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, הַמְיוּחָסִים בַּפָּרָשָׁה, הֵם **אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בְּיָדָם יְכוֹלֶת לְהוֹצִיא, שֶׁהֵם מַלְכֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ בַּפָּסוּק "וַיְצַוֵּם", לָזֶה **אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, וְכָל הַמְּאֻיָּן יַכּוּהוּ בְּשֶׁבֶט מוּסָר אֲשֶׁר הֵכִין ה' לְגֹוֵי כְּסִילִים.

כז וְאָמְרוֹ **הֵם הַמְדַבְּרִים**, פֵּרוּשׁ, כְּמֶלֶךְ הַגּוֹזֵר עַל עַבְדּוֹ בִּדְבַר שְׁפָתַיִם לַעֲשׂוֹת דָּבָר. עוֹד יְכֻוַּן לְהוֹדִיעַ שֶׁהַגַּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה, תֵּדַע כִּי גַּם אַהֲרֹן דִּבֵּר, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק "וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה'" (שמות ו:כח).

הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. פֵּרוּשׁ, שֶׁשְּׁקוּלִים הֵם, וְלָזֶה פַּעַם יַקְדִּים מֹשֶׁה וּפַעַם יַקְדִּים אַהֲרֹן, וּמֵעַתָּה יָכוֹל לוֹמַר עַל שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן יָחִיד "הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן". וְאוּלַי כִּי טַעַם שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ לְשׁוֹן רַבִּים "הֵם הַמְדַבְּרִים" לְצַד שֶׁבַּדִּבּוּר יִשְׁתַּנּוּ.

כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה' וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה כִּי שָׁוֶה אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּכָל פְּרָטֵי דָּבָר זֶה, הָיָה לְצַד כִּי בְּיוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר וְגוֹ' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. פֵּרוּשׁ, לִשְׁלוֹל דִּבּוּר רִאשׁוֹן שֶׁהָיָה בַּמִּדְבָּר שֶׁאָמַר לוֹ ה' (שמות ד:יד) "הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ" וְגוֹ', כִּי שָׁם עֲדַיִן לֹא הִשְׁוָה הַכָּתוּב אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה זוֹ, עַד שֶׁדִּבֶּר ה' עִם מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּיוֹם דִּבֶּר** וְגוֹ' **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.**

וְחָזַר הַכָּתוּב לוֹמַר אוֹפֶן הַדִּבּוּר שֶׁדִּבֶּר ה' עִם מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי ה' דַּבֵּר אֶל פַּרְעֹה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ "לֵאמֹר" שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר לוֹ "אֲנִי ה'", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁתִּסְמוֹךְ עַל דְּבָרַי וְתֵלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי וּתְדַבֵּר אַתָּה בְּעַצְמְךָ אֶל פַּרְעֹה כָּל אֲשֶׁר וְגוֹ'. וְתִמְצָא שֶׁדִּבּוּר זֶה שֶׁל "אֲנִי ה'" הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, דִּכְתִיב (שמות ו:ב) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'" – זֶה הָיָה בְּמִצְרַיִם, וְאָמַר לוֹ שֶׁיֵּלֵךְ הוּא וִידַבֵּר אֶל פַּרְעֹה, לֹא אַהֲרֹן. וַהֲגַם שֶׁכְּבָר שִׁתֵּף ה' עִמּוֹ אַהֲרֹן, הִנֵּה בֵּאַרְתִּי הֵיטֵב שָׁם בְּמִקּוֹמוֹ שֶׁאַהֲרֹן יְדַבֵּר אֶל הָעָם, אֲבָל לְפַרְעֹה עֲדַיִן ה' חָפֵץ שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה, וְרָצָה אוֹתוֹ בְּאָמְרוֹ **אֲנִי ה'** וְלֹא תָחוּשׁ לְשׁוּם דָּבָר. וְלֹא רָצָה מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְחָזַר וְטָעַן **הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה.** הִנֵּה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁטָּעָנַת עֲרַל שְׂפָתַיִם הָיְתָה לְצַד פַּרְעֹה, לְצַד שֶׁאַהֲרֹן אֵינוֹ מְדַבֵּר עַד עַתָּה אֶלָּא לָעָם וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. אָז אָמַר ה' לְמֹשֶׁה **רְאֵה** וְגוֹ' **וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה**, פֵּרוּשׁ, גַּם לְפַרְעֹה מִלְּבַד הָעָם. וּמֵעַתָּה הֲשָׁווּ אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּמִצְוָה זוֹ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר ה' לְמֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר כְּשֶׁשִּׁתֵּף עִמּוֹ אַהֲרֹן אֶת כָּל הַהֲכָנוֹת הָאֵלּוּ הָאֲמוּרִים כָּאן, וְהָיָה לְךָ לְאוֹת כִּי הֵם

דְּבָרִים חֲדָשִׁים כְּנֶזֶךְ מִטַּעַם הָאָמוּר.

וְהַנָּה הֶרְאָנוּ ה׳ כִּי הִקְפִּיד ה׳ עַל הַדָּבָר שֶׁלֹּא עָשָׂאוּ מֹשֶׁה, שֶׁכָּל כָּךְ הִשְׁתַּדֵּל ה׳ עִם מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת הוּא הַכֹּל. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, כִּי הָעִנְיָן יַגִּיד כִּי יִתְרוֹן גָּדוֹל הָיָה אִם עָשָׂה מֹשֶׁה הַכֹּל, וְהָרָאָיָה מֵהִשְׁתַּדְּלוּת ה׳ עִמּוֹ, וּכְפִי זֶה אָמַר ״וַיְהִי״ עַל חֶסְרוֹן הַיִּתְרוֹן.

וְאָפְשָׁר כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן מְסַדֵּר הַפָּרָשִׁיּוֹת לִכְתֹּב פָּסוּק זֶה ״**וַיְהִי** בְּיוֹם״ בַּפָּרָשָׁה שֶׁקָּדְמָה, וּכְפִי הָאֱמֶת נִקְשָׁר הוּא עִם מַה שֶּׁלְמַטָּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַצַּעַר הָרָמוּז בְּתֵיבַת ״וַיְהִי״ הִיא עַל עֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בִּשְׁנֵיהֶם יַחַד. וְאוּלַי אִם הָיָה מֹשֶׁה עוֹשֶׂה מִצְוָה זוֹ לְבַדּוֹ, הָיָה מִתְחַזֵּק כֹּחוֹ וְהָיָה נִכְנָס לָאָרֹן וְלֹא הָיוּ עוֹבְרִים הַרַפְתְּקֵי עַל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר. גַּם אִם הָיָה נִכְנָס לָאָרֹן הָיָה בּוֹנֶה בֵּית הַבְּחִירָה וְהָיָה עוֹמֵד כָּל הַיָּמִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁבִּשְׁבִיל חֶסְרוֹן מֹשֶׁה אָמַר לְשׁוֹן צַעַר.

עוֹד יְכֻוַּן מַה שֶּׁהִפְסִיק הַפָּרָה, לוֹמַר כִּי כָּל הָאָמוּר ״הֵם אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳״ וְגוֹ׳, ״הֵם הַמְדַבְּרִים״ וְגוֹ׳, שֶׁהֵם שָׁוִים בַּמִּצְוָה שְׁנֵיהֶם יַחַד – זֶה הָיָה בְּיוֹם דִּבֶּר ה׳ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ׳. אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן, הֲגַם שֶׁאָמַר ה׳ ״הֲלֹא אַהֲרֹן״ וְגוֹ׳, לֹא הָיוּ שָׁוִים בַּמִּצְוָה, כִּי מֹשֶׁה הוּא הָיָה עוֹשֶׂה כָּל הַשְּׁלִיחוּת לְפַרְעֹה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁאַהֲרֹן לְבַד הוּא יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה, כְּאָמְרוֹ **יִהְיֶה נְבִיאֶךָ** וְגוֹ׳ **יְדַבֵּר אָל פַּרְעֹה**:

פרק ז

ד **וְלֹא יִשְׁמַע.** קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר ״וַאֲנִי אַקְשֶׁה״, מַה מָּקוֹם לוֹמַר ״וְלֹא יִשְׁמַע״? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מַה נִּתְּנַת יָד זוֹ חֲדָשָׁה שֶׁאֵינָהּ בִּכְלַל אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה בְּהַקְשָׁאַת לִבּוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּכָּתוּב.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא: בְּתִחְלָה אָמַר **וַאֲנִי אַקְשֶׁה** וְגוֹ׳ וְהִרְבֵּיתִי, וּמוֹדִיעַ עוֹד שֶׁאַחַר שֶׁיַּרְבֶּה מוֹפְתִים יוֹסִיף פַּרְעֹה הָרְשָׁע עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע, וְלֹא יִרְצֶה לִשְׁמוֹעַ הַשְּׁלִיחוּת עוֹד מִכֶּם כְּשֶׁאֶשְׁלַח אֶתְכֶם אֵלָיו. וְכֵן הָיָה, דִּכְתִיב (שמות י:כח) ״אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי״ וְגוֹ׳. וּמוֹדִיעַ ה׳ לְמֹשֶׁה כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ כֵּן אָז הוּא גְּבוּלוֹ, כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד יִתֵּן ה׳ יָדוֹ, פֵּרוּשׁ, מַכַּת בְּכוֹרוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים א כא:טז) ״וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ״.

וְאָמַר בְּכִנּוּי אֵלָיו **אֶת יָדִי**, לוֹמַר כִּי מַכָּה זוֹ יַעֲשֶׂנָּה ה׳ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ כִּבְיָכוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא): אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ וְלֹא שָׂרָף וְלֹא שָׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וְכוּ׳, וּבְאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד אוֹצִיא אֶת צִבְאוֹתַי. וְרָמַז גַּם כֵּן עַל מַה שֶּׁעָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם שְׁפָטִים גְּדוֹלִים בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת כַּיָּדוּעַ:

וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בְּמַאֲמַר מֹשֶׁה שָׁם, כְּשֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה ״אַל תּוֹסֶף״ וְגוֹ׳, הֱשִׁיבוֹ ״כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף״ וְגוֹ׳. וְקָשֶׁה עַל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, עַל מִי סָמַךְ לוֹמַר ״לֹא אוֹסִיף״ וְגוֹ׳, וְאִם יֹאמַר לוֹ אֱלֹהֵינוּ ״לֵךְ אֶל פַּרְעֹה״ פַּעַם אַחֶרֶת, מַה יַּעֲנֶה? וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ טַעְמוֹ לִשְׁבָּח, כִּי ה׳ אָמַר אֵלָיו כִּי כְּשֶׁיַּגִּיעַ לְמַדְרֵגַת מֵיאוֹן שְׁמִיעַת דִּבְרֵיהֶם, זֶה הוּא סוֹף גְּזֵרָתוֹ לִנְטוֹת ה׳ יָדוֹ וְגוֹ׳ וּלְהוֹצִיא. לָזֶה כְּשֶׁאָמַר לוֹ ״אַל תּוֹסֶף״ וְגוֹ׳, הֲרֵי שָׁלַל הַשְׁמִיעָה שֶׁלֹּא יִשְׁמַע עוֹד מֵהֶם דָּבָר קָטָן וְגָדוֹל, וַאֲפִלּוּ רְאוֹת פְּנֵיהֶם אָסַר עַל עַצְמוֹ. לָזֶה תֵּכֶף אָמַר אֵלָיו ״כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף״ וְגוֹ׳, אֶלָּא עוֹד תִּשְׁמַעְנָה אָזְנְךָ דָּבָר עַתָּה וְגוֹ׳. וְדָבָר זֶה שֶׁל מַכַּת בְּכוֹרוֹת כְּבָר הוֹדִיעוֹ ה׳, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת בְּפָסוּק (שמות ד:כב) ״כֹּה אָמַר ה׳ בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל״, דָּרְשׁוּ מִשָּׁם.

וְהוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתַי אֶת עַמִּי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מִי הֵם הַצְּבָאוֹת, וְאִם הֵם יִשְׂרָאֵל הָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֶת צִבְאוֹת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״. וְאוּלַי כִּי יְכֻוַּן ה׳ לִרְשׁוֹם בַּתּוֹרָה הַפְלָגַת מַעֲלָתָנוּ אֲצִלוֹ, כִּי אֵין לוֹ צְבָאוֹת מְיֻחָדִים לוֹ כְּיִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר ״אֶת צִבְאוֹת עַמִּי״ וְגוֹ׳ הָיָה מָקוֹם לוֹמַר כִּי ה׳ יֵשׁ לוֹ הַרְבֵּה צְבָאִי צְבָאוֹת וְזֶה אֶחָד מֵהֶם. לָזֶה אָמַר **אֶת צִבְאוֹתַי** סְתָם, לוֹמַר הָרְשׁוּמִים, וְאֵין צֹרֶךְ לוֹמַר צָבָא פְּלוֹנִי, כִּי בְּאֶמְרָךְ צִבְאוֹת ה׳ אֶחָד הוּא הַמְיֻחָד, וַאֲחַר כָּךְ אָמַר מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא – אֶת **עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל.** וְיִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ כְּלָל וּפְרָט – אֵין בַּכְּלָל, צְבָאוֹתַי, אֶלָּא הַפְּרָט שֶׁהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמֵעַתָּה לֹא יִקָּרֵא בְּכִנּוּי צִבְאוֹת ה׳ אֶלָּא יִשְׂרָאֵל הַמְרוֹמָמִים וְהַמְעֻלִּים.

ו **וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְגוֹ׳ כֵּן עָשׂוּ.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר צִוָּה וְגוֹ׳ כֵּן עָשׂוּ**, וְלֹא הִסְפִּיק הַכָּתוּב בְּאַחַת מֵהֶנָּה. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכֻוַּן לוֹמַר שֶׁעָשׂוּ הַשְּׁלִיחוּת כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם ה׳ בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת: הָאַחַת, שֶׁכָּל מַה שֶּׁהִשִּׂיגוּ הֵבִין בְּדִבְרֵי ה׳ כֵּן עָשׂוּ, וְהַשְּׁנִיָּה, שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ אֶל אֱמִתּוּת הַדְּבָרִים בִּשְׁלֵמוּת. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב ״וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְגוֹ׳ כַּאֲשֶׁר צִוָּה״ וְגוֹ׳ וְלֹא שִׁנּוּ דָּבָר, וְחוֹזֵר הַכָּתוּב וּמֵעִיד וְאוֹמֵר **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אוֹתָם** פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן ה׳ בְּמִצְוָתוֹ לָהֶם כֵּן עָשׂוּ, וְהָבֵן.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, כִּי כָּל מַעֲשֶׂה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לֹא הָיְתָה לְסִבַּת אֱמְצָעוּת שׂוּם דָּבָר, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתָם ה׳, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ו:כה) ״וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ וְגוֹ׳ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ״, וְאָמְרוֹ **כֵּן עָשׂוּ** הוּא עַל גּוֹף הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלֹּא הָיָה בְּשׂוּם שִׁנּוּי.

עוֹד יְרֻצֶּה, שֶׁעַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר הָיוּ מַזְכִּירִין שֵׁם שָׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **עָשׂוּ**, וּבִשְׁעַת מַעֲשֶׂה אָמְרוּ ״כַּאֲשֶׁר״ וְגוֹ׳. עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, שֶׁלֹּא הָיוּ מִתְעַכְּבִים בַּדָּבָר, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד בְּכַלּוֹתוֹ לְצַוּוֹת אוֹתָם ה׳ הָיוּ נֶחְפָּזִים לַעֲשׂוֹת דְּבַר ה׳.

ז **בְּדַבְּרָם אֶל פַּרְעֹה.** אוּלַי כִּי בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁדִּבְּרוּ הָיוּ כֵּן וְגוֹ' וְלֹא אַחַר כֵּן, וְשִׁיעוּר תֵּיבַת **בְּדַבְּרָם** בְּהַתְחָלַת דַּבְּרָם.

ח **לֵאמֹר כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְגוֹ'.** טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** שֶׁנָּתַן לָהֶם רְשׁוּת לוֹמַר כִּי עַל פִּי ה' הֵם עוֹשִׂים הָאוֹתוֹת, שֶׁזּוֹלַת זֶה יִהְיֶה אָסוּר לָהֶם לְהוֹדִיעַ דָּבָר וְזֶה הֲגַם שֶׁיִּשְׁאָלֵם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁאָמַר לוֹ לֵאמֹר, וַדַּוְקָא אִם יִשְׁאַל פַּרְעֹה אוֹ אִם יִרְצוּ הֵם לוֹמַר אֵלָיו, אֲבָל אֵין חִיּוּב בַּדָּבָר עַד שֶׁיֹּאמַר לֵאמֹר דַּבֵּר אַחַת רְשׁוּת וְאַחַת לְחוֹבָה.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל פִּי דִּבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים א) כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן אֵינוֹ אֶלָּא לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ כִּי מַה שֶּׁאָתָּה רוֹאֶה "אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן" לֹא שֶׁהַדִּבּוּר הָיָה לִשְׁנֵיהֶם, אֶלָּא "לֵאמֹר" פֵּרוּשׁ לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן. וְטַעַם הַשְׁוָאָתָם בַּדִּבּוּר, לְצַד שֶׁשְּׁקוּלִים הֵם בְּמִצְוָה זוֹ, כִּי אַהֲרֹן יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה:

פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ וְגוֹ'. כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר** לְבַל יִצְטָרְכוּ עַד שֶׁיֹּאמַר פַּרְעֹה בְּפֵרוּשׁ "תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת" וְאָז הוּא שֶׁתַּעֲשׂוּ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, אֶלָּא כָּל שֶׁיֹּאמַר דִּבּוּר שֶׁהַמְכֻוָּן הוּא שֶׁצָּרִיךְ הוּא לְאוֹת וּלְמוֹפֵת, אוֹ שֶׁרְאִיתֶם שֶׁהוּא מְפַקְפֵּק בַּדָּבָר וּמַכְחִישׁ לוֹמַר "מִי יֹאמַר כִּדְבָרֵיכֶם", הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר "תְּנוּ" וְגוֹ' אַף עַל פִּי כֵן אֱמוֹר אֶל אַהֲרֹן "קַח מַטֶּךָ" וְגוֹ'.

י **וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה וְגוֹ'.** טַעַם כָּפֵל לוֹמַר "כֵּן כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ בְּאַחַת מֵהֶנָּה, נִתְפַּוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁעָשׂוּ הַדְּבָרִים כֵּן, וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא עָשׂוּ עַד אֲשֶׁר שָׁאַל מֵהֶם פַּרְעֹה הָאוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'.

עוֹד יְרֻצֶּה, לְהֱיוֹת כִּי הָאוֹת יַגִּיד עַל חִזּוּק נְבוּאָתָם כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִנוּ, הֵעִיד הַכָּתוּב עֲלֵיהֶם כִּי לֹא עָשׂוּ הַדָּבָר לְצַד דָּבָר זֶה אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מִצְוַת ה'. וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'**, כִּי יוֹתֵר חָבִיב עַל הַצַּדִּיקִים עֲשׂוֹת מִצְוַת ה' מִכָּל רָצוֹן בָּעוֹלָם:

יד **וַיֹּאמֶר ה'** וְגוֹ' **כָּבֵד וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה מּוֹדִיעַ בְּדָבָר זֶה הָאֱלֹהִים, אַחַר שֶׁהֵם יוֹדְעִים אוֹתוֹ. וְאוּלַי כִּי לֹא הָיָה תְּשׁוּבָה בְּפֵרוּשׁ מִפַּרְעֹה עַל זֶה לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח, אֶלָּא רָאָה הָאוֹת וְשָׁתַק, וְהוֹדִיעַ ה' לְמֹשֶׁה מַה זּוֹ שְׁתִיקָה, כִּי כָּבֵד לִבּוֹ וּמֵאֵן לְשַׁלַּח אֶת הָעָם וְלֹא חָשׁ לְהָשִׁיב שְׁלִילַת הַדָּבָר.

טז **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו ה' וְגוֹ' שָׁלָחַנִי וְגוֹ'.** כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא פָּסוּק שֶׁאַחֲרָיו "כֹּה אָמַר ה'" וְגוֹ'. וְאִם לוֹמַר כִּי הוּא שְׁלָחוֹ, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ כִּי יָדוּעַ הוּא. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁבָּא אֵלָיו וְהוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם, וְיֹאמַר פַּרְעֹה שֶׁאֵין זֶה מֵהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַמְתִּין עַד עֵת שֶׁיִּהְיֶה יוֹשֵׁב בְּפָלְטִין שֶׁלּוֹ וְיֹאמַר אֵלָיו הַשְׁלִיחוּת, לָזֶה צִוָּה ה' לָתֵת לוֹ טַעַם בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו וְיֹאמַר אֵלָיו ה' **שָׁלָחַנִי אֵלֶיךָ** וּדְבַר מֶלֶךְ עָלַי לָבֹא בְּעֵת זוֹ. גַּם לְצַד שֶׁהוּא אֱלוֹהַּ עֶלְיוֹן צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ח,א) בְּפָסוּק (יחזקאל כט,ג) "לִי יְאוֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי", שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ וְהָיָה מַטְעֶה עַמּוֹ לוֹמַר כִּי הוּא מַכְנִיס וְאֵינוֹ מוֹצִיא, וְהָיָה יוֹצֵא בְּהַשְׁקָמָה דֶּרֶךְ נִסָּתֵר מִכָּל חַי וְהָיָה עוֹשֶׂה צְרָכָיו בַּיְּאוֹר. לָזֶה בָּאָה הַשְׁלִיחוּת מֵה' לְמָקוֹם גְּנוּבָתוֹ וּמִסְתּוֹרוֹ מִכָּל חַי, וְאָמַר אֵלָיו תְּחִלַּת דְּבָרָיו: "ה' **אֱלֹהֵי הָעִבְרִים** הוּא **שָׁלָחַנִי אֵלֶיךָ**", פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעֵנִי מָקוֹם אַתָּה בּוֹ, וַהֲרֵי לְךָ אוֹת כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ יוֹדֵעַ אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים. גַּם בָּזֶה נִבְאַשׁ כִּי גִּלָּה ה' קְלוֹנוֹ לַעֲבָדָיו כִּי כְּבוֹלְעוֹ כָּךְ פּוֹלְטוֹ וְשֶׁקֶר בִּימִינוֹ וְהִנֵּה הוּא כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל (מלכים א יד,י). וְאָמְרוֹ **וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עַד כֹּה**, פֵּרוּשׁ, מוֹדִיעוֹ כִּי ה' יוֹדֵעַ מַחְשָׁבוֹת, וְהַגַּם שֶׁעֲדַיִן לֹא הֵשִׁיב פַּרְעֹה תְּשׁוּבָה לְמֹשֶׁה עַל הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "כְּבֵד לֵב פַּרְעֹה", אַף עַל פִּי כֵן ה' יוֹדֵעַ כִּי לֹא שָׁמַע עַד כֹּה.

עוֹד יְרֻצֶּה, לְצַד שֶׁקָּדְמָה שְׁלִיחוּת מֹשֶׁה וְעָשָׂה אוֹת מַטֶּה שֶׁנֶּהְפַּךְ לְנָחָשׁ, וְלֹא הָיְתָה לוֹ מַכָּה כְּשֶׁלֹּא שָׁמַע עַל יְדֵי שְׁלִיחוּת זוֹ, וּכְשֶׁבָּא לְהַכּוֹת מַכָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל דָּם אָמַר אֵלָיו כִּי כְּבָר אָמַר לוֹ הַשְׁלִיחוּת עַל מָה הוּא מֵבִיא עָלָיו הָרָעָה, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים** כְּבָר **שָׁלָחַנִי אֵלֶיךָ** וְדִבַּרְתִּי לְךָ וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן **כֹּה אָמַר ה'** וְגוֹ', בְּאֹפֶן כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ עוֹד פַּעַם אַחֶרֶת "כֹּה אָמַר ה' שַׁלַּח עַמִּי" וְגוֹ', שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ הַדָּבָר.

יז **בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'.** טַעַם שֶׁצִּיֵּן לוֹ יְדִיעַת ה' בְּאִמְצָעוּת מַכָּה זוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,ט) כִּי נִילוּס הָיָה לְמִצְרִים לֵאלֹהַּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן רָשַׁם ה' בְּהַכָּאַת הַיְאוֹר לְדָם וְאָמַר "בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'" כְּשֶׁאֵעָשֶׂה מִשְׁפָּט כָּתוּב בֵּאלֹהֵיכֶם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲנִי ה'**, כִּי שֵׁם זֶה מִלְּבַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ג רצז,א) שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה, עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי בְּמַאֲמָרוֹ הָיָה כָּל הֹוֶה. וְהִנֵּה כְּשֶׁצִּיָּה עַבְדּוֹ לַיְאוֹר יֵרָאֶה כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הוּא שֶׁעָשָׂה הַיְאוֹר, הוּא מְהַוֵּהוּ בְּכָל עֵת לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, וְהִנֵּה הוּא עוֹשֶׂה בּוֹ הֲוָיָה אַחֶרֶת וְהוֹפְכוֹ לְדָם.

עוֹד רָמַז לוֹ כִּי מִזֶּה יֵדַע מִדַּת רַחֲמָיו יִתְבָּרַךְ עַל הַנִּבְרָאִים, בְּרֹאוֹת לְפָנָיךָ הַיְאוֹר נֶהְפַּךְ לְדָם כְּדֵי שֶׁתִּשְׁתּוֹב וּתְשַׁלַּח וְלֹא תָמוּת, וְאִם לֹא הָיָה צַד הָרַחֲמִים הָיָה מַכֶּה בּוֹ וּמְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם, וְקַל וָחוֹמֶר הַדְּבָרִים, וּמָה יְאוֹר גָּדוֹל מְהַפְּכוֹ לְדָם, אָדָם אַמְגּוּשִׁי כְּמוֹתוֹ לֹא כָל שֶׁכֵּן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'** שֶׁאֲנִי מִתְחַכֵּם עָלֶיךָ בִּדְבָרִים גְּדוֹלִים כָּזוֹ שֶׁל הַכָּאַת אֱלֹהֶיךָ כְּדֵי שֶׁתַּאֲמִין וְלֹא תֹאבַד:

כ **וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁעָשׂוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מַעֲשֶׂה הַכָּאַת הַיְאוֹר, נַעֲשֵׂית הַפְּעֻלָּה וְנִתְקַיֵּם הָרָצוֹן כְּאִלּוּ הָיְתָה מִצְוַת ה׳ מִפִּיו בָּרוּךְ הוּא לַיְאוֹר שֶׁיֵּהָפֵךְ לְדָם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי עוֹד בְּפָסוּק (שמות ז:ו) ״וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה״ וְגוֹ׳ הַקּוֹדֵם לָזֶה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו. חֲגַם כִּי תְּחִלַּת דְּבָרָיו הָיָה עִם פַּרְעֹה בִּיחוּד בְּעֵת הַסְתָּרָתוֹ לַעֲשׂוֹת צְרָכָיו לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ״ט), וּמִן הַסְּתָם הוּא לְבַדּוֹ יִהְיֶה שָׁם, אַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב כִּי נִתְעַבֵּב מֵהַכּוֹת עַד שֶׁהִכָּה בְּפִרְסוּם לְעֵינֵי עֲבָדָיו. וַחֲגַם כִּי בְּמִצְוַת ה׳ לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר פְּרָט זֶה, מִן הַסְּתָם כֵּן הָבֵר ה׳ אֵלָיו, וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּה**, פֵּרוּשׁ, כֵּן כַּדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּדִבְרֵי ה׳, וּכְנֶגֶד פְּרָטִים אֲשֶׁר תִּרְאֶה בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁאֵין כְּתוּבִים כֵּן בְּדִבֵּר הָאֱלֹהִים, מֵעִיד הַכָּתוּב עֲלֵיהֶם כִּי הֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳, וְנָכוֹן.

כא **וְהַדָּגָה וְגוֹ׳ מֻתָּה.** הַכַּוָּנָה בָּזֶה לוֹמַר כִּי הָיָה לָהֶם סִימָן בְּמַעֲשֶׂה זֶה, כִּי לֹא הָיָה מַעֲשֶׂה שֵׁדִים וְלֹא מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים, כִּי מַעֲשֶׂה שְׁנַיִם אֵלּוּ יִהְיוּ דְּמְיוֹן וְלֹא מַמָּשׁ, וְהַדְּמְיוֹן יִהְיֶה לְעֵין הָרוֹאִים, לֹא שֶׁיִּהְיֶה מַמָּשׁ דָּם שֶׁיְּהַרֹּג כָּל שׁוֹתָיו וַאֲפִלּוּ דָּגִים. לָזֶה אָמַר **וְהַדָּגָה** וְגוֹ׳ **מֻתָּה וַיִּבְאַשׁ הַיְאוֹר**, וְזֶה יִהְיֶה לָהֶם לְאוֹת עוֹלָם כִּי מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים הֵמָּה פְּעֻלָּה צוֹדֶקֶת וְלֹא דְּמְיוֹן. עוֹד אָמַר **וַיְהִי הַדָּם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם** וְגוֹ׳, כִּי אֲפִלּוּ בְּמֶרְחֲצָאוֹת וּבְאַמְבַּטָּאוֹת. וְאוּלַי כִּי יִרְצֶה עוֹד לוֹמַר שֶׁהַדָּם הַהוּא שֶׁנַּעֲשָׂה מֵהַמַּיִם, חֲגַם שֶׁהָיוּ נוֹטְלִים אוֹתוֹ מִמָּקוֹם זֶה וְנוֹתְנִים אוֹתוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר וְחוֹזְרִים וְכוּ׳, וְכָל דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה מִמַּעֲשֶׂה שֵׁדִים יְבַטְּלֵהוּ שִׁנּוּי מָקוֹם, וּבִפְרָט כְּשֶׁנִּיחוּהוּ בָּאָרֶץ כַּיָּדוּעַ (זהר ח״ב קצב,א), וּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הָיָה הַדָּם בַּחֲוָיָתוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

כב **וַיַּעֲשׂוּ כֵן חַרְטֻמֵּי וְגוֹ׳.** לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יא) שֶׁהָיוּ כָּל מֵימוֹת מִצְרַיִם לְדָם, אִם כֵּן מִנַּיִן מָצְאוּ מַיִם לְהָפְכוֹ לְדָם? וְאוּלַי כִּי לֹא נֶהֶפְכוּ אֶלָּא מַיִם הַמְגֻלִּים, אֲבָל מַיִם שֶׁלֹּא נִרְאוּ בָּעוֹלָם שֶׁהֵם תַּחַת לָאָרֶץ לֹא נֶהֶפְכוּ, כְּאָמְרוֹ ״וַיַּחְפְּרוּ מִצְרַיִם סְבִיבוֹת״ וְגוֹ׳.

עוֹד לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,י) כִּי יִשְׂרָאֵל נִתְעַשְּׁרוּ מִמַּכַּת הַיְאוֹר, שֶׁהָיוּ מוֹכְרִים מַיִם לַמִּצְרִים וְכוּ׳ יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם, כְּפִי זֶה עָשׂוּ הַחַרְטֻמִּים מֵהַנִּמְכָּר לָהֶם. וּכְבָר אָמַרְנוּ שֶׁהַכָּתוּב רָשַׁם שִׁנּוּי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה מֵה׳ כִּי יִשְׁתַּנֶּה מִמַּעֲשֵׂי כְּשָׁפִים וְשֵׁדִים, אֶלָּא כִּי לְצַד קַשְׁיוּת עָרְפָּם שֶׁל הַמִּצְרִים לֹא בָּחַנוּ בְּמַעֲשֶׂה כִּשְׁפֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֵינָם אֶלָּא חִזָּיוֹן וְדִמְיוֹן כּוֹזֵב.

כג **וַיָּפֶן וְגוֹ׳ וְלֹא שָׁת לִבּוֹ וְגוֹ׳.** לֹא שֶׁהֵשִׁיב שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לְשַׁלַּח, וְכַוָּנַת הָרָשָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב עֹנֶשׁ עַל הַמֵּיאוֹן וְיָבִיא עָלָיו עוֹד מַכָּה אַחֶרֶת. וְטַעַם שֶׁלֹּא שָׁת לִבּוֹ וְלֹא שָׂאַל מִמֹּשֶׁה שֶׁיְּבַקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים נִבְאַר בְּסָמוּךְ (שמות ח:ד) בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם:

כה **וַיִּמָּלְאוּ שִׁבְעַת יָמִים.** פֵּרוּשׁ, מָלְאוּ שִׁיעוּר הַמּוּגְבָּל לַמַּכָּה, וְאַחֲרֵי שֶׁשָּׁלְמוּ שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת וְגוֹ׳ וַיֹּאמֶר ה׳. וְכַוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדָעָה זוֹ הִיא כִּי לֹא נִתְרַגֵּשׁ פַּרְעֹה בְּמַכָּה זוֹ לְבַקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל אֶל ה׳ וְנִשְׁאֲרָה הַמַּכָּה עַד גְּבוּלָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּמָּלְאוּ** וְגוֹ׳ אַחֲרֵי שֶׁהִכָּה ה׳ וְשָׁלְמוּ וּמָלְאוּ יְמֵי הַמַּכָּה. וְזֶה לְדַעַת מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יב) שֶׁאָמְרוּ כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיָה מַתָּרָה בָּהֶם עַד שֶׁלֹּא בָּאָה הַמַּכָּה וְשִׁבְעָה יָמִים הָיְתָה הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶם, אֲבָל לְהָאוֹמֵר כִּי שִׁבְעָה יָמִים הָיָה מַתָּרָה בָּהֶם וְעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיְתָה הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶם, הָיוּ שִׁבְעַת יָמִים שֶׁל הַהַתְרָאָה, וּמִמֵּילָא הַנִּשְׁאָר מֵהַחֹדֶשׁ הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת הַמַּכָּה בָּהֶם. אֶלָּא שֶׁקָּשֶׁה לִסְבָרָתוֹ מִמַּכַּת חֹשֶׁךְ, וְאוּלַי זוֹ יָצְתָה מֵהַכְּלָל, וְאֶפְשָׁר שֶׁגַּם הַיְאוֹר מַכָּתוֹ יָצְתָה מֵהַכְּלָל, וְיוֹדֶה מַאן דְּאָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת הַמַּכָּה שֶׁהַיְאוֹר לֹא אָרְכָה מַכָּתוֹ, וְיִתְכַּוְּנוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁאָמַר ״שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת״ שֶׁלֹּא הוּכָּה אֶלָּא שִׁבְעַת יָמִים כְּמִשְׁפַּט מַכַּת חֹשֶׁךְ שֶׁלֹּא הָיְתָה יוֹתֵר מִשִּׁבְעָה. וְסוֹבֵר אֲנִי שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה גְּבוּל לַמַּכָּה הָיְתָה מִסְתַּלֶּקֶת אִם הָיָה מֹשֶׁה מִתְפַּלֵּל קוֹדֶם הַזְּמַן הַהוּא:

כז **וְאִם מְאֵן אַתָּה.** צָרִיךְ הַהַתְרָאָה סָמוּךְ לַמַּכָּה.

פרק ח

ד **הַעְתִּירוּ אֶל ה׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא פָּנָה וּבָא אֶל בֵּיתוֹ בְּמַכָּה זוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּמַכַּת הַדָּם, הֲלֹא גַּם אֶת זֹאת הֶרְאוּהוּ חַרְטֻמָּיו כִּי עָשׂוּ גַּם הֵמָּה. אָכֵן פִּיו עָנָה בּוֹ טַעַם הַרְגָּשָׁתוֹ בָּזוֹ וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהּ שֶׁהוּרְגַּשׁ וְקָרָא לְמֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ, כִּי לֹא הָיָה מִתְפַּעֵל אֶלָּא כְּשֶׁאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָיו.

וְזֶה סֵדֶר מַכּוֹתָיו: רִאשׁוֹנָה מַכַּת דָּם לֹא הָיָה לוֹ בָּהּ סַכָּנַת מָוֶת, וּמַיִם לִצְמָאוֹ מָצְאוּ לוֹ סְבִיבוֹת הַיְאוֹר אוֹ הָיָה קוֹנֶה מִיִּשְׂרָאֵל, לָזֶה לֹא נִרְגַּשׁ מִמֶּנָּה.

מַכַּת צְפַרְדֵּעַ הָיוּ בוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד – הַרְעָשַׁת הַקּוֹל, וְהַשֵּׁנִי – שֶׁהָיוּ נִכְנָסִים בְּמֹעֵיהֶם, דִּכְתִיב (שמות ז:כט) ״וּבְכָה וּבְעַמְקְךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים״, וּמַכָּה זוֹ מְבַהֶלֶת הַנֶּפֶשׁ וְאֵין אָדָם בָּטוּחַ בְּחַיָּיו. לָזֶה אָמַר פַּרְעֹה אֶל מֹשֶׁה וְגוֹ׳ **וְיָסֵר הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי** פֵּרוּשׁ, מִתּוֹךְ בְּנֵי מֵעָיו וְגוֹ׳;

מַכַּת כִּנִּים, כִּי חֲגַם שֶׁיִּצְטַעֵר אֲבָל אֵין שָׁם סַכָּנַת מָוֶת כַּצְּפַרְדְּעִים שֶׁתִּנָּקֵב בְּנֵי מֵעָיו וְגוֹ׳ וְתַעֲשֶׂנּוּ טְרֵפָה, וְלָזֶה חֲגַם שֶׁיֵּדַע כִּי אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא וְהֵעִידוּ הַחַרְטֻמִּים כִּי אֵינָם יְכוֹלִים עֲשׂוֹת, אַף עַל פִּי כֵן ״וַיֶּחֱזַק לֵב״ וְגוֹ׳.

מַכַּת עָרוֹב, אֵימוֹת שֵׁן בְּהֵמוֹת שֶׁשָּׁלַח ה׳ בּוֹ, בְּהַלְוּהוּ וַיֵּרָא עַד מְאֹד, וְתֵכֶף שָׁלַח אַחֲרֵיהֶם וְאָמַר (שמות ח:כא) ״לְכוּ זִבְחוּ וְגוֹ׳ אָנֹכִי אֲשַׁלַּח וְגוֹ׳ הַעְתִּירוּ

בַּעֲדִי״.

מַכַּת דֶּבֶר, לְצַד שֶׁהָיְתָה בַּמִּקְנֶה לְבַד, הֲגַם כִּי שָׁלַח וְרָאָה מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וְלֹא מֵת אֶחָד, אַף עַל פִּי כֵן לֹא שָׂת לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים.

מַכַּת שְׁחִין, לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ סַכָּנָה, גַּם אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּבֵּד בְּמַכָּה זוֹ מִמַּה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה׳ בְּפֵרוּשׁ כִּי גַּם בּוֹ הָיָה שְׁחִין, וְלֹא אָמַר אֶלָּא (שמות ט:יא) כִּי הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּים וּבְכָל מִצְרָיִם, לָזֶה לֹא בִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ.

מַכַּת בָּרָד, לְצַד שֶׁהָרְעִים ה׳ מְשָׁמַיִם וְנָתַן קוֹלוֹת וְאֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם נָפְלָה עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהֶם כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה, וּפָחַד וְרָהַב לְבָבוֹ (ישעיהו ס:ה) וְאָמַר ״ה׳ הַצַּדִּיק וְגוֹ׳ הַעְתִּירוּ אֶל ה׳״ וְגוֹ׳ (שמות ט:כז).

מַכַּת הָאַרְבֶּה פִּיו עָנָה בּוֹ, כִּי מַה שֶּׁנִּתְרַגֵּשׁ הוּא לְצַד שֶׁיֵּרֵא יִרְאַת מָוֶת, דִּכְתִיב (שמות י:יז) ״וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה״.

מַכַּת חֹשֶׁךְ לֹא רָאִינוּ לוֹ שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל, וְאוּלַי כִּי בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים רִאשׁוֹנִים הָיָה מַדְלִיק עֲשָׁשִׂיוֹת וּפָנָסוֹת גְּדוֹלוֹת וַיָּאֶר אֶת הַחֹשֶׁךְ, וּבִשְׁלֹשָׁה יָמִים שְׁנִיִּים שֶׁהָיָה חֹשֶׁךְ מְמֻשָּׁשׁ וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִמַּחְתָּיו לֹא הָיָה מְצִיאוּת לוֹ שֶׁיֵּלֵךְ אָדָם לִקְרֹא לְמֹשֶׁה כִּי לֹא קָמוּ אִישׁ מִמַּחְתָּיו, וְאַחַר שֶׁשָּׁלְמוּ שִׁבְעַת יְמֵי אֲפֵלָה (שמות רבה יד) תֵּכֶף וּמִיָּד שָׁלַח אַחַר מֹשֶׁה וְאָמַר אֵלָיו שֶׁיֵּלְכוּ אֶלָּא שֶׁיִּתְּנוּ בְּטָחוֹן מֵהֶם שֶׁיַּחְזְרוּ וְלֹא קִבֵּל מֹשֶׁה, וּלְצַד שֶׁכְּבָר פָּסְקָה הַמַּכָּה לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ הִתְפַּלֵּל.

ה **הִתְפָּאֵר עָלַי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **הִתְפָּאֵר עָלַי** וְגוֹ׳. וְאִם לוֹמַר כִּי הֲגַם שֶׁיֹּאמַר לוֹ לְהָסִיר מֵעָלָיו תֵּכֶף וּמִיָּד, זֶה הוּא הַהִתְפָּאֲרוּת, אִם כֵּן כְּשֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה ״לְמָחָר״, וְלֹא אָמַר עַתָּה בְּשָׁעָה זוֹ, שֶׁיַּגִּיד כִּי לֹא רָצָה לְהִתְפָּאֵר עָלָיו, מַה מָקוֹם לוֹמַר לוֹ ״כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע״? אֵין זֶה הִתְפָּאֲרוּת מִיּוֹם לְיוֹם, וְאַדְרַבָּה הִרְחִיק לוֹ הַזְּמַן. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר **לְמָתַי אַעְתִּיר** וְגוֹ׳, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא מָתַי יָסִיר הַצְפַרְדְּעִים שֶׁהוּא הַמְבֻקָּשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת מֹשֶׁה לְהַרְאוֹתוֹ אֲשֶׁר יַפְלִיא ה׳ לְחַבֵּב יְדִידָיו, וּמִזֶּה יִשְׂעֶר וְיַחְלִיט בְּדַעְתּוֹ כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁיַּעַזְבֵם ה׳ בְּשׁוּם אוֹפָן. כִּי הִנֵּה מִדֶּרֶךְ הַמּוֹסָר, עֶבֶד כִּי יִשְׁאַל דָּבָר מֵרַבּוֹ, וּלְוַאי שֶׁיַּשִּׂיג עֲשׂוֹהוּ לוֹ, לֹא שֶׁיִּתְּנָה עָלָיו בְּזִמַּן מְסֻיָּם, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַקְדִּים וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְאַחֵר, אֶלָּא וְעֶבֶד יִשְׂאַף רַבּוֹ עֵת אֲשֶׁר יַחְפֹּץ לְחָנְנוֹ רָצוֹן. וְאָמַר מֹשֶׁה: בֹּא וּרְאֵה הַהַשְׁגָּחָה הַנִּכוֹנָה וּשְׁלֵמוּת הַחִבּוּב, שֶׁאֶעְתִּיר לַה׳ וְאוֹמַר אֵלָיו בִּתְפִלָּתִי כִּי יַעֲשֶׂה הַדָּבָר בְּעֵת אֲשֶׁר אֶקְבַּע לוֹ הַזְּמַן. וְהוּא אָמְרוֹ **לְמָתַי אַעְתִּיר**, פֵּרוּשׁ, לְאֵיזֶה זְמַן, תִּתְפָּאֵר עָלַי לוֹמַר הִתְפַּלֵּל לַה׳ עַתָּה כִּי לִזְמַן פְּלוֹנִי יָסִיר וְגוֹ׳.

ו וְהֵשִׁיבוֹ פַּרְעֹה **לְמָחָר** וְגוֹ׳, וְקָשֶׁה, כִּי הֲגַם כִּי נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה רָע (משלי כא:י) – זֶה דַּוְקָא בְּדָבָר שֶׁאֵין הָרָעוּת נִכָּר לָאָדָם אֶלָּא בַּמּוּשְׂכָּל, אֲבָל כָּזוֹ וְכָזֶה אֵין לְךָ אָדָם שֶׁיִּתְעַבֵּב בְּסַכָּנַת מָוֶת, כְּמוֹ שֶׁכֵּן קָרָאָה הוּא: ״וְיָסֵר מֵעָלַי אֶת הַמָּוֶת״. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לִרְאוֹתוֹ זְרִיזוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁאָמַר ״לְמָתַי אַעְתִּיר״ וְגוֹ׳, הִטְעָתוּ עֵין שִׂכְלוֹ כִּי אָמַר כֵּן מֹשֶׁה לְצַד שֶׁהִכִּיר כִּי קָרֵב זְמַן קֵץ הַמַּכָּה וְאֵין עוֹד מֵאָז וָהָלְאָה שְׁלִיטָה לְאֱלֹהֵי הָעִבְרִים וְהַמַּכָּה כָּלְתָה מֵאֵלֶיהָ, וְהֶעֱרִים חָס וְשָׁלוֹם מֹשֶׁה לְצַד שֶׁאָמַר בְּדַעְתּוֹ כִּי חָפֵץ יַחְפֹּץ פַּרְעֹה לְמַהֵר וּלְהָסִיר הַנֶּגַע, לָזֶה אָמַר ״הִתְפָּאֵר״, וּמִן הַסְּתָם יֹאמַר בָּעֵת וּבְעוֹנָה הַזֹּאת, לָזֶה סָבַל צַעַר אוֹתוֹ זְמַן לְהַכִּיר הַדָּבָר אִם מִרְמָה אָחַז וְאָמַר ״לְמָחָר״.

אֲלָא שֶׁכְּפִי דַּרְכֵּנוּ אֵין אָנוּ צְרִיכִין לָזֶה, כִּי רָצָה לִבְחוֹן הִתְפָּאֲרוּת מֹשֶׁה שֶׁאָמַר שֶׁיִּתְפַּלֵּל וְיִתֵּנָה בִּתְפִלָּתוֹ עַל אֱלֹהָיו שֶׁיִּשְׁמַע תְּפִלָּתוֹ עַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה כִּי אִם לְמָחָר, וְאֵין מִדָּה זוֹ אֲפִלּוּ בְּעוֹבֵד לְכוֹכָב וּמַזָּל. וְאָמַר **לְמָחָר** פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְפַּלֵּל עַכְשָׁיו וְיֹאמַר בִּתְפִלָּתוֹ כִּי לְמָחָר יָסִיר וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן הָרָשָׁע לְהַגְדִּיל הַנִּפָּיוֹן שֶׁיִּתְפַּלֵּל לְהָסִיר וְלֹא יָסִיר עַד לְמָחָר. וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה עַל זֶה וְאָמַר כִּדְבָרְךָ נַעֲשֶׂה לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין כַּה׳ אֱלֹהֵינוּ שֶׁיְּקַבֵּל תְּפִלָּתֵנוּ בִּתְנָאֶיהָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:ז) ״כִּי מִי וְגוֹ׳ כַּה׳ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו״, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד יָצָא וְהִתְפַּלֵּל לַה׳. וְאֵין לָחוּשׁ וְלוֹמַר כִּי בַּמֶּה יֵאָמֵת פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר שֶׁהִתְפַּלֵּל אָז וְלֹא לְמָחָר בְּעֵת הַצָּרֵךְ, הִנֵּה לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה מִתְפַּלֵּל תּוֹךְ הַכָּרַךְ הָיוּ יוֹדְעִים זְמַן תְּפִלָּתוֹ וּכְשֶׁיָּצָא בְּאוֹתוֹ יוֹם וְלֹא לְמָחָר הִנֵּה הָאוֹת צוֹדֵק, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצֵא מֹשֶׁה** וְגוֹ׳ **מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ צָעַק שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד לַהֲסִירָם וְהַשֵּׁנִי לַהֲסִירָם לְמָחָר וְלֹא קֹדֶם, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר ״עַל דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים״, וְלֹא אָמַר ״וַיִּצְעַק וְגוֹ׳ לְהָסִיר הַצְפַרְדְּעִים״, שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁתְּפִלָּתוֹ הָיְתָה עַל הַהֶסְרָה לְבַד בְּלֹא תְּנַאי הַזְּמַן, ״וַיַּעַשׂ ה׳ כִּדְבַר מֹשֶׁה״, פֵּרוּשׁ, בַּזְּמַן שֶׁאָמַר לוֹ, ״וַיָּסַר״ וְגוֹ׳.

ח **אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה.** מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ לְפָרֵשׁ תְּפִלָּתוֹ.

יג **וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וְגוֹ׳ כָּל עֲפַר וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״כָּל עֲפַר וְגוֹ׳ הָיָה כִּנִּים וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה״. וְיוּבַן עַל פִּי מַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דף י״ב רַבִּי יַעֲקֹב מֵאוֹרְלִיינְשׁ וְרַבֵּנוּ תָּם מַה הִיא הַנִּקְרֵאת כִּנָּה, וּמֵהֶם הוֹכִיחוּ מִכָּאן כִּי כִּנָּה הִיא הַקּוֹפֶצֶת שֶׁדַּרְכָּהּ לְהִתְהַוּוֹת מֵעֲפַר הָאָרֶץ, וּמֵהֶם אָמְרוּ כִּי זוֹ נִקְרֵאת פַּרְעוֹשׁ, וְכִנָּה הִיא הַלָּבָנָה הַגְּדוֹלָה בַּבְּגָדִים, וְהוֹכִיחוּ מֵאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ (ברכות נא,א) מִסְמַרְטוּטֵי קַלְמֵי. וְהִנֵּה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר כִּי כִּנִּים הִיא כִּנָּה הַלָּבָנָה, בָּא הַכָּתוּב לְהָסִיר מָקוֹם הַטָּעוּת, כִּי הַשֹּׂכֶל יַכִּיר דָּבָר זֶה שֶׁמִּה שֶׁמִּתְהַוֶּה מֵהֶעָפָר הִיא כִּנָּה הַקּוֹפֶצֶת. לָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר ״כָּל עֲפַר הָאָרֶץ וְגוֹ׳ וַתְּהִי הַכִּנָּם״, אָז תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה בִּפְשִׁיטוּת שֶׁהִיא הַקּוֹפֶצֶת. לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹמַר **וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם**, פֵּרוּשׁ הָרְגִילָה לִהְיוֹת בָּאָדָם מִמֶּנּוּ, וְהַכִּנָּת הַהַכָּאָה הִיא

שֶׁיִּתְרַבֶּה עִפּוּשׁוֹ וְיִגְדַּל בְּגוּף הָאָדָם כְּנֶה הַלָּבָנָה וּבַבְּהֵמָה כְּנֶה הָרִגִילָה בָּהּ.

או אֶפְשָׁר כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ בָּעִנְיָן, הָאַחַת רְמָזָה בְּאָמְרוֹ **וַתְּהִי הַכְּנֶם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה**, פֵּרוּשׁ הַמִּתְהַוֶּה מֵהָאָדָם וּמֵהַבְּהֵמָה, מִלְּבַד כְּנֶה הַקּוֹפֶצֶת שֶׁכָּל עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִּנִּים. וּכְפִי זֶה שְׁנֵי מִינִים אֵלּוּ נִקְרָאִים כִּנִּים, וּכְפִי זֶה אֵין הוֹכָחָה מִכָּאן לַכְּנֶה הַמַּזִּקָּה בְּדִבְרֵי חֲכָמִים מַה הִיא, אִם הִיא מִין הַלָּבָן אוֹ מִין הַקּוֹפֵץ, כֵּיוָן שֶׁשְּׁנֵיהֶם נִקְרָאִים כְּנֶה. וּמִצַּתָּה אֵין הוֹכָחוֹת הָרַב יוֹסֵף מֵאוֹרְלִיינְשׁ הוֹכָחָה, וּבָאנוּ לְהַכְרַעַת רַבֵּנוּ תָּם שֶׁהוֹכִיחַ מֵהַשַּׁ״ס מַה הוּא שֶׁקּוֹרִין חֲזַ״ל כְּנֶה, שֶׁהִיא הַלָּבָנָה, אֲבָל הַקּוֹפֶצֶת יְחֻדּוּ לָהּ חֲכָמִים שֵׁם פַּרְעוֹשׁ כְּדֵי לְהַכִּיר מִין הַכְּנֶה שֶׁאָסְרוּ בְּשַׁבָּת, וְכֵן הֲלָכָה (טור שולחן ערוך אורח חיים סימן שט״ז).

יז וּמָלְאוּ בָתֵּי מִצְרַיִם אֶת הָעָרֹב. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **אֶת הָעָרֹב** וְלֹא סָמַךְ עַל הָעָרֹב שֶׁהִזְכִּיר סָמוּךְ לָהּ, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַבָּתִּים יִמָּלְאוּ מֵהָעָרֹב, וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר ״אֶת הָעָרֹב״ יִהְיֶה נִשְׁמָע עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״וּמִלְאוּ הָעָרֹב אֶת בָּתֵּי מִצְרַיִם״, וּכְפִי זֶה זֶה הוּא תַּכְלִית הַמַּכָּה שֶׁיִּמָּלְאוּ הֶעָרֹב בָּתֵּיהֶם לְבַד, וְלֹא כֵן הוּא, אֶלָּא מִתְחִלָּה אָמַר **מַשְׁלִיחַ בְּךָ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לַחֲבֹל וּלְהַשְׁחִית, וְעוֹד אָמַר שֶׁיִּמָּלְאוּ הַבָּתִּים מֵהֶעָרֹב, וְהָבֵן.

אוֹ יֹאמַר, אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר ״אֶת הָעָרֹב״, וְהָיִינוּ מְפָרְשִׁים ״וּמִלְאוּ הֶעָרֹב אֶת בָּתֵּי מִצְרַיִם״, הָיָה בַּנִּשְׁמָע כִּי זֶה גְּבוּל רִבּוּיִם עַד שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם גֶּדֶר זֶה שֶׁיְּמַלְאוּ הֵם אֶת הַבָּתִּים, וְלֹא כֵן הוּא, כִּי רַבִּים הֵם הֶעָרֹב וְיִתְמַלְאוּ הַבָּתִּים מֵהֶם וְלֹא מִכֻּלָּם, וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בַּהֲבָאַת הַמַּכָּה ״וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם״ וְגוֹ׳.

יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת. פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לְאֶרֶץ גּוֹשֶׁן, עוֹד יַעֲשֶׂה פְּדוּת אֲפִלּוּ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם חוּץ מֵאֶרֶץ גּוֹשֶׁן, לְבַל קָרוֹב לָהֶם הֶעָרוֹב. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיִּהְיוּ עַמִּי וְעַמְּךָ עוֹמְדִים בְּשָׁוֶה, יַעֲשֶׂה ה׳ פְּדוּת לָזֶה מִבֵּין זֶה, וְלַנֶּכְרִי יַשִּׁיךְ וּלְאִישׁ יִשְׂרָאֵל לֹא יַשִּׁיךְ.

כ תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ, שֶׁהֶעָרוֹב יַשְׁחִית גַּם כָּל נִמְצָא מִלְּבַד בְּנֵי אָדָם:

כד לֹא תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת. פֵּרוּשׁ, כְּשִׁיעוּר שְׁלֹשָׁה יָמִים, כִּי כְּלוּם טַעַם שֶׁאָמַר מֹשֶׁה הוּא ״הֵן נִזְבַּח וְגוֹ׳ וְלֹא יִסָּקְלוּנוּ״, אִם כֵּן לָמָּה יִצְטָרְכוּ לְהַרְחִיק דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, בְּהַרְחָקַת פַּרְסָה אוֹ יוֹתֵר קְצָת דַּי. וְטַעַם שֶׁנִּתְרָצָה לוֹ מֹשֶׁה, כֵּיוָן שֶׁכָּל עַצְמֵינוּ אֵין אָנוּ מִשְׁתַּדְּלִים אֶלָּא לָצֵאת מֵהָעִיר, מַה לִּי בְּתִנָּאוֹ יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, וְכִי יִרְדּוֹף תִּרְדְּפֵהוּ רָעָה וּגְזֵרָתוֹ עוֹמֶדֶת לְעוּמָּתוֹ. לָזֶה לֹא רָצָה מֹשֶׁה לְדַקְדֵּק בִּתְנַאי הַזְּמַן וְאָמַר ״רַק אַל יוֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח״ בְּאֵיזֶה אוֹפָן שֶׁיִּהְיֶה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״רַק״ לְשׁוֹן מִיעוּט, לוֹמַר הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הַשְׁלִיחוּת בִּתְנַאי פָּחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה יָמִים.

פרק ט

א בֹּא אֶל פַּרְעֹה. כְּלָל זֶה בְּיָדְךָ – כָּל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר ״בֹּא אֶל פַּרְעֹה״ יְכַוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּכָּנֵס אֶל טְרַקְלִין שֶׁלּוֹ בְּלֹא הַשְׁאָלַת רְשׁוּת, הֲגַם שֶׁהָיוּ לוֹ כְּמִשְׁפַּט הַמְּלָכִים שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, אַף עַל פִּי כֵן יֵעוֹל וְיִכָּנֵס אֲצָלוֹ מִבְּלִי שְׁאֵלַת רְשׁוּת. וְכֵן הָיָה עוֹשֶׂה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קעה) כִּי כַּמָּה שׁוֹמְרִים הָיוּ לְפַרְעֹה מְזַיְּנִים וַאֲרָיוֹת וּכְלָבִים, וְהָיָה נִכְנָס בְּאֵין מוֹנֵעַ. וּמָצָאתִי רְאָיָה בְּרוּרָה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִמַּה שֶׁאָמַר פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה (שמות י:כח) ״הִשָּׁמֶר לְךָ וְגוֹ׳ אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי״ וְגוֹ׳ – לָמָּה הֵצַרְךָ פַּרְעֹה לְהַתְרוֹת בְּמֹשֶׁה? וְהָיָה לוֹ לְצַוּוֹת לַעֲבָדָיו שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, כִּי כֵן מִנְהַג הַמְּלָכִים לְהַעֲמִיד שׁוֹמְרֵי הַמֶּלֶךְ וְלָהֶם יְצַוּוּ שֶׁלֹּא יַנִּיחוּהוּ לִיכָּנֵס. אֶלָּא וַדַּאי כִּי לֹא עָמְדוּ כְּנֶגְדּוֹ וַאֲפִלּוּ אֲרָיוֹת, וְזֶה נַס עָצוּם. לָזֶה הָיָה ה׳ צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ: ״בֹּא אֶל פַּרְעֹה״, פֵּרוּשׁ, הִכָּנֵס וַעֲלֵה אֵלָיו וְלֹא תָּשִׁים לִבְּךָ לְמוֹנְעֵי בָּעוֹלָם. וּבִזְמַן שֶׁהָיָה פַּרְעֹה יוֹצֵא הַמַּיְמָה, הָיָה אוֹמֵר לוֹ ״לֵךְ אֶל פַּרְעֹה״, כִּי שָׁם אֵין שׁוֹמְרִים לִירֹא מֵהֶם לְהִצְטָרֵךְ לוֹמַר אֵלָיו ״עֲלֵה אֵלָיו״, אֶלָּא לְצַד שֶׁאֵין זְמַן זֶה רָאוּי לַהֲלִיכָה, כִּי הוּא מוֹצִיא בּוֹלְעוֹ הַתָּעוּב וְאֵינוֹ מֵהַמּוּסָר, לָזֶה אוֹמֵר לוֹ ״לֵךְ״ אַף עַל פִּי כֵן.

ג אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה. פֵּרוּשׁ דַּוְקָא, וְכוֹלֵל מֵתוּ דִּכְתִיב ״וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרָיִם״ (שמות ט:ו), פֵּרוּשׁ שֶׁהָיוּ בַּשָּׂדֶה כָּרָאוּי בִּדְבְרֵי ה׳.

ה וַיָּשֶׂם ה׳ מוֹעֵד לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעַ אוֹתָם זְמַן הַמַּכָּה כְּדֵי שֶׁיַּכְנִיסוּ הַמִּקְנֶה מֵהַשָּׂדוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁעָשָׂה בְּמַכַּת הַבָּרָד, וְשָׁם אָמַר ה׳ הַדְּבָרִים מְפוֹרָשִׁים דִּכְתִיב (שמות ט:יט): ״שְׁלַח הָעֵז״ וְגוֹ׳, וְכָאן אָמַר הַדְּבָרִים בְּרֶמֶז, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּתֵיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שִׂימַת מוֹעֵד זֶה לְפַרְעֹה וְלַמִּצְרִיִּים כִּי הוּא תַּכְלִית הַמְכֻוָּן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

ו כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא הִכְנִיסוּם מֵהַשָּׂדֶה, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה״, וְהָבֵן:

וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁהָיוּ לָהֶם מִימֵי יַעֲקֹב וּבָנָיו שֶׁבָּאוּ מִצַּרְיָמָה, גַּם אוּלַי שֶׁקָּנוּ מֵרֻוַח שֶׁהִרְוִיחוּ בְּמַכַּת הַדָּם. וְעוֹד יְרֻצָּה לוֹמַר שֶׁאִם הָיוּ מִתְחַכְּמִין מֵהַמִּצְרִיִּים לְמִכּוֹר לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נִקְרָאִים עַל שֵׁם יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיַּפְלִיא ה׳ בָּהֶם וְלֹא יָמוּתוּ וְהָיוּ מַעֲרִימִין – גַּם אֵלּוּ מֵתוּ. אֲבָל מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת מֵהֶם אֲפִלּוּ אֶחָד:

יג הַשָּׁכֵם בַּבֹּקֶר וְגוֹ׳. שָׁלֹשׁ מִצְווֹת נִצְטַוָּה: א׳ שֶׁיֵּלֵךְ בְּהַשְׁכָּמָה, ב׳ שֶׁיִּתְיַצֵּב לְפָנָיו, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַרְכִּין רֹאשׁוֹ וְלֹא יַרְכִּין קוֹמָתוֹ כְּדֶרֶךְ הָעוֹמְדִים לִפְנֵי גְּדוֹלִים, אֶלָּא כְּגָדוֹל הָעוֹמֵד לִפְנֵי קָטָן, כִּי כְּבָר עֲשָׂאוֹ רִבּוֹן וְשַׁלִּיט עָלָיו. וְהוּצְרַךְ לְצַוּוֹתוֹ לְצַד שֶׁמִּטִּבְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהַרְכִּין רֹאשׁוֹ מִפַּעַם כְּדֶרֶךְ הַשְּׁפָלִים, לָזֶה אָמַר כִּי לִפְנֵי פַּרְעֹה לֹא יִתְנַהֵג כֵּן. עוֹד רָמַז לוֹ כִּי פְּרָט זֶה שֶׁאוֹמֵר לוֹ ״הִתְיַצֵּב״, לֹא בְּכָל מָקוֹם יָסִיר מֵעָלָיו הַהַכְנָעָה הָרָגִיל בָּהּ, אֶלָּא לִפְנֵי פַּרְעֹה, אֲבָל יִהְיֶה בְּלִבּוֹ עָנָיו וְשָׁפָל לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן, וְיִהְיֶה נִצָּב בְּגוּפוֹ וְלִבּוֹ מוּכָנָע מֵאֵימַת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, וּמִצְוָה ג׳ ״וְאָמַרְתָּ אֵלָיו״ וְגוֹ׳.

יד כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת וְגוֹ׳. הוֹדִיעוֹ עִנְיָם הַמַּכָּה כְּדִין הַהַתְרָאָה שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְרוֹת עָלָיו בַּמִּיתָה עַצְמָהּ, שֶׁאִם הִתְרוּ בּוֹ בְּמִיתָה קַלָּה וּבָאִים לַהֲמִיתוֹ בַּחֲמוּרָה – פָּטוּר כְּיָדוּעַ.

כָּל מַגֵּפוֹתַי וְגוֹ׳. קָשֶׁה, הֲלֹא רָאִינוּ שֶׁהֵבִיא עָלָיו עוֹד שֶׁלֹּשׁ מַכּוֹת אֲחֵרוֹת. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁשְּׁקוּלָה זוֹ כְּנֶגֶד כֻּלָּן, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש״י) שֶׁשְּׁקוּלָה מַכַּת בְּכוֹרוֹת כְּנֶגֶד כָּל הַמַּכּוֹת, אוּלַי שֶׁזּוֹ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל שֶׁלְּפָנֶיהָ, שֶׁהֵם שֵׁשׁ מַכּוֹת, וּמַכַּת בְּכוֹרוֹת שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל שֶׁלְּפָנֶיהָ וּמַכַּת בָּרָד בִּכְלָל, וּכְשֶׁאַתָּה בָּא לִמְנֹן תִּהְיֶה מַכַּת בְּכוֹרוֹת שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד י״ד מַכּוֹת, וְלֹא הִנְאַנִי דֶּרֶךְ זֶה.

וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ יַסָּה לִבּוֹ לְהָבִין לְהַרְגִּישׁ בַּמַּגֵּפוֹת שֶׁהֵבִיא עָלָיו ה׳, יוּבַן כִּי בְּכָל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא עַד עַתָּה לֹא הָיָה מַחְלִיט פַּרְעֹה בְּדַעְתּוֹ כִּי הֵם מֵאֱלֹהֵי הַיְכֹלֶת וְהָיָה תּוֹלֶה בְּמִכְשָׁפוּת וּמַעֲשֶׂה שְׁדִים, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁגַּם הַחַרְטֻמִּים עוֹשִׂים כֵּן. וַהֲגַם שֶׁהָיְתָה מַכָּה שֶׁאָמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא, יֵשׁ מָקוֹם לְפַרְעֹה לַחְשׁוֹב כִּי אֶפְשָׁר כִּי הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה לֹא הִשִּׂיגוּ הַשָּׂגַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמִכְשָׁפוּת וְאוֹמְרִים כֵּן, וּלְעוֹלָם יִמָּצֵא אָדָם מְכַשֵּׁף שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן. לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה׳ **כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת** בְּאֶמְצָעוּת הַמַּכָּה אֲשֶׁר אָבִיא עָלֶיךָ אֲנִי שׁוֹלֵחַ אֶת כָּל מַגֵּפוֹתַי שֶׁכְּבָר הֵבֵאתִי עָלֶיךָ **אֶל לִבְּךָ** פֵּרוּשׁ שֶׁתֵּדַע כִּי לֹא מַעֲשֶׂה כְּשׁוּף וְשֵׁדִים הֵמָּה אֶלָּא מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ **מַגֵּפוֹתַי** בְּכִנּוּי הָעוֹשֶׂה אוֹתָם, כִּי בְּרִאוֹתְךָ מַכָּה נִפְלָאָה אֲשֶׁר אֵין יְכֹלֶת לְשֵׁד וְכִשּׁוּף לַעֲשׂוֹת אֲפִלּוּ דּוֹמֶה דְּדוֹמֶה לְהוֹרִיד אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם בְּפִלְאֵי פְּלָאוֹת אָז לָרִאשׁוֹנוֹת תִּתְבּוֹנֵן.

טז בַּעֲבוּר וְגוֹ׳ וּלְמַעַן סַפֵּר. יִרְצֶה **בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי** אַתָּה שֶׁאָמַרְתָּ מִי ה׳, **וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי** בְּאֶמְצָעוּתְךָ **בְּכָל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁוֹ, כָּל הָעוֹלָם יְסַפְּרוּ אֶת גְּדֻלָּה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמְּאָן בִּדְבָרָיו. וְכֵן שָׁמַעְנוּ שֶׁאָמַר מֶלֶךְ אֶחָד גָּדוֹל כִּי אִם יָבֹא מְשִׁיחַ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲשֶׂה אוֹת אוֹ מוֹפֵת כִּי לֹא יַעֲשֶׂה כְּפַרְעֹה לְמָאֵן בִּדְבַר ה׳.

יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מַה מַּכָּה זוֹ עוֹשָׂה? הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ מַה שֶּׁהִקְדִּים ה׳ לוֹמַר לוֹ שֶׁאֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בַּמַּכּוֹת לְהָרַע, אֶלָּא בַּעֲבוּר הַרְאוֹתוֹ כֹּחוֹ הַגָּדוֹל וְיָדוֹ הַחֲזָקָה, וְלָזֶה הוֹדִיעוֹ שֶׁיֶּאֱסֹף אָדָם וּבְהֵמָה מִן הַשָּׂדֶה. וְעַל כָּל פָּנִים תַּעֲשֶׂה הַמַּכָּה רֹשֶׁם בְּהַשְׁחָתָה מַה שֶּׁהוּא מְחַבֵּר לָאָרֶץ, שֶׁכֵּן כְּתִיב: ״וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר״ (שמות ט:כה).

וְנִשְׁאַר לָנוּ לְהַשְׂכִּיל בְּתֵיבַת **וְעַתָּה** מַה יִּכָּוֵן בָּהּ אֱלֹהֵינוּ עֶלְיוֹן, אִם לוֹמַר כִּפְשָׁטָהּ מַמָּשׁ בְּאוֹתוֹ עֵת לָמָּה יָצוּ הָאֵל עַל זֶה כֵּיוָן שֶׁאֵין הַבָּרָד יוֹרֵד עַד לְמָחָר כָּעֵת הַהִיא. וְאוּלַי כִּי צָרִיךְ שִׁיעוּר זֶה לִשְׁלוֹחַ עַד לְמָקוֹם שֶׁאָדָם וּבְהֵמָה שָׁמָּה וְלָשׁוּב לְיַאְסֵף הַבַּיְתָה.

עוֹד נִרְאֶה בְּהַקְדִּים לְשָׁאוֹל: דְּבַר ה׳ ״שְׁלַח הָעֵז״ – לְאֵיזֶה מָקוֹם נוֹטֶה? אִם לְהַיְרֵא דְּבַר ה׳, הוּא מֵעַצְמוֹ כְּשֶׁיִּשְׁמַע כִּי מָחָר יַמְטִיר ה׳ בָּרָד בַּשָּׂדֶה יִירָא וְיַכְנִיס עֲבָדָיו וּמִקְנֵהוּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא בָּאוּ הַדְּבָרִים אֶלָּא לְמִי שֶׁאֵינוֹ יָרֵא דְּבַר ה׳. וּכְפִי זֶה יִכָּוֵן בְּאָמְרוֹ **וְעַתָּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ״א; מדרש תהילים ק,ב) אֵין ״וְעַתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהֵם אֵינָם שָׂמִים עַל לֵב דְּבַר ה׳, לָזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁיְּחֻזְרוּ בִּתְשׁוּבָה וְיָשִׂימוּ עַל לֵב דְּבַר ה׳ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה, וַיַּכְנִיסוּ מִן הַשָּׂדֶה וְגוֹ׳. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָרְשָׁעִים לֹא חָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה וְלֹא שָׂמוּ לִבָּם וְגוֹ׳, וּבָעֲרָה בָּם אֵשׁ ה׳.

כא וַאֲשֶׁר לֹא וְגוֹ׳ וַיַּעֲזֹב. טַעַם אָמְרוֹ **וַיַּעֲזֹב** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, שִׁעוּר הַכָּתוּב כֵּן הוּא: וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ בְּכָל הַקּוֹדֵם אֶל דְּבַר ה׳, הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ אֲפִלּוּ בִּדְבָר כָּזֶה שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם הֶפְסֵד בְּהַכְנָסָתָם הַבַּיְתָה וְהוּא עוֹמֵד לְהַפְסִיד קִנְיָנָיו, אַף עַל פִּי כֵן **וַיַּעֲזֹב** וְגוֹ׳ לְהַרְאוֹת כִּי דְּבַר ה׳ בָּזָה. וְהִצַּתִּי כִּי הַמְצָרְיִים מַכְעִיסִים הָיוּ אֶת הַמָּקוֹם, לֹא לְצַד שֶׁהָיוּ מַחְזִיקִים בְּיִשְׂרָאֵל לַעֲבוֹדָתָם הוּא שֶׁהָיוּ מְמָאֲנִים לְשַׁלְּחָם, וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ שֶׁיֵּשׁ כֹּחַ בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם לְהוֹרִיד הַבָּרָד, וַאֲפִלּוּ בְּתוֹרַת סָפֵק לֹא הָיָה אֶצְלָם שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לִשְׁמִירַת עַבְדֵיהֶם וּבְהֶמְתָּם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּשֵׁשׁ מַכּוֹת הַקּוֹדְמוֹת דְּבַר פֶּלֶא כָּזֶה, לֹא לָקְחוּ מֵהֶם שִׁעוּר כִּי יָכוֹל לָהּ וְנִרְאֶה בְּעֵינֵיהֶם שֶׁהוּא רָחוֹק שֶׁיָּכוֹל עֲשׂוֹתוֹ.

כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **מִתְלַקַּחַת** פֵּרוּשׁ, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַמַּיִם וְהָאֵשׁ הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים בְּקִצָּה הַקֻּצָוּוֹת, וְאֵין קֵרוֹב לָהֶם, וּבְהִתְחַבְּרָם יַחַד הַמִּתְרַבָּה עַל חֲבֵירוֹ נוֹצַח וּמְאַבְּדוֹ, אִם מַיִם רַבִּים יוּכְלוּ לְכַבּוֹת, וְאִם אֵשׁ רַבָּה הִיא אוֹכֶלֶת אֶת הַמַּיִם. וְהוֹדִיעַ ה׳ כִּי בִּשְׁלִיחוּת ה׳ כְּשֶׁשְּׁלָחָם יַחַד הָיְתָה הָאֵשׁ מִתְלַקַּחַת, פֵּרוּשׁ, מַפְעֶלֶת הַפְּכִיּוּת טִבְעָהּ אֲשֶׁר הִטְבִּיעַ ה׳ בָּהּ שֶׁלֹּא לְהִלָּקַח יַחַד הִיא עִם הַמַּיִם, הִיא הָיְתָה מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד וְנִסְמֶכֶת אֵלָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ.

כט וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד. פֵּרוּשׁ, לֹא יִהְיֶה מֻחְדָּשׁ, וּמַה שֶּׁכְּבָר הָיָה וְיָצָא מִן הַשָּׁמַיִם אֵין עוֹד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ט:לג): ״וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה״, וְעָמַד בָּאֲוִיר עַד עֵת בּוֹא דְּבָרוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְהוֹרִיד אֲבָנִים שֶׁהָיוּ עַל גַּב אִישׁ (ברכות נד:).

לְמַעַן תֵּדַע וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי מִתְפַּלֵּל עָלֶיךָ לְצַד שֶׁאֲנִי מַאֲמִין בִּדְבָרֶיךָ שֶׁתִּשְׁתַּלַּח אֶת הָעָם, אֶלָּא לְהַרְאוֹתְךָ כִּי לַה' הָאָרֶץ.

ל **וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְגוֹ'.** הִזְכִּיר הָעֲבָדִים, לֶהֱיוֹת שֶׁרָאָה כִּי לֹא שָׁמוּ לִבָּם אֶל דְּבַר ה' וְהִנִּיחוּ עַבְדֵיהֶם וּמִקְנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה שִׁתְּפָם יַחַד. וְאִם תֹּאמַר מִי גִּלָּה לְמֹשֶׁה שֶׁאַחַר מַכַּת הַבָּרָד עוֹדָם בְּמִרְדָּם וְלֹא נִכְנְעוּ, וַהֲלֹא הִצְדִּיקוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין אַחַר כָּךְ וְאָמְרוּ "ה' הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים"? כְּבָר כָּתַבְתִּי לְךָ שֶׁהַשֵּׁם הִשְׁפִּילוֹ כִּי יָבִיא מַכַּת בְּכוֹרוֹת עַל הַמִּצְרִיִּים, גַּם כְּפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ז:ד) "וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה" שֶׁעַזִּיעַ עֵת שֶׁלֹּא יִרְצֶה עוֹד לִשְׁמֹעַ אֲפִלּוּ הַשְּׁלִיחוּת מֵהֶם, אִם כֵּן מִזֶּה יָדַע מֹשֶׁה שֶׁהַגַּם שֶׁיֶּחְדְּלוּ הַמָּטָר וְגוֹ' לֹא יְשַׁלְּחוּ אֶת הָעָם וְאָמַר לָהֶם "יָדַעְתִּי" וְגוֹ'. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ כִּי יֵשְׁנוֹ לְטַעַם שֶׁמִּמֶּנּוּ אָמַר "טֶרֶם תִּירָאוּן".

יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירָאוּן. פֵּרוּשׁ, יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי קוֹדֶם שֶׁתִּסְתַּלֵּק הַמַּכָּה אַתֶּם יְרֵאִים אֶת ה' וְאוֹמְרִים "ה' הַצַּדִּיק" וְגוֹ', אֲבָל אַחַר כְּלוֹת הַמַּכָּה וְתִרְאוּ הַרְוָחָה תּוֹסִיפוּ לִמְרוֹד כְּבִתְחִלָּה, וּכְבָר נָהֲגָתָ כֵּן עִמִּי שֶׁתַּסְכִּים עַל שִׁלּוּחַ הָעָם קוֹדֶם כְּלוֹת הַמַּכָּה וְאַחַר כְּלוֹת תַּכְבִּיד לִבְּךָ.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי יוֹדֵעַ הוּא כִּי דִּבְרֵיהֶם לֹא עָרְמָה וְתַחְבּוּלָה כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה מֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם, אֶלָּא מִלִּבָּם פָּחַד וְרָהַב לְבָבָם מֵה' אֱלֹהִים, וְיֵשׁ בָּזֶה הוֹדָעָה לָהֶם כִּי יוֹדֵעַ הוּא מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו, וְדָבָר זֶה יַשִּׂיגֵהוּ פַּרְעֹה בְּעַצְמוֹ כִּי צָדָק בִּימִין מֹשֶׁה. גַּם הוֹדִיעוֹ בָּזֶה כִּי יוֹדֵעַ הוּא כִּי אֵין זֶה אֶלָּא טֶרֶם כְּלוֹת הַמַּכָּה לֹא אַחֲרֵי כֵן כְּשֶׁיִּרְאֶה הָרְוָחָה יִמְרֹד, וְגַם זֶה יֵדְעֵהוּ לְבַסּוֹף שֶׁהַגַּם שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ וְלִשְׁלֹחַ יִשְׂרָאֵל לֹא יִמְשֹׁל בִּרוּחוֹ, וְהָבֵן:

לא **וְהַפִּשְׁתָּה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה סִדֵּר עִנְיָן זֶה קוֹדֶם גְּמַר עִנְיַן תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהִבְטִיחַ "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר" וְגוֹ', הָיָה לוֹ לִגְמוֹר אוֹמֶר כִּי עָשָׂה מֹשֶׁה כֵּן, וַיֵּצֵא מֵאֵת פַּרְעֹה וְהִתְפַּלֵּל וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ יוֹדִיעֵנוּ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה הַבָּרָד.

וְאוּלַי שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ עִנְיָן זֶה לְאָמְרוֹ "טֶרֶם תִּירָאוּן אֶת ה'", לְרַמֵּז הַסִּבָּה אֲשֶׁר סִבְּבָה אוֹתָם לְחַזֵּק לִבָּם, וְאָמַר **וְהַפִּשְׁתָּה** וְגוֹ'. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "כִּי אֲפָלוֹת" פְּלָאֵי פְּלָאוֹת נַעֲשׂוּ לָהֶם שֶׁלֹּא לָקוּ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה כִּרְאוֹת פַּרְעֹה כִּי לֹא שָׁלְטָה מַכַּת הַבָּרָד בַּחִטָּה וְכֻסֶּמֶת שֶׁלֹּא כְּפִי הַטֶּבַע, כְּאֻמָּרִם פְּלָאֵי פְּלָאוֹת נַעֲשׂוּ לָהֶם, הוּא לֹא יִתְלֶה כִּי ה' הִפְלִיא, אֶלָּא יִתְלֶה כִּי אֵין שְׁלִיטַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל הָוֶה, וְזֶה יַגִּיד חָס וְשָׁלוֹם הַשִּׁתּוּף וְאֵין שְׁלִיטָה בַּכֹּל, וְזֶה הָיָה לוֹ מָקוֹם לְהַכְבִּיד לִבּוֹ. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירָאוּן**, וְטַעְמוֹ **כִּי הַפִּשְׁתָּה** וְגוֹ' **לֹא נֻכּוּ**, וְעָשָׂה ה' פֶּלֶא זֶה לְחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר "וַאֲנִי אֲחַזֵּק" וְגוֹ'.

לד **וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי חָדַל וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא עָמַד בִּתְשׁוּבָתוֹ שֶׁאָמַר "ה' הַצַּדִּיק" וְגוֹ' אֲפִלּוּ זְמַן מוּעָט, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד "וַיּוֹסֶף לַחֲטֹא". פֵּרוּשׁ, הוֹסִיף עַל הַקּוֹדֶם, כִּי אִלּוּ לֹא הָיָה אֶלָּא שִׁעוּר הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה מַסְפִּיק לְהַחֲזִיק בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי רְאוֹתוֹ פֶּלֶא הַבָּרָד, אֶלָּא שֶׁהוֹסִיף עַל גֶּדֶר רִשְׁעוֹ שֶׁהָיָה בּוֹ וְהִכְבִּיד לִבּוֹ וְלֵב עֲבָדָיו.

חסלת פרשת וארא.

פרק י

א **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה.** אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה רַכָּה, גַּם הִזְכִּיר שֵׁם הָרַחֲמִים, לֹא לְצַד הַמִּשְׁתַּלֵּחַ אֵלָיו אֶלָּא לְצַד הַשָּׁלִיחַ שֶׁהַזְּכֵר בְּסָמוּךְ "אֶל מֹשֶׁה", כִּי הֵם דְּבָרִים שֶׁיִּשְׂמַח בָּהֶם צַדִּיק כִּי חָזָה נָקָם (תהלים נח:יא), לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה וְהַזְכָּרַת שֵׁם הָרַחֲמִים, כִּי הֵם דְּבָרִים הַסּוֹעֲדִים אֶת לִבּוֹ.

עוֹד – לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה ה' שׁוֹלֵחַ הַמַּכָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, עַד שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ לְהַתְרוֹת בּוֹ קוֹדֶם, לָמָּר שָׁבוּעַ אֶחָד (שמות רבה ט,יב) וּלְמָר שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת, וְזֶה הוּא מִמִּדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה וְזִכְרוֹן שֵׁם הָרַחֲמִים.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (שמות ו:ב) כִּי אַפְלּוּ מִדַּת הָרַחֲמִים הִסְכִּימָה בְּשִׂמְחָה לַעֲשׂוֹת דִּין וּלְהַנְקֵם מֵאוֹיֵב זֶה.

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי – פֵּרוּשׁ, מֵעַתָּה תַּשְׂכִּיל לָדַעַת כִּי אֲנִי הוּא שֶׁהִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ, כִּי מִשֶּׁבַע אָדָם לוֹ יִהְיֶה לִבּוֹ קָשֶׁה כָּאֶבֶן יִרְעַד וְיִפְחַד בִּרְאוֹתוֹ מַכַּת הַבָּרָד, וְזֶה הָאִישׁ עוֹדְנוּ בְּרִשְׁעוֹ, אֵין זֶה מִמִּדַּת אָדָם אֶלָּא אֱלֹהִים גָּזַר עָלָיו לְהַקְשׁוֹתוֹ. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ט:לב) "וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת וְגוֹ' כִּי אֲפִילוֹת" וְגוֹ' כִּי ה' עָשָׂה פְּלָאֵי פְּלָאִים, וְזֶה הָיָה סִבָּה לְהַכְבִּיד לִבּוֹ, יְרוּיִק גַּם כֵּן עַל נָכוֹן "כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי" בַּעֲשׂוֹת פֶּלֶא זֶה.

או יִרְצֶה לְדֶרֶךְ זֶה, כִּי לְצַד שֶׁרָאָה מֹשֶׁה הַמַּכָּה הַגְּדוֹלָה שֶׁל הַבָּרָד וְרָשָׁע זֶה אַדְרַבָּה הוֹסִיף לַחֲטֹא, יִשְׁלֹל הַתְּקָוָה מִמֶּנּוּ וְיִתְחַמֵּץ לְבָבוֹ בִּשְׁלִיחוּתָיו אֶל פַּרְעֹה. לָזֶה אָמַר: לֹא תָחוּשׁ לָזֶה, **כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי לִבּוֹ**, וְזוּלַת זֶה כְּשֶׁאַרְפֶּה מִמֶּנּוּ כְּבֵד לֵב הִנֵּה הוּא מִשְׁלָחָם.

וְאֶת לֵב עֲבָדָיו – טַעַם כּוֹבֶד לֵב עֲבָדָיו הוּא לְבַל יְעַצּוּהוּ לְשַׁלֵּחַ, גַּם שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה הֶבְאַת הַמַּכּוֹת לְכָל מִצְרַיִם וְלֹא לְפַרְעֹה לְבַד, כִּי בָּזֶה לֹא יִהְיֶה פִּרְסוּם הַמַּכּוֹת אֲשֶׁר יָבִיא ה' עַל פַּרְעֹה לְבַד. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה' פְּרָט זֶה בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה וְלֹא אָמַר אֶלָּא "אַחֲזֵק אֶת לֵב פַּרְעֹה", אָמַר הָעִקָּר וּבִכְלָלוֹ הֵם עֲבָדָיו. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' בִּדְבָרָיו כָּאן לְפָרֵשׁ לוֹ דְּבָרָיו הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁלֹּא לֵב פַּרְעֹה לְבַד אֶלָּא גַּם לֵב עֲבָדָיו. וְטַעַם שֶׁלֹּא בֵּאֵר מִקּוֹדֶם וּבֵאֵר עַתָּה, לְצַד שֶׁאָמַר מֹשֶׁה

בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת "וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ" (שמות ט:ל), גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא סוֹבֵר שֶׁאֵין הַזְּכָרַת עֲבָדָיו נִכְלֶלֶת בְּהַזְכָּרַת פַּרְעֹה, וּמֵעַתָּה יָבִין בִּדְבָרֵי ה' שֶׁאָמַר לוֹ "וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה" כִּי אֵין עֲבָדָיו בִּכְלָל, וְיַחְשׁוֹב כִּי חִזּוּק לֵב עֲבָדָיו לֹא מֵה' יָצָא הַדָּבָר, לָזֶה אָמַר **אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו**:

לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אוֹתֹתַי אֵלֶּה**, שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁעִקַּר הַטַּעַם שֶׁהִכְבִּיד לִבּוֹ הוּא לְצַד אוֹתוֹת אֵלֶּה לְשׁוֹמָם, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ צָרֶךְ בְּשִׂימַת אוֹתוֹת אֵלֶּה וְלֹא זוּלָתָם. עוֹד אָמְרוּ **בְּקִרְבּוֹ.** וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יב,ה) כִּי מַעֲשֶׂה מִצְרִים מֵעִיד עַל הָאֱלֹהוּת כִּי הוּא הַשַּׁלִּיט וְהוּא הָאָדוֹן, וְהָאָדוֹן לְצַד שֶׁחָפֵץ בְּיִשְׂרָאֵל לְקָרְבָם לְעָבְדוֹ וּלְדָבְקָה בּוֹ הָיָה חָפֵץ לְהַשְׁכִּילָם לְרְאוֹת וּלְהַבִּיט בְּעֵין הַכְּחֻשַׁת כָּל אֱמוּנָה חוּץ מִמֶּנּוּ, וַעֲדַיִן לֹא הֻרְאָם כִּי הוּא בּוֹרֵא רוּחַ וְעוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת, גַּם לֹא הֻרְאָם כִּי הוּא בּוֹרֵא אוֹר וְחֹשֶׁךְ. וְלָזֶה אָמַר **לְמַעַן שִׁתִי** וגו', פֵּרוּשׁ לְצַד שֶׁאָמַר אֵלָיו "כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ" יֵשׁ מָקוֹם לְמֹשֶׁה לוֹמַר, לָמָּה יַאֲרִיךְ עוֹד הַטּוֹרַח וְיִצְטָרֵךְ גַּם כֵּן לְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכוֹת, כִּי יֵשׁ בְּכָל מַכָּה שִׁנּוּי סֵדֶר מַעֲרֶכֶת הַבְּרִיאָה, אִם לְהַרְאוֹתוֹ אֶת כֹּחוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו "מִי ה'", הֲלֹא הִכָּה מַכַּת הַבָּרָד וְהֶרְאָהוּ ה' יָדוֹ הַנִּפְלָאָה, וּמַה צָּרַךְ לְהַפֵּךְ סֵדֶר הַבְּרִיאָה עוֹד. לָזֶה אָמַר אֵלָיו טַעַם "לְמַעַן שִׁתִי אוֹתֹתַי אֵלֶּה", פֵּרוּשׁ אוֹתוֹת שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת בְּעוֹלְמֵי כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ יִשְׂרָאֵל הָאֱלֹהוּת, עֲדַיִן נִשְׁאֲרוּ מֵהֶם אֵלֶּה לְהַשְׁלֵמַת הָאֱמוּנָה, כִּי בְּכָל שֶׁבַע מַכּוֹת שֶׁעָבְרוּ אֵין בָּהֶם הַכְחָשָׁה לַמַּשְׁתַּחֲוֶה לַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לְיֶרַח, גַּם לַאֲשֶׁר יִטְעֶה כִּי בּוֹרֵא הָרוּחַ אֵינוֹ בּוֹרֵא הֶעָפָר, וַהֲגַם שֶׁשָּׁלַט ה' עַל הָאָרֶץ, בַּמֶּה יִוָּדַע כִּי הוּא בּוֹרֵא רוּחַ הוּא הַיּוֹצֵר אָדָם וְצָר צוּרָה. וְהֶצְרֵךְ ה' לְהַרְאוֹתָם בְּמַעֲשֶׂה הָאַרְבֶּה כִּי עָשָׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת לַהֲבִיאָם גַּם לְהַחְזִירָם, גַּם לָשֵׂאת אֶת הַמֵּתִים לְבַל יֶהֱנוּ מֵהֶם הַמִּצְרִיִּים (שמות רבה יג,ז), וּבְמַכַּת חֹשֶׁךְ כִּי הוּא יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת וְשָׁלַט בָּהֶם, גַּם יְצִירַת הַחֹשֶׁךְ, וְנָזַר עָלָיו לְשַׁמֵּשׁ עֲבוֹת לְמִצְרַיִם (שמות רבה יד,א), וּבְמַכַּת בְּכוֹרוֹת נוֹדַע כִּי הוּא הַיּוֹצֵר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה וּמַכִּיר טִפַּת הַבְּכוֹר (בבא מציעא סא,ב), גַּם בְּאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ צִוָּה ה' מְצוַת (שמות רבה יג,ב) "קַדֶּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר", וְיִהְיֶה זֶה לְזִכָּרוֹן כִּי הוּא יוֹצְרוֹ מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁמָּצָא רָשָׁע זֶה הִקְשָׁה ה' לִבּוֹ "לְמַעַן שִׁתִי אוֹתֹתַי אֵלֶּה" שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לְאוֹת וּלְמוֹפֵת לְמַעַן הַזְּנִיחֵךְ, יִהְיוּ בְּקִרְבּוֹ שֶׁתִּתְמְצָאנָה אוֹתוֹ כּוֹסוֹת הַמַּרְעֵלָה גַּם כֵּן לְצַד רִשְׁעוֹ, וְזוּלַת טַעַם זֶה לֹא הָיָה ה' מְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכוֹת בִּשְׁבִילוֹ לְבַד.

ב **וּלְמַעַן תְּסַפֵּר וגו'.** צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לְטַעַם זֶה, וְלֹא הִסְפִּיק בְּטַעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁה' חָפֵץ לְהָשִׂים אוֹתוֹת אֵלֶּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ. עוֹד, מַה הוּא "אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם", וּמַה הוּא "וְאֶת אֹתֹתַי" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וִידַעְתֶּם** וגו':

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא כִּי בָּא ה' לְהוֹדִיעַ כִּי אֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בַּהֲבָאַת הָאוֹתוֹת בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בְּפַרְעֹה, אֶלָּא לְחַזֵּק הָאוֹתוֹת שֶׁבָּהֶם עִקַּר הָאֱמוּנָה בְּלֵב יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה רָשׁוּם בַּל יִשָּׁכַח לָנֶצַח, כִּי כְּשֶׁיִּהְיֶה בְּקִרְבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה יִהְיֶה בִּזְכרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וָעֶד. וְהַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת חוּלִין (חולין עה:) בְּדִין בֶּן פְּקוּעָה, כָּל שֶׁיִּהְיוּ בוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים הַמַּפְלִאִים יִהְיֶה מוּזְכָּר תָּמִיד, וּכְשֶׁיִּרְאוּ שֶׁאוֹכְלוֹ בְּלֹא שְׁחִיטָה לֹא יַחְשְׁדוּהוּ כִּי מוּזְכָּר הוּא בֵּינֵיהֶם, כִּי תְּרֵי תְּמִיהֵי מִדְּכַר דְּכִירֵי אִינְשֵׁי. וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַפֶּלֶא שֶׁיַּפְלִיא ה' לְהוֹדִיעָם כִּי הוּא שׁוֹלֵט בָּרוּחַ וּבַמַּיִם וּבָעָפָר וּבְבַעֲלֵי חַיִּים וּבָאֵשׁ וּבָאֲוִיר וְכַדּוֹמֶה, אֵין זֶה מַסְפִּיק שֶׁיִּזָּכֵר הַדָּבָר בִּתְמִידוּת לְעוֹלָם לַחְקֹק הָאֱמוּנָה, אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹת הַפְלָאָה שְׁנִיָּה, כִּי יַפְלִיא ה' לְהָרַע אֶת פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו לְהַשְׁקוֹתָם כּוֹסוֹת לַעֲנָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן לְכָל גּוֹי. וְזֶה לְךָ נְעִימוּת אִמְרֵי נֹעַם "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ" עִנְיָן זֶה, וְהַסִּפּוּר מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר תָּמִיד בְּזִכְרוֹנְךָ זוּלַת בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי תְּמִיהוֹת: הָאַחַת **אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם** חֲרֵי תְּמִיהָה אַחַת, הֲגַם שֶׁהָיָה ה' עוֹשֶׂה לָהֶם צָרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם שִׁדּוּד הַמַּעֲרָכוֹת וְהַטִּבְעִיּוֹת, אַף עַל פִּי כֵן לְצַד רֹב הַצָּרוֹת וְהַמַּכּוֹת עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְכָל מַכָּה הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע וְחָמֵשׁ מַכּוֹת, לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי, הִנֵּה הַדָּבָר תָּמוּהַּ, וּתְמִיהָה זוֹ לְבַד לֹא דְּכִירֵי אִינְשֵׁי וְלֹא יְסַפְּרוּ מַעֲשֶׂה ה'. וְאָמַר **וְאֶת אֹתֹתַי**, פֵּרוּשׁ, הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה ה' תְּמִיהָה שְׁנִיָּה, שֶׁגַּם בְּלֹא עִנְיַן מִצְרַיִם הָאוֹת מֵעַצְמוֹ הוּא דָּבָר פֶּלֶא, וּבְאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי פְּלָאוֹת "תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ" וגו'. וְתַכְלִית הַמְכֻוָּן בַּסִּפּוּר הוּא "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'" וְאֵין עוֹד, וְתַכְזִיבוּ הָאֱמוּנוֹת זוּלָתִי זֶה. וְכֵן תִּמְצָא כְּשֶׁדִּבֵּר אִתָּנוּ ה' בְּרוּחַ הוּא בְּהַר סִינַי פֶּתַח דְּבָרָיו יִתְבָּרַךְ אָמַר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", וְזֶה לְךָ הָאוֹת, "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְהוּא שֶׁהִקְדִּים דְּבָרָיו כָּאן וְאָמַר "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'", כִּי יַכִּירוּ בָּזֶה בְּחוּשׁ הָרְאוּת צֶדֶק הָאֱמוּנָה מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג אָדָם מֵהָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם, בָּרוּחַ אֲשֶׁר כֵּן עָשָׂה לָנוּ.

ו **וַיָּבֹא וַיֹּצֵא.** זִלְזְלוּ בְּעֵינָיו, שֶׁאַחַר שֶׁהִתְרָה וְאָמַר "ה' הַצַּדִּיק" וגו' וְחָזַר לְסַרְחוֹנוֹ, לָזֶה פָּנָה וְיָצָא כְּדַרְכּוֹ הַנָּהוּג עִם שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְתִמְצָא כִּי גַּם פַּרְעֹה הָרָשָׁע שִׁלֵּם לוֹ כֵּן, דִּכְתִיב "וַיִּוּשַׁב וגו' וַיִּגָּרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַּרְעֹה" (שמות י:ח,יא). וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאַחַר כָּךְ כְּשֶׁקָּרָא לוֹ לְהִתְפַּלֵּל עַל הַסָּרַת מַכַּת הָאַרְבֶּה, אָמַר אֲלֵיהֶם "חָטָאתִי לַה' וְלָכֶם" (שמות י:טז), מַה שֶּׁלֹּא הָיָה רָגִיל לוֹמַר קוֹדֶם, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהִתְוַדּוֹת עַל שֶׁנֶּהֱג בָּם מִנְהַג פְּחִיתוּת וַיִּגָּרֶשׁ אוֹתָם.

ז **עַד מָתַי יִהְיֶה וגו'.** לֹא שֶׁהִסְכִּימוּ לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל בְּהֶחְלֵט, כִּי הַנִּבּוּאָה שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה "הִכְבַּדְתִּי" וגו' תַּכְחִישׁ זֶה, אֶלָּא שֶׁרָצוּ שֶׁיֵּלְכוּ בְּאֹפֶן שֶׁיַּחְזְרוּ וַדַּאי. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּשֶׁאָמַר מֹשֶׁה "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ" וגו' וְגֵרְשָׁם פַּרְעֹה, לֹא יָסְפוּ דַּבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה. גַּם פִּיהֶם עָנָה בָם כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בְּסֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה כִּי אֱלֹהֵי הָעִבְרִים הַגְּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא נָטָה יָדוֹ בָּהֶם לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁהָיוּ יוֹקְשִׁים בָּהֶם, וְאֵין לְךָ כְּפִירָה בְּאֶמְתּוּת הָעִנְיָן כָּזֶה.

הֲטֶרֶם תֵּדַע. פֵּרוּשׁ, הַאִם קוֹדֶם שֶׁתִּשְׁלְחֵם תִּרְצֶה לָדַעַת שֶׁאָבְדָה מִצְרַיִם? לָזֶה שַׁלַּח אוֹתָם קוֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ גֶּדֶר זֶה שֶׁל אֲבֵדַת מִצְרַיִם.

וְרָאִיתִי לָתֵת לֵב בַּמֶּה הִסְכִּימָה דַּעְתָּם עַל אֲבֵדַת מִצְרַיִם אַחַר כָּךְ, וְשָׁתְקוּ וְהָלְכוּ לָהֶם. וּלְהָבִין הָעִנְיָן נַשְׁכִּיל בַּחֲקוֹר בָּעִנְיָן מַה הָיְתָה דַּעְתּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו

מִתְּחִלַּת הָעִנְיָן, הַאִם יֵשׁ שׁוֹטֶה גָּמוּר בָּעוֹלָם שֶׁיִּסְבּוֹל כָּל הָרָעוֹת וְהַצָּרוֹת הָהֵמָּה וְיִכָּנִיס עַצְמוֹ בְּסַכָּנוֹת נְפָשׁוֹת, וְעוֹד לוֹ שֶׁלָּקָה אֱלוֹהוֹ וְסָפוּ מִקָּנָיו וְאָבְדוּ צְמָחֵי אֲדָמָה, וְכִמְעַט סָפוּ תַּמּוּ, כְּאָמְרוֹ "הַטָּרֵם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם"? וּמִן הַסְּתָם לֹא יֵאָמֵן כִּי כָּל כָּךְ טִפֵּשׁ הָיָה, וַהֲגַם כִּי הִקְשָׁה ה' אֶת רוּחוֹ, עִם כָּל זֶה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ אֵיזֶה סְבָרָא שֶׁבָּהּ יִתְגַּלֶּה טִפְּשׁוּתוֹ. וְתִגְדַּל הַקַּשְׁיָא בִּרְאוֹת כִּי לֹא שָׁאַל ה' מִמֶּנּוּ אֶלָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וַהֲגַם שֶׁכָּתַבְנוּ שָׁם (שמות ג:יח) כִּי ה' לֹא אָמַר פְּרָט זֶה אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, עִם כָּל זֶה חֲרֵי בְּכָל שְׁלִיחוּתָיו לֹא אָמַר אֶלָּא (שמות ה:א) "וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר", "וַיַּעַבְדֵנִי" (שמות ה:ג), זֶה יַגִּיד כִּי לֹא לַחֲלוּטִין יָצוּ ה'.

וְאָבִין דָּבָר, כִּי הוּא זֶה אֲשֶׁר הִטְעָהוּ לְפַרְעֹה וּלְכָל עַמּוֹ אַף הַשְּׁלִיחוּת אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לִשְׁלֹחַ יִשְׂרָאֵל לָחֹג בַּמִּדְבָּר, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא לָשׁוּב אַחַר כָּךְ. חֲרֵי הוּא גָּלוּי לְפַרְעֹה וּלְעַמּוֹ כִּי לֹא בְּהֶחְלֵט הוּא שׁוֹאֵל, וּמִזֶּה נָפַל הַטָּעוּת כִּי יֵשׁ בְּדָבָר שְׁנֵי צְדָדִין: הָאֶחָד כִּי דִּבֶּר ה' אֱמֶת הוּא כִּי אֵינוֹ חָפֵץ אֶלָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְהַשֵּׁנִי כִּי הַדְּבָרִים בָּאוּ דֶּרֶךְ עָרְמָה וְאֵין דַּעְתּוֹ אֶלָּא לְהוֹצִיאָם לַחֲלוּטִין. וּלְפִי זֶה הַדְּבָרִים מְעִידִים כִּי כְּבָיְכוֹל אֵין כֹּחַ בּוֹ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט, בַּר מִינָן, הָא לָמַדְתָּ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְנִיעָה חַס וְשָׁלוֹם לָרָצוֹן אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְלָזֶה פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו, לְצַד שְׁלִילַת עִקַּר הָאֱמוּנָה בָּהֶם, חָשְׁבוּ צַד הַשֵּׁנִי, וְלָזֶה הִקְשׁוּ עָרְפָּם וּמֵאֲנוּ לְקַבֵּל מַאֲמַר ה', כִּי אָמְרוּ אֵין בְּכֹחוֹ חַס וְחָלִילָה לְהַכְרִיחַ הֶכְרֵחַ גָּדוֹל, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַמַּפְלָא שֶׁעָרוֹם יַעֲרִים. וְלָזֶה הִקְשׁוּ לִבָּם, וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁרָאוּ עֲבָדָיו שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מַכּוֹת וְהִתְרָה בְּמַכָּה שְׁמִינִית שֶׁל הָאַרְבֶּה, נָתְנוּ לֵב לְצַדֵּד צַד הָרִאשׁוֹן, כִּי הָאֱמֶת הוּא שֶׁטָּעָמוֹ שֶׁל הָאֱלוֹהַּ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לְהוֹצִיאָם לַחֲלוּטִין. וְהוּא אָמְרָם **עַד מָתַי יִהְיֶה** וְגוֹ' **שַׁלַּח אֶת הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין כַּוָּנַת ה' אֶלָּא עַל פְּרָט זֶה, וְהַטַּעַם שֶׁבּוֹ הִכְרַחְנוּ הַדָּבָר כִּי הַכָּרְנוּ כִּי כֹּל יָכוֹל, וְאִם הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ שֶׁיֵּלְכוּ לַחֲלוּטִין הָיָה אוֹמֵר כֵּן בְּפֵרוּשׁ וְיֹאבֵד כָּל מְסָרֵב וּמְמָאֵן בִּדְבָרָיו. וְאָמְרוּ **הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם** בַּמַּכּוֹת אֲשֶׁר הִכָּה, הָא לָמַדְתָּ כִּי יָכוֹל הוּא לַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וּלְפִי זֶה הִכְרִיחוּ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא יֵלְכוּ בְּהֶחְלֵט, וְהִצְדִּיקוּ מִפְלְאֵי הַמַּכּוֹת, כִּי אִם הָיָה ה' חָפֵץ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט – אֵין מְיַדּוּ מַצִּיל.

וְתִמְצָא כִּי נִתְחַכֵּם פַּרְעֹה הָרָשָׁע וְהֶשִׁיבָם בְּמִרְמָה, "וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה וְגוֹ', וַיֹּאמֶר לָהֶם מִי וָמִי הַהוֹלְכִים", וְהֶשִׁיבוּהוּ "בְּנְעָרֵינוּ וּבְזִקְנֵינוּ נֵלֵךְ", וְאָמַר לָהֶם "רָעָה נֶגֶד וְגוֹ', לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְגוֹ' כִּי אוֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים, וַיְגָרֶשׁ אוֹתָם" וְגוֹ'. וּמֵאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה נִסְתְּרָה דַּעַת עַבְדֵי פַרְעֹה, כִּי לֹא כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁאֵין הֲלִיכָתָם אֶלָּא לְשָׁעָה, שֶׁהֲרֵי מֵהָעִנְיָן מוּכָח כִּי עָרְמָה בַּדָּבָר, וַהֲלִיכָתָם הֲלִיכַת עוֹלָם. וּלְפִי זֶה חָזְרוּ גַּם כֵּן לַמַּחוֹשׁ הָרִאשׁוֹן, כִּי זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא כֹּל יָכוֹל כַּנִּזְכָּר לְמַעְלָה, וּבָזֶה לֹא הוֹסִיפוּ לְדַבֵּר עוֹד כְּדִבְרֵיהֶם הָרִאשׁוֹנִים.

ח **לְכוּ** עִבְדוּ וְגוֹ'. אָמַר סְתָם הַדְּבָרִים וְנִתְחַכֵּם לְהַרְחִיק שֶׁלֹּא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיִּשְׁאֲלוּ שֶׁיֵּלְכוּ כֻּלָּם, וְלָזֶה דִּבֵּר סְתָם "לְכוּ עִבְדוּ", וְאָמַר **מִי וָמִי**, לֹא לוֹמַר אִם כֻּלָּם אִם מֻעָּט זֶה, וַדַּאי שֶׁלֹּא יֵלְכוּ אֶלָּא בְּנֵי הָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף "לְכוּ הַגְּבָרִים כִּי אוֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים", אֶלָּא גַּם בַּגְּבָרִים הָיָה חָפֵץ שֶׁלֹּא יֵלְכוּ כֻּלָּם.

יב **בָּאַרְבֶּה.** אוּלַי שֶׁיִּקְשֹׁר אַרְבֶּה אֶחָד בְּמַטֵּהוּ, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיְּזַכִּיר שֵׁם הָאַרְבֶּה בִּנְטוֹתוֹ אֶת יָדוֹ לְסִימָן, כִּי נְטִיַּת יָדוֹ הוּא בִּשְׁבִיל אַרְבֶּה.

כב **וַיֵּט** מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ – צָרִיךְ לְדַקְדֵּק, לָמָּה בְּמַטַּת הָאַרְבֶּה הַסְמוּכָה לָהּ, הֲגַם שֶׁאָמַר אֵלָיו ה' נְטֵה יָדְךָ, אָמַר הַכָּתוּב "וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטֵּהוּ" וְגוֹ' (שמות י:יג), וְגַם בְּכָל הַמַּכּוֹת לֹא הָיְתָה מַכָּה שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ נְטִיַּת יָד אֶלָּא מַטֶּה, וּבְמַכָּה זוֹ אָמַר **אֶת יָדוֹ.**

וְאוּלַי שֶׁיִּתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ב), כִּי חֹשֶׁךְ שֶׁל מִצְרַיִם הָיָה מֵאוֹתוֹ חֹשֶׁךְ דִּכְתִיב (תהלים יח:יב): "יָשָׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ", אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא נָהַג מִנְהַג מְעוּט דֶּרֶךְ כְּבוֹד לִנְטוֹת מַטֵּהוּ כְּלַפֵּי מַעְלָה.

גַּם לְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (שמות רבה יד,ב) שֶׁחֹשֶׁךְ זֶה הָיָה מַגֵּיהִנֹּם, אוּלַי כִּי שְׁנֵיהֶם נִתְכַּוְּנוּ אֶל הָאֱמֶת, כִּי שְׁנֵי מִינֵי חֹשֶׁךְ הָיוּ: אֶחָד שֶׁשִּׁמֵּשׁ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁלֹּא רָאוּ וְגוֹ', וְאֶחָד שֶׁשִּׁמֵּשׁ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים אֲחֵרִים שֶׁלֹּא קָמוּ וְגוֹ'.

כג **וּלְכָל** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר וְגוֹ'. דִּקְדֵּק לוֹמַר **וּלְכָל**, לוֹמַר שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּצְרִי הָיָה לוֹ אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם שֶׁל הַמִּצְרִיִּים. אוֹ יְכַוֵּן לוֹמַר: אוֹר זֶה מִנַּיִן מוֹצָאוֹ? וְאָמַר שֶׁהוּא **אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם**, וְחָסֵר תֵּיבַת "אֲשֶׁר", וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת יְקַצְּרוּ כֵּן. וְהַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ב) כִּי הָרְשָׁעִים מִתְכַּסִּים בַּחֹשֶׁךְ, וְהוּא אֲשֶׁר כִּסָּה הַמִּצְרִים הָרְשָׁעִים, וּכְנֶגֶד הַצַּדִּיקִים עֲלֵיהֶם יִזְרַח הַשֶּׁם בָּרוּךְ הוּא, וְאוֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ, וּמֵאוֹר מוֹשְׁבוֹתָם לְוָה לָהֶם הַשֶּׁם בָּרוּךְ הוּא חֵלֶק אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם**:

כד **וַיִּקְרָא פַרְעֹה וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי הַחֹשֶׁךְ, כִּי קוֹדֶם "לֹא קָמוּ אִישׁ" וְגוֹ', וְלָזֶה דִּבֵּר הָרָשָׁע קָשׁוֹת לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף וְגוֹ' רְאוֹת פְּנַי תָּמוּת", כִּי אִם חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵהוּ הָיָה מְדַבֵּר תַּחֲנוּנִים.

גַּם טַפְּכֶם. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְמִיךְ הַהוֹלְכִים יַחַד וְאַחַר כָּךְ הַמַּצְגִּים, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "לְכוּ עִבְדוּ וְגוֹ' גַּם טַפְּכֶם גַּם צֹאנְכֶם", רַק "צֹאנְכֶם" וְגוֹ' – אוּלַי שֶׁנִּתְחַכֵּם הָרָשָׁע לְהַקְדִּים הַתְּנַאי קוֹדֶם לַמַּעֲשֶׂה, וְזֶה שְׁעוּר דְּבָרָיו: **לְכוּ עִבְדוּ** כְּדִבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהַגְּבָרִים הֵם הָעוֹבְדִים וְלֹא הַטַּף, רַק אִם תַּעֲשׂוּ תְּנַאי זֶה **שֶׁצֹּאנְכֶם**

וגו׳ **יָצָא**, בִּתְנַאי זֶה **גַּם טַפְּכֶם יֶלֶף** וגו׳, וְזוּלַת הַתְּנַאי לֹא יֵלְכוּ אֶלָּא הָעוֹבְדִים, שֶׁהֵם הַגְּבָרִים, וְלֹא הַטַּף. וְאִם הָיָה מַקְדִּים הַמַּעֲשֶׂה לוֹמַר ״גַּם טַפְּכֶם״ וגו׳ וְאַחַר כָּךְ ׳אָמַר ״רַק צֹאנְכֶם״, הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם וְהַתְּנַאי בָּטֵל. וְאוּלַי שֶׁגַּם בֵּין הַגּוֹיִם יַקְפִּידוּ עַל דִּיּוּק זֶה, לֶהֱיוֹת דִּבְרֵי סְבָרָא וְהֵם דְּבָרִים הָרְגִילִים בְּמֶקַח וּמִמְכָּר.

כה גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ. קָשֶׁה, אֵיךְ שָׁאוֹל יִשְׁאַל עֶבֶד ה׳ זִבְחֵי אֱלֹהִים מֵאִישׁ בָּזוּי וְטָמֵא אֲשֶׁר הֵרִים פִּיו בְּקֹדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, נוֹסָף עַל הֱיוֹתוֹ נָכְרִי? הַחֵפֶץ לַה׳ בְּזֶבַח רְשָׁעִים? וַהֲגַם שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה ״אִישׁ אִישׁ״ לְרַבּוֹת (חולין יג,ב), אַךְ וְרַק לֹא לִשְׁאוֹל מִמֶּנּוּ.

אָכֵן דִּבְרֵי פִּי חָכָם, דִּקְדֵּק בִּלְשׁוֹנוֹ וְאָמַר **וְנַעֲשֶׂינוּ**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״לַעֲשׂוֹת לַה׳ אֱלֹהֵינוּ״, אֶלָּא נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁהוּא יִתֵּן בְּיָדָם מִקְנֶה הָרָאוּי לִזְבָחִים, וַאֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה לַה׳ אֱלֹהֵינוּ לְצֹרֶךְ עַצְמֵנוּ, אֶלָּא שֶׁהוּא יַמְצִיא לָהֶם מַתָּנָה שֶׁיִּסְתַּפְּקוּ מִמֶּנָּה לִזְבְחֵיהֶם לַה׳. גַּם בָּזֶה לֹא קָשֶׁה אָמְרוֹ ״זְבָחִים וְעוֹלוֹת״ לַתַּנָּא שֶׁאָמַר (מנחות עג:) שֶׁאֵין מְקַבְּלִין מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם אֶלָּא עוֹלָה וְלֹא שְׁלָמִים, וַהֲרֵי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב כָּאן ״זְבָחִים וְעוֹלוֹת״, וְלִדְבָרֵינוּ לֹא קָשֶׁה.

כו וְגַם מִקְנֵנוּ וגו׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר אֵלָיו ״גַּם אַתָּה תִּתֵּן״? זֶה יַגִּיד שֶׁמִּלְבַד שֶׁיִּקָּחוּ מִקְנֵיהֶם גַּם אַתָּה וגו׳, אִם כֵּן הֲרֵי הִזְכִּיר מִקְנֵיהֶם. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁחָשׁ שֶׁיָּבִין פַּרְעֹה כִּי אָמְרוֹ ״גַּם אַתָּה״ לֹא יִרְמֹז הַקּוֹדֵם עַל מִקְנֵיהֶם אֶלָּא עַל הַטַּף, כִּי מִלְּבַד שֶׁיֵּלֵךְ הַטַּף גַּם צָרִיךְ הוּא לִתֵּן וגו׳, לָזֶה בֵּאֵר הַדְּבָרִים שֶׁעַל הַמִּקְנֶה, זֶה דָּחַק. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח** וגו׳, מַה חִדּוּשׁ בָּזֶה? אִם לְהוֹדִיעוֹ שֶׁעוֹבְדִים ה׳ בִּזְבִיחַת צֹאן, הֲלֹא כְּבָר אָמַר אֵלָיו ״גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵינוּ זְבָחִים״ וגו׳, אִם כֵּן אֵין חִדּוּשׁ בְּהוֹדָעָה זוֹ. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ ״לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד״, כִּי פְּשַׁט הַדְּבָרִים יַגִּיד בָּזֶה הוּא עַל הַשְּׁעוּר שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים כַּמָּה תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה, וְלָזֶה צְרִיכִין לְמִקְנֵיהֶם וְגַם הוּא יִתֵּן אִם יַחְפֹּץ, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר ״כַּמָּה נַעֲבֹד״.

אָכֵן נִרְאֶה כִּי נִתְכַּוֵּן לִשְׁלוֹל טַעֲנָה אַחַת לְבַל יִטְעוֹן אוֹתָהּ פַּרְעֹה, וְהוּא כִּי יִקְחוּ מִן הָרָאוּי לִזְבּוֹחַ לַה׳ וּמִן שֶׁאֵינוֹ רָאוּי יַצִּיג. לָזֶה אָמַר ״וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ״ – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אוֹתָם שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לִזְבִיחָה, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה** – פֵּרוּשׁ, כָּל רֶגֶל בְּהֵמָה, וּבִכְלָל זֶה נִכְלָל סוּס וּפֶרֶד גָּמָל חֲמוֹר וְכוּ׳, כִּי כֻלָּם יִקָּרֵא לָהֶם מִקְנֶה. וְאָמְרוֹ ״כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח״ יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (כד:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּא שְׁמַע וכו׳ ״אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל מֵיטַב הַצֹּאן וגו׳ לְמַעַן זְבוֹחַ לַה׳״ וגו׳, מַאי מֵיטַב? דְּמֵי מֵיטַב, וּמַאי שְׁנָא דְּאִקְּפוּץ עֲלֵיהֶם זְבִינָא, עַד כָּאן. הִנֵּה שֶׁהַגַּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״לְמַעַן זְבוֹחַ לַה׳״ מְפָרֵשׁ לָהּ הַתַּלְמוּד לְמַעַן קְנוֹת מִדְּמֵיהֶן זְבָחִים, וּכְמוֹ כֵן יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ כָּאן **כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח** – פֵּרוּשׁ, גַּם שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לִזְבִיחָה אַף עַל פִּי כֵן יִצְטָרֵךְ לָנוּ לְטַעַם **כִּי מִמֶּנּוּ** – פֵּרוּשׁ, מִדָּמָיו נִקַּח לַעֲבוֹד ה׳, פֵּרוּשׁ צָרְכֵי עֲבוֹדָה, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״מִמֶּנּוּ נִזְבַּח לַה׳ אֱלֹהֵינוּ״.

וְאָמְרוֹ **וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד.** פֵּרוּשׁ: וְאִם תֹּאמַר נִשְׁעַר שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לָעֲבוֹדָה וְהַשְּׁאָר יֵצֵא, לָזֶה אָמַר ״לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד״. תֵּבַת ״מַה״ תִּסְבּוֹל שְׁנֵי עִנְיָנִים וְלִשְׁנֵיהֶם נִתְכַּוֵּן: הָאֶחָד הוּא כַּמָּה, וְהַשֵּׁנִי מַה הוּא אֹפֶן הָעֲבוֹדָה שֶׁיִּצְוֵנוּ הָאֵל אוֹתָנוּ, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר שֶׁנִּבְנֶה בִּנְיָן לִזְבּוֹחַ בּוֹ וּכְלֵי זָהָב אֵין שִׁעוּר וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וַעֲבוֹדוֹת אֲחֵרִים, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ ״וְנִזְבְּחָה״ וגו׳, הֲרֵי אָמַר עוֹד ״שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֵנִי״ (שמות ד:כג) וְהִכְנִיס פְּרָטִים אֲחֵרִים בִּכְלַל זֶה מִלְּבַד הַזְּבִיחָה, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין דָּבָר זֶה שֶׁל הַזְּבִיחָה מְסֻיָּם שֶׁאֵין זוּלָתָהּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָנוּ צְרִיכִין לְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ לָנוּ וְגַם אַתָּה תִּתֵּן.

וְאָמְרוֹ **עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה,** נִתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב כִּי ׳אָמַר אֵלָיו: הֲלֹא נָבִיא אַתָּה, וּשְׁאַל לְךָ דָּבָר זֶה מֵה׳ וְיִתְבָּרֵר הָעִנְיָן, וַיֹּצֵג דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ צֹרֶךְ. לָזֶה אָמַר ״עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה״, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין זֶה מֻהֲמוּסָר לִשְׁאוֹל אֶת אֱלֹהֵינוּ עַל הַדָּבָר לָדַעַת מַה יַּחְפֹּץ עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה בִּמְקוֹם הָעֲבוֹדָה, אָז נֵדַע הַדָּבָר. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁפַּרְעֹה לֹא הִצְדִּיק תְּשׁוּבָה זוֹ וְחָשַׁד כִּי מֹשֶׁה עָרוֹם יַעֲרִים עָלָיו וְדִבְרֵי עַצְמוֹ מֹשִׁיב וְאֵין חֵס וְשָׁלוֹם בְּפִיהוּ נְכוֹנָה, כִּי מִן הַסְּתָם יוֹדְעִים גַּם יְכוֹלִים לֵידַע, אֶלָּא מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אָמַר תְּשׁוּבָה זוֹ לְנַגְּדוֹ, לָזֶה נִתְכַּעֵס עָלָיו וְאָמַר אֵלָיו: ״אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי״ וגו׳.

כז וַיְחַזֵּק ה׳ וגו׳ וְלֹא אָבָה וגו׳. יָעִיד הַכָּתוּב כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שְׁלִילַת שְׁלִיחוּת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא נִשְׁאַר בְּדַעְתּוֹ לַחְשֹׁב מַחְשָׁבוֹת אִם יָחוּשׁ לַמַּכּוֹת אוֹ אִם יִסְבֹּל מַכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת, אֶלָּא חָתַם הַדָּבָר יַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי ה׳ הֲגַם שֶׁיֵּהָרֵג.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת אֹפֶן שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ עָלָיו עוֹד מַכּוֹת, וּבָזֶה אֵין הֶכְרֵחַ לְשַׁלְּחֵם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר סָמוּךְ לְאָמְרוֹ ״וְלֹא אָבָה״, **וַיֹּאמֶר לוֹ פַּרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי** וגו׳. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁהִשְׁכִּיל בְּתִשַּׁע מַכּוֹת שֶׁבָּאוּ עָלָיו, שֶׁכֻּלָּן הָיוּ עַל זֶה הָאֹפֶן: שְׁתַּיִם בְּהַתְרָאָה וְאֶחָד בְּלֹא הַתְרָאָה, לְמַאן דְּאָמַר שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת הָיָה מַתְרֶה עַל כָּל מַכָּה וּמַכָּה, וּלְמַאן דְּאָמַר שָׁבוּעַ אֶחָד, אָמַר מֵעַתָּה בְּמַכָּה זוֹ הַבָּאָה תִּתְחַיֵּב לִהְיוֹת הַהַתְרָאָה, וְאִם אֵין הַתְרָאָה אֵין מַכָּה. לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר ״הִשָּׁמֶר לְךָ אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי״, וְכֵינָן שֶׁכֵּן אֵין הַתְרָאָה, וְכֵינָן שֶׁאֵין הַתְרָאָה אֵין מַכָּה. וְהִנֵּה לֹא הִקְשָׁה ה׳ אֶת לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא עַד כְּלוֹת תִּשַּׁע מַכּוֹת וְלֹא נִשְׁאֲרָה אֶלָּא מַכַּת בְּכוֹרוֹת. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף עוֹד** וגו׳. וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי מֹשֶׁה כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי אוֹתָם בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא בְּפָסוּק (שמות ז:ג) ״וַאֲנִי אַקְשֶׁה וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה״ וגו׳.

וּבָרָךְ רֶמֶז יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כֵּן דִּבַּרְתָּ** תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁאָמַר לוֹ ״בְּיוֹם רְאוֹתְךָ פָּנַי תָּמוּת״, הֵשִׁיבוֹ כִּי אֵינוֹ יָכוֹל לְהָמִית וְאֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא כֹּחַ הַדִּבּוּר, וְהוּא אָמְרוֹ ״כֵּן דִּבַּרְתָּ״ וְלֹא ״כֵּן תַּעֲשֶׂה״. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כְּבָר דִּבַּרְתָּ כֵּן פַּעַם אַחֶרֶת, וְהַמְכֻוָּן הוּא רְאֵה מַה עָלְתָה בְיָדְךָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,לא) בְּפָסוּק (שמות ב:טו) ״וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה״ וְלֹא עָלְתָה בְיָדוֹ, גַּם אָמְרוּ (ילקוט שמעוני קע״ה) שֶׁהָרַג כָּל שׁוֹעֲרָיו שֶׁהִנִּיחוּ לְמֹשֶׁה לִכָּנֵס וְהֵשִׁיבוּ

כִּי אֵין לָהֶם שְׁלִיטָה עָלָיו, וְאִם כֵּן הַבָּזוי אֵיךְ מַחְלִיט לוֹמַר "בְּיוֹם וְגוֹ' תָּמוּת". וּכְנֶגֶד הָעִנְיָן מִצַּד עַצְמוֹ שֶׁאֵין אַתָּה חָפֵץ לְרָאוֹת פָּנַי גַּם אֲנִי אֵין אֲנִי חָפֵץ לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּתְךָ, "לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ':

פרק יא

א **וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' עוֹד נֶגַע וְגוֹ'.** פָּרָשָׁה זוֹ מַגֶּדֶת מַה שֶּׁכְּבָר אָמַר ה' קוֹדֶם. וְתִמְצָא כִּי הַתְחָלַת הַמַּכּוֹת נִבּוּאָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהָיְתָה בְּמִדְיָן אָמַר לוֹ (שמות ג:יט) "לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה וְשָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְגוֹ' וְנָתַתִּי אֶת חֵן הָעָם וְגוֹ' וְשָׁאֲלָה" וְגוֹ'. וּנְבוּאָה שְׁנִיָּה גַּם כֵּן בְּמִדְיָן הוֹדִיעוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת, דִּכְתִיב (שמות ד:כב) "בְּנִי בְכוֹרִי וְגוֹ' וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ", חֲרִי בְּיָדוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת בָּאַחֲרוֹנָה. וּנְבוּאָה שְׁלִישִׁית בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אָמַר אֲלֵיהֶם (שמות ז:ד) כִּי סִימָן סוֹף הַמַּכּוֹת הוּא כְּשֶׁלֹּא יִשְׁמַע לָהֶם פַּרְעֹה, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִרְצֶה לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵיהֶם עוֹד. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ' מִזֶּה יָדַע כִּי הִגִּיעַ זְמַן מַכָּה הָאַחֲרוֹנָה שֶׁבָּהּ יֵצְאוּ, וְיָדַע אוֹתָהּ כִּי הִיא זוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל וְכוּ' הַנֶּאֱמֶרֶת אֲלֵיהֶם בְּסִמִיכוּת מִצְוַת "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ". וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיֹּאמֶר ה' עוֹד נֶגַע** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כְּבָר אָמַר ה' "עוֹד" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁהוּא מַה שֶּׁכָּתַב בַּנְּבוּאוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת כְּמוֹ שֶׁרָשַׁמְתִּי. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה תֵּכֶף אֶל פַּרְעֹה "כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה" וְגוֹ'. וְהַגַּם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁאָמַר לוֹ ה' שָׁם פֶּרֶט זֶה שֶׁל כַּחֲצוֹת, יִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ כִּי כֵן הָיוּ שָׁם הַדְּבָרִים אֶלָּא שֶׁקִּצֵּר, וּמִמְּקוֹמוֹ אַתָּה לָמֵד כִּי כֵן אָמַר אֵלָיו ה'. וּמַעַתָּה לֹא נֶאֶמְרָה נְבוּאָה זוֹ בְּמִצְרַיִם. גַּם לֹא קָשֶׁה לָמָּה יָצוּ ה' פַּעֲמַיִם עַל שְׁאֵלַת כֵּלִים מִמִּצְרַיִם.

ד **כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה.** כְּבָר דִּבְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ד.) בְּטַעַם אָמְרוֹ כַּחֲצוֹת בְּכ"ף. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּין עוֹד עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מג,ג) בְּפָסוּק (בראשית יד:טו) "וַיֶּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" כִּי לֵיל ט"ו בְּנִיסָן הָיָה. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב) כִּי הֲרִיגַת אַרְבָּעָה מְלָכִים שֶׁהָרַג אַבְרָהָם אִבְּדָה כַּמָּה אֻמּוּנוֹת, גַּם הָיְתָה מִלְחָמָה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה וּרְשׁוּמָה בְּמַלְכֵי עוֹלָם, כִּי הָיוּ מְלָכִים תַּקִּיפִים וְשָׁלְטוּ עַל חֲמִשָּׁה מְלָכִים גְּדוֹלִים וְתַקִּיפִים, וְאָדָם אֶחָד הוּא וְעַבְדֵי בֵיתוֹ נִצְחוּם. לָזֶה צִיֵּן לוֹ הַזְּמַן וְאָמַר לוֹ **כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה** הַיְדוּעַ בָּעוֹלָם, שֶׁיְּצָאתִי לְיַשֵּׁעַ אַבְרָהָם אֲבִיהֶם, כְּמוֹ כֵן "אֲנִי יוֹצֵא" וְגוֹ':

אֲנִי יוֹצֵא וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לִי כַּמָּה מְשֻׁרְתִים, אַף עַל פִּי כֵן אֲנִי בְּעַצְמִי אֵצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. וְהַטַּעַם לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: א', לְחִבַּת הַבָּנִים, שֶׁתִּהְיֶה יְצִיאָתָם עַל יָדוֹ בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. ב', כִּי אֵין מַלְאָךְ מַבְחִין הַמַּבְחָנָה הַגְּדוֹלָה מִי הוּא שְׁנוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל אָדָם שֶׁיִּקָּרֵא גַּם כֵּן בְּכוֹר, הֲגַם שֶׁהוּא שֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי לַבֶּטֶן, זוּלַת הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא מַכִּיר הַטִּפּוֹת שֶׁצָּר מִי וָמִי הַבְּכוֹר.

ה **וּמֵת כָּל בְּכוֹר.** וְלֹא אָמַר "וְהָרַגְתִּי כָּל" וְגוֹ', לֶהֱיוֹת כִּי ה' בָּרוּךְ הוּא פּוֹעֵל הַטּוֹב בְּיָדוֹ, אֲבָל פְּעֻלַּת הָרַע יָצוּ לְמִשְׁרְתָיו עוֹשֵׂי דְבָרוֹ וְהֵם יַעֲשׂוּ, לָזֶה לֹא אָמַר "וְהָרַגְתִּי" אֶלָּא "וּמֵת", פֵּרוּשׁ, עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וּמַעֲשֶׂה ה', הֶמָּה הַזְכָּרַת הוֹדַעַת הַבְּכוֹרוֹת זֶה הוּא, וְזֶה גּוֹרֵם כִּי הַמַּשְׁחִית יַשְׁחִיתֵנוּ וּמֵת, וּמִזֶּה יִתְגַּלֶּה פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "וְהִכֵּיתִי" שֶׁהוּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לד,א) יָהֵב בֵּיהּ עֵינֵיהּ וְקַטְלֵיהּ, גַּם אָמְרוּ וְנַעֲשֶׂה גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת. וְהִנֵּה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה יְרַחֲקֵם הַשֵּׂכֶל, כִּי אֵיךְ תִּהְיֶה רְאִיַּת צַדִּיק לְרָעָה, וַהֲלֹא כְּתִיב (משלי כב:ט) "טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ", גַּם צַיִן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (זהר ח"ג ריא,א) לְרַע עַיִן הַמַּזִּיק בְּעֵינוֹ כִּי הוּא חֵלֶק רַע. אֲכָן אַחַר הַהַשְׁקָפָה בִּדְקְדּוּק אָמְרָם "יָהֵיב עֵינֵיהּ", הָיָה לוֹ לוֹמַר "רָאָה בּוֹ בְּעֵינָיו", אֶלָּא לֶהֱיוֹת כִּי כָּל חֵלֶק רַע שֶׁבָּעוֹלָם בְּהֶכְרֵחַ כִּי יִהְיֶה לוֹ דָּבָר הַמַּעֲמִיד כָּל שֶׁהוּא מֵהַחִיּוּנִי שֶׁהוּא בְּחִינַת הַטּוֹב, כִּי חֵלֶק הָרַע שָׁם מִיתָה יֵשׁ לוֹ וְאֵיךְ יִהְיֶה וְיִהְיֶה בַּמְּצִיאוּת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיִּתְנוֹעֵעַ וְיֵלֵךְ כְּבַעֲלֵי חַיִּים. לָזֶה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ חֵלֶק כָּל שֶׁהוּא מִבְּחִינָה הַנִּקְרֵאת חַיִּים וְזֶה חֵלֶק טוֹב. וּבָזֶה תַּשְׁפִּיל לְהָבִין מֵאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב,א) כִּי לֶעָתִיד לָבֹא יָבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְסמא"ל וְיִשְׁחָטֵהוּ בְּמַעֲמַד הַצַּדִּיקִים וְכוּ' עַד כָּאן. וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין לָהֶם מַשְׁמָעוּת כִּי לֹא יַצְדִּיק שְׁחִיטָה לְמַלְאָךְ, וּלְמָה שֶׁהִקְדִּימָנוּ תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כִּי יָסִיר מִמֶּנּוּ חֵלֶק הַמְחַיֵּהוּ, וּבַהֲסָרַת מִמֶּנּוּ חֵלֶק הַטּוֹב זוֹ הִיא שְׁחִיטָתוֹ.

עוֹד יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל מָקוֹר יִשְׂאַף לְמִינוֹ וְיִשְׁאָבֶנּוּ, וְזֶה הוּא סוֹד בְּחִינַת בְּרוּרֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּאֻמְצָעוּת נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל וְעֶסֶק תּוֹרָתָם, וְהַצַּדִּיקִים הָעֲצוּמִים קַדְמוֹנֵינוּ יַכִּירוּ בְּהַבִּיטָם בְּאָדָם רָשָׁע לְבָרֵר מִמֶּנּוּ כֹּחַ הַחִיּוּנִי שֶׁהוּא בְּחִינַת הַטּוֹב בְּאֻמְצָעוּת הָרְאִיָּה הַדַּקָּה אֲשֶׁר יַבִּיטוּ בְּעֵין הַחָכְמָה לְהוֹצִיא חֵלֶק הַטּוֹב הַהוּא, כִּי כְּשֶׁיִּתְפַּוֵּן לְמוּל עֲנַף הַקְּדֻשָּׁה תַּעֲשֶׂה בּוֹ נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק כְּמַעֲשֶׂה אֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת לַבַּרְזֶל הַנִּקְרֵאת קאלמיט"ע בְּלַע"ז שֶׁתּוֹצִיאֶנּוּ מִמָּקוֹם שֶׁנִּקְבַּע שָׁם בְּרִאָיָה, וַה' עָשָׂה דְּמְיוֹנוֹת בָּעוֹלָם לְהַאֲמִין אָדָם בְּתוֹרַת חָכְמָם. וּמַעַתָּה נִמְצָא דַּעַת אֱלֹהִים בְּאָמְרוֹ "וּמֵת כָּל בְּכוֹר", פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֻמְצָעוּת שֶׁאֲנִי עוֹבֵר בְּתוֹךְ מִצְרַיִם בְּזֶה יָמוּת מֵעַצְמוֹ כָּל בְּכוֹר, כִּנְתִינַת עַיִן שֶׁל חֲכָמִים בָּרְשָׁעִים וְעוֹשִׂים אוֹתָם גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת, כִּי בְּאֻמְצָעוּת כֵּן יֵצֵא מֵהֶם הַחִיּוּנִיּוּת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁבַּפְּרִיד מֵהֶם בְּאֻמְצָעוּת הַעֲבָרָתוֹ שָׁם כָּל נִשְׁמוֹת הַבְּכוֹרוֹת, וְהֶבֵן הַדְּבָרִים.

וְאָמְרוֹ **כָּל בְּכוֹר**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁתֵּצֵא הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף לְבַד, אֶלָּא שֶׁגַּם בְּחִינַת נֶפֶשׁ תָּמוּת – גּוּף וְנֶפֶשׁ שֶׁל קְלִפַּת בְּכוֹר מִצְרַיִם. וְאוּלַי כִּי בָּזֶה לֹא נִתְעַצֵּם שׁוּם

גְּלוּת עוֹד כִּבְחִינַת גְּלוּת וְשִׁעְבּוּד מִצְרַיִם, כִּי אָבַד כֹּחַ הַקְּלִפָּה הֶעָצוּם שֶׁהוּא בְּחִינַת בְּכוֹר:

וָאֶרְאֵיתִי לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַכַּת בְּכוֹרוֹת. עוֹד לָמָּה ה׳ הִכָּה אֲפִילּוּ בְּכוֹר שֶׁאֵינוֹ מִצְרִי, דִּכְתִיב (שמות יב:כט) ״בְּכוֹר הַשֶּׁבִי״. וְאוּלַי כִּי הַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁמְּצִינוּ שֶׁקָּרָא ה׳ לְיִשְׂרָאֵל (שמות ד:כב) ״בְּנִי בְכוֹרִי״, וּכְבָר הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב רסג) כִּי כָּל מַה שֶּׁבָּרָא ה׳ בְּמִדַּת הַטּוֹב גַּם זֶה לְעַמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים בִּבְחִינַת הָרַע, וְכָל בְּחִינָה וּבְחִינָה שֶׁיֵּשׁ בַּקְּדֻשָּׁה יֵשׁ כְּנֶגְדָּהּ בַּקְּלִפָּה, וְהַקְּלִפָּה מִתְאַמֶּצֶת וּמִתְחַזֶּקֶת לֶאֱחֹז בָּהּ. וְלָזֶה כְּנֶגֶד בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה הָיְתָה בְּחִינַת בְּכוֹרָה שֶׁבַּקְּלִפָּה אוֹחֶזֶת וְתוֹקֶפֶת בָּהּ לְבַל שַׁלַּח, עַד אֲשֶׁר הָרַג ה׳ כָּל שֵׁם הַבְּכוֹרָה שֶׁבִּקְלִפַּת מִצְרַיִם, בֵּין שֶׁל הָאֻמּוֹת שֶׁהָיוּ שָׁם, דִּכְתִיב ״עַד בְּכוֹר הַשֶּׁבִי״ ו״בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה״ ״וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה״. וְגַם בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל קִדֵּשׁ אוֹתָם ה׳ כְּאָמְרוֹ (במדבר ח:יז) ״כָּל בְּכוֹר וְגוֹ׳ הקְדַּשְׁתִּי אוֹתָם לִי״, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשָּׁאֵר בְּכוֹרָה זוֹלַת שֶׁל קֹדֶשׁ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ ה׳. וְלָזֶה מֵת אֲפִילּוּ בְּכוֹר בְּהֵמָה, וְכֵיוָן שֶׁנִּגְעֲקַר שֵׁם זֶה נָפַל עָנָף הָרַע שֶׁהָיָה מַחְזִיק בִּבְכוֹר הַקְּדֻשָּׁה, וְלָזֶה תֵּכֶף יָצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁיָּצְאוּ וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, חָשְׁבוּ שֶׁעֲדַיִן יֵשׁ בָּהֶם כֹּחַ לֶאֱחֹז בָּם, וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה בְּיָדָם — לֹא נוֹתַר בָּהֶם עַד אֶחָד.

ז **וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בָּזֶה, וְאִם לוֹמַר שֶׁלֹּא יָמוּת אָדָם מֵהֶם, הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּפֵרוּשׁ ״וְלֹא יָמוּת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא ס:): כְּלָבִים צוֹעֲקִים מִלְּאַךְ הַמָּוֶת בָּעִיר, לָזֶה אָמַר **וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** וְגוֹ׳, כְּדֵי שֶׁתֵּדַע שֶׁלֹּא יָמוּת מֵהֶם אָדָם, שֶׁלֹּא יֵחָרֵץ כֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ שָׁם. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא נִרְאָה בֵּינֵיהֶם מְחַבֵּל, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה**:

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְרַמֹּז לוֹ כִּי דַּוְקָא בְּמָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פְּרוּשׁ, כֻּלָּם יַחַד יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל, ״לֹא יֵחָרֵץ כֶּלֶב״ וְגוֹ׳, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֵין זָר אִתָּם, אֲבָל אִם לֹא יִהְיוּ כֻּלָּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה בֵּינֵיהֶם אִישׁ מִצְרִי, יֵחָרֵץ כֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ. הָא לָמַדְתָּ כִּי יֵרָאֶה שָׁם מַשְׁחִית. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לוֹמַר לוֹ כִּי לֹא תוֹעִיל עָרְמָה לַבְּכוֹרוֹת לְהִמָּלֵט, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַבְּאוּ הַבְּכוֹרוֹת הַמִּצְרִים בֵּין יִשְׂרָאֵל לֹא יִמָּלְטוּ בְּאֶמְצָעוּת זֶה, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יח,ב).

ח **וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ וְגוֹ׳.** כָּאן הִבְטִיחַ כִּי עֲבָדָיו אֵלּוּ יִחְיוּ וְלֹא יָמוּת מֵהֶם אֶחָד בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת. וְאוּלַי שֶׁהָיוּ כֻּלָּם פְּשׁוּטִים וְאֵין בְּכוֹר בֵּינֵיהֶם וְיָדַע בִּידִיעַת נָבִיא. אוֹ הֲגַם שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם בְּכוֹרוֹת, אַף עַל פִּי כֵן הוֹצִיאָם מִכְּלַל הַמַּכָּה, וְהַטַּעַם לֹא לְצַד צִדְקוּתָם אֶלָּא לְצַד שֶׁבִּזְהוּ פַּרְעֹה הָרָשָׁע בְּפָנֵיהֶם וְדִבֵּר אֲלֵיהֶם כְּדַבֵּר הַנָּבָל ״אַל תּוֹסֶף רְאוֹת וְגוֹ׳ כִּי בְיוֹם״ וְגוֹ׳, לָזֶה צָרִיךְ גַּם הוּא לְהִתְבַּזּוֹת בְּפָנֵיהֶם כְּדִין הַמְבַיֵּשׁ חֲבֵרוֹ בְּפָנֵי רַבִּים שֶׁצָּרִיךְ לְפַיְּסוֹ בְּפָנֵיהֶם. וְתִמְצָא שֶׁהִקְפִּיד מֹשֶׁה עַל הַדָּבָר, דִּכְתִיב: ״וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה בָּחֳרִי אָף״. וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר מֹשֶׁה אֶלָּא ״וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר גַּם עָלָיו כִּי הוּא בְּעַצְמוֹ יָקוּם לַיְלָה, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר דֶּרֶךְ כָּבוֹד.

וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ ״וְיֹאמְרוּ לִי״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אֶמְצָעוּת הַהִשְׁתַּחֲוָיָה עַצְמָהּ יַגִּיד כִּי כַּוָּנָתָם לֵאמֹר ״צֵא אַתָּה״, כְּיָכֹן שֶׁהוּא אָדוֹן עֲלֵיהֶם, אִם כֵּן הָאָדוֹן יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וְאֵין עָלָיו שִׁלְטוֹן.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי לֶהֱיוֹת כִּי מִנְהַג הַמְּלָכִים כְּשֶׁיָּבֹא אָדָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם דָּבָר יִשְׁתַּחֲווּ לְפָנָיו, וּמִזֶּה יֵדַע הַמֶּלֶךְ כִּי הֵם חֲפֵצִים לְדַבֵּר עִמּוֹ, כִּי אֵין מֵהַמּוּסָר לְדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל בִּלֹא שְׁאֵלַת רְשׁוּת, גַּם אֵין דֶּרֶךְ כְּבוֹד לִשְׁאוֹל רְשׁוּת, לָזֶה יִשְׁתַּחֲוֶה וּבָזֶה יֵדַע הַמֶּלֶךְ כִּי חָפֵץ דָּבָר וְיֹאמַר אֵלָיו דָּבָר. וְהוּא שֶׁאָמַר **וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר**, פְּרוּשׁ, שֶׁהַהִשְׁתַּחֲוָיָה הִיא לְהַגִּיד שֶׁרוֹצִים לֵאמֹר, וְהָאֲמִירָה ״צֵא אַתָּה״ וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַכָּתוּב פְּרָט זֶה בְּאוֹתָהּ הַלַּיְלָה, קְצַר וְאָמַר גְּדוֹלָה מֵהָאָמוּר כָּאן, שֶׁפַּרְעֹה עַצְמוֹ קָם לַיְלָה וְגוֹ׳:

ט **וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ לֹא יִשָּׁמַע.** הַכַּוָּנָה בָּזֶה אוּלַי שֶׁחָשַׁב מֹשֶׁה כִּי פַּרְעֹה בִּרְאוֹתוֹ כָּל הַמּוֹפְתִים וְהַפְּלָאִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה בָּזֶה, הֲגַם שֶׁיִּרְאֶה כִּי הָלְכוּ יִשְׂרָאֵל וְלֹא חָזְרוּ, שֶׁמָּא תִּפּוֹל עָלָיו אֵימָתָה וַפַּחַד וְלֹא יִרְדּוֹף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָזֶה הוֹדִיעוֹ כִּי ״לֹא יִשְׁמַע״, פְּרוּשׁ, לֹא יְקַבֵּל אֲלֵיכֶם, פְּרוּשׁ, לְמַה שֶּׁאַתֶּם חוֹשְׁבִים שֶׁהֶחְלִיט דַּעְתּוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. וְאָמַר לְשׁוֹן עָתִיד לוֹמַר אֲפִלּוּ אַחַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת לֹא אַכְנִיעַ לִבּוֹ לְקַבֵּל לְשַׁלֵּחַ בְּהֶחְלֵט, וְהַטַּעַם ״לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם״ כְּשֶׁיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם. וְאָמְרוּ ״אֶרֶץ״ כְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא י״ד) בְּפָסוּק ״כִּי ה׳ נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם״ וְגוֹ׳, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר מֹשֶׁה **וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ**, וּפְרוּשׁ ״בְּרַגְלֶיךָ״ הוּא בִּרְשׁוּתְךָ, הֲרֵי שֶׁהוֹצִיאָם לָעָם מֵרְשׁוּת פַּרְעֹה וּנְתָנָם בִּרְשׁוּת מֹשֶׁה רוֹעֵנוּ מַלְכֵּנוּ, וּבָזֶה גִּלָּה לוֹ כִּי יְצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם הָיְתָה בַּעֲקִירַת רְשׁוּת פַּרְעֹה מֵעֲלֵיהֶם. לָזֶה אָמַר ה׳ אֶלָיו **לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה**, פְּרוּשׁ, לֹא יָבִין דִּבְרֵיכֶם פַּרְעֹה, וְהַטַּעַם, ״לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתָי״, וְאִם יָבִין הַדָּבָר מֵעֵת שֶׁיֹּאמַר לָכֶם בַּלַּיְלָה (שמות יב:לא) ״קוּמוּ צְאוּ״ יַחְלִיט הַדָּבָר וְאֵין לוֹ מָקוֹם לְרַדֵּף אַחֲרֵיהֶם אַחַר כָּךְ, וְאֵין מָקוֹם לַמּוֹפְתִים שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לְהַרְבּוֹת מֵאִתָּם וַחֲמִשִּׁים מַכּוֹת יְסוֹבְבוּהוּ.

י **וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְגוֹ׳ וַיְחַזֵּק וְגוֹ׳.** כַּוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁעָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא נִתְרַצָּה לְשַׁלְּחָם אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּהֶחְלֵט, אֶלָּא לְצֵאת מֵאַרְצוֹ לְבַד, כְּאָמְרוֹ (שמות ה:ג) ״נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים״.

פרק יב

ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם וְגוֹ'. טַעַם כֻּלָּל "רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא" וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי חֹדֶשׁ זֶה הוּא רֹאשׁ, פֵּרוּשׁ מֻבְחָר שֶׁבֶּחֳדָשִׁים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ל:כג) "בְּשָׂמִים רֹאשׁ".

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לָכֶם**, כִּי אֵינוֹ מְשֻׁבָּח וּמְעֻלֶּה שֶׁבֶּחֳדָשִׁים אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יא.) בְּנִיסָן נִגְאֲלוּ בְּנִיסָן עֲתִידִין לִגָּאֵל, כִּי הַחֹדֶשׁ מְסֻיָּם לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל, וְעַל זֶה "רֹאשׁוֹן הוּא", רָאוּי לִהְיוֹת לָכֶם שֶׁיִּהְיוּ מוֹנִים מִנִּיסָן לְצַד מַעֲלָתוֹ.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה** וְלֹא אָמַר חֹדֶשׁ זֶה, לְרָמֹז עַל הַיְדוּעַ, שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב (שמות טו:ב) "זֶה אֵלִי", כִּי יִהְיֶה זֶה "לָכֶם" שֶׁיִּגָּלֶה לָהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בשלח יד): רָאֲתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם וְכוּ'.

עוֹד יִרְמֹז **כִּי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל כְּנוּי בְּחִינַת הָרֹאשׁ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ עוֹד נִבְזִים וּשְׁפָלִים. עוֹד רָמַז בְּתֵיבַת "זֶה" כִּי יִהְיֶה רֹאשׁ לְכָל הֶחֳדָשִׁים שֶׁהֵם שְׁנֵים עָשָׂר כְּמִסְפַּר "זֶה".

ג דַּבְּרוּ וְגוֹ' לֵאמֹר. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר "דַּבְּרוּ" וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁאָמַר בְּפָסוּק רִאשׁוֹן "וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' לֵאמֹר", וְאִם לֹא הִסְפִּיק לוֹ תֵּבַת "לֵאמֹר" הָיָה לוֹ לוֹמַר "דַּבְּרוּ" קֹדֶם אָמְרוֹ "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה", כִּי מִצְוָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל לְדוֹרוֹתָם נִתְּנָה, וְלָמָּה לֹא אָמַר קֹדֶם לָהּ "דַּבְּרוּ". עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ תֵּבַת **לֵאמֹר** כִּי לְמִי יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁבְּמִצְוָה זוֹ שֶׁל לְקִיחַת הַשֶּׂה יֵשׁ בָּהּ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: אַחַת לְטוֹבָה, כִּי בָהּ נָשְׂאוּ רֹאשׁ וְרָאוּ אוֹתָם אוֹיְבֵיהֶם עוֹשִׂים בֵּאלֹהֵיהֶם שְׂפָטִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז,ג), וְהַשֵּׁנִיָּה לְצַד הַמִּצְוָה כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהָעוֹבֵר עָלָיו עָנוּשׁ יֵעָנֵשׁ. לָזֶה הֵצְרַךְ לוֹמַר **דַּבְּרוּ** וְגוֹ' **לֵאמֹר**, "דַּבְּרוּ" לְשׁוֹן קְשִׁי, כְּנֶגֶד צֹרֶךְ הַדָּבָר וּגְזֵרַת מֶלֶךְ וּלְהַעֲנִישׁ עַל כָּל עוֹבֵר, וְ"לֵאמֹר" אֲמִירָה רַכָּה, כְּנֶגֶד מַעֲלָה וְכָבוֹד אֲשֶׁר תַּשִּׂיגֵם בַּדָּבָר. וּלְצַד שֶׁבַּמִּצְוָה שֶׁצִּוָּה בִּתְחִלַּת הַנְּבוּאָה, שֶׁהִיא לַחְשֹׁב מִנְיָן, אֵין עֹנֶשׁ לָעוֹבֵר עַל זֶה כְּעֹנֶשׁ הַחוֹדֵל מֵעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, וְלָזֶה לֹא אָמַר כְּנֶגְדָּהּ אֶלָּא "לֵאמֹר", אֲשֶׁר עַל כֵּן הֵצְרַךְ לַחְזֹר וְלוֹמַר "דַּבְּרוּ" כְּנֶגֶד מִצְוַת פֶּסַח, וְאָמַר עוֹד "לֵאמֹר" כִּי גַּם בָּהּ יֵשׁ מַעֲלָה לְיִשְׂרָאֵל כַּנַּזְכָּר. וּבְרֶדֶךְ דְּרָשׁ צָנוּם לְהַנְהִיג אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהַנְהָגַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, לְהוֹדִיעָם חֻקֵּי ה' וְתוֹרוֹתָיו וּלְהַנְהִיגָם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, וְלָזֶה אָמַר "דַּבְּרוּ" וְאָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מְעֻלִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ג:י): "אִמְרוּ צַדִּיק" וְגוֹ'.

עוֹד יֵרָצֶה, כִּי מִתְּחִלָּה יְדַבֵּר אֶל הַזְּקֵנִים כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁכֵּן עָשָׂה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות יב:כא) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְהוּא אָמְרוֹ **דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר** שֶׁיֹּאמַר לְהָעָם, וְהוּא גַּם כֵּן מַה שֶּׁאָמַר שָׁם הַכָּתוּב "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם".

וְיִקְחוּ לָהֶם וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה אָמַר ו' בְּתְחִלַּת עִנְיָן? וְאוּלַי כִּי רָמַז לַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב "מִשְׁכוּ וּקְחוּ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז,ב) "מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵעֲבוֹדָה זָרָה" וְגוֹ', וְדָבָר זֶה לֹא נֶאֱמַר בְּדִבְרֵי ה', וְהִנֵּה מִדִּבְרֵי מֹשֶׁה נִשְׁמַע כִּי כֵן נֶאֱמַר לוֹ בִּנְבוּאָה, וְהוּא אָמְרוֹ "וְיִקְחוּ" בְּתוֹסֶפֶת ו' רֶמֶז שֶׁקָּדַם דִּבּוּר, וּמַה הוּא "מִשְׁכוּ" שֶׁאָמַר מֹשֶׁה.

עוֹד יֵרָצֶה, לְהֱיוֹת שֶׁאָמַר "בָּעָשׂוֹר" – יָכוֹל לָקַח בָּעָשׂוֹר יִשְׁחַט, לֹא לָקַח בָּעָשׂוֹר לֹא יִקַּח בי"א בִּי"ב בִּי"ג, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְיִקְחוּ" לְרַבּוֹת אַחַר כָּךְ. וּבַמְּכִילְתָא (שמות יב:ג) לָמְדוּ דִּין זֶה שֶׁל לְקִיחָה בי"א בִּי"ב בִּי"ג מִדִּין קַל וָחוֹמֶר, וְדָבָר הַבָּא בְּקַל וָחוֹמֶר אִם נִמְצָא לוֹ רֶמֶז בַּכָּתוּב נַסְכִּים לוֹמַר כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן.

עוֹד יִרְמֹז בְּדַקְדֵּק עוֹד תֵּיבַת "לָהֶם". עוֹד אָמְרוּ תֵּיבַת **אִישׁ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וְיִקְחוּ שֶׂה לְבֵית" וְגוֹ'. אָכֵן יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (תנחומא) בְּפָסוּק "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה" וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קְחוּ אוֹתִי עִמָּכֶם, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן לְצַד כִּי זוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה הוֹדִיעָם הַשָּׁנָת הַמִּצְוָה כִּי בַּעֲשׂוֹתָהּ יַשְׁרֶה עָלָיו ה' שְׁכִינָתוֹ בְּסוֹד (דברים כח:י) "וְרָאוּ כָל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ". גַּם אָמְרוּ כִּי תֵּיבַת "מִצְוָה" יֵשׁ בָּהּ שֵׁם הֲוָיָ"ה חֲצִי בְּאַ"ת בַּ"ש וַחֲצִי בְּפָשׁוּט (תיקוני זוהר תיקון כט), וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ** פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (סוטה מב:) "אִישׁ" – אֵין אִישׁ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי בְּמִצְוָה זוֹ יִקְחוּ לָהֶם לְקִיחָה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה וְהוּא אִישׁ שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ מַלְכֵּנוּ.

וָרָאִיתִי לְתֵת לֵב לָמָּה לֹא צִוָּה ה' בְּפֶסַח מִצְרַיִם עַל הַטְּמֵאִים וְהָעֲרֵלִים וּבְנֵי הַנֵּכָר שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ מִפֶּסַח. הֵן אֱמֶת כִּי אַזְהָרַת הַטְּמֵאִים, לְפִי מַה שֶּׁכָּתְבְנוּ בְּפָרָשַׁת "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" (במדבר יט:ב), יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּדָּבָר, אֲבָל הָעֲרֵלִים וּבְנֵי הַנֵּכָר לָמָּה לֹא צִוָּה אוֹתָם ה'. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּזְהֲרוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁנֵיהֶם, עַל הַמִּילָה כָּאָמוּר בְּדִבְרֵי קַבָּלָה (יחזקאל טז:ו) "וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יט:ו) דַּם פֶּסַח וְדַם מִילָה, וְעַל בֵּן נָכְרָ דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז) בְּפָסוּק "מִשְׁכוּ" וְגוֹ' – מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵעֲבוֹדָה זָרָה, חֲרִי שֶׁהִזְהִיר עַל הַדָּבָר כִּי קוֹדֶם מִצְוַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ מִכְּלַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְיִכָּנְסוּ בִּכְלַל יִשְׂרָאֵל. וְכָל זֶה אֵינוֹ מַסְפִּיק לְקוּשְׁיָתֵנוּ כִּי לָמָּה לֹא בָּאוּ הַדְּבָרִים בְּדִבְרֵי ה' בְּעִקַּר הַמִּצְוָה.

וְהַגָּה בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה, אַחַר שֶׁסִּדֵּר יְצִיאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, נֶאֶמְרָה פָּרָשַׁת ״זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח״ וְגוֹ׳, ״כָּל בֶּן נֵכָר״ וְגוֹ׳, ״וְכָל עֶבֶד״ וְגוֹ׳. וְרָאִיתִי לְרַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁכָּתַב כִּי פָּרָשָׁה זוֹ נֶאֱמְרָה לְפֶסַח דּוֹרוֹת וְהוֹסִיף מִצְוֹות אֲחֵרוֹת וְכוּ׳, וְאִם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי בֶּן נֵכָר וְעָרֵל הֵם מִצְוֹות מוּסָפוֹת בְּפֶסַח דּוֹרוֹת, דְּבָרָיו כָּאן בְּטֵלִים הֵם כְּפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְגַם מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹתָהּ הַכָּתוּב שָׁם בְּפָרָשַׁת עָרֵל וּבֶן נֵכָר וְאָמַר (שמות יב:נ) ״וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, וְאִם לְפֶסַח דּוֹרוֹת נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה״ וְגוֹ׳ שֶׁמַּשְׁמַע שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל כָּל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה. גַּם מַה שֶּׁאָמַר שֶׁיְּכַוֵּן עַל פֶּסַח שֶׁעָשׂוּ בְּמִדְבַּר סִינַי הֵם דְּבָרִים בְּעָלְמָא, וּמִי יִשְׁמַע אֵלָיו וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר לְקַבֵּל דְּבָרָיו בָּזֶה, הֲגַם שֶׁהָרַב זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה חָשׁ לְקִמְחֵי״ וְאֵינוֹ חוֹלֵק עַל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ אֶלָּא בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ הוֹרָאָה לֶעָתִיד, אַף עַל פִּי כֵן גַּם בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ חוֹלֵק בְּלֹא עֹמֶק הַמַּכְרִיחַ וְכַיּוֹצֵא בּוֹ.

וָרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמְּכִילְתָּא שֶׁאָמְרוּ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח״ (שמות יב:מג) — בְּפֶסַח מִצְרַיִם וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: בְּפֶסַח מִצְרַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אֵין לִי אֶלָּא פֶּסַח מִצְרַיִם, פֶּסַח דּוֹרוֹת מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר ״וְכָל חֻקֹּתָיו וְגוֹ׳ יַעֲשׂוּ אֹתוֹ״ (במדבר ט:ג) עַל כָּרְחָם. הֲרֵי דִּלְכָל דַּעַת הַמַּנָּאִים בְּפֶסַח מִצְרַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְנֶעֱקְרוּ דִּבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ.

וּלְפִי זֶה אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְמוֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְיָקַחוּ**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד מִצְוַת מִילָה וּמִצְוַת מְשִׁיכָתָם מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהוּא בְּחִינַת בֶּן נֵכָר שֶׁצִּוָּה ה׳, הוֹסִיף עוֹד לוֹמַר ״וְיִקָּחוּ״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **לָהֶם** כָּאן רָמַז שְׁלִילַת בֶּן נֵכָר וְעָרֵל שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לֶאֱכוֹל בְּפֶסַח, כְּמוֹ שֶׁבָּא הַדָּבָר מְבוֹאָר בִּנְבוּאַת ״זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח״ (שמות יב:מג).

ד **וְאִם יִמְעַט וְגוֹ׳.** הַכָּתוּב יִתְיַשֵּׁב בֵּין לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה וּבֵין לְדַעַת רַבִּי יוֹסֵי, שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (מכילתא; פסחים צט,א). לְרַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר צָרִיךְ שֶׁיִּשָּׁאֵר אֶחָד מִבְּנֵי חֲבוּרָה רִאשׁוֹנָה, יְדוּיַּק אָמְרוֹ **יִמְעַט הַבַּיִת**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְמַעֵט מֵהַחֲבוּרָה וְלֹא כָּל הַחֲבוּרָה. וּלְרַבִּי יוֹסֵי שֶׁאָמַר שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא, יְדוּיַּק אָמְרוֹ **מִהְיוֹת מִשֶּׂה**, שֶׁמְּעַט שֶׂה יִתְמַעֵט מִמְּנוּיִים וְעָלָיו הוּא הַהַקְפָּדָה שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר בְּלֹא מְנוּיִים, וְהַכָּתוּב שָׁקוּל הוּא.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה הַשֶּׂה מוּעָט לְאוֹכְלָיו, כִּי כַּזַּיִת בָּשָׂר יִמָּצֵא בּוֹ לְרַבִּים שֶׁיִּהְיוּ בַּחֲבוּרָה.

אוֹ יִרְצֶה, כִּי בִּרְכַּת הַקֹּדֶשׁ מְרֻבָּה הִיא, וְיִמָּצֵא בּוֹ שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לְמְנוּיָיו, וְלֹא יִמָּצֵא הַמְּעוּט אֶלָּא בַּבַּיִת שֶׁהֵם בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁלֹּא יַסְפִּיקוּ לְאוֹכְלוֹ.

לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פח.) שׁוֹחֵט אָדָם עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים וְגַם עַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ, גַּם אָמְרוּ (פסחים פז:) אִם הָיָה לְמוּדָה לָבֹא אֵצֶל אָבִיהָ אוֹכֶלֶת מִשֶּׁל אָבִיהָ לְצַד הֱיוֹתָהּ רְגִילָה לֶאֱכֹל שָׁם, וְהוּא אָמְרוֹ **אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ**, פֵּרוּשׁ עַל אוֹתָם שֶׁהֵם רְגִילִים לָבֹא אֵצֶל וְסוֹמְכִים עַל שֻׁלְחָנוֹ לְפִי מַה שֶּׁהֵם יְמֻנֶּה עִמּוֹ וְשָׁם קָנוּ מְקוֹמָם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (פסחים צ,א) שֶׁאוֹנֵן שׁוֹחֵטִין עָלָיו, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת שְׁחִיטָה אֵינוֹ רָאוּי, כֵּיוָן שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל בַּלַּיְלָה שׁוֹחֵטִין עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לְפִי אָכְלוֹ**, פֵּרוּשׁ הוֹלְכִין וְנִמְנִין בִּשְׁעַת שְׁחִיטָה עַל שְׁעַת אֲכִילָה.

עוֹד יִרְצֶה **לְפִי אָכְלוֹ**, עַל פִּי מַה שֶּׁשָּׁנִינוּ בִּפְסָחִים (פסחים צא,א) זָב וְכוּ׳ שׁוֹחֵטִין עָלָיו, וְגַם אָמְרִינַן הָתָם שׁוֹחֵטִין וְזוֹרְקִין עַל טָבוּל יוֹם וּמְחוּסַּר כִּפּוּרִים, וְעוֹלָא אָמַר אַף עַל טְמֵא שֶׁרֶץ עַד כָּאן. וְהַטַּעַם הוּא כָּל שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל אֶת פִּסְחוֹ בְּעֵת אֲכִילָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְפִי אָכְלוֹ**, פֵּרוּשׁ אֵין הוֹלְכִים בּוֹ אֶלָּא לְפִי אֲכִילָתוֹ שֶׁל פֶּסַח, וְכָל שֶׁבִּשְׁעַת אֲכִילָתוֹ הוּא רָאוּי לֶאֱכוֹלוֹ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת שְׁחִיטָה לֹא הָיָה רָאוּי, שׁוֹחֲטִין עָלָיו. וּלְפִי זֶה הוּא הַדִּין טְמֵא מֵת אִם הָיָה יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁלּוֹ חָל בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, שׁוֹחֲטִין עָלָיו וְאוֹכֵל לָעֶרֶב.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים וְהוּבָא בִּפְסָחִים דף צ,א סְבָרַת תַּנָּא שֶׁסּוֹבֵר כִּי ״וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא״ (במדבר ט:ו) יוֹם שִׁבְיעִי שֶׁלָּהֶם הָיָה, וְאַף עַל פִּי כֵן נִדְחוּ לְפֶסַח שֵׁנִי, דַּוְקָא טְמֵאַת מֵת דַּחְמִירָא, וְלָזֶה אָמַר (שם) ״לְנֶפֶשׁ אָדָם״, הֲגַם שֶׁלָּעֶרֶב הָיוּ טְהוֹרִים. וּלְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי (שם) נוֹכַל לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ טְמֵא מֵת שֶׁחָל שְׁבִיעִי שֶׁלּוֹ בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר שׁוֹחֲטִים עָלָיו. וּמַה גַּם אִם טָבְלוּ וּכְדַעַת הַתּוֹסָפוֹת בִּפְסָחִים דף צ וּלְדַעַת הָרַאבַ״ד שֶׁהִשִּׂיג עַל רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, וְהוּא הַיּוֹתֵר קָרוֹב לִפְשָׁטָא דְּסוּגְיָא.

ה **וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ.** טַעַם שֶׁהֵצִרְךָ לוֹמַר **תִּקָּחוּ**, לוֹמַר אֲפִלּוּ יֵשׁ כְּבָשִׂים יָכוֹל לִקַּח מִן הָעִזִּים, לָזֶה סָמַךְ לִקִּיחָה לָעִזִּים.

ו **וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת.** פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שְׁמִירָה כְּדֵין קָדָשִׁים כֵּיוָן שֶׁקָּרָא עָלָיו שֵׁם פֶּסַח. עוֹד יִרְמוֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ״ל (שיר השירים רבה ב,ב) בְּפָסוּק ״גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי״ (דברים ד:לד), שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם סְרוּכִים קְצָת בְּחֵקֵי עֲבוֹדָה זָרָה מִצַּד הֱיוֹתָם בֵּין הַמִּצְרִיִּים, וְאָמְרוּ עוֹד (שמות רבה טז,ב) שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״מִשְׁכוּ״ שֶׁיִּמְשְׁכוּ מֵעֲבוֹדָה זָרָה. וְהִנֵּה אֵין כַּוָּנָתָם זַ״ל לוֹמַר חָס וְשָׁלוֹם שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם מִבְּלִי יְדִיעָתָם יַעֲשׂוּ חֻקִּים שֶׁל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בִּפְרָטֵי הַמַּלְבּוּשִׁים וְהַמַּאֲכָלִים וּדְבָרִים הָרְגִילִים, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן מִלְּבַד שֶׁצִּוָּה שֶׁיַּעַקְרוּ מֵאוֹתָם פְּרָטִים שֶׁיְּדַמּוּ לָהֶם, נִתְחַכֵּם עוֹד אֶל עֶלְיוֹן לַעֲקוֹר בְּחִינַת הָרַע מֵהֶם וְלַעֲשׂוֹת תִּקּוּן עָוֹן זֶה, וְאָמַר שֶׁיִּקְחוּ הַטָּלֶה, שֶׁהִיא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁבָּהּ הָיָה לְיִשְׂרָאֵל הַמִּכְשׁוֹלוֹת, וְיַעֲשׂוּ בָּהּ מִצְוָה הָאֲמוּרָה בָּעִנְיָן, וּבָזֶה יִהְיֶה לָהֶם תִּקּוּן לִשְׁמִירַת עָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**, פֵּרוּשׁ, בִּמְקוֹם מִצְוַת שְׁמִירַת עֲבוֹדָה זָרָה כְּשֶׁיִּנָּהֲגוּ בּוֹ מִשְׁפָּט כָּתוּב, וְהֶבֵן.

ח וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פג.) אָמְרוּ "אֶת הַבָּשָׂר" – וְלֹא גִּידִים וַעֲצָמוֹת, קְרָנַיִם וּטְלָפַיִם. וְלִדְבְרֵיהֶם, לָמָּה אָמַר "אֶת"? מַה בָּא לְרַבּוֹת? וְנִרְאֶה כִּי בָא לְרַבּוֹת מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (פסחים פד.): כָּל הַנֶּאֱכָל בְּשׁוֹר הַגָּדוֹל נֶאֱכָל בִּגְדִי הָרַךְ, וּמְפֹרָשׁ לָהּ רָבָא: כָּל הַנֶּאֱכָל בְּשׁוֹר הַגָּדוֹל בְּשִׁלְקָא וְכוּ'.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַחְלֹקֶת רַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ (פסחים פד,א) בְּגִידִין שֶׁסּוֹפָם לְהִתְקַשּׁוֹת, לְרַבִּי יוֹחָנָן נִמְנִין וּלְרֵישׁ לָקִישׁ אֵין נִמְנִין. לְרַבִּי יוֹחָנָן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אֶת הַבָּשָׂר" – כָּל שֶׁדּוֹמֶה לַבָּשָׂר שֶׁעִמָּהֶם קָאָמַר וַהֲרֵי הֵם דּוֹמִין, וּלְרֵישׁ לָקִישׁ כָּל שֶׁדּוֹמִין לַבָּשָׂר בִּבְחִינַת הַבָּשָׂר מִצַּד עַצְמוֹ, וּכְשֵׁם שֶׁהַבָּשָׂר אֵין סוֹפוֹ לְהִתְקַשּׁוֹת וְכוּ'.

וּמַצּוֹת עַל מְרוֹרִים. לְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, לְפִי מַה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁאָמַר ה' שֶׁצָּרִיךְ צְלִי אֵשׁ וְשֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם וְכוּ', זֶה יַגִּיד שֶׁבַּעַת עֶלְיוֹן הוּא לְהַרְאוֹת בְּחִינָה הַגְּדוֹלָה וְהַחֲרוּת וְאֵין רְשׁוּת אֲחֵרִים עֲלֵיהֶם. וּלְפִי זֶה גַּם הַמְּרוֹרִים שֶׁצִּוָּה ה' הוּא לְצַד כִּי כֵן דֶּרֶךְ אוֹכְלֵי צְלִי לֶאֱכוֹל עִמּוֹ דָּבָר חַד, כִּי בָּזֶה יֵעָרֵב לְחִיךְ הָאוֹכֵל וְיֹאכַל בְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ. גַּם בָּזֶה יַבַּר גּוֹדֶל הָעֲרֵבוּת כְּשֶׁיְּקַדִּים לְפִיו מְרוֹרִים. גַּם מַה שֶּׁהִזְכִּיר הַמַּצּוֹת הוּא פְּרָט אֲשֶׁר יְכוֹנֵן חִיךְ אוֹכֵל יִטְעַם לוֹ הַצְּלִי.

וְהִנֵּה שְׁלֹשֶׁת הַשָּׁרִיגִים יַטְעִימוּ יַחַד, וְהוּא רוֹמֵז לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא הַגָּלוּת שֶׁמֵּרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, הַשֵּׁנִי הִיא הַיְצִיאָה תֵּכֶף וּמִיָּד שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם לְהַחְמִיץ בְּמִצְרַיִם, שְׁלִישִׁי, אֲשֶׁר פָּסַח ה' עַל בָּתֵּיהֶם וְהוּא בְּחִינַת הַגְּאֻלָּה, כִּי עָבַר ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְנִתֵּק חֶבֶל מוֹסְרוֹת הֶעָבוֹת שֶׁהָיוּ תּוֹקְפִים בָּהֶם שֶׁהוּא בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי הָעִנְיָן בְּמִקּוֹמוֹ (שמות יא:ה). וּשְׁלֹשֶׁת הָעִנְיָנִים יַחַד הָיוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת, וְזוֹלַת אֶחָד אֵין נַ בַּשְּׁנַיִם הָאֲחֵרִים, שֶׁאִם לֹא הָיָה הַגְּאֻלּוּת לֹא הָיוּ מַשִּׂיגִים אֲשֶׁר הִשִּׂיגוּ מֵהַצָּרוּף וּמַה שֶּׁבֵּרְרוּ, וּמַה גַּם לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים (בראשית מו:ג) כִּי גּוֹי גָּדוֹל עַצְמוֹ שֶׁהוֹצִיא ה' מִמִּצְרַיִם הֵם בְּחִינוֹת נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁשָּׁם הָיְתָה וְשָׁם נִמְצֵאת, וּסְגֻלַּת הוֹצָאָתָהּ הוּא הַמָּרוֹר אֲשֶׁר מֵרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (קהלת ח:ט) "עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בָּאָדָם לְרַע לוֹ". וְאִלּוּ לֹא הָיָה הַמְּהִירוּת שֶׁהוֹצִיאָם ה' הָיוּ חוֹזְרִים וּמִשְׁתַּקְּעִים בּוֹרְרִים וּמִתְבָּרְרִים, וְהוּא מַאֲמַר הַמַּגִּיד (הגדה של פסח): וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא וְכוּ' עֲדַיִן וְכוּ', וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְכוּ', דִּכְתִיב (שמות יב:לט): "וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ", וְעִקַּר הַגְּאֻלָּה הִיא הַפְּסִיחָה. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי שְׁלָשְׁתָּם יַחַד הֵם הָעִקָּר, וְלָזֶה הָיָה הִלֵּל מְדַקְדֵּק לְכָרְכָם יַחַד (פסחים קטו,א).

יג וְלֹא יִהְיֶה וְגוֹ' לְמַשְׁחִית. פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת מַשְׁחִית שֶׁיּוֹצֵא לְהַשְׁחִית בְּזוּלַת, אֵין בּוֹ אֶלָּא בְּחִינַת טֶבַע הַהַשְׁחָתָה לְכָל זוּלַת, בְּרֵאוֹת חוֹתָם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא הַמִּצְוָה יִפְחַד וְיִרָא מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, לָזֶה הוּא שֶׁצִּוָּה ה' לְהִיוֹת הַדָּם לְאוֹת. וְאִם תֹּאמַר אִם כֵּן מִצְרִי שֶׁהָיָה נֶחְבָּא אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נִצּוֹל, תַּלְמוּד לוֹמַר "בָּכֶם" וְלֹא בַּמִּצְרִים, כִּי לֹא תָּאִיר אוֹר הַמִּצְוָה לְהַצָּלָה אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (ישעיה ס:ב) "וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה".

יד חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹמַר "לְדֹרֹתֵיכֶם", וְהַגַּם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) כִּי "דֹּרֹתֵיכֶם" לְבַד הָיִיתִי אוֹמֵר מְעוּט רַבִּים שְׁנַיִם, תַּלְמוּד לוֹמַר "חֻקַּת עוֹלָם" לְגַלּוֹת עַל פֵּרוּשׁ "דֹּרֹתֵיכֶם" שֶׁהוּא תָּמִיד, עֲדַיִן קָשֶׁה, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְדֹרֹתֵיכֶם" אֶלָּא "חֻקַּת עוֹלָם". אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ הָאוֹמֵר (ברכות יב:) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" לְהָבִיא לֵימוֹת הַמָּשִׁיחַ, וּלְמַאן דְּאָמַר "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" הַלֵּילוֹת. אֶפְשָׁר כִּי אָמַר "חֻקַּת עוֹלָם" שֶׁלֹּא תֹּאמַר תֵּינַח בִּימֵי הַחֻרּוּת, בִּימֵי הַגָּלוּת שֶׁאָנוּ מְשֻׁעְבָּדִים מַה מָּקוֹם לְזָכְרוֹן לְטוֹבָה שֶׁפָּסְקָה, תַּלְמוּד לוֹמַר "חֻקַּת עוֹלָם" אֲפִלּוּ בִּזְמַן הַשִּׁעְבּוּד בִּשְׁאָר גָּלֻיּוֹת חֻקָּה חָקַק ה'. וּמֵאֶמְצָעוּת פֵּרוּשָׁם זֶה תַּשְׁכִּיל גַּם כֵּן הֶסֵּרַת טַעֲנַת "לְדֹרֹתֵיכֶם" שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ שְׁנֵי דּוֹרוֹת. וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "לְדֹרֹתֵיכֶם" לֹא הָיִינוּ שׁוֹמְעִים מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּ"חֻקַּת עוֹלָם", וְהָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא לְהַתְמַדַת דּוֹרוֹת וְלֹא לִשְׁנֵי דּוֹרוֹת לְבַד הַנִּשְׁמָע מִתֵּבַת "לְדֹרֹתֵיכֶם", וּמֵהַיִּתּוּר שָׁמַעְנוּ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ.

טו שִׁבְעַת יָמִים. הִנֵּה הַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם לְהַחְמִיץ וּגְאֻלָּם הַגּוֹאֵל. וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא הַיּוֹצְאִים עֲדַיִן לֹא יָצְאוּ לַעֲשׂוֹת זִכָּרוֹן לַדָּבָר? הֲלֹא גַּם הַפֶּסַח שֶׁצִּוָּה ה' לָקַחַת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת וְגוֹ' עֲדַיִן לֹא פָּסַח, אֶלָּא שֶׁבִּזְכוּת מִצְוָה זוֹ יִפָּסַח ה', גַּם הַמַּצָּה בִּזְכוּת מִצְוָה זוֹ יִמָּהֵר לְגָאֳלָם, וְכֵן הָיָה:

וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קכ.) מִדְּרָשׁוֹת הַתּוֹרָה בְּאַחַת מִשָּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, כִּי כָּל שִׁבְעָה אֵין חִיּוּב בְּמַצָּה אֶלָּא לַיְלָה הָרִאשׁוֹנָה קָבָעוּ הַכָּתוּב חוֹבָה, וְהַטַּעַם כִּי גַּם בְּחִינַת הַמִּצְוָה לֹא הָיָה אֶלָּא בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְזֶה נִקְבַּע לְחוֹבָה בִּזְמַן עֲצָמוֹ, וּמֵאָז וָהָלְאָה אֵין כִּיּוּן בַּגֵּס לַמִּצְוָה, וְהָבֵן. וְטַעַם אָמְרוֹ "שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת" אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת. וְאוּלַי שֶׁדִּבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לוֹמַר כִּי מַעֲלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אָכַל כָּל שִׁבְעָה.

וְתִמְצָא כִּי צִוָּה ה' שְׁנֵי מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ – בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, יוֹם רִאשׁוֹן לְצַד נַ יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְיוֹם שְׁבִיעִי לְצַד נַ גַּמַר הַגְּאוּלָה שֶׁל קְרִיעַת יַם סוּף וְכוּ'.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **שִׁבְעַת**, לְצַד שֶׁלֹּא צִוָּה ה' בְּכָל שִׁבְעָה לָאו דְּלֹא תֹּאכַל חָמֵץ, וְהָיִיתִי אוֹמֵר אִם לֹא אָכַל חָמֵץ אֵין בְּיָדוֹ לֹא זְכוּת וְלֹא עֹנֶשׁ. תַּלְמוּד לוֹמַר "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת", לוֹמַר לְךָ כִּי כְּשֶׁלֹּא אָכַל חָמֵץ כְּאִלּוּ אָכַל מַצּוֹת, וַהֲרֵי בְּיָדוֹ שֶׁבַע מִצְוֹת עָשֵׂה.

וְטַעַם שִׁבְעָה וְלֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, נִתְכַּוֵּן ה' שֶׁיִּהְיוּ עֲסוּקִים בְּמִצְוֹת עַד גְּמַר הַגְּאוּלָה שֶׁהוּא בְּיוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח אֲשֶׁר הִפְלִיא ה' עֲשׂוֹת נִסִּים לָהֶם

וּבְרוֹדְפֵיהֶם מִשְׁפָּטִים.

גַּם יֵשׁ טַעַם בָּרוּחָנִיּוּת, כִּי יְסוֹדֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהֵם שֹׁרֶשׁ נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל שִׁבְעָה עֵינַיִם (זכריה ג:ט), וְתִקָּרֵא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בַּת שֶׁבַע לְסִבָּה זוֹ (זהר חלק ג ו:).

יז **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצוֹת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי שָׁמַרְתִּי הַיּוֹם וְלֹא אֶחַרְתִּי יוֹם אֶחָד, וּבְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם, לְטַעַם זֶה אַתֶּם גַּם כֵּן לֹא תְאַחֲרוּ הַמַּצָּה עַד שֶׁתַּחְמִיץ.

וְאָמַר עוֹד **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה**, יְצוֹ כֵּן הָאֵל גַּם כֵּן שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מְשַׁמֵּר גַּם הַיּוֹם לְבַל יִטְעֶה בַּחֶשְׁבּוֹן, וְלֹא יַקְדִּים וְלֹא יְאַחֵר מֵעֲשׂוֹת אֶת הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא יוֹם אַחֵר בִּמְקוֹמוֹ. וְכָל פֵּרוּשׁ זֶה אוֹמֵר **כִּי בְּעֶצֶם** יָאִיר יָמִין וּשְׂמֹאל, יָאִיר לָתֵת טַעַם לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו לִשְׁמִירַת הַמִּצוֹת, וְיָאִיר לְמַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו לִשְׁמִירַת הַיּוֹם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בְּעֶצֶם וְגוֹ' פֵּרוּשׁ לְטַעַם שֶׁבְּעֶצֶם הַיּוֹם וְגוֹ' וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם גַּם כֵּן אֶת הַיּוֹם הַזֶּה.

כא **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.** וַהֲגַם כִּי ה' אָמַר אֵלָיו "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל", יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כְּמַאֲמַר (ויקרא ד:יג) "וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ" שֶׁיֵּאָמֵר עַל הַזְּקֵנִים כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּמְקוֹמוֹ (תורת כהנים), "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם" יְכַוֵּן לִשְׁאָר הָעָם, כְּמִשְׁפַּט כָּל מִצְוֹות ה' לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מִפִּי מֹשֶׁה (עירובין נד,א).

או אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר אֶלָּא לַזְּקֵנִים וְהֵם יְדַבְּרוּ לְכָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל, וַחֲלוּקָה מִצְוָה זוֹ מִשְּׁאָר מִצְוֹות הַתּוֹרָה כִּי עֲדַיִן לֹא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל בַּבְּרִית וְלֹא הוּחְנְכוּ לְהַכְנֵס לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, וְלָזֶה הָיָה מְדַבֵּר לַזְּקֵנִים וְהַזְּקֵנִים כָּל אֶחָד יְדַבֵּר בְּנֵחַת וּבְדֶרֶךְ הַמִּתְקַבֵּל לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נוֹחִים לַעֲשׂוֹת.

כב **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה.** הִנֵּה פְּשַׁט הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי גַּם לְדוֹרוֹת יְצוֹ דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן, וְלֹא רָאִינוּ שֶׁעָשׂוּ כֵּן קַדְמוֹנֵינוּ, גַּם רַבּוֹתֵינוּ לֹא צִוּוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְנִרְאֶה כִּי מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **לָחָק לְךָ** בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְחָזַר לוֹמַר **וּלְבָנֶיךָ**, גִּלָּה הַמְכֻוָּן שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁאֵין הַדְּבָרִים שָׁוִים בּוֹ וּבְבָנָיו, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק עוֹלָם", וּמֵאָמְרוֹ "לָחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ" חֲרֵי זֶה מְפֹרָשׁ הַמְכֻוָּן שֶׁאֵינָם שָׁוִים בַּדָּבָר. "לָחָק לְךָ" הוּא כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, "וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם" פְּרָטִים מֵהָעִנְיָן, וְסָמַךְ הַכָּתוּב עַל שֶׁיָּבֹא בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים הַפְּרָטִים שֶׁהֵם נוֹהֲגִים לְדוֹרוֹת וְשָׁלַל בָּהֶם פְּרָטִים שֶׁאֵינָם לְדוֹרוֹת שֶׁלֹּא הִזְכִּירָם בָּהֶם, וְגַם כָּאן בֵּאֵר הַדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ "וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף" שֶׁיִּנְגֹּף אֶת מִצָּרִים, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מָצוּי לְדוֹרוֹת.

כה **וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ וְגוֹ'.** הִנֵּה פְּשַׁט הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי מִצְוָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא אַחַר כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ, אִם כֵּן לָמָּה חָזַר ה' מַדַּעַת זוֹ וְצִוָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר ט:א) בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ כְּכָל חֻקּוֹתָיו?

וְנִרְאֶה כִּי גִּלָּה ה' דַּעַת עֶלְיוֹן בָּזֶה, כִּי הָיָה בְּדַעְתּוֹ אִם יִזְכּוּ יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ פֶּסַח שֵׁנִי אֶלָּא בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, אֶלָּא לְצַד הַמְּרָאתָם מֵעֵת יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם וְהֵם מַמְרִים פִּי ה', וַאֲפִלּוּ בְּיָם סוּף הִתְחִילוּ לַמְרוֹת, דִּכְתִיב (תהלים קו:ז) "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף", זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים וְלֹא הָיָה לָהֶם זְכוּת לַעֲלוֹת תֵּכֶף וּמִיָּד. וְלָזֶה כְּשֶׁרָאָה ה' שֶׁגָּרְמוּ מַעֲשֵׂיהֶם וְלֹא נִכְנְסוּ לָאָרֶץ וְהֵם עֲדַיִן בַּמִּדְבָּר, הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּמִּדְבָּר, כִּי עַד עַתָּה לֹא נִטְעֲטוּ אֶלָּא "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ". וַהֲגַם כִּי הָאָדוֹן קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ (ישעיהו מא:ד), אַף עַל פִּי כֵן מַחְשְׁבוֹתָיו הַטּוֹבִים הִגִּיד לְעַמּוֹ כַּנִּזְכָּר:

כח **וַיֵּלְכוּ וְגוֹ' כֵּן עָשׂוּ.** הֻצְרַךְ לוֹמַר **כֵּן עָשׂוּ** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר "וַיַּעֲשׂוּ" וְגוֹ', לוֹמַר הִצְדִּיקוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם בְּמִצְוֹות ה' וְלֹא הֵבִינוּ דָּבָר שֶׁלֹּא כֵּן הוּא בְּמַשְׁמָעוּת, וְזֶה לֹא הָיָה נִשְׁמָע מֵאָמְרוֹ "וַיַּעֲשׂוּ וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', כִּי אֶפְשָׁר שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר מַה שֶּׁחָשְׁבוּ הֵם, וְהָבֵן:

ל **וַיְהִי בַּחֲצִי הַלָּיְלָה.** טַעַם אָמְרוֹ **לַיְלָה** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב לח.) כִּי אוֹתוֹ לַיְלָה הָיָה כַּיּוֹם יָאִיר כְּצַחוּת הַיּוֹם. וְרַמָּזְתִּי רֶמֶז זֶה בַּפָּסוּק (שמות יג:ח) "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא", כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיַּגִּיד לוֹ גַּם נֵס הַלַּיְלָה שֶׁנַּעֲשָׂה יוֹם. וְשָׁמָּא תֹּאמַר כִּי זָרַח אוֹר בַּלַּיְלָה דֶּרֶךְ כְּלָל לָרָעִים וְלַטּוֹבִים, לָזֶה אָמַר **וַיְהִי בַּחֲצִי הַלָּיְלָה**, כְּשֶׁקָּם הוּא לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן מָנַע ה' מֵרָשָׁע אוֹרָה וְהָיָה לַיְלָה, פֵּרוּשׁ חֹשֶׁךְ, כְּאָמְרוֹ (בראשית א:ה) "וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה".

לא **וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְגוֹ' לַיְלָה.** טַעַם אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה **לַיְלָה**; אוּלַי לִהְיוֹת כִּי חָשׁ פַּרְעֹה בְּקְרִיאָתוֹ לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יֵצֵא לִקְרָאתוֹ מֵחֲשַׁשׁ גְּזֵרָתוֹ שֶׁאָמַר לוֹ (שמות י:כח) "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאוֹתְךָ פָנַי תָּמוּת", וְאִם כֵּן יָחוּשׁ לְבַל יַעֲלִיל עָלָיו, לָזֶה אָמַר בְּקְרִיאָתוֹ "לַיְלָה", פֵּרוּשׁ, אֵין זֶה מִתְּנָאֵי הַגְּזֵרָה כִּי הוּא לֹא אָמַר אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה וּזְמַן זֶה לַיְלָה הוּא. אוֹ לְצַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה פָּנָיו הוּא אוֹמֵר כִּי הוּא לַיְלָה וְאֵין כָּאן טַעֲנַת "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי" כִּי הוּא בְּמַחְשָׁךְ, לֹא יִרְאוּ אִישׁ אֶת וְגוֹ'.

או יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה כְּשֶׁקָּרָא לוֹ, כִּי עָנָהוּ וְאָמַר לוֹ "לַיְלָה", וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לָצֵאת לְדַבֵּר עִמְּךָ, כִּי צִוָּה ה' (שמות יב:כב) "לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר".

וְאָמַר פַּרְעֹה "**קוּמוּ צְאוּ**" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, עֲשָׂאָם בְּנֵי חוֹרִין לְעַצְמָן. וְאוּלַי שֶׁרְמַז בְּתֵיבַת **קוּמוּ** לְשׁוֹן הִתְקוֹמְמוּת וּנְשִׂיאוּת רֹאשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נח,ח) בְּפָסוּק (בראשית כג,יז) "וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן". וְחָשַׁב כִּי בָּזֶה תֵּקַל הַמַּכָּה מֵעָלָיו כְּשֶׁיִּגְמֹר הַדָּבָר מִצִּדּוֹ לְשַׁלְחָם, הֲגַם

שֶׁיָּבֹא הָעִכּוּב מֵהֶם אֵין עָלָיו אַשְׁמַת דָּבָר.

עוֹד יִרְמְז בְּאָמְרוֹ **קוּמוּ צְאוּ**, כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לָצֵאת אֲלֵיהֶן קָרָאם לָקוּם, כִּי חָשַׁב שֶׁאֵינָם רוֹצִים לָקוּם מִמִּטָּתָם לָבוֹא אֶצְלוֹ, וְאָמַר כִּי קְרִיאָתוֹ לָהֶם הוּא לַהֲנָאָתָם שֶׁאוֹמֵר לָהֶם "צְאוּ" וְגוֹ'. וּלְדֶרֶךְ זֶה טַעַם אָמְרוֹ "לַיְלָה", הַקְּדִים הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם שֶׁלֹּא יָצְאוּ לִקְרָאתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, וַה' צִוָּה עַל כְּבוֹד הַמַּלְכוּת, לָזֶה הִקְדִּים סִבָּה אֲשֶׁר סִבְּבָה עַכָּבָתָם מִצֵּאת וְאָמַר "לַיְלָה", וְזוֹ סִבָּה שֶׁלֹּא קָמוּ וְיָצְאוּ אֶצְלוֹ כִּי ה' צִוָּה "לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ" וְגוֹ' (שמות יב:כב).

גַּם אַתֶּם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר "גַּם" בִּתְחִלַּת דָּבָר? וְעוֹד, וְכִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הָיוּ אֲסוּרִים שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי"? וְאוּלַי כִּי מִתּוֹךְ דְּבָרָיו גִּלָּה מַחְשַׁבְתּוֹ כִּי הָיָה חָפֵץ שֶׁיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, לָזֶה אָמַר **גַּם אַתֶּם** מִלְּבַד יִשְׂרָאֵל. וּלְצַד שֶׁאֵין הַדָּבָר מוּבָן בְּתֹסֶבֶת "גַּם" שֶׁהִיא עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי לְפִי הָאֱמֶת מֹשֶׁה לֹא הָיָה בְּמַאֲסָר, וּכְשֶׁאָמַר "גַּם" אֵין בְּמַשְׁמָעוּת הַקּוֹדֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יֻצְדַּק לוֹמַר "גַּם אַתֶּם" אֶלָּא לְפִי מַחְשֶׁבֶת פַּרְעֹה כְּנִזְכָּר, לָזֶה חָזַר לְבָאֵר **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.**

עוֹד יִרְצֶה, כִּי נִתְכַּוֵּן לְגָרֵשׁ אוֹתָם הֲגַם שֶׁיַּחְפְּצוּ מֵרְצוֹנָם לָשֶׁבֶת עִמָּהֶם, וּלְפִי זֶה יֻצְדַּק לוֹמַר **גַּם אַתֶּם** – הֲגַם שֶׁאַתֶּם בִּרְשׁוּת עַצְמְכֶם, אַף עַל פִּי כֵן אֵין אֲנִי חָפֵץ שֶׁתֵּשְׁבוּ בְּאַרְצִי, וְזֶה חִדּוּשׁ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר ה' (שמות יא:א) "כִּשַׁלְּחוֹ כֻּלָּה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם". וְאָמְרוֹ **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לְרַבּוֹת הַטַּף וְהַנָּשִׁים, וְאָמְרוֹ **גַּם צֹאנְכֶם** וְגוֹ' לְרַבּוֹת שְׁאָר מִקְנֶה, אוֹ לְרַבּוֹת מַה שֶּׁשָּׁאֲלוּ לְעֵזֶר מִמֶּנּוּ.

לב **וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי.** כְּאִלּוּ אָמַר "וְגַם תְּבָרְכוּ אוֹתִי", וְשִׁעוּר הַכָּתוּב "וּבֵרַכְתֶּם גַּם כֵּן אוֹתִי" מִלְּבַד שֶׁיָּסִיר הַמַּכָּה, הַרְחָקַת הַנֶּזֶק וְהַקְרֶבֶת הַתּוֹעֶלֶת.

לה **עֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה.** פֵּרוּשׁ, לֹא לַהֲנָאַת הַמָּמוֹן אֶלָּא לְמִצְוַת נָבִיא. עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁהֵעֱלָה רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, כִּי אִם יָבֹא נָבִיא וְיֹאמַר לְיִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה אַחַת הוֹרָאַת שָׁעָה כְּאֵלְיָהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל וְכַדּוֹמֶה – שׁוֹמְעִין לוֹ חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ.** וּלְצַד כִּי מַעֲשֶׂה זֶה הוּא מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן לִגְנוֹב דַּעַת גּוֹי, גַּם לִגְזוֹל מָמוֹנָם, וְאֵיךְ יַצְדִּיקוּ יִשְׂרָאֵל לָאוֹמֵר לָהֶם עֲבוֹר עֲבֵרָה? לָזֶה אָמַר עַל פִּי מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר הוּבְחַן לְנָבִיא וּבִפְרָט זֶה יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו כַּנִּזְכָּר:

לו **וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁנָּתַן ה' חֵן הָעָם בְּעֵינֵי הַמִּצְרִים, וּבָזֶה הָיוּ הַמִּצְרִים מַשְׁאִילִים אוֹתָם בְּעַל כָּרְחָם, וּמֵחֲמַת זֶה הִצְדִּיקוּ הַדְּבָרִים, כִּי אֵין כַּוָּנָתָם לְלֶכֶת בְּהֶחְלֵט, שֶׁאִם כֵּן הָיוּ מְבַקְּשִׁים הֵם לְקַחַת מֵהֶם לְהַרְוִיחַ יוֹתֵר, וּבָזֶה "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם". וְהִנֵּה הַמַּשְׁכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי פּוֹעֵל אָדָם יְשֻׁלַּם לוֹ (ברכות ט,א), כִּי לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל חִבְּבוּ דְּבַר הַיְצִיאָה וְלֹא חָשְׁשׁוּ לַהֲנָאַת מָמוֹן, הוּא הַדָּבָר וְהוּא הַסִּבָּה שֶׁהִפְלִיאוּ לְהַרְוִיחַ, וּזְכוּתָם עוֹמֶדֶת לָהֶם.

לט **מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ.** פֵּרוּשׁ, הַטַּעַם שֶׁאָפוּהוּ מַצּוֹת כִּי לֹא הֵתַּר לָהֶם לֶאֱכוֹל חָמֵץ, לָזֶה מְהֵרוּ לֶאֱפוֹתוֹ מַצָּה. וַהֲגַם שֶׁשָּׁהָה מֵעֵת לִישָׁה עַד עֵת אֲפִיָּה זְמַן מָה, אוּלַי כִּי הָיוּ מִתְעַסְּקִים בּוֹ, וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב "מִשְּׁאָרוֹתָם צְרֻרוֹת בְּשִׂמְלוֹתָם עַל שִׁכְמָם", וְכִי לֹא הָיָה לָהֶם מָקוֹם לָשֵׂאת אוֹתָם שֶׁהֻצְרְכוּ לְתִתָּם עַל שִׁכְמָם? אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָּהֶם, וְכָל זְמַן שֶׁמִּתְעַסְּקִים בָּעִסָּה אֵינָהּ מַחְמֶצֶת, נוֹסָף עַל שֶׁלֹּא נָתְנוּ בּוֹ שְׂאוֹר לְחַמֵּץ. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם **כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם** וְגוֹ':

מא **וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ'.** וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב מַה הָיָה, וְאִם נִתְכַּוֵּן עַל הַיְצִיאָה הֲרֵי חָזַר וְאָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיְהִי בְּעֶצֶם". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מַה צָּעַר יִרְמְז בְּתֹסֶבֶת **וַיְהִי.** וְאוּלַי כִּי יַגִּיד הַכָּתוּב הַצַּעַר שֶׁל עִכּוּבָם עַד הַקֵּץ, וְלֹא הָיָה בָּהֶם זְכוּת לָצֵאת קוֹדֶם הַקֵּץ. אוֹ לְרָמוֹז כִּי הַצַּעַר שֶׁהָיָה לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּסְפָּר הַמְּזֻכָּר לְמַעְלָה, דִּכְתִיב: "וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ' (שמות יב:מ), לֹא כָּל הַזְּמַן הַהוּא אֶלָּא מִקֵּץ.

וַיְהִי בְּעֶצֶם. רָמַז הַצַּעַר שֶׁל יְצִיאַת הַיּוֹצְאִים עִמָּהֶם, שֶׁמֻּהֶם סָבְבוּ רָעוֹת. אוֹ לְרָמוֹז כִּי לֹא חָדְלוּ הַמַּכּוֹת וְהַצָּרוֹת מִמִּצְרַיִם גַּם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (במדבר לג:ד) "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים" וְגוֹ', "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים בְּיָד רָמָה" (שמות יד:ח).

מב **לֵיל שִׁמֻּרִים וְגוֹ'.** יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְרַמֵּז חֲמִשָּׁה נִסִּים מַפְלָאִים שְׁזִמַּנָּם לַיְלָה זוֹ: א', בִּימֵי אַבְרָהָם כְּשֶׁהִכָּה אֶת אַרְבָּעָה מְלָכִים (בראשית יד:טו) "וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה". ב', בִּיצִיאַת מִצְרַיִם דִּכְתִיב (שמות יב:כט) "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה". ג', בִּימֵי חִזְקִיָּה כְּשֶׁהִכָּה גַּבְרִיאֵל מַחֲנֵה סַנְחֵרִיב דִּכְתִיב (מלכים ב יט:לה) "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא". ד', בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר (אסתר ו:א) "בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ". ה', גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה.

כְּנֶגֶד נֵס אַבְרָהָם אָמַר **לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַנֵּס נִתְגַּלִּית אֲמִתָּתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב,א) שֶׁיֵּשׁ מֵהָאוּמּוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִים בְּנֵס הַצָּלָתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְהֶאֱמִינוּ בְּנֵס הַכָּאַת אַרְבָּעָה מְלָכִים. וּכְנֶגֶד מִצְרַיִם אָמַר **לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.** וּכְנֶגֶד נֵס חִזְקִיָּהוּ אָמַר **הוּא הַלַּיְלָה** הַיְדוּעַ לָכֶם כָּרָשׁוּם בְּדִבְרֵי נָבִיא (מלכים ב יט,לה) "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ" וְגוֹ'. וּכְנֶגֶד נֵס מָרְדְּכַי אָמַר **הַזֶּה לַה'**, וּכְנֶגֶד גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה אָמַר **שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם**, פֵּרוּשׁ לְסוֹף הַדּוֹרוֹת בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב.

מג **וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח.** קָשֶׁה, לָמָּה לֹא אָמַר ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ כַּפֶּדֶר הָאָמוּר בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ (שמות יב:ג) כִּי פָּרָשָׁה זוֹ נֶאֶמְרָה בְּי״ד בְּנִיסָן, לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר ״דַּבֵּר״ כִּי הִיא סְמוּכָה עִם ״דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל״ שֶׁאָמַר שָׁם. וְיֵשׁ לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִכְתְּבָה בִּמְקוֹמָהּ, כִּי לְצַד שֶׁמִּצְוָה זוֹ בִּשְׁלֵמוּת יֶשְׁנָהּ כְּפֶסַח דּוֹרוֹת נֶאֱמְרָה אַחַר יְצִיאַת מִצְרַיִם, לוֹמַר כִּי כָּל זֶה בִּשְׁלֵמוּת מְעֻכָּב לְדוֹרוֹת.

וְרָאִיתִי מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (שמות רבה יט,ה) שֶׁהוֹצִיא ה׳ רוּחַ מִגַּן עֵדֶן, וּבִשֵּׁם פִּסְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְנִתְקַבְּצוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ לוֹ: מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, בְּבַקָּשָׁה הַאֲכִילֵנוּ מִפֶּסַח שֶׁלְּךָ. אָמַר לָהֶם: אִם אֵין אַתֶּם נִימוֹלִים אֵין אַתֶּם אוֹכְלִים, דִּכְתִיב ״זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח״ וְגוֹ׳. מִיָּד נָתְנוּ עַצְמָן וּמָלוֹ וְכוּ׳, עַד כָּאן. הִנֵּה לְפִי מִדְרָשׁ זֶה לֹא קָשָׁה לָמָּה לֹא אָמַר ״דַּבֵּר״ וְגוֹ׳ אוֹ ״לֵאמֹר״, כִּי פָּרָשָׁה זוֹ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן נֶאֱמְרָה, וְצִוָּה אוֹתָם ״כָּל בֶּן נֵכָר״ וְגוֹ׳, וְאַחַר שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לְצַד אֲכִילַת פִּסְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הַמְכֻשָּׁם מָלוֹ עַצְמָם.

וְקָשָׁה לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ, אֵיךְ יָכוֹל לִיתֵּן לָהֶם מִפִּסְחוֹ, וַהֲלֹא אֵין הַפֶּסַח נֶאֱכָל אֶלָּא לְמִנוּיָיו? וְאוּלַי שֶׁאָמַר לָהֶם כֵּן כְּדֵי שֶׁיִּמּוֹלוּ, וּכְשֶׁיִּמּוֹלוּ יִהְיֶה כְּמוֹ כֵן פִּסְחֵיהֶם כְּפִסְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מְכֻשָּׁם. וְרָאִיתִי רְאָיָה לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ שֶׁלֹּא רָצוּ לָמוֹל מִמָּה שֶׁאָמַר בִּיחֶזְקֵאל (כ:ח) ״וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי וְגוֹ׳ וָאוֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם״, הֲרֵי שֶׁלֹּא קִבְּלוּ עֲשׂוֹת מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ:

מח **וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר.** כָּאן הִסְכִּים עַל קַבָּלַת גֵּרִים מֵהֶעֱרֵב רַב כְּדַעַת מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִתְּךָ.** עוֹד רָמַז דַּעַת עֶלְיוֹן כִּי לֹא הִסְכִּימָה עַל הַדָּבָר אֶלָּא לְרָצוֹן מֹשֶׁה ה׳ חָפֵץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב). וְהוּא אָמְרוֹ **אִתְּךָ גֵּר**, פֵּרוּשׁ, עִמְּךָ הוּא גֵּר, שֶׁאֵין אַתָּה בָּקִי בַּנִּסְתָּרוֹת וְלֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה בְּיָדָם מֵהֶם.

הִמּוֹל לוֹ כָּל זְכָר. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁם שֶׁמִּילַת עֶבֶד מְעַכֶּבֶת בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֹאכַל, גַּם הַגֵּר מִילַת עַבְדָּיו וְכוּ׳ מְעַכֶּבֶת אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר. וְאָמְרוֹ **וְאָז יִקְרַב** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ לֹא יִצְטָרֵךְ שֶׁיִּשְׁחֲטוּ אֲחֵרִים עָלָיו אֶלָּא הוּא בְּעַצְמוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ, **וְהָיָה כְּאָזְרָח** וְגוֹ׳:

נא **וַיְהִי בְּעֶצֶם וְגוֹ׳.** הוֹדִיעַ הַדָּבָר בְּסָמוּךְ לַעֲשַׂיַּת פֶּסַח, לוֹמַר כִּי זֶה גּוֹרֵם גְּמַר הַיְצִיאָה, כִּי זוֹלַת זֶה לֹא הָיָה בְּיָדָם מִצְוֹת לָצֵאת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יחזקאל טז:ו) בְּפָסוּק ״וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ״ וְגוֹ׳:

פרק יג

ה **וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁתְּלָה מִצְוָה זוֹ בִּבְיאַת הָאָרֶץ, לַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (שמות י״ב:כ״ה) ״וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ״, אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח בְּאֶרֶץ הַיָּמִים שָׁם כְּשֶׁיִּרְבּוּ יְמֵיהֶם עַל הָאֲדָמָה.

ח **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר ״וְאָמַרְתָּ״, כִּי תֵּבֶת הַגָּדָה מְצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (שבת פז,א) שֶׁיִּתְכַּוֵּן בָּהּ דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִים. עוֹד קָשָׁה אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַהוּא**, וּבְסָמוּךְ גָּמַר אוֹמֶר ״בַּעֲבוּר זֶה״, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא פרשה יז ובהגדה) בְּשָׁעָה שֶׁמַּצָּה וּמָרוֹר וְגוֹ׳, וְהוּא בַּלַּיְלָה וְלֹא בַּיּוֹם, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה״, וַאֲנִי יוֹדֵעַ זְמַן הַהַגָּדָה שֶׁהוּא בַּלַּיְלָה. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְהוּא כְּבָר אָמַר ״וְהִגַּדְתָּ״.

וְנִרְאֶה כִּי יְכֻוַּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ״ל (פסחים קטז:) מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּם בְּשֶׁבַח. יֹאמַר גְּנוּת אֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל הָאָבוֹת כִּי לֹא הָיָה דָּבָר מְשֻׁבָּח, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִגַּדְתָּ** דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁלֵּב הָאָדָם נֶעְקָשׁ מֵהֶם, וְאַחַר כָּךְ מְסַיֵּם בְּשֶׁבַח, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** אֲמִירוֹת מְשֻׁבָּחוֹת מְשַׁמְּחִים אֶת הַלֵּב וּמְסַעֲדִים אוֹתוֹ. וְאָמַר **בַּיּוֹם הַהוּא** הוֹדִיעַ בְּמֶתֶק לְשׁוֹן צַדִּיק כִּי הַלַּיְלָה הַהוּא יוֹם יִקָּרֵא לֹא לַיְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים קלט:יב) ״וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר״, וְלֹא חָשׁ שֶׁתִּטְעֶה לוֹמַר יוֹם מַמָּשׁ מִמַּה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״בַּעֲבוּר זֶה״ שֶׁהוּא בִּשְׁעַת מַצָּה וְכוּ׳ כְּאָמְרָם זַ״ל. וְאוּלַי כִּי סָמַךְ ״בַּיּוֹם הַהוּא״ עִם ״וְהִגַּדְתָּ״ כִּי גַּם נַס זֶה בִּכְלַל מִצְוַת הַהַגָּדָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר ״וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ״, תֵּנַח אִם יֵשׁ לוֹ בֵּן, אִם אֵין לוֹ בֵּן יִהְיֶה פָּטוּר? תַּלְמוּד לוֹמַר ״לֵאמֹר״, שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְהַגִּיד אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. וְאִם תֹּאמַר, כֵּינָן שֶׁעַל כָּל פָּנִים הוּא צָרִיךְ לְהַגִּיד אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, אִם כֵּן לָמָּה אָמַר ״לְבִנְךָ״? וְאוּלַי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַיִּתּוּר אֲנִי מֵבִין כֵּן וְלֹא בְּלֹא יִתּוּר. וְאֶפְשָׁר עוֹד שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ**, שֶׁאִם יַגִּיד הַגָּדָה הָאֲמוּרָה בָּעִנְיָן יְזַכֶּהוּ ה׳ שֶׁיַּגִּיד לִבְנוֹ, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה לוֹמַר דַּוְקָא, לָזֶה אָמַר ״לֵאמֹר״.

בַּעֲבוּר זֶה. אוּלַי שֶׁרָמַז בְּתֵיבַת ״זֶה״ שְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְוֹות הָרְשׁוּמִים בְּחַג הַפֶּסַח: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים — פֶּסַח, מַצָּה וּמָרוֹר, וְהַגָּדָה, וְשִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג, וְקִדּוּשׁ יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, הֲרֵי שְׁתִּים עֶשְׂרֵה כְּמִסְפַּר ״זֶ״ה״, וְהוּא אָמְרוֹ **בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה** וְגוֹ׳, וְהַגַּם שֶׁשִּׁבְעַת יְמֵי הֶחָג לְעִנְיַן תרי״ג מִצְוֹות אֵינָם נִמְנִים לְשֶׁבַע מִצְוֹות.

יא **וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ וְגוֹ׳.** אָמַר **וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ** וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח מִצְוֹת ה׳ כִּי יַרְחִיב ה׳ גְּבוּלוֹ וְיִשְׁמַן וְיִבְעָט, וְלֹא חָשׁ לוֹמַר כִּי דַּוְקָא בָּאָרֶץ, לְצַד שֶׁהִיא מִצְוָה הַתְלוּיָה בַּגּוּף וְאָמְרִינַן בְּקִדּוּשִׁין (לו:) שֶׁכָּל מִצְוָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בַּגּוּף אֵין חִלּוּק בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּץ לָאָרֶץ.

יד וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ וגו׳. פֵּרוּשׁ, בְּשָׁעָה שֶׁיִּרְאֶה בִּנְךָ עִנְיַן פִּדְיוֹן בְּכוֹר, אִם יִשְׁאָלְךָ אַתָּה חַיָּב לוֹמַר לוֹ, אֲבָל בְּלֹא שְׁאֵלָה אֵין חִיּוּב אֶלָּא בְּלֵיל פֶּסַח. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **מָחָר**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ לְמָחָר דְּהַיְנוּ כָּל זְמַן שֶׁיִּהְיֶה, וְאָמַר **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ בַּשְּׁאֵלָה שֶׁתֹּאמַר אֵלָיו, אָז הוּא שֶׁתְּשִׁיבֵהוּ בַּדֶּרֶךְ הָאָמוּר, אֲבָל אִם יֹאמַר ״מַה זֹּאת״ בְּדֶרֶךְ זִלְזוּל לֹא לְכַוָּנַת הַתְּשׁוּבָה – לֹא תְּשִׁיבֵהוּ כָּזֶה.

עוד יִרְצֶה שֶׁאֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה הַשְּׁאֵלָה בְּלָשׁוֹן זֶה ״מַה זֹּאת״, אֶלָּא הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה בְּאֵיזֶה אוֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה, כָּל שֶׁהַמְכַוָּן שֶׁל הַשְּׁאֵלָה הוּא ״לֵאמֹר מַה זֹּאת״. נִמְצֵינוּ אוֹמְרִים כִּי פָּסוּק זֶה שֶׁלֹּא בְּלֵיל פֶּסַח נֶאֱמַר, אֶלָּא בְּמִצְוַת קְדוּשַּׁת פֶּטֶר רֶחֶם, וְאֵין צוֹרֶךְ בְּהַגָּדָה זוֹ֫לַת עַל יְדֵי שְׁאֵלָה. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָּנִים וְכוּ׳, זֶה דֶּרֶךְ דְּרוּשׁ.

טז וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדֶךָ וגו׳. רִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות לז,א) אָמְרוּ: ״יָדְכָה״ – יָד כֵּהָה שֶׁהוּא יָד שְׂמֹאל, וְצָרִיךְ לָדַעַת מַדּוּעַ לֹא בָּחַר ה׳ בְּיָד יָמִין לַעֲשׂוֹת בּוֹ הַמְּשֻׁבָּח. וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שם) לֶהֱיוֹתוֹ מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הַלֵּב שֶׁבְּצַד שְׂמֹאל, וְדִבְרֵיהֶם אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה לִי לָתֵת טוּב טַעַם כִּי הַכָּתוּב עַצְמוֹ נָתַן טַעַם הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁכָּתַב **כִּי בְּחֹזֶק יָד**, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ בְּמִדּוֹתָיו שְׁתֵּי בְּחִינוֹת, הָאַחַת תִּקָּרֵא יָד הַגְּדוֹלָה, וְהָאַחַת תִּקָּרֵא יָד הַחֲזָקָה, הַיָּד הַגְּדוֹלָה הִיא צַד הַחֶסֶד וְהַטּוֹב, וְהַיָּד הַחֲזָקָה הִיא הַגְּבוּרָה הַמְּשַׁלֶּמֶת לְעוֹשֶׂה רָעָה כִּרְעָתוֹ. וְהִנֵּה בְּהוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם נָטָה ה׳ יָד הַחֲזָקָה וְהִכָּה שׁוֹנְאָיו עֶשֶׂר מַכּוֹת, אֲשֶׁר לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר הָאָדוֹן שֶׁתִּהְיֶה הֲנָחַת תְּפִלִּין בִּכְתִיבַת זְכָרוֹן בְּיָד כֵּהָה שֶׁלָּנוּ שֶׁהִיא דּוּגְמַת יָד הַחֲזָקָה הַמּוֹצִיאָה אוֹתָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **כִּי בְּחֹזֶק יָד** וְנָכוֹן. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר בְּהַרְבֵּה פְּעָמִים ״יָד הַגְּדוֹלָה״, זוֹ הַסְכָּמַת מִדַּת הָרַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, אֲבָל עִקַּר הַמִּשְׁפָּט יָד הַחֲזָקָה יִתְכַּנֶּה.

חסלת פרשת בא

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח וגו׳. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן צַעַר בִּמְקוֹם גְּאֻלָּה וְרֶוַח. עוֹד לָמָּה כִּנָּה הָעִנְיָן בְּפַרְעֹה וְלֹא בַּאֲדוֹן הַמַּעֲשִׂים, כִּי הוּא הַמּוֹצִיא אוֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

אָכֵן הַכָּתוּב יַגִּיד הַסִּבָּה שֶׁגָּרְמָה כָּל הַצַּעַר שֶׁנִּצְטַעֲרוּ יִשְׂרָאֵל בִּרְדִיפַת פַּרְעֹה, וְאָמַר: תֵּדַע סִבַּת הַדָּבָר, לְצַד שֶׁלֹּא הוֹצִיא ה׳ אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לִרְצוֹנוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, כָּפָה אוֹתוֹ עַד שֶׁנִּתְרָצָה וְשִׁלְּחָם וְאָמַר לָהֶם קוּמוּ צְאוּ מִזֶּה, חָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר אֲבָאר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם, וּבָזֶה גָּרַם צַעַר לְיִשְׂרָאֵל, וְגַם לְעַצְמוֹ גָּרַם אִבּוּד לוֹ וּלְאֻמָּתוֹ. וְצֵא וּלְמַד כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַקְפִּיד עַל כִּלְיוֹן הַנִּבְרָאִים, כַּמּוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י,ב): מַעֲשֵׂה יָדַי טוֹבְעִים בַּיָּם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה. וּכְנֶגֶד כָּל זֶה אָמַר הַכָּתוּב ״וַיְהִי״ לְשׁוֹן צַעַר, וּמִי גָּרַם כָּל צַעַר זֶה – ״בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה״, שֶׁאִם הָיָה ה׳ מוֹצִיאָם שֶׁלֹּא לִרְצוֹנוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ לְשַׁלְּחָם, לֹא הָיָה לוֹ מָקוֹם לִרְדֹּף, אֶלָּא עֵינוֹ הִטְעַתּוּ שֶׁהָיָה הַדָּבָר תָּלוּי בּוֹ וְלָזֶה חָשַׁב לָשׁוּב לְקַחְתָּם. וְאָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בְּוָא״ו בְּתְחִלַּת הוֹדָעַת עִנְיָן, יְכַוֵּן תּוֹסֶפֶת עַל הַגְּדַת צַעַר הַקּוֹדֵם הָרָמוּז בְּתֵבַת ״וַיְהִי״ כַּנִּזְכָּר.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ״ל (זהר ח״ב מה:) כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁיִּכְּנֶה יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם ״עָם״ יִרְמֹז עַל עֵרֶב רַב, וְלָזֶה תִּמְצָא בְּעִנְיָן זֶה לִפְעָמִים מַזְכִּיר שְׁמָם ״הָעָם״ וְלִפְעָמִים מַזְכִּירָם ״בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, דִּכְתִיב ״וַחֲמֻשִּׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל״ וגו׳, חֲרֵי זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי הָעָם לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. וְאָמְרוּ זַ״ל (שמות רבה מב,ו) כִּי הַשִּׁחְתַת יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר זֶה הוּא סִבָּתוֹ, הֵם אָמְרוּ ״נִתְּנָה רֹאשׁ״ וגו׳, הֵם אָמְרוּ ״עֲשֵׂה לָנוּ״ וגו׳, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי** – צַעַר גָּדוֹל לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, **בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם** – פֵּרוּשׁ, עֵרֶב רַב שֶׁשִּׁלְּחָם פַּרְעֹה, לֹא ה׳ בָּרוּךְ הוּא הוֹצִיאָם, כִּי לֹא בָּא אֱלֹהִים לָקַחַת לוֹ אֶלָּא גּוֹי גָּדוֹל נַחֲלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אֶלָּא פַּרְעֹה שִׁלְּחָם, וְטַעְמוֹ הָיָה לָכוֹף אֶת יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב מִצְרַיִם, וְהֵם מָצְאוּ מָקוֹם לְהִדָּבֵק בְּיִשְׂרָאֵל וְסוֹבֵב בְּתַכְלִיתָם צַעַר לְיִשְׂרָאֵל כַּנִּזְכָּר.

וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדוּיַּק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים כִּי קָרוֹב הוּא**, פֵּרוּשׁ, קָרוֹב הוּא לִרְמוֹז הָעָם מִקָּרוֹב בָּא וְאֵין לוֹ חוֹזֶק בִּקְדֻשָּׁה. אוֹ קָרוֹב הוּא לְהַרְשִׁיעַ וְיסוֹבֵב רָעָה גַּם לְיִשְׂרָאֵל, וְהָרָעָה הִיא ״כִּי אָמַר וגו׳ פֶּן יִנָּחֵם בְּרֹאוֹתָם״, וִידוּיַּק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו בְּתְחִלַּת עִנְיָן, לוֹמַר כִּי זֶה נוֹסָף עַל כַּמָּה צַעַר שֶׁגָּרְמוּ לָהֶם הָרָמוּז בְּתֵבַת ״וַיְהִי״ וגו׳, וְעוֹד לָהֶם ״וְלֹא נָחָם״.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כ,ג) כִּי פַּרְעֹה עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל לְוָיָה, וּלְפִי זֶה יַגִּיד הַכָּתוּב צַעַר הַנִּמְשָׁךְ לָהֶם מִזֶּה, וְאָמַר **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר לְסִבַּת שַׁלַּח פַּרְעֹה, כִּי יִטְטָרֵךְ הַדָּבָר לִהְיוֹת שֶׁיִּטּוֹל שָׂכָר פְּסִיעוֹתָיו. וְצֵא וּלְמַד מִשָּׂכָר פְּסִיעוֹת שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע נְבוּכַדְנֶצַּר (סנהדרין צו,א), וְכָל שֶׁכָּן שֶׁיִּקָּצֵב לוֹ ה׳ יִהְיֶה גּוֹרֵם רָעָה לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה׳ וּבִטֵּל מִצְוָתוֹ מִפִּנּוּ וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא הוֹלִיכָם דֶּרֶךְ קָרוֹב שֶׁמִּן הַסְּתָם לְשָׁם יַעֲרִים פַּרְעֹה לְלַוּוֹתָם, וּבָזֶה בָּטְלָה מַחְשֶׁבְתּוֹ כְּאִלּוּ לֹא לְוָה אוֹתָם. נִמְצָא מִי גָּרַם שֶׁלֹּא הָלְכוּ יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ קָרוֹב, לְוָיָתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לְדֶרֶךְ זֶה, לְרָמוֹז כִּי צַעַר אַחֵר גָּרַם הַדָּבָר זוֹ֫לַת זֶה, שֶׁעַל כָּל פָּנִים הִגִּיעוֹ קְצָת זְכוּת בַּלְוָיָה, וְזֶה סִבָּה שֶׁנִּכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל בְּסַכָּנָה בִּרְדִיפָתוֹ, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא) בְּפָסוּק ״וְלֹא קָרַב זֶה״ וגו׳ וּבְפָסוּק ״מַה תִּצְעַק אֵלָי״ וגו׳, וְכַמָּה הִרְפַּתְקֵי דַּעֲדוּ עֲלַיְיהוּ.

וְאָמְרוֹ **כִּי אָמַר** וגו׳, הוּא טַעַם אַחֵר, וּכְאִלּוּ אָמַר ״וְכִי אָמַר״, וְתוֹלְדוֹת מֵחוּשׁוֹ הוּא לְצַד שְׁלִיחַת הָעָם שֶׁהֵם עֵרֶב רַב כְּמוֹ שֶׁרָשַׁמְנוּ בְּדֶרֶךְ שֵׁנִי.

יח **וַחֲמֻשִׁים עָלוּ וְגוֹ׳.** וְאוּלַי כִּי זוּלַת הֱיוֹתָם מְזֻיָּנִים בִּכְלֵי זַיִן לֹא יוֹעִיל מַה שֶּׁיִּסֵּב ה׳ אוֹתָם לְבַל יַחְזְרוּ בִּרְאוֹתָם מִלְחָמָה, כִּי עַל כָּל פָּנִים יָשׁוּבוּ מִצְּרִימָה כֵּינָן שֶׁאֵין בְּיָדָם כְּלֵי זַיִן לַעֲרֹךְ עִם אוֹיֵב מִלְחָמָה וְיִרְאוּ עַצְמָן אֲבוּדִים. לָזֶה אָמַר **וַחֲמֻשִׁים עָלוּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד טַעַם שֶׁיִּסֵּב ה׳ הָיוּ לָהֶם גַּם כֵּן כְּלֵי זַיִן, וּבְהִצְטָרְפוּת שְׁנֵי הַטְּעָמִים **לֹא יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאוֹתָם מִלְחָמָה וְגוֹ׳**:

יט **פָּקֹד יִפְקֹד וְגוֹ׳.** טַעַם הַכֶּפֶל לְהַצְדִּיק אֱמוּנַת הַדָּבָר. וְזֶה שִׁעוּרוֹ ״פָּקֹד״ פֵּרוּשׁ, הַפְקִידָה שֶׁהִבְטִיחַ ה׳ וַדַּאי ״יִפְקֹד״. עוֹד יִרְצֶה לִרְמֹז עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: עַל הָרְחָקַת הַגָּזָק, הִיא הַצָּלָתָם מֵעֹנִי מִצְרַיִם וּמֵעוֹל סֶבֶלָם, וְהַקְרֵבַת הַתּוֹעֶלֶת, שֶׁיֵּצְאוּ בְּרֹב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (בראשית טו:יד) ״וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל״. וְטַעַם שֶׁרָמַז לָהֶם דָּבָר זֶה לְפִי שֶׁהוּא נוֹגֵעַ לַשִּׁבּוּעָה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר זֶה סִבָּה לִמְנִיעָה לְבַל יַעֲלוּ עַצְמוֹתָיו לְצַד שֶׁיִּהְיוּ טְרוּדִים בַּאֲסִיפַת הוֹן וּטְעִינַת כֶּסֶף וְזָהָב כִּי יִרְבֶּה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה:) שֶׁאֵין לְךָ אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעַן עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים מִכֶּסֶף וְזָהָב שֶׁל מִצְרַיִם, וְזֶה יִהְיֶה סִבָּה לִמְנִיעַת הַדָּבָר. לָזֶה אָמַר **הַשָּׁבֵעַ** וְגוֹ׳ **לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד** גַּם פְּקִירַת הָעֹשֶׁר, וְאַף עַל פִּי כֵן תִּדְחֲקוּ עַצְמְכֶם וְתִסְבְּלוּ עַצְמוֹתַי, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מֵאֲמָצָעוּת כֵּן הֶפְסֵד כְּשִׁעוּר מַשָּׂאוֹ מִכֶּסֶף וְזָהָב. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן עָשָׂה מֹשֶׁה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ״כ) שֶׁבִּמְקוֹם שֶׁיִּטְעֹן כֶּסֶף וְזָהָב טָעַן אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף בִּמְקוֹמוֹ וְנָטַל שְׂכָרוֹ עַל הַדָּבָר.

מִזֶּה אִתְּכֶם. טַעַם אָמְרוֹ **מִזֶּה**, אֵין לוֹמַר כִּי דַּוְקָא מִשָּׁם יַצְלִיחוּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְחַזֵּק הַשִּׁבּוּעָה שֶׁתִּהְיֶה חֲזָקָה כְּדִין הַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁכִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ, וְלָזֶה הִתְנָה וְאָמַר **מִזֶּה**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) בְּפָסוּק ״נָסְעוּ מִזֶּה״ – נָסְעוּ מֵהָאַחֲוָה שֶׁהוּא מְנַיַּן ז״ה, וְהוּא שֶׁרָמַז לָהֶם כָּאן בִּשְׁעַת הַשִּׁבּוּעָה בְּאָמְרוֹ **מִזֶּה אִתְּכֶם**, פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת חֶסֶד זֶה שֶׁהֵם נִשְׁבָּעִים לוֹ מַה שֶּׁהֵם הִפְרִידוּהוּ מִזֶּה וְנָסְעוּ מֵאֲחֲוָתוֹ וְעָשׂוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ לוֹ, עַכְשָׁיו יִתֵּקֵן הַדָּבָר וְיִהְיוּ לַאֲחָדִים, וְהוּא אָמְרוֹ ״אִתְּכֶם״ – יִהְיוּ חוֹנִים מֵהַנְּסִיעָה לִהְיוֹת אִתָּם עִמָּם וְנֶעֱקָר הֶעָוֹן הַהוּא וַחֲרִי הֵם יַחַד בְּאַחֲוָה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי מָחַל לָהֶם מַה שֶּׁפָּשְׁעוּ בּוֹ בְּעֵד חֶסֶד זֶה שֶׁנִּשְׁבָּעִין לוֹ, וּכְפִי זֶה הִנָּה הֵם נִשְׁבָּעִים עַל דַּעְתּוֹ בִּשְׁכִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לָהֶם.

כא **וַה׳ הוֹלֵךְ** וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **לְנָחֹתָם** פֵּרוּשׁ – לִהְיוֹת לָהֶם נַחַ הַדֶּרֶךְ, כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ יְמֵי הַחֹם חוֹפֵף ה׳ עֲלֵיהֶם בְּעַמּוּד עָנָן לְבַל יַכֵּם הַשֶּׁמֶשׁ. וְלָזֶה לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁ עַמּוּד הֶעָנָן אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, וְעָנָן זֶה הוּא לְבַד מֵעָנָן הַקּוֹדֵם לָהֶם לְיַשֵּׁר הַמַּעֲקַשִּׁים לְהַשְׁפִּיל הַגְּבוֹהַּ וּלְהַגְבִּיהַּ הַנָּמוּךְ וּלְהַרְאוֹתָם הַדֶּרֶךְ. וְיֵשׁ רְאָיָה לָזֶה מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א:לג) ״הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם״, וְהִנֵּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁלֹשָׁה: הָאֶחָד – לָתוּר לָכֶם מָקוֹם, זֶה הָיָה מְשַׁמֵּשׁ תָּמִיד לִפְנֵיהֶם, פֵּרוּשׁ מְקֻדִּים לָלֶכֶת קוֹדֶם לָהֶם. הַשֵּׁנִי – עַמּוּד הָאֵשׁ לַרְאוֹתְכֶם וְגוֹ׳, הַשְּׁלִישִׁי – וּבֶעָנָן יוֹמָם, וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, שֶׁעָנָן זֶה לֹא הָיָה אֶלָּא חוֹפֵף מֵהַכּוֹתָם שֶׁמֶשׁ. וְלֹא כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ״י ״לַנְחֹתָם״ וְחָסֵר ה״א וְהֻבִיא חֶבֶר ״לַרְאוֹתְכֶם״, כִּי לְפִי דְּבָרֵינוּ גַּם כָּאן גַּם שָׁם אֵינָהּ חֲסֵרָה ה״א, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְלַיְלָה וְגוֹ׳ לָהָאִיר וְגוֹ׳. קֻשָּׁה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת כב:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שָׁהָיוּ בַּמִּדְבָּר לֹא הָלְכוּ אֶלָּא לְאוֹרוֹ, שֶׁהָיוּ רוֹאִים אֲפִלּוּ מַה שֶּׁבְּתוֹךְ הַטָּפִיחַ. וְאֵין לוֹמַר כִּי עַל זְמַן הַלַּיְלָה הוּא אוֹמֵר, שֶׁאֵין זֶה פְּשַׁט אָמְרָם ״לֹא הָלְכוּ אֶלָּא לְאוֹרוֹ״, כִּי מַה בָּא לְמַעֵט אִם לֹא שֶׁנֹּאמַר אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ בַּיּוֹם? וְאִם כֵּן הַלַּיְלָה לָמָּה לֹא יָאִיר כַּיּוֹם שֶׁלֹּא הָיוּ צְרִיכִין לַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁהַצָּרַךְ לְעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם? וּלְהָבִין הָעִנְיָן יֵשׁ לְרַקְדֵּק עוֹד אָמְרוֹ **לָלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה**, לָמָּה לֹא הִסְפִּיק טַעַם ״לְהָאִיר לָהֶם״ שֶׁהַצָּרַךְ לוֹמַר ״לָלֶכֶת״ וְגוֹ׳?

אָכֵן כַּוָּנַת הַדְּבָרִים הִיא לְעוֹלָם שֶׁלֹּא זָז אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל תָּמִיד, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָדַעַת כִּי הָאוֹר הַקָּדוֹשׁ הַלָּזֶה לֹא הָיָה מִתְפַּשֵּׁט חוּץ מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל אֶלָּא דַּוְקָא בְּמוֹשְׁבוֹתָם. וְיֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר, וּמַה גַּם בַּמִּדְבָּר הָרַע שֶׁהוּא מָדוֹר שֶׁל מַחֲנֵה טֻמְאָה, כִּי שָׁם הִרְגִּיעָה הַקְלָפָּה כַּיָּדוּעַ בְּדִבְרֵי הַקְּדוֹשִׁים (זהר חלק א׳ רכו.), וְכֵיוָן שֶׁכֵּן לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל יְכוֹלִים לִיהָנוֹת מֵהָאוֹר הָעֶלְיוֹן אֶלָּא בְּמַחֲנֵיהֶם, אֲבָל חוּץ לְמַחֲנֵיהֶם לַיְלָה יַחְשִׁיךְ כְּסֶדֶר הָעוֹלָם. וְהִנֵּה אִם לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בַּלַּיְלָה כְּשֶׁיַּחְפֹּץ ה׳ לָלֶכֶת, לֹא הָיוּ צְרִיכִין לְאוֹר עַמּוּד הָאֵשׁ כִּי לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר ה׳ בְּמוֹשְׁבוֹתָם, אֶלָּא לְסִבַּת הֲלִיכָתָם בַּלַּיְלָה הֻצְרְכוּ לָעַמּוּד לְהָאִיר לְמֶרְחוֹק חוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְהַכִּיר מָקוֹם שֶׁיֵּלְכוּ בּוֹ חוּץ לְמַחֲנֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **לָהָאִיר לָהֶם**, וְטַעַם אוֹר זֶה הוּא **לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה**, פֵּרוּשׁ בְּשָׁוֶה, כְּשֵׁם שֶׁבַּיּוֹם מִלְּבַד אוֹר ה׳ הַנּוֹצֵץ עֲלֵיהֶם הָיוּ רוֹאִים אוֹר לְמֶרְחוֹק בְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ הַמֵּאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ, כְּמוֹ כֵן הָיוּ רוֹאִים בַּלַּיְלָה בְּאֶמְצָעוּת עַמּוּד הָאֵשׁ. וּבָזֶה יִטְעַם בְּאוּר מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א:לג) ״בָּאֵשׁ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ״, פֵּרוּשׁ לַרְאוֹתְכֶם – כְּדֵי לַרְאוֹתְכֶם, כְּדֵי שֶׁתִּרְאוּ אוֹתָם, לֹא כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ״י לְהַרְאוֹתְכֶם וְחָסֵר הֵ״א וְהֻבִיא מֵהַנְּבִיאִים וּמֵהַכְּתוּבִים חָבֵר לָהּ, כִּי אֵין אָנוּ צְרִיכִים לָזֶה, וּבֵאֵר הַכָּתוּב דְּבָרָיו כִּי דְּבָרֵינוּ יַגִּיד בְּאָמְרוֹ ״לַרְאוֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ״, וְלִדְבָרָיו הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״הַדֶּרֶךְ״, אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא לִהְיוֹת שָׁהָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אוֹר עוֹלָם בְּמוֹשְׁבוֹתָם וְלֹא בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר עַדַיִן לֹא בָּאוּ שָׁמָּה, לָזֶה אָמַר כִּי עַמּוּד (עָנָן) [אֵשׁ] טַעְמוֹ הוּא כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ לְשׁוֹן עָתִיד, וְהָבֵן וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם. וּמֵעַתָּה אֵין הֶבְדֵּל בֵּין הַיּוֹם לַלַּיְלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הָיוּ מַכִּירִים זְמַן יוֹם וּזְמַן לַיְלָה אֶלָּא עַל יְדֵי הִשְׁתַּנּוּת הֶעָנָנִים.

פרק יד

ב **דַּבֵּר וְגוֹ' וְיָשֻׁבוּ וְגוֹ'.** הִנֵּה כָּל רוֹאֶה יִקְּהֶה בָּזֶה לָמָּה יִצְטָרֵךְ ה' לְהַעֲרִים חָס וְשָׁלוֹם עַל הַדָּבָר, וְהוּא עָשֹׂה יַעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר יַחְפּוֹץ בְּלֵב פַּרְעֹה לִרְדּוֹף? **אָכֵן** בְּהַשְׂכִּיל בְּמַה שֶׁקָּדַם לָנוּ בִּידִיעַת מִדַּת הַבּוֹרֵא כִּי חָפֵץ לְמַעַן צַדֵּק יִשְׂרָאֵל, הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּמִצְוָה זוֹ שֶׁנִּתְחַכֵּם לְבַל יִכָּשְׁלוּ בְּהַכְעָסָה לַבּוֹרֵא וְיֹאמְרוּ דִּבְרֵי נִיאוּץ שֶׁאָמְרוּ אַחַר כָּךְ (שמות יד:יא) "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים וְגוֹ' הֲלֹא וְגוֹ' טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם" וְגוֹ'. וְנִתְחַכֵּם ה' וְעָשָׂה דָּבָר מַרְגִּישׁ וּמֵכָר לָהֶם כִּי ה' יָעַץ עַל פַּרְעֹה רָעָה וּמִתְחַכֵּם אֵלָיו לְהוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם לִרְדֹּף אֶת יִשְׂרָאֵל לְהַכְּבֵד בּוֹ. וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְיִשְׂרָאֵל לָחוּשׁ לְפַרְעֹה, וַאֲדַרְבָּה יָחִילוּ דְּרָכָיו לִרְאוֹת נִקְמָתָם בּוֹ, וְלֹא הִסְפִּיק לַבּוֹרֵא לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים בַּפֶּה לְבַד כִּי הוּא יְחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם כִּי לֹא יַעֲשׂוּ הַדְּבָרִים בָּהֶם רֹשֶׁם, וּבְרֹאוֹת אוֹתוֹ יִרְעֲשׂוּ וְיִתְּנוּ רֹאשׁ לָשׁוּב אֵלָיו מִמֹּרָאוֹ עֲלֵיהֶם. לָזֶה צִוָּה ה' שֶׁיָּשׁוּבוּ וְיַחֲנוּ וְיַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה הַמּוּכָן לִרְדֹּף פַּרְעֹה אַחֲרֵיהֶם, וְדָבָר זֶה יַרְגִּישֵׁם וְיַעֲשֶׂה בָּהֶם רֹשֶׁם כִּי הֵם הֶעוֹשִׂים הֲכָנָה בְּהַרְגָּשָׁה רְעוּשָׁה שֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם וְלַחֲנוֹת בְּמָקוֹם מְיֻחָד שֶׁמִּמֶּנּוּ יִטְעֶה פַּרְעֹה לִרְדֹּף אוֹתָם, וּבָזֶה לֹא יִפְחַד לִבָּם, וּבִבוֹאוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל כִּי יֵחֶזֶה נָקָם בְּאוֹיְבוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל בְּהֶחְלֵט. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּרֹאוֹתוֹ, וּמִזֶּה תַּקִּישׁ מַה הָיוּ עוֹשִׂים זוּלַת הַחֲזָרָה, וְהָבֵן.

ג **וְאָמַר פַּרְעֹה וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיָּשׁוּב הַמַּגִּיד הוּא יוֹדִיעוֹ כָּל אֲשֶׁר רָאוּ עֵינָיו:

ה **וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ וְגוֹ' כִּי בָרַח וְגוֹ' וַיֵּהָפֵךְ לְבַב וְגוֹ' אֶל הָעָם.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "כִּי בָרַח" וְלֹא אָמַר "כִּי הָלַךְ", שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁרָאוּ בָּהֶם סִימַן בְּרִיחָה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַיֵּהָפֵךְ** וְגוֹ', מִשְׁמַע שֶׁנִּתְחָרְטוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר עָשׂוּהוּ, וְהַדְּבָרִים תְּמוּהִים – וְכִי לִרְצוֹנָם עָשׂוּ? וַהֲלֹא הֵכִּוּ מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת עַד כִּמְעַט סָפוּ וְתַמּוּ, וּבְעַל כָּרְחוֹ שִׁלְּחוּם, וְאֵיךְ יֵהָפֵךְ לִבָּם בְּדָבָר שֶׁלֹּא לִרְצוֹנָם עָשׂוּהוּ? וְקָשֶׁה עוֹד אָמְרָם **מַה זֹּאת עָשִׂינוּ** וְגוֹ', כְּמִתְרָעֲמִים עַל עַצְמָם עַל עֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁלֹּא כַּהוֹגֶן, וַהֲלֹא לֹא עָשׂוּ אֶלָּא בְּעַל כָּרְחָם, וּמַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם עַל דָּבָר שֶׁעָשָׂאוּ בְּעַל כָּרְחוֹ?

וְאִפְשָׁר לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב מה:) כִּי "הָעָם" הוּא עֵרֶב רַב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה. וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב כָּךְ הוּא: "וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם" – פֵּרוּשׁ, הָעָם אֲשֶׁר שָׁלַח הוּא עִם יִשְׂרָאֵל לְטַעַם נָכוֹן אֶצְלוֹ לְהָשִׁיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֵן עַתָּה בָּרְחוּ וְהָלְכוּ לָהֶם, וּלְאַלּוֹ יִתְיַחֵס הַבְּרִיחָה, כִּי זוּלַת הַבְּרִיחָה אֵין מַצִּילָם מִיַּד פַּרְעֹה כִּי הֵם עַמּוֹ וַעֲבָדָיו.

וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁנִּחֲמוּ עַל אֲשֶׁר שִׁלְּחוּם, פֵּרוּשׁ, לָעָם, לֹא עַל יִשְׂרָאֵל. **וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת עָשִׂינוּ**, פֵּרוּשׁ, תְּמוּהִים הֵם עַל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁשִּׁלְּחוּ הָעָם. וְטַעַם הַתְּמִיהָה הוּא **כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**, פֵּרוּשׁוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני רח) כִּי פַּרְעֹה כָּתַב גֵּט שִׁחְרוּר לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר לָהֶם: הֲרֵי אַתֶּם לְעַצְמְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין. וְהוּא אָמְרוֹ **שִׁלַּחְנוּ** בְּגֵט שִׁלּוּחִים, **מֵעָבְדֵנוּ** שֶׁאֵין לָהֶם מִשְׁפַּט עֶבֶד. וַהֲגַם שֶׁאִפְשָׁר שֶׁעָלָה עַל דַּעְתָּם שֶׁיַּחְזְרוּ, לֹא יַעֲבֹד בָּהֶם עוֹד עֲבוֹדַת עֶבֶד, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן תַּחְזֹר הָעֲבוֹדָה הַצְּרִיכָה לַמֶּלֶךְ עַל הָעָם, וּמֵעַתָּה כֵּיוָן שֶׁבָּרַח הָעָם מִי יַעֲבֹד. גַּם בָּזֶה רָמַז לָמָּה לֹא חָשְׁשׁוּ עַל בְּרִיחַת הָעָם הַנִּזְכָּר כְּשֶׁיִּרְגִּישׁוּ שֶׁתִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד הֵכִינוּ עַצְמָם לִרְדֹּף. וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי אֵין הָרְדִיפָה אֶלָּא עַל הָעָם, וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי ה' חִזֵּק לִבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וַיִּרְדֹּף גַּם אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא לָעָם בִּלְבַד.

עוֹד נִרְאֶה עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בֹּא (שמות י:ז) כִּי טַעַם שֶׁהִקְשׁוּ עָרְפָּם פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו הוּא לְחָשְׁבָם כִּי דִּבְרֵי ה' בְּדֶרֶךְ זֶה הֵם דֶּרֶךְ עָרְמָה, וְזֶה יַגִּיד כִּי לֹא יוּכַל עֲשׂוֹת כָּל חֻפְצוֹ חָס וְשָׁלוֹם. וְהִנֵּה בְּיוֹם הַפּוֹת ה' אוֹתָם מַכַּת בְּכוֹרוֹת וַיִּמַּדְּדֵם פְּגָרִים מֵתִים, רָעֲשׂוּ וְרָעֲדוּ וְהִצְדִּיקוּ הַדְּבָרִים כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל יָכוֹל לְהַחֲרִיב עוֹלָם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן מִצְרַיִם. וּלְפִי סְבָרָא זוֹ יִתְחַיְּבוּ לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁאָמַר ה' "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" אֵין עָרְמָה חָס וְשָׁלוֹם אֶלָּא אֱמֶת יֶהְגֶּה, וְהוֹכָחַת פַּרְעֹה מִמַּה שֶּׁהוֹלְכִים כֻּלָּם יַחַד אֵינָהּ הוֹכָחָה, כַּשַּׁעַם הָאָמוּר בִּדְבְרֵי מֹשֶׁה (שם) "כִּי חַג ה'" וְגוֹ'. וְזֶה הָיָה לָהֶם לְמִשְׁעָן שֶׁהִשְׁאִילוּ מָמוֹנָם לְיִשְׂרָאֵל וְהוֹנָם, כִּי נִתְחַזֵּק בְּלִבָּם כִּי שׁוּב יָשׁוּבוּ יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם. גַּם לֹא חָשְׁשׁוּ כִּי עָשָׂה ה' הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ זֶה כְּדֵי שֶׁיִּשְׁאִילוּם, לְצַד שֶׁהִכִּירוּ שֶׁהָיָה ה' יָכוֹל לְהַכְרִיחָם גַּם עַל זֶה לָתֵת כָּל מָמוֹנָם. וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פי"ד) שֶׁגִּלּוּ מַצְפּוּנֵיהֶם בִּימֵי חֹשֶׁךְ מִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם בָּזֶה, וְאִם כֵּן מִטַּעַם זֶה הָיָה לָהֶם לְטוֹל הַכֹּל בְּאֵין רוֹאֶה.

וְכַאֲשֶׁר הִגִּיד הַמַּגִּיד לְפַרְעֹה, אָמַר אֵלָיו "כִּי בָרַח הָעָם", פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁעָלָה בְּמַסְקָנָתָם כְּפִי הַהוֹכָחוֹת כִּי מֵה' לֹא הָיָה הַדָּבָר בְּהֶחְלֵט הֲלֵיכוֹת עוֹלָם, אִם כֵּן מַה שֶּׁלֹּא רָצוּ יִשְׂרָאֵל לַחְזֹר כִּי רָצוּ לִבְרֹחַ מִמִּצְרַיִם וְלָלֶכֶת הֲלֵיכָה מֻחְלֶטֶת, וְלֹא מִן ה' הוּא הַדָּבָר. לָזֶה **וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם**, פֵּרוּשׁ לֹא לְצַד הַמּוֹצִיא כִּי הַמּוֹצִיא עֲדַיִן בְּחֶזְקַת כִּי לֹא הוֹצִיא אֶלָּא לְשָׁעָה, אֶלָּא לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָעָם לָמָּה לֹא חָשְׁשׁוּ לָהֶם שֶׁיִּבְרְחוּ. וְהוּא אָמְרָם **מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהָיָה לָנוּ לְשַׁלְּחָם לִגְזֵרַת אֱלֹהֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיֵינוּ שׁוֹלְחִים אוֹתָם בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁיּוּכְלוּ לִבְרֹחַ מֵעָבְדֵנוּ, כִּי הָיוּ יְכוֹלִין לְשַׁלַּח עִמָּהֶם חֵיל מִצְרַיִם וְרִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו עַד עֲבוֹד אֱלֹהֵיהֶם בַּמִּדְבָּר וְיָשׁוּבוּ לְמִצְרַיִם.

או יֹאמַר, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּגִּיד שֶׁהִגִּיד שֶׁבָּרְחוּ, נִתְהַפֵּךְ לִבָּם פַּרְעֹה עַל מַה שֶּׁהִכְרִיעוּ כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל יָכוֹל, וַהֲרֵי זֶה לְךָ הָאוֹת בְּבֵרוּר כִּי לֹא יָכוֹל עַל הַכֹּל, מִמַּה שֶּׁדִּבֵּר דֶּרֶךְ עָרְמָה. אֲמוֹר מֵעַתָּה בְּמוֹפֵת חוֹתְכְךָ כִּי לֹא הָיָה בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם כֹּחַ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט וְהֲצָרַךְ לִגְנֵבַת דַּעַת, וְדִקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר.

לָבָב – לוֹמַר כִּי שְׁנֵי לְבָבוֹת הֵכִּרְעוּ בַּדָּבָר, כִּי הֲגַם שֶׁבַּתְּחִלָּה קוֹדֶם שֶׁלַּח יִשְׂרָאֵל הָיָה חוֹשֵׁב מַחֲשָׁבָה זוֹ כִּי אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט מִפְּנֵי שֶׁשּׁוֹאֵל בְּדָרְךְ זֶה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה לוֹ לֵב אַחֵר דּוֹחֶה סְבָרָא זוֹ וְאוֹמֵר אוּלַי כִּי אֵינוֹ חָפֵץ בָּהֶם אֶלָּא לְשָׁעָה, וּמֵעַתָּה פָּרְחָה לָהּ טַעֲנָה זוֹ וְהִסְכִּימוּ שְׁנֵי הַלְּבָבוֹת יַחַד אֶל הָעָם לְבַלְתִּי שַׁלְּחָם שֶׁהֲבְרַר אֶצְלָם צַד הָאַחֵר, וְאָמְרוּ, מַה פְּעֻלָּה רָעָה זֹאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ וְגוֹ', שֶׁלְּמַפְרֵעַ אָנוּ רוֹאִים שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ, לָזֶה "וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ".

ו **וְאֶת עַמּוֹ לָקָח וְגוֹ'.** כִּי לֹא הָיָה בַּמַּשָּׂא וּמַתָּן שֶׁכָּתַבְנוּ אֶלָּא הוּא וַעֲבָדָיו, אֲבָל עַמּוֹ הֲצָרַךְ לְקַחְתָּם בִּדְבָרִים, כִּי הֵם הָיוּ יְרֵאִים לְנַפְשָׁם.

ח **וַיְחַזֵּק וְגוֹ' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, הֲצָרְךְ ה' לְחַזֵּק לִבּוֹ, כִּי הָיָה לוֹ לָתֵת לֵב לְאוֹפֶן וְסֵדֶר יְצִיאַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיְתָה בְּיָד רָמָה, וְזֶה יַגִּיד כִּי פָּסְקָה יַד מוֹשֵׁל מֵעֲלֵיהֶם, וּמִזֶּה הָיָה לוֹ לִהְיוֹת נִרְתָּע, אֶלָּא שֶׁה' חִזֵּק לִבּוֹ וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, "וַיִּרְדּוֹף" וְגוֹ':

י **וּפַרְעֹה הִקְרִיב וְגוֹ' וְהִנֵּה מִצְרַיִם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֲצָרְךְ לוֹמַר זֶה וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם" וְגוֹ'? וְאָמַר עוֹד "וְהִנֵּה מִצְרַיִם נוֹסֵעַ" וְגוֹ', גַּם לָמָּה הִתְחִיל הַסִּפּוּר בְּפַרְעֹה וְגָמַר אוֹמֵר בְּמִצְרַיִם, דִּכְתִיב "וְהִנֵּה מִצְרַיִם", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְהִנֵּה פַּרְעֹה" וְגוֹ'? עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **נוֹסֵעַ** לְשׁוֹן יָחִיד וְגוֹ' עַל מִצְרַיִם שֶׁהֵם רַבִּים.

וּלְהָבִין הַכָּתוּב יֵשׁ לְהָעִיר הֶעָרָה גְּדוֹלָה בְּדִבְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים וְגוֹ' מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ" וְגוֹ', כְּנִשְׁמָע שֶׁהַדָּבָר לָהֶם חָדָשׁ, וְאֵין זֶה אֱמֶת, כִּי כְּבָר הוֹדִיעָם ה' כִּי יְחַזֵּק לִבּוֹ לִרְדֹּף לְהִכָּבֵד בּוֹ, וֶהֱעִירָם בָּזֶה בְּמַעֲשֶׂה אֲשֶׁר צִוָּה לָהֶם עֲשׂוֹת שֶׁיִּשְׂוּבוּ וְיַחֲנוּ וְגוֹ' כְּדֵי שֶׁיִּטְעֶה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, וַיַּעֲשׂוּ כֵן, הֲרֵי הֵכִינוּ עַצְמָם לְהַטְעוֹתוֹ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, אִם כֵּן מִנַּיִן נִכְנַס לָהֶם הַפַּחַד? לוּ יְהִי שֵׁרְאוּ שֶׁבָּא בְּכֹחַ גָּדוֹל שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב וְגוֹ', אֲשֶׁר אֶפְשָׁר כִּי לֹא חָשְׁבוּ מִקּוֹדֶם שֶׁהָיוּ לָהֶם כָּל כָּךְ חוֹזֶק, אַף עַל פִּי כֵן כְּבָר הִבְטִיחָם ה' כִּי הוּא הַמְחַזֵּק לִבּוֹ לְהִכָּבֵד בּוֹ וְהֵם סִיְּעוּ בַּדָּבָר.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא,ה) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וּמִצְרַיִם נוֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם" – זֶה שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם, מִצְרַיִם שְׁמוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַלָּז בָּא עִמָּהֶם, כִּי כֵן הוּא הַנָּהוּג שֶׁהַשַּׂר יַעֲזֹר לְאֻמָּתוֹ וְיִפּוֹל בִּנְפִילָתָהּ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה אֲלֶכְסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן (יומא סט:) שֶׁהָיָה נִדְמֶה לוֹ שָׂרוֹ בַּמִּלְחָמוֹת. וְהִנֵּה מִן הַסְּתָם כִּי הַשַּׂר יִהְיֶה עוֹמֵד לִימִין הַמֶּלֶךְ, לֹא לִפְנֵי הָעָם, וְהִנֵּה מִסְּדֶר הָרֶגֶל בַּמִּלְחָמוֹת שֶׁהַמֶּלֶךְ בֵּינֵיהֶם – שֶׁהָעָם יַקְדִּימוּ קֹדֶם לַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ לְבַסּוֹף מֵהָעָם. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הַדָּבָר שֶׁמִּמֶּנּוּ בָּאָה הַהַרְגָּשָׁה לְיִשְׂרָאֵל לִירֹא וּלְפַחֵד, הֲגַם שֶׁקָּדַם לָהֶם מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַיְדִיעָה, וְאָמַר **וּפַרְעֹה הִקְרִיב**, פֵּרוּשׁ, לֹא עָשָׂה סֵדֶר הָרֶגֶל לְהַקְדִּים הָעָם אֶלָּא הִקְרִיב עַצְמוֹ קֹדֶם לָעָם. **וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם**, פֵּרוּשׁ, שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם כַּנִּזְכָּר. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁפַּרְעֹה הִקְרִיב וְהַשַּׂר הָיָה לְפָנָיו עוֹמֵד, זֶה הָיָה סִבָּה לִרְאוֹת יִשְׂרָאֵל הַשַּׂר שֶׁשָּׁמוֹ מִצְרַיִם נוֹסֵעַ וְגוֹ', וְהֵם לֹא יוּכְלוּ דַּעַת סִבַּת הַשַּׂר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא לַעֲמֹד לִפְנֵי מֶלֶךְ כַּנָּהוּג, כִּי אֵין מִנְהָג הַמֶּלֶךְ לְהַקְדִּים לַמַּחֲנֶה, וְהֵם רָאוּ הַשַּׂר נוֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, פֵּרוּשׁ, קֹדֶם הַמַּחֲנֶה. לָזֶה רָעֲשׁוּ כִּי חָשְׁבוּ כִּי שָׂרֵי מַעְלָה בָּאוּ לַעֲרֹךְ עִמָּם מִלְחָמָה, וַהֲגַם שֶׁקָּדַם לָהֶם מַה שֶּׁקָּדַם לֹא הִסְפִּיק לָהֶם כְּשֶׁרָאוּ מַלְאָכִים בָּאוּ לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם, כִּי הוּא אוֹת כִּי ה' חָזַר מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה, כִּי זוּלַת זֶה לֹא הָיָה מַסְפִּיק עַל מַלְאָכוֹ לָבֹא כְּנֶגְדָּם, וְלָזֶה צָעֲקוּ וְגוֹ'. וְאִלּוּ לֹא הָיָה פַּרְעֹה מַקְדִּים, אוֹ אִם הָיָה סֵדֶר הָרֶגֶל שֶׁיְּקַדִּים הַמֶּלֶךְ, הֵם הָיוּ תּוֹלִים הַדָּבָר כִּי לֹא לְמִלְחָמָה בָּא אֶלָּא לַעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כְּחֹק שָׂרֵי מַעְלָה עִם כָּל מְלָכִים אֲשֶׁר הֵם מְמֻנִּים עֲלֵיהֶם, וְלֹא הָיוּ מְפַחֲדִים. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב הֶעְנְיָן וְיִשּׁוּב הַכְּתוּבִים.

וְטַעַם שֶׁלֹּא מָנַע ה' הַמַּלְאָךְ מִבֹּא, לִשְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כְּדֵי לְהָרְגוֹ לִפְנֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב נב:) שֶׁיִּכְוֹן עַל הַשַּׂר שֶׁשְּׁמוֹ מִצְרַיִם. וְטַעַם שֵׁנִי, אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה כְּדֵי שֶׁיִּפְחֲדוּ וַיַּחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה וְיִקָּרְבוּ לַבָּם לַשָּׁמַיִם, כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה יַעֲשֶׂה ה' לָהֶם הַנֵּס הֶעָצוּם שֶׁל קְרִיעַת יַם סוּף, וְדָבָר זֶה לֹא הֻבְטְחוּ בּוֹ קוֹדֶם. וְתִמְצָא שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא,ה) בְּתִבַּת "הִקְרִיב" וְלֹא אָמַר "קָרַב", יִרְצֶה שֶׁהִקְרִיב לִבָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְכֵן הָיָה דִּכְתִיב **וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'**:

יג **הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ.** אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם שֶׁיִּתְיַצְּבוּ בִּתְפִלָּה כְּמוֹת שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים וְצוֹעֲקִים אֶל ה' כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ "וַיִּצְעֲקוּ וְגוֹ' אֶל ה'", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמואל א א:כו) "אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה" וְגוֹ':

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם. נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **הַיּוֹם** לְהָסִיר מִלִּבָּם חֲשַׁשׁ מַה שֶּׁעָבַר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁאָרַךְ קֵץ הַגְּאֻלָּה מִיּוֹם שֶׁהִתְחִילָה הַבְּשׂוֹרָה עַד גְּמַר הַדָּבָר שְׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ, לָזֶה אָמַר לָהֶם כִּי לֹא יַאֲרִיךְ זְמַן מִלְחָמָה זוֹ, אֶלָּא הֵן הַיּוֹם יַעֲשֶׂה ה' הַתְּשׁוּעָה.

אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם וְגוֹ' – כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָסִיר מֵהֶם הַפַּחַד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, בְּאָמְרוֹ: הֲלֹא מַה שֶּׁרְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם הוּא לְצַד שֶׁלֹּא תּוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם. לְטַעַם זֶה הוּא שֶׁהֻבְיאָם ה' וְהָרְאָה ה' אוֹתָם לָכֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָכֶם שׁוּם מֵחוּשׁ מֵהֶם לְעוֹלָם, וְהוּא מַאֲמָר הַקּוֹדֵם שֶׁאָמַר לָהֶם (שמות יד:ד) "וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁרָאוּ הַשַּׂר, גַּם אוֹתוֹ יִתְמַדֵּד לִפְנֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה.

יד ה׳ יִלָּחֶם לָכֶם. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהַפַּחַד שֶׁנָּפַל אֲלֵיהֶם הוּא מֵהַשֵּׁר, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״וּפַרְעֹה הִקְרִיב״, לָזֶה אָמַר לָהֶם: בִּשְׁלָמָא אִם הָיוּ הֵם הַלּוֹחֲמִים, יִשְׁעָרוּ כִּי עָצוּם הוּא מֵהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְצַד שֶׁה׳ הוּא הַלּוֹחֵם, אֵין לָחוּשׁ לְאֶלֶף כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

עוֹד יְרֵצֶה לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ מִדַּת הָרַחֲמִים תֵּהָפֵךְ לְדִין עַל הַמִּצְרִיִּים לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לָכֶם** כְּיָנִן שֶׁבְּעֵרֶךְ יִשְׂרָאֵל יֵחָשֵׁב הַדָּבָר רַחֲמִים. עוֹד יְרֵצֶה **יִלָּחֶם לָכֶם** כִּי לֹא לְעֻזָּרָה לְבַד יִהְיֶה לָהֶם בַּמִּלְחָמָה אֶלָּא הוּא יַעֲרֹךְ כָּל הַמִּלְחָמָה.

וְאָמְרוֹ **וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז״ל (פתיחתא דאיכה רבתי ל׳) אַרְבָּעָה צַדִּיקִים מַה שֶּׁשָּׁאַל זֶה לֹא שָׁאַל זֶה, וַחֲלוּקָה הַמַּעֲלָה שֶׁבְּכוּלָּן הוּא מַה שֶּׁשָּׁאַל חִזְקִיָּה שֶׁאָמַר: אֲנִי אֵין בִּי כֹּחַ לֹא לַהֲרֹג וְלֹא לְרַדֵּף וְלֹא לְהִתְפַּלֵּל, אֶלָּא אֲנִי יָשֵׁן עַל מִטָּתִי וְאַתָּה עוֹשֶׂה. וְכֵן עָשָׂה ה׳, דִּכְתִיב (מלכים ב י״ט:ל״ה): ״בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה׳״ וְגוֹ׳, וְהֵיא הַמַּדְרֵגָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן״, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בִּתְפִלָּה אִם אֵין בָּכֶם כֹּחַ כְּמַאֲמַר חִזְקִיָּה תַּחֲרִישׁוּן וְהוּא יִלָּחֵם לָכֶם. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״הִתְיַצְּבוּ״ שֶׁאָמַר לָהֶם יַעַמְדוּ בִּתְפִלָּה, יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן** לְמִדַּת הַדִּין, פֵּרוּשׁ תַּרְבּוּ בִּתְפִלָּה לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם לְהַחֲרִישׁ לְמִדַּת הַדִּין עֲלֵיכֶם.

טו מַה תִּצְעַק אֵלָי. קָשֶׁה, וּלְמוּל מִי יִצְעַק אִם לֹא לַה׳ אֱלֹהָיו, וּבִפְרָט בְּעֵת צָרָה דִּכְתִיב (יונה ב:ג) ״קָרָאתִי מִצָּרָה לִי״, (תהילים קיח:ה) ״מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ״, וְאִם לְצַד שֶׁהִרְבָּה לְהִתְפַּלֵּל, הֲלֹא כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נַעֲנָה מֵהָעוֹנֶה בַּצַּר לוֹ לֹא יֵרֶף מִתְּפִלָּה. עוֹד רוֹאֲנִי כִּי נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתוֹ וְאָמַר לוֹ ה׳ **הָרֵם אֶת מַטְּךָ** וְגוֹ׳, אִם כֵּן קָבְלָנוּת זֶה שֶׁאָמַר **מַה תִּצְעַק אֵלָי** לָמָּה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ** לְהֵיכָן יִסְעוּ אִם רוֹדֵף מֵאָחוֹר וְהַיָּם לִפְנֵיהֶם, וְאִם הַכַּוָּנָה אַחַר שֶׁיִּבָּקַע הַיָּם אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר ״הָרֵם אֶת מַטְּךָ״ וְגוֹ׳ וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳:

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל פִּי מַאֲמָרָם ז״ל (שמות רבה כא,ז) שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ נְתוּנִין בַּדִּין ״מַה אֵלּוּ אַף אֵלּוּ״. וְדָבָר יָדוּעַ הוּא כִּי כֹּחַ הָרַחֲמִים הוּא מַעֲשִׂים טוֹבִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לְמַטָּה יוֹסִיפוּ כֹּחַ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וּלְהֵיפֶךְ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים יִמְעַטוּ הַכֹּחַ, וְהוּא אָמְרוֹ (דברים לב:יח) ״צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי״. וְהִנֵּה לְצַד שֶׁרָאָה אֵל עֶלְיוֹן כִּי יִשְׂרָאֵל קְטָרְגָה עֲלֵיהֶם מִדַּת הַדִּין, וְהֵן אֱמֶת כִּי חָפֵץ ה׳ לְצַדֵּק יִשְׂרָאֵל אֲבָל אֵין כֹּחַ בְּרַחֲמִים לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם כַּנִּזְכָּר, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה תְּשׁוּבָה נִצַּחַת **מַה תִּצְעַק אֵלָי**, פֵּרוּשׁ כִּי אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בְּיָדִי הֲגַם שֶׁאֲנִי חָפֵץ עֲשׂוֹת נֵס כֵּיָנִן שֶׁהֵם אֵינָם רְאוּיִים, מִדַּת הַדִּין מוֹנַעַת וְאֵין כֹּחַ בְּרַחֲמִים כְּנֶגֶד מִדַּת הַדִּין הַמּוֹנַעַת. וְאָמַר אֵלָיו **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ זֹאת הָעֵצָה הַיְעוּצָה לְהַגְבִּיר צַד הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַצְּמוּ בֶּאֱמוּנָה בְּכָל לִבָּם וְיִסְעוּ אֶל הַיָּם קֹדֶם שֶׁיֵּחָלֵק עַל סְמַךְ הַבִּטָּחוֹן כִּי אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָהֶם נֵס, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה תִּתְגַּבֵּר הָרַחֲמִים. **וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ**, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה הַטּוֹב נַעֲשֶׂה לָהֶם הַנֵּס וּבְקֶרַע הַיָּם, כִּי גָּדוֹל הַבִּטָּחוֹן וְהָאֱמוּנָה הַלָּז לְהַכְרִיעָם לְטוֹבָה. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה, וְצַדִּיק הָרִאשׁוֹן הוּא נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב וְנִכְנַס עַד גְּרוֹנוֹ וְלֹא נִבְקַע הַיָּם עַד שֶׁאָמַר ״כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ״ כְּמַאֲמָרָם ז״ל (סוטה לז,א). וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַכְּתוּבִים עַל נָכוֹן. וְנִרְאֶה לִי לוֹמַר כִּי רָשַׁם ה׳ לוֹמַר לָהֶם טַעַם תִּגְבֹּרֶת הַדִּין עֲלֵיהֶם לְצַד שֶׁהֵם הִמְעִיטוּ בְּלִבָּם הָאֱמוּנָה וְאָמְרוּ ״הֲלֹא טוֹב לָנוּ אֶת עֲבוֹד מִצְרַיִם״, לָזֶה צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת כְּנֶגֶד עָוֹן זֶה הַצְּדָקַת הָאֱמוּנָה בְּכָל תּוֹקֶף. גַּם בָּזֶה רָמָזָם לָדַעַת הַסּוֹבֵב תִּגְבֹּרֶת הַדִּין מֻחָדָשׁ.

יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק וְגוֹ׳. בְּחָמְלַת ה׳ עֲלֵיהֶם נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעָם קֹדֶם, לְבַל יִפְחֲדוּ בִּרְאוֹתָם כִּי הַיָּם נִשְׁאָר חָלוּק לִפְנֵי הַמִּצְרִיִּים כְּסֵדֶר שֶׁהָיָה חָלוּק לִפְנֵיהֶם, יָשׁוּבוּ לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת וּלְהַמְעִיט הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם, וְיֹאמְרוּ הִנֵּה הֵמָּה עוֹלִים אַחֲרֵינוּ וְיִירְאוּ מְאֹד. לָזֶה הוֹדִיעָם וְאָמַר לָהֶם: דְּעוּ לָכֶם כִּי מִמֶּנִּי הָיוּ הַדְּבָרִים לְהַכְבֵּד בּוֹ, וַאֲנִי פּוֹרֵשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלֵיהֶם.

יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳. יָאִיר נָתִיב כָּתוּב זֶה בְּמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות י״ג כ״א) ״וַה׳ הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם״ וְגוֹ׳ כִּי שְׁלֹשָׁה עֲנָנִים הָיוּ מְשַׁמְּשִׁים לְיִשְׂרָאֵל: אֶחָד לִפְנֵיהֶם לָתוּר לָהֶם מָקוֹם וְגוֹ׳, וְהַשֵּׁנִי לְהָגֵן עֲלֵיהֶם מֵחוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, וְהַשְּׁלִישִׁי לְהָאִיר לָהֶם בַּלַּיְלָה. וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב אֲשֶׁר עָשָׂה ה׳ בַּלַּיְלָה הַהוּא, **וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים** שֶׁהוּא הַהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וְהוּא הֶעָנָן הָרִאשׁוֹן שֶׁמּוּזְכָּר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א׳ ל״ג) שֶׁאָמַר ״הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם״ נָסַע וְהָלַךְ לְאַחֲרֵיהֶם. וְאָמַר עוֹד כִּי הֶעָנָן הַמְשַׁמֵּשׁ בִּפְנֵיהֶם שֶׁזְּמַנּוֹ כָּל הַיּוֹם, שֶׁהַגִּיעַ זְמַנּוֹ לִנְסֹעַ בַּלַּיְלָה, וְהוּא הַמּוּזְכָּר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים דִּכְתִיב (שם) ״וּבֶעָנָן יוֹמָם״, גַּם הוּא נָסַע וְעָמַד לְאַחֲרֵיהֶם. נִמְצָאתָ אוֹמֵר כִּי שְׁנֵי עֲנָנִים שָׁהָיוּ לִפְנֵיהֶם נָסְעוּ לְאַחֲרֵיהֶם, וְטַעַם הַשֵּׁנִי כְּדֵי שֶׁיַּחְשִׁיךְ לִפְנֵיהֶם בִּלְתִּי דַּעַת מָקוֹם תַּחֲנוֹתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה**, פֵּרוּשׁ כִּי הַצָּרַךְ לִשְׁנֵיהֶם לְהַחְשִׁיךְ בִּפְנֵיהֶם לְבַל יֵדְעוּ מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה בּוֹ אוֹרָה הַלַּיְלָה, וְהָאוֹר יַגִּיד לָהֶם מָקוֹם. לָזֶה כְּפָה חֹשֶׁךְ פְּנֵיהֶם, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ חֹשֶׁךְ לְבַד כִּי יַבְהִיק אוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמוֹשְׁבוֹתָם, לָזֶה עָשָׂה ה׳ שְׁנַיִם – הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ.

כ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְגוֹ׳. אוּלַי כִּי כָּל מָקוֹם הֶחָלָל שֶׁבֵּין שְׁנֵי הַמַּחֲנוֹת מִלֵּא אוֹתָם הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹא בֵּין** וְגוֹ׳, שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״וַיָּבֹא בֵּין״ וְגוֹ׳ אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר ״וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם״?

כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וְגוֹ׳. הֻגַּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיּוֹלֶךְ ה׳ וְגוֹ׳ וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה״, לֹא שָׁם לֶחָרָבָה אֶלָּא מַיִם הָעֲמוּקִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבָּקְעוּ כָּל מֵי הַיָּם וְיִצְטָרְכוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶדֶת לַמַּעֲמַקִּים וְיַאֲרִיכוּ בַּהֲלִיכָה וּבִיגִיעָה, וְלָזֶה הִקְדִּים רוּחַ קָדִים לְהַקְפּוֹת עִמְקֵי הַמַּיִם, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות טו:ח) ״קָפְאוּ תְהוֹמוֹת בְּלֶב

יָם״, וְחֵלֶק שֶׁלֹּא נִקְפָּא נִבְקַע, וְאִם לֹא הָיָה טַעַם זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לִרוּחַ קָדִים.

וְיֵשׁ לָדַעַת אֵימָתַי הָיְתָה נִטְּעַת יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, אִם בְּתְחִלַּת הַלַּיְלָה אִם בְּסוֹפוֹ. וְהִנֵּה מִשֶּׁטַּח הַכָּתוּב מוּכָח כִּי קֹדֶם הַבֹּקֶר הָיְתָה, וְקָשֶׁה דְּאִם כֵּן אֵין הֶבֵּר לִקְרִיעַת יַם סוּף שֶׁהָיְתָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה. עַל כֵּן מֻכְרָח לוֹמַר שֶׁפֵּרוּשׁ הַכָּתוּב הוּא ״וַיֵּט מֹשֶׁה״ וְגוֹ׳, וּכְבָר הוֹלִיךְ ה׳ וְגוֹ׳ וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה, וְלָזֶה כְּשֶׁנָּטָה יָדוֹ בָּקְעוּ הַמַּיִם, וּכְפִי זֶה תֵּכֶף לִנְטִיַּת יָדוֹ נִבְקַע הַיָּם. וְזֶה מְכֻוָּן לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות יד:טו) ״מַה תִּצְעַק אֵלָי״ שֶׁלֹּא נָטָה יָדוֹ אֶלָּא אַחַר נְסִיעַת יִשְׂרָאֵל, וְתֵכֶף לִכְנִיסַת יִשְׂרָאֵל לַיָּם נָטָה יָדוֹ וּבָקְעוּ. וְכֵן הוּא בְּרַבּוֹת (שמות רבה כ״א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִיָּד כֵּיוָן שֶׁהֵרִים מֹשֶׁה יָדוֹ עַל הַיָּם נִבְקַע, עַד כָּאן. אוֹ יִרְצֶה אָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה**, פֵּרוּשׁ כָּל מֵי הַיָּם נִגְלְדוּ, וּבִנְטִיַּת יַד מֹשֶׁה נִבְקְעוּ הַמַּיִם הַגְּלוּדִים כְּשִׁעוּר שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָרֶדֶת לְעִמְקֵי יָם, וּלְעוֹלָם רוּחַ קָדִים שָׁם כָּל מֵי הַיָּם לֶחָרָבָה. וְרִאשׁוֹן עִקָּר.

כָּל הַלַּיְלָה. פֵּרוּשׁ, עַד סוֹף הַלַּיְלָה, וְאָז נִקְרַע הַיָּם וְיָרְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁמוֹרֶת הַבּוֹקֶר.

כב **בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה.** פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ ״בְּתוֹךְ הַיָּם״ – בִּפְנִימְיוּתוֹ, וְאָמְרוֹ **בַּיַּבָּשָׁה** – שֶׁלֹּא הָיָה קַרְקָעִית הַיָּם טִיט וָרֶפֶשׁ.

וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, כִּי חֵלֶק מֵהַמַּיִם שֶׁנֶּחְלַק לֹא נִשְׁפַּךְ לַצַּדְדִין. וְאָמְרוֹ ״מִימִינָם״ לוֹמַר כִּי לֹא חוֹמָה מַמָּשׁ שֶׁהוּא בְּהֶקֵּף מֵהַצְּדָדִין:

כג **וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם.** הֵגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיְהִי הֶעָנָן״ וְגוֹ׳ (שמות יד:כ), זֶה הָיָה בַּלַּיְלָה, וּבְאוֹר בֹּקֶר לֹא עָבוֹת חָזְרוּ הַמַּעֲרָכוֹת לָרִאשׁוֹנוֹת, וְרָאוּ הַמִּצְרִיִּים הֲלִיכַת יִשְׂרָאֵל וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם:

כד **וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה עָשָׂה ה׳ הַמִּשְׁפָּט הַגָּדוֹל הַזֶּה בַּבֹּקֶר וְלֹא בַּלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן תִּגְבֹּרֶת הַדִּינִים. וְרָאִיתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני רלה) כִּי גַּבְרִיאֵל טָעַן טַעֲנָה זוֹ לִפְנֵי ה׳ וְהֵשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן: הַמְתֵּן עַד אוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁפָּעַל אֲבִיהֶם עִמִּי, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר״ (בראשית כב:ג) עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ תְּשׁוּבַת ה׳, כִּי הֲגַם שֶׁאֵינוֹ זְמַן הַנַּקְמָה, אֲנִי מְהַפֵּךְ הַסֵּדֶר לִבְנֵי אַבְרָהָם כְּשֵׁם שֶׁהָפַךְ אַבְרָהָם טִבְעוֹ הָרַחֲמָן, וּמַה גַּם עַל בְּנוֹ יְדִידוֹ, וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אֲנִי, שֶׁהָפַךְ הַזְּמַן לַאֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְיֵשׁ בָּזֶה הֲנָאָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיַּעֲמֹד זְכוּת הָעֵת, גַּם יַעֲשֶׂה ה׳ דְּבָרוֹ הַטּוֹב בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם וְחָבַשׁ חֲמוֹרוֹ בְּעַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁקֹף ה׳.**

כה **וַיָּסַר אֶת אׇפְנֵי רׇכְבׇתָיו וַיְנַהֲגֻהוּ בִּכְבֵדֻת וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לִנְטוֹת יָדוֹ עַל הַיָּשָׁבַת הַמַּיִם, הֲלֹא הֵם מֵעַצְמָם לֹא יַתְמִידוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן, וּבִגְמַר עֲלִיַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא גַּם כֵּן גְּמַר יְרִידַת אַחֲרוֹן שֶׁל הַמִּצְרִיִּים (שמות רבה כב) מֵעַצְמוֹ יָשׁוּב הַיָּם.

וְאוּלַי כִּי מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁנִּשְׁאַר חָלוּק גַּם בְּמִקּוֹמוֹת שֶׁעָבְרוּ בּוֹ כְּבָר יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ הַמִּצְרִיִּים בָּאִים שָׁמָּה, חָשַׁב הַיָּם כִּי ״מַה אֵלּוּ אַף אֵלּוּ״, וַה׳ גָּזַר כֵּן כְּדֵי שֶׁיִּכָּנְסוּ כֻּלָּן יַחַד לְתוֹךְ הַיָּם, וְטַעַם זֶה לֹא נוֹדַע לַיָּם וְלֹא הִרְהֵר אַחַר רַבּוֹ, לָזֶה צִוָּה ה׳ לְמֹשֶׁה לִרְמֹז לַיָּם כִּי כָּלָתָה שְׁלִיחוּתוֹ וְיֵלֵךְ כְּמַנְהָגוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת יוֹם טוֹב (ביצה ה,א): כָּל דָּבָר שֶׁבִּמְנָיָן צָרִיךְ מִנְיָן אַחֵר לְהַתִּירוֹ, וְהוֹכִיחוּ כֵּן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ה:כז): ״שׁוּבוּ לָכֶם לְאׇהֳלֵיכֶם״, הֲגַם שֶׁאֵין טַעַם לֶאֱסוֹר עוֹד, אַף עַל פִּי כֵן הֻצְרַךְ לְהַתִּיר.

עוֹד טַעַם הַנִּטְיָה, לְפִי שֶׁזּוֹלֶת זֶה, הֲגַם שֶׁיָּשׁוּב הַיָּם, יָשׁוּב לְאַט לְאַט לְצַד הֱיוֹתוֹ תַּשׁ כֹּחַ מֵהַהִשְׁתַּנּוּת שֶׁעָבְרָה עָלָיו, וּבָזֶה יוּכְלוּ לְהִמָּלֵט. לָזֶה צִוָּה ה׳ לְמֹשֶׁה לְהָעִיר לַיָּם בִּנְטִיַּת יָדוֹ לָשׁוּב לְתָקְפּוֹ הָרִאשׁוֹן תֵּכֶף וּמִיָּד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיָּשָׁב** וְגוֹ׳ **לְאֵיתָנוֹ.** אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְצַד שֶׁהֲכָה הַיָּם עַל יְדֵי מֹשֶׁה, חָפֵץ ה׳ שֶׁעַל יְדֵי מֹשֶׁה שָׁב וְרָפָא לוֹ עַל יְדֵי נְטִיַּת יָדוֹ וַה׳ סוֹמְכָהּ, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סג:יב) ״מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ״ יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְצֶה בִּנְטִיַּת יָדוֹ לִרְמֹז לַיָּם שֶׁיַּעֲשֶׂה מְלַאכְתּוֹ בָּהֶם שְׁלֵמָה, לְבַל יִמָּלֵט סוּס וְרוֹכְבוֹ, וְלֹא יִמָּנַע מֵהֶם בְּשׁוּם אֹפֶן לְבַל יִמָּלֵט מִצְרִי לָשׁוּב עֲלוֹת מֵהַיָּם, וּכְגוֹן אוֹתָם שֶׁבִּקְצוֹת הַיָּם שֶׁבְּשִׁטָּה אַחַת יִפְנוּ מֵהַיָּם, הִרְשָׁהוּ לַיָּם עַל כֻּלָּם לְבִלְתִּי יִמָּלֵט מֵהֶם עַד אֶחָד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ** וְגוֹ׳:

כז **לְאֵיתָנוֹ.** רַז״ל אָמְרוּ (שמות רבה כא,ו) ״לִתְנָאוֹ הָרִאשׁוֹן״. וְקָשֶׁה לִי לְדִבְרֵיהֶם, אֵין זֶה מְקוֹם הַתְּנַאי אֶלָּא בִּשְׁעַת הַחֲלוּקָה שָׁם יִזְכֹּר תְּנַאי זֶה. וְאוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אַחַר שֶׁשָּׁב, אָז יָדַע שֶׁהוּא תְּנַאי שֶׁהִתְנָה עִמּוֹ ה׳, וְלֹא גָּזְרַת כָּלְיוֹנוֹ אוֹ הַגָּעַת צְבִיוֹנוֹ לְהַבְטֵל מֵהָעוֹלָם. וַהֲגַם כִּי הַתְּנַאי הָיָה יָדוּעַ לוֹ, אוּלַי שֶׁלִּרְאוֹת הַפְלָאַת הַדָּבָר שֶׁנִּתְיַבֵּשׁ וְנַעֲשׂוּ הַמַּיִם יַבָּשָׁה, וְגַם הַמַּיִם הָעוֹמְדִים נַעֲשׂוּ חוֹמוֹת אֲבָנִים, יֹאמְרוּ כִּי בָא עַד קְצוֹ גַּם כֵּן, וּכְשֶׁחָזַר יָדַע כִּי אֵין זֶה אֶלָּא תְּנַאי רִאשׁוֹן לְבַד. וְצָרִיךְ לָדַעַת אֹפֶן הַתְּנַאי, אִם הָיָה לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, אִם כֵּן לָמָּה נִרְעַשׂ בַּפַּעַם הַזֹּאת כְּמַאֲמָרָם זַ״ל (שם) שֶׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ: אֵין אֲנִי נִקְרָע מִפָּנֶיךָ שֶׁאֲנִי נִבְרֵאתִי בְּיוֹם שִׁלִּישִׁי וְכוּ׳, עַד שֶׁנָּטָה ה׳ יְמִינוֹ לִימִין מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (ישעיהו סג,יב) ״מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה״. וְעוֹד רוֹאֲנִי כִּי לִיחִידֵי סְגֻלָּה הָיָה נִקְרָע בְּעַל כָּרְחוֹ, כְּמַעֲשֶׂה הוּבָא בְּחוּלִין (חולין ז,א) בְּרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר וְכוּ׳, וְאִם לֹא הִתְנָה עִמּוֹ אֶלָּא לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם לְבַד, מַה כֹּחוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְהִתְגַּבֵּר עַל מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית?

אָכֵן תְּנַאי זֶה הוּא בִּכְלַל הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנָה ה׳ עַל כָּל מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית, לִהְיוֹת כְּפוּפִים לַתּוֹרָה וַעֲמֵלֶיהָ, וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יִגְזְרוּ עֲלֵיהֶם, וּמֶמְשַׁלְתָּם עֲלֵיהֶם כְּמֶמְשֶׁלֶת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּמוֹ כֵן בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבַכּוֹכָבִים וּבַשֶּׁמֶשׁ וְיֶרַח שֶׁלְּטוּ עֲלֵיהֶם הַצַּדִּיקִים יְחִידִים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מְרֻבִּים, כַּאֲשֶׁר

חָקַק ה׳ לָהֶם בְּעֵת הַבְּרִיאָה. וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (ישעיהו מג:א) ״בּוֹרַאֲךָ יַעֲקֹב״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לו:ד) שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעוֹלָמוֹ: מִי בְרָאָךְ, מִי יְצָרָךְ – יִשְׂרָאֵל, וַהֲכֹל בְּכֹחַ הַתּוֹרָה. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק בְּרֵאשִׁית.

וְהִנֵּה בִּיצִיאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עֲדַיִן לֹא קִבְּלוּ הַתּוֹרָה, וְאֵין גְּזֵרָתוֹ עַל הַנִּבְרָאִים גְּזֵרָה, וְלָזֶה לֹא הִסְכִּים הַיָּם לְחָלְקָן לָהֶם, וְטָעַן לְמֹשֶׁה: אַתָּה נִבְרֵאתָ בְּשִׁשִּׁי וַאֲנִי בְּשִׁלִּישִׁי״. זֶה רֶמֶז כִּי אֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה, שֶׁאִם הָיָה בֶּן תּוֹרָה הִנֵּה הוּא קוֹדֵם לוֹ, כִּי הַתּוֹרָה קָדְמָה לָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם ה׳ וְהוֹלִיךְ יְמִינוֹ לִימִין מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ, הֶרְאָהוּ כִּי הוּא בֶּן תּוֹרָה הַמִּתְיַחֵס לָהּ יָמִין, דִּכְתִיב (דברים לג:ב) ״מִימִינוֹ״ וְגוֹ׳, וּכְשֶׁרָאָהוּ תֵּכֶף וּמִיָּד נִקְרַע כִּתְנַאי הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק שֶׁיַּעֲמֹד אַחַר קַבָּלַת הַתּוֹרָה יָבִיא בְּיָדוֹ שְׁטַר חוֹב אֶחָד לְכוֹפוֹ לְחָלֵק לְפָנָיו. וְתִמְצָא שֶׁכְּשֶׁלֹּא רָצָה לְחָלֵק לְרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר וּלְהַמְתַלְוֶה עִמּוֹ, רָצָה לְקָנְסוֹ, וּפָחַד הַיָּם מִמֶּנּוּ.

וּמִצְרַיִם נָסִים וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ, שֶׁהֲגַם שֶׁהָיוּ נָסִים מִמֶּנּוּ כְּשֶׁרָאוּהוּ שֶׁשָּׁב לְאֵיתָנוֹ, אַף עַל פִּי כֵן ״לִקְרָאתוֹ״ פֵּירוּשׁ הָיָה הַיָּם בָּא לָהֶם לְמוּל מָקוֹם שֶׁנָּסִים שָׁמָּה, וּלְכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ נָסִים הָיוּ מוֹצְאִים עַצְמָן שֶׁהוֹלְכִים לִקְרָאתוֹ, עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי,א; במדבר רבה פי״ח) בִּבְלִיעַת קֹרַח וַעֲדָתוֹ שֶׁהָיָה פֶּה הָאָרֶץ רָץ אַחֲרֵיהֶם לְמָקוֹם שֶׁיַּעַמְדוּ שָׁמָּה, כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים עוֹשִׂים רְצוֹן קוֹנָם בְּזְרִיזוּת וּזְהִירוּת גְּדוֹלָה, וְשִׁיעוּר הַכָּתוּב כִּי נִתְגַּבֵּר הַיָּם לְאֵיתָנוֹ פֵּירוּשׁ לְהָקְפוֹ וְנַעֲשָׂה כַּנָּזְכָּר.

וַיְנַעֵר ה׳. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם בְּקִיאִין לָשׁוּט בַּיָּם, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הַיָּם בְּכָל תָּקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ יִתְחַכְּמוּ לָשׁוּם בּוֹ דֶּרֶךְ, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב כְּנֶגֶד אֵלּוּ ״וַיְנַעֵר״ וְגוֹ׳, בְּטֶל מֵהֶם הַכֹּחַ הַהוּא. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא) שֶׁאָמְרוּ כִּי ״מִצְרַיִם״ מֵת הוּא שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם, אָמַר כִּי הִגְשִׁימוּ וְהִשְׁלִיט עָלָיו גֶּשֶׁם הַמַּיִם וְנִעֲרוּ בְּתוֹךְ וְגוֹ׳.

כח לְכָל חֵיל פַּרְעֹה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, הָרֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לְמַהֵר לָבֹא לְתוֹךְ הַיָּם, וְהָיוּ בָּאִים אַחֲרֵיהֶם, שָׁבוּ הַמַּיִם עֲלֵיהֶם לְמָקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם, ״לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם״ וְגוֹ׳:

כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ וְגוֹ׳. טַעַם הוֹדָעַת דָּבָר זֶה פַּעַם שְׁנִיָּה, אוּלַי כִּי יִכָּוֵן לוֹמַר שֶׁיָּדְעוּ הַמִּצְרִיִּים אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם הָיוּ לָהֶם חוֹמָה וְגוֹ׳, וְהֵם יָרְדוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ, וּבָזֶה יָדְעוּ ה׳, כְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ (שמות יד:יח) ״וְיָדְעוּ מִצְרַיִם״ וְגוֹ׳, וְזוּלַת זֶה לֹא יַרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר. וְצֵא וּלְמַד (אבן עזרא שמות יד:כז) מִמַּה שֶּׁטָּעוּ מְהַמְשׁוֹעֲעִים וְאָמְרוּ כִּי מֹשֶׁה הָיָה יוֹדֵעַ שָׁעוֹת שֶׁבּוֹ יִתְמַעֵט הַיָּם וְכוּ׳, וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ עֵת וְהַמִּצְרִים לֹא יָדְעוּ וְנִטְבְּעוּ, וּמוֹפֵת זֶה יָסִיר שִׂגְעוֹן דַּעַת זוֹ, כִּי הָלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם חוֹמָה – שְׁנֵי סִימָנִים אֵלּוּ יַעַקְרוּ הַכְּחָשַׁת הַנֵּס, וְהֶרְאָם ה׳ לַנִּטְבָּעִים.

ל בַּיּוֹם הַהוּא. פֵּרוּשׁ **בַּיּוֹם הַהוּא** הָיְתָה הַתְּשׁוּעָה וְלֹא קוֹדֶם, הֲגַם שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם לֹא הָיוּ בּוֹטְחִים בְּעַצְמָן מֵהֶם.

וַיַּרְא וְגוֹ׳ מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁרָאָהוּ מֵת, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִהְיוּ חַיִּים אַחַר הַטְּבִיעָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בשלח) אָמְרוּ כִּי רָאוּ בְּמִיתָתָן, וְהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה כִּי שָׁם גָּמְרוּ מִיתָתָם, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ בָּהֶם יִשְׂרָאֵל בְּעוֹדָם חַיִּים וְהֵם יִרְאוּ בְּיִשְׂרָאֵל וּתְכַסֵּם בּוּשָׁה. וּלְפִי זֶה תִּהְיֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם** שֶׁהָיְתָה יוֹצְאָה נִשְׁמָתוֹ **עַל שְׂפַת הַיָּם**, וְתֵיבַת ״מֵת״ נִקְשֶׁרֶת עִם אָמְרוֹ ״עַל שְׂפַת הַיָּם״ וְלֹא עִם תֵּיבַת ״וַיַּרְא״.

לא וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה׳ – פֵּרוּשׁ, יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, אֲבָל יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ מִן הַסְּתָם הָיְתָה לָהֶם קוֹדֶם בְּמִצְרַיִם. וּלְפִי מַה שֶּׁהוֹכַחְנוּ בְּפָרָשַׁת (שמות י״ב:מ״ג) ״זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח״ כִּי לֹא קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מִצְוֹות הַמֻּלָּךְ, אִם כֵּן אֲפִילּוּ יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ לֹא הָיְתָה לָהֶם עַד שֶׁרָאוּ הַיָּד הַגְּדוֹלָה וַיִּירְאוּ וְגוֹ׳, וְעַל כָּל פָּנִים בְּיִרְאַת הָרוֹמְמוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, מֵאָמְרוֹ ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה וַיִּירְאוּ״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **וַיַּאֲמִינוּ** כִּי זֶה תַּשְׁלוּם הָאֱמוּנָה בָּהֶם.

פרק טו

א אָז יָשִׁיר. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אָז״, אֶלָּא ״וַיָּשַׁר מֹשֶׁה״ וְגוֹ׳, וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי אָז שׁוֹרְרוּ. אָכֵן יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ חֶכְמַת הַמַּשָּׂג, כִּי כְּשֶׁנִּכְנְסָה בְּלִבָּם יִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְהָאֱמוּנָה הַשְּׁלֵמָה, אָז זָכוּ לוֹמַר שִׁירָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

וְאָמְרוֹ **יָשִׁיר** לְשׁוֹן עָתִיד, לְצַד שֶׁאָמַר ״אָז״ חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיִּטְעֶה אָדָם וְיֹאמַר כִּי ״אָז״ מֵעֵט שֶׁאֵין שִׁירָה זוֹ יְכוֹלָה לֵאָמֵר זוּלַת אָז, תַּלְמוּד לוֹמַר ״יָשִׁיר״, שֶׁיִּשְׁנֶה לְשִׁירָה זוֹ גַּם לֶעָתִיד, וְכָל הַבָּא לָשִׁיר שִׁירָה זוֹ לִפְנֵי ה׳ יֵשׁ לְאֵל יָדוֹ. אוֹ יִרְמֹז לַמִּצְוָה שֶׁמִּצְוָה לְאָמְרָהּ תָּמִיד, וּקְבָעוּהָ בִּתְפִלַּת שַׁחֲרִית בְּכָל יוֹם.

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה. פֵּרוּשׁ, אָמְרוּ זֶה לָזֶה **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיֹּאמְרוּ שִׁירָה יַחַד בְּלֹא בְּחִינַת הִשְׁתַּנּוּת וְהַפְרָדָה, עַד שֶׁיִּהְיוּ כְּאִישׁ אֶחָד, הֲגַם הֱיוֹתָם רַבִּים, וְנִתְכַּוְּנוּ יַחַד וְעָשׂוּ כֵּן, וְאָמְרוּ **אָשִׁירָה** לְשׁוֹן יָחִיד כְּאִלּוּ הֵם אִישׁ אֶחָד, שֶׁזּוּלַת זֶה הָיוּ אוֹמְרִים נָשִׁירָה.

כִּי גָאֹה גָּאָה וְגוֹ׳. אֵין לְשַׁבֵּחַ תְּחִלָּה אֶלָּא עַל מַפַּלְתָּן שֶׁל רְשָׁעִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יא:י) ״וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה״. וּפֵרוּשׁ אָמְרוֹ **גָּאֹה גָּאָה** יְכַוֵּן עַל פַּרְעֹה

שֶׁנִּתְגָּאָה גֵּאוּת שֶׁשָּׁמָּה גֵּאוּת, כִּי דֶּרֶךְ הַגֵּאִים יִתְגָּאוּ עַל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, אָדָם עַל אָדָם כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְנַאֲוָתוֹ שֶׁל זֶה אֵינָהּ חֲשׁוּבָה גֵּאוּת כִּי הוּא מִתְגָּאֶה עַל הַשָּׁפֵל. אֲבָל פַּרְעֹה גָּאֹה גָּאָה, פֵּרוּשׁ גֵּאוּת שֶׁנִּקְרֵאת כְּפִי הָאֱמֶת גֵּאוּת גָּאָה, כִּי לֹא הֶחְשִׁיב מַאֲמַר עֶלְיוֹן וְאָמַר "מִי ה'". אוֹ יִרְצֶה **גָּאֹה גָּאָה** שֶׁהָיְתָה גַּאֲוָתוֹ כְּפוּלָה, סוּס וְרוֹכְבוֹ שֶׁל הַגֶּאֶה רָמָה וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה **גָּאֹה גָּאָה** עַל "ה' מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ" (תהלים צג:א), וְנִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר כִּי קוֹדֶם שֶׁעָשָׂה מִשְׁפָּט זֶה הָיְתָה לוֹ בְּחִינַת גַּאֲוָה אַחַת, וּבְאֶמְצָעוּת יָד הַגְּדוֹלָה גָּאֹה גָּאָה. גַּם לִרְמוֹז בֵּין בָּעֲלִיוֹנִים בֵּין בַּתַּחְתּוֹנִים בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה. וּלְדֶרֶךְ זֶה חָסֵר הַנִּסְמָךְ לְרוֹכְבוֹ. וְאוּלַי שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה", פֵּרוּשׁ ה', וְנִמְשָׁכֶת עוֹד תֵּבַת "כִּי גָאֹה גָּאָה" לְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְאוֹתוֹ שֶׁגָּאֹה גָּאָה סוּס וְגוֹ' רָמָה בַיָּם.

ב **עָזִּי וְזִמְרָת וְגוֹ'.** הִנֵּה סֵדֶר הָעוֹמְדִים לִפְנֵי ה' לְשׁוֹרֵר וּלְשַׁבֵּחַ וּלְהִתְפַּלֵּל הוּא לְהַתְחִיל בַּדְּבָרִים הַמַּשְׂכִּילִים מֵה' אֵלָיו וְאַחַר כָּךְ בַּמַּשְׂכִּיל מֵה' לַאֲבוֹתָיו, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁתִּקְּנוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה בְּאָבוֹת – "אֱלֹהֵינוּ" וְאַחַר כָּךְ "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ". וְלָזֶה סִדְּרוּ בְּהַתְחָלַת הַשִּׁיר מַה שֶּׁהִגִּיעָם מִטּוּבוֹ, וְאָמְרוּ "עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה", וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְחַסֵּד ה' עִמָּהֶם לְהוֹשִׁיעָם מִצָּרָה שֶׁהָיוּ בָהּ קֹדֶם שֶׁיִּגִּיעַ הַקֵּץ, וְזֶה הָיָה לְצַד רַחֲמָיו אֲלֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי עִנְיָן זֶה בְּאֹרֶךְ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (ג:ז), וּבְפָרָשַׁת וָאֵרָא (ו:ג). וְלָזֶה גָּמְרוּ אוֹמֶר **זֶה אֵלִי** וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ **אֱלֹהֵי אָבִי**, וְהוּא כְּסֵדֶר עַצְמוֹ שֶׁל כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה שֶׁקָּבְעוּ לוֹמַר "אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ", וְכָאן אָמְרוּ לְשׁוֹן יָחִיד כִּי נַעֲשׂוּ כֻּלָּם כְּאִישׁ אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר".

ג **ה' אִישׁ מִלְחָמָה.** פֵּרוּשׁ, גַּם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים עָשָׂה מִלְחָמָה, וְלֹא שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה מִפְּנֵי זֶה חָס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא "ה' שְׁמוֹ", עַל דֶּרֶךְ (מלאכי ג:ו) "אֲנִי ה' לֹא שָׁנִיתִי". אוֹ יִרְצֶה, כִּי בַּזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁעָשָׂה מִלְחָמָה עִם הַמִּצְרִיִּים, בַּזְּמַן עַצְמוֹ הָיָה מִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָרַחֲמִים עִם יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ (שמות ו:ב) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וְגוֹ' אֲנִי ה'":

ה **תְּהֹמֹת וְגוֹ'.** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (שמות י"ד:כ"א) כִּי חֲצִי הַיָּם נִרְקַע וַחֲצִי נִבְקַע, וְכָל חֵלֶק יִקָּרֵא תְּהוֹם לְצַד הַפְּלָגַת רִבּוּיוֹ וּשְׁנֵיהֶם יְכַסְּיֻמוּ, וְעַיֵּן בְּפָסוּק "קָפְאוּ תְהֹמֹת" (שמות ט"ו:ח) בְּאֹפֶן אַחֵר:

יָרְדוּ בְמִצֹולוֹת. יִרְמֹז אֶל אוֹתָם שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים לַעֲלוֹת מֵהַיָּם בְּכֹחַ מְלֶאכֶת הַשִּׁיטָה, שֶׁהוֹרִידָם לְעִמְקֵי מַיִם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות יד:כז) "וַיִּנָּעֵר" וְגוֹ':

ו **יְמִינְךָ ה' וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁתִּהְיֶה מִדַּת הָרַחֲמִים מִתְחַזֶּקֶת לַעֲשׂוֹת דְּבַר מִשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ**, אָז יְמִינְךָ ה' שֶׁהִיא מִדַּת הָרַחֲמִים עַצְמָהּ תִּרְעַץ אוֹיֵב. אוֹ יִדְרוֹשׁ מִסּוֹפוֹ לְרֹאשׁוֹ, אֵימָתַי יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ? כְּשֶׁיְּמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב, אָז תִּפּוֹל אֵימָתָהּ וָפַחַד עַל כָּל הַנִּבְרָאִים מִפְּנֵי שִׁמְךָ הָאַדִּיר.

ז **וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהַזְכִּיר כִּי יַעֲרֹץ קָמָיו, הוֹסִיף לוֹמַר כִּי עוֹד לָהֶם שֶׁיַּהַרְסֵם בְּרֹב גְּאוֹנוֹ, וְהַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא יַהַרְסֵם הֲרִיסָה קַלָּה בְּלֹא הַרְעָשָׁה אֶלָּא בְּמוֹפְתִים וּבְאוֹתוֹת יַעֲשֶׂה בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב. וְאָמְרוֹ **תְּשַׁלַּח חֲרוֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְרֹב גְּאוֹנְךָ לְהַרְוֹס אוֹתָם, אֶלָּא הֲגַם שֶׁיָּכוֹל אַתָּה לִשְׁלֹחַ חֲרוֹן אֶחָד שֶׁלְּךָ וְיִהְיֶה נֶאֱבָד כַּקַּשׁ.

ח **נֶעֶרְמוּ וְגוֹ' נִצְּבוּ וְגוֹ' קָפְאוּ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מְלָאכוֹת שֶׁעָשָׂה ה' בַּיָּם: הָא', שֶׁנִּבְקְעוּ וְנִתְקַבְּצוּ כֻּלָּם יַחַד וְלֹא נִשְׁאֲרוּ מְפֻזָּרִים בַּמָּקוֹם הַפָּנוּי, אֶלָּא נַעֲשׂוּ כֻּלָּן עֲרֵמָה אַחַת לַעֲשׂוֹת מִדְּרָךְ רַגְלֵי יִשְׂרָאֵל. ב', הַמַּיִמוֹת שֶׁהָיוּ מִתְקַבְּצִים וּבָאִים וְשׁוֹפְכִים בַּיָּם מֵהַצְּדָדִין הָיוּ נִצָּבִים בַּמָּקוֹם שֶׁנֶּעֶרְמוּ הָרִאשׁוֹנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נוֹזְלִים.** פֵּרוּשׁ, אוֹתָם שֶׁנּוֹזְלִים וּבָאִים נִצְּבוּ כְּמוֹ נֵד. ג', לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלִינוּ (שמות י"ד:כ"א) כִּי לֹא נֶחְלַק כָּל הַיָּם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָרֶדֶת לְעִמְקֵי הַיָּם, חֵלֶק שֶׁלֹּא נֶחְלַק נִקְפָּא וְנַעֲשָׂה כַּיַּבָּשָׁה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "קָפְאוּ" וְגוֹ'. וּכְבָר כָּתַבְתִּי כִּי הַקִּפְאָה קָדְמָה לַבְּקִיעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **קָפְאוּ תְהֹמוֹת בְּלֶב יָם**, קוֹדֶם שֶׁנִּקְרַע קָפָא לִבּוֹ וְנִשְׁאַר מִלְּבוֹ וָמַעְלָה מַיִם שֶׁלֹּא קָפְאוּ וְנִבְקְעוּ. וְטַעַם אָמְרוֹ **תְּהֹמוֹת** לְשׁוֹן רַבִּים, לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כד,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַיָּם נִקְרַע לִשְׁנֵים עָשָׂר קָרָעִים, וְכָל מָקוֹם וּמָקוֹם שֶׁנִּקְרַע קָפָא שָׁם הַתְּהוֹם, וּכְנֶגֶד כֻּלָּם אָמַר **תְּהֹמוֹת.**

ט **אָמַר אוֹיֵב וְגוֹ'.** טַעַם לַחֲזֶרֶת דְּבָרִים אֵלּוּ, וְהֵם עַצְמָן שֶׁאָמְרוּ בִּתְחִלַּת הַשִּׁירָה "מַרְכְּבוֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם" וְגוֹ', נִתְכַּוְּנוּ לְשׁוֹרֵר עַל אוֹפֶן סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנִּתְחַכֵּם ה' עֲשׂוֹת בִּמְלֶאכֶת הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל לְגַמְּ, וְצִוָּה ה' שֶׁיַּעֲמֹד הַנֵּס כְּשׁוּרָתוֹ וּכְמִנְהָגוֹ לָאוֹיֵב, שֶׁבָּזֶה טָעָה וְחָשַׁב לְרַדֹּף כִּי יַשִּׂיג וְיַחֲלֹק שָׁלָל, שֶׁזּוֹלֶת זֶה לֹא הָיָה רוֹדֵף דֶּרֶךְ יָם וְלֹא הָיוּ מוּבְטָחִים מִמֶּנּוּ.

אֲחַלֵּק שָׁלָל. הִנֵּה הָרָשָׁע חָשַׁב עֲשׂוֹת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: א' שָׁוֶה בְּכֻלָּן וְהוּא לְשָׁלוֹל כָּל שְׁלָלָם, וְהוּא אָמְרוֹ "אֲחַלֵּק שָׁלָל". ב' שֶׁיִּזְקֹף אוֹתָם לַעֲבָדִים כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **תְּמַלְאֵמוֹ נַפְשִׁי**, פֵּרוּשׁ תִּתְמַלֵּא נַפְשִׁי מֵהֶם כְּשֶׁאֶחְזוֹר לִכְבּוֹשׁ אוֹתָם לַעֲבָדִים. גַּם רָמַז שֶׁיּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֶפְצוֹ בְּעִנּוּי יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁעָבַר. ג' לַהֲרוֹג מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְזִקְנֵיהֶם וּגְדוֹלֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אָרִיק חַרְבִּי** וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי** יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,לא) בְּפָסוּק (שמות ב:טו) "וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה" שֶׁבִּקֵּשׁ לְהָרְגוֹ בְּסַיִף וְלֹא שָׁלְטָה בּוֹ וְכוּ', וְהוּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה (שמות יח:ד) "וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה", לָזֶה אָמַר אוֹיֵב "תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי" כִּי תַּשִּׂיג יָדוֹ מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג מִקּוֹדֶם.

י נָשְׂפָּה רוּחֶךָ וְגוֹ׳. שָׁלֹשׁ פּוּרְעָנֻיּוֹת כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מַחֲשָׁבוֹת, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר ״אַחֵלִק שָׁלָל״ – כִּסְּמוֹ יָם, בָּזֶה הֲגַם שֶׁיִּמַּלְּטֶנּוּ סוּס וְיִשְׁוט בַּיָּם הִנֵּה שְׁלָלוֹ אָבַד, וּכְנֶגֶד הָעִנּוּי שֶׁחָשַׁב עַל הַיְּהוּדִים כָּרָמוּז בְּאָמְרוֹ ״תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי״, גַּם מַה שֶּׁחָשַׁב לְהָרִיק חַרְבּוֹ, אָמַר **צָלְלוּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ מֵתוּ, וְלֹא מֵתוּ תֵּכֶף וּמִיָּד אֶלָּא ״צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים״. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁהָיוּ הַמַּיִם מַעֲלִים אוֹתָם עַד לַשָּׁמַיִם וּמוֹרִידִים אוֹתָם עַד הַתְּהוֹם וְהָיוּ מֵתִים בַּאֲרִיכוּת זְמַן, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים** יְכַוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא הַשְׁקִיעוּת, וְהוּא אָמְרוֹ ״צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת״, וְהַשֵּׁנִי הוּא מְנִיעָתָם מִלָּמוּת תֵּכֶף וּמִיָּד, וְהוּא אָמְרוֹ ״בְּמַיִם אַדִּירִים״ וְהֵם יַעֲלוּם מִמָּעַל וְיִמְנְעוּם מִמָּוֶת תֵּכֶף וּמִיָּד, שִׁיר וְשֶׁבַח לֵאלֹהִים עַל נְסָיו וּמוֹפְתָיו.

יא מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁאָנוּ רוֹאִים מִצְרַיִם שֶׁהוּא הַשַּׂר מִצְרַיִם שְׁמוֹ מֵת, מִי יִדְמֶה לַה׳ בִּבְנֵי אֵלִים?

עוֹד נִרְאֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טז,א) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁנִּחְבָּא בְּתוֹךְ הָעָם אֵינוֹ נִכָּר כִּי הוּא זֶה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵינוּ אוֹת הוּא בְּצָבָאוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי כָמוֹכָה** אֲפִילוּ כְּשֶׁאַתָּה בָּאֵלִים בְּלֹא שׁוּם הֶכֵּר הַמְּלוּכָה רָשׁוּם הוּא.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם מוֹרָאוֹ עַל הָרְחוֹקִים יוֹתֵר מֵהַקְּרוֹבִים, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹרָאוֹ עַל הַקְּרוֹבִים יוֹתֵר וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי כָמָכָה בָּאֵלִם** כִּי שָׁם מַכִּירִים יוֹתֵר, אֲבָל בַּתַּחְתּוֹנִים אֵימָתֵי מִי כָמוֹכָה – כְּשֶׁאַתָּה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ, כְּשֶׁאַתָּה נוֹתֵן חוֹזֶק וְאֶדֶר לִבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, כְּמַעֲשֶׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר הִשְׁפִּיל גְּאוֹן רֶשַׁע וְהֶאֱדִיר הַקְּדֻשָּׁה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״נְהַר דִּינוּר נָגֵד וְנָפִיק מִן קֳדָמוֹהִי״ (דניאל ז:י), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יג:) כִּי מְזִיעַת הַחַיּוֹת שֶׁמְּזִיעִים בְּעֵת שֶׁאוֹמְרִים קָדוֹשׁ יוֹצֵא נְהַר דִּינוּר, וְהוּא אָמְרוֹ **נָאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁמַּאְדִּירִים אוֹתוֹ בַּקֹּדֶשׁ, אָז לְצַד הַמּוֹרָא שֶׁנִּכְנָס בַּחַיּוֹת כְּשֶׁמְּהַלְּלִים אוֹתוֹ עוֹשֶׂה הַנּוֹרָאוֹת הַהוּא שֶׁמְּזִיעִים נְהַר דִּינוּר.

נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לַכֹּל לִירֹא מֵהַגִּיד תְּהִלּוֹתָיו, לְצַד שֶׁמַּעֲשָׂיו כֻּלָּם פֶּלֶא, וּמִי הוּא שֶׁיִּצְטַדֵּק בִּתְהִלּוֹתָיו, כִּי אֵין אָדָם יַשִּׂיג דַּעַת הַמֻּפְלָא לְשַׁבֵּחַ בּוֹ, וְאִיךְ יְהַלְלוֹ בְּמַדְרֵגָה קְטַנָּה כְּיָדֵנוּ שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּחִינָה מֻפְלֵאת וּמְכֻסֶּת גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה.

יב נָטִיתָ יְמִינְךָ וְגוֹ׳. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בְּסִפְרָא (מכילתא) מְלַמֵּד שֶׁהָיָה הַיָּם זוֹרְקָן לַיַּבָּשָׁה וְהַיַּבָּשָׁה לַיָּם. אָמְרָה הַיַּבָּשָׁה לַיָּם: וּמָה בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא קִבַּלְתִּי אֶלָּא דָּמוֹ שֶׁל הֶבֶל יָחִיד נֶאֱמַר לִי ״אֲרוּרָה״ וְגוֹ׳, עַתָּה אֵיךְ אוּכַל לְקַבֵּל כָּל הָאוֹכְלוֹסִים? עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ מַעֲמִידָהּ בְּדִין, דִּכְתִיב ״נָטִיתָ יְמִינְךָ״ וְגוֹ׳, עַד כָּאן. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עוּזִיאֵל. מִכָּאן אַתָּה רוֹאֶה כִּי לֹא רָצָה הַיָּם לְקַבְּלָן וְהָיָה פּוֹלְטָן לַיַּבָּשָׁה, וְלֹא כֵן מָצִינוּ שֶׁאָמְרוּ בְּפִסְחִים קי״ח, וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשָׁרוֹ שֶׁל יָם ״פְּלֹט אוֹתָם לַיַּבָּשָׁה״. אָמַר לְפָנָיו: ״רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן לוֹ רַבּוֹ מַתָּנָה וְחוֹזֵר וְנוֹטְלָהּ מִמֶּנּוּ?״ אָמַר לוֹ: ״אֶתֵּן לְךָ אֶחָד וּמֻחֲצָה״ וְכוּ׳. אָמַר לוֹ: ״יֵשׁ עֶבֶד שֶׁתּוֹבֵעַ רַבּוֹ?״ אָמַר לוֹ: ״נַחַל קִישׁוֹן יִהְיֶה עָרֵב״. מִיָּד פָּלְטָן לַיַּבָּשָׁה וּבָאוּ יִשְׂרָאֵל וְרָאוּ אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳, עַד כָּאן. חֲרֵי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ שֶׁלֹּא הָיָה הַיָּם חָפֵץ לְפָלְטָן, אִם כֵּן אַחַר כָּךְ כְּשֶׁהֶחֱזִירָתַם לוֹ הָאֲדָמָה לָמָּה לֹא שָׁמַח לְקַבְּלָם? גַּם לָמָּה הֵצַרְתָּ ה׳ לְפָרֹעַ לוֹ מִמַּחֲנֵה סִיסְרָא, וַהֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ – יַחֲזִירֵם לוֹ בְּעַצְמָן וְלֹא הָיָה צָרִיךְ עָרֵב?

עוֹד קָשֶׁה, הֲלֹא עֵינֵינוּ רוֹאוֹת כִּי אֵין הַיָּם סוֹבֵל בְּתוֹכוֹ אָדָם וּבְהֵמָה אֶלָּא פּוֹלְטָן לַיַּבָּשָׁה, שְׁזּכוּרַנִי פְּעָמִים שֶׁטָּבְעוּ בְּנֵי אָדָם בַּיָּם וְהִשְׁלִיכָן לַיַּבָּשָׁה, מֵהֶם בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶם אַחַר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, וְלִדְבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַיָּם חָפֵץ שֶׁיִּהְיוּ עוֹמְדִים אֶצְלוֹ. וְרָאִיתִי לְרַשִׁ״י וְרַשְׁבַּ״ם שֶׁפֵּרְשׁוּ שֶׁטִּלְטְלָתַם הַיָּם הוּא לְצַד פַּרְנָסַת דְּגֵי הַיָּם שֶׁיִּמְצְאוּ מָזוֹן. וְצָרִיךְ לָדַעַת אִם כֵּן לָמָּה לֹא קִבְּלָם כְּשֶׁזְּרָקָתַן הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ לְמָזוֹן הַדָּגִים. וְהָיָה נִרְאֶה לְיַשֵּׁב כִּי אָז הָיוּ סְרוּחִים וְאֵינָם רְאוּיִים לְמַאֲכַל דָּגִים, וְזֶה דִּבְרֵי דְּחוּי כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יִתְעַכֵּב ה׳ לוֹמַר לַיַּבָּשָׁה לְקַבְּרָם מִדִּין ״לֹא תָלִין״ (דברים כא:כג), וְגַם אֵין צֹרֶךְ בַּדָּבָר לְעַכֵּב קְלוֹנָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶלָּא עַד שֶׁיְּמוּתוּ, וְאַחַר מִיתָה מַה צֹּרֶךְ לְהִתְעַכֵּב בְּלֹא קְבוּרָה.

וַהֲגַם שֶׁאֵין דַּרְכֵּנוּ בְּחִבּוּר זֶה לְפָרֵשׁ מַאֲמָרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, עִם כָּל זֶה הָעִנְיָן הוּא צֹרֶךְ מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב, וּכְדֵי שֶׁלֹּא נֹאמַר מִדְּרָשִׁים חֲלוּקִים, נִרְאֶה לְהַתְאִימָם עַל פִּי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על יד:ל) וְכָתַבְנוּ אוֹתוֹ בְּפָסוּק ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם״ כִּי רָאוּ אוֹתָם בִּגְמַר מִיתָה בְּעוֹדָם קְצָת חַיִּים כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ וְאָז וְכוּ׳, וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ זָרַח אוֹר שְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים, כִּי מַה שֶּׁשָּׁאַל הַיָּם שֶׁלֹּא יִפְלֹט אוֹתָם הוּא לְצַד כִּי ה׳ אָמַר אֵלָיו לִפְלֹט אוֹתָם חַיִּים לְסִבַּת הַנִּזְכָּר לְשַׁמֵּחַ יְדִידָיו שֶׁיַּכִּירוּ הַמִּצְרִיִּים יִשְׂרָאֵל וְיִרְאוּ וּתְכַסֵּם בּוּשָׁה, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם הַפְּלָגַת גַּס זֶה, וַהֲגַם שֶׁלֹּא רָמוּז בְּמַאֲמָרָם זֶה עִנְיַן הַפְּלִיטָה שֶׁתִּהְיֶה בְּעוֹדָם חַיִּים, אַף עַל פִּי כֵן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סוֹמְכִים לְמַה שֶּׁיִּדּוּעַ בֵּינֵיהֶם, וְלָזֶה טָעַן הַיָּם ״יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן״ וְכוּ׳, הַכַּוָּנָה כִּי חָפֵץ הוּא לִגְמֹר הַמִּצְוָה בְּמַכְעִיסֵי אֵל. וְתִמְצָא כִּי כָּל שָׂרֵי מַעְלָה וְכָל בְּרוּאֵי מַעְלָה וּמַטָּה חֲפָצִים וַחֲשֻׁקִים לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת ה׳, כִּי הֵם אֲבִיוֹנִים בַּדָּבָר לְצַד שֶׁאֵין לָהֶם מִצְוֹת, וְכֵן תִּמְצָא שָׁם בְּפָסְחִים בְּאוֹתָהּ סוּגְיָה כִּי גַּבְרִיאֵל בִּקֵּשׁ מֵה׳ לְהַצִּיל אַבְרָהָם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְאָמְרוּ שָׁם כִּי ה׳ לֹא קִפֵּחַ שְׂכָרוֹ וְאָמַר לוֹ תִּזְכֶּה וְתַצִּיל שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי בָנָיו וְגוֹ׳ עַד כָּאן, חֲרֵי כִּי זְכוּת הוּא לַמַּלְאָכִים לַעֲשׂוֹת חֶסֶד לַצַּדִּיקִים וּלְאוֹהֲבֵי עֶלְיוֹן, וּכְמוֹ כֵן הָיָה חָפֵץ הַיָּם שֶׁתִּגְמֹר יְצִיאַת נַפְשָׁם בַּיָּם וְלֹא בַּיַּבָּשָׁה וְלָזֶה צָעַק לִבּוֹ, וְהֵשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה לְגַבְרִיאֵל, כִּי לֶעָתִיד יַמְצִיא לוֹ זְכוּת אַחַר לְאַבֵּד עִם רָשָׁע חֵלֶק וּמֻחֲצָה, וְהוּא מַחֲנֵה סִיסְרָא שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה בָּהֶם מִצְוֹת אִבּוּד רְשָׁעִים.

עוד יֵשׁ טַעַם בְּטַעֲנַת הַיָּם שֶׁהָיָה חָפֵץ שֶׁתִּגָּמֵר מִיתָתָם בַּיָּם לָקַחַת כָּל כֹּחוֹת הַחִיּוּנִיּוֹת שֶׁהֵם כָּל הַנְּפָשׁוֹת שֶׁל הָעָם, כִּי מִטֶּבַע נַפְשׁוֹת הָעַמִּים לַעֲמֹד בְּמְקוֹם מִיתָתָן, כְּאָמְרוֹ (קהלת ג:יט) "וּרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ", וְהָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת נִמְשְׁלוּ לַבְּהֵמוֹת, וְכִי תֵּצֵא נַפְשָׁם בַּיָּם יִזְכֶּה הַשַּׂר בָּהֶם לִבְחִינוֹת הַמּוּשְׁגּוֹת אֶצְלוֹ מֵהָעִנְיָן. וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר אֵלָיו לְפָלְטָן חַיִּים, שֶׁאָז תִּהְיֶה הָאָרֶץ זוֹכָה בַּדָּבָר, כִּי קוֹנִים מְקוֹמָן בְּמְקוֹם הַנָּחָתָם יוֹרְדִים שָׁמָּה, צָעַק לִבּוֹ "יֵשׁ עֶבֶד" וְכוּ' עַד שֶׁעָנָהוּ רַבּוֹ כִּי יִתֵּן לוֹ בַּעֲדָם וְכוּ', פֵּרוּשׁ בְּנֵי אָדָם חַיִּים כְּמוֹת אֵלּוּ, וּפֵרַט לוֹ בְּדוֹמִין לְאֵלּוּ וְשָׁאַב חִיּוּתָם מֵהֶם שֶׁהוּא עִקַּר חֶשְׁקוֹ לֹא בַּגּוּף. וְלָזֶה אַחַר שֶׁפִּלְטָם וְיָצְתָה נַפְשָׁם עַל שְׂפַת הַיָּם וּזְרָקָתָם הָאֲדָמָה לַיָּם, לֹא רָצָה לְקַבְּלָם כִּי אֵינוֹ מִטִּבְעוֹ, וְהָאָרֶץ הִיא הַמְכַסֶּית עַל בָּנֶיהָ אֲשֶׁר לֻקְּחוּ מִמֶּנָּה, וְהִכְרִיחָהּ ה' לְקַבְּלָם כִּי לָהּ נוֹגֵעַ הַדָּבָר.

וְלֹא תַקְשֶׁה לְדַרְכֵּנוּ זֶה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בִּפְסָחִים (פסחים קיח,ב) כִּי כְּשֶׁפָּרַע ה' לַיָּם פָּתְחוּ דָּגִים שֶׁבָּיָם וְאָמְרוּ "וֶאֱמֶת ה' לְעוֹלָם" עַד כָּאן, אִם כֵּן לָהֶם נוֹגֵעַ הַדָּבָר. וְאוּלַי כִּי בְּעֵת אֲשֶׁר יַחְפֹּץ הַיָּם בְּקַבָּלָתָם בְּתוֹכוֹ, שֶׁהוּא בִּזְמַן שֶׁהֵם חַיִּים, הָיוּ הַדָּגִים נֶהֱנִים מֵהֶם בֵּינֵי וּבֵינֵי קֹדֶם שֶׁיָּמוּתוּ, וְאָז יַשְׁלִיכֵם הַיָּם וְאֵין לָהֶם עוֹד מֵהֶם מָזוֹן, וְעַל זְמַן פַּרְנָסָתָם אָמְרוּ שִׁירָה.

וְרָאִיתִי מִי שֶׁנִּתְעַצֵּם בְּטַעֲנַת הַיָּם "יֵשׁ עֶבֶד" וְכוּ' – הֲלֹא יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וְאֵין בָּזֶה קִיהוּי, כִּי הַיָּם טַעֲנָתוֹ נְכוֹנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (תענית כה,א): מִשָּׁמַיִם מֵיהַב יָהֲבִי, מִשְׁקַל לָא שָׁקְלִי, וְעַל אַדְנוּת אֲדוֹנוֹ הוּא אוֹמֵר, וְכִי קָרָה מִקְרֶה זֶה לְאֵיזֶה עֶבֶד מַעְבְּדֵי ה' שֶׁנָּתַן לוֹ רַבּוֹ וְחָזַר וְכוּ', וְלָזֶה לֹא אָמַר "יֵשׁ אָדוֹן שֶׁנּוֹתֵן וְכוּ' וְחוֹזֵר" וְכוּ', כִּי זוֹ אֵינָהּ טַעֲנָה – יֵשׁ וְיֵשׁ, וְאַדְרַבָּה יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וּכְאֵלּוּ לֹא נָתַן, אֶלָּא דְּבָרָיו הֵם לְרַבּוֹ כִּי אֵינוֹ מִתְנַהֵג כֵּן עִם עֲבָדָיו.

טו אָז נִבְהֲלוּ וְגוֹ'. אָמְרוּ "אָז" לוֹמַר כִּי אֵינוֹ בַּזְּמַן שֶׁדִּבֵּר בּוֹ עַד עַתָּה, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁל הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, אֶלָּא עַל זְמַן בִּיאַת גּוֹאֲלֵנוּ. וְלָזֶה אָמַר "אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (במדבר כד:יח) "וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה", וְגַם אָז יָחוּל זְמַן לִזְכוֹת בְּמוֹאָב וַעֲמוֹן. וְלָזֶה אָמַר **אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד**, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר עַמּוֹן, כִּי גַּם הוּא מֹאָב, פֵּרוּשׁ, עִם בִּתּוֹ בָּא, וְאָז גַּם בֶּן נִזְכֶּה בְּכָל הַנִּשְׁאָר מֵהַכְּנַעֲנִי, וְהוּא אָמְרוֹ "נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְּנָעַן". וְאָמַר **יֹשְׁבֵי**, לוֹמַר שֶׁיִּטָּהֲרוּ בָּהֶם אֲפִלּוּ שְׁאָר הָעַמִּים. וְטַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן עָבָר כִּי דִּבֵּר ה' כְּאִלּוּ נִתְקַיֵּם וְהָיָה.

טז תִּפֹּל וְגוֹ' עַד וְגוֹ'. פָּסוּק זֶה וְשֶׁלְּאַחֲרָיו יְדַבֵּר כָּל אֶחָד עַל שִׁתֵּי הַכְנָסוֹת לָאָרֶץ, אַחַת בִּימֵי מֹשֶׁה וְאַחַת בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ, וְלָזֶה אָמַר הָעִנְיָנִים כְּפוּלִים.

יח ה' יִמְלֹךְ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ "ה' מָלַךְ", אָמְרוּ הֵם עַצְמָם הַטַּעַם "כִּי בָא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה הַמִּשְׁפָּט אֶלָּא בְּאוּמָּה אַחַת, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה** וְגוֹ', כִּי לֹא יֵקַח מִזֶּה הַכְחָשַׁת כָּל הָאֱלֹהוֹת אֲשֶׁר אוּמּוֹת אוֹתָם יַעַבְדוּ, וְלָזֶה אֵין מַלְכוּתוֹ נִכֶּרֶת לְעוֹלָם. מַה שֶּׁאֵין כֵּן לֶעָתִיד לָבֹא, כִּי יַעֲשֶׂה ה' מִשְׁפָּט בְּכָל הַגּוֹיִם, אָז יִהְיֶה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "ה' יִמְלֹךְ".

או יִרְצֶה טַעַם אָמְרוֹ **יִמְלֹךְ** וְלֹא מָלַךְ, כִּי "בָא סוּס פַּרְעֹה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כֻּלָּם הָיוּ בַּטִּבְיָעָה כְּסוּס אֶחָד, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא נִמְלַט מֵהֶם עַד אֶחָד, כְּשֶׁם שֶׁיִּטְבַּע אָדָם אֶחָד יִטְבְּעוּ כֻּלָּם. וְהֵן אֱמֶת, אִם הָיָה מַגִּיד לָעוֹלָם הַפְלָגַת וְעוֹצֶם הַנֵּס לְהַכִּיר הָעוֹלָם גְּדֻלַּת תִּגְבֹּרֶת פְּאֵר נְצָחוֹן וְהוֹד יְסוֹד אֱמוּנָתֵנוּ, אֲשֶׁר כָּל שׁוֹמְעָיו יִתְלַהֲבוּ וְיֹאמְרוּ: הָבוּ יָקָר כִּי הוּא זֶה אֲדוֹנֵינוּ מַלְכֵּנוּ, וּמֵעַתָּה יִהְיֶה ה' לְמֶלֶךְ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה וְנִמְלְטוּ זוּלַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ" וְגוֹ', וְלָהֶם לֹא יִשְׁמְעוּ הָאֻמּוֹת כִּי הֵם נוֹגְעִים בַּדָּבָר לִהְיוֹתוֹ אֱלֹהֵיהֶם.

כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, נְסִיעָה זוֹ עַל פִּי מֹשֶׁה נְסָעוּהָ, וּמִכָּאן וָאֵילָךְ עַל פִּי ה'.

כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לִפְעָמִים יִקָּרֵא לָהּ מָרָתָה וְלִפְעָמִים מָרָה. וְנִרְאֶה כִּי שֵׁם הַמָּקוֹם הָיָה מָרָתָה, וְהַמַּעְיָן שֶׁל מַיִם שֶׁבּוֹ לֹא הָיָה לוֹ שֵׁם מְיֻחָד.

וְאָמַר **וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָה**, פֵּרוּשׁ, מֵהַמַּעְיָן שֶׁהָיָה בְּמָרָתָה, מִטַּעַם כִּי מָרִים הֵם. וְאַחַר כָּךְ חָזַר הַכָּתוּב לְגַלּוֹת לָךְ כִּי שֵׁם מָרָה שֶׁאָמַר הוּא שֵׁם שֶׁנִּקְבַּע לַמַּעְיָן הַהוּא אַחַר שֶׁמָּצְאוּ מֵימָיו מָרִים, קָרְאוּ הַכָּתוּב עַל שֵׁם הֶעָתִיד. וּלְלָמְדְךָ זֶה יָבֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **כִּי מָרִים הֵם**, לְצַד שֶׁקְּרִיאַת שֵׁם מָרָה הוּא עַל הֶעָתִיד וְאָז עֲדַיִן לֹא נִקְרָא שְׁמָהּ מָרָה, וּכְאִלּוּ אָמַר "לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָתָה", לָזֶה הַצָּרִךְ לוֹמַר **כִּי מָרִים הֵם**, וְהָבֵן.

כד וַיִּלֹּנוּ וְגוֹ' לֵאמֹר. יְסַפֵּר הַכָּתוּב בִּגְנוּתָם כִּי בָּאוּ בְּרִיב, וְאֵין הַכָּתוּב מַקְפִּיד אֶלָּא עַל תְּלוּנוֹתָם, אֲבָל עַל פְּרָט אָמְרָם "מַה נִּשְׁתֶּה" לֹא יַקְפִּיד ה' אִם הָיוּ אוֹמְרִים כְּדֶרֶךְ שׁוֹאֵל חֶסְרוֹנוֹ.

כה אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ **אִם שָׁמוֹעַ** לְחוֹק וּמִשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁם כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ, תִּזְכּוּ לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹל ה', פֵּרוּשׁ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:לג) "הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים" וְגוֹ', וּמְבַשְּׂרִם שֶׁיִּזְכּוּ לְמַה שֶּׁזָּכוּ אַחַר כָּךְ, וַה' נָתַן לָהֶם שַׁבָּת וְדִינִים קוֹדֶם (סנהדרין נו:) לָנַסּוֹתָם אִם יִשְׁמְעוּ לְמִצְוֹוֹת אֵלּוּ יְצַוֶּה הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ לְמַעְלָה **וְשָׁם נִסָּהוּ**, פֵּרוּשׁ, אִם יַעֲמוֹד בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה.

וְתִמְצָא שֶׁכָּאן רָמַז הַכָּתוּב אַרְבַּע מִצְוֹוֹת: לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד, לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת. כְּנֶגֶד לִלְמוֹד אָמַר **אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ' בְּקוֹל ה'** – זוֹ תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְכָפַל הַשְׁמִיעָה לַטַּעַם הַנִּזְכָּר, גַּם לְרָמוֹז לָהֶם שֶׁיִּהְיֶה עֵסֶק הַתּוֹרָה בְּחֵשֶׁק גָּדוֹל, שֶׁהֲגַם שֶׁעוֹדָנוּ לוֹמֵד יִתְאַוֶּה לִלְמוֹד עוֹד, וְזֶה יַגִּיד שֶׁאֵינוֹ שָׂבֵעַ וְקַץ בִּלְמוּדוֹ. וּכְנֶגֶד לְלַמֵּד

אָמַר **וְהָיָשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לז,א) מָה אֲנִי בְּחִנָּם אַף אַתָּה בְּחִנָּם, וְשִׁעוּר הַדְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וְהָיָשָׁר בְּעֵינָיו יִתְבָּרֵךְ לַעֲשׂוֹת הוּא עִם בְּרוּאָיו, שֶׁנָּתַן לָהֶם הַתּוֹרָה בְּחִנָּם – תַּעֲשֶׂה גַּם כֵּן אַתָּה. וּכְנֶגֶד מִצְוֹות עֲשֵׂה אָמַר **וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו**, וּכְנֶגֶד מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה אָמַר **וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו** – לְשׁוֹן שְׁמִירָה הַצּוֹרֶכֶת עַל לֹא תַּעֲשֶׂה.

אֲשֶׁר שַׂמְתִּי וְגוֹ'. טַעַם שֶׁפֵּרַט לוֹמַר "אֲשֶׁר" וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לְבַל יֹאמְרוּ כִּי אֵינוֹ מַבְטִיחַ אֶלָּא שֶׁלֹּא לְהָבִיא עֲלֵיהֶם מַחֲלָה, אֲבָל אִם בָּאָה לְזוּלָתָן, בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כְּרָבָא וְאֵין כָּאן הַבְטָחָה, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם", וּלְכוּ וּרְאוּ מַעֲשֶׂה מִצְרַיִם, שֶׁהֲגַם שֶׁהֵבִיא ה' מַכָּה מַחֲלוֹת הָיָה ה' מַגְבִּיל לַמַּכָּה לְבַל תִּגַּע בָּהֶם, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאַפִּלּוּ בִּשְׁעַת חָרוֹן אַף יַפְלִיא ה' לָהֶם חַסְדּוֹ וְיַצִּילֵם ה'.

כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ. פֵּרוּשׁ, לְצַד חוֹלָאִים שֶׁאֵינָם בִּידֵי שָׁמַיִם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל,א) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִצִּנִּים וּפַחִים. לָזֶה אָמַר **כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּקָּרֶה לְךָ מִקָּרֶה מֵהֶם, אֲנִי אֶרְפָּאֲךָ מֵהֶם.

פרק טז

ב **וַיַּלִּינוּ וְגוֹ' בַּמִּדְבָּר.** פֵּרוּשׁ, כִּי תְּלוּנָתָם הָיְתָה עַל הַבִּיאָם דֶּרֶךְ מִדְבָּר, כִּי יָדוּעַ הָיָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּנַעַן כִּי יֶשְׁנוֹ לְבַד דֶּרֶךְ זֶה, וְזוֹ תְּלוּנָתָם שֶׁהֵבִיאוּם דֶּרֶךְ מִדְבָּר. וְהַדָּבָר הָיָה מֵאֵת ה' לְסִבּוֹת עֲצוּמוֹת יְדוּעוֹת, וְיִשְׂרָאֵל חָשְׁבוּ כִּי מֹשֶׁה הוּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַהֲבִיאָם דֶּרֶךְ זֶה לְסִבָּה יְדוּעָה.

ג **בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.** פֵּרוּשׁ, כִּי אִם הָיוּ בְּמִצְרַיִם וְהָיוּ מְמָאֲנִים לָצֵאת, מַה הָיָה הַדָּבָר? הָיוּ מֵתִים הֲרוּגֵי ה', לָזֶה אָמְרוּ כִּי הֵם בּוֹחֲרִים שֶׁהָיָה ה' מְמִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל מֵיאוֹנָם, וְלֹא יוֹדוּ לָצֵאת, וְיָמוּתוּ בָּרָעָב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איכה ד:ט) "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב".

בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר וְגוֹ'. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי מִדַּבְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע זֶה הֵם אוֹתָם שֶׁלֹּא הָיוּ עֲלֵיהֶם עוֹל סִבְלוֹת מִצְרִים וְהֵם הַשּׁוֹטְרִים, כִּי הַמְעַנִּים סוֹבְלֵי עוֹל הַגָּלוּת לַחְמָא עַנְיָא אָכְלוּ בְּמִצְרַיִם. וְאוּלַי שֶׁהֵם הָרְשׁוּמִים בְּרֶשַׁע, הוּא דָּתָן וַאֲבִירָם.

בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וּבְאֶמְצָעוּת הַבָּשָׂר הָיוּ אוֹכְלִים לֶחֶם לָשׂוֹבַע, כִּי הָיָה לָהֶם הַבָּשָׂר לְלַפֵּת בּוֹ אֶת הַפַּת.

אוֹ יִרְצֶה, כִּי מִלְּבַד שֶׁכְּבָר אָכְלוּ לֶחֶם, פֵּרוּשׁ, סְעוּדָתָם, הָיוּ מוֹסִיפִין לֶאֱכוֹל בָּשָׂר עַל הַשּׂוֹבַע. וְאוּלַי שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּאָמְרָם **עַל סִיר** וְגוֹ', וְלֹא אָמְרוּ "בְּאָכְלֵנוּ בָּשָׂר" וְגוֹ', לְרָמוֹז כִּי לֹא הָיוּ אוֹכְלִים שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל וְשָׂהֶה, כִּי זֶה יִפְגֹּם טַעְמוֹ, אֶלָּא שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים עַל הַסִּיר לְאָכְלוֹ בְּעֵת גְּמַר בִּשּׁוּלוֹ. וְרָמְזוּ לוֹ בְּדִבְרֵיהֶם כִּי הֲגַם שֶׁאֹמַר לָהֶם שַׁחֲטוּ מִמְּקֻנֵיכֶם וְאִכְלוּ בָּשָׂר, זֶה לֹא יַסְפִּיק בִּתְמִידוּת כַּאֲשֶׁר הָיוּ רְגִילִים לֶאֱכוֹל תָּמִיד לֶחֶם וּבָשָׂר.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב לְמַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מִן הַסְּתָם לֹא תִּהְיֶה כָּל הָעֵדָה בְּגֶדֶר שָׁוֶה בִּתְלוּנָתָם נֶגֶד ה' וְנֶגֶד נְבִיאוֹ, וְלָזֶה רָשַׁם ה' שִׁתֵּי טְעָנוֹת כְּנֶגֶד שְׁתֵּי כִּתּוֹת שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל, אַחַת תּוֹבַעַת בָּשָׂר וְאַחַת תּוֹבַעַת לֶחֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר** – זוֹ כַּת הַפָּרִיצִים שֶׁבָּהֶם, וְהִתְחִיל הַכָּתוּב בִּדְבָרִים אֵלּוּ כִּי בַּקַּלְקָלָה מַתְחִילִין מִן הַצַּד, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשׂבַע" כְּנֶגֶד הַתּוֹבְעִים לֶחֶם לֶאֱכֹל, כִּי הָיוּ רוֹאִים עַצְמָן בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא הָיוּ מוֹשְׁלִים בְּרוּחָם לְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּתֵּן לָהֶם רַבָּם מְנָתָם.

ד **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי וְגוֹ'.** לֹא אָמַר הַכָּתוּב "לֵאמֹר". גַּם הִתְחִיל לְדַבֵּר נוֹכֵחַ וְסִיֵּם נִסְתָּר "וְיָצָא הָעָם" וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה,א) כִּי הַמָּן הָיָה יוֹרֵד לַצַּדִּיקִים פֶּתַח אֶהֱלוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לָצֵאת אַחֲרָיו, וְלִשְׁאָר הָעָם הָיָה יוֹרֵד בְּמָקוֹם אַחֵר וְהָיוּ יוֹצְאִים לְלַקּוֹט, וְהוּא אָמְרוֹ **הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ בְּאֵין צֹרֶךְ לָצֵאת לְלַקּוֹט, אֲבָל הָעָם יֵצְאוּ וְיִלְקְטוּ. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁלֹּא בָּטְחוּ וְקָדְמוּ לִשְׁאוֹל יַשִּׂיגוּהוּ בְּטוֹרַח.

וְעַתָּם שֶׁלֹּא אָמַר בִּתְחִלַּת נְבוּאָה זוֹ "לֵאמֹר", לְצַד כִּי עֲדַיִן יְצַוֵּהוּ פַּעַם שְׁנִיָּה כָּל הַדְּבָרִים בַּפָּרָשָׁה שֶׁאַחַר זוֹ, אֶלָּא שֶׁהַקְּדִים הַדְּבָרִים לְמֹשֶׁה לְמִצְוֹא בְּפִיו מַעֲנֶה, וְתֵכֶף וּמִיָּד הֻשִּׁיבָם שֶׁהַנְּבוּאָה נֶאֱמְרָה לוֹ כְּהֶרֶף עַיִן, וְתֵכֶף וּמִיָּד "וְהִנֵּה כְּבוֹד ה'":

לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ וְגוֹ'. כִּי לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם לֹא יִצְטָרֵךְ שׁוּם תִּקּוּן, וּבָזֶה יִהְיוּ פְּנוּיִם מִכֹּל, וְאֶרְאֶה הֲיֵלֵךְ וְגוֹ'.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ טַעַם **דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ**, כְּשֶׁיִּהְיֶה צָרִיךְ לוֹ בְּכָל יוֹם לִמְזוֹנוֹתָיו:

ה **וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ.** פֵּרוּשׁ, כִּי הַהֲבָאָה עַצְמָהּ בִּכְלַל הַהֲכָנָה, וּצְרִיכִין לַהֲכִינָהּ מִיּוֹם שִׁשִּׁי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבִיאוּ בְּשַׁבָּת, וְהוּא מַאֲמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל (שמות טז:כט) "אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ" וְגוֹ'.

ו **עֶרֶב וִידַעְתֶּם וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל דִּבְּרוּ בְּדֶרֶךְ הַחְלָטַת הַמְּנִיעָה שֶׁיִּמְצְאוּ בָּשָׂר בַּמִּדְבָּר, בְּאָמְרָם "מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ" וְגוֹ', וְלֹא שָׁאֲלוּ הַדָּבָר קוֹדֶם זֶה – יַגִּיד כִּי הָיָה לָהֶם הַדָּבָר בִּלְתִּי אֶפְשָׁר. לָזֶה אָמַר לָהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי ה'" וְגוֹ', כִּי עַד עַתָּה אֵינְכֶם יוֹדְעִים הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו, וְלֹא לְקַחְתֶּם יְדִיעָה מֵהַמַּכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת כִּי כֹּל יָכוֹל, עַכְשָׁיו מֻחְדָּשׁ תַּכִּירוּהוּ. וְכַוָּנַת דְּבָרָיו הוּא לְשַׁבֵּט מוּסָר, כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם וְגוֹ' (ישעיהו מד:יח). וְטַעַם שֶׁלֹּא יְדִיעָה מֵהַמַּכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת כִּי כֹּל יָכוֹל, עַכְשָׁיו מֻחְדָּשׁ תַּכִּירוּהוּ. וְכַוָּנַת דְּבָרָיו הוּא לְשַׁבֵּט מוּסָר, כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם וְגוֹ' (ישעיהו מד:יח). וְטַעַם שֶׁלֹּא תָּלָה הַיְדִיעָה אֶלָּא בְּמַעֲשֵׂה עֶרֶב וְלֹא בְּמַעֲשֵׂה בֹקֶר, לְצַד שֶׁהוּא הַמַּפְלִיג אֶצְלָם בַּמְּנִיעָה. וְאָמַר **וִידַעְתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד שֶׁתּוּסַר יִרְאַת מָוֶת בָּרָעָב, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה בְּדֶרֶךְ מֻפְלָא כְּמַעֲשֵׂה ה' הַנּוֹרָא הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

ז **וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ בֹּקֶר הוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ' וְהִנֵּה כְּבוֹד ה'" (שמות טז:ט-י), וְעִנְיָן זֶה הָיָה בְּיוֹם שֵׁנִי. וּלְפִי זֶה טַעַם אָמְרוֹ **וּרְאִיתֶם** בְּתוֹסֶפֶת ו', פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד דְּבָרוֹ אֲשֶׁר יְדַבֵּר לָכֶם עַל יָדִי, עוֹד יַעֲשֶׂה ה' לָכֶם דָּבָר שֶׁיִּרְאֶה לָכֶם אֶת כְּבוֹדוֹ. אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּבֹקֶר** כִּי גַּם בֹּקֶר יֵדְעוּ כִּי ה' וְגוֹ', וְהִיא נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה עִם אָמְרוֹ "עֶרֶב וִידַעְתֶּם וְגוֹ' וּבֹקֶר", וְאָמְרוֹ "וּרְאִיתֶם" הוּא תְּחִלַּת עִנְיָן, וּכְפִי זֶה אֶפְשָׁר כִּי בּוֹ בַּיּוֹם רָאוּ כְּבוֹד ה'.

ח **וַיֹּאמֶר וְגוֹ' בְּתֵת וְגוֹ'.** לֶהֱיוֹת שֶׁבַּתְּחִלָּה אָמַר הַדְּבָרִים סְתוּמִים עֶרֶב וָבֹקֶר, וְלֹא אָמַר מַה יִּהְיֶה עֶרֶב וָבֹקֶר, לָזֶה חָזַר וּפֵרֵשׁ מַה שֶּׁאָמַר "עֶרֶב וִידַעְתֶּם" הַיְדִיעָה הִיא בְּתֵת ה'.

ט **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן.** פָּסוּק זֶה אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁדִּבֶּר אֲלֵיהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם". אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לְמָחָרְתּוֹ, וּמַה שֶּׁאָמַר לָהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם" אֵינוֹ חוֹזֵר עַל עֶרֶב שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, אֶלָּא עֶרֶב שֶׁל זְמַן שֶׁיִּתֵּן ה' לָהֶם, כְּאָמְרוֹ "בְּתֵת ה'" וְגוֹ', וּלְאַפּוּקֵי בֹּקֶר.

י **וַיְהִי כְּדַבֵּר וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיָה ה' כְּיוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה שֶׁיִּפְנוּ אֵלָיו, וְתֵכֶף לְדָבְרוֹ נִרְאָה כְּבוֹד ה' בֶּעָנָן.

יא **וַיְדַבֵּר וְגוֹ' לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי וְגוֹ' דַּבֵּר וְגוֹ'.** קָשֶׁה לָמָּה אָמַר תֵּיבַת **לֵאמֹר** בְּפָסוּק רִאשׁוֹן, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאִם נִתְכַּוֵּן שֶׁגַּם פְּרָט זֶה שֶׁאָמַר לוֹ "שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנּוֹת" וְגוֹ' יֹאמְרֵנוּ לְיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן לָמָּה הוּצְרַךְ לוֹמַר עוֹד אַחַר כָּךְ "דַּבֵּר"?

וְנִרְאֶה לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל הָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵרוֹ חֲרֵי הוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ לֵאמֹר, וְהִנֵּה כְּשֶׁדִּבֶּר ה' לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ **שָׁמַעְתִּי** וְגוֹ' הֵם דִּבְרֵי ה' לְמֹשֶׁה, וְעִנְיָן זֶה הוּא בְּבַל תֹּאמַר, לָזֶה אָמַר לוֹ ה' **לֵאמֹר.** וְהִנֵּה אֵין הֶכְרֵחַ בָּזֶה שֶׁחַיָּב לוֹמַר אֶלָּא רְשׁוּת הוּא שֶׁמַּרְשֶׁהוּ לוֹמַר לְשָׁלֵל בַּל תֹּאמַר, וְהַדָּבָר בְּיָדוֹ לְהוֹדִיעַ דִּבֵּר ה' זֶה אֲלֵיהֶם, וּכְשֶׁרָצָה ה' שֶׁיְּדַבֵּר אֵלָיו דְּבָרִים שֶׁנּוֹגְעִים לְיִשְׂרָאֵל, אָמַר "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כִּי מִכָּאן וָאֵילָךְ הֵם דְּבָרִים שֶׁאֲנִי מְחַיֶּבְךָ לְדַבְּרָם, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁשָּׁנָה ה' אֶת דְּבָרוֹ, כִּי מִקּוֹדֶם דִּבֵּר דֶּרֶךְ נְסָתָר עַל יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ מְדַבֵּר דְּבָרִים בֵּינוֹ לְבֵין מֹשֶׁה אֶלָּא שֶׁהִרְשָׁהוּ לְסַפֵּר לְיִשְׂרָאֵל. וּכְשֶׁיֹּאמַר לְיִשְׂרָאֵל צָרִיךְ לְדַבֵּר לָהֶם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ כִּי ה' אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁשָּׁמַע תְּלוּנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא שֶׁהוּשְׁלַח מֵה' לוֹמַר לָהֶם מִשְׁמוֹ שֶׁשָּׁמַע וְגוֹ', וּמַאֲמָר שֵׁנִי אָמַר אֵלָיו דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁמִי בִּשְׁלִיחוּת, "בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ". וְטַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת "לֵאמֹר", נִתְכַּוֵּן שֶׁיֹּאמַר לָהֶם מִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְזֶה שֶׁעִוֵּר הַכָּתוּב, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָהֶם בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וּמְשַׁמֶּשֶׁת תֵּבַת "לֵאמֹר" בִּמְקוֹם כֹּה אָמַר ה'. גַּם בָּזֶה יֻצַּדַּק גְּמַר הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר **אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם**, וְזוֹלַת "לֵאמֹר" יִשָּׁמַע הַדָּבָר שֶׁחָס וְשָׁלוֹם עַל מֹשֶׁה.

טו **וַיֹּאמְרוּ אִישׁ וְגוֹ' מָן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה כַּוָּנַת הַכָּתוּב בָּזֶה. וְאוּלַי כִּי בִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ הִזְמִין ה' לְפִיהֶם בִּמְקוֹם שֶׁיֹּאמְרוּ "מַה הוּא" אָמְרוּ "מָן הוּא", וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר קָבַע לוֹ ה' וְשָׁם שְׁמוֹ בְּפִי יִשְׂרָאֵל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,ב) "אֲשֶׁר שָׂם שְׁמוֹת בָּאָרֶץ" שֶׁיִּכַּוְּנוּ לַשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶם הַבּוֹרֵא. וְאָמְרוֹ **כִּי לֹא יָדְעוּ** נָתַן הַכָּתוּב טַעַם הַמְצָאַת הַשֵּׁם לְפִיהֶם, הוּא לְצַד שֶׁלֹּא יָדְעוּ מַה הוּא, וּמֵאֶמְצָעוּת זֶה נָפַל אֵלֶיהָ בְּפִיהֶם. וְאוּלַי כִּי מִזֶּה נִתְחַכְּמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקָרְאוּ שְׁמוֹ מָן, דִּכְתִיב (שמות טז:לא) "וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ מָן", שֶׁהִשְׁכִּילוּ בְּתֵבַת מָן שֶׁאֵינָהּ מִן הָרֶגִיל בַּנִּדְבָר, וְאֵין זֶה אֶלָּא רוּחַ ה' דִּבֵּר וּמִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנָם כִּי זֶה שְׁמוֹ.

טז **אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שִׁיעוּר בְּנֵי בֵיתוֹ, אִם רַבִּים אִם מְעַטִּים. וְאָמַר **אָכְלוֹ**, כִּי אֲכִילַת כּוּלָּן תֶּחְשַׁב אֲכִילַת הָאִישׁ הַתָּלוּי בּוֹ, וְהָעֵד עַל זֶה מַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ "וַיִּמְדּוּ בָעֹמֶר וְגוֹ' אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ" וְגוֹ', וְחָזַר לוֹמַר כַּמָּה יִקְחוּ לְכָל אֶחָד "עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת", וְחָזַר לוֹמַר **מִסְפַּר** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הֶפְרֵשׁ בֵּין קָטָן לְגָדוֹל אֶלָּא מִסְפַּר הַנְּפָשׁוֹת, כִּי כוּלָּם יִשְׂוּוּ בַּאֲכִילַת הַמָּן. וְאָמְרוֹ **לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּאָהֳלוֹ אִישׁ אוֹ אִשָּׁה שֶׁאֵין מְזוֹנוֹתֵיהֶם עָלָיו וְהֵם בִּשְׂכוֹנָתוֹ, שֶׁגַּם לָהֶם יִקַּח הָאִישׁ. וּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה,א) תָּאִיר עֵינַיִם בְּנִפְלָאוֹת ה'.

יט **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ'.** אוּלַי כִּי מִצְוָה זוֹ מֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ דָּן אוֹתָהּ, לֶהֱיוֹת שֶׁרָאָה כִּי ה' נוֹתֵן לָהֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, זֶה יַגִּיד כִּי אֵין יוֹם אֶחָד מֻכִין לַחֲבֵרוֹ, וְהֵבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר וְאָסַר לָהֶם. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה", וְקָשֶׁה, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיּוֹתִירוּ" וְגוֹ' וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ.

עוד לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וְלֹא שָׁמְעוּ וַיּוֹתִירוּ", וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי לֹא שָׁמְעוּ לַמַּשְׁמִיעַ? וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן פֵּרוּשׁ **וְלֹא שָׁמְעוּ** – לְמַה שֶּׁנִּתְחַכֵּם וְאָסַר לָהֶם מִדַּעְתּוֹ. וּלְדֶרֶךְ זֶה יֵרֵיק גַּם כֵּן אָמְרוֹ בַּמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם לָזֶה "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ. וְטַעַם שֶׁהִבְאִישׁ וַיֵּרֶם תּוֹלָעִים, שֶׁהִסְכִּים ה' עַל יָדוֹ שֶׁהִצְדִּיק בִּסְבָרָתוֹ סְבָרַת חָכָם עָדִיף מִנָּבִיא.

וְאָפְשָׁר לוֹמַר כִּי לְעוֹלָם מִפִּי הַגְּבוּרָה נֶאֶמְרָה לוֹ מִצְוָה זוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁכְּבָר אָמַר "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", סָמַךְ שֶׁכָּל עִנְיַן פְּרָטֵי דִּינֵי הַמָּן נִמְשָׁךְ לְמַה שֶּׁהִקְדִּים לוֹמַר "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", וְהֵם לֹא הִשְׁכִּילוּ כַּוָּנָתוֹ וְחָשְׁבוּ כִּי הוֹרָאָתוֹ הוֹרָאַת חָכָם לֹא הוֹדַעַת נָבִיא.

כ **וַיֵּרֶם תּוֹלָעִים וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁהִקְדִּים "וַיֵּרֶם" וְגוֹ' לְ"וַיַּבְאַשׁ", לְצַד שֶׁהַרְמַת הַתּוֹלָעִים תִּמְצָא בַּמִּין הַמָּתוֹק וְלֹא יְבַאַשׁ, כִּי אֵין הַסְּרָחוֹן רָגִיל בַּדְּבָרִים הַמְּתוּקִים כִּרְגִילוּת חֲוַיַּת הַתּוֹלָעִים, וּמִן זֶה טַעֲמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבַשׁ, וְלָזֶה אָמַר **וַיֵּרֶם תּוֹלָעִים**, וְלֹא דַּי זֶה אֶלָּא **וַיַּבְאַשׁ.**

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְפֵרוּשֵׁנוּ זֶה, אָמְרוֹ (שמות טז:כד) "וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ", פֵּרוּשׁ, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִבְאִישׁ, אֶלָּא אֲפִלּוּ רִמָּה הָרְגִילָה לִהְיוֹת בְּלֹא סְרָחוֹן לֹא הָיְתָה בּוֹ. וְאִם לֹא יָרוּם תּוֹלָעִים עַד שֶׁכְּבָר הִבְאִישׁ, אַחַר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְלֹא הִבְאִישׁ" אֵין צָרִךְ לוֹמַר עוֹד "וְרִמָּה" וְגוֹ'.

וְהִנֵּה רָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁלֹּא פֵּרְשׁוּ כְּדִבְרֵינוּ, וְאוּלַי כִּי יִסְבְּרוּ שֶׁעַל כָּל פָּנִים הַגְּדָלַת הַתּוֹלָע יַקְדִּים לָהּ קְצָת מֵהַהַבְאָשָׁה שֶׁמִּמֶּנּוּ תִּתְהַוֶּה, הֲגַם שֶׁלֹּא יְבַאַשׁ הַמָּתוֹק.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז יְרֻצֶּה כִּי אֵין תּוֹלָע גָּדֵל אֶלָּא מֵהַנִּבְאָשׁ. וְהִנֵּה מָצִינוּ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס רַע – בִּישׁ, וּבְחִינַת הָרַע וִיסוֹדוֹ הוּא עֲבוּר פִּי הַתּוֹרָה וְהַמְּצָוָה, וְאָדָם כִּי יֻחֶטָא יָרוּם תּוֹלָעִים, וְהוּא סוֹד גְּדִילַת תּוֹלָעִים מֵהַפֵּרוֹת וַאֲוִיר הָאֲדָמָה אַחַר חֵטְא הָאָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּרֶם תּוֹלָעִים** הַטַּעַם הוּא לְצַד "וַיַּבְאַשׁ", שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ

בְּחִינַת הָרַע שֶׁהִנִּיחוּהוּ הֻפְךְ מִצְוַת הַתּוֹרָה, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה הַנִּיחוּ אוֹתוֹ וְגוֹ' עַד הַבֹּקֶר, אָמַר הַכָּתוּב "וַיַּנִּיחוּ אוֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא נָגַע בּוֹ בְּחִינַת הָרַע, וּבָזֶה "וְרִמָּה לֹא הָיְתָה", וּכְמוֹ כֵן הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר לֹא יַטְעִימוּ נַפְשָׁם מִבְּחִינַת הָרַע לֹא יַתְלִיעוּ. וְצֵא וּלְמַד מַעֲשֶׂה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בַּר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בבא מציעא פד:) כִּי תּוֹלָע אֶחָד לְבַד בְּאָזְנוֹ לְצַד בְּחִינַת הָרַע אֲשֶׁר נָגַע שָׁם:

כב וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה וְגוֹ'. מִכָּאן מַשְׁמַע שֶׁלֹּא הוֹדִיעָם קוֹדֶם דְּבַר ה'. וְקָשֶׁה, אֵיךְ יִכְבּוֹשׁ חָס וְשָׁלוֹם נְבוּאָתוֹ, וְלִמְדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין פט,א) דִּין נָבִיא הַכּוֹבֵשׁ נְבוּאָתוֹ וְכוּ' חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם בְּהַגָּדַת מִצְוָה לְקַיֵּם יִשְׂרָאֵל רְצוֹן הַמֶּלֶךְ שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: כּוֹבֵשׁ נְבוּאָה וַעֲקִירַת הַמִּצְוָה. וְאֵין לוֹמַר כִּי חָס וְשָׁלוֹם שָׂכַח מִצְוַת ה', אִם כֵּן נָחוּשׁ לוֹ גַּם כֵּן שֶׁשָּׂכַח מִמַּה שֶׁנִּצְטַוָּה וַעֲדַיִן שָׂכוּחַ חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לְעִכֵּב זְמַן מַה לִישָׂכַח וְתִכֶף וּמִיָּד הָיָה לוֹ לְהַגִּיד נְבוּאָתוֹ, וְגַם קָשֶׁה לֵאלֹהֵינוּ לָמָּה לֹא הִזְכִּירוּ כְּשֶׁיָּדַע בּוֹ שֶׁשָּׂכַח, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עַצְמָהּ הָיָה לוֹ לְהַזְכִּירוֹ וְלֹא הָיָה מַנִּיחוֹ שָׂכוּחַ עַד שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהוּזְכַּר מֵעַצְמוֹ.

אָכֵן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ טַעְמוֹ וְנִמּוּקוֹ עִמּוֹ, וּבְמֶתֶק לְשׁוֹנוֹ הֵשִׁיב תְּשׁוּבָה כִּרְאִי מוּצָק (איוב לז:יח) בְּאָמְרוֹ **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת** וְגוֹ'. כָּאן בְּנֹעַם דְּבָרָיו הִשְׁמִיט תֵּבַת "לֵאמֹר", רָמַז כִּי לֹא דִּבֶּר לוֹ ה' לֵאמֹר לָהֶם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן הַדָּבָר בְּבַל תֹּאמַר כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) וּכְתַבְנוּהוּ בְּפָסוּק (שמות טז:יא) "וַיְדַבֵּר וְגוֹ' שָׁמַעְתִּי" וְגוֹ', וְזֶה הוּא טַעְמוֹ שֶׁלֹּא הוֹדִיעָם קֹדֶם. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְדִבְרֵי מֹשֶׁה ה' מְעִידוֹ בְּנוֹסַח הַנְּבוּאָה כְּשֶׁאָמַר לוֹ (שמות טז:ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי" וְגוֹ' תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ה' שָׁם "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְלֹא תֵּבַת "לֵאמֹר", חֲרִי סָתַם הַדָּבָר בְּפָנָיו שֶׁאֵין לוֹ שְׁלִיחוּת בְּמִצְוָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא שֶׁאָמַר הוּא אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁלָּקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה וּבָאוּ לְפָנָיו, גִּלָּה לָהֶם הַדָּבָר וְאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא הָיָה אֶצְלוֹ אֶלָּא בְּדֶרֶךְ סוֹד נִמְסְרוּ לוֹ הַדְּבָרִים וְלֹא לְאָמְרָם.

וַיֵּשׁ לָנוּ לָתֵת לֵב כְּפִי זֶה, מִי הִתִּיר לוֹ לֵאמֹר לָהֶם כָּל מִצְוֹות הָאֲמוּרוֹת בִּדְבָרָיו, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ "דַּבֵּר" וְלֹא "לֵאמֹר"?

וְנִרְאֶה כִּי נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה בַּחֲקִירַת חָכְמָה לָמָּה לֹא רָצָה ה' שֶׁיֹּאמַר הַדְּבָרִים לְיִשְׂרָאֵל, וְהִשְׂכִּיל כִּי טַעְמוֹ הוּא שֶׁחָפֵץ ה' לִנְטֹעַ בָּהֶם נָטַע אֱמוּנַת וְהַצְדָּקַת מִצְוַת שַׁבָּת שֶׁתִּהְיֶה קַבָּלָתָהּ וִידִיעָתָהּ מִפִּנּוּ אֵל עֶלְיוֹן שֶׁלֹּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ תִּחְלָה, אֶלָּא כְּשֶׁיֵּצְאוּ לִלְקֹט כְּמִנְהָגָם שִׁעוּר הֶרְגֵּיל לְיוֹמוֹ וְיִמְּדוּ וְיִמְצְאוּ פִּי שְׁנַיִם מֵהֶרְגֵּיל יוֹם יוֹם, יִרְאוּ רְאִיָּה חוּשִׁיִּית וְשִׂכְלִיִּית כִּי ה' מְצַוֶּה לָהֶם לִבַּל יִטְרְחוּ בְּיוֹם שַׁבָּת וּמַזְמִין לָהֶם מִיּוֹם שִׁשִּׁי צֹרֶךְ יוֹם שְׁבִיעִי, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה מִצְוָה זוֹ אֱצְלָם מְקֻבֶּלֶת בְּתוֹסֶפֶת קַבָּלַת הָרָצוֹן וּמוֹרָא גָּדוֹל מֵעֲבוֹר עָלֶיהָ לְצַד שֶׁמַּעֲלָתָהּ גְּדוֹלָה, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה,יא) שָׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְלָזֶה לֹא צִוָּה לָהֶם תְּחִלָּה עַל הַשַּׁבָּת מֹשֶׁה כְּדֵי שֶׁלֹּא יְכַוְּנוּ לְהַרְבּוֹת בַּלְּקִיטָה וְיִלְקְטוּ כְּמִשְׁפָּט יוֹם יוֹם וְיֵעָשֶׂה לָהֶם הַנֵּס לִמְצֹא בְּכִפְלַיִם, אֵין זֶה מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים אֲשֶׁר יְשִׁיחֵם לִשְׁמֹר שַׁבָּת.

וְאִם תֹּאמַר: סוֹף כָּל סוֹף יְצִוָּה לָהֶם מֹשֶׁה עַל הַשַּׁבָּת, וְיֹאמַר לָהֶם כִּי לֹא יִלְקְטוּ אֶלָּא כְּשִׁעוּר זֶה הֶרְגֵּיל כְּדֵי לְהַכִּיר הַדָּבָר, אֵין זֶה מֻהַמּוּסָר לַהֲבִינָם כִּי צְרִיכִין גַּם לְהַצְדִּיק דִּבְרֵי מֹשֶׁה, לָזֶה עָשָׂה ה' דְּבַר חָכְמָה.

וְעוֹד, אִם הָיָה מַקְדִּים הַמִּצְוֹות עַל יְדֵי מֹשֶׁה, עֲדַיִן יֵשׁ מָקוֹם לִטְעוֹת, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּמְנָחוֹת פֶּרֶק רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (מנחות סה,א), כְּשֶׁנִּטְפַּל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לַבַּיְתוֹסִין הָאֲרוּרִים וְאָמַר לָהֶם: "עֲצֶרֶת אַחַר הַשַּׁבָּת מִנַּיִן לָכֶם?" וּפִטְפְּטוּ כְּנֶגְדּוֹ זָקֵן אֶחָד מֵהֶם וְאָמַר לוֹ: "מֹשֶׁה אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל הָיָה וְיוֹדֵעַ עֲצֶרֶת יוֹם אֶחָד אַחַר הַשַּׁבָּת וְתִקְּנָהּ אַחַר הַשַּׁבָּת כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מִתְעַנְּגִין שְׁנֵי יָמִים", עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: עָמַד וְתִקְּנָהּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִסְכִּים עַל יָדוֹ, עַד כָּאן. חֲרִי כִּי יֵשׁ טוֹעִים שֶׁחָגַם שֶׁתִּהְיֶה הַמִּצְוָה מִפִּי מֹשֶׁה יַסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ, אִם כֵּן יֵשׁ הֶפְרֵשׁ לְהַקְדָּמַת יְדִיעַת הַמִּצְוָה מִנִּסָּיוֹן אֵל עֶלְיוֹן. לָזֶה לֹא צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל דָּבָר זֶה, וּמֵעַתָּה אַחַר שֶׁיָּצְתָה הַמַּחְשָׁבָה אֲשֶׁר חָשַׁב אֱלֹהִים וְהִכִּירוּ יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר תְּחִלָּה, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵלַי שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ.**

וְאִם תֹּאמַר, לָמָּה לֹא הוֹעִיל הַהֶכֵּר לְהַשִּׂיג בּוֹ יְדִיעַת שַׁבָּת, וְהֶצְרֵךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים? הִנֵּה זוּלַת דִּבְרֵי מֹשֶׁה יִטְעוּ וְיֹאמְרוּ אוּלַי נִגְמְרָה יְרִידַת הַמָּן, וְלָזֶה נָתַן לָהֶם ה' שֶׁלֹּא כַּסֵּדֶר הֶרְגִּיל. לָזֶה אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ', וְלֹא לְסִבָּה אַחֶרֶת, וְיֵכֶף הַדָּבָר לָהֶם בְּהֶחְלֵט כְּשֶׁיֵּרֵד הַמָּן יוֹם אֶחָד אַחַר הַשַּׁבָּת. וְהֶכְרַח מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים שֶׁהֵם בְּבַל תֹּאמַר שֶׁלֹּא יִכְשְׁלוּ בְּאוֹתוֹ שַׁבָּת וְיֵצְאוּ, אֶלָּא שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם הֲאַזְהָרָה בְּפֵרוּשׁ כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם" (שמות טז:כח).

כה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְצַוּוֹתָם עַל אֲכִילָתוֹ. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם אֶלָּא הַנִּיחוּ אוֹתוֹ לְמִשְׁמֶרֶת וְלֹא פֵּרֵשׁ לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ מַתְּרִים בַּאֲכִילָתוֹ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁאָסַר בְּפֵרוּשׁ אֲכִילַת הַנּוֹתָר, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁאָסְרוּ לָהֶם. אוֹ אוּלַי דְּאָסוּר מִדִּין "לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה" וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין קיד:) כָּל שֶׁתַּעֲבָתִי לְךָ הוּא בְּבַל תֹּאכַל, לָזֶה אָמַר לָהֶם **אִכְלֻהוּ הַיּוֹם.** וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** לִשְׁלֹל יוֹם אַחֵר אִסּוּר הַנּוֹתָר לַבֹּקֶר, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה וְתֹאמַר הַיּוֹם דַּוְקָא וְלֹא יוֹם אַחֵר כָּל עִקָּר וַאֲפִלּוּ שַׁבָּת, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **כִּי שַׁבָּת** וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ כִּי מְעוּט הַיּוֹם לֹא בָּא לְמַעֵט אֶלָּא שֶׁאֵינָם שַׁבָּת. **עוֹד** נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **כִּי שַׁבָּת** טַעַם לְמַה שֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְטַעַם שֶׁהַיּוֹם שַׁבָּת לֹא תִּמְצָאוּהוּ בַּשָּׂדֶה. דִּקְדֵּק לוֹמַר **בַּשָּׂדֶה** לְרַמּוֹז מַאֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן

יוֹחַאי שֶׁאָמַר בַּזֹּהַר (חלק ב׳ פח.) כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת יָרַד הַמָּזוֹן שֶׁל כָּל שִׁשָּׁת יָמִים לְמַעְלָה, וּמֵאוֹתוֹ מָזוֹן יוֹרֵד דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִמְצָאוּהוּ בַּשָּׂדֶה** אֲבָל לְמַעְלָה בּוֹ יִמְצֵא אַדְרַבָּה מָזוֹן לְכָל שִׁשָּׁה יָמִים:

כו **שֵׁשֶׁת יָמִים וְגוֹ׳.** הַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַזְהִירָם לְבַל יֵצְאוּ לְלַקּוֹט, וּפֵרוּשׁ **לֹא יִהְיֶה בּוֹ** – לֹא יִהְיֶה בּוֹ מַעֲשֶׂה זֶה שֶׁל הַלְקִיטָה, שֶׁאִם עַל הַוַּיִת הַמָּן כְּבָר אָמַר ״לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה״, וְלָזֶה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִן הָעָם לְלַקּוֹט אָמַר ה׳ לָהֶם ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי״ וְגוֹ׳, חֲרֵי שֶׁעָבְרוּ עַל הַלָּאו, וְהֵיכָן מָצִינוּ אַזְהָרָה זוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם כֵּן? וְאִם כַּוָּנָתוֹ עַל דִּיּוּק הַנִּשְׁמָע מֵאָמְרוֹ ״שֵׁשֶׁת יָמִים״ לְבַד, לָאו זֶה לֹא יִקָּרֵא לָאו אֶלָּא עֲשֵׂה כְּדִין לָאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה (פסחים מא,א), וְלֹא יֵצַדֵּק לוֹמַר לָהֶם עָלָיו ״מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר״ כִּי לְשׁוֹן שְׁמִירָה יֵאָמֵר עַל הַלָּאו.

כז **וְלֹא מָצָאוּ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם מָצְאוּ הָיוּ לוֹקְטִין:

כח **עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם.** לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלֵיתִי בְּפָסוּק ״וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה״ כִּי מֹשֶׁה לֹא פָּעַל אֶלָּן בְּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר לָהֶם קוֹדֶם עִנְיָן זֶה, אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְכוֹלְלוֹ עִם הַמְּאֻמָּנִים לִשְׁמֹר מִצְוֹות ה׳? וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב,א) אָמְרוּ: בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כַּרְבָּא, וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יַצְדִּיקוּ כִּי לֹא פָּעַל מִכְשׁוֹל. וְלִי נִרְאֶה כִּי עַל כָּל פָּנִים לֹא יִכְלְלֵנוּ הַכָּתוּב עִם הַשְּׁאָר אִם לֹא הָיָה לַה׳ עָלָיו חוֹט הַמְשֻׁעֶרֶת מֵהַהֶקְפֵּדָה. וְהִצַּעְתִּי בְּמַאֲמַר מֹשֶׁה בְּסָמוּךְ לְפָסוּק זֶה שֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל ״רְאוּ״ וְגוֹ׳, וְצָרִיךְ לְדַעַת נְבוּאָה זוֹ אֵימָתַי נֶאֱמְרָה לְמֹשֶׁה, אִם נֶאֱמְרָה אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם״ – קָשְׁיָא לְאֱלֹהֵינוּ לָמָּה לֹא צִוָּה לוֹ קוֹדֶם לְצַוּוֹת יִשְׂרָאֵל ״אַל יֵצֵא אִישׁ״ וְגוֹ׳, וְאִם נֶאֱמְרָה לוֹ קוֹדֶם – אֵיךְ לֹא אֲמָרָהּ מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל?

אָכֵן זוֹ הִיא שִׁגְיוֹנוֹ שֶׁל אִישׁ הָאֱלֹהִים, כִּי הַהִתְחַכְּמוּת שֶׁנִּתְחַכֵּם בְּהַשְׂכָּלָתוֹ בִּדְבְרֵי ה׳ בְּטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ״דַּבֵּר״ וְגוֹ׳, אוֹ ״לֵאמֹר״ הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא לֹא אָמַר לָהֶם אֶלָּא ״הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳״ וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר לָהֶם הֵיוֹצֵא מִמַּעֲשֶׂה זֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה׳ לֶחֶם מִשְׁנֶה שֶׁהוּא לָתֵת לָהֶם הַשַּׁבָּת בְּדֶרֶךְ זֶה מִמֶּנּוּ לָהֶם, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות טז:כב) ״וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה״ וְגוֹ׳. וְהִנֵּה מִזֶּה יָצָא לָהֶם שֶׁיֵּצְאוּ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ מִן הָעָם לְלַקֵּט, כִּי חָשְׁבוּ כֵּיוָן שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם אַזְהָרָה בְּפֵרוּשׁ אֶלָּא דִּמְפָרֵשׁ לָהֶם הָעִנְיָן ״הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר״ וְגוֹ׳, לֹא עָשׂוּ הַרְגָּשָׁה וְיָצְאוּ לְלַקֵּט וְלֹא חָשְׁשׁוּ לָזֶה עַד אַחַר כָּךְ כְּשֶׁאָמַר לָהֶם ״אַל יֵצֵא״ וְגוֹ׳, אָז אָמַר הַכָּתוּב ״וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם״ וְגוֹ׳, הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא כֵן מִקֹּדֶם. אֲשֶׁר עַל כֵּן כָּלַלוֹ ה׳ וְאָמַר ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם״. וְלָזֶה כִּשְׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁהִקְפִּיד ה׳ עָלָיו הֵבִין הַדְּבָרִים וְתֻכַּף אָמַר ״רְאוּ כִּי ה׳״ וְגוֹ׳, וְהֵם הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ לוֹ בְּתִחִלַּת דִּבֶּר ה׳ בְּעִנְיָן זֶה (שמות טז:ה) ״וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ״ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְהִנֵּה מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁעַל עִכּוּב מַאֲמָר זֶה לְיִשְׂרָאֵל כְּלָלוֹ ה׳ עִם הַמְּאֻמָּנִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל כַּוָּנַת ה׳ כְּמוֹ שֶׁהִשִּׂיג לָדַעַת הוּא וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְסוֹבֵר אֲנִי כִּי אֵין בְּדָבָר זֶה כְּדֵי לְהִתְיַסֵּר בְּשֶׁבֶט מוּסָר גָּדוֹל עָלָיו לֵאָמֵר לוֹ ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם״, כִּי הוּא לֹא נִצְטַוָּה וְכִחֵד וְלֹא עָבַר אֶפְלוּ עַל חוֹט הַשַּׁעֲרָה, אֶלָּא שֶׁהָיָה לוֹ לְהוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁהִשִּׂיג בְּדַעַת עֶלְיוֹן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁגּוּ לָצֵאת כְּמוֹ שֶׁשָּׁגְגוּ וְאֵין בָּזֶה עֹנֶשׁ, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב,א) בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כַּרְבָּא לְקוּי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ.

מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי. כִּי מָצִינוּ לָהֶם שֶׁעָבְרוּ עַל שְׁתֵּי מִצְוֹות: אַחַת שֶׁאָמַר לָהֶם ״אַל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ״ וְהוֹתִירוּ, וּשְׁנִיָּה שֶׁאָמַר לָהֶם ״תִּלְקְטוּהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִהְיֶה בּוֹ״ הַלְקִיטָה, וְעָבְרוּ וְיָצְאוּ לְלַקּוֹט, לָזֶה אָמַר ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי״. וְאָמְרוֹ **וְתוֹרֹתָי** גַּם כֵּן הֵם שְׁתֵּי תּוֹרוֹת: אַחַת כִּי ה׳ אָמַר לָהֶם שֶׁיִּלְקְטוּ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת וְהֵם לָקְטוּ יוֹתֵר, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) בְּאָמְרוֹ ״וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה״, וּבְמַעֲשֶׂה שַׁבָּת גַּם כֵּן לֹא הִסְפִּיק לָהֶם מַה שֶּׁנָּתַן לָהֶם מִשְׁנֶה יוֹם שִׁשִּׁי וְיָצְאוּ לְלַקּוֹט יוֹתֵר מֵעֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, וּשְׁנִיָּה שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ בְּמַאֲמַר ה׳ כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ וְיָצְאוּ וְגוֹ׳, וְאֵין לְךָ עוֹבֵר עַל תּוֹרָה כָּזֶה שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדּוֹ.

כט **רְאוּ כִּי ה׳ וְגוֹ׳.** פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם כִּי מִצָּוָה זוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ לְאָמְרָהּ הוּא לָהֶם, אֶלָּא הִנֵּה הֵם רוֹאִים אוֹתָהּ כִּי ה׳ נוֹתֵן הַמִּצָּוָה מִמֶּנּוּ לָהֶם בְּלֹא שׁוּם אֶמְצָעִי, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות טז:כב) ״וַיַּגִּידוּ״ וְגוֹ׳, וְזֶה לְמַעְלַת הַשַּׁבָּת כִּי יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר בְּחוּשׁ הָרְאוּת. וְאָמְרוֹ **אַל יֵצֵא אִישׁ**, פֵּרוּשׁ כִּי ה׳ לֹא הוֹרִיד הַמָּן לְצַד שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָצֵאת אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ וְגוֹ׳, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות טז:כח) ״עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם״:

לב **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **הַדָּבָר.** עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מִצָּוָה זוֹ לְמִי מְצֻוֶּה אוֹתָהּ מֹשֶׁה, אִם לְאַהֲרֹן הֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחַר כָּךְ ״וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה״ וְגוֹ׳. וְעוֹד כָּפֶל הַדְּבָרִים רוֹאֲנִי כָּאן.

וְנִרְאֶה כִּי כַּוָּנַת מֹשֶׁה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה** וְגוֹ׳ **מָלֵא הָעֹמֶר** וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר ה׳ מִי יִקָּחֵנּוּ, וְגַם לֹא אָמַר סֵדֶר לְקִיחָתוֹ, גַּם לֹא אָמַר מְקוֹם הַנָּחָתוֹ, אֶלָּא זֶה הוּא הַדִּבּוּר שֶׁיָּצָא מִפִּי ה׳ אֵלַי וְלֹא יוֹתֵר. וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן – שֶׁפַט בְּצֶדֶק דַּעַת חָכָם, כִּי פֵּרוּשׁ ״לְמִשְׁמֶרֶת״ סוֹבֶלֶת שְׁתֵּי דְּרָכִים, וּמִדְּרָכֵי הַתּוֹרָה כָּל שֶׁהַתֵּבָה תִּסְבּוֹל שְׁנֵי דְּבָרִים שְׁקוּלִים בְּמַשְׁמָעוּתָהּ תְּכַוֵּן אֶל הַשְּׁנַיִם, כִּי אֵיזֶה מֵהֶם תּוֹצִיא. וּשְׁתֵּי הַדְּרָכִים הֵם: הָאַחַת – לְמִשְׁמֶרֶת מִן הַטֻּמְאָה, וְהַשְּׁנִיָּה – מִן שְׁלִיחוּת יָד. כְּנֶגֶד שְׁלִיחוּת יָד אָמַר מָקוֹם הַמִּשְׁתַּמֵּר בְּאֹהֶל מוֹעֵד, גַּם שָׁם מָקוֹם שֶׁצָּרְכֵי יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים שָׁם, הַתּוֹרָה וּכְלֵי שָׁרֵת, וְזֶה גַּם כֵּן כְּלִי שֶׁמְּשַׁמֵּשׁ הוֹרָאַת דָּבָר אֲשֶׁר חָפֵץ ה׳ לְהַרְאוֹת לְדוֹרוֹת. וּכְמוֹ כֵּן עָשָׂה ה׳ בְּמַטֵּה אַהֲרֹן וּבְמַחְתּוֹת עֲדַת קֹרַח (במדבר יז:כה, יז:ג-ד), וְלָזֶה אָמַר לְהַנִּיחוֹ לִפְנֵי

ה׳. וּכְנֶגֶד שְׁמִירַת טֻמְאָה אָמַר צְנִצְנֶת אַחַת, וְאָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) צְנִצְנֶת דָּבָר שֶׁהוּא מֵצִיץ מֵחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא כְּלִי חֶרֶס שֶׁכָּל שֶׁצָּמִיד פָּתִיל עָלָיו טָהוֹר. וּשְׁנֵי פְּרָטִים אֵלּוּ שְׁמָעָם מִדְּבַר ה׳ בְּאָמְרוֹ ״לְמִשְׁמֶרֶת״, וּמַעֲתָּה דָּן כִּי אַהֲרֹן הוּא הַלּוֹקֵחַ כִּי הוּא הַכֹּהֵן הַמְשֻׁרֶתֶת בַּמִּקְדָּשׁ, וְלָזֶה ״וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן״. וּלְבַל יַחְשְׁבוּ הָעָם כִּי ה׳ אָמַר אֵלָיו לְדַבֵּר אֶל אַהֲרֹן ״וְלָקַחְתָּ צְנְצֶנֶת״ וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר הַנֶּאֱמָן הַגָּדוֹל ״זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה׳״ וְלֹא יוֹתֵר, וְהֶחָכָם הֵבִין הַכַּוָּנָה. **או** יִרְצֶה, כִּי מִתְּחִלָּה כְּשֶׁקִּבֵּל הַנְּבוּאָה סִדְּרָהּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּסֵדֶר שְׁמִיעָתָהּ מֵאֵל עֶלְיוֹן, וְהָיָה חָסֵר הַיְדִיעָה מִי הָעוֹשֶׂה וּמִקּוֹם הֲנָחַת הַמָּן וּמְקוֹם הֲנָחַת הַכְּלִי, וְלֹא יָדַע מַה לַּעֲשׂוֹת עַד שֶׁבָּאָה הַנְּבוּאָה פַּעַם שְׁנִיָּה, וְאָמַר לוֹ סְפֵקוֹתָיו, וְהוּא אָמְרוֹ בְּסוֹף הַמַּעֲשֶׂה **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶל מֹשֶׁה** (שמות טז:לד), פֵּרוּשׁ, לֹא תַחְשׁוֹב בְּדַעְתְּךָ כִּי פְּרָטִים שֶׁאֵינָם מְפֹרָשִׁים בְּדִבַּר ה׳ שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה הַנִּזְכָּרִים, מֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ עָשָׂאן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶל מֹשֶׁה מִפִּי עֶלְיוֹן הָיוּ הַדְּבָרִים.

וְלַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳** וְגוֹ׳, יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי הִצְדִּיקוּ עִיּוּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּאִלּוּ כֵּן צִוָּה ה׳ אֵלָיו כַּאֲשֶׁר שָׁפַט בַּדְּבָרִים הַסְּתוּמִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם. אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, אַחַת הָיְתָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל יִרְמְיָה, וְאַחַת תִּהְיֶה לֶעָתִיד לָבֹא כְּמַאֲמָרָם זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא כא, תנחומא ג) שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים עָתִיד אֵלִיָּהוּ לְהַעֲמִיד לְיִשְׂרָאֵל, וְאֶחָד מֵהֶם הִיא צְלוּחִית שֶׁל מָן.

לה אֶת הַמָּן אָכְלוּ וְגוֹ׳. הֶצְרֵךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה ״אֶת הַמָּן״ וְלֹא סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ, לֶהֱיוֹת שֵׁשׁ שִׁנּוּי בֵּין אֲכִילַת הַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת לַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם לִקְצֵה אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהוּא קֹדֶם הָעֲבָרַת הַיַּרְדֵּן, כִּי אוֹתוֹ שֶׁעַד אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת הָיָה מֵהַמָּן שֶׁבַּבְּלִים לֹא שֶׁהָיָה יוֹרֵד יוֹם יוֹם, לָזֶה כְּשֶׁרָצָה לְהַזְכִּיר הַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן זָכַר אוֹתוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, לוֹמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִזֶּה, וְהַשֵּׂכֶל יַכִּיר זֶה כִּי כָּל שֶׁיּוֹסִיף לְהִתְרַחֵק זְמַן שֶׁהָיָה קָרוֹב לַמָּקוֹר שֶׁנִּתְהַוָּה מִמֶּנּוּ יוּגְשַׁם יוֹתֵר. עוֹד אָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לח,א) וְכִי אַרְבָּעִים שָׁנָה אָכְלוּ, וַהֲלֹא חֲסֵרִים שְׁלֹשִׁים יוֹם מט״ו בְּנִיסָן עַד ט״ז בְּאִיָּר, אֶלָּא שֶׁהָיוּ טוֹעֲמִים בָּעוּגוֹת טַעַם כַּמָּן.

וְרָאִיתִי לְדַקְדֵּק הַכָּתוּב לָמָּה שִׁנָּה לְשׁוֹנוֹ: בִּתְחִלָּה כְּתִיב **אָכְלוּ אֶת הַמָּן**, הִקְדִּים זִכְרוֹן הָאֲכִילָה לְזִכְרוֹן הַמָּן, וּכְשֶׁהִזְכִּיר הַמָּן פַּעַם שְׁנִיָּה אָמַר **אֶת הַמָּן אָכְלוּ**, הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמָּן לְזִכְרוֹן הָאֲכִילָה. הִנֵּה הַכָּתוּב יַדְקְדֵּק לְשׁוֹנוֹ לוֹמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה חֶשְׁבּוֹן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁמָּנָה בַּאֲכִילַת הַמָּן לְמַה שֶׁמּוֹדִיעֲךָ שֶׁאָכְלוּ הַמָּן עַד בּוֹאָם וְגוֹ׳, מִלְּבַד הַהֶפְרֵשׁ שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁל יְרִידָתוֹ יוֹם יוֹם אוֹ מֵהַשָּׁמוּר, כִּי הַמָּן שֶׁנִּכְנַס בְּחֶשְׁבּוֹן אַרְבָּעִים שָׁנָה אֵינוֹ אֶלָּא בְּעֵרֶךְ מַה שֶּׁהָיוּ טוֹעֲמִים בַּאֲכִילָתָן, וְהוּא שֶׁהִקְדִּים זִכְרוֹן אֲכִילָה קוֹדֶם זִכְרוֹן הַמָּן לוֹמַר כִּי לְצַד הָאֲכִילָה הֵכַר הַיֵּיתוֹ טוֹעֲמִים בְּעוּגוֹתֶיהֶם מָן, אֲבָל אֵין כָּל הָאַרְבָּעִים שָׁנָה מָן מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם אָכְלוּ מַה שֶּׁהוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עוּגוֹת, וּכְשֶׁרָצָה לְהַגְבִּיל שִׁעוּר זְמַן אֲכִילַת הַמָּן הִקְדִּים זִכְרוֹנוֹ לוֹמַר אֵין זֶה נֶחְשָׁב מָן לְצַד שֶׁטָּעֲמוּ כֵּן אֶלָּא לְפִי מַה שֶּׁהוּא כְּפִי הָאֱמֶת, וְדוֹק:

פרק יז

א וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה:) אֵין רְפִידִים אֶלָּא רִפְיוֹן יָדַיִם מִן הַתּוֹרָה, יְכַוֵּין הַכָּתוּב לוֹמַר כְּשֶׁרָפוּ יְדֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם, לָזֶה גַּם ה׳ מָנַע מֵהֶם הַמַּיִם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

ב וַיָּרֶב הָעָם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, וְהַמְּרִיבָה הוּא שֶׁאָמְרוּ לָהֶם בְּדֶרֶךְ זֶה ״תְּנוּ לָנוּ מַיִם״, וְכִי מֹשֶׁה יֵשׁ לוֹ מַיִם לָתֵת לָהֶם? אֵין זֶה אֶלָּא מְרִיבָה, שֶׁאִם הָיְתָה כַּוָּנָתָם לִשְׁאוֹל כִּי יִצְעַק אֶל ה׳, הָיָה לָהֶם לוֹמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁדִּבְּרוּ אֵלָיו (במדבר כא:ז) כְּשֶׁשָּׁלַח ה׳ בָּהֶם נְחָשִׁים שְׂרָפִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ תּוֹבְעִים הַמַּיִם כְּמִי שֶׁתּוֹבֵעַ חוֹב מֵחֲבֵרוֹ וְאוֹמֵר לוֹ תֵּן לִי מַה שֶּׁאַתָּה חַיָּב לִי, וְאָמְרוּ לְשׁוֹן רַבִּים וְדִבְּרֵיהֶם עִם מֹשֶׁה לְבַד, כָּאן כָּלְלוּ לַה׳. וְלָזֶה אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה תְּנַסּוּן אֶת ה׳.** וְאָמַר בְּסֵדֶר זֶה כִּי בְּעֵרֶךְ ה׳ כְּבָר יָדְעוּ כִּי כֹּל יָכוֹל, אֶלָּא מְנַסִּים אִם יֵשׁ בְּקִרְבָּם.

ג וַיִּצְמָא שָׁם וְגוֹ׳. הִנֵּה הָעִנְיָן יוֹלִיד הַתֵּימָה, לָמָּה יְבִיאֵם ה׳ אֶל הַנִּסָּיוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה לָמוּת בַּצָּמָא, וּכְפִי הַשֵּׂכֶל יִשְׁעַר אָדָם שֶׁדָּבָר זֶה וְכַדּוֹמֶה תּוֹלִיד הַכְּפִירָה. וְעוֹד תִּגְדַּל הַקֻּשְׁיָא עַל מֹשֶׁה שֶׁבְּמִקּוֹם שֶׁיֵּאָזֵר חֲלָצָיו בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים בָּא בְּטַעֲנָה לִפְנֵי ה׳ ״עוֹד מְעַט״ וְגוֹ׳, שֶׁיֵּרָאֶה כִּי לֹא חָשַׁשׁ עַל צְמָאוֹנָם וְעַל מוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא, כִּי הַכָּתוּב מֵעִיד כִּי צָמְאוּ לַמַּיִם.

וְנִרְאֶה כִּי ה׳ נִסָּה אוֹתָם לְהַדְרִיכָם לָשֵׂאת עֵינֵיהֶם וּלְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה׳, כִּי זֶה עִקַּר גְּדוֹל בָּאֱמוּנָה וּבְהַשְׁלָמַת הַנֶּפֶשׁ. וְתִמְצָא שֶׁנִּתְחַכֵּם ה׳ עַל הַדָּבָר וְלֹא נָתַן לָהֶם מָן יוֹם לְחָדְשׁ אֶלָּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן מָנַע מֵהֶם הַנֵּס עַד שֶׁיִּתְחַנְּנוּ לְמוּל קוֹנָם וְיִשְׁמַע צַעֲקָתָם. וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי בִּמְקוֹם שֶׁיִּצְעֲקוּ לַה׳ הָיוּ מְרִיבִין עִם מֹשֶׁה, וּכְשֶׁתְּקַף עֲלֵיהֶם הַצָּמָאוֹן, וַיָּלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה. לָזֶה סִדֵּר הַכָּתוּב סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה ״וַיִּצְמָא וְגוֹ׳, וַיָּלֶן״ וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ דָּבָר זוֹלַת זֶה – הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא צָעֲקוּ לַה׳. וְכֵן הֵעִיד הַכָּתוּב עַל נַסּוֹתָם וְגוֹ׳ ״הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן״ – הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא הָיוּ מַצְדִּיקִים בַּהַשְׁגָּחָה. וְהֵן הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הָיָה

מַכְרִיחָם לִצְעֹק אֵלָיו וּלְהָסִיר הַמַּחְשָׁבָה הָרָעָה בְּאֶמְצָעוּת תִּקֶּף הַצָּמָאוֹן, וְכָל זֶה הִשְׂכִּיל וְהֵבִין מֹשֶׁה, וְלָזֶה לֹא הִתְפַּלֵּל אֶל ה׳ וְהָיָה מְצַפֶּה לְתִקְוַת הָאָדוֹן מֵהֶם. וּכְשֶׁרָאָה כִּי גָּדוֹל הַכְּאֵב אָמַר לִפְנֵי ה׳ **מַה אֶּעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ, מַה אֶּעֱשֶׂה לָהֶם לְהַרְחִיק תְּלוּנָתָם מֵעָלַי. וּמִזֶּה תֵּדַע כִּי הִרְגִּישׁ מֹשֶׁה כִּי אֵין דָּבָר זֶה תָּלוּי בִּתְפִלָּה, שֶׁאִם לֹא כֵן הָיָה מִתְפַּלֵּל כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה עַל הַיָּם, וְלוּ יְהִי שֶׁלֹּא נַעֲנָה הָיָה מוֹסִיף בִּתְפִלָּה עַד שֶׁיַּעֲנֵהוּ ה׳. וְטָעַן עוֹד לִפְנֵי ה׳ **עוֹד מְעַט** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, אִם תּוֹסִיף לְצַעֲרָם עוֹד מְעַט תּוֹלְדוֹת הַדָּבָר שֶׁתֵּצֵא מֵהֶם הִיא וּסְקָלֵנִי, וְלוּ יְהִי שֶׁאַחַר תּוֹסִיף לְצַעֲרָם עַד שֶׁיִּצְעֲקוּ לְפָנֶיךָ בִּבְכִיָּה רַבָּה וְתֵצֵא כַּוָּנַת ה׳ לְפַעַל, אֲבָל בֵּינִי בֵינֵי וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה בִּסְקִילָה, וְזוֹ טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת.

וְרָאִיתִי לָתֵת לֵב אֵיךְ עִם ה׳ הָרוֹאִים דְּבָרִים הַמַּפְלִאִים וְהַנּוֹרָאִים בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם וּבַמִּדְבָּר, יִטְעוּ בַּדָּבָר וְלֹא יִצְעֲקוּ אֶל ה׳, וַהֲלֹא הֵם הַמַּכִּירִים תּוֹעֶלֶת הַצְּעָקָה כִּי שָׁמַע אֶת נַאֲקָתָם בְּמִצְרַיִם (שמות ב:כג). וְאוּלַי כִּי דַּעְתָּם הָיָה שֶׁאֵין צוֹרֶךְ לִתְפִלָּה עַל הַדָּבָר כָּל שֶׁה׳ יֶשְׁנוֹ בְּתוֹכָם, כִּי אַחַר שֶׁהֶבִיאָם לַמִּדְבָּר פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא הֶבִיאָם אֶלָּא לְסַפֵּק צָרְכָּם, שֶׁאִם לֹא כֵן הֲלֹא הֵמָּה אֲבוּדִים וְלֹא יִצְטָרְכוּ לִתְפִלָּה, וְאֵין זֶה אֶלָּא שֶׁאֵין ה׳ בְּקִרְבָּם, וְהוּא הַנִּסָּיוֹן שֶׁאָמְרוּ ״הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ״ וְגוֹ׳.

ה **עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְגוֹ׳.** אוּלַי שֶׁיָּדַע ה׳ כִּי גָּדַל הַצְּמָאוֹן בָּעָם וְיִהְיוּ מִסְתַּכְּנִים אֲפִלּוּ בִּזְמַן מוּעָט, לָזֶה אָמַר כִּי מִדֵּי עָבְרוֹ יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם, פֵּרוּשׁ בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּדְעוּ שֶׁאַתָּה הוֹלֵךְ לִמְצֹא לָהֶם מַיִם כְּדֵי שֶׁיִּשְׁקֹט אֵשׁ הַצְּמָאוֹן מֵהֶם בֵּינֵי וּבֵינֵי, וְלֹא תַּעֲבֹר דֶּרֶךְ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לִפְנֵיהֶם, וְגַם קַח עִמְּךָ הַזְּקֵנִים כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַהַרְגָּשָׁה. **אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ וְגוֹ׳.** וְזֶה יִהְיֶה לְנֵס עָצוּם, כִּי זֶה אֲשֶׁר הִבְאִישׁ הַמַּיִם הַנִּמְצָאִים וַעֲשָׂאָם דָּם, יִפְעוֹל בְּכֹחַ עֶלְיוֹן פְּעֻלָּה נֶגְדִּית שֶׁיְּמַצִּיא מַיִם לִשְׁתּוֹת הָעָם. וְיֵשׁ בָּזֶה הַכְרָחִשׁוֹת מֻפְלָאוֹת מְנֻגָּדוֹת לַמִּתְחַכְּמִים לְהַכְחִישׁ כִּי הֵם פְּלִאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּמַטֵּה זֶה תִּבָּקַע קַרְקַפְתּוֹ הַחוֹשֶׁבֶת זָרוֹת.

ו **הִנְנִי עוֹמֵד וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ ״לְפָנֶיךָ״ בְּמָקוֹם זֶה, וְ״שָׁם״ עַל הַצּוּר, כִּי מִלֹּא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ בְּתָמִידוּת בְּאֵין הִשְׁתַּנּוּת מָקוֹם שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ שׁוֹכֵן הַשּׁוֹכֵן, אֶלָּא יֵשׁ מָקוֹם שֶׁתִּגְדַּל בּוֹ הַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אוֹ כְּפִי מַעֲלַת הֶכָּנַת הַמָּקוֹם כְּמָקוֹם הַמִּקְדָּשׁ, אוֹ כְּפִי הַשְּׁרוּיִים בְּתוֹכוֹ.

ח **וַיָּבֹא עֲמָלֵק וְגוֹ׳.** לֶהֱיוֹת שֶׁנִּתְעַצְּלוּ בַּתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם וּלְאֵשׁ, דִּכְתִיב (ירמיה כג:כט) ״כֹּה דְבָרִי כָּאֵשׁ״, וְלֹא נִתְעַסְּקוּ בְּמִלְחַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, לָזֶה הֶעֱנִישָׁם בְּצִמָּאוֹן כְּנֶגֶד בְּחִינַת הַמַּיִם וּבְאֵשׁ הַמִּלְחָמָה שֶׁל עֲמָלֵק.

ט **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ.** נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה כְּשֶׁהִכִּיר הֶעָוֹן שֶׁהוּא לְצַד בְּטוּל מִלְחֶמֶת הַתּוֹרָה, אָמַר: אֵין רָאוּי לָצֵאת לַמִּלְחָמָה אֶלָּא יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמות לג:יא) ״לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל״ בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, וְאָמַר לוֹ שֶׁיִּבְחַר כַּיּוֹצֵא בוֹ, וּבָזֶה יִתְגַּבֵּר עָלָיו, וְכֵן הָיָה.

יד **וְשִׂים בְּאָזְנֵי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה נִתְיַחֵד מַאֲמָר זֶה לִיהוֹשֻׁעַ לְבַד. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁרָאָה יְהוֹשֻׁעַ עוֹצֶם הַכְעָסַת עֲמָלֵק וְתָקְפּוֹ, וְלֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כְּלָיוֹן אֶלָּא שֶׁהֶחְלִישָׁם לְבַד, וְיֵשׁ בְּלִבּוֹ שֶׁל צַדִּיק אֵיךְ לֹא עָשָׂה ה׳ מַה שֶּׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת בְּרָשָׁע זֶה, לָזֶה בָּא ה׳ לְהָפִיג צִנְּתוֹ וְצִוָּה לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לוֹ בְּאָזְנוֹ, פֵּרוּשׁ כִּי הַדָּבָר הוּא לְהָשִׁיב לְמַה שֶּׁבְּלִבּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְאָמַר לוֹ כִּי לֹא יִדָּאֵג עַל הַדָּבָר, ״מָחֹה אֶמְחֶה״ וְגוֹ׳, וּדְבַר ה׳ כְּאִלּוּ כְּבָר הָיָה, וְתִהְיֶה זֹאת נֶחָמָתוֹ. וְטַעַם כָּפֶל ״מָחֹה״ וְגוֹ׳, אוּלַי שֶׁרָמַז לָנוּ זְמַנִּים שֶׁיִּמָּחֶה בָּהֶם: א׳ בִּימֵי שָׁאוּל, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר ״מָחֹה״, ב׳ בִּימֵי מָרְדְּכַי, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר ״אֶמְחֶה״, וְאַחַת לֶעָתִיד, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר ״מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם״.

חסלת פרשת בשלח

פרק יח

א **וַיִּשְׁמַע וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן יִחֵס בִּיחוּס ״כֹּהֵן מִדְיָן״, שֶׁאֵין זוֹ מַעֲלָה אֶלָּא יְרִידָה, וּמִן הָרָאוּי רִאשׁוֹנוֹת לֹא תִזָּכְרֶנָּה. וְאוּלַי כִּי יִכְוֵן שֵׁבַח הָאִישׁ בְּאָמְרוֹ **כֹּהֵן מִדְיָן**, לוֹמַר שֶׁהֻגַּם שֶׁהָיוּ לוֹ שִׁתֵּי בְּחִינוֹת הָרְמִוזוֹת בְּכֹהֵן מִדְיָן, שֶׁהֵם הֱיוֹתוֹ רֹאשׁ לְמִדְיָן וְאָדוֹק לַעֲבוֹדָה זָרָה, אַף עַל פִּי כֵן עָשָׂה שְׁנֵי דְּבָרִים נֶגְדִּיִּים וְהַפְכִּיִּים לִשְׁנֵי הַפָּרָטִים. כְּנֶגֶד הֱיוֹתוֹ גָּדוֹל אָמַר **חֹתֵן מֹשֶׁה**, שֶׁנִּתְחַתֵּן לְאָדָם שֶׁלֹּא נוֹדְעָה לוֹ גְּדֻלָּה עֲדַיִן, וְדָבָר זֶה יַקְפִּידוּ עָלָיו נוֹהֲגֵי שְׂרָרָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אֶחָד הַמְיֻחָד לְאֻמָּתוֹ שֶׁיַּקְפִּיד לָתֵת בִּתּוֹ לְאָדָם בְּלֹא שֵׁם. וּכְנֶגֶד הֱיוֹתוֹ אָדוֹק לַעֲבוֹדָה זָרָה כַּמַּשְׁמָעוּת הַמּוּבָן מִתֹּבֶת כֹּהֵן, אָמַר הַכָּתוּב (שמות יח:יא) מַה שֶּׁאָמַר בְּסוֹף הָעִנְיָן: ״עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה׳ מִכָּל הָאֱלֹהִים״. וְדָבָר זֶה אֵין בּוֹ חִדּוּשׁ וּמַעֲלָה גְּדוֹלָה בֶּאֱמוֹר כֵּן גּוֹי אֶחָד לְקָבְעוֹ בַּתּוֹרָה, אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁקָּדַם לְיַחְסוֹ בְּשֵׁם ״כֹּהֵן מִדְיָן״, דָּבָר גָּדוֹל הוּא שֶׁכֹּהֵן אֻמָּה אַחַת מֵהֶם וּבָהֶם יָעִיד עַל כִּי הֶבֶל יִפְצֶה פִּיהֶם. **עוֹד** טַעַם אָמְרוֹ **כֹּהֵן מִדְיָן**, לוֹמַר בְּאֶמְצָעוּת כֵּן הִשִּׂיג לָדַעַת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה׳, כִּי לָאֲנָשִׁים הַגְּדוֹלִים יִתְגַּלֶּה וְיִוָּדַע הַכֹּל בְּצֶדֶק בְּלֹא תוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְשֹׁאֲנָם רָשׁוּת, הֻגַּם שֶׁיִּוָּדַע לָהֶם הַחֲדָשׁוֹת לֹא יֵדְעוּ כָּל הַדְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים:

אֵת כָּל אֲשֶׁר וְגוֹ׳ — גַּם זֶה יַגִּיד שֶׁבַח הָאִישׁ שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לָדַעַת כָּל פְּרָטֵי הַמַּעֲשִׂים, וְזֶה יַגִּיד כִּי אָהַב אֶת יַעֲקֹב, שֶׁהֲלֹא תִרְאֶה אִישׁ שׂוֹנֵא לְרֵעֵהוּ יָקוּץ בְּהַגָּדַת שְׁבָחָיו וְטוּבוֹ וְיַחְדֵּל מִדַּעַת מַצְבוֹ הַטּוֹב, אֲשֶׁר לֹא כֵן אֹהוּב לַאֲהוּבוֹ, וְרָשַׁם ה׳ בְּדָתוֹ כִּי זֶה הָאִישׁ אָהַב אֶת יִשְׂרָאֵל. עוֹד יִרְצֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה הוֹצִיא

הַכָּתוּב פֵּרֵט זֶה שֶׁל הוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם מִכְּלַל כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה. וְעוֹד כִּי הוּא עִקַּר כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְפָרְשָׁהּ.

אָכֵן לְצַד כִּי יִתְרוֹ מִן הַסְּתָם יָדַע תּוֹלֶךְ שְׁבִיַּת מִצְרַיִם, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם (מכילתא) כִּי אֲסִירֵי מִצְרַיִם לֹא פֻּתְּחוּ מֵעוֹלָם, וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם (סנהדרין קו,א; שמות רבה א,א) שֶׁאָמְרוּ כִּי יִתְרוֹ הָיָה מִיּוֹעֲצֵי פַּרְעֹה וּבָקִי בְּמִצְרַיִם וַאֲסִירֶיהָ. וְלָזֶה חָגַם שֶׁיִּשְׁמַע כִּי הוֹצִיא וְגוֹ׳ לֹא יַצְדִּיק הַיְצִיאָה בְּלִבּוֹ, לָזֶה הִקְדִּים הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁמְּמֻנּוּ הִצְדִּיק ״כִּי הוֹצִיא״, וְאָמַר **וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה**, פֵּרוּשׁ כָּל הַנִּפְלָאוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה ה׳ בְּהַצְדָּקַת נְבִיא, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה לְמֹשֶׁה** וְהַנִּפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה לְהַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, בֵּין בִּרְדִיַּת מַחֲזִיק בָּם בֵּין בְּהַפְלָאָתָם מֵהַמַּכּוֹת בֵּין בְּנֵס הַיָּם וְכוּ׳, וּבָזֶה יָדַע **כִּי הוֹצִיא** וְגוֹ׳, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״וְכִי הוֹצִיא״, וְזוּלַת שְׁמִיעַת כָּל הַנַּעֲשֶׂה מֵהַפְלָאִים לֹא הָיָה מַצְדִּיק חֲגַם שֶׁיִּשְׁמַע שֶׁשְּׁלָחָם, כִּי לֹא יַאֲמִין, וְאִם יַאֲמִין לֹא יִבְטַח כִּי יֹאמַר שׁוּב יִרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם, וְאִם רָדְפוּ וְלֹא יָכְלוּ יָכִינוּ עוֹד מַחֲנֶה וְיִרְדְּפוּ.

אָכֵן בְּמַה שֶׁשָּׁמַע **כָּל אֲשֶׁר** וְגוֹ׳ הִצְדִּיק ״כִּי הוֹצִיא״. וְתִמְצָא כִּי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה נָחְלְקוּ (זבחים קטז,א) בְּאֵיזֶה מֵהַשְּׁמוּעוֹת נִרְגַּשׁ, מֵהֶם אָמְרוּ קְרִיעַת יַם סוּף וּמֵהֶם אָמְרוּ מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, וְזֶה מַתְאִים לְדִבְרֵינוּ. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק מִמַּה שֶּׁפָּמַךְ לוֹ ״וַיִּשְׁמַע״, זֶה יַגִּיד כִּי לֹא הִסְפִּיק לוֹ כָּל מַה שֶּׁשָּׁמַע מֵהַנִּפְלָאוֹת, כִּי יִתְלֶה שֶׁהַסּוֹבֵב הוּא פַּחֲזוּתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה שֶׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, לֹא לְצָרְךְ הַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא הָיָה ה׳ טוֹרֵחַ כָּל כָּךְ בִּשְׁבִילָם. וּכְפִי זֶה אֵין בְּטָחוֹן לְיִשְׂרָאֵל מֵעַמִּים אֲשֶׁר יָקוּמוּ עֲלֵיהֶם, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שֶׁשָּׁמַע מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, וּכְבָר הִפְלִיאוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) לוֹמַר מַה עָצְמָה הַמִּלְחָמָה הָאֲרוּרָה. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ לְדָרְךָ זֶה אָמְרוֹ ״כִּי הוֹצִיא״, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁשָּׁמַע כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וּבִכְלַל זֶה מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, בָּזֶה הִצְדִּיק כִּי כָּל הַמּוֹפְתִים לֹא הָיוּ אֶלָּא לְמַעֲלָה וּלְחִבַּת יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָם, וּבִשְׁבִילָם עָשָׂה כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, וּשְׁמִיעַת עֲמָלֵק יַגִּיד.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כִּי הוֹצִיא** לִסְמֹךְ אַחֲרֶיהָ הַגָּדַת קִיחַת יִתְרוֹ אֶת צִפּוֹרָה וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ד,ד) כִּי אָמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה: לָמָּה אַתָּה מוֹלִיךְ אִשְׁתְּךָ וְכוּ׳? אָמַר לוֹ: עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַל הַר סִינַי וְלֹא יִהְיוּ בָּנַי בַּכְּלָל. אָמַר לוֹ: לֵךְ לְשָׁלוֹם וְכוּ׳, עַד כָּאן, וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי הוֹצִיא וַיִּקַּח** וְגוֹ׳ לְקַיֵּם דְּבָרוֹ.

ב **וַיִּקַּח יִתְרוֹ חוֹתֵן מֹשֶׁה.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָיָה חוֹתֵן מֹשֶׁה מָצָא עֲשׂוֹת כָּכָה שֶׁהָלַךְ לְהַר הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳, שֶׁהִנִּיחוּהוּ מִירְאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כִּי נָפְלָה אֵימָתוֹ עַל כָּל הָעַמִּים, אֲבָל זוּלַת זֶה הָיוּ מוֹנְעִין אוֹתוֹ מִלֶּכֶת לִכְפּוֹר בֶּאֱמוּנָתָם, וּמַה גַּם שֶׁחָשׁוּד הָיָה בְּעֵינֵיהֶם, וְתִמְצָא שֶׁכָּל אוּמָּה תְּחַיֵּב מִיתָה לַכּוֹפֵר בֶּאֱמוּנָתָם, וּלְצַד הֱיוֹת יִתְרוֹ לְחוֹתֵן מֹשֶׁה הִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז עוֹד כִּי חֲגַם שֶׁהָיָה לְיִתְרוֹ כְּנוּי שֶׁל גְּדֻלָּה לְקָרוֹת ״כֹּהֵן מִדְיָן״, מָאַס בְּכִנּוּי זֶה וְלָקַח לוֹ כְּנוּי ״חוֹתֵן מֹשֶׁה״, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּקַּח יִתְרוֹ**, וּמַה לָּקַח מֵהַשֵּׁנִי יְחוּסִין שֶׁיִּחֲסוֹ הַכָּתוּב בְּתִחִלָּה, **חוֹתֵן מֹשֶׁה** לֹא כֹּהֵן מִדְיָן.

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ – טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר ״אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ״, גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן שִׁלּוּחִין, וְזוּלַת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ד,ד) שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה״ וְגוֹ׳, נִרְאֶה לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה גֵּרְשָׁהּ כְּשֶׁרָאָה שֶׁהָיָה עוֹסֵק בְּמִצְוֹת שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא יָדַע שִׁעוּר הַזְּמַן וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ. וְהַבָּנִים – אֱלִיעֶזֶר קָטָן הָיָה וְצָרִיךְ לְאִמּוֹ שֶׁנּוֹלַד בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן, וְגֵרְשֹׁם מִן הַסְּתָם קָטָן הָיָה סָמוּךְ לֶאֱלִיעֶזֶר מִלְּפָנָיו, אוֹ לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא) שֶׁהִתְנָה עִם יִתְרוֹ בֵּן אֶחָד לַבַּת וּבֵן שֵׁנִי לָאָב, לְטַעַם זֶה נִמְצְאוּ שְׁנֵיהֶם בְּיָדָהּ. וְכָנָתַן הוֹדָעַת ה׳ הַדָּבָר כָּאן לוֹמַר שֶׁבַח יִתְרוֹ וּמַעֲלַת מֹשֶׁה בְּעֵינָיו, שֶׁהַגַּם שֶׁשִּׁלְּחָהּ לָקָחָהּ וְטָרַח בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ לְהוֹלִיכָהּ לוֹ אַפְלוּ אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ. אֶלָּא לִדְבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה) שֶׁאָמְרוּ שֶׁלֹּא שִׁלְּחָהּ אֶלָּא סָמַךְ עַל הַבְטָחַת יִתְרוֹ כִּי יָדָיו תְּבִיאֶנָּה, נִרְאֶה לוֹמַר כִּי טַעַם אָמְרוֹ **אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ** פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הָיָה הַדָּבָר אֶלָּא עַד שֶׁקָּדְמָה וְשִׁלְּחָהּ לוֹ לְמֹשֶׁה שְׁלוּחִים וְיִדְּעָה מְקוֹם תַּחֲנוֹתוֹ וְהִסְכִּים עַל יָדָהּ, אָז הוּא שֶׁלָּקַח יִתְרוֹ וְגוֹ׳ וַיָּבֹא אֶל הַמִּדְבָּר וְגוֹ׳.

ג **שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם וְגוֹ׳.** הֻצְרַךְ לִכְתֹּב טַעַם הַשֵּׁם פַּעַם שְׁנִיָּה אַחַר שֶׁכְּתָבוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ב:כב), כְּדֵי שֶׁתֵּדַע כִּי הוּא זֶה הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת וְלֹא אַחֵר שֶׁנִּקְרָא עַל שְׁמוֹ.

עוֹד אוּלַי כִּי חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיֹּאמַר הָאוֹמֵר כִּי טַעַם שֶׁקָּרָא לוֹ שֵׁם גֵּרְשׁוֹם הוּא לְצַד שֶׁגֹּרְשׁוֹ יִתְרוֹ מֵעַל שֻׁלְחָנוֹ אוֹ מִבֵּיתוֹ, וְהַגַּם שֶׁאָמַר הַטַּעַם ״גֵּר הָיִיתִי״ וְגוֹ׳, אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ יִתְרוֹ אָמַר כֵּן, לָזֶה חָזַר הַכָּתוּב וְהִצְדִּיק הַדְּבָרִים אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁלֹּא יָחוּשׁ לְהַרְגָּשַׁת יִתְרוֹ כִּי טַעַם **שֵׁם** וְגוֹ׳ **כִּי אָמַר** וְגוֹ׳. וּפֵרוּשׁ מַשְׁמָעוּת ״כִּי אָמַר גֵּר״ וְגוֹ׳ פָּרַשְׁתִּיו בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ב:כב).

ד **וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **הָאֶחָד**, כִּי לְצַד טַעַם קְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת טַעְמוֹ שֶׁל זֶה קָדַם לְטַעְמוֹ שֶׁל שֵׁם גֵּרְשֹׁם, שֶׁבִּתְחִלָּה הִצִּילוֹ מֵחֶרֶב פַּרְעֹה וְאַחַר בָּא לְמִדְיָן וְגָר שָׁם.

וְטַעַם שֶׁלֹּא הִקְדִּים קְרִיאַת שֵׁם אֱלִיעֶזֶר הוּא, כִּי קָרָא לַמְּאוֹרָע שֶׁהָיָה בּוֹ אָז בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה, וְאַחַר כָּךְ הָלַךְ לְחַפֵּשׂ מְאוֹרָעוֹת קוֹדְמוֹת. אוֹ לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״גֵּר הָיִיתִי״ (שמות ב:כב), שֶׁיְּכַוֵּן עַל גְּרוּתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּחִינָה זוֹ קָדְמָה לְהַצָּלָתוֹ מֵחֶרֶב פַּרְעֹה וְלָזֶה הִקְדִּימוֹ. וּלְצַד בְּחִינַת גֵּרוּת שְׁנִיָּה בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה קָדַם לוֹ כַּוָּנָה הָרְמוּזָה בִּקְרִיאַת שֵׁם אֱלִיעֶזֶר, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר ״הָאֶחָד״, וְלָזֶה הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ מַה הוּא הָעֶזֶר שֶׁכִּנְגְּדוֹ קָרָא לוֹ שֵׁם, וְאָמַר **וַיַּצִּלֵנִי** וְגוֹ׳. וּבָזֶה

יֵצֵדֶק לוֹמַר עָלָיו שֵׁם **הָאֶחָד**. וְזוֹלַת אָמְרוֹ "וַיּוֹצִאֵנִי מֵחֶרֶב פִּרְעֹה" הָיִיתִי מְפָרֵשׁ שֶׁהָעֵזֶר הוּא אַחַר הַגְּרוּת, וְהַהַקְדָּמָה שֶׁהַקְּדִים לוֹמַר "גֵּר הָיִיתִי" וְגוֹ' תְּחַיְּבֵנִי לְפָרֵשׁ כֵּן, וְיִסָּתֵם בְּפָנַי יְדִיעַת טַעַם אָמְרוֹ "הָאֶחָד".

ה **אֶל הַמִּדְבָּר וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן יָדְעוּ מְקוֹם חֲנוֹתוֹ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר הוּא חוֹנֶה שָּׁם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, וּכְבָר הוֹדִיעוֹ מֹשֶׁה מָקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם הָאֱלֹהִים, וְאָמַר אֵלָיו (שמות ג:יב) "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה", וְהוֹדִיעוֹ יִקְבְּלוּ הַתּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ "אֲשֶׁר הוּא חוֹנֶה שָּׁם הַר" וְגוֹ' הַיְדוּעַ אֶצְלוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"ד) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְיִתְרוֹ עִנְיַן קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּכְתַבְתִּיו בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְתִהְיֶה הוֹדָעַת הַר הָאֱלֹהִים מִכְּלַל מַה שֶּׁהוֹדִיעוֹ.

ו **אֲנִי חֹתְנְךָ וְגוֹ' וְאִשְׁתְּךָ וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁשִּׁנָּה הַכָּתוּב סִדְרָם כָּאן מִסֵּדֶר שֶׁכָּתַב בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה שֶׁהַקְּדִים הַבָּנִים לָאִשָּׁה, יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא; שמות רבה כז,ב) שֶׁאָמְרוּ אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בְּגִינִי וְכוּ', אִם כֵּן מִמַּטָּה לְמַעְלָה סִדְרָם הַכָּתוּב, לָזֶה הִקְדִּים הָאִשָּׁה לַבָּנִים, שֶׁאִם לֹא יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִיל הַבָּנִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בִּיאָתָם לַמִּדְבָּר וְסִדְרָם סֵדֶר הֶחָשׁוּב חָשׁוּב קוֹדֵם הִקְדִּים הַבָּנִים. וַהֲגַם שֶׁהִקְדִּים שָׁם יִתְרוֹ לַבָּנִים וְכָאן סִדְּרוֹ קוֹדֵם לְאִשָּׁה שֶׁיּוֹרֶה שֶׁהוּא לְמַטָּה מִמֶּנָּה, הוּא יִתְרוֹ דִּבֵּר בַּעֲנָוָה וְשִׁפְלוּת אֲבָל הַכָּתוּב כִּבְּדוֹ וְהִקְדִּימוֹ לְצַד הֱיוֹתוֹ חוֹתְנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְצָרִיךְ לְכַבְּדוֹ אֲפִלּוּ מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמואל א כד:יא) "וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה".

וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ. טַעַם אָמְרוֹ **עִמָּהּ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר חֲלוּקָה רְבִיעִית, שֶׁאִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה בְּגִינָהּ לְבַד וְלֹא בְּגִין בָּנֶיהָ לְבַד, צָרִיךְ כְּבוֹד שְׁנֵיהֶם וְצֵא.

ז **וַיֵּצֵא וְגוֹ' לִקְרַאת חֹתְנוֹ.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאָמַר לוֹ יִתְרוֹ אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בְּגִינִי וְכוּ', לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ**, כִּי כְּבוֹדוֹ שֶׁל חוֹתְנוֹ הִסְפִּיק לוֹ לָצֵאת לִקְרָאתוֹ. וְאוּלַי שֶׁעָשָׂה הֵכֵר לַדָּבָר שֶׁיָּצָא בְּיִחוּד לִקְרָאתוֹ וְלֹא פָּנָה בִּיצִיאָתוֹ לִמְקוֹם אֹהֶל הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ, אוֹ שֶׁהָיָה אוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ שֶׁיְּצִיאָתוֹ הוּא לִקְרַאת חוֹתְנוֹ. גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁמֹּשֶׁה הוּא שֶׁהִשְׁתַּחֲוָה לְיִתְרוֹ, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לִכְבוֹדוֹ יָצָא, וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): כָּבוֹד גָּדוֹל נִתְכַּבֵּד יִתְרוֹ וְכוּ', וְזוֹלַת דְּבָרֵינוּ מִנַּיִן לוֹ כָּבוֹד מִיְּצִיאָה זוֹ, דִּלְמָא לִכְבוֹד בָּנָיו וְאִשְׁתּוֹ יָצָא מֹשֶׁה?

וַיִּשְׁתַּחוּ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מכילתא יתרו א) אָמְרוּ: אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הִשְׁתַּחֲוָה לְמִי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "אִישׁ" — מִי הוּא שֶׁקָּרוּי אִישׁ? זֶה מֹשֶׁה, עַד כָּאן. הִנֵּה טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ כִּי שְׁנֵיהֶם הִשְׁתַּחֲווּ זֶה לָזֶה, לְצַד שֶׁאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד "וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק לוֹ", זֶה יַגִּיד כִּי אֶחָד לְבַד הִשְׁתַּחֲוָה. וְאִם תֹּאמַר לְדִבְרֵיהֶם ז"ל וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁגַּם יִתְרוֹ נִקְרָא אִישׁ, דִּכְתִיב (שמות ב:כא) "וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ", יֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין קְרִיאַת אִישׁ שֶׁל יִתְרוֹ לִקְרִיאַת אִישׁ שֶׁל מֹשֶׁה. וְקֹדֶם אֲעִירָה שַׁגַּם יִתְרוֹ נִקְרָא אִישׁ, דִּכְתִיב (שמות ב:כא) "וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ", יֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין קְרִיאַת אִישׁ שֶׁל יִתְרוֹ לִקְרִיאַת אִישׁ שֶׁל מֹשֶׁה. וְקֹדֶם אֲעִירָה שַׁחַר מַה מַּעֲלָה יֵשׁ בְּשֵׁם זֶה שֶׁל אִישׁ, וַהֲלֹא כָּל אָדָם יִקָּרֵא אִישׁ וּנְקֵבָתוֹ אִשָּׁה, וְגַם בַּבְּהֵמוֹת מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת נֹחַ (בראשית ז:ב) "שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ". אֶלָּא שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה שֵׁם אִישׁ כְּשֶׁיִּהְיֶה בִּמְקוֹם זִכְרוֹן הָאָדָם וְיוּסַף לוֹ לְוּוּי קְרִיאַת אִישׁ, זֶה יַגִּיד שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַעֲלָה. וּבִמְקוֹם שֶׁיֹּאמַר אִישׁ בְּלֹא זִכְרוֹן שְׁמוֹ, זֶה יִמָּצֵא בִּמְקוֹם הַשֵּׁם וְלֹא יַגִּיד מַעֲלָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר (בראשית כד:כא) "וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה לָהּ", "וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ" (בראשית לז:טו). וְגַם זִכְרוֹן אֲנָשִׁים שֶׁאָמְרוּ ז"ל (במדבר רבה טז) שֶׁהוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, דָּוְקָא בְּצֵרוּף זִכְרוֹן שֵׁמָם, דִּכְתִיב (במדבר יג:ג) "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", שֶׁאַחַר שֶׁזָּכַר שְׁמָם חָזַר לוֹמַר "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", זֶה יַגִּיד לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת. מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁיִּהְיֶה בִּמְקוֹם הַזְכָּרַת שְׁמָם כְּנוּי זֶה, אֵין זוֹ מַעֲלָה, כְּאָמְרוֹ (במדבר כב:ט) "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ". וְהִנֵּה מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות יא:ג) "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה", "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ" (שמות לב:כג), הֲרֵי הִזְכִּיר שְׁמוֹ וְהוֹסִיף לוֹמַר "הָאִישׁ", זֶה יַגִּיד כִּי לְמַעֲלָה וְאַדְנוּת יְכַוֵּן. וְזֶה הוּא אָמְרָם: מִי הוּא שֶׁקָּרוּי אִישׁ? זֶה מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ אִישׁ, לְשׁוֹן שְׁרָרוּת וּמְשִׁילוּת. אֲבָל יִתְרוֹ, הֲגַם שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁנִּקְרָא אִישׁ, לֹא מָצִינוּ אוֹתוֹ בְּלִוּוּי אֶלָּא בִּמְקוֹם זִכְרוֹן שְׁמוֹ אָמַר "הָאִישׁ", וְהוּא שֵׁם הַצּוֹדֵק עַל כָּל נִבְרָא זָכָר.

וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **אִישׁ**, הַדָּבָר שָׁקוּל אִם הוּא כִּנּוּי הָרָגִיל בִּבְחִינַת הַזְּכָרִים, אוֹ פֵּרוּשׁוֹ הוּא אִישׁ הָרָשׁוּם לְמַעֲלָה וַחֲשִׁיבוּת. וְתִבָּה זוֹ מוּנַחַת בֵּין יִתְרוֹ וּבֵין מֹשֶׁה, אִם נֹאמַר שֶׁפֵּרוּשׁוֹ הוּא כִּנּוּי לָזָכָר יִכָּנֵס בַּמַּשְׁמָעוּת גַּם יִתְרוֹ וּשְׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים בַּמַּשְׁמָעוּת, וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנֵיהֶם שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב לֹא אָמַר אֶלָּא אֶחָד כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ מֵאָמְרוֹ "וַיִּשְׁתַּחוּ", וְאֶחָד זֶה אֵין אֲנִי יוֹדֵעַ מִי הוּא, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב לְסָתוֹם אֶלָּא לְפָרֵשׁ. וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי פֵּרוּשׁ **אִישׁ** הָאָמוּר כָּאן הוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וּבְאָמְרוֹ כֵּן נִתְחַיֵּב לוֹמַר כִּי זֶה הוּא מֹשֶׁה הָאִישׁ שֶׁאֵלָיו נִתְיַחֵד חֲשִׁיבוּת זֶה וְלֹא לְיִתְרוֹ, וּבָזֶה לֹא סָתַם הַכָּתוּב כַּוָּנָתוֹ וַהֲרֵי פֵּרֵשׁ שֶׁעַל מֹשֶׁה הוּא אוֹמֵר.

ח **וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה.** הֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיִּשְׁמַע וְגוֹ' אֵת כָּל אֲשֶׁר" וְגוֹ', אוּלַי שֶׁהָיוּ פְּרָטִים שֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּן אָזְנוֹ. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הִצְדִּיק הַפְּלָאוֹת לְצַד הַגְזָמַת הָעִנְיָנִים, אוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁקָּדַם לוֹ מֵהַיְדִיעוֹת עַדַיִן הָיָה מִסְתַּפֵּק שֶׁלֹּא נִרְתַּק חֶבֶל מִצְרֵי שֶׁעַל צַוָּארֵיהֶם, וְסִפֵּר לוֹ מֹשֶׁה עִנְיָן שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לָדַעַת מִזּוּלָתוֹ, וְהוּא חֲרִיגַת שֹׁר מִצְרַיִם שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב נב:) שֶׁרָאוּהוּ יִשְׂרָאֵל מֵת, וּבָזֶה הֶחְלִיט יִתְרוֹ כִּי פָּקֹעַ נִירָם מֵעֲלֵיהֶם.

וְאוּלַי כִּי זֶה הוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדָּרֶךְ וַיַּצִּלֵם** וְגוֹ', שֶׁהוֹדִיעוֹ מֵרְדִּיפַת הַשֹּׂר, כִּי יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן הָיָה, וּמִן הַסְּתָם הֵם

יַבְחִינוּ וְיֵדְעוּ כִּי יֵשׁ שָׁרֵי מַעְלָה עַל כָּל אֻמָּה, וְסִפֵּר לוֹ כִּי רָדַף אוֹתָם הוּא בְּעַצְמוֹ, דִּכְתִיב (שמות י״ד:י׳) ״וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם״, וּמִזֶּה רָעֲשׂוּ וּפָחֲדוּ יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם. וּכְשֶׁשָּׁמַע יִתְרוֹ כֵּן אָמַר **בָּרוּךְ** וְגוֹ׳ **מִמַּחַת יַד מִצְרַיִם**, שֶׁהוּא הַשֵּׁר שֶׁמִּצְרַיִם שְׁמוֹ, וְנָכוֹן.

ט **וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ.** תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס ״וְחַדִּי״. וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה יְדַבֵּר הַכָּתוּב כָּאן אֲרַמִּית וְלֹא אָמַר לָשׁוֹן בָּרוּר שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לב,א) בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן, אַף עַל פִּי כֵן דָּבָר יַגִּיד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ.

וְנִרְאֶה כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מֵרוֹב הַשִּׂמְחָה נִתְחַדֵּד בְּשָׂרוֹ, כִּי תִמְצָא כְּשֶׁתִּהְיֶה לְאָדָם שִׂמְחָה וְהוּא דָּבָר שֶׁלֹּא כְּפִי הַמְשׁוּעָר בַּמּוּשָׂג הָרָגִיל תִּוָּלֵד בּוֹ הַרְגָּשָׁה בְּהַרְכָּבַת מִזְגּוֹ, וְלִפְעָמִים יִתְעַלֵּף וְלִפְעָמִים יִסְתַּכֵּן מַמָּשׁ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּוַיִּגַּשׁ בְּפָסוּק (בראשית מה:כו) ״לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי״. וְהִנֵּה יִתְרוֹ הֲגַם שֶׁקָּדַם אֶצְלוֹ יְדִיעָה מִבְּשׂוֹרוֹת הַטּוֹבוֹת, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁשָּׁמַע תּוֹכֶן הַנֵּס, וּמַה גַּם בְּרִדְיפַת הַמַּלְאָךְ אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (ח׳) ״וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה״ וְהִצִּילָם ה׳, נִתְחַדֵּד בְּשָׂרוֹ. וְדָבָר זֶה מוּרְגָּשׁ הוּא אֵצֶל כָּל בַּעַל חַי מַרְגִּישׁ.

יא **עַתָּה יָדַעְתִּי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כִּי הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָאֻמּוֹת שָׂרִים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים לְהִלָּחֵם בַּעֲדָם וּלְהָרַע לְאוֹיְבֵיהֶם, וְכָל מֵרִים יָד כְּנֶגְדָּם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יְכַוְּנוּ לְהַנָּקֵם מֵהָאֻמָּה הַנֶּגְדִּיִּית בְּדִמְיוֹן הַמֶּרֶד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיְּכַוֵּן לְמִדַּת בְּמִדָּה עַצְמָהּ שֶׁל הַמּוֹרֵד וְעוֹשֶׂה רִשְׁעָה, שִׁקַּע שׁוֹקְעֵיהֶם וְכוּ׳. גַּם יֵשׁ לְתֻלּוֹת בַּמִּאֹרָע הָרָע כִּי לֹא מִצַּד שֶׁכְּנֶגְדּוֹ הֻכָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּל הַמַּכּוֹת וְהַיִּסּוּרִין אֲשֶׁר יִפֹּר פַּרְעֹה הֵם מְכֻוָּנִים לְמַה שֶּׁנִּדּוּ עֲלֵיהֶם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) בְּכִוּוּן הַמַּכּוֹת שֶׁכָּל אַחַת כְּנֶגֶד מִדָּה אַחַת רָעָה שֶׁנִּדּוּ הַמִּצְרִיִּים וְכוּ׳:

יב **וַיִּקַּח יִתְרוֹ וְגוֹ׳ עֹלָה וְגוֹ׳.** הִנֵּה נִתְחַכֵּם יִתְרוֹ לִזְבֹּחַ שְׁלָמִים רַבִּים, וְזֶה הָיָה לוֹ לֵאוֹת כִּי מַזְמִין הוּא גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל עַל שֻׁלְחָנוֹ, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״וַיִּקְרָא לְאַהֲרֹן וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכֹל״ וְגוֹ׳ אֶלָּא **וַיָּבֹא אַהֲרֹן** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, מֵעַצְמָן בָּאוּ, כִּי מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים הַהַזְמָנָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ קָדֶשִׁים לִידֵי נוֹתָר, וְכִבְּדוּהוּ וּבָאוּ מֵעַצְמָן אַהֲרֹן וְהַזְּקֵנִים וְלֹא הִטְרִיחוּהוּ לְהַזְמִינָם עַל הַזֶּבַח.

טו **כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, מַה תְּשׁוּבָה זוֹ עוֹשָׂה, וַהֲלֹא רָאָה יִתְרוֹ כִּי בָא אֵלָיו הָעָם לִדְרֹשׁ, וְכַוָּנַת קֻשְׁיָתוֹ הוּא לָמָּה יִתְנַהֵג בְּמִנְהָג זֶה כִּי יֵשׁ טֹרַח לָעָם. וּדְבָרָיו בָּרוּר מִלְּלוּ ״אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ״, פֵּרוּשׁ, וְאֵין שׁוֹפְטִים אֲחֵרִים לָדוּן הָעָם, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁלֹּא הֵבִין מֹשֶׁה דְּבָרָיו, הָיָה לוֹ לִשְׁאֹל גְּזֵרַת הַדִּבּוּר, לֹא שֶׁיֹּאמַר לוֹ דְּבָרִים שֶׁעֲלֵיהֶם הוּא מַקְשֶׁה.

וְנִרְאֶה כִּי מֹשֶׁה הֵבִין בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ בְּמַה שֶּׁאָמַר **אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה** וְגוֹ׳, מַשְׁמָע כִּי מֹשֶׁה מַכְרִיחָם וּמְחַיְּבָם שֶׁלֹּא לַעֲמוֹד לִפְנֵי דַּיָּן זוּלָתוֹ, וְזֶה סִבָּה שֶׁסּוֹבְלִים הָעָם הַטּוֹרַח, וְאִם יַחְפּוֹץ יְמַנֶּה עֲלֵיהֶם דַּיָּנִים וְיֵלְכוּ לָדוּן לִפְנֵיהֶם. לָזֶה הֻשִׁיבוֹ כִּי לֹא מִמֶּנּוּ אֶלָּא מֵהָעָם, כִּי יָבֹא מֵעַצְמוֹ אֵלַי וְלֹא לְזוּלָתִי חָפֵץ לָלֶכֶת. וּלְצַד שֶׁיִּקְשֶׁה לְךָ לָמָּה יַחְפְּצוּ בְּטוֹרַח זֶה, הַסַּעַם הוּא **כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלָי**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב עח.) בָּא אֵלַי הַדָּבָר עַצְמוֹ וְיִצְטַדֵּק הַדִּין לַאֲמִתּוֹ, וְדָבָר זֶה לֹא יִמְצֵא בְּזוּלָתִי.

וּמֵעַתָּה אֵין מְצִיאוּת לְמַנּוֹת דַּיָּנִים וְיֵלְכוּ הָעָם לִפְנֵיהֶם, וְגַמַר אוֹמֶר **וְהוֹדַעְתִּי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ גַּם דָּבָר זֶה אִי אֶפְשָׁר בְּזוּלָתִי.

וְיִתְרוֹ נִסְתַּפֵּק בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁסּוֹבֵל שְׁתֵּי דְּרָכִים. הָאַחַת, כִּי לְצַד שֶׁבָּאִים אֶצְלוֹ הָעָם הוּא חָשׁ עַל הַמְּצָוָה לָדוּן בֵּין אִישׁ וְגוֹ׳ לַעֲשׂוֹתָהּ הוּא וְלֹא אֲחֵרִים, וְהַשֵּׁנִיָּה, כִּי הָעָם לֹא יַחְפְּצוּ לְזוּלָתוֹ לְצַד מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בִּדְבָרָיו. לָזֶה הֻשִׁיבוֹ כְּנֶגֶד הַמּוּבָן מִדְּבָרָיו כִּי יִבְחַר עֲשׂוֹת הַמְּצָוָה בְּעַצְמוֹ וְלֹא יִמְנַע עֲשׂוֹת טוֹב אָמַר **לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה** וְגוֹ׳, כַּאֲשֶׁר יְבָאֵר הַסַּעַם. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁמּוּבָן מִדְּבָרָיו כִּי הָעָם לֹא יִתְרְצוּ לָלֶכֶת לְזוּלָתוֹ, אָמַר **אִיעָצְךָ** וְגוֹ׳ **וֶהְיֵה אַתָּה לָעָם** וְגוֹ׳ **וְאַתָּה תֶּחֱזֶה** וְגוֹ׳ **וְשָׂפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת**, פֵּרוּשׁ, בְּכָל דִּין שֶׁיִּהְיֶה הַמִּשְׁפָּט רָצוּי לִשְׁנֵי בַּעֲלֵי דִּינִים, וּמִן הַסְּתָם כְּשֶׁיְּדוּנוּ לָהֶם מִשְׁפָּט רָצוּי לָמָּה יִבְחֲרוּ בַּטּוֹרַח הַנָּדוֹל, **וְהָיָה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ וּכְשֶׁיִּהְיֶה דָּבָר גָּדוֹל שֶׁל הִתְעַצְמוּת הַדִּין, בֵּין לְצַד הַשּׁוֹפְטִים שֶׁלֹּא יוּכְלוּ הַשֵּׂג בֵּין לְצַד הַנִּשְׁפָּטִים שֶׁלֹּא יִתְרְצוּ שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת בְּמִשְׁפָּטָם – יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְלֹא לְצַד פְּרָט זֶה תִּתְחַיֵּב בַּכֹּל.

יח **נָבֵל תִּבֹּל.** כָּפֵל לוֹמַר **נָבוֹל** וְגוֹ׳, לְהָיוֹת כִּי יֵשׁ שְׁנֵי גְּדָרִים בְּמַשְׁמָעוּת **תִּבֹּל**, הָאֶחָד כָּל שֶׁהוּא מִכֹּחוֹ הָרִאשׁוֹן יִקָּרֵא עָלָיו הַלְּאוּת לָעֵרֶךְ הַקּוֹדֵם, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים יָכוֹל עֲשׂוֹת מַה שֶּׁהָיָה עוֹשֶׂה קוֹדֵם בִּמְעַט יְגִיעָה. וְהַשֵּׁנִי הוּא הַלְּאוּת הַנִּרְגָּשׁ לְכָל שֶׁהוּא גֶּדֶר הַמּוּנַּע הָאָדָם מֵעֲשׂוֹת חָפְצוֹ לְצַד כִּי לֹא יִשָּׁאֵר בּוֹ כֹּחַ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי מַה שֶּׁיִּגִּיעַ אֵלָיו מֵהַלְּאוּת כֹּחַ לֹא שִׁעוּר מוּעָט אֶלָּא שִׁעוּר שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת יִקָּרֵא לוֹ **תִּבֹּל**, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **לֹא תוּכַל עֲשׂוֹתוֹ לְבַדֶּךָ.** אוֹ אוּלַי שֶׁכָּפַל כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר ״גַּם אַתָּה גַּם״ וְגוֹ׳.

גַּם אַתָּה גַּם הָעָם הַזֶּה. טַעַם אָמְרוֹ **גַּם** בַּהֲלוּקָה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה, יִרְצֶה לֹא מִבָּעְיָא זוּלָתְךָ בְּמַצָּב זֶה אֶלָּא **גַּם אַתָּה** כִּי רַב חֵילֶךָ, וְאָמְרוֹ **גַּם הָעָם הַזֶּה** פֵּרוּשׁ יִשְׂרָאֵל לְצַד שֶׁצְּרִיכִין לְהַמְתִּין זֶה לָזֶה בַּדִּין כַּמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן ״וַיַּעֲמֹד״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוֹ תֵּבַת **גַּם** לְצַד שֶׁטָּרְחָם אֵינוֹ מְקֻבָּץ בְּיָחִיד.

וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ ״גַּם״ – זֶה אַהֲרֹן, ״הָעָם״ – אֵלּוּ הַשִּׁבְעִים זְקֵנִים. וְצָרִיךְ לָדַעַת טַעַם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁפֵּרְשׁוּ כֵּן, וְאִם לְצַד ״גַּם״ הָיָה לָהֶם לְפָרֵשׁ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. אָכֵן לְצַד שֶׁרָאוּ כִּי בַּעֲצָתוֹ אָמַר שֶׁיְּמַנֶּה סַךְ גָּדוֹל מִיִּשְׂרָאֵל שָׂרֵי אֲלָפִים וְגוֹ׳ שֶׁעוֹלֶה בָּהֶם לְמִנְיַן שְׁמוֹנָה רְבָבוֹת,

גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא יַסְפִּיקוּ שִׁבְעִים זְקֵנִים. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִתְפָּרֵשׁ אָמְרוֹ **גַּם** מִלְּבַד הַזְּקֵנִים, **וְגַם** שְׁנִית פֵּרוּשׁ מִלְּבַד מֹשֶׁה, וְיֵשׁ רְבוּתָא בְּכָל אֶחָד, מֹשֶׁה לְצַד מַעֲלָתוֹ, וְהַזְּקֵנִים לְצַד הֱיוֹתָם רַבִּים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **גַּם אַתָּה** לְרַבּוֹת הָעָם שֶׁיַּגִּיעַ לָהֶם הַלְּאוּת אֲנָשִׁים כְּשֶׁיִּהְיוּ מַמְתִּינִים זֶה לָזֶה בַּדִּין, וְאָמְרוֹ גַּם שֶׁנִּי לְרַבּוֹת הַגַּם שֶׁיִּצְטָרֵךְ הוּא עִם הַזְּקֵנִים.

כא **וְאַתָּה תֶּחֱזֶה.** פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהָעָם יְמַנּוּ עֲלֵיהֶם אֶלָּא הוּא יֶחֱזֶה. עוֹד רָמַז, כִּי לְצַד זֶה יֶחְשַׁב כְּאִלּוּ הוּא הַשּׁוֹפֵט כֵּיוָן שֶׁהֵם שְׁלוּחָיו וְיִטּוֹל חֵלֶק בַּמִּצְוָה. **מִכָּל הָעָם.** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּמְצָא בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּרָאֶה בְּעֵינָיו כִּי הֵם רְאוּיִים לַדָּבָר, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִהְיֶה מִתְרַצֶּה בָּהֶם עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ כָּל הָעָם וְיִקַּח הַגָּדוֹל שֶׁבְּכוּלָּם בְּכָל בְּחִינָה מִבְּחִינוֹת הַטּוֹבוֹת הַמְּנוּיוֹת בְּדִבָּרָיו.

אַנְשֵׁי חַיִל וְגוֹ'. אָמַר אַרְבַּע הַדְּרָגוֹת כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה מִנּוּיִים הַמְּזֻכָּרוֹת בְּדִבָּרָיו, כְּנֶגֶד שָׂרֵי אֲלָפִים אָמַר **אַנְשֵׁי חַיִל**, תֵּיבַת חַיִל תַּגִּיד עִצָּם הַשְׁלָמַת הָאִשָּׁר וְהַמִּדּוֹת וְהַגְּבוּרָה וּכְלָלוּת הַשְׁלֵמוּת, כִּי כֵן צָרִיךְ לִהְיוֹת שַׂר הָאֶלֶף. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי הַמֵּאוֹת אָמַר **יְרֵאֵי אֱלֹהִים**, כִּי לְצַד פְּרָט זֶה לֹא יִצְטָרֵךְ כָּל כָּךְ אֶלָּא כְּשֶׁיִּהְיֶה יָרֵא אֱלֹהִים רָאוּי לְהִתְמַנּוֹת שַׂר לְמֵאָה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **יְרֵאֵי אֱלֹהִים** שֶׁצְּרִיכִין לִהְיוֹת יְרֵאִים יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַיְרֵא בִּבְחִינַת שֵׁם הֲוָיָ"ה לְצַד שֶׁיִּהְיֶה בְּדַעְתּוֹ כִּי ה' רַחוּם וְחַנּוּן לְפָעָמִים יֶחֱטָא וְיִסְמֹךְ עַל רַחֲמָיו כִּי יַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְכַדּוֹמֶה, אֲבָל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ תַּרְעִיד הַמַּשְׂכִּיל, וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁכָּל גְּדוֹלֵי עוֹלָם יְרֵאִים מִדְּקְדּוּקֵי הַמִּשְׁפָּט הֲגַם כִּי יוֹדְעִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם יְשָׁרִים וּנְכוֹנִים. וְצֵא וּלְמַד מִמַּאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ד,ב) שֶׁאָמְרוּ בְּמַעֲשֶׂה בַּעֲלַת אוֹב כְּשֶׁעָלָה שְׁמוּאֵל וְהֵבִיא עִמּוֹ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, יָעַיִן שָׁם דִּבְּרֵיהֶם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר "יְרֵאִי אֱלֹהִים", כִּי צְרִיכִין לִהְיוֹת בְּגֶדֶר יִרְאָה מִדְּקְדּוּקֵי הַמִּשְׁפָּט בְּאֵין רַחֲמִים, וּבְחִינָה זוֹ יֶשְׁנָהּ גַּם כֵּן בִּשְׂרֵי הָאֲלָפִים אֶלָּא שֶׁנּוֹסָף בָּהֶם פְּרָטִים אֲחֵרִים שֶׁאֵין צָרִיךְ לָהֶם בְּשַׂר הַמֵּאָה. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי חֲמִשִּׁים אָמַר **אַנְשֵׁי אֱמֶת**, שֶׁיַּסְפִּיק לִגֶּדֶר זֶה הֲגַם שֶׁלֹּא הִשִּׂיגוּ לִבְחִינָה זוֹ שֶׁל יִרְאַת עִצָּם הַדִּין אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ אַנְשֵׁי אֱמֶת שֶׁיִּשְׁתַּדְּלוּ עַל הַעֲמָדַת הָאֱמֶת לְבַל תִּהְיֶה נֶעְדֶּרֶת. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי עֲשָׂרוֹת אָמַר **שׂוֹנְאֵי בָצַע**, דַּי לָהֶם גֶּדֶר זֶה וּבָזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לִהְיוֹת שָׂרֵי עֲשָׂרוֹת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **שׂוֹנְאֵי**, פֵּרוּשׁ, כִּי יִהְיֶה לָהֶם הַדָּבָר שָׁנוּא לֹא שֶׁיִּצְטָרְכוּ לְהַרְחִיק תַּאֲוָתָם, כִּי לְאֵלֶּה יֵשׁ חֶשֶׁד שֶׁיִּנָּצְחוּ מֵהֶרְשַׁע הַמְפַתֶּה. וְכָל מִדּוֹת הַשְּׁלֹשָׁה יֶשְׁנָם בְּאַנְשֵׁי חַיִל, וְכָל מִדּוֹת הַשְּׁנַיִם יֶשְׁנָם בִּירֵאֵי אֱלֹהִים, וּמִדַּת שׂוֹנְאֵי בָצַע יֶשְׁנָהּ בְּאַנְשֵׁי אֱמֶת וְהֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְלָזֶה לֹא אָמַר וְיִרְאֵי וְגוֹ' וְאַנְשֵׁי אֱמֶת וְשׂוֹנְאֵי בָצַע אִם כֻּלָּם יִתְקַבְּצוּ יַחַד בְּאָדָם אֶחָד הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר וְא"ו בְּכָל אַחַת אוֹ לְפָחוֹת בַּחֲלוּקָּה הָאַחֲרוֹנָה, אֶלָּא וַדַּאי כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שֶׁאֵין צָרִיךְ לָזֶה בְּכָל הַפְּרָטִים.

וְהִנֵּה פְּשִׁיטָא שֶׁאִם יִמְצָא מִמִּין הַמְּשֻׁבָּח שֶׁבְּכֻלָּן לְכָל הַמְּנוּיִים מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים, וְלָזֶה כְּשֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה בְּיִשְׂרָאֵל מָצָא מִמִּין הַמְּשֻׁבָּח "אַנְשֵׁי חַיִל" שֶׁעִוּר שֶׁיַּסְפִּיק לַכֹּלָּם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל מִכָּל יִשְׂרָאֵל", וְלֹא הֶצְרִיךְ לְפָרֵט שְׁאָר הַפְּרָטִים כִּי יֶשְׁנָם בִּבְחִינַת אַנְשֵׁי חַיִל. וְזֶה יַצְדִּיק לְךָ גַּם כֵּן פֵּרוּשֵׁנוּ שֶׁיַּסְפִּיק לַכֹּלָּם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל מִכָּל יִשְׂרָאֵל", וְלֹא הֶצְרִיךְ לְפָרֵט שְׁאָר הַפְּרָטִים כִּי יֶשְׁנָם בִּבְחִינַת אַנְשֵׁי חַיִל. וְזֶה יַצְדִּיק לְךָ גַּם כֵּן פֵּרוּשֵׁנוּ בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ, שֶׁאִם כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר זֹאת וְעוֹד, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְמֹשֶׁה לְבָחֹר גַּם כֵּן כָּל הֶרְמוּזִים בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ. וְאֵין לוֹמַר חָס וְשָׁלוֹם כִּי לֹא מָצָא בְּיִשְׂרָאֵל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת וְגוֹ', אֶלָּא וַדַּאי כִּדְבָרֵינוּ, שֶׁלֹּא הִזְכִּיר יִתְרוֹ שְׁאָר הַפְּרָטִים אֶלָּא לְצַד שֶׁחָשׁ יִתְרוֹ שֶׁלֹּא יִמְצָא שְׁעוּר הַמַּסְפִּיק מִבְּחִינָה הַגְּדוֹלָה וְהָיָה מִסְתַּפֵּק בְּמַדְרֵגָה קְטַנָּה כַּנִּזְכָּר.

וְרָאִיתָ לְתֵת לֵב אֵיךְ זָכָה יִתְרוֹ שֶׁתִּכָּתֵב עַל יָדוֹ פָּרָשָׁה זוֹ, וְהֵן אֱמֶת כִּי הוּא כִּבֵּד מֹשֶׁה עֶבֶד ה', וְהִנֵּה שְׁכָרוֹ שֶׁכִּבְּדוֹ ה', אֶלָּא הָיָה ה' יָכוֹל עֲשׂוֹת לוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד אַחֵר, לֹא בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁיֵּרָאֶה חָס וְשָׁלוֹם כְּפִחוּת יְדִיעָה בְּעֵם ה' עַד שֶׁבָּא כֹּהֵן מִדְיָן וְהִשְׂכִּילָם.

וְנַרְאָה כִּי טַעַם הַדָּבָר הוּא לְהַרְאוֹת ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדּוֹר הַהוּא וְכָל דּוֹר וָדוֹר, כִּי יֵשׁ בָּאוּמּוֹת גְּדוֹלִים בַּהֲבָנָה וּבְהַשְׂכָּלָה. וְצֵא וּלְמַד מֵהַשְׂכָּלַת יִתְרוֹ בַּעֲצָתוֹ וְאֹפֶן סֵדֶר בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר בָּחַר, כִּי יֵשׁ בָּאוּמּוֹת מַכִּירִים דְּבָרִים הַמְאֻשָּׁרִים. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא בָּאָה הַבְּחִירָה בְּיִשְׂרָאֵל לְצַד שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הַשְׂכָּלָה וְהַכָּרָה יוֹתֵר מִכָּל הָאוּמּוֹת, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַשְׂכָּלַת יִתְרוֹ. הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא מֵרוֹב חָכְמַת יִשְׂרָאֵל וְהַשְׂכָּלָתָם בָּחַר ה' בָּהֶם, אֶלָּא לְחֶסֶד עֶלְיוֹן וּלְאַהֲבַת הָאָבוֹת. וְיוֹתֵר יֻעֲרַב לַחֵיךְ טַעַם זֶה לְמַאן דְּאָמַר (זבחים קטז,א) יִתְרוֹ קוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בָּא, כִּי נִתְחַכֵּם ה' עַל זֶה קוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁיֵּשׁ בָּאוּמּוֹת יוֹתֵר חֲכָמִים מִיִּשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן אוֹתָנוּ הֵבִיא ה' אֵלָיו וּבָחַר בָּנוּ. וְעַל זֶה בִּפְרָט עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִצַּד חֶסְדָּיו. גַּם לְמַאן דְּאָמַר אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, יֵשׁ טַעַם בְּמַה שֶׁסִּדֵּר בִּיאָתוֹ קוֹדֶם לְהָרְאוֹת הַנְּזְכֶּרֶת, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין הַכַּוָּנָה הַנִּזְכֶּרֶת נִגְלֵית, וְהָבֵן:

כב **בְּכָל עֵת.** רָמַז אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁהוּא מֹשֶׁה עָסוּק בְּקַבָּלַת חֻקֵּי ה' וְתוֹרוֹתָיו וְכַדּוֹמֶה, אֲלוּ הֵם פְּנוּיִים יִשְׁפְּטוּ בְּכָל עֵת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יָכוֹל עֲשׂוֹת מֹשֶׁה. **וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ.** פֵּרוּשׁ, כִּי מַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ לְהָקֵל מֵעָלֶיךָ, לֹא שֶׁלֹּא תִּשְׁפּוֹט אֶלָּא הַדָּבָר הַגָּדוֹל, אֶלָּא **וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ**, פֵּרוּשׁ, אַתָּה וְהֵם תִּהְיוּ בִּמְלָאכָה זוֹ.

כג **אִם אֶת הַדָּבָר וְגוֹ' וְצִוְּךָ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וְצִוְּךָ**, אִם לְהַמְּלֵךְ בַּגְּבוּרָה הוּא אוֹמֵר, כְּבָר אָמַר לוֹ כֵּן פַּעַם אַחַת, דִּכְתִיב (שמות יח:יט) "אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ", וּמַה צָּרִיךְ בְּכָפֶל הַדְּבָרִים. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ תִּשּׁוּבָה עַל מַה שֶׁיִּטְעוֹן כִּי סוֹף כָּל סוֹף הוּא מוֹנֵעַ מֵעַצְמוֹ הַמִּצְוּוֹת, וְאֵין מִמִּדַּת הַצַּדִּיקִים לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַמִּצְוּוֹת, הֲגַם כִּי יֵיעַף וְכִי יֵגַע, כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד (איוב ה:ז) בַּעֲמָלָהּ שֶׁל מִצְוָה. לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְצִוְּךָ אֱלֹהִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הִנֵּה יָדוּעַ הוּא עִצָּם הַכֹּחַ אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לְאִישׁ נָבִיא, וְצֵא וּלְמַד מִמַּאֲמְרֵי דָנִיֵּאל (דניאל י:ז) בְּדַבֵּר אֵלָיו מַלְאָךְ, וּמִזֶּה תַּשְׂכִּיל לְדִבְרוֹת אֵל. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לח,א) אֵין נְבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל גִּבּוֹר. וְהֵן אֱמֶת כִּי מֹשֶׁה זְכַךְ גּוּפוֹ וְלֹא יֶאֱרַע לוֹ הַתַּשְׁוּאוֹת כֹּחַ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים לֹא יָכוֹל לְהִתְאַזֵּר כָּל כָּךְ כְּשֶׁיִּהְיֶה חַלָּשׁ בְּטִבְעוֹ. וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי יוֹתֵר בְּמִצָּוָה זוֹ שֶׁיְּכוֹלָה לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי אֲחֵרִים כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמֶנָּה מִצַּוַּת הַנְּבוּאָה שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי זוּלָתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם אֶת** וְגוֹ' **וְצִוָּךְ אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ כַּאֲשֶׁר יְצַוְּךָ אֱלֹהִים הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר הוּא מְצַוֶּךָּ בְּהוֹדָעַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה תּוּכַל עָמֹד בָּהֶם, פֵּרוּשׁ יִהְיֶה בְּךָ כֹּחַ לַעֲמֹד בָּהֶם. וְאוּלַי כִּי דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן עֲמִידָה לוֹמַר כִּי יִהְיֶה בּוֹ כֹּחַ לְקַבֵּל הַנְּבוּאָה מְעֻמָּד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח״א קעא,א) כִּי שְׁאָר הַנְּבִיאִים הָיוּ נוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה דִּכְתִיב ״וְנִצַּבְתָּ שָּׁם״ וְגוֹ׳ (שמות לד:ב), ״פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי״ (דברים ה:כח). וְלָזֶה אִם לֹא יָקֵל מֵעָלָיו זֶה יִהְיֶה לוֹ סִבָּה שֶׁיִּגְרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ חָס וְשָׁלוֹם וְלֹא יוּכַל עֲמֹד.

פרק יט

א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי וְגוֹ'. הִנֵּה לְמַה שֶּׁקָּדַם מֵעִנְיַן חִבָּתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּיִשְׂרָאֵל וְגֹדֶל חֶשְׁקוֹ לָתֵת לָהֶם אֲרוּסָתָם זֹאת הַתּוֹרָה, תִּקְשֶׁה לָמָּה נִתְעַכֵּב ה׳ מִתֵּת הַתּוֹרָה עַד חֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, כִּי מִן סִימָנֵי הָאַהֲבָה הִיא שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב חוֹשֶׁק מִבֹּא לַחֲשׁוּקָתוֹ. וְאִם לְצַד הַדֶּרֶךְ, הֲלֹא מְצִינוּ שֶׁאֲפִלּוּ לֶאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ (סנהדרין צה,א) בְּלֶכְתּוֹ לָקַחַת אִשָּׁה לְיִצְחָק, וּמִכָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחֹמֶר לַחֲתֻנַּת נְשִׂיאַת רֹאשׁ כִּי תִּקְפֹּץ הָאָרֶץ וְגַם הַשָּׁמַיִם אִם יִצְטָרְכוּ לָהּ.

אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנָתַן אֲמָתְלָא לַדָּבָר, כִּי לֹא מִעוּט הַחֶשֶׁק הוּא הַסּוֹבֵב, אֶלָּא לְצַד הַכְשָׁרַת הֶחָתָן, כִּי לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְצַד שֶׁהָיוּ בָּאָרֶץ הַטְּמֵאָה וְהָיוּ לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם, וְהֻצְרְכוּ לִסְפֹּר סְפִירַת טָהֳרָתָם שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת כְּדֶרֶךְ שִׁבְעָה נְקִיִּים אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לְזָבָה (זהר ח״ג צז:), וְהוּא אָמְרוֹ **לָצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת יְצִיאָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַסּוֹבֵב עַכָּבַת הַדָּבָר עַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. וְהָרְאָיָה, כִּי כְּשֶׁקָּרְבוּ יְמֵי הַכְשָׁרָתָם בּוֹ בַּיּוֹם נָסְעוּ בּוֹ בַּיּוֹם בָּאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ, שֶׁנָּסְעוּ בּוֹ בַּיּוֹם בָּאוּ, וְכֵן הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פז:) שֶׁבַּיּוֹם שֶׁנָּסְעוּ בּוֹ בָּאוּ. וְהִצַּתִּי בָּעִנְיָן וָאֶרְאֶה עִצָּם חִשְׁקוֹ יִתְבָּרַךְ בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשָׂיו, בְּהָעִיר לָמָּה הִטְרִיחָם ה׳ בַּדֶּרֶךְ עַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. וְאִם לַסִּבָּה שֶׁכָּתַבְנוּ עֲדַיִן תִּקְשֶׁה שֶׁהָיָה לוֹ לְקַפֵּץ הָאָרֶץ וּלְהַגִּיעַ לְמִדְבַּר סִינַי בּוֹ בַּיּוֹם, וְשָׁם יִתְעַכְּבוּ עַד סְפֹר שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת וְיִהְיֶה זְמַן הַכּוֹשֶׁר כַּנַּזְכָּר.

אָכֵן זֶה יַגִּיד עֹצֶם חֶשֶׁק נְתִינַת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, כִּי לְגוֹדֶל חִשְׁקוֹ בָּרוּךְ הוּא בָּהֶם לֹא רָצָה לַהֲבִיאָם וּלְהִתְעַכֵּב זְמַן אָרוֹךְ בְּלֹא חֲתוּנָּה בְּבֵית חַתְנוּת, וְלָזֶה הָיָה מְמַעֵט הַיָּמִים בְּרִחוּק מָקוֹם. וְתִקַּח לְךָ שִׁעוּרָן שֶׁל דְּבָרִים מֵחֲשׁוּק וַחֲשׁוּקָתוֹ, כִּי לֹא יִצְטַעֵר בְּעַכָּבָתוֹ מִבּוֹא אֵלֶיהָ כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ עֵת דּוֹדִים וַעֲדַיִן לֹא עָלְתָה כַּלָּה לְחֻפָּתָהּ, אֲשֶׁר לֹא כֵן בְּעֵת כַּלָּה בְּחֻפָּתָהּ לֹא יַעֲצוֹר כֹּחַ לְעַכֵּב בִּיאָתוֹ אֵלֶיהָ:

ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים. קָשֶׁה לָמָּה אֹחֶר הַמְקֻדָּם, כִּי פָּסוּק זֶה הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים קוֹדֶם פָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו שֶׁאָמַר ״בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי״? וְאוּלַי שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (סנהדרין קה:) אַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׁוּרָה לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר, שֶׁלְּהֱיוֹת כִּי הוּא זֶה יוֹם הַמְקֻוֶּה לַבּוֹרֵא לַתּוֹרָה לָעוֹלָם, לָעֶלְיוֹנִים וְלַתַּחְתּוֹנִים, וּמִיּוֹם הַבְּרִיאָה וְהֵם יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים מָתַי יָבוֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְבַּר סִינַי, לָזֶה כְּשֶׁהִגִּיעוּ שָׁמָּה לֹא עָצְרוּ כֹּחַ לְסַפֵּר סֵדֶר הַדָּבָר וְתֵכֶף קָדְמָה הַהוֹדָעָה בְּאָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ** וְגוֹ', הִגִּיעַ חָשׁוּק וְנָחְשָׁק לְחוֹשֵׁק וְחָשׁוּק, וְשָׁמְחוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ כִּי זֶה הוּא תַּכְלִית הַבְּרִיאָה וְתִקָּוָתָהּ, וְאַחַר כָּךְ חָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ פְּרָטָן שֶׁל דְּבָרִים.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי**, וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּכָּתוּב שֶׁלְּפָנָיו ״בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי״. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר״, הֲלֹא מוּבָן הוּא הַדָּבָר כִּי בְּמָקוֹם בִּיאָתָם חָנוּ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהַקְדִּים שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים הֵם עִקְרֵי הַהֲכָנָה לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם נִתְרַצָּה ה׳ לְהַנְחִילָם נַחֲלַת שַׁדַּי הִיא תּוֹרָתֵנוּ הַנְּעִימָה.

הָאֶחָד הוּא הִתְגַּבְּרוּת וְהִתְעַצְּמוּת בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, כִּי הֶעְצְלוּת הוּא עֵשֶׂב הַמַּפְסִיד הַשָּׁגָתָהּ. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁיְּזַכִּירֵנָה ה׳ לַתּוֹרָה יְדַקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן חוּזֶק וְאוֹמֶץ, עַד גֶּדֶר שֶׁיְּמִית עַצְמוֹ עָלֶיהָ, דִּכְתִיב (במדבר יט,יד) ״זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת״ וְגוֹ׳ וְדָרְשׁוּ זַ״ל (שבת פג,ב) וְכוּ׳. כְּמוֹ כֵן רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל יְדַקְדְּקוּ בְּהַזְכָּרָתָהּ לוֹמַר ״עֶסֶק הַתּוֹרָה״, ״הִשְׁתַּדְּלוּת הַתּוֹרָה״, וְרַבִּים כְּמוֹהוּ. וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסִפְרִי ״חֵפֶץ ה׳״ שָׁחִבַּרְתִּי עַל קְצָת מִמַּסֶּכְתּוֹת הַשַּׁ״ס בְּקַטְנוּתִי בְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל (שבת פח,ב) לַמַּיְמִינִים בָּהּ וְכוּ׳, וְתִרְאֶה כִּי לֹא תוּשַׁג הַהַשָּׁגָה אֶלָּא בְּהִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל. וּכְנֶגֶד זוֹ אָמַר הַכָּתוּב **וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים**, לֹא בָּא לְהוֹדִיעַ מָקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ נָסְעוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּימוֹ קוֹדֶם תַּחֲנוֹתָם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁנָּסְעוּ מִבְּחִינַת רִפְיוֹן יָדַיִם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁדָּרְשׁוּ כֵּן רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל (סנהדרין קו,א) בְּפָסוּק (שמות יז,ח) ״וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים״ – בִּרְפִיוֹן יָדַיִם, עַד כָּאן. וְהֵן עַתָּה נָסְעוּ מִבְּחִינָה זוֹ וְהִכִּינוּ עַצְמָם לַעֲבֹד עֲבוֹדַת מַשָּׂא בְּנֹעַם ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי.**

וְעָנְיָן שֵׁנִי הוּא הַשִּׁפְלוּת וְהָעֲנָוָה, כִּי אֵין דִּבְרֵי תוֹרָה מִתְקַיְּמִין אֶלָּא בְּמִי שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ וּמֵשִׂים עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן שִׁפְלוּת וַעֲנָוָה כַּמִּדְבָּר שֶׁהַכֹּל דּוֹרְכִים עָלָיו.

וְעָנְיָן שְׁלִישִׁי הוּא בְּחִינַת יְעוּד חֲכָמִים בְּהִתְחַבְּרוּת בְּלֵב שָׁלֵם וְתָמִים, לֹא שֶׁיִּהְיוּ בַּד בְּבַד שֶׁעֲלֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב (ירמיה נ:לו) ״חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים״ (ברכות

סג,א), אֶלָּא יִתְוַעֲדוּ יַחַד וְיִסְתַּדְּרוּ זֶה לָזֶה וְיַסְבִּירוּ פָּנִים זֶה לָזֶה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל** לְשׁוֹן יָחִיד שֶׁנַּעֲשׂוּ כֻּלָּן יַחַד כְּאִישׁ אֶחָד, וְהֵן עַתָּה הֵם רְאוּיִים לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה.

ג וּמֹשֶׁה עָלָה וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה עָלָה מֹשֶׁה קֹדֶם שֶׁיִּקְרָא לוֹ ה׳. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה מָקוֹם עָלָה, אִם לָהָר הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶל הָהָר בְּפֵרוּשׁ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה פכ״ח) זֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ס״ח:י״ט) ״עָלִיתָ לַמָּרוֹם״ וְגוֹ׳. וְלִדְבְרֵיהֶם קָשֶׁה עוֹד, כִּי מָצִינוּ שֶׁאַחַר כָּךְ הָיְתָה הַקְּרִיאָה אֵלָיו מִן הָהָר, דִּכְתִיב ״וַיִּקְרָא וְגוֹ׳ מִן הָהָר״, וְאִם הוּא כְּבָר עָלָה לַשָּׁמַיִם מַה מָּקוֹם לִקְרִיאָה מִמָּקוֹם נָמוּךְ לְמָקוֹם עֶלְיוֹן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק לָמָּה אָמַר הַכָּתוּב **אֶל הָאֱלֹהִים** וְלֹא אָמַר אֶל ה׳ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֵר ״וַיִּקְרָא אֵלָיו ה׳״ וְגוֹ׳:

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא, לְהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם ה׳ וְאָמַר לְמֹשֶׁה בַּפְּנָיָה (שמות ג:יב) ״בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה״, הוּא מַרְאֶהוּ כִּי שָׁם הוּא מְקוֹם קַבָּלַת הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן בְּהַגִּיעוֹ שָׁמָּה, עָשָׂה מֹשֶׁה מִשְׁפַּט עֶבֶד נֶאֱמָן וְקֹדֶם וְעָלָה אֶל הָהָר, וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר הָהָר כֵּינָן שֶׁהִזְכִּירוֹ בְּסָמוּךְ דִּכְתִיב ״נֶגֶד הָהָר״, וְעָלָיו חוֹזֵר אָמְרוֹ **וּמֹשֶׁה עָלָה. וְאָמְרוֹ אֶל הָאֱלֹהִים** הוּא טַעַם עֲלִיָּתוֹ, כִּי מַה שַׁיָּכוּת בַּעֲלִיָּה זוֹ? לָזֶה אָמַר ״אֶל הָאֱלֹהִים״ שֶׁקֹּדֶם אֲצִלּוֹ מֵהַבּוֹרֵא ״תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה״. לָזֶה אִם הָיָה מִתְעַכֵּב עַד שֶׁיִּקְרָא ה׳ אֵלָיו, יָרֵאָה הִתְרַשְּׁלוּת וּמִעוּט חֵשֶׁק בַּדָּבָר, לָזֶה תִּכֵּף קֹדֶם וְהֵכִין עַצְמוֹ וְעָלָה. וְזוּלַת מַה שֶׁקֹּדֶם לוֹ בְּמַאֲמַר ה׳ ״תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים״ לֹא הָיָה עוֹלֶה אֶל הָהָר. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדַּקְנוּ. וְאֵין בְּפֵרוּשׁ זֶה סְתִירָה לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (שמות רבה שם) ״עָלִיתָ לַמָּרוֹם״, כִּי בַּעֲלִיָּתוֹ הָהָר שֶׁהוּא מָקוֹם שֶׁהִרְכִּין ה׳ שָׁמַיִם עָלָיו, הִנֵּה הוּא נִמְצָא עוֹלֶה לַשָּׁמַיִם.

וַיִּקְרָא אֵלָיו ה׳. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁקֹּדֶם הוּא וְעָלָה תֵּכֶף קָרָא לוֹ ה׳. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי בְּחִינַת הַקְּדוּשָׁה לֹא תַּקְדִּים אֶלָּא לַמַּזְמִין אוֹתָהּ וּמֵעִיר עַל הַדָּבָר, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״ג צב.): בְּאִתְעָרוּתָא דִּלְתַתָּא אִתְעָרוּתָא דִּלְעֵילָא, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ב:ו) ״וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה״ מִלְמַעְלָה ״אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה״, וְיִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּקְרָא** לְשׁוֹן יְקָר וּגְדוּלָּה עָשָׂה ה׳ לְמֹשֶׁה עַל הֲכָנָתוֹ וּזְרִיזוּתוֹ בַּדָּבָר.

מִן הָהָר לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי דִּבֵּר ה׳ בָּא מִן שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, כִּי עֲדַיִן לֹא יָרַד ה׳ עַל הַר סִינַי, אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי צִוָּה ה׳ עַל הַקּוֹל שֶׁיַּעֲבוֹר דֶּרֶךְ הָהָר, וּמִשָּׁם יִשְׁמַע מֹשֶׁה אֲמָרָיו, וְלֹא יִפָּנֶה לַצְּדָדִין, גַּם לֹא יִשְׁמַע לְאוֹזֶן מֹשֶׁה קוֹדֶם שֶׁיִּגִּיעַ לָהָר, אֶלָּא לָהָר יָבֹא וּמִן הָהָר יִהְיֶה נִשְׁמָע אֵלָיו. וְזֶה הוּא שִׁיעוּר הַכָּתוּב **וַיִּקְרָא אֵלָיו ה׳** מִמָּקוֹם שֶׁשָּׁמוֹ שָׁם כַּיָּדוּעַ, וּקְרִיאָה זוֹ **מִן הָהָר לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, מִן הָהָר הִתְחִיל הָאֲמִירָה וְלֹא קוֹדֶם וְלֹא מִן הַצְּדָדִים. וְאִם לֹא אָמַר הַכָּתוּב תֵּיבַת ״לֵאמֹר״ הָיָה בַּנִּשְׁמָע כִּי הַתְחָלַת הַקְּרִיאָה הָיָה מִן הָהָר וּכְבָר יָרְדָה שְׁכִינָה שָׁמָּה, וְלֹא כֵן הוּא.

כּה תֹאמַר וְגוֹ׳ אַתֶּם רְאִיתֶם וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל **תֹּאמַר** וְגוֹ׳ **וְתַגִּיד** וְגוֹ׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה כח,ב) ״בֵּית יַעֲקֹב״ הֵם הַנָּשִׁים, וְלָהֶם יֹאמַר מַעֲנֶה רַךְ, וְ״לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל״ דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִים. וְקָשֶׁה, הֲלֹא לֹא מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה׳ בִּדְבָרָיו שְׁנֵי מִינֵי שְׁלִיחוּת, אֶלָּא לָשׁוֹן אֶחָד לְכֻלָּם יַחַד, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים — אִם הֵם קָשִׁים יַחַד יִשְׁמָעוּהוּ, וְאִם הֵם רַכִּים יַחַד יִשְׁמָעוּהוּ. וְאֵין לוֹמַר שֶׁכְּשֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה יְשַׁנֶּה מַעֲנֶה לָשׁוֹן מִסֵּדֶר הַנִּדְבָּר חָס וְשָׁלוֹם, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כִּי בְּסוֹף דִּבְרֵי ה׳ אָמַר אֵלָיו (שמות יט:ו) ״אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** הוּא עַל הָאֲנָשִׁים, יֶחְסַר דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יְדַבֵּר בּוֹ לַנָּשִׁים. גַּם אֵין אֲנִי רוֹאֶה דְּבָרִים קָשִׁים בְּדִבְרֵי ה׳ לָאֲנָשִׁים אֶלָּא דְּבָרִים הַמְחַיִּים אֶת הַנֶּפֶשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת דִּבְרֵי ה׳ הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְקוֹדֶם אַקְדִּים הַמּוּשָׁג אֶצְלֵנוּ מִכָּל הַתּוֹרָה כִּי הָאָדוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְדוֹתָיו הֵם לְהֵיטִיב, וְיוֹתֵר מֻחֶשָּׁק הַמְקַבֵּל חִשְׁקוֹ לְהֵיטִיב, וְזֶה לְגוֹדֶל הַפָּלָגַת בְּחִינַת טוּבוֹ, וְיוֹתֵר מֵהֶמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִתְחַכֵּם הוּא יִתְבָּרַךְ לְהַרְבּוֹת שְׂכָרֵנוּ וְטוֹבָתֵנוּ כִּי זֶה הוּא אֲשֶׁר יַחְפּוֹץ ה׳. וְהִנֵּה מָצִינוּ לוֹ שֶׁגִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי שְׂכַר הַמְקַיֵּם תּוֹרַת ה׳ וּמִצְוֹתָיו מִיְּרָאָה הוּא מֻחְצָה מֵהֲעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה, מִשְּׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים בְּהוֹדָעַת שְׂכַר הַמִּצְוֹות: בְּאֶחָד אָמַר (דברים ז:ט) ״לְאֶלֶף דּוֹר״, וּבְאֶחָד אָמַר (שמות כ:ו) ״לַאֲלָפִים״, וְדִקְדֵּק בְּשֵׂר הָאֶלֶף שֶׁהוּא הַשּׁוֹמֵר מִיְּרָאָה וְשֵׂר הָאֲלָפִים שֶׁהוּא לָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה.

וְהִנֵּה יֵשׁ בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה צַד גּוֹרֵם רָעָה, כִּי לֹא תַּסְפִּיק לְבַעֲלֶיהָ לְהַשְׁמֵר בִּתְמִידוּת לְבַל עֲבוֹר אֵיזֶה פַּעַם בְּאַקְרַאי, כִּי יֹאמַר שֶׁמִּצַּד קוּרְבָתוֹ לַבּוֹרֵא וַחֲבִיבוּתוֹ לֹא יַקְפִּיד עָלָיו עַל זֶה כְּמִנְהַג וְסֵדֶר הֲרָגִיל בֵּין הַנִּבְרָאִים. וּלְהַשְׁכִּילְךָ בָּעִנְיָן מִמֹּשֶׁה אַתָּה לָמֵד, כִּי לְצַד רוֹב קוּרְבָתוֹ וְחִבָּתוֹ עִם ה׳ שָׁגַג וְדִבֵּר אֵלָיו (שמות ד:יג) ״שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח״, ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״ וְגוֹ׳ (שמות ה:כב), ״לֹא הִצַּלְתָּ״ וְגוֹ׳, וְזֶה הָיָה סִבָּה גּוֹדֶל קְרִיבָתוֹ לִפְנֵי ה׳ נִתְקָרְרָה הַיִּרְאָה, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאָדָם אַחַר כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה קָרֵב כָּל כָּךְ תִּפּוֹל עָלָיו אֵימָתָה וָפַחַד. וְהִנֵּה הָאָדוֹן ה׳ צְבָאוֹת לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים י:יז) ״אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא״ וְגוֹ׳, וְיַקְפִּיד אַדְרַבָּה בְּיוֹתֵר עַל אֲהוּבוֹ לְיַסְּרוֹ בְּתוֹסֶפֶת מֹרֶבָּה עַל עָבְרוֹ אֲפִלּוּ פַּעַם אַחַת וַאֲפִלּוּ עַל הַקָּלָה שֶׁבַּקַּלִּים, כְּאָמְרוֹ (תהלים נ:ג) ״וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא נ,א) שֶׁמְּדַקְדֵּק עִם חֲסִידָיו כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה.

וַאֲשֶׁר עַל כֵּן בְּעֵת נִתְּנָה הַתּוֹרָה חָשֵׁב ה׳ מַחְשָׁבוֹת טוֹבוֹת לְהוֹעִיל בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּלְפָנָיו שְׁתֵּי דְּרָכִים: א׳ לְדַבֵּר דִּבְרֵי אַהֲבָה וְחִבָּה, וְיֵשׁ בָּזֶה תַּכְלִית דָּבָר טוֹב כְּשֶׁיְּקַבְּלוּהָ מֵאַהֲבָה, שֶׁשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הוּא בִּשְׂכָרָם, וְיֵשׁ בָּזֶה צַד אַחֵר, כִּי הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה לִפְעָמִים לֹא יְדַקְדֵּק בִּפְרָט אֶחָד מֵהַתּוֹרָה, כְּדֶרֶךְ הָאָב עִם בְּנוֹ הַמְגַעֲגֵעַ וְהַמְשַׁעְשֵׁעַ, כֵּינָן שֶׁאֵין עָלָיו בְּחִינַת הַמּוֹרָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁתִּהְיֶה קַבָּלַת הַתּוֹרָה מֵחֲמַת יִרְאָה, מִדֶּרֶךְ הַיְרֵא לִפְחֹד עַל דִּקְדּוּק אֶחָד כְּעֶבֶד

מֵרַבּוֹ, וְנִמְצָא תָּמִיד עוֹמֵד לִשְׁמֹר עֵץ הַחַיִּים, וְכֵן הוּא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות). וְדֶרֶךְ ב׳ הוּא לְדַבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים כְּמֶלֶךְ שֶׁגּוֹזֵר עַל עַבְדּוֹ בִּזְרִיקַת מָרָה וְאֵימַת מַלְכוּת, וְיֵשׁ בָּזֶה תַּכְלִית טוֹב שֶׁלֹּא יְזַלְזְלוּ בְּאַחַת מִכָּל מִצְוֹות הַתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי וַעֲרַאי, אֶלָּא שֶׁמַּגִּיעָם מַחֲצִית שָׂכָר מִשָּׂכָר הַמַּגִּיעָם בַּעֲשׂוֹתָם מֵאַהֲבָה.

אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה׳ לְצַוּוֹת בִּשְׁנֵי אוֹפָנִים, בְּדֶרֶךְ אַהֲבָה וְדֶרֶךְ שְׂרָרָה וְהַפְחָדָה, וְאָמַר גַּם שְׁנֵיהֶם בְּמֶתֶק לְשׁוֹן צַדִּיק בְּנוֹשֵׂא אֶחָד. וְהוּא מַה שֶּׁהִתְחִיל לוֹמַר **כֹּה תֹאמַר**, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״כֹּה״ – פֵּרוּשׁ כְּסֵדֶר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ, **תֹּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בּוֹ אֲמִירָה רַכָּה שֶׁהִיא דֶּרֶךְ אַהֲבָה וְחִבָּה, **וְתַגִּיד** – פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בּוֹ גַּם כֵּן דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִים שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַפְחָדָה וְיִרְאָה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בֵּית יַעֲקֹב** בַּאֲמִירָה, **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל** בְּקוֹשִׁי, לוֹמַר חֵלֶק הֶחָסֵר לְכָל אֶחָד מִשְּׁנֵיהֶם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כִּי בֵּית יַעֲקֹב הֵם מַדְרֵגָה הַקְּטַנָּה שֶׁבְּאוּמָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר לֹא יַשִּׂיגוּ עֲבוֹד ה׳ מֵאַהֲבָה אֶלָּא מִיִּרְאָה, לָזֶה הַמִּצְוָה לָהֶם שֶׁצְּרִיכִין לְהוֹסִיף עֲבוֹד מֵאַהֲבָה הָרְמוּזָה בַּאֲמִירָה רַכָּה כַּנִּזְכָּר. וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם מַדְרֵגָה הַנִּבְחֶרֶת וְהַמְעֻלָּה אֲשֶׁר יַשִּׂיגוּ בְּחִינַת הָאַהֲבָה, אָמַר כְּנֶגְדָּם **וְתַגִּיד**, שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לָהֶם בְּחִינַת הָאַהֲבָה לְגַבֵּי פְּרָט אֶחָד וּצְרִיכִין הֵם לְיִרְאָה וּלְאַהֲבָה מִטַּעַם שֶׁפָּתַבְנוּ. נִמְצָאתָ אוֹמֵר כִּי טוֹבִים הַשְּׁנַיִם וְצֹרֶךְ בָּהֶם לְקִיּוּם הַתּוֹרָה, וְצָרִיךְ כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל לִקְנוֹת שְׁנֵיהֶם אַהֲבָה וְיִרְאָה. וּשְׁנֵיהֶם יַחַד אֲמָרָם אֵל עֶלְיוֹן בִּנְעִימוּת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ ״אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי״ וְגוֹ׳, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא) אֵלּוּ הַנָּשִׁים וְאֵלּוּ הָאֲנָשִׁים – הֵם דֶּרֶךְ דְּרָשׁ.

ד **אַתֶּם רְאִיתֶם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אֵל עֶלְיוֹן בְּמַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם**, שֶׁיּוֹתֵר הָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם״, שֶׁהוּא עִקַּר הַדָּבָר לְהִתְחַיֵּב לְהִשְׁתַּעְבֵּד וּלְחַבֵּק אֲמָרָיו עַל כֹּל אֲשֶׁר גִּמָּלָם ה׳. וְאִם לְהַזְכִּיר נִפְלְאוֹתָיו, הֲרֵי הֵם רְשׁוּמִים בְּאָמְרוֹ ״אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם״, וַיָּדוּעַ הוּא כִּי לֹא הוֹצִיאָם אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הַמַּסּוֹת הַגְּדוֹלוֹת.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יְכַוֵּן ה׳ לִשְׁנֵי דְּבָרִים, שֶׁהֵם בְּחִינַת הָאַהֲבָה וּבְחִינַת הַיִּרְאָה, לָזֶה רָשַׁם ה׳ שְׁנֵיהֶם בְּמַאֲמָר זֶה. הַיִּרְאָה בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר יִסַּרְתִּי יִסּוּרֵי נְקָמָה לַמְּמָאֲן עֲשׂוֹת מַאֲמָרִי, כַּמָּה מַכּוֹת רָעוֹת בְּאֵין מִסְפָּר עַל אֲשֶׁר מֵאֵן עֲשׂוֹת מִצְוָתִי לְשַׁלֵּחַ אֶתְכֶם, וְהָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לָכֶם לְאוֹת לָעוֹבֵר עַל מִצְוָתִי כִּי אֶתְנַקֵּם מִמֶּנּוּ בְּיִסּוּרֵי נְקָמָה וְצָרוֹת רַבּוֹת כַּאֲשֶׁר רְאִיתֶם וּקְחוּ מוּסָר. וְנִתְכַּוֵּן ה׳ לִרְמֹז לָהֶם שֶׁהֵם בְּגֶדֶר זֶה עַצְמוֹ שֶׁל הַמִּצְרִים אִם יְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ אֶל הַתּוֹרָה וְאֶל הַמִּצְוֹות, וְזוֹ בְּחִינַת הַיִּרְאָה יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. גַּם יֵשׁ בְּנִשְׁמָע מַאֲמַר **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי** יִרְאַת הָרוֹמְמוּת בְּכָל הַנִּפְלָאוֹת וְהָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְמִצְרַיִם. גַּם בָּזֶה הֶרְאָה בְּחִינַת הָאַהֲבָה וְהַחִבָּה שֶׁכָּל זֶה עָשָׂה בִּשְׁבִילֵנוּ, הִרְעִישׁ כָּל הַבְּרִיאָה וְאִבֵּד אוּמָּה אַחַת בִּשְׁבִילֵנוּ, וּלְצַד זֶה יִתְלַהֵב אָדָם בְּחִבַּת הַבּוֹרֵא אֲשֶׁר הִפְלִיא חַסְדּוֹ לָהֶם, וְהִנֵּה הִיא בְּחִינַת הָאַהֲבָה לַה׳ אֱלֹהֵינוּ. וְהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הָרְמוּזִים בְּאָמְרוֹ **תֹּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב** שֶׁלֹּא תַּסְפִּיק בְּחִינַת הָאַהֲבָה וְצָרִיךְ גַּם הַיִּרְאָה, וְהַשַּׁעַם כְּמוֹ שֶׁפָּתַבְנוּ.

וְאָשֹׁא אֶתְכֶם. הִנֵּה הֶאֱרִיךְ הָאָדוֹן בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה, כִּי הוּא הָעִקָּר בַּמִּצְוָה לְהַרְוִיחַ כֶּפֶל הַשָּׂכָר, וְצָרִיךְ הִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל לְהַשִּׂיגָהּ. לָזֶה אָמַר: רְאוּ חִבָּתִי בָּכֶם כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים חֲבִיבִין, שֶׁאֲפִלּוּ מִדֶּרֶךְ כַּף רַגְלֵיכֶם חַסְתִּי עָלָיו וְנָשָׂאתִי אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים, פֵּרוּשׁ, עַנְנֵי כְבוֹד הָיוּ מְמַצְּעִים תַּחְתָּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים ח:ד): ״וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה״. וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין לְעוֹרֵר הָאַהֲבָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיִּרְאָה שֶׁבְּנָקֵל תִּכָּנֵס בְּלֵב הָאָדָם, לָזֶה הִסְפִּיק לוֹ בִּרְמִיזָתוֹ בְּמַאֲמַר ״אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי. יִרְצֶה כִּי לֹא קָדַם הַקָּרְבָתָם אֶל ה׳ כְּמִשְׁפַּט כָּל הַקָּרֵב לְמִשְׁכַּן ה׳, שֶׁיְּקַדִּים הוּא לְעוֹרֵר חִבָּתוֹ, כַּיָּדוּעַ שֶׁאֵין אֱלֹהֵי עוֹלָם מְקַדִּים לְקָרֵב עַד שֶׁיְּעוֹרֵר הַמִּתְקָרֵב אֶת הָאַהֲבָה, וְכֵן הוּא מֵהַמּוּסָר כִּי הַהֶדְיוֹטוֹת וְהַקַּלִּים הֵם הַמִּשְׁתַּדְּלִים לְהִתְקָרֵב לִגְדוֹלִים וְנִכְבָּדִים מֵהֶם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן עִם עֶבֶד מוֹשְׁלִים, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר ה׳ כִּי לֹא כֵן עָשָׂה, אֶלָּא הַגַּם שֶׁהָיוּ גּוֹי עֵרוֹם וְעֲרָיָה בְּלֹא שׁוּם הִתְעוֹרְרוּת, אַף עַל פִּי כֵן אֲנִי הֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֵלַי וְלֹא אַתֶּם הִתְקָרַבְתֶּם אֵלַי.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, שֶׁאַחַר שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם הָיוּ חוֹזְרִים מֵאַחֲרֵי הַשְּׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לָהֶם שֶׁהִמְרוּ אִמְרֵי אֵל בְּיַם סוּף, בַּמָּן וּבַשְּׂלָו וְכַדּוֹמֶה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה ה׳ מוֹשְׁכָם אֵלָיו בְּכָל עֵת שֶׁהָיוּ חוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, וּמְבִיאָן וּמְקָרְבָן אֵלָיו יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הגדה של פסח) אִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם מְיֻד כּוּ׳, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּקְּעוּ בִּבְחִינַת הֶרַע בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם וְלֹא תִּהְיֶה חֵס וְשָׁלוֹם עוֹד תְּקוּמָה לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה מֹהַר לְהוֹצִיאָם כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי**, דַּיֵּק תֵּיבַת אֵלָי לְשִׁלּוּל הִשְׁתַּקְּעוּת בַּחֵלֶק הֶרַע רַחֲמָנָא לִצְלָן, וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה לְשִׁלּוּל טַעֲנַת הַטּוֹעֵן, כִּי הֲלֹא מָצִינוּ לוֹ (ספרי ברכה) שֶׁהָלַךְ לְשֶׁעִיר וּפָארָן לְיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו וְהִזְמִינָם לְקַבֵּל תּוֹרָה וְלֹא קִבְּלוּ לְטַעַם שֶׁאָמְרוּ, וְאִם כֵּן מַה מַּעֲלָה זוֹ שֶׁמְּרוֹמֵם לְעַם יִשְׂרָאֵל? לָזֶה אָמַר **וָאָבִא** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט הראובני ר״פ בלק) בְּפָסוּק (במדבר כג:ד) ״וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם״ וְגוֹ׳, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבָּא אוֹהֲבוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ וְכוּ׳ עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כִּי אַתֶּם הֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֵלַי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵם שֶׁשָּׁלַחְתִּי לָהֶם

לִמְקוֹמָם לְשַׁעִיר וּלְפָארָן, וְאֵין זֶה אֶלָּא לִדְחוֹתָם לֶעָתִיד לָבֹא וּלְחַיְבָם בַּדִּין, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַתֶּם כִּי דַּעְתִּי וּרְצוֹנִי לְקָרְבְכֶם אֵלַי, וְאֵין לַדְמוֹת מַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל לְמַעֲשֵׂה אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל.

ה **וְעַתָּה אִם וְגוֹ'.** אָמְרוּ **וְעַתָּה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ״א) אֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְלֵכְלָכִים בְּחֶרְמֵי הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר קָדְמוּ לָהֶם וְגַם הַחֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ בְּהַמְרָאָתָם, כַּפָּתוּב בַּתּוֹרָה כַּמָּה פְּרָטֵי חֲטָאִים בַּמָּן בַּשְּׂלָיו בַּשַּׁבָּת בַּמַּיִם, וְכַאֲשֶׁר רָצָה אֵל עֶלְיוֹן לָתֵת הַתּוֹרָה זַכָּה וּבָרָה יְסוֹד הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה וְרוּחָנִיּוּת הָרוּחָנִיּוּת, צִוָּה לָהֶם שֶׁיְּחַזְרוּ בִּתְשׁוּבָה אֲפִלּוּ מֻחְטָא קַל. וּכְבָר קָדַם לָנוּ מֵאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מט,ב) בְּדִין הַמְקַדֵּשׁ אֶת הָאִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר וְנִמְצָא רָשָׁע שֶׁקִּדּוּשָׁיו קִדּוּשִׁין, כִּי חִישִׁינָן שֶׁמָּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה וּבְאֶמְצָעוּת תְּשׁוּבָתוֹ יִקָּרֵא צַדִּיק. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק טַעַם כָּפֶל **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ**, וְאוּלַי יְכַוֵּן ה׳ לְצַוּוֹתָם עַל קַבָּלַת שְׁתֵּי תּוֹרוֹת: אַחַת אֲשֶׁר יַשְׁמִיעֵם בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְאַחַת הִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה וְדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים וּסְפָרִים וְגִדְרֵי חֲכָמִים וְתַקָּנוֹתָם וּגְזֵרָתָם אֲשֶׁר יוֹרוּ, כָּרְמוּז בְּמִצְוֹת (דברים יז:יא) ״לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל״. וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמַּשְׁמִיעָם מֵהַמִּצְוֹות אָז אָמַר **שָׁמוֹעַ**, וּכְנֶגֶד תּוֹרוֹת הָעֲתִידִים מִפִּי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר **תִּשְׁמְעוּ** לֶעָתִיד. וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדוּיַק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ**, כִּי לְהֱיוֹת שְׁמִצָּוֶה בְּאָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּ** עַל הֶעָתִיד, לָזֶה סָמַךְ **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ** לוֹמַר, אִם שָׁמוֹעַ עַתָּה וְתִשְׁמְעוּ לֶעָתִיד כַּנִּזְכָּר.

וְדַקְדֵּק לוֹמַר **בְּקוֹלִי**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יד) שׁוֹמֵעַ מִפִּי חָכָם וְכוּ׳ כְּשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ כִּי מִצָּוָה זוֹ שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם שֶׁתְּקַבְּלוּ תַּקָּנַת חָכָם צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם שָׁוֶה כְּאִלּוּ אֲנִי הִשְׁמַעְתִּיהָ וְהִגַּדְתִּיהָ לָכֶם.

וְאוּלַי כִּי בָּזֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמָרָם ז״ל (שבת פח,א) שֶׁדָּרְשׁוּ בַּפָּסוּק (שמות יט,יז) ״וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר״ שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית וְאָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים וְכוּ׳ וְאִם לָאו שָׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא הֵם אָמְרוּ (שמות כד,ז) ״כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״, וּמַה מָקוֹם לִכְפִיָּה זוֹ? וְהַתּוֹסְפוֹת תֵּרְצוּ שָׁם שֶׁמָּא הָיוּ חוֹזְרִים כְּשֶׁיִּרְאוּ הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָן, עַד כָּאן. וְאֵין דִּבְרֵיהֶם נִרְאִים, כִּי אַדְרַבָּא יוֹסִיפוּ פַּחַד וָפַחַת וְיִרְאוּ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי ה׳ אָמַר לָהֶם שְׁתֵּי תּוֹרוֹת, אַחַת מִפִּיו אָז וְאַחַת לֶעָתִיד מִפִּי חֲכָמִים כַּנִּזְכָּר, נוֹכַל לְפָרֵשׁ תְּשׁוּבָתָם שֶׁאָמְרוּ ״כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״ שֶׁכַּוָּנָתָם הִיא עַל זֶה הָאֹפֶן: כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ חֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ** שֶׁהוּא עִנְיַן הַנֶּאֱמָר מִפִּי הַגְּבוּרָה אָז, נַעֲשֶׂה – אָנוּ מְקַבְּלִין עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת מֵעַתָּה קֹדֶם שֶׁנִּשְׁמְעֵהוּ. וְחֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר **תִּשְׁמְעוּ** לֶעָתִיד שֶׁהוּא תּוֹרַת חָכָם – וְנִשְׁמָע, פֵּרוּשׁ, לֹא קִבְּלוּ וְלֹא מֵאֲנוּ אֶלָּא תָּלוּ הַדָּבָר עַד שֶׁיִּשְׁמְעוּ לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר וְאֵין גְּבוּל לְקַבָּלָה זוֹ, כִּי בְּכָל דּוֹר וָדוֹר יְחַדְּשׁוּ דִּינִים וּגְזָרִים וּסְיָגִים וְתַקָּנוֹת, וּמִי יְכַלְכֵּל תּוֹרָה שֶׁאֵין לָהּ שִׁעוּר כָּזוֹ? לָזֶה תָּלוּ שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בִּרְשׁוּתָם עַד שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִבְחֲנוּ בְּכָל דָּבָר אִם יוּכְלוּ קַבֵּל. וּמֵעַתָּה לֹא קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶלָּא תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, אֲבָל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הַדָּבָר תָּלוּי וְעוֹמֵד. וְעַל זֶה כָּפָה ה׳ עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית עַד שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם תּוֹרַת חָכָם, וּבְאֹנֶס הָיָה עַד יְמֵי מָרְדְּכַי שֶׁרָאוּ פְּעֻלַּת חָכָם לְחַיִּים אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר, חָזְרוּ לְקַבֵּל בְּרָצוֹן לְקַיֵּם כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יְחַדְּשׁוּ וְיִתַּקְּנוּ עֲלֵיהֶם חֲכָמֵיהֶם, אַחַר אֲשֶׁר רָאוּ מַה גָּדְלוּ מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים שֶׁזּוּלָתָם לֹא הָיָה נִשְׂאָר רֹשֶׁם מִשּׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁרִבּוֹתֵינוּ ז״ל (שבת פח,א) דָּרְשׁוּ אָמְרָם ״נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״ בְּאֹפֶן אַחֵר לְשֶׁבַח, שֶׁדָּמוּ לַמַּלְאָכִים שֶׁזּוּלָתָם לֹא הָיָה נִשְׂאָר רֹשֶׁם מִשּׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁרִבּוֹתֵינוּ ז״ל (שבת פח,א) דָּרְשׁוּ אָמְרָם ״נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״ בְּאֹפֶן אַחֵר לְשֶׁבַח, שֶׁדָּמוּ לַמַּלְאָכִים שֶׁקִּדְּמוּ לוֹמַר הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶם הַשְׁמִיעָה כַּמַּלְאָכִים שֶׁמַּקְדִּימִין (תהלים קג,כ) ״עֹשֵׂי דְבָרוֹ״ קֹדֶם ״לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ״, זֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ. וְגַם לְדַרְכֵּנוּ חֲרֵי אָמְרוּ ״נַעֲשֶׂה״ קֹדֶם שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְלֹא הִקְדִּימוּ הַשְׁמִיעָה אֶלָּא בְּתוֹרַת חָכָם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהַכָּתוּב נִתְכַּוֵּן לִשְׁנֵי הַפֵּרוּשִׁים, אֶחָד בַּצַּדִּיקִים וְאֶחָד בִּשְׂאָר הָעָם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁמִּן הַסְּתָם לֹא יִשְׁוּוּ הַדְּרָגוֹת יִשְׂרָאֵל יַחַד בְּצִדְקוּת.

עוֹד יִרְמוֹז בְּכֶפֶל **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** מַה שֶּׁהָיָה אַחַר הָאֱמֶת בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות ח,א) כִּי שְׁתֵּי דְּבָרוֹת שְׁמָעוּם מִפִּי הַגְּבוּרָה וּשְׁמוֹנָה מִפִּי הַמַּלְאָךְ שֶׁנִּבְרָא מִדִּבּוּרוֹ יִתְבָּרַךְ, לָזֶה אָמַר **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** – שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת הַשְׁמִיעָה, וְדַקְדֵּק לוֹמַר כְּנֶגֶד שְׁמִיעָה שֶׁיִּשְׁמְעוּ מַמָּשׁ מֵהַגְּבוּרָה **תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי** וְלֹא אָמַר לְקוֹלִי, וְהָבֵן:

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, כִּי אִם יַתְחִיל לִשְׁמוֹעַ הַתּוֹרָה, מִשָּׁם וָאֵילָךְ הוּא יִתְאַוֶּה לִשְׁמוֹעַ עוֹד, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ** – עַתָּה אֲנִי מַבְטִיחֲכֶם כִּי תִּשְׁמְעוּ מֵעַצְמְכֶם כְּשֶׁתִּטְעֲמוּ טַעְמָהּ, כְּאָמְרוֹ (תהלים לד:ט) ״טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה׳״.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא:) תּוֹרָה בֵּין וְכוּ׳ מַגְּנָא וּמַצָּלָא, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ** פֵּרוּשׁ, אִם תִּהְיֶה הַשְׁמִיעָה זֶה יִהְיֶה לָכֶם לִשְׁתֵּי תּוֹעֲלִיּוֹת: הָאַחַת שֶׁאַתֶּם שׁוֹמְעִים קוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ דִּבְרֵי אֱלֹהִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הַחַיִּים וְתִחְיוּ, כְּאָמְרוֹ (ישעיה נה:ג) ״שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם״, וְהַשְּׁנִיָּה **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי** פֵּרוּשׁ שֶׁיָּגֵן עֲלֵיכֶם מִיצֶר הָרָע. וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ גְּזֵרַת הַדִּבּוּר שֶׁמִּקּוֹמוֹ הוּא תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ׳, שֶׁעִקַּר הַמִּצְוָה הוּא שְׁמִיעַת הַתּוֹרָה וּמִמֶּנָּה נִמְשָׁכִים כָּל הַתּוֹעֲלִיּוֹת: הָא׳ שֶׁהֵם נֶהֱנִים מִקּוֹל אֱלֹהִים חַיִּים, ב׳ יִהְיוּ שׁוֹמְרִים הַמִּצְוֹות וְלֹא יִשְׁלוֹט בָּהֶם יֵצֶר הָרָע, ג׳ ״וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה״ וְגוֹ׳. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי אָמְרוֹ ״תִּשְׁמְעוּ״ הוּא לְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, תִּהְיֶה גְּזֵרַת הַכָּתוּב **וּשְׁמַרְתֶּם** וְגוֹ׳ כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה תַּצִּילֵהוּ מִיֵּצֶר הָרָע הַמַּחְטִיאוֹ, וְאָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לוֹמַר מִלְּבַד שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם יְדִיעָה מִמֶּנָּה לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, עוֹד לָכֶם שֶׁתַּשִּׂיגוּ הַשְׁמִירָה וְלֹא יִשְׁלוֹט בָּכֶם הַשָּׂטָן.

עוד יְכוֹן הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ**, פֵּרוּשׁ תָּכִינוּ עַצְמְכֶם לִשְׁמוֹעַ אֲנִי אַשְׁמִיעֲכֶם אֶת קוֹלִי, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא אֲדַבֵּר עִמָּכֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. גַּם רָמַז כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיִּשְׁמְעוּ הַדְּבָרִים מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ מִשְּׁמִיעָה אַחַת יִשְׁמְעוּ עוֹד שְׁמִיעוֹת רַבּוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סח:יב) "ה' יִתֵּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב", וְתִרְלֶה נַפְשָׁם מַיִם חַיִּים חָכְמָה וּתְבוּנָה. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **אִם שָׁמוֹעַ**, פֵּרוּשׁ, שְׁמִיעָה שֶׁמְּמֶנָּה תִּשְׁמְעוּ עוֹד שְׁמִיעוֹת רַבּוֹת הִיא שְׁמִיעָה בְּקוֹלִי, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי.** עוֹד יֵשׁ לָכֶם תּוֹעֶלֶת בָּזֶה **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב בפסוק ישקני) כִּי הַשּׁוֹמֵעַ תּוֹרָה מִפִּי אָדָם הִיא עוֹמֶדֶת לִשְׁכֹּחַ מִמֶּנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי עֶלְיוֹן שְׁמוּרָה לָעַד וּלְעוֹלָמִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי".

גַּם יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו.) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְהַכַּוָּנָה הִיא כִּי בְּאֶמְצָעוּת דִּבּוּר ה' לָהֶם בְּכֹחַ בִּגְדֵי מַלְכוּת שֶׁנִּתַּן לָהֶם שֶׁהִיא נֶפֶשׁ אָדָם, וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן תִּתְרַצֶּה הַנֶּפֶשׁ לִמְאוֹס בְּגִעוּלֵי גּוֹיִם הַמִּתְאַוִּים הָרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי**:

וְהָיִיתֶם לִי וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה הִיא, כִּי כְּשֶׁם שֶׁהַסְּגֻלָּה הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ כְּפִי הַטֶּבַע, כִּי הֲלֹא תִמְצָא כִּי יֵשׁ עֵשֶׂב שֶׁטִּבְעוֹ קַר וּסְגֻלָּתוֹ לְרַפְּאוֹת חוֹלִי הַקְּרִירוּת, וְכֵן יֵשׁ עֵשֶׂב חַם וְכוּ', וְזֶה אֵינוֹ כְּפִי הַטֶּבַע אֶלָּא דְּבַר סְגֻלָּה, וּכְמוֹ כֵן מַבְטִיחָם ה' שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה גַּם שֶׁלֹּא כְּפִי הַמְשׁוּעָר.

וְיֵשׁ הַרְבֵּה עֲנָפִים בְּהַבְטָחָה זוֹ. רִאשׁוֹנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג,א) חָשַׁב אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ נוֹתְנִים לוֹ שָׂכָר כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ, וְלֹא כֵן בַּעֲבֵרָה, וּבָאֱמוֹת אֵינוֹ כֵן אֶלָּא לְהֶפֶךְ. וְאֵין זֶה מֵהַנִּשְׁעָר כְּפִי הַשֵּׂכֶל, מִמָּה נַפְשָׁךְ אִם הַמַּחְשָׁבָה תַּעֲשֶׂה דָּבָר אִם כֵּן תַּעֲשֶׂה בְּחוֹשֶׁב רַע, וְאִם לֹא תַּעֲשֶׂה אֶלָּא בִּבְחִינַת הַטּוֹב וְלֹא בִּבְחִינַת הָרַע אִם כֵּן בָּאֱמוֹת לָמָּה בְּהֶפֶךְ? עוֹד תִּמְצָא (סנהדרין נט,א) כּוּתִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה אוֹ שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, וַאֲפִלּוּ שֶׁאֵר מִצְוֹות אֵין לוֹ לַעֲשׂוֹת, וְלָמָּה אִם הַפְּעֻלָּה מִצַּד עַצְמָהּ פְּעֻלָּה טוֹבָה, כָּל הָעוֹשֶׂה דָּבָר טוֹב? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים**, כִּי אֵין פְּעֻלָּה טוֹבָה יוֹצְאָה אֶלָּא מִיָּדְכֶם שֶׁאֵין סְגֻלַּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות אֶלָּא מִכֶּם. וְאָמְרוֹ **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי הַבְטָחָה זוֹ שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה לֹא תֶּצְדַּק אֶלָּא כְּשֶׁיִּהְיוּ הָאֱמוֹת חֲפֵצִים לִלְמֹד וְלַעֲשׂוֹת וְגוֹ', בָּזֶה יֵצְדַּק לוֹמַר שֶׁעָשָׂנוּ סְגֻלָּה. אֲבָל רוֹאֲנִי (ספרי ברכה) כִּי אַדְרַבָּה מֵאֲנוּ הָעַמִּים לְקַבֵּל תּוֹרָה וּמִצְוֹות כְּשֶׁדִּבֵּר ה' לְפָארָן וְשָׂעִיר, וּמֵעַתָּה בַּמֶּה יֵכַר טוֹבִיּוּת הַבְטָחַת הַמַּעֲלָה? לָזֶה אָמַר **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, כְּאֶן הוֹדִיעַ ה' כִּי אֵין לְךָ אֻמָּה וְאֻמָּה שֶׁאֵין בָּהּ מַכִּירֵי אֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (מלאכי א:יא) "מִקְטַר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי" וְגוֹ', הֲרֵי כִּי כָּל הַגּוֹיִם לוֹ יִכְרְעוּ וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא יִטְלוּ שָׂכָר עַל הַדָּבָר וְלֹא יַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיהֶם רֹשֶׁם, וְזוֹ הִיא סְגֻלָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה, וְהַסְּגֻלָּה הִיא שֶׁיִּהְיוּ מְיֻחָדִים לוֹ בְּיִחוּד לַעֲבוֹד אֱלֹהֵי עוֹלָם מִכָּל הָעַמִּים, כִּי גַּם כָּל הָעַמִּים לִי הֵם, פֵּרוּשׁ, עֲבוֹדָתָם לִי הוּא, כִּי אֵינָם עוֹבְדִים אֶלָּא לְמִשְׁרָתָיו. הָא כֵּיצַד? עוֹבְדִים לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלִצְבָא הַשָּׁמַיִם, הֲלֹא כֻּלָּם מְשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרַךְ, וְנִמְצָאִים עוֹבְדִים לַעֲבָדָיו, כְּאָמְרוֹ (דברים ד:יט) "אֲשֶׁר חָלַק ה' וְגוֹ' לְכֹל הָעַמִּים".

וּמַה שֶּׁמָּצִינוּ שֶׁמָּרַד פַּרְעֹה וְסַנְחֵריב וְכוּ', הוּא בְּדֶרֶךְ טָעוּת וְשִׁגָּיוֹן. הָא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁנִּחְבָּא וְיָצָא לִפְנֵי שֶׁאֵינָם מַכִּירִים אוֹתוֹ, הֲרֵי הוּא כְּהֶדְיוֹט, וְלִפְעָמִים עֲבָדָיו עַצְמָם יַזְלְזְלוּ בּוֹ כִּפְחוּת הַפְּחוּתִים. כְּמוֹ כֵן פַּרְעֹה לֹא יָדַע כִּי הוּא זֶה הָאָדוֹן הַשַּׁלִּיט עַל מִי שֶׁחוֹשֵׁב שֶׁהוּא אֱלוֹהוֹ. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל הָאָרֶץ לְמִשְׁרָתִי מַלְכוּתוֹ יִשְׁתַּחֲווּ, וּבָחַר לוֹ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיַּעַבְדוּהוּ לוֹ בְּיִחוּד וַעֲשָׂאָם סְגֻלָּה.

וְהִצַּצְתִּי בְּהַשְׁכָּלַת דָּבָר זֶה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי בְּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: כְּשֶׁנִּגְלָה ה' עַל יִשְׂרָאֵל לָתֵת הַתּוֹרָה, הָלַךְ אֵצֶל בְּנֵי עֵשָׂו, אָמַר לָהֶם: "מְקַבְּלִים אַתֶּם הַתּוֹרָה?" אָמְרוּ לוֹ: "מַה כָּתוּב בָּהּ?" וְאָמַר לָהֶם: "לֹא תִרְצָח". אָמְרוּ לְפָנָיו: "רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אוֹתוֹ אָבִיהֶם רוֹצֵחַ הָיָה, וְעַל כָּךְ הִבְטִיחוֹ אָבִיו 'וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה'". הָלַךְ אֵצֶל עַמּוֹן וּמוֹאָב וְכוּ', אָמְרוּ לוֹ: "מַה כָּתוּב בָּהּ?" "לֹא תִנְאָף" וְגוֹ', אָמְרוּ לוֹ: "כָּל עַצְמָהּ שֶׁל עֶרְוָה הָיָה, וְעַל כָּךְ הִבְטִיחוֹ אָבִיו 'וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה'". הָלַךְ אֵצֶל עֵשָׂו וּמוֹאָב וְכוּ', "רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם לִסְטִים הָיָה" וְכוּ' עַד כָּאן. הִנֵּה מַאֲמָר זֶה תָּמוּהַּ הוּא, כִּי מַה יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם אֵל, וּמַה טַּעֲנָה פְּחוּתָה זוֹ, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁאֲבִיהֶם רָשָׁע הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת? וְעוֹד, מִי שֶׁאָכַל שׁוּם וְרֵיחוֹ וְכוּ', וְתִגְדַּל הַקֻּשְׁיָא אֵיךְ קִבֵּל ה' אֶת טַעֲנָתָם כְּנִשְׁמָע שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מַמָּשׁ.

אָכֵן אַשְׁכִּילְךָ כִּי כָּל אֲשֶׁר עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה בְּתוֹרָתֵנוּ, בֵּין בְּמִצְוֹות עֲשֵׂה בֵּין בְּמִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, טַעַם הַדְּבָרִים הוּא כִּי ה' בָּחַן בְּמַה שֶּׁבָּרָא וְהִכִּיר בְּחִינַת הָרַע וְהִבְדִּילָנוּ מִמֶּנּוּ, וּבָחַן בְּחִינַת הַטּוֹב וְקִדְּשָׁנוּ בּוֹ. וְהוּא מַאֲמַר הַזֹּהַר (תיקוני זוהר תיקון כא) בְּפָסוּק "וַעֲשֹׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי" – מִמִּצְוֹות עֲשֵׂה, וְלֹא כַּאֲשֶׁר שָׂנֵאתִי – מִמִּצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה. וְכֵן הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרָא (מכילתא פסוק "כי אני ה' רופאך"): אָמַר ה' לְמֹשֶׁה, אֱמוֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לָכֶם רְפוּאָה הֵם לָכֶם, חַיִּים הֵם לָכֶם, עַד כָּאן. כָּפַל לוֹמַר "רְפוּאָה" וְ"חַיִּים" כְּנֶגֶד מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה וּמִצְוֹות עֲשֵׂה: רְפוּאָה – לְבַל תֶּחֱלוּ בְּאָכְלְכֶם אוֹ בַּעֲשׂוֹתְכֶם מֵהַמַּעֲשִׂים הָרָעִים, וְחַיִּים – הֵם בַּעֲשׂוֹתְכֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם. וְתִמְצָא כִּי בְּעֵת צַוּוֹת ה' עַל דְּבָרִים הָאֲסוּרִים יֹאמַר (ויקרא יא:מג): "אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם", "אַל תִּטַּמְּאוּ" וְגוֹ' (ויקרא יח:כד), גַּם יַזְכִּיר הָעֲרָיוֹת בְּשֵׁם תּוֹעֵבָה וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, לְהַגִּיד בָּא הָאֱלֹהִים כִּי כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו הֵם לִשְׁמֹר אוֹתָנוּ לִהְיוֹת בִּבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה וְצִוָּנוּ לִהְיוֹת קְדוֹשִׁים.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל בְּחִינַת מַעֲשֵׂה הָרַע יֵשׁ לָהּ שֹׁרֶשׁ בִּבְחִינַת רוּחַ הַטֻּמְאָה, וְכָל בְּחִינַת מַעֲשֵׂה הַטּוֹב הִיא בְּחִינַת שֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה. וְהִנֵּה כָּל מִצְוָה

שֶׁצִּוָּנוּ ה׳ עָלֶיהָ לְבַל עֲשׂוֹתָהּ שְׁמָהּ הוּא שֵׁם בְּחִינַת הָרַע שֶׁמִּמֶּנּוּ הוּא, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שִׁקּוּץ הַנֹּאוּף שֹׂרֶשׁ בְּחִינַת הָרַע כָּךְ שְׁמוֹ, הַגֶּזֶל כְּמוֹ כֵן כָּךְ שֵׁם שֹׂרֶשׁ בְּחִינַת הָרַע, וּבְעֵת עֲשׂוֹת הָאָדָם מִפְעָל הָרַע הַנָּה הוּא מַחֲזִיק שָׁרְשׁוֹ הָרַע, וּבְעֵת שֶׁיִּהְיֶה נִזְהָר מֵעֲשׂוֹתוֹ הִנֵּה הוּא בְּטוּלוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ בְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים צב) בְּפָסוּק ״הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ ה׳״ וְגוֹ׳.

וְדַע כִּי מַעֲשֶׂה הָאָדָם יַגִּיד עַל שֹׂרֶשׁ נַפְשׁוֹ, אִם שֹׂרֶשׁ רֹאשׁ וְלַעֲנָה שֶׁהוּא בְּחִינַת הָרַע, אוֹ אִם שֹׂרֶשׁ הַמָּתוֹק וְהֶעָרֵב שֶׁהוּא בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וּכְבָר כָּתַבְתִּי עָנָף מִזֶּה בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק ״רְאוּבֵן בְּכוֹרִי״ וְגוֹ׳ (בראשית מט:ג). וּבָזֶה מָצָאנוּ מְאוֹר הַבְּרִיָּתָא שֶׁבָּאנוּ עָלֶיהָ, כִּי טַעֲנָה נִצַּחַת טָעֲנוּ שְׁלֹשׁ הַכִּתּוֹת: עֵשָׂו, יִשְׁמָעֵאל, עַמּוֹן וּמוֹאָב, כָּל אֶחָד לְמַה שֶּׁנָּגַע לוֹ. עֵשָׂו אָמַר כִּי שֹׂרֶשׁ נַפְשׁוֹתָם הוּא מִבְּחִינַת הָרַע הַהוּא שֶׁשְּׁמוֹ רְצִיחָה, מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ, וּבְעֵת קַבָּלָתָם הַדָּבָר זֶה הוּא שְׁלִילַת חֶוְיָתָם, וּכְמוֹ כֵן עַמּוֹן וּמוֹאָב וְיִשְׁמָעֵאל. וְזֶה הוּא שֶׁדִּקְדֵּק כָּל אֶחָד וְאָמַר ״כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם״ וְכוּ׳, פֵּרוּשׁ כָּל חֶוְיָתוֹ הוּא בָּנוּי מִבְּחִינַת הָרַע שֶׁשָּׁמָּה רוֹצֵחַ, וּכְמוֹ כֵן אָמְרוּ מוֹאָב וְכוּ׳ עַצְמָהּ שֶׁל עֶרְוָה, פֵּרוּשׁ שֶׁאַתָּה מְצַוֶּה עָלֶיהָ לָהֶם הִיא, פֵּרוּשׁ הֵם בְּחִינָתָהּ וְאֵיךְ יְקַבְּלוּ הַהַפְכִּיוּת, אִם כֵּן זֶה הוּא בְּטוּלָם. וְכֵן יִשְׁמָעֵאל אָמַר ״כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם לִסְטִים הָיָה״, פֵּרוּשׁ בְּחִינַת הָרַע הַנִּקְרֵאת לִסְטִים, וּמַעֲשֵׂיהֶם הָיָה מַגִּיד עַל בְּחִינַת נַפְשָׁם מֵאֵיזֶה מָקוֹם בָּאָה. וְהִנֵּה עַמּוֹן וּמוֹאָב הוֹכִיחוּ בְּטַעֲנָתָם שֶׁהָיְתָה מִבְּחִינַת הַנֹּאוּף, אֲבָל אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל לֹא הֵבִין הַדָּבָר מֵעִקַּר הַבִּנְיָן, אֶלָּא יִשְׁמָעֵאל עַל פִּי מַלְאָךְ שֶׁאָמַר (בראשית טז:יב) ״וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל״, חֲרִי כִּי מַגִּיד לָהּ שָׁרְשׁוֹ כִּי הוּא זֶה, וְעָשָׂו עַל פִּי יִצְחָק כְּאָמְרוֹ (בראשית כז:מ) ״וְעַל חַרְבְּךָ״, פֵּרוּשׁ, שֶׁאַתָּה מֵאוֹתָהּ בְּחִינָה.

וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה חִבַּת הַקֹּדֶשׁ הוּא אֲדוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְנַהֵג עִם הָעַמִּים בְּסֵדֶר זֶה, לְהַקְדִּים לְכָל אֶחָד מֵהֶם מִצְוָה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעֲנָה כְּנֶגְדָּהּ, כִּי אוּלַי שֶׁיְּדַע שֶׁיְּקַבְּלוּ כֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם טַעֲנָה כְּנֶגְדָּהּ, וְנִתְחַכֵּם בָּרוּךְ הוּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְלוּ שָׂכָר עַל קַבָּלַת מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁאֵין לָהֶם עָלֶיהָ מַעֲנֶה, וּפָתַח דְּבָרָיו לָהֶם רוֹמְמוֹת אֵל לְהַשְׁמִידָם מִנַּחֲלַת שַׁדַּי וּבָחַר לוֹ יָהּ לְעַמּוֹ סְגֻלָּה. וְהִנֵּה דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה** הוּא גְּזֵרַת הַפָּסוּק, וּכְפִי זֶה טַעַם אָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת רָא״ו, לְתוֹסֶפֶת שָׂכָר מִלְּבַד שְׁאָר פְּרָטֵי הַמַּשָּׂג מֵהַמַּעֲלוֹת עוֹד לָכֶם שֶׁתִּהְיוּ סְגֻלָּה כַּנִּזְכָּר, וְלֹא הֶצְרֵךְ לְהַזְכִּירָם כִּי מוּבָנִים מִמַּשְׁמָעוּת תּוֹסֶפֶת רָא״ו שֶׁל ״וְהָיִיתֶם״ וְגוֹ׳. עוֹד יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת רָא״ו לִרְמֹז עִנְיָן אַחֵר, וְהוּא כִּי לֹא יִטְעֶה לְבָבָם לַחְשֹׁב כִּי הוּא הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא חָס וְשָׁלוֹם צָרִיךְ לָהֶם לְשׁוּם דָּבָר, לֹא כֵן הוּא אֶלָּא סְגֻלָּה כַּמְּלָכִים שֶׁחֲפֵצִים בְּדִבֵּר סְגֻלָּה שֶׁהוּא כְּלִי יָקָר הֲגַם שֶׁאֵין לָהֶם צֹרֶךְ בּוֹ, גַּם אַתֶּם תִּהְיוּ לִי אֶבֶן יְקָרָה בְּעֵרֶךְ כָּל הָעַמִּים, וְלֹא שֶׁהַדָּבָר הוּא אֶצְלִי לְצֹרֶךְ, **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ** פֵּרוּשׁ, וּמֵעַתָּה לֹא יַצְדִּיק לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לִי צֹרֶךְ בַּדָּבָר, וּכְאָמְרוֹ (איוב לה,ז) ״אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ״, כִּי הַכֹּל שֶׁלּוֹ יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְמוֹז לְמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו,א) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְזוֹ הִיא סְגוּלָתָן מִכָּל הָעַמִּים שֶׁלֹּא פָּסְקָה זוּהֲמָתָן.

עוֹד יִרְמֹז סֵתֶר עֶלְיוֹן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה נִתְפַּזְּרוּ בָּעוֹלָם, וְאֵין מְצִיאוּת לָהֶם לְהִתְבָּרֵר זוּלַת בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, וּבְיוֹתֵר בְּאֶמְצָעוּת עֶסֶק הַתּוֹרָה שֶׁהִיא כְּאֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת נִיצוֹצֶיהָ בְּמָקוֹם שֶׁהֵם, וְאוֹתָם נִצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה גַּם לָהֶם יִקָּרֵא סְגֻלָּה. וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיִיתֶם**, קְרִינָן בֵּיהּ ״וְהוּיִתֶם״, פֵּרוּשׁ בְּהֵ״א מְלֵאפוּ״ם, כִּי הֵם יִהְיוּ חֶוְיַת סְגֻלָּה **מִכָּל הָעַמִּים** אֲשֶׁר נָפוֹצוּ שָׁם בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כַּמָּה פְּעָמִים הַדְּבָרִים בְּמַעֲשֶׂה מִצְרַיִם. וְאָמְרוֹ **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, כָּאן רָמַז שֶׁיֵּשׁ לוֹ סְגֻלָּה מְפֻאֶרֶת בְּכָל הָאָרֶץ, וְזֶה טַעַם פִּזּוּר יִשְׂרָאֵל בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, לְחַזֵּר אַחַר הַסְּגֻלָּה שֶׁהִיא אֲבֻדָתָם. וְהִנֵּה זוּלַת עֲוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ יְכוֹלִים הַשָּׁנִים הַדָּבָר בְּלֹא פִּזּוּר בָּעוֹלָם, אֶלָּא בְּכֹחַ עֹצֶם תּוֹרָתָם הָיוּ מוֹלְכִים בְּכָל הָעוֹלָם וְשׁוֹאֲבִים כָּל בְּחִינוֹת הַקְּדוּשׁוֹת מִכָּל מָקוֹם שֶׁהֵם, וּבְאֶמְצָעוּת הַחֵטְא תָּשׁ כֹּחָם וּצְרִיכִין לָרֶדֶת שָׁפָּה לְבָרֵר הַטּוֹב הַהוּא.

ו **וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״וְאַתֶּם״, כֵּיוָן שֶׁעַד עַתָּה לָהֶם הָיָה מְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן חוֹזְרִים הַדְּבָרִים, וְלָהֶיוֹת שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲשָׂאָם סְגֻלָּה, אִם כֵּן יֹאמַר מֹשֶׁה כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ עוֹד בֵּינָם לְבֵין יִשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר **וְאַתֶּם**, פֵּרוּשׁ אַתָּה וְאָחִיךָ **תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים** כְּנֶגֶד אַהֲרֹן, **וְגוֹי קָדוֹשׁ** כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וּמִשְׁפַּחְתּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר ח:יז-יח) ״הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי וָאֶקַּח אֶת הַלְוִיִּם״ וְגוֹ׳.

או יִרְצֶה לוֹמַר לָהֶם כִּי מַעֲתָּה יִהְיוּ הֵם בִּבְחִינַת פָּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, כִּי לְמַעְלָה יֵשׁ לְהָאֲדוֹן מְשָׁרְתָיו וּמְשַׁמְּשִׁים לְפָנָיו בַּמָּרוֹם וְלָהֶם יִקָּרֵא כֹּהֲנִים, גַּם יֵשׁ לְפָנָיו צָבָא רָב הַנִּקְרָא קָדוֹשׁ דִּכְתִיב (דניאל ח:יג) ״אֶחָד קָדוֹשׁ״, וְאָמַר ה׳ כִּי אוֹתָם יַעֲשֶׂה ה׳ בִּמְקוֹם כֹּהֲנִים וּקְדוֹשִׁים הָעֶלְיוֹנִים, וְכֵן הָיָה שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ בַּיִת לִשְׁכּוֹן בְּתוֹכֵנוּ וּבָחַר מִמֶּנּוּ כֹּהֲנִים וְצִוָּה לָנוּ (ויקרא יא:מד) ״וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים״. וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **וְאַתֶּם** חוֹזֵר הַדָּבָר לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, וְהֶצְרֵךְ לוֹמַר תִּבַּת **וְאַתֶּם**, לְבַל יַחְשְׁבוּ כִּי דְּבָרָיו לָהֶם עַל הֶעָתִיד לָבֹא בַּעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ אַחַר הַפְּרֵדָה מֵהַגּוּף יַשִּׂיג הָרוּחָנִיּוּת מַעֲלוֹת הַסְּדוּרוֹת, אֲבָל בַּחַיִּים חִיּוּתוֹ תַּרְחִיק הַדַּעַת הַשָּׁגָה זוֹ, לָזֶה אָמַר **וְאַתֶּם** פֵּרוּשׁ, אַתֶּם בְּעַצְמְכֶם בַּעֲלֵי גְּוִיָּה תַּשִּׂיגוּ מַעֲלָה זוֹ. וּמְצִינוּ שֶׁהַצַּדִּיקִים הַשִּׂיגוּ מַעֲלָה זוֹ שֶׁנִּקְרְאִים מַלְאָכִים וּקְדוֹשִׁים, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה תִּגְדַּל וְתַעֲלֶה מַעֲלַת הָאָדָם עַד אֵין קֵץ לְמַעְלָה מֵהַמַּלְאָכִים (סנהדרין צג,א), וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה׳ בָּחַר לְיוֹתֵר מַעֲלָה לִקְדֻשַּׁת מָקוֹם כְּבוֹדוֹ עִם יִשְׂרָאֵל, הָא לָמַדְתָּ כִּי הֵם לְמַעְלָה מֵהֶם כִּי מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְכוּ׳.

עוֹד יִרְמֹז לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וְהִיִּיתֶם לִי סְגֻלָּה״, שֶׁיִּרְמֹז לְבֵרוּרֵי נִיצוֹצוֹת הַקְּדֻשָּׁה, אָמְרוֹ **וְאַתֶּם** וְגוֹ׳, לְהַגְדִּיל מַעֲלַת הַמְּבֻרָר מֵהַמִּתְבָּרֵר, כִּי הַמְּבֻרָר יִהְיֶה מַמְלֶכֶת שֶׁל כֹּהֲנִים וְשֶׁל גּוֹי קָדוֹשׁ, שֶׁהֵם שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה הַמִּתְבָּרְרִים כַּנִּזְכָּר. וְחִלְקָם לִשְׁנֵי חֲלָקִים, כִּי יֵשׁ בַּנִּבְרָרִים הַדְּרָגוֹת עֶלְיוֹנִים וְהַדְּרָגוֹת

קְטַנִּים כְּפִי בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי בְּחִינַת מַלְכוּת יֵשׁ לָהֶם עַל הַמִּתְבָּרְרִים. וְצֵא וּלְמַד מִמֹּשֶׁה, כִּי לְצַד שֶׁהוֹצִיא יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָנָה מַלְכוּת עֲלֵיהֶם.

אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּסָמוּךְ בְּפָסוּק "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" וְגוֹ' חוֹזֶרֶת עֲלֵיכֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כִּי הַמַּעֲלוֹת לָהֶם הֵנָּה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁחוֹזֶרֶת עַל מֹשֶׁה, יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים** וְגוֹ' שֶׁלֹּא יוֹסִיף עֲלֵיהֶם. וְאִם תֹּאמַר פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יוֹסִיף עֲלֵיהֶם, וְאִם יֵשׁ לְחָשְׁדוֹ חָס וְשָׁלוֹם לָמָּה לֹא צִוָּה לוֹ בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹות שֶׁשָּׁלָחוֹ עַד עַתָּה?

אֲבָל הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁצִּוָּה לוֹ שֶׁלֹּא יְפָרֵשׁ דִּבְרֵי ה' לְיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא יֹאמַר הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵם. וְטַעַם הַבּוֹרֵא, לֶהֱיוֹת שֶׁדִּקְדּוּק בִּדְבָרָיו עִנְיַן הַיִּרְאָה וְעִנְיַן הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּם בְּפָסוּק (שמות יט:ג) "כֹּה תֹאמַר", וְחָשׁ הַבּוֹרֵא לְמֹשֶׁה שֶׁאֻמַּר שֶׁיְּדַבֵּר דִּבְרֵי ה' לָהֶם יָבֹא לְבָאֵר הַדְּבָרִים לְהוֹסִיף זֵרוּז מֵעַצְמוֹ לְהַכְנִיס מוֹרָאוֹ בְּלֵב יִשְׂרָאֵל אוֹ לְהַפְלִיג בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא, לָזֶה אָמַר אֵלָיו אַל תְּדַבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה זוּלַת **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, כִּי אִם יֹאמַר מֹשֶׁה דִּבְרֵי יִרְאָה יָבוֹאוּ לַעֲשׂוֹת מִצַּד הַיִּרְאָה, וַה' לֹא כֵן יָעַץ וְלֹא הִזְכִּיר הַיִּרְאָה אֶלָּא כְּמִי שֶׁמּוֹסִיף תַּבְלִין בְּתַבְשִׁיל לְהוֹסִיף בּוֹ טַעַם עֶרֶב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם שֶׁהוּא לְבַל יְזַלְזֵל אָדָם בְּאֵיזֶה זְמַן בְּאֵיזֶה פְּרָט בְּאָמְרוֹ כִּי לֹא יַקְפִּיד הָאוֹהֵב, אֲבָל כָּל עִקַּר הֶעֱבוֹדָה צְרִיכָה בְּאַהֲבָה, וְנִמְצָא דִּבְרֵי מֹשֶׁה מַפְסִיד חָס וְשָׁלוֹם הַכַּוָּנָה.

עוֹד נִרְאֶה כִּי רָצָה ה' לְנַסּוֹתָם, וְשֹׁעֵר דְּבָרִים הַמַּפְסִיקִים לָהֶם מֵהַמּוּתָר וּמֵהָאַהֲבָה לְצֹרֶךְ קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְאִם לֹא תָּדוּן נַפְשָׁם בְּשָׁמְעָם דְּבָרִים אֵלּוּ – זֶה יַגִּיד כִּי רְחוֹקִים הֵם מִטּוֹהַר לֵב. לָזֶה אִם יוֹסִיף מֹשֶׁה לְדַבֵּר דְּבָרִים רַבִּים, בֵּין בִּבְחִינַת הַיִּרְאָה בֵּין בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה, הֲגַם שֶׁיֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ שֶׁהֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ – הֲרֵי הוּא מַפְסִיד כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא בְּנִסְיוֹנוֹ, הֲגַם שֶׁיְּקַבְּלוּ, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי רְצוּיוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא הַסּוֹבֵב. גַּם יֵשׁ בָּזֶה פְּחִיתוּת חִבַּת הַתּוֹרָה וְשֶׁבַח בֵּית אָבִיהָ הָאֵל הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּה ה' לְבַל יוֹסִיף לְדַבֵּר אֲפִלּוּ מִפִּי עַצְמוֹ דָּבָר, וְהָבֵן:

ז **וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם.** הִנֵּה נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בִּשְׁלִיחוּתוֹ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּהִתְבּוֹנְנוּת, כִּי יָרֵא וּפָחַד לְבָבוֹ דִּלְמָא תֶּאֱרַע תַּקָּלָה בַּדָּבָר שֶׁהוּא תַּכְלִית הַכֹּל וְעִקַּר הָעוֹלָם, וּכְבָר אֲחָזוּ חֲבָלִים לָאָרֶץ שֶׁמָּא חָס וְשָׁלוֹם לֹא יְקַבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, וְנִתְחַכֵּם עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְלֹא דִּבֵּר לְכָלְלוּת הָעָם עַד שֶׁקָּרָא לַזְּקֵנִים וְהוֹשִׁיבָם לְפָנָיו וְכָל יִשְׂרָאֵל יַחַד שׁוֹמְעִים דִּבְרֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא שֶׁהִקְפִּיל הַדְּבָרִים לִפְנֵי הַזְּקֵנִים, וְהוֹעִיל בָּזֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַתְחִילוּ לְהָשִׁיב לְמֹשֶׁה אֶלָּא הַזְּקֵנִים וְלֹא כְּלָלוּת הָעָם, כִּי חָשׁ דִּלְמָא חָס וְשָׁלוֹם יַעֲנוּ מֵהָעָם תְּשׁוּבָה שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַזְּקֵנִים מֻבְטָח הוּא בָּהֶם שֶׁתְּשׁוּבָתָם תִּהְיֶה כַּהֹגֶן, וְאַחַר שֶׁיָּשִׁיבוּ הַזְּקֵנִים כַּהֹגֶן הָעָם יִטּוּ אַחֲרֵיהֶם, וְלוּ יִהְיֶה כִּי יִקְהוּ שִׁנֵּיהֶם חָס וְשָׁלוֹם, כָּל זָקֵן וְזָקֵן יְדַבֵּר לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. וְאוּלַי כִּי בְּנֵי אֵל חַי נוֹדְעָה לָהֶם הִתְחַכְּמוּת מֹשֶׁה כִּי חָשׁ לְמֵיאוּן חָס וְשָׁלוֹם וְהוֹצִיאוּ עַצְמָם מֵהַחֶשֶׁךְ וְלֹא הִנִּיחוּ לַזְּקֵנִים לְהָשִׁיב תְּחִלָּה, וְעָנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו, כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה מַדַּעְתֵּנוּ הַשְׁלֵמָה וּבִרְצוֹנֵנוּ הַפָּשׁוּט, וְלֹא קָדְמָה תְּשׁוּבַת הַזְּקֵנִים לִתְשׁוּבַת כָּל עַם ה'. וְהִנֵּה הֶרְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִצָּם אַחְדוּתָם וְהַשְׁוָאַת רְצוֹנָם בֵּאלֹהֵינוּ, כִּי שִׁשִּׁים רִבּוֹא אָמְרוּ בְּהַשְׁוָאָה דִּבּוּר אֶחָד כְּאָמְרוֹ "יַחְדָּו", וְלֹא נִתְאַחֵר אֶחָד מֵהֶם וְלֹא קָדַם אֶחָד לַחֲבֵרוֹ וְלֹא שִׁנָּה אֶחָד מֵהֶם לְהָשִׁיב בְּנֹסַח אַחֵר, אַשְׁרֵי עוֹלָם שֶׁאָמָּה זוֹ בְּתוֹכוֹ. וּבָזֶה יֻיַּשַּׁב מַאֲמַר הַנָּבִיא (ירמיה ב:ב) "כֹּה אָמַר ה' זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ", פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "כְּלוּלֹתָיִךְ" הוּא תְּשׁוּבָתָם שֶׁעָנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו שֶׁעָשׂוּ שְׁתֵּי כְּלָלִיּוֹת בָּאַהֲבָה: הָא' תְּשׁוּבָה כַּהֹגֶן מִכֻּלָּם וְאֵין גַּם אֶחָד שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה בַּדָּבָר, ב' שֶׁהֵשִׁוּוּ יַחַד בְּקוֹל הַתְּשׁוּבָה וּבִלְשׁוֹן הַתְּשׁוּבָה עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתַבְנוּ.

אֵת כָּל וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל** שֶׁלֹּא שִׁנָּה מֵהוֹדָעַת כֹּל בְּלֹא מִגְרַעַת, וְאָמְרוֹ **הָאָלָה** שֶׁלֹּא הוֹסִיף לְדַבֵּר דָּבָר כְּמַאֲמַר ה' אֵלָיו (שמות יט:ו) אֶלָּא הַדְּבָרִים.

ח **וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה.** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן חֲזָרָה, כִּי מִלְּבַד מַה שֶּׁקָּדְמָה הַיְדִיעָה לַבּוֹרֵא מִתְּשׁוּבַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הוּא יוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת בְּכָלְיוֹת הָאָדָם וּמִכָּל שֶׁכֵּן הַנִּגְלוֹת, עוֹד הֶחְזִיר הַדְּבָרִים פַּעַם שְׁנִיָּה, וְהַטַּעַם הוּא לִשְׁבַּח הַתְּשׁוּבָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ. אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה "הַחְזֵר לִי תְּשׁוּבָה", לָזֶה אָמַר **וַיָּשֶׁב** פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד הַתְּשׁוּבָה שֶׁאָמַר לוֹ ה' "הַשִׁיבֵנִי" וְכוּ' הוּא שֶׁעָשָׂה, כִּי זוּלַת זֶה מִי יַגִּיד לִפְנֵי יוֹדֵעַ כֹּל בָּרוּךְ הוּא.

אֶת דִּבְרֵי הָעָם וְגוֹ'. אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁהֵשִׁיב שֶׁקִּבְּלוּ לַעֲשׂוֹת, אֶלָּא הֵשִׁיב לַה' אֹפֶן סֵדֶר הַתְּשׁוּבָה שֶׁעָנוּ כֻּלָּם יַחְדָּיו, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְלֹא לְהוֹדָעָה אֶלָּא נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְפָאֵר לְרוֹמֵם עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כַּמָּה בְּחִינוֹת טוֹבוֹת אֲשֶׁר תַּגִּיד אֹפֶן הַתְּשׁוּבָה, וְלָזֶה הֶחְזִיר מֹשֶׁה הַדְּבָרִים לִפְנֵי ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים א יז:כא) "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד".

ט **הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ וְגוֹ'.** אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי לְצַד שֶׁהָיָה ה' רָגִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים, לָזֶה אָמַר אֵלָיו שֶׁיְּדַבֵּר עִמּוֹ בְּאֹפֶן אַחֵר, דְּהַיְנוּ **בְּעַב הֶעָנָן**, וְלֹא יִהְיֶה הַדִּבּוּר כָּל כָּךְ רוּחָנִי כְּרָגִילוּת הַקּוֹדֶם. וְנָתַן הַטַּעַם **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם** כְּשֶׁיְּדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, וְאִם יְדַבֵּר כַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן בַּאסְפַּקְלַרְיָא הַמְאִירָה אֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ הַדְּבָרִים לְעֹצֶם רוּחָנִיּוּתָם, וַה' חָפֵץ שֶׁיִּשְׁמִיעַ הַמַּאֲמָרִים לְיִשְׂרָאֵל. וְאָמַר לוֹ שֶׁמִּלְבַד תַּכְלִית זֶה שֶׁיִּשְׁמַע הָעָם הַמְּצָוָה מִפִּי הַבּוֹרֵא וְיֵשׁ בָּזֶה חִזּוּק הֶאֱמוּנָה בְּלִבָּם, עוֹד יֵשׁ תּוֹעֶלֶת שֶׁיַּאֲמִינוּ בְּמֹשֶׁה לְעוֹלָם בִּשְׁאָר מִצְוֹות כְּשֶׁיְּצַוֶּה אוֹתָם עַל פִּי ה'. וְנִתְכַּוֵּן ה' בָּזֶה גַּם כֵּן לְרָצוֹת מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יַקְפִּיד עַל הַמְעָטַת כְּבוֹדוֹ מֵאֹפֶן הַדִּבּוּר הָרָגִיל.

יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם. פֵּרוּשׁ ״לְעוֹלָם״ – לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים יַאֲמִינוּ בְּאֶמְצָעוּתְךָ בְּכָל הַנְּבִיאִים, עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ח׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל נָבִיא שֶׁיַּעֲמֹד אַחַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אֵין אָנוּ מַאֲמִינִים בּוֹ מִפְּנֵי הָאוֹת וְכוּ׳ אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּצְוָה שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה וְאָמַר אִם נָתַן אוֹת אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן, עַד כָּאן. וְכָתַב עוֹד שָׁם כִּי אֱמוּנַת מֹשֶׁה לֹא הָיְתָה לְצַד הַמּוֹפְתִים וְכוּ׳ אֶלָּא לְצַד שֶׁשָּׁמְעוּ בְּדַבֵּר ה׳ עִמּוֹ וְהֵם עֵדִים בַּאֲמִתּוּת נְבוּאָתוֹ. וְעַל פִּי הַדְּבָרִים יָכְלְנוּ לְפָרֵשׁ **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם** – טַעַם אָמְרוֹ ״לְעוֹלָם״ רָמַז גַּם עַל שְׁאָר נְבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרָיו לְעוֹלָם, כְּשֶׁיָּבֹא גַּם כֵּן נָבִיא לָהֶם שָׁלוּחַ מִמֶּנִּי יַצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ, כִּי הָאוֹתוֹת שֶׁיַּעֲשׂוּ לֹא יַאֲמִתוּ הַנְּבוּאָה אֶלָּא בְּמִצְוַת ה׳ עַל אֱמוּנָתָם, וְזוּלַת הַבְּחִנָה זוֹ גַּם הַמִּצְוָה בְּמִצְוָה זוֹ יֵשׁ בּוֹ פְּקֻפּוּק כְּשֶׁתִּהְיֶה אֱמוּנָתוֹ עַל פִּי הָאוֹתוֹת זוּלַת כְּשֶׁיִּשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָתֵת לֵב בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ״ם, אֵיךְ יִצְדַּק לוֹמַר שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ בְּמֹשֶׁה, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות י״ד, ל״א) ״וַיַּאֲמִינוּ בַּה׳ וּבְמֹשֶׁה״ וְגוֹ׳, כִּי מוֹפְתָיו וְאוֹתוֹתָיו מֻפְלָאִים הֵם, וּמַה גַּם מַעֲשֶׂה קְרִיעַת יַם סוּף הוּא דָּבָר מַבְהִיל וּבוֹ יַצְדִּיקוּ וְיַכְרִיחוּ הֶאֱמוּנָה. הֵן אֱמֶת כִּי בִּשְׁאָר נְבִיאִים, לְצַד שֶׁאֵין צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹת חֲזָקִים וּגְדוֹלִים כְּאוֹתוֹת מֹשֶׁה, לָזֶה צְרִיכִין אָנוּ לְחַזֵּק אֱמוּנַת נְבוּאָתָם עַל פִּי מַאֲמַר ה׳ אֲשֶׁר צִוָּה לִשְׁמֹעַ לוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה. וּמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם שָׁם כִּי אוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה לֹא הָיוּ כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ אֶלָּא לְצָרְכֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ׳ כָּאָמוּר שָׁם, סוֹף כָּל סוֹף יִשְׁתַּמֵּעַ הָאֱמֶת מֵעַצְמוֹ כִּי מֹשֶׁה אֱמֶת.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֹשֶׁה הָיְתָה שֶׁהוּא עֶבֶד ה׳ וַה׳ חָפֵץ בּוֹ וְעוֹשֶׂה תְּפִלָּתוֹ וּרְצוֹנוֹ, אַךְ לֹא הֶאֱמִינוּ שֶׁהָיָה ה׳ מְדַבֵּר עִמּוֹ, כִּי יֵשׁ סְבָרָא מֵחַכְמֵי אֻמּוֹת שֶׁמּוֹכִיחִים בְּהַרְבֵּה הוֹכָחוֹת כְּפִי פִילוֹסוֹפְיוּתָם כִּי מִן הָאִי אֶפְשָׁרְיוּת שֶׁיְּדַבֵּר ה׳ עִם אָדָם וָחָי, וְאֵלֶּה יַצְדִּיקוּ כִּי ה׳ יִשְׁמַע וְיַעֲנֶה וְיֹאהַב לַחֲבִיבָיו וְיַעֲשֶׂה רְצוֹנָם. וּלְצַד שֶׁיֵּשׁ סְבָרָא זוֹ בָּעוֹלָם נוֹכַל לוֹמַר כִּי הֲגַם שֶׁהֶאֱמִינוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, פֵּרוּשׁ שֶׁהוּא עֶבֶד ה׳ וְיִשְׁמַע ה׳ תְּפִלָּתוֹ וְיַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, אֲבָל לֹא מִפְּנֵי זֶה יַצְדִּיקוּ כִּי יְדַבֵּר ה׳, וְיִשָּׁנֵהּ עֲדַיִן לַחֲשָׁשַׁת פִּילוֹסוֹפֵי הָאֻמּוֹת. לָזֶה אָמַר ה׳ אֵלָיו **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**, וּבָזֶה יַצְדִּיקוּ כִּי יְדַבֵּר ה׳ עִם הָאָדָם וָחָי.

וְאָמְרוֹ **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ**, פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּתְךָ יַאֲמִינוּ בַּנָּבִיא אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם תַּחְתֶּיךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר לְעוֹלָם, כִּי תִּפְקַע מֵהֶם טַעֲנַת סְבָרָא זוֹ. אוֹ יִרְצֶה אָמְרוֹ **בְּךָ** בְּאֶמְצָעוּת נְבוּאָתְךָ, כְּשֶׁיְּצַדִּיקוּהָ כְּשֶׁתְּצַוֶּה לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְעוּן לַנָּבִיא עַל פִּי אוֹת, יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם לְכָל נָבִיא וְנָבִיא, אֲבָל זוּלַת הַצְדָּקַת נְבוּאָתְךָ לֹא יוֹעִיל הָאוֹת לְהַאֲמִין בַּנָּבִיא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ״ם. אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי בְּרֵיתָא בַּמְּכִילְתָּא וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״גַּם בְּךָ״ – גַּם בַּנְּבִיאִים שֶׁאַחֲרֶיךָ, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, וּכְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי תָּבִין כַּוָּנַת דִּבְרֵיהֶם.

וְהִנֵּה בִּשְׁמוֹעַ הָעָם דִּבְרֵי ה׳, הִצְדִּיקוּ כֻּלָּם יַחַד כִּי יְדַבֵּר ה׳ עִם הָאָדָם וָחָי, וּכְמוֹ שֶׁהִגִּידוּ בְּפִיהֶם וְאָמְרוּ (דברים ה:כא): ״הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר ה׳ עִם הָאָדָם וָחָי״, וְהֵם עֵדֵי ה׳ בַּדָּבָר וְנִכְוָבָה דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים בִּרְאָיָה בְּרוּרָה. וְגַם הִכִּירוּ מַעֲלַת הַנָּבִיא מֹשֶׁה בְּמֹשֶׁה שֶׁנִּשְׁאוֹ ה׳ בִּנְבוּאָתוֹ, דִּכְתִיב (שמות יט:יט): ״מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל״, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּבָּתוּב (מכילתא יתרו), יְיַשֵּׁן שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

וַיֹּגֶד מֹשֶׁה וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁהִגִּיד שֶׁהִסְכִּימוּ לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי ה׳ מִפִּיו כְּמַאֲמַר ה׳ ״בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם״ וְגוֹ׳, אוֹ שֶׁאֵין צָרִיךְ עוֹד אוֹת לְהַאֲמִין בְּמֹשֶׁה שֶׁכְּבָר הֶאֱמִינוּ בְּמֹשֶׁה כִּי הוּא נָבִיא. וּמְכֻוָּן הַהַגָּדָה הִיא לְמוּד זְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל לְבַד, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַהַגָּדָה הִיא שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנֵנוּ בְּמֹשֶׁה כִּי הוּא נָבִיא. וּמִכֻּוָּן הַהַגָּדָה הִיא לְמוּד זְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל לְבַד, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַהַגָּדָה הִיא שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנֵנוּ לִשְׁמֹעַ מִפִּי ה׳, וּלְמַאן דְּאָמַר לִרְאוֹת אֶת מַלְכֵּנוּ יְדַיֵּק לְשׁוֹן הַגָּדָה שֶׁהֵם דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁיְּבַקֵּשׁ עֶבֶד לִשְׁמֹעַ קוֹל אֱלֹהָיו אוֹ לִרְאוֹת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ. וַהֲגַם כִּי מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה׳ ״בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם״ לֹא אָמַר שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּהֶם אֶלָּא בְּדַבְּרוֹ עִם מֹשֶׁה יִשְׁמְעוּ הֵם, וּבַקָּשָׁתָם הָיְתָה שֶׁיְּדַבֵּר ה׳ עִמָּהֶם. וְטַעַם הַהַגָּדָה, הֲגַם שֶׁלֹּא יִכָּחֵד מִמֶּנּוּ דָּבָר, הוּא לַהֲשִׁיבוֹ עַל שְׁאֵלָתָם. וּמָצִינוּ לוֹ שֶׁהֵשִׁיב תֵּכֶף וּמִיָּד ״לֵךְ אֶל הָעָם וְקַדַּשְׁתָּם״ וְגוֹ׳:

יב וְהַגַּבְלְתָּ וְגוֹ׳. נִרְאֶה שֶׁאֵין מִצְוַת הַגְבָּלָה זוֹ אֶלָּא לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְאַף עַל פִּי כֵן הִקְדִּימָהּ מֵעַתָּה כְּדֵי שֶׁיִּנָּהֲגוּ בּוֹ כָּבוֹד מֵעַכְשָׁיו, גַּם יַרְגִּילוּ עַצְמָם לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ בִּשְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְאֵין לוֹמַר שֶׁיִּנָּהֵג חִיּוּב הַנְּגִיעָה בָּהָר מִיּוֹם צִוּוּיוֹ, זֶה אֵינוֹ, כִּי הוּא דָּבָר רָחוֹק שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ הָהָר וְיִתְחַיְּבוּ עָלָיו קֹדֶם רֶדֶת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וְכֵן מַשְׁמַע מִמַּתְנִיתָא בְּסִפְרֵי (מכילתא כד) כִּי לֹא הִתְחִיל הַחִיּוּב אֶלָּא מִיּוֹם שְׁלִישִׁי.

יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁלְּצַד חֻרְדָּתָם פָּחֲדוּ מִן הָהָר, וְהוֹצִיאָם מֹשֶׁה וְהֶעֱמִידָם בְּתַחְתִּית הָהָר לְקַבֵּל הַתּוֹרָה מֵעוֹמֵד.

יח עָשַׁן כֻּלּוֹ. פֵּרוּשׁ, שֶׁשָּׁלַט הָאֵשׁ בְּגוּפוֹ שֶׁל הַר וְנִשְׂרְפוּ אֲבָנָיו כְּמִשְׁפַּט הַכִּבְשָׁן אֲשֶׁר יִשְׂרְפוּ בּוֹ הָאֲבָנִים לַעֲשׂוֹת סִיד, וּמַעֲתָּה אַבְנֵי סִינַי נַעֲשׂוּ סִיד. וְאָמְרוֹ **וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר**, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הָאֲבָנִים כְּשֶׁשּׁוֹלֵט בָּהֶם אֵשׁ בַּכִּבְשָׁן יִתְזַעְזְעוּ וַיִּשְׁמִיעוּ קוֹל חֲרָדָה:

יט מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר לִפְנֵי ה׳ דִּבְרֵי שִׁיר וְשֶׁבַח כְּמִקֻּבָּל פְּנֵי מֶלֶךְ הַגָּדוֹל בָּרוּךְ הוּא, **וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל** פֵּרוּשׁ בְּקוֹל הָאָמוּר בְּסָמוּךְ שֶׁהוּא קוֹל הַשּׁוֹפָר כְּמוֹ שֶׁמִּתְרַצֶּה בִּדְבָרָיו. אוֹ יֹאמַר **יַעֲנֶנּוּ** לְמַה שֶׁהָיָה מְדַבֵּר לוֹ, וְאָמְרוֹ **בְקוֹל** פֵּרוּשׁ בְּקוֹל גָּדוֹל, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁבָּזֶה יַצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ. וְרוֹאֲנִי כִּי יֵשׁ בָּזֶה תּוֹסֶפֶת הַדְרָנָה, כִּי הָיָה ה׳ עוֹנֶה לְדִבְרֵי מֹשֶׁה, וְזֶה יוֹתֵר מַעֲלָה מִמַּה שֶׁהָיָה ה׳ מְדַבֵּר

תְּחִלָּה וְיַעֲנֵהוּ מֹשֶׁה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מכילתא) שֶׁיְּכִוֵּן עַל הַדִּבְּרוֹת שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּי מֹשֶׁה שֶׁהָיָה ה׳ מַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְכוּ׳, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ׳.

כ וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוכה ה.), לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה. וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, כֵּינָן שֶׁהַגְּבוֹהַּ הוּא עֲשָׂרָה מֵהָהָר, פְּשִׁיטָא שֶׁאֲפִלּוּ לְרֹאשׁוֹ לֹא הִגִּיעַ. וְאוּלַי כִּי בָא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יֵרָדָה שְׁכִינָה לְצִדְדֵי הָהָר וַאֲפִלּוּ לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה, הֲגַם שְׁמָצִינוּ לוֹ שֶׁאֲפִלּוּ בַּמְּקוֹמוֹת הַנְּמוּכִים יָרְדָה שְׁכִינָה כָּל שֶׁיֵּשׁ מִמֶּנּוּ לָאָרֶץ עֲשָׂרָה טְפָחִים, וְצֵא וּלְמַד מֵהַמִּשְׁכָּן בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן שָׁם כְּבוֹד ה׳, כָּאן בָּהָר לֹא יָרַד אֶלָּא עַל רֹאשׁ הָהָר, וְלָזֶה מָצָא מֹשֶׁה עֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר, וּכְאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ: ״וַיִּקְרָא ה׳ לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר״.

וְצָרִיךְ לְיַשֵּׁב עֲדַיִן לָמָּה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״וַיֵּרֶד ה׳ עַל רֹאשׁ הַר סִינַי״. וְאוּלַי שֶׁחָשׁ לְטָעוּת בְּכַוָּנַת דְּבָרָיו, כִּי לְעוֹלָם יָרַד עַל כְּלָלוּת הַר סִינַי רֹאשׁוֹ וּצְדָדָיו, וְאָמְרוֹ ״עַל רֹאשׁ״ לְצַד שֶׁלֹּא הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ מַמָּשׁ עַל הָהָר בִּבְחִינַת כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק מֵהָהָר, יִקָּרֵא מָקוֹם שְׁכִינַת ה׳ שָׁמָּה רֹאשׁ, לֶהֱיוֹתוֹ עֶלְיוֹן מִמֶּנּוּ, וְהָבֵן. לָזֶה אָמַר בְּסֵדֶר זֶה **וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי** לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה, וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְהוֹדִיעַ מָקוֹם שֶׁיָּרַד שָׁמָּה שֶׁהוּא **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, וְהָבֵן:

עוֹד יְרֻצֶּה עַל פִּי דִּבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא פ״ט): כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר ״מִן הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳, מְלַמֵּד שֶׁהִרְכִּין הַשֵּׁם שָׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים וְכוּ׳ וְהִצִּיעָן עַל גַּבֵּי הָהָר וְדִבֵּר עִמָּהֶם, עַד כָּאן. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיֵּרֶד ה׳ עַל** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לֹא יָרַד מַמָּשׁ אֶלָּא לְמַעְלָה, כָּרְמוּז בְּתֵיבַת ״עַל״, וְשָׁמָּיו מָקוֹם מַצָּבוֹ הָיוּ נוֹגְעִים אֶל רֹאשׁ הָהָר.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיָּרַד ה׳, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהִתְחִיל לְהוֹרִיד שְׁכִינָתוֹ, רָעַשׁ הָהָר וְעָלָה לְקֶרְאתוֹ כְּעֶבֶד רָץ לִפְנֵי רַבּוֹ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיֵּרֶד ה׳**, וַעֲדַיִן לֹא גִּלָּה הַכָּתוּב לְאֵיזֶה מָקוֹם יָרַד, וְהוֹדִיעַ פְּעֻלַּת הָהָר הֲגַם הֱיוֹתוֹ דּוֹמֵם שֶׁנַּעֲשָׂה בַּעַל חַי וְעָלָה לְקִרְאתוֹ קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ עָדָיו, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְאֵיזֶה מָקוֹם יָרַד, וְאָמַר **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, הָא לָמַדְתָּ שֶׁעָלָה הָהָר קֹדֶם הַנְּעִיצַת שְׁכִינַת ה׳ אֶל רֹאשׁוֹ.

כא פֶּן יֶהֱרְסוּ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לְבַל יַחְשְׁבוּ בְּדַעְתָּם כִּי יִרְאוּ בְּרוּחַ הוּא הֲגַם שֶׁיְּמוּתוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים סג:ד) ״טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים״, וּמִיתָתָם זוֹ הִיא חַיּוּתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן יֶהֱרְסוּ**, פֵּרוּשׁ, יַסְכִּימוּ עַל הֲרִיסָתָם, **אֶל ה׳ לִרְאוֹת**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ אָמַר לִרְאוֹת אֶל ה׳. וְאָמְרוֹ **וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב**, פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה נְפִילָתָם נְפִילָה רַבָּה, מִלְּבַד שֶׁיְּמוּתוּ תִּהְיֶה לָהֶם נְפִילָה אַחַר נְפִילָה. אוֹ יִרְצֶה, כִּי לְצַד שֶׁאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ מְמַלֵּא הַמָּקוֹם, כְּשֶׁיָּבוֹאוּ לִרְאוֹת יִצְטָרֵךְ ה׳ לְסַלֵּק הָאוֹר הַהוּא לְבַל יַבִּיטוּ בּוֹ, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **פֶּן יֶהֱרְסוּ אֶל ה׳**, פֵּרוּשׁ, לְאוֹרוֹ לְסִבַּת רְאוֹתָם. וַהֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא יַשִּׂיגוּ לִרְאוֹת אִם יָבוֹאוּ לִרְאוֹת, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״פֶּן יִרְאוּ״ כִּי לֹא יַשִּׂיגוּהוּ כַּנִּזְכָּר, אֶלָּא הֵם יַחְשְׁבוּ בְּדַעְתָּם לִרְאוֹת. וְשֶׁמָּא תֹּאמַר אֵין כָּאן לֹא הַקְרָבַת הַתּוֹעֶלֶת וְלֹא נֶזֶק, לָזֶה אָמַר **וְנָפַל** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִרְאוּ, עוֹד לָהֶם הַקְרָבַת הַנֶּזֶק. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **רָב**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ יִהְיֶה הָרַב שֶׁבָּהֶם לֹא יֹאמַר שֶׁלֹּא אַקְפִּיד אֶלָּא עַל הֲמוֹן הָעָם, אֲבָל גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הָרְאוּיִים לְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה לֹא אַקְפִּיד, תַּלְמוּד לוֹמַר ״וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב״.

כב וְגַם הַכֹּהֲנִים. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מַעֲלַת קְרִיבָה אֶל מָקוֹם הַמְקֻדָּשׁ לַעֲבוֹד בְּבֵית ה׳ כַּאֲשֶׁר הָיָה מְקֻבָּל בְּיָדָם, אוֹ הַבְּכוֹרוֹת אוֹ מִזֶּרַע אַהֲרֹן, **יִתְקַדָּשׁוּ** פֵּרוּשׁ, לֹא תִּהְיֶה קְדֻשָּׁתָם מַגַּעַת עַד גְּדֵר זֶה וּצְרִיכִין הֵם לַחְשׁוֹב עַצְמָם בְּעֵרֶךְ מָקוֹם זֶה כְּאִלּוּ אֵין לָהֶם קְדֻשָּׁה כָּל עִקָּר. וְשִׁיעוּר תֵּיבַת ״יִתְקַדָּשׁוּ״ כְּשִׁיעוּר תֵּיבַת ״וְדִשָּׁנוּ״ (במדבר ד:יג). אוֹ יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) כִּי הִגְבִּיל הָהָר: עַד כָּאן מֹשֶׁה, עַד כָּאן גְּבוּל אַהֲרֹן, עַד כָּאן גְּבוּל הַכֹּהֲנִים. כְּפִי זֶה אָמְרוֹ **הַנִּגָּשִׁים אֶל ה׳** פֵּרוּשׁ, שְׁגִּבּוּלָם בָּהָר נִגָּשִׁים מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל, **יִתְקַדָּשׁוּ**, פֵּרוּשׁ, יַעַמְדוּ בִּקְדֻשָּׁתָם וְלֹא יוֹסִיפוּ לַעֲלוֹת עוֹד פֶּן וְגוֹ׳.

כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ׳ לֹא יוּכַל וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת תֹּכֶן מַשְׂמָעוּת עִנְיַן הַהֶפְרֵשׁ בֵּין מֹשֶׁה וּבֵין ה׳, כִּי ה׳ אָמַר לוֹ ״רֵד הָעֵד״ וְגוֹ׳ וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁכְּבָר צִוָּה קֹדֶם, וּמֹשֶׁה מַקְשֶׁה וְאוֹמֵר כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ וְדַי בְּמַה שֶּׁקֹּדֶם מֵהַצִּוּוּי וְהַהַתְרָאָה.

וְנִרְאֶה כִּי מִתְּחִלָּה צִוָּה ה׳ עַל יִשְׂרָאֵל לְבַל יַעֲלוּ וּלְבַל יִגְּעוּ בָּהָר בְּדֶרֶךְ כְּלָל, וּכְשֶׁחָזַר ה׳ לוֹמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְרָמַז לוֹ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מָקוֹם בָּהָר לַעֲמוֹד בּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ מֵאָמְרוֹ ״הַנִּגָּשִׁים אֶל ה׳ יִתְקַדָּשׁוּ״, חָשׁ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יָדוּנוּ בְּדִין זֶה דִּין דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל שֶׁלִּלְמֵד עַל הַכְּלָל יָצָא, וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם וְאַהֲרֹן הַכֹּל בִּכְלַל נִגִּיעַת וַעֲלִיַּת הָר הָיוּ, וּכְשֶׁיָּצְאוּ כֹּהֲנִים לְהַתִּיר חֵלֶק בָּהָר לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל יָצָא וְיוּתְּרוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בַּחֵלֶק שֶׁהוּתְּרוּ בּוֹ הַכֹּהֲנִים, וּלְפָחוֹת בַּחֵלֶק שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ בְּהַדְרָגָה. וַהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לָרַעַת מִשְׁפָּט זֶה, אֶפְשָׁר שֶׁיִּמְצָא בְּתוֹךְ שִׁשִּׁים רִבּוֹא יִשְׂרָאֵל חָכָם שֶׁיָּדִין בְּחָכְמָתוֹ כָּזֶה. אוֹ לוּ יִהְיֶה שֶׁלֹּא יָדוּן אָדָם דִּין זֶה מִדַּעְתּוֹ, עִם כָּל זֶה ה׳ אוֹהֵב מִשְׁפָּט צֶדֶק וְלֹא יָכוֹל לְחַיְּבוֹ מִיתָה לַנּוֹגֵעַ בָּהָר בִּמְקוֹם עֲמִידַת הַכֹּהֲנִים אַחַר שֶׁכְּפִי מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה פָּטוּר הוּא כַּנִּזְכָּר. לָזֶה חָזַר ה׳ לוֹמַר לוֹ ״רֵד הָעֵד בָּעָם״, וּבָזֶה סָתַר שֶׁאֵין לָדוּן בְּדִין זֶה דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל, שֶׁהֲרֵי גִּלָּה הַדָּבָר בְּפֵרוּשׁ לֶאֱסֹר חֵלֶק הָהָר שֶׁיַּעֲלוּ בּוֹ הַכֹּהֲנִים. וּמֹשֶׁה לֹא הֵבִין דִּבְרֵי ה׳ וְכַוָּנָתוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ, כִּי עֲדַיִן לֹא גִּלָּה לוֹ ה׳ מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם, וְסָבַר כִּי דַּוְקָא אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים שֶׁהִתִּירָם ה׳, אֲבָל יִשְׂרָאֵל בְּאִסּוּרָם עוֹמְדִים, וְלָזֶה צָעַק לִבּוֹ כִּי אַזְהָרָה זוֹ אֵינָהּ צְרִיכָה כִּי ״לֹא יוּכַל״ וְגוֹ׳ שֶׁכְּבָר הַעֲדוֹתָה בָּנוּ. וְהֻשִׁיבוֹ ה׳ ״לֶךְ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה״ וְגוֹ׳, וְעַל פְּרָטֵי הַמְּקוֹמוֹת שֶׁאֲנִי מַתִּיר לְךָ וּלְאַהֲרֹן וְלַכֹּהֲנִים אֲנִי מַזְהִירְךָ שֶׁתָּעֵד בְּהַגְבָּלָתָם, הֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע כִּי לְצַד מַה שֶּׁגִּלָּה

בָּהֶם הַהֶתֵּר הוּא שֶׁהוּצְרַךְ לַחְזֹר לְאָסְרָם.

וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "הַנִּגָּשִׁים" וְגוֹ', שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא הַנִּגָּשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן, גַּם כֵּן יִהְיֶה טַעַם חֲזָרַת הָאַזְהָרָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, לְצַד דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל, אֶלָּא כִּי עֲדַיִן לֹא גִּלָּה ה' הֶתֵּר עֲלִיַּת אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים, שֶׁמִּצִּדָּהּ הַצְּרַךְ לַחְזֹר פַּעַם שְׁנִיָּה הָאַזְהָרָה. וְתִכְף קֹדֶם מֹשֶׁה, קוֹדֶם שֶׁיִּגְמֹר הַדִּבּוּר שֶׁל הֶתֵּר עֲלִיַּת הַכֹּהֲנִים, וְאָמַר **לֹא יוּכַל** וְגוֹ'. וְחָזַר ה' וְהוֹדִיעוֹ הִתְבּוֹנְנוּת הַדְּבָרִים וְאָמַר לוֹ **לְךָ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְגוֹ' וְהַכֹּהֲנִים** – חֲרֵי הִתִּיר חֵלֶק מֵעֲלִיַּת הָהָר, וְתִכְף סָמוּךְ מַמָּשׁ אָמַר לוֹ **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ**, פֵּרוּשׁ כָּל עִקָּר, וְהַכֹּהֲנִים לֹא יֶהֱרְסוּ לְמָקוֹם אַהֲרֹן, וְאַהֲרֹן לְמָקוֹם מֹשֶׁה. וְאָז הִשְׂכִּיל דַּעַת עֶלְיוֹן עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהַמַּחוּשׁ הוּא לְבַל יָדוּנוּ דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל וְכוּ', וּרְמָזוֹ אֶל עֶלְיוֹן בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר לוֹ **וְעָלִיתָ** וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ **וְהַכֹּהֲנִים** וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ** וְגוֹ'. וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ בְּמַאֲמָר שֵׁנִי שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה **וְעָלִיתָ אַתָּה** וְגוֹ', וְקָשֶׁה מִפֶּה נַפְשָׁךְ: אִם הוֹדָה לוֹ ה' עַל תְּשׁוּבָתוֹ, אִם כֵּן לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ"? וְדָבָר זֶה פָּשׁוּט הוּא כִּי כַּוָּנָתוֹ הִיא שֶׁיֹּאמַר כֵּן לְיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן לֹא נִתְקַבְּלָה תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה. וְאִם נֹאמַר גַּם כֵּן שֶׁלֹּא הוֹדָה עַל דִּבְרֵי מֹשֶׁה, לָמָּה לֹא הֻשִׁיבוֹ תֵּכֶף לְסִתּוֹר דְּבָרָיו עַד שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים"? כִּי הָיָה לוֹ לַה' לִגְמֹר עִנְיַן הַשְּׁלִיחוּת שֶׁהִתְחִיל לְצַוּתוֹ עָלָיו שֶׁאָמַר לוֹ "הָעֵד בָּעָם" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ יָצוֹ הָאֵל דָּבָר חָדָשׁ שֶׁהוּא עִנְיַן עֲלִיַּת אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא הִזְכִּירוֹ עַד עַתָּה. וּבְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי לְעוֹלָם לֹא בָּאָה מִצְוַת "הָעֵד בָּעָם" אֶלָּא לְצַד הֶתֵּר גְּבוּלִין שֶׁל אַהֲרֹן, אֶלָּא שֶׁלֹּא הִמְתִּין מֹשֶׁה עַד גָּמְרָן שֶׁל דְּבָרִים. וְלָזֶה בִּדְבְרֵי ה' אֵלָיו הִקְדִּים תַּשְׁלוּם הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא הִסְפִּיק מֹשֶׁה לְשָׂמְעָם, שֶׁהוּא טַעַם הָאַזְהָרָה, וְאָמַר לוֹ **וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים** – חֲרֵי הִתִּיר גְּבוּל מֵהָהָר לְאַהֲרֹן וּגְבוּל לַכֹּהֲנִים, וְגָמַר אוֹמֵר **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ** לַגְּבוּלִין שֶׁל אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים, אֶלָּא כָּל הָהָר בְּאִסּוּר.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר טַעַם הַהַתְרָאָה פַּעַם שְׁנִיָּה, לְהֱיוֹת כִּי הַתְרָאָה רִאשׁוֹנָה לֹא נֶאֱמַר בָּהּ זְמַן מֵאֵימָתַי מַתְחִיל הָאִסּוּר, וַהֲגַם שֶׁהִזְכִּיר שָׁם "שִׁלֹּשֶׁת יָמִים", לֹא נֶאֱמְרוּ בְּפֵרוּשׁ בְּעִנְיַן אִסּוּר הַגְּבָלַת הָהָר שֶׁמַּתְחִיל מִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְנִמְצָא שֶׁעֲדַיִן לֹא יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל זְמַן הַתְּחָלָתָהּ. לָזֶה כְּשֶׁיֵּרַד ה' תֵּכֶף אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיֵּרֵד לְהָעֵד וְגוֹ', שֶׁהוּא מִשָּׁעָה זוֹ וָאֵילָךְ, וּתְשׁוּבַת מֹשֶׁה צָרִיךְ עִיּוּן. וְאוּלַי כִּי מֹשֶׁה חָשַׁב כִּי אִסּוּר הַגְּבָלַת הָהָר הִיא מֵעֵת צַוּוֹתָם, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִתְבָּאֵר בְּפֵרוּשׁ "לֹא תִגַּע בּוֹ יָד" בְּיוֹם פְּלוֹנִי, הַתְחָלַת הַמִּצְוָה הִיא מֵעֵת הָאַזְהָרָה, וְלֹא כֵן הָיָה דַּעַת עֶלְיוֹן. וְלָזֶה הָיָה עָלָיו דְּבַר ה' חָזָק לַחְזֹר לוֹמַר כִּי זֶה הוּא זְמַן הַהַגְבָּלָה. וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי כֵן הָיְתָה דַּעַת עֶלְיוֹן שֶׁאִסּוּר נְגִיעַת הָהָר יַתְחִיל מֵעֵת צַוּוֹתוֹ, טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ הָאַזְהָרָה פַּעַם שְׁנִיָּה, כִּי בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה אָמַר "כִּי סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ" וְגוֹ', חֲרֵי זוֹ מִיתַת בֵּית דִּין, וְכָאן חִדֵּשׁ כִּי מִי שֶׁלֹּא חֲרָגוּהוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁה' יִפְרֹץ וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן יְרִידָה. וְאוּלַי שֶׁהַיְרִידָה הִיא כִּי מְקוֹמָם לֹא הָיָה לְמֹשֶׁה מָקוֹם מוּגְבָּל בָּהָר וְהָיָה עוֹלֶה לְרֹאשׁ הָהָר, וּכְשֶׁסֵּרַב אָמַר לוֹ **רֵד וְעָלִיתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּשֶׁם שֶׁאַהֲרֹן יֵשׁ לוֹ גְּבוּל גַּם אַתָּה יֵשׁ לְךָ גְּבוּל, וְהוּא אָמְרוֹ "עִמָּךְ", חֲרֵי הַשְּׁוָה הָאַחִים בִּבְחִינַת הַגְּבוּל.

פרק כ

א **וַיְדַבֵּר וְגוֹ' אֶת כָּל הַדְּבָרִים וְגוֹ'.** טַעַם זִכְרוֹן שֵׁם אֱלֹהִים בִּנְתִינַת תּוֹרָה, לוֹמַר כִּי הַתּוֹרָה נִתְּנָה מִמִּדַּת הַדִּין וּמִמִּדַּת הָרַחֲמִים, מִדַּת הַדִּין **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים**, מִדַּת רַחֲמִים **אָנֹכִי ה'**, עוֹד הוֹדִיעַ סוֹד אָמְרוֹ (מלכים א יח:לט) "ה' הוּא הָאֱלֹהִים", כִּי דִּבֵּר אֱלֹהִים אָנֹכִי ה', וְהוּא מַה שֶּׁאָנוּ מְיַחֲדִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה בְּפָסוּק "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד":

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר רַב קְטִינָא (מנחות מא,א) "עֲנָשִׁיתוּ אַעֲשֶׂה" וְכוּ', עַד כָּאן, חֲרֵי שֶׁעַל עֲשֵׂה לֹא יַעֲנִישׁ הַכָּתוּב. לָזֶה אָמַר ה' כִּי יָבִיא ה' בְּמִשְׁפָּט עִנָּשׁ עַל כָּל הַדְּבָרִים גַּם לָעֲשִׂין הָרְשׁוּמִים בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת: אֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא עִקַּר הַכֹּל הָרְשׁוּמִים בִּתְחִלַּת דִּבֶּר ה' "אָנֹכִי" וְגוֹ', שַׁבָּת, כִּבּוּד אָב וָאֵם. עַל אֵלּוּ, הֲגַם שֶׁהֵם עֲשֵׂה, יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדִּין "אֵת כָּל הַדְּבָרִים", בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַעֲשֶׂה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַדְּבָרִים**, לוֹמַר כִּי אֵין חֵפֶץ בִּמְקַבֵּל תּוֹרָה אֶלָּא אִם יְקַבֵּל כָּל הַתּוֹרָה, וְכָל הַמְקַבֵּל עָלָיו תּוֹרָה חוּץ מִמִּצְוָה אַחַת אֵין לוֹ תּוֹרָה (בכורות ל:).

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁהִקְדַּמְתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית, כִּי כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה' בִּתְגִבְּרֹת הַמְכֻנֶּנֶת לְשֵׁם אֱלֹהִים, יְדַבֵּר דְּבָרִים מֻפְלָאִים אֲשֶׁר אֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר, וְהוּא שֶׁיֹּאמַר הַדְּבָרִים שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים בְּדִבּוּר אֶחָד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּבְרִיאַת עוֹלָם, כְּמוֹ כֵן בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה דִּבֵּר בִּתְגִבְּרֹת אֵת כָּל הַדְּבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד.

וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר** יִתְבָּאֵר בְּהָעִיר מַה שֶּׁיֵּשׁ לְהָעִיר בְּנֹסַח עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, מַדּוּעַ שִׁנָּה הַכָּתוּב נֹסַח דִּבּוּר מִדִּבּוּר, כִּי בִּתְחִלָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה: **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, הוֹצֵאתִיךָ, עַל פָּנַי**, כִּי ה' הוּא הַמְדַבֵּר עַל עַצְמוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָצָא לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ אַחֵר: **אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא יִנָּקֶה ה', שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'**, שֶׁהָיָה לוֹ לְסַיֵּם כְּדַרְכּוֹ שֶׁהִתְחִיל עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "לֹא תִשָּׂא אֶת שְׁמִי, כִּי לֹא אֲנַקֶּה, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשִׂיתִי" וְגוֹ'.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כד,א) ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, פֵּרוּשׁ, בְּתִגְבּוֹרֶת הַדִּבּוּר יוּבַן כִּי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, אֵין הָאֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמוֹעַ כָּל הַגְּבוּרוֹת. וּכְשֶׁהִשְׁמִיעָם לְיִשְׂרָאֵל, הִשִּׂיגוּ הֵם שְׁמוֹעַ שְׁתֵּי דִּבְרוֹת מֵהֶם, שֶׁהֵם דִּבּוּר ״אָנֹכִי״ וְגוֹ׳ וְדִבּוּר ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״, וְיָצְתָה נִשְׁמָתָם, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ה:ו) ״נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ״, וְלֹא יָכְלוּ הָבִין עוֹד. וּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת נֶחְצְבוּ לַחֲבוֹת אֵשׁ מִקּוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ וְעָמְדוּ סְדוּרִים עַל הַר סִינַי, עַד שֶׁחָזְרָה נִשְׁמַת יִשְׂרָאֵל בְּטַל חַיִּים. בָּאוּ הַדִּבְּרוֹת שֶׁהֵם קוֹלוֹת הָאַדִּיר בָּרוּךְ הוּא וְהָיוּ מְדַבְּרוֹת לְכָל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ נֶחְקְקוּ בַּתּוֹרָה כְּסֵדֶר שֶׁאָמָרָם ה׳: **״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ״**, כִּי הָאֱלוֹהַּ בִּכְבוֹדוֹ מְדַבֵּר נוֹכֵחַ לְיִשְׂרָאֵל בְּעַד עַצְמוֹ בָּרוּךְ הוּא, וּכְמוֹ כֵן בְּמִצְוַת **״לֹא יִהְיֶה לְךָ״** גַּם כֵּן יְדַבֵּר כְּסֵדֶר זֶה. אֲבָל מִשָּׁם וְאֵילָךְ יְדַבֵּר קוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ בְּעַד מַלְאָכוֹ, כְּאָמְרוֹ **״שֵׁבֶת לַה׳ אֱלֹהֶיךָ״**, **״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳״**, **״עַל כֵּן בֵּרַךְ ה׳״** וְגוֹ׳, וְכֵן כֻּלָּם, כִּי אֵינוֹ יָכוֹל הַקּוֹל לוֹמַר ״שַׁבָּת לִי״ וְגוֹ׳, ״עָשִׂיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳ ״וְנָתַתִּי״ וְגוֹ׳, כִּי אֵינוֹ אֶלָּא מַלְאָכוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהָבֵן וְיֵעָרֵב לְחִכְּךָ.

וְהַגַּם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) כִּי מֹשֶׁה אֲמָרָם לְיִשְׂרָאֵל, אֶפְשָׁר כִּי מֹשֶׁה הָיָה בּוֹ פַּחַ וְשָׁמַע כֻּלָּם, וּכְשֶׁבָּאוּ הַקּוֹלוֹת לְדַבֵּר לְיִשְׂרָאֵל הָיָה קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה גַּם כֵּן מְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (שמות יט:יט) ״מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל״. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁכָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר הָיָה עוֹמֵד עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר לוֹ ״תְּקַבְּלֵנִי עָלֶיךָ״ וְהוּא אוֹמֵר לוֹ ״הֵן״ וּמִתְבְּקוֹ וּמִנְשְׁקוֹ וְעוֹלֶה וּמִתְעַטֵּר עַל רֹאשׁוֹ. וּלְפִי זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **לֵאמֹר** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ בְּתִגְבֶּרֶת הָאֱלֹהִים וְדִבֵּר כֻּלָּם בְּדִבּוּר אֶחָד, גַּם עָשָׂה כֵּן בַּדִּבְּרוֹת שֶׁהֵם בְּעַצְמָם יֵאָמְרוּ לְיִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיִּצְטָרְכוּ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה, כִּי כְּשֶׁלֹּא יָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ כֻּלָּם מֵהַגְּבוּרָה דִּבְּרוּ הֵם אֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי יֵשׁ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁנִּדְבְּרוּ בּוֹ הַדְּבָרִים מַעֲלָה וְרוֹמְמוּת לְיִשְׂרָאֵל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כו:יח) ״וַה׳ הֶאֱמִירְךָ״ וְגוֹ׳, כִּי הַרְבֵּה תּוֹעֲלִיּוֹת נִמְשְׁכוּ מִזֶּה שֶׁפָּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְזֶה יְסוֹד קְנִיַּת הַקְּדֻשָּׁה בָּהֶם לְעוֹלָם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא תולדות) שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְיַחֵד שְׁמוֹ עַל הַנִּבְרָאִים בַּחַיִּים חַיּוֹתָם, מְשׁוּם (איוב טו:טו) ״הֵן בְּקְדוֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין״, וְלָזֶה לֹא יִחֵד שְׁמוֹ עַל אַבְרָהָם לוֹמַר עָלָיו ״אֱלֹהֶיךָ״ אֶלָּא אַחַר מוֹתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה**, פֵּרוּשׁ בְּתִגְבֶּרֶת הַדִּבּוּר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ דְּבָרִים שֶׁאֵין הָאֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ, וְהַטַּעַם הוּא **לֵאמֹר** לָהֶם ״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״, פֵּרוּשׁ לְיַחֵד שְׁמוֹ עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם לוֹמַר לוֹ ״אֱלֹהֶיךָ״, אֲשֶׁר עַל כֵּן הִשְׁמִיעָם אֶת קוֹלוֹ לְיַסְּרָם לְהַפְרִיד מֵהֶם הַזּוּהֲמָא, וּבָזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לוֹמַר לָהֶם כֵּן.

וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁפָּרְחָה נִשְׁמָתָם, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כְּשֶׁיִּחֵד שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם הָיָה זְמַן יְצִיאַת נְשָׁמָה, אָז אָמַר לְכָל אֶחָד מֵהֶם ״אֱלֹהֶיךָ״, וַהֲגַם שֶׁהָיוּ בַּחַיִּים וְשָׁמְעוּ גַּם כֵּן ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ וְגוֹ׳, לֹא יִתְיַחֵס לָהּ אַחוֹר, כִּי הַכֹּל אָמַר ה׳ בְּדִבּוּר אֶחָד וְלֹא קָדְמָה אַפְלוּ אוֹת לַחֲבֶרְתָּהּ.

עוֹד אָמְרוֹ **לֵאמֹר** יְכַוֵּן אָמְרָם זַ״ל (זהר ח״ב צג:) שֶׁכָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ רְמוּזָה בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ דְּבָרִים אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם אֲמָרוֹת אֲחֵרוֹת כְּלוּלוֹת וּרְמוּזוֹת. וְרָאִיתִי לָתֵת טַעַם טוֹב בְּהַשְׁמָעַת ה׳ לְיִשְׂרָאֵל שְׁתֵּי דִּבְּרוֹת ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״, כִּי הֵם שְׁנֵי שָׁרָשִׁים לִשְׁנֵי כְּלָלוֹת הַמִּצְוֹות: מִצְוֹות עֲשֵׂה וּמִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה. **אָנֹכִי** הִיא עִקָּר וְשֹׁרֶשׁ כָּל מִצְוֹות עֲשֵׂה, **לֹא יִהְיֶה לְךָ** וְגוֹ׳ הִיא עִקָּר וְשֹׁרֶשׁ כָּל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, לָזֶה נָטַע ה׳ בְּהֶם מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן שָׁרְשֵׁי שְׁנֵי עִקְּרֵי הַמִּצְוֹות שֶׁבָּזֶה לֹא תִּמּוֹט תּוֹרָה מִזַּרְעֵנוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

ב **אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳.** טַעַם כָּפֶל אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ **מֵאֶרֶץ** וְגוֹ׳ **מִבֵּית עֲבָדִים**, פְּשַׁט הַדְּבָרִים הוּא שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְהַגְדִּיל עוֹצֶם שִׁבְיָתָם שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מָקוֹם שֶׁאֵסִירָיו לֹא פָּתַח (ישעיהו יד:יז) וְגוֹ׳, נוֹסָף עַל הַפְלָגַת טֻמְאָתָהּ, וְעוֹד שֶׁהָיוּ שָׁם בְּגֶדֶר עֲבָדִים וְהוֹצִיאָנוּ ה׳.

עוֹד יְכַוֵּן ה׳ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ** – הִנֵּה הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת דִּבְרֵי ה׳ שְׁנֵי עִנְיָנִים: הָאֶחָד הֱיוֹתוֹ ה׳ בָּרוּךְ הוּא שֵׁם הָוָי״ה, זֶה יַגִּיד הָאֱמוּנָה כִּי מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ וּבְמַאֲמָרוֹ הָיָה כָּל הֹוֶה וְכָל מַה שֶּׁהָיָה וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה, גַּם יַגִּיד עַל הָוָיָתוֹ יִתְבָּרַךְ הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה. וְהַשֵּׁנִי אָמַר ״אֱלֹהֶיךָ״, פֵּרוּשׁ שֶׁעָלֶיהָם לְקַבֵּל מַאֲמָרוֹ וּגְזֵרוֹתָיו, וְכָל הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו יַכָּנוּ אֱלוֹהַּ. וּכְנֶגֶד שְׁתֵּי בְּחִינוֹת אֵלּוּ בָּא הָאֱלֹקִים לְהַכְרִיחַ כָּל אַחַת מֵהֶם בְּהוֹכָחָה שֶׁאֵין עָלֶיהָ טַעֲנָה. כְּנֶגֶד אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה׳**, זֶה לְךָ הָאוֹת **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.** דַּע כִּי בְּאֶמְצָעוּת יְצִיאַת מִצְרַיִם הֻכְחַשׁוּ כָּל הַדּוֹבְרִים שֶׁקֶר שֵׁשׁ חָס וְשָׁלוֹם אֱמוּנָה זוּלָתוֹ, כִּי הֻכְחַשׁוּ הַמְאוֹרוֹת כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה בְּהַחְשִׁיךְ ה׳ מְאוֹרָם, הֻכְחֲשׁוּ הַיַּמִּים כִּי ה׳ עָשָׂה בָּהֶם אוֹתוֹת וַהֲפָכָם לְדָם, הֻכְחֲשָׁה הָאָרֶץ בְּהַכּוֹתָהּ ה׳ וַתִּשְׁרֹץ שְׁרָצִים רָעִים, הֻכְחֲשׁוּ בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם וּבְמַזָּלָם חוֹזֶק, הֻכְחֲשׁוּ כָּל אֱלוֹהוֹת בַּעֲשׂוֹת ה׳ בָּהֶם שְׁפָטִים, הֲרֵי כִּי ה׳ הוּא אֲדוֹן כָּל הֹוֶה וְשׁוֹלֵט עַל הֹוֶה וּמַכְחִידוֹ וְגוֹזֵר עַל אַיִן וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל רוֹאוֹת. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר **אֱלֹהֶיךָ** שֶׁצְּרִיכִין לְקַבְּלוֹ עֲלֵיהֶם לֵאלוֹהַּ לְקַיֵּם כָּל דְּבָרָיו, אָמַר טַעַם הַדָּבָר **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ, כִּי לְצַד שֶׁהָיִיתָ עֶבֶד לַזּוֹלַת וַאֲנִי הוֹצֵאתִיךָ מֵעַבְדוּתָם, שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי תְּקַבֵּל אֱלֹהוּתִי עָלֶיךָ לְקַיֵּם כָּל דָּבָר.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּכֶפֶל **מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים** לְהוֹדִיעַ סוֹד כָּמוּס כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן, כִּי נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם הֵן הֵנָּה שֶׁהָיוּ טְבוּעִים בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם, וּבְאֶמְצָעוּת יַעֲקֹב אָבִינוּ וּבָנָיו אֲשֶׁר יָרְדוּ מִצְרַיִם הוֹצִיאוּ אוֹתָם, כְּאָמְרוֹ (בראשית מו:ג) ״כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם״. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וְאָמְרוּ יוֹדְעֵי נִסְתָּרוֹת לַה׳ כִּי הוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עָלָיו (דברים ד:ז) ״כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל״ וְגוֹ׳ שֶׁעָמְדוּ בְּהַר סִינַי. וּכְפִי זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **אֲשֶׁר**

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הוֹצָאַת הַנְּשָׁמוֹת מִשִּׁבְיָתָם בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם, פֵּרוּשׁ שֶׁבֵּרָם בְּאֶמְצָעוּת מוֹעֲצוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, אֲבָל עוֹדָם בְּמִצְרַיִם בְּבֵית עַבְדוּת, וְאָמַר **מִבֵּית עֲבָדִים** כְּנֶגֶד מַה שֶׁהוֹצִיא הָעָם הַמְבֹרָר לְבַל יִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם שׁוֹנְאֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי סוכה ה,ד) בְּפֵרוּשׁ "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" כִּי לֹא נִתְרַצָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּתִהְלַּת מְהַלְלָיו כְּשֶׁאָמְרוּ אֱלֹהֵי עוֹלָם וְלֹא אֱלֹהֵי הַמַּלְאָכִים, אֶלָּא כְּשֶׁאָמְרוּ "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְרַצֵּיתִי בְּשׁוּם כִּנּוּי הַמַּעֲלוֹת אֶלָּא בְּקִרְיאָתוֹ אֱלֹהֶיךָ, וּבָזֶה פָּרַסְתָּ מַעֲלוֹת יִשְׂרָאֵל בָּעֶלְיוֹנִים. וּכְנֶגֶד פִּרְסוּם בַּתַּחְתּוֹנִים אָמַר **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מָקוֹם שֶׁאֵין מְצִיאוּת לָצֵאת מִשָּׁם, וְהָיְתָה הוֹצָאָתְךָ פִּרְסוּם גָּדוֹל לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי יִתְרוֹ שֶׁהוּא אֶחָד מִמְּיֻחָד מֵהָאֻמּוֹת. וְאָמְרוֹ **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ לֹא הוֹצֵאתִיךָ בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּשָּׁאֵר עָלֶיךָ שֵׁם עַבְדוּת. הַמָּשָׁל, אִם הָיָה ה' מוֹצִיאָם בְּדֶרֶךְ בְּרִיחָה וְכַדּוֹמֶה, הֲגַם שֶׁהָיְתָה הַהַצָּלָה נְכוֹנָה, אַף עַל פִּי כֵן שֵׁם עַבְדוּת לֹא יֵעָקֵר מֵהֶם כִּי אִלָּה עַבְדֵי פַרְעֹה. וּמִמַּה שֶׁהוֹצִיאָם בְּכַמָּה נוֹרָאוֹת עַד שֶׁאָמַר פַּרְעֹה "הֲרֵי אַתֶּם לְעַצְמְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין" וְכוּ' (ילקוט ר"ח), וְעוֹד לוֹ כְּשֶׁרָדַף שֶׁעָשָׂה ה' הַפֶּלֶא הַגָּדוֹל בְּהַטְבָּעָתוֹ בַּיָּם, בָּזֶה פָּקַע שֵׁם עַבְדוּת מֵהֶם.

עוֹד יִרְצֶה לְדַבֵּר עִם הַנֶּפֶשׁ וְעִם הַגּוּף. כְּנֶגֶד הַנְּשָׁמָה אֲשֶׁר תַּכִּיר בְּחִינַת הָרוּחָנִיּוּת אָמַר **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, כִּי הַנְּשָׁמָה תַּכִּיר בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת. וְאוּלַי בְּאוֹתוֹ רֶגַע עַצְמוֹ הָיְתָה יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ וְהִכִּירָה אֱלוֹהַּ שֶׁלָּהּ כְּשֶׁאָמַר לָהּ "אָנֹכִי", וְלָזֶה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד **אֱלֹהֶיךָ**, כִּי בְּחִינַת הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מִתְאַחֶדֶת הִיא וְאֵין בָּהֶם פֵּרוּד בְּעוֹלָם הַפֵּרוּד שֶׁהוּא עוֹלָם הַזֶּה. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר דָּוִד בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א יז,כא): "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ", פֵּרוּשׁ אַפְלוּ בָּאָרֶץ בְּמָקוֹם הַפֵּרוּד הֵם גּוֹי אֶחָד, כִּי נִתְקַדְּשׁוּ בָּאָרֶץ כְּמַלְאָכִים, וְהוּא הַשֶּׁבַח שֶׁמְּשַׁבְּחָם בּוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת הַגּוּף וְחַיּוּתוֹ שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדּוֹמֶה לְחַיּוּת הַבַּהֲמִי, אָמַר הַכָּרַת חֶסֶד עוֹלָם הַזֶּה כִּי לֹא תוּכַל בְּחוֹן בְּחֶשֶׁק רוּחָנִיּוּת הַנֶּאוֹר.

עוֹד יִרְצֶה **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם בִּיאָתְךָ לָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי אַתָּה אוֹר מֵאוֹר הַקָּדוֹשׁ חֵלֶק ה', כְּאָמְרוֹ (דברים לב,ט) "חֵלֶק ה' עַמּוֹ". וּבְחִינָה זוֹ תַּגִּידֶנָּה תֵּיבַת "אֱלֹהֶיךָ", כִּי לֹא יִתְיַחֵס דָּבָר זֶה אֶלָּא לִבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהוּא מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן וְכַנִּרְמָז בִּרוּבֵּי מַאֲמְרֵי רַז"ל. וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבָזֶה הִגִּיד טַעַם אֲשֶׁר הִרְעִים וְהִרְעִישׁ ה' תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֶיהָ שָׁמַיִם וּצְבָאֶיהָ בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָם, כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁיְּצִיל חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה וּלְקָרְבָם אֵלָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אָנֹכִי ה'**, פֵּרוּשׁ, בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֲנִי מִתְחַסֵּד עִמְּךָ אֶהְיֶה לְךָ לְרִבּוֹן, בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֲנִי מְיַסְּרֶךָ וּמוֹכִיחֲךָ אֶהְיֶה אֱלֹהֶיךָ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קטז:ד) "כּוֹס יְשׁוּעוֹת וְגוֹ' וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא צָרָה וְיָגוֹן וְגוֹ' וּבְשֵׁם" וְגוֹ', וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס,א) מְבָרְכִין עַל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּשֵׁם וְכוּ', וְהַטַּעַם כִּי בְּחִינַת הַמּוּטָר מֵה' אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד הַטּוֹב וְהַחֶסֶד, וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה'** פֵּרוּשׁ מִדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים אֲפִלּוּ כְּזִמַּן **אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאֲנִי מְיַסְּרֶךָ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֲנִי אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי עָתִיד לְהוֹצִיאֲךָ מִבֵּית עֲבָדִים, וְזֶה יִרְמֹז עַל גְּלוּת הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר שִׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל כָּל אוּמָה וְלָשׁוֹן כַּמִּשְׁפָּט הָרָגִיל בְּעֶבֶד, וְרָמַז ה' כִּי יוֹצִיאֵנוּ מִבֵּית זֶה.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה הוֹצִיאָתָנוּ מִשָּׁם וְלֹא הִנְדַּלְתָּ חַסְדְּךָ עִמָּנוּ שֶׁהָיָה ה' מַמְשִׁיל יִשְׂרָאֵל שָׁם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם וַיַּעַבִידוּ בְּעוֹבְדֵיהֶם וְיִשְׁלְטוּ בָּהֶם וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדָם וַיֵּשְׁבוּ בָהּ לְעֵינֵיהֶם, וְיֵשׁ בָּזֶה יוֹתֵר נַחַת רוּחַ לְיִשְׂרָאֵל וְהַגְּדֻלַּת עִצָּם הַיְכֹלֶת כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ וְשׁוֹלְטִים בָּהּ. לָזֶה אָמַר ה' כִּי טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד שֶׁהָאָרֶץ הִיא בֵּית עֲבָדִים, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לב:ח) "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן וְגוֹ' יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"א קח:) כִּי ה' חִלֵּק מְקוֹמוֹת הָעוֹלָם לְשָׂרֵי מַעְלָה זוּלַת אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ לִשְׁמוֹ כִּבְיָכוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ, מָקוֹם שֶׁהוּא שֶׁל עֲבָדִים שֶׁל ה', פֵּרוּשׁ שֶׁמֶּמְשַׁלְתּוֹ מֻמְשֶׁלֶת שַׂר אֶחָד מֵעַבְדֵי ה', וְלֹא רָצָה ה' שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל תַּחַת מֻמְשֶׁלֶת הַשָּׂרִים אֶלָּא תַּחַת מֻמְשַׁלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בַּכֹּל, וְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַד שֶׁהִיא בֵּית עֲבָדִים לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר הִיא בֵּית אֱלֹהִים.

ג לֹא יִהְיֶה לְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁקָּדֵם לְצִוּוּת עַל אֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא דָּבָר שֶׁעִקְּרוֹ בַּלֵּב, לָזֶה אָמַר כִּי כְּמוֹ כֵן יִצְטָרֵךְ לְהַרְחִיק מִלִּבּוֹ אֱלֹהוּת הַזּוּלַת, הֲגַם שֶׁלֹּא יוֹצִיאֵנוּ בִּשְׂפָתָיו, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּתֵיבַת **לְךָ**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ בְּמַחֲשַׁבְתְּךָ. וּכְפִי זֶה מָצִינוּ אַזְהָרָה לְמַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לט:) בְּפָסוּק (יחזקאל יד:ה) "לְמַעַן תְּפֹשׂ" וְגוֹ' שֶׁה' מַעֲנִישׁ עַל מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים קו:) אֵין עֹנֶשׁ בְּלֹא אַזְהָרָה, הֲרֵי לְךָ אַזְהָרָתוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי כָּל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבָּעוֹלָם אֵין פְּעֻלַּת הָעוֹבֵד פּוֹעֶלֶת הַדְּרָגָה בַּנֶּעֱבָד לַעֲשׂוֹתוֹ אֱלֹהִים, כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂנָּה פְּעֻלַּת אִישׁ יִשְׂרָאֵל, כִּי נוֹתֵן כֹּחַ גָּדוֹל בִּבְחִינַת הָרַע וְכוֹפֶה חָס וְשָׁלוֹם בְּחִינָה הַמַּעֲלָה לִפְנֵי בְּחִינַת הָרַע רַחֲמָנָא לִיצְלָן, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ הֲוָיָה שֶׁלְּךָ תַּעֲשֶׂנּוּ אֱלֹהִים.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הָעוֹבֵד הוּא מַמְצִיא אֲחֵת שֶׁהִיא אֱלֹהִים, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן קוֹדֶם.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי אֵל זָר אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, הוּא הַשּׁוֹפֵט נָקְמָה מֵעוֹבְדֵהוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ב,יט) "תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ".

עוֹד יְרֻצֶּה, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ אֶל זוּלָתוֹ יִתְבָּרֵךְ, מֵהַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אֶחָד, וַהֲגַם שֶׁהוּא לֹא יִרְצֶה לַעֲבֹד אֶלָּא לְאֶחָד, יִתְחַיֵּב לַעֲשׂוֹת רַבִּים כִּי אֵין אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִהְיֶה** לְשׁוֹן יָחִיד וְגָמַר אֹמֶר **אֱלֹהִים אֲחֵרִים.** אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר כִּי כְּשֶׁיִּתְחִיל לַעֲבֹד אֶחָד, לְסוֹף יַעֲבֹד רַבִּים. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל (סנהדרין קב:) רִבּוּי הָאֱלוֹהוֹת שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים בָּאָרֶץ בַּעֲוֹנוֹת.

וְאָמְרוֹ **עַל פָּנַי** יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְב"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, כִּי יֵאָמֵן נָבִיא בִּדְבָרָיו אִם יֹאמַר לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה אַחַת מִמִּצְוֹות הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה עַל פִּי ה', וְדַוְקָא בִּשְׁאָר מִצְוֹות חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה חֲרִי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר וּבֶן מָוֶת הוּא, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **עַל פָּנַי** פֵּרוּשׁ בְּכָל פְּרָטֵי הַזְּמַנִּים, כִּי כְּבָר הִקְדִּים הוֹדָעָתוֹ יִתְבָּרֵךְ בְּהַזְכָּרַת שְׁמוֹ כִּי הוּא הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה בְּאֵין הֶפְסֵק, וּמֵעַתָּה חֲרִי זֶה הִכְנִיס בִּכְלַל הָאִסּוּר כָּל הַיָּמִים וְהַשָּׁעוֹת וְהָרָגְעִים, שֶׁכֻּלָּם בִּכְלַל אִסּוּר לֹא יִהְיֶה.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **עַל פָּנַי** – רָמַז לִשְׁלוֹל טַעֲנַת כַּת הַטּוֹעִים שֶׁעוֹשִׂים עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי, לְטַעֲנַת שְׁלִילוּת הִמָּצְאוֹ חַס וְשָׁלוֹם. לָזֶה אָמַר "עַל פָּנַי", פֵּרוּשׁ, כָּל הַהוֹוֶה בָּעוֹלָם הוּא עַל פָּנַי, כִּי עֵינֵי ה' מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ.

עוֹד יְרֻצֶּה לָתֵת טַעַם לְאַזְהָרָתוֹ, כִּי כְּפִי שִׁכְלָל אֱנוֹשִׁי יַרְחִיק הַדָּבָר מִטַּעַם כִּי כָּל עוֹבֵד אֵינוֹ עוֹבֵד אֶלָּא לְאֶחָד מִמְּשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרֵךְ, וַאֲדַרַבָּה מִגְּדֻלַּת הָעֶבֶד גְּדֻלַּת הָאָדוֹן נוֹדַעַת, וְאִם כֵּן הָעוֹבֵד לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ חֲרִי זֶה עוֹבֵד עֲבָדָיו וּמְשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרֵךְ, וְלָמָּה יַקְפִּיד ה' עַל הַדָּבָר? לָזֶה אָמַר **עַל פָּנַי**, פֵּרוּשׁ, לְסִבָּה שֶׁאֲנִי מִתְכַּעֵס עַל הַדָּבָר שֶׁמְּשִׁימִים אֵל לְלֹא אֵל. וְתֵבַת "פָּנַי" לְשׁוֹן כַּעַס, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לג:יד) "פָּנַי יֵלֵכוּ" וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף "כִּי אָנֹכִי וְגוֹ' אֵל קַנָּא".

עוֹד יְרֻצֶּה **עַל פָּנַי** – עַל סִבַּת פָּנַי, לְבַל תִּהְיוּ נִמְנָעִים מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים, כִּי אֵין לְךָ עוֹנֶג בָּעוֹלָם כִּרְאוֹת פְּנֵי ה' בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת, כִּי הוּא זֶה תַּכְלִית הַמְקֻוֶּה, וְהִזְהִירָם ה' לְבַל יְסִבְּבוּ מְנִיעַת עַצְמָם מֵהַשָּׂגָה זוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח:י) "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ", וּמֵעַתָּה כְּשֶׁעוֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים הִנֵּה הוּא מַשְׁרֶה בְּחִינַת הָרַע עַל הַפָּנִים אֲשֶׁר שָׁם קִנְתָה הַקְּדֻשָּׁה מְקוֹמָהּ.

ד **לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת, אַחַר אָמְרוֹ "לֹא יִהְיֶה לְךָ" וְגוֹ' וַאֲפִלּוּ בְּמַחְשָׁבָה, מַה צָּרְךָ עוֹד לְצַוּוֹת עַל מַעֲשֶׂה הַפְּסִילִים? וְאִם לְצַוּוֹת עַל עֲשִׂיָתָם אֲפִלּוּ לְזוּלָת, אִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר תֵּבַת "לְךָ". עוֹד, לֹא הָיָה לוֹ לִגְמֹר אֹמֶר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה** אִם לֹא בָּאָה הָאַזְהָרָה אֶלָּא עַל מַעֲשֶׂה אוּמָּן. עוֹד, לָמָּה קָרָא לַצְּלָמִים בְּשֵׁם פֶּסֶל? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת, לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **ה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "כִּי אָנֹכִי אֵל קַנָּא" וְחוֹזְרִים הַדְּבָרִים לְהַמְדֻבָּר בַּתְּחִלָּה "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת, לָמָּה הֵצְרַךְ לָתֵת טַעַם **כִּי** וְגוֹ' **אֵל קַנָּא**, הֲלֹא בִּלֹּא טַעַם זֶה יִתְחַיְּבוּ לְקַבֵּל גְּזֵרַת מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּרוּךְ הוּא?

וְגֹרֶאָה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר אִסּוּר מִין עֲבוֹדָה זָרָה חוּץ מֵהַמְּזֻכָּר בַּפָּסוּק "לֹא יִהְיֶה לְךָ", וְהוּא כִּי יֹאמַר אָדָם, הָאֱמֶת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים וְכָל זוּלָתוֹ אַיִן, אֲבָל לְצַד עִצָּם גְּדֻלָּתוֹ תִּתְמַעֵט תְּכוּנַת הָאָדָם וְהַשָּׂגָתוֹ לְדַבֵּר לְפָנָיו וְלִשְׁאֹל פְּרָטֵי שְׁאֵלוֹתָיו, כִּי אֵינוֹ מְמוּסָּר גֶּדֶר הַכָּבוֹד שֶׁתָּבֹא בְּרִיָּה שְׁפָלָה אֲפָלָה כָּמוֹנִי וְתִשְׁאַל שְׁאֵלוֹת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וְלִפְעָמִים יַרְבֶּה בִּפְרָטֵי צְרָכָיו דַּקִּים וְרַבִּים, וְאֵיךְ יִהְיֶה לוֹ כָּל כָּךְ עַזּוּת פָּנִים לְהַרְבּוֹת לִשְׁאֹל דִּקְדּוּקֵי הַשְּׁאֵלוֹת. אֲשֶׁר עַל כֵּן יִתְיַעֵץ בְּדַעַת יִצְרוֹ שֶׁיִּבְחַר לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי אֶחָד מִמְּשַׁמְּשֵׁי עֶלְיוֹן הַמְשַׁמְּשִׁים לְפָנָיו בַּמָּרוֹם, וְהוּא יַעֲזֹר לוֹ גַּם יִהְיֶה אֶמְצָעִי לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל בַּדָּבָר הַגָּדוֹל אִם יִצְטָרֵךְ, וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן כַּבֵּד יְכַבֵּד אֶת הַשֵּׁמֶשׁ הַהוּא וִיבָרְכֵהוּ וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו בְּדֶרֶךְ כָּל הַכָּבוֹד וְהַמַּעֲלָה, שֶׁבָּזֶה יִתְרַצֶּה לְשֵׁאת מַשָּׂאוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת לוֹ צְרָכָיו. וְדַע כִּי טָעוּת זֶה בָּהּ טָעוּ רֹב הָעוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי יוֹדְעִים הֵם שֶׁעוֹבְדִים לְלֹא אֱלוֹהַּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לְאֶמְצָעִי וְכוּ' כַּנַּזְכָּר. וּבְחִינָה זוֹ לֹא יִקָּרֵא לָהּ שֵׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא פֶּסֶל, כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי לֹא אֱלוֹהַּ הוּא וְזֶה הוּא פְּסֹלוּתוֹ שֶׁאֵין בּוֹ כֹּחַ אֱלֹהִי וּפְסֹלֶת הוּא לִפְנֵי הָעִקָּר שֶׁהוּא הַבּוֹרֵא עוֹלָם. אוֹ קָרָאוֹ **פֶּסֶל** כִּי הוּא עוֹמֵד לְהִתְפַּסֵּל כְּשֶׁיַּעֲבִירֶנּוּ ה' מִמֶּמְשַׁלְתּוֹ עַל יְדֵי סִבָּה אוֹ עַל יְדֵי סִבַּת זֶה הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ שֶׁיִּהְיֶה גּוֹרֵם לְהִתְפַּסֵּל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (איכה רבתי פ"ב) בְּמַעֲשֶׂה דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁאָמְרוּ "אָנוּ מַשְׁבִּיעִים לַשָּׂרִים הַמְמֻנִּים" וְכוּ', וַה' הֶעֱבִיר מֶמְשֶׁלֶת הַשָּׂרִים, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מ"ג:כ"ח) "וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ". וְצִוָּה ה' גַּם עַל בְּחִינָה זוֹ וְאָמַר **לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם כִּי לְךָ בְּעַצְמְךָ בְּדַעְתְּךָ שֶׁהוּא פֶּסֶל, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תַעֲשֶׂהוּ לְךָ.

וְחָזַר וּפֵרַשׁ מַה הוּא הַמַּעֲשֶׂה, וְאָמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם** וְגוֹ', וְאָמַר הַטַּעַם לְהָאסּוּר **כִּי אָנֹכִי ה' אֵל קַנָּא**, פֵּרוּשׁ, מִתְקַנֵּא אֲנִי עַל הַדָּבָר הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה בְּדֶרֶךְ זֶה. וּלְהָבִין תֹּכֶן הַכַּוָּנָה, הִנֵּה מָצִינוּ לַה' שֶׁהִזְכִּיר פֶּרֶט זֶה שֶׁל הַקִּנְאָה בְּפָרָשַׁת נָשֹׂא (במדבר ה:יד), דִּכְתִיב "וְעָבַר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת אִשְׁתּוֹ" וְגוֹ', הִנֵּה לִפְעָמִים יִתְקַנֵּא אָדָם בְּאִשְׁתּוֹ עַל בְּנוֹ וְעַל עֲבָדוֹ. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי יִשְׂרָאֵל בִּבְחִינַת כְּלָה הֵם, כָּרְמוּז בְּאֹרֶךְ בְּסֵפֶר קֹדֶשׁ קְדֻשִּׁים שִׁיר הַשִּׁירִים. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים לָהֶם בְּעָלִים, הֲגַם שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ וְלֹא יַכְחִידוּ בַּבּוֹרֵא כִּי הוּא אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים, הַשֵּׂכֶל יְחַיֵּב כִּי יִתְקַנֵּא הַבַּעַל. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה אִשָּׁה מֶלֶךְ כִּי תֹּאהַב עֶבֶד מֶלֶךְ אוֹ בְּנוֹ לְהָכִין דִּקְדּוּקֵי פְּרָטִים הַצְּרִיכָה לָהֶם וּתְחַבְּקֵהוּ וּתְנַשְּׁקֵהוּ, הַאִם לֹא יִתְקַנֵּא הַמֶּלֶךְ לְדָקָרָהּ בַּחֶרֶב? כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה. וְהַמַּבְחִין אֹפֶן דְּבֵקוּת נֶפֶשׁ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם הַבּוֹרֵא בַּחֲפִיצָה בַּחֲשִׁיקָה בִּדְבִיקָה בְּאַהֲבָה רַבָּה יַשִּׂיג הִתְבּוֹנְנוּת הַמֻּשְׂכָּל. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, דִּקְדֵּק לוֹמַר "אֱלֹהֶיךָ" לְרַמֵּז

הָאָמוּר, וְהוּא סוֹד הַשְּׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְיִחוּד שְׁמוֹ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי אָמַר הַכָּתוּב (דברים ד:יט) "אֲשֶׁר חָלַק ה'" וְגוֹ' לְכָל הָעַמִּים, כִּי הָעַמִּים שָׂרֵיהֶם שָׂרֵי מַעְלָה וְהֵם הַמּוֹשְׁלִים בָּהֶם, לֹא כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא שָׂרֵינוּ הוּא אֱלֹהֵינוּ, בָּרוּךְ הוּא.

וּבָרָךְ רֶמֶז יִרְמֹז אָמְרוֹ **לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פָּסֶל**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִפְסוֹל אֶת עַצְמוֹ, כִּי בַּחֲטֹא הָאָדָם בַּעֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מִטִּבְעוֹ נִפְסָל וְיוֹסֵר צֶלֶם אֱלֹהִי, דִּכְתִיב (תהלים לט:ז) "אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ", וְלֹא יֵרָאוּ פָּנָיו לְמַעְלָה, וְנִכְנָס בְּגֶדֶר אִיסּוּר לִבְנֵי אֵל חַי לְבַל יִסְתַּכְּלוּ בְּפָנָיו, כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (מלכים ב ג:יד) "לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט" וְגוֹ'.

ה **פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי אָמַר שֶׁהוּא קַנַּאי בָּרוּךְ הוּא, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הַקַּנָּאוּת תַּפְעִיל סְמוּךְ לַדָּבָר הַמִּתְקַנֵּא עָלָיו, וְרוֹאִים אָנוּ הַכְחָשַׁת הַדָּבָר חָס וְשָׁלוֹם, כַּמָּה וְכַמָּה מָרְדוּ וּפָשְׁעוּ וְעָשׂוּ וְהִצְלִיחוּ וְלֹא נִגְעָה יַד הַקַּנַּאי. לָזֶה אָמַר **פּוֹקֵד**, פֵּרוּשׁ, וְאִם רָאִיתָ הַפְכִּיוּת הַקַּנָּאָה דַּע כִּי אֲנִי פּוֹקֵד, פֵּרוּשׁ, זוֹ הִיא מִדָּתִי שֶׁאֵין אֲנִי נִפְרָע מֵעוֹשֵׂי רֶשַׁע מִיָּד וּמַאֲרִיךְ אַפִּי עַד דּוֹר שֵׁנִי וְשִׁלִּישִׁי וּרְבִיעִי, פֵּרוּשׁ לְפָעָמִים, וְאֵין אֲנִי מַאֲרִיךְ אַפִּי אֶלָּא עַד זְמַן זֶה. וְהַטַּעַם, כִּי אִם הָיָה ה' מִתְקַנֵּא לְאָדָם תֵּכֶף, אֵין קִיּוּם לַנִּבְרָאִים, לָזֶה מִתְחַכֵּם ה' לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה וּמַעֲלִים עַיִן מִלְּאַבְּדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי שֶׁיָּקוּמוּ בְּנֵיהֶם, אוּלַי יֵיטִיבוּ דַּרְכֵיהֶם וְנִמְצָא עוֹלָם קַיָּם בָּהֶם, גַּם יוֹעִיל לָאָבוֹת לְזַכּוֹתָם בָּעוֹלָם הַבָּא כְּאָמְרָם (סנהדרין קד,א) בְּרָא מִזְכֶּה אַבָּא. וְאִם דּוֹר שֵׁנִי הִתְעִיבוּ כְּמַעֲשֵׂה אָבוֹת אָז יִפְקֹד עֲלֵיהֶם עָוֹן אֲבוֹתָם אִתָּם יִמָּקוּ, וַעֲדַיִן יֶשְׁנוֹ לְקַנָּאוּת רֶשַׁע הָאָב בְּפִרְעוֹן הַבָּנִים. וְלִפְעָמִים יוֹסִיף ה' לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ גַּם לְדוֹר שֵׁנִי וְתוֹלֶה לָהֶם עַד דּוֹר שְׁלִישִׁי לַטַּעַם עַצְמוֹ הָאָמוּר, וּכְשֶׁיַּרְשִׁיעוּ יִפְקֹד עֲלֵיהֶם וְכוּ'. וְלִפְעָמִים יוֹסִיף גַּם כֵּן לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ גַּם לְדוֹר שְׁלִישִׁי, אֲבָל דּוֹר רְבִיעִי אֵין עוֹד תִּקְוָה לָהֶם, כִּי הֶשְׁרִשׁוּ בַּקְּלָפָה לֹא יִנָּתְקוּ מִמֶּנָּה, וּבָעֲרָה בָּם קִנְאַת ה' עָנָם וַעֲוֹן אֲבוֹת אֲבוֹתָם מִדּוֹר רִאשׁוֹן יֶחֱרַב, וְהַטַּעַם כִּי כֻּלָּם בְּחִינַת רַע שַׁלְשֶׁלֶת אַחַת. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי בְּעֶרֶךְ הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא אֲפִלּוּ כְּשַׁאֲרִיךְ אַפּוֹ עַד דּוֹר רְבִיעִי יִקָּרֵא מִיָּד, כִּי שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת הֵם שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְיוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנָה, וּכְמוֹ שֶׁיֹּאמַר תֵּכֶף וּמִיָּד בְּעֶרֶךְ הָאָדָם שֵׁשׁ שָׁעוֹת כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה בְּעֶרֶךְ הָאָדוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וּבָזֶה תִּמְצָא יְשׁוּב טַעַם לָמָּה הֶאֱרִיךְ ה' לוֹמַר **עַל וְעַל** וְלֹא אָמַר בְּדֶרֶךְ כְּלָל "פּוֹקֵד עָוֹן עַד רִבֵּעִים", כְּאָמְרוֹ בְּעוֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים, כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִזֶּה, וְהָבֵן, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

וָדַע כִּי הִתְבּוֹנְנוּת בְּדָבָר זֶה שֶׁאֵין ה' מִתְקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי רֶשַׁע הוּא דָּבָר מֻבְהָל, וּמַה גַּם רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרִשְׁעָתוֹ וּמַצְלִיחַ בְּרוֹם הַהַצְלָחוֹת. וְהַמַּשְׂכִּיל בַּגֶּדֶר אֲשֶׁר גָּבַל הַבּוֹרֵא שֶׁהוּא לְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת יַצְדִּיק מִשְׁפָּט יָשָׁר, וְהוּא שֶׁאָמַר אָסָף (תהלים עג,יז) "אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם", פֵּרוּשׁ, אַחֲרִית קִצְבַת הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר קָצַב ה'. וְדַע כִּי פֹּחַ בְּחִינַת הָרַע יֶשְׁנוֹ עַד אַרְבָּעָה דּוֹרוֹת וְלֹא יִפְרַע ה' מִדּוֹר חֲמִישִׁי עָוֹן אָבוֹת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהוּא חֲמִישִׁי לָהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁתִּגְדַּל עַד אֶלֶף וַאֲלָפִים.

ו **וְעֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁגַּם עוֹשֶׂה חֶסֶד אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּם לוֹ כָּל חַסְדּוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, אֶלָּא בּוֹחֵר לוֹ אֹפֶן פֵּרָעוֹן הַנָּאוֹת לוֹ לְדוֹרוֹת, וְהוֹלֵךְ וּפוֹרֵעַ בְּכָל דּוֹר אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ אֵלָיו, וְיֵשׁ בּוֹ דָּבָר הַמַּעֲמִיד הֲגָנָה וְהַצָּלָה עַד אֲלָפִים, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מד,ג) שֶׁאִם הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹרֵעַ לָאָבוֹת שְׁכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּמָה הָיוּ מִתְפַּרְנְסִים בְּנֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּבַגָּלְיוֹת.

וְאָמְרוֹ **וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**, פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לא,א) שֶׁאֵינָהּ נִמְשֶׁכֶת עִם "לָאֲלָפִים", כִּי אֵלּוּ שֶׁהֵם עוֹבְדִים מֵיִרְאָה אִם יִצְטָרְכוּ הַדּוֹרוֹת לִזְכוּתוֹ לֹא יַאֲרִיךְ אֶלָּא עַד אֶלֶף, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפָסוּק אַחֵר, דִּכְתִיב (דברים ז:ט) "לְאֶלֶף דּוֹר" וְגוֹ'.

ז **לֹא תִשָּׂא וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי הַשְׁבּוּעָה תַּגִּיד גְּדוֹלוֹת וּנְשִׂיאוּת לַה', יַחְשׁוֹב אָדָם כִּי יִשָּׁבַע בְּשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, כִּי הוּא זֶה רִבּוֹנוֹ וְשַׁלִּיטוֹ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה לַשָּׁוְא מַה בְּכָךְ אִם הַנִּשְׁבָּע לוֹ לֹא יַכִּיר בְּשִׁקְרוֹ, כִּי אִם יֵדַע שֶׁהוּא אֲדוֹנוֹ שֶׁל זֶה וְהוּא בְּאוֹפָן שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה הַהֶפֶךְ. לָזֶה אָמַר **לֹא תִשָּׂא** אֲפִילּוּ יֵשׁ נְשִׂיאוּת לַשֵּׁם שֶׁאַתָּה נִשְׁבָּע בּוֹ, **כִּי לֹא יְנַקֶּה ה'** הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לָשֵׂאת אֶת שְׁמוֹ, כֵּיוָן שֶׁהוּא לַשָּׁוְא.

עוֹד יְרָצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁבוּעַת שָׁוְא הוּא נוֹשֵׂא מֵעָלָיו שֵׁם ה' הַנִּקְרָא עָלָיו, וּמִתְלַבֵּשׁ בִּבְחִינַת הָרַע הַמִּתְיַחֶסֶת בְּשֵׁם שָׁוְא, כִּי שֵׁם ה' אֱמֶת וְהַמַּזְכִּירוֹ בְּשֶׁקֶר פּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ בְּחִינַת הַשֵּׁם לְסִבַּת בָּחֳרוֹ בַּשָּׁוְא, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **לֹא תִשָּׂא** מֵעָלֶיךָ **שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ** לְסִבַּת שָׁוְא, וְאָמַר **כִּי לֹא יְנַקֶּה ה'** לְעוֹשֵׂי כֵן.

עוֹד יִרְמוֹז שֶׁלֹּא יִהְיֶה נוֹשֵׂא עָלָיו שֵׁם ה' שֶׁהוּא אֱלוֹהוֹ, וְאוֹמֵר לַכֹּל שֶׁהוּא אִישׁ יְהוּדִי וְעוֹבֵד ה', וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁם ה'** שֶׁהוּא **אֱלֹהֶיךָ** וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **לַשָּׁוְא**, וְאַזְהָרָה זוֹ שֶׁלֹּא יְרַמֶּה ב"ה לוֹמַר כִּי הוּא מֻעֲבָדָיו וְלֹא כֵן הוּא. וּבִכְלַל אַזְהָרָה זוֹ שֶׁלֹּא יַרְאֶה עַל עַצְמוֹ שֶׁהוּא צַדִּיק יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא.

ח **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ שֶׁיִּזְכְּרֶהוּ מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְלָזֶה הִקְדִּים הַמְאַחֵר, כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים לוֹמַר "שֵׁשֶׁת יָמִים" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "זָכוֹר", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַזְּכִירָה תִּהְיֶה מִיּוֹם רִאשׁוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁכָּל יוֹם יֹאמַר "הַיּוֹם יוֹם א' בַּשַּׁבָּת" וְכוּ', פֵּרוּשׁ וּבָזֶה יְקַדְּשׁוּ וְלֹא יִטְעֶה בּוֹ.

גַּם יִרְצֶה **לְקַדְּשׁוֹ** לְשׁוֹן הַזְמָנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז,א) מְזַמֵּד בְּשַׁבָּא לְשַׁבָּא.

גַּם יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים צב) כִּי יוֹם שִׁשִּׁי שֶׁבּוֹ נִבְרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן וְחָטָא וְיָצָא חַיָּב בְּדִינוֹ, בָּא יוֹם שַׁבָּת וְנַעֲשָׂה סָנֵגוֹר לָאָדָם

לִפְנֵי ה׳ וְאָמַר: ״רִבּוֹן הָעוֹלָם, לֹא נֶהֱרַג אָדָם מֵעוֹלָם וְכִי אֲנִי מַתְחִיל״ וְכוּ׳, וְנִצּוֹל אָדָם. וּכְשֶׁרָאָה אָדָם כֹּחָהּ שֶׁל שַׁבָּת הִתְחִיל לְשׁוֹרֵר ״מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת״. לָזֶה אָמַר ה׳ **זָכוֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיְּזַכּוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר בְּאֶמְצָעוּתוֹ נִתְקַיֵּם אָדָם וְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו, וְרָאוּי לְהַחְשִׁיבוֹ כִּי הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל וִיקַדְּשׁוֹ. וְתִמְצָא כִּי מִי שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס בְּיוֹם אֶחָד יִהְיֶה הַיּוֹם הַהוּא מְכֻבָּד וְחָשׁוּב בְּעֵינָיו תָּמִיד מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, וְזֶה יוֹתֵר עַל בְּחִינָה זוֹ שֶׁהַשַּׁבָּת עַצְמוֹ הוּא הַמַּצִּיל, וְלָזֶה אָמַר **זָכוֹר** לֶהְיוֹת הַדָּבָר רָחוֹק מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ הַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל שַׁבָּת, וְהַטַּעַם **לְקַדְּשׁוֹ**, כִּי כְּשֶׁאַתָּה מַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל שַׁבָּת בְּיוֹם זֶה בָּזֶה אַתָּה מְקַדְּשׁוֹ. וְזֶה הוּא שֶׁעוּר הַכָּתוּב **זָכוֹר אֶת יוֹם**, וּמַה יִזְכּוֹר? שַׁבָּת. וְטַעַם **לְקַדְּשׁוֹ**, כִּי שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שַׁבָּת כְּמַאֲמַר רַשְׁבַּ״י (זהר ח״ב פח:), וְאַחַר כָּךְ בֵּאַר הַכָּתוּב מַה יּוֹם מְיֻמָּים וְאָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ׳, הָא לָמַדְתָּ כִּי עַל יוֹם ז׳ שֶׁל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית הוּא אוֹמֵר.

ט **שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן יָצָו ה׳ לַעֲבֹד בְּשֵׁשֶׁת יָמִים. גַּם מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ** וְגוֹ׳. וְנִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי (ויקרא כה:כ) ״וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית״ וְגוֹ׳, וְהֵם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים כָּאן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר ״זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ״ שֶׁאֵין בּוֹ דִּבְרֵי חוֹל, אִם כֵּן הָעוֹשֶׂה וְאוֹכֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, מַה יֹּאכַל בַּיּוֹם הַמְּקֻדָּשׁ, לָזֶה אָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים** לַעֲבֹד **תַּעֲבֹד** וּבָהֶם תַּעֲשֶׂה **כָּל מְלַאכְתֶּךָ**, פֵּרוּשׁ, הַצְּרִיכָה לְךָ לְשִׁשִּׁי וְלִשְׁבִיעִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שם) ״וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ״ וְגוֹ׳, כִּי מַבְטִיחַ ה׳ לִשּׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו.

עוֹד יִרְצֶה לְצַוּוֹת לְבַל יַחְשׁוֹב בִּמְלֶאכֶת חוֹל בְּשַׁבָּת, וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ׳, וְיִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עָשִׂיתָ כְּבָר כָּל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיֵּשׁ לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא): שְׁבוּת כְּאִלּוּ מְלַאכְתְּךָ עֲשׂוּיָה, שֶׁזּוּלַת זֶה יַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת לְכוֹנֵן מְלַאכְתּוֹ וַאֲשֶׁר יֶחְסַר מֵהַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹתָהּ בַּחוֹל, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה הֶחָסִיד (שבת קנ:) שֶׁקָּנַס עַצְמוֹ עַל אֲשֶׁר חָשַׁב לִגְדּוֹר גֶּדֶר נִפְרָץ בְּשַׁבָּת לְבַל יִבָּנֶהוּ עוֹד וְכוּ׳:

י **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ שַׁבָּת לַה׳ בָּזֶה אַתָּה עוֹשֶׂה ה׳ כִּי הוּא אֱלֹהֶיךָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה) כִּי שָׁקוּל שַׁבָּת כְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְאוּלַי כִּי רְמוּזָה הִיא כָּל הַתּוֹרָה בְּתֵבַת שַׁבָּת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תרי״א הֵם מִצְוֹת שֶׁלֹּא שְׁמָעוּם מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא מִפִּי נָבִיא, וּשְׁתֵּי מִצְוֹת ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, מִצְוֹת ״אָנֹכִי״ הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ הִיא מִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה. וּכְבָר הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִצְוֹת עֲשֵׂה יִתְפַּנּוּ לְשֵׁם הָרַחֲמִים לְפִי שֶׁהֵם בִּבְחִינַת קַבָּלַת שָׂכָר, וּמִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה יִתְפַּנּוּ לְשֵׁם אדנ״י לְפִי שֶׁהֵם בִּבְחִינַת הַדִּין לָעוֹבֵר עֲלֵיהֶם. וְהִנֵּה חֶשְׁבּוֹן הוי״ה אדנ״י עוֹלֶה צ״א וְתרי״א חֲרֵי שַׁבָּת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קיח:) כָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת כְּהִלְכָתוֹ אֲפִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כֶּאֱנוֹשׁ מוֹחֲלִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה׳** בָּזֶה נַעֲשָׂה הוּא **אֱלֹהֶיךָ** וְלֹא זוּלָתוֹ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁנִּמְחַל לוֹ מַה שֶּׁקִּבֵּל לֶאֱלוֹהַּ זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **שַׁבָּת לַה׳**, כִּי לֹא תִּהְיֶה הַמְּנוּחָה וְהַשְׁבִיתָה לִמְנוּחָתוֹ וּלְמַרְגּוֹעוֹ, אֶלָּא לְמִצְוַת ה׳ אֱלֹהָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד** וְגוֹ׳, **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי** גַּם כֵּן יִהְיֶה לְךָ מְלָאכָה אַחַת, וּמַה הִיא? שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה שַׁבָּת לַה׳ אֱלֹהֶיךָ, וְלֹא מִיעַטְתִּי לְךָ יוֹם הַשְּׁבִיעִי אֶלָּא מִמְּלַאכְתְּךָ שֶׁל עַצְמְךָ.

יא **וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.** כָּאן נִתְחַכֵּם ה׳ לֶאֱסוֹר מְלָאכוֹת אֲשֶׁר מָנוּ חֲכָמִים אַרְבָּעִים מְלָאכוֹת [חָסֵר אַחַת] שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מְלָאכָה שֶׁאֵין בָּהּ שׁוּם טוֹרַח כְּלָל בַּעֲשָׂיָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הַמּוֹצִיא כְּלִי מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הָרַבִּים אוֹ לְהֶפֶךְ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה רַבִּים, וְחִיבָּה הַתּוֹרָה מִיתָה עֲלֵיהֶם. וְיֹאמַר אָדָם: מַה טּוֹרַח יֵשׁ בְּדָבָר זֶה לְהִתְחַיֵּב? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ׳ **וַיָּנַח** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, דּוֹק וְהַשְׂכֵּל בַּטַּעַם וְתֵדַע כִּי אֵין הַדָּבָר לְצַד הַטּוֹרַח לְבַד, וַהֲרֵי מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ישעיהו מ:כח) ״לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע״ וּבוֹ לֹא יֻצְדַּק לוֹמַר מְנוּחָה, אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא לְצַד הַפְּעֻלָּה הַיּוֹצֵאת אֲנוּ דָּנִים, הֲגַם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בָּהּ יְגִיעָה וָטוֹרַח. וְלָזֶה כָּל שֶׁשֵּׁם מְלָאכָה עָלֶיהָ, הֲגַם כִּי יַעֲשֶׂנָּה אָדָם בְּלֹא הַרְגֶּשֶׁת דָּבָר, הֲרֵי זֶה חַיָּב עָלֶיהָ.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כִּי לֹא עָשָׂה בִּתְכוּנַת בְּרִיאָתָם שֶׁיַּעַמְדוּ אֶלָּא שֵׁשֶׁת יָמִים, וּמֵעַתָּה יִצְטָרֵךְ ה׳ לְחַדֵּשׁ הַבְּרִיאָה בְּכָל יוֹם, וּבְאֶמְצָעוּת נֶפֶשׁ הָעוֹלָם שֶׁהוּא הַשַּׁבָּת שֶׁבָּרָא ה׳ נָח מֵהַתְמָדַת הַמְּלָאכָה, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י,ט) שֶׁהָיָה הָעוֹלָם רוֹפֵף וְרוֹעֵד וּבְבֹא שַׁבָּת עָמַד בְּקִיּוּמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**, וְיוֹם זֶה מֵעַמִּיד הָעוֹלָם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים, וּבְכָל יוֹם שִׁשִּׁי לָעֶרֶב שֶׁכָּלְתָה תְּכוּנַת הָעוֹלָם יָבֹא שַׁבָּת וְיַקִּים הָעוֹלָם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים אֲחֵרִים וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְעַיֵּן פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ב:ב).

יב **לְמַעַן יַאֲרִיכוּן.** אָמַר **יַאֲרִיכוּן** שֶׁמַּשְׁמָע מֵעַצְמָם, וְלֹא אָמַר ״אַאֲרִיךְ יָמֶיךָ״. אוּלַי שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר כִּי מִצְוָה זוֹ סְגֻלָּתָהּ הִיא אֲרִיכוּת יָמִים מִלְּבַד שְׂכָרָהּ מֵה׳, כִּי יֵשׁ מִצְוֹות שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם סְגֻלּוֹת נִפְלָאוֹת מִלְּבַד שָׂכָר אֲשֶׁר קָבַע לָהֶם ה׳, וְזוֹ גָּלָה אוֹתָהּ ה׳.

טז **דַּבֵּר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, וְאִם לְצַד כִּי כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה׳ עִמָּנוּ נְקַבֵּל גְּזֵרוֹתָיו, מֵעַתָּה הֲרֵי אָנוּ מְקַבְּלִין מִמְּךָ, וְאִם כֵּן אֵין צוֹרֶךְ בַּדָּבָר, וְלָמָּה נִסְתַּכֵּן? וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן נָמוּת.** עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה**, פֵּרוּשׁ, יִהְיֶה כֹּחַ בָּנוּ לִשְׁמוֹעַ, אֲבָל אִם יְדַבֵּר ה׳ עִמָּנוּ – פֶּן נָמוּת וְלֹא נִשְׁמַע:

יז **אַל תִּירָאוּ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּכֶם עוֹד, **כִּי לְבַעֲבוּר** וְגוֹ', וּכְבָר עָשָׂה ה' מַחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה וְעָשָׂה אֶתְכֶם נֵס שֶׁהֵם מוּבְדָּלִים לְטוֹבָה, כִּי פְּסָקָה זוּהֲמָתָם בְּאֶמְצָעוּת דִּבּוּר הָאֱלֹהִים. וְגַם טַעַם שֶׁנִּי **בַּעֲבוּר תִּהְיֶה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲקִירַת הַזּוּהֲמָא מֵהֶם הִנֵּה קָנְתָה הַיִּרְאָה שֶׁהִיא שְׂכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ מָקוֹם לִהְיוֹת בְּתָמִידוּת עַל פְּנֵיהֶם, כִּי עֶלֶם אֱלֹהֵי אֲשֶׁר יָצַר ה' אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ חָזַר לְקַדְמוּתוֹ. וְהָרְוָחַת שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ הוּא "לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ", כִּי כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹשֶׁת פָּנִים שֶׁהִיא יִרְאָתוֹ הָאֲמוּרָה, לֹא בִּמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם**, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה לָכֶם טַעֲנָה לָמָּה לֹא יָנַבֵּא ה' אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל, חֲרִי נִסָּה אוֹתָם בִּנְבוּאָה וְלֹא יָכְלוּ עֲמוֹד.

כ **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ תֵּיבַת **אִתִּי.** וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) דָּרְשׁוּ שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הַכְּרוּבִים אַרְבָּעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֱלֹהֵי זָהָב** שֶׁמַּעֲלָה עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ עָשׂוּ אֱלֹהֵי זָהָב, וְלֹא יַעֲשׂוּ הַשְּׁנַיִם שֶׁל כֶּסֶף וְאִם עָשׂוּ מַעֲלָה עֲלֵיהֶם וְכוּ', גַּם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ צוּרָה לְדִמְיוֹן ה' לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהּ (ראש השנה כד,א) וְכַוָּנָתָם לַה' וְלֹא צוּרַת שַׁמָּשִׁים שֶׁל ה'. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי וְגוֹ'. עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **לָכֶם**?

אָכֵן יְכַוֵּן ה' לְצַוּוֹת עַל שְׁנֵי מִינֵי עֲבוֹדוֹת אֵל אַחֵר: הָאֶחָד הוּא הָעוֹבֵד בֶּאֱמוּנַת לִבּוֹ כִּי מַאֲמִין בָּהּ וְכוֹסֵף לְעָבְדָהּ, וּכְנֶגְדָּהּ אָמַר **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף,** פֵּרוּשׁ אֱלֹהֵי בְּכוֹסֶף, וְזֶה יוֹרֶה עַל הָעוֹבֵד מֵאֱמוּנַת לִבּוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אִתִּי** כִּי הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ הוּא מַמְשִׁיךְ בְּשׁוֹרֶשׁ נַפְשׁוֹ בְּחִינַת הָרַע שֶׁבְּשׁוֹרֶשׁ הֶעָוֹן הַהוּא, וְהוּא סוֹד (איכה רבה א,לא) נָחָשׁ הַמְקַנֵּן בְּמִגְדָּל, כִּי כְּבָר הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, דִּכְתִיב (דברים לב:ט) "חֵלֶק ה' עַמּוֹ", וּבְעָבְדוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה בֶּאֱמוּנַת נַפְשׁוֹ נוֹתֵן מָקוֹם לְס"מ לִיכָּנֵס בִּמְקוֹם שֹׁרֶשׁ הַנֶּפֶשׁ הַהִיא שֶׁהוּא מְקוֹם הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ל:כב) "תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ", וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי,** וְאָמַר **אֱלֹהֵי כֶסֶף** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן כּוֹסֵף שֶׁהוּא עוֹבְדוֹ מִכְּסִפּוֹ בּוֹ, רַחֲמָנָא לִצְלָן.

וְהַשֵּׁנִי, הַיּוֹדֵעַ בְּלִבּוֹ אֱמוּנָה שְׁלֵמָה כִּי הַכֹּל הוּא צוֹאָה בְּלִי מָקוֹם, אֲבָל עוֹבְדָהּ לְסִבַּת הֲנָאָה לַהֲנָאַת הַמּוֹעִיל, כְּמוֹ שֶׁתּאמַר שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ מָמוֹן עַל מְנָת לְעָבְדָהּ, וְיֹאמַר הָאָדָם בְּלִבּוֹ "רַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי" וּבְלִבִּי אֲנִי מְחָרֵף וּמְגַדֵּף בַּעֲבוֹדָה זָרָה זוֹ וְאֵין מַעֲשַׂי אֶלָּא לְתַכְלִית הָרֶוַח, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם,** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵין לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ מַאֲמִינִים בָּהּ דָּבָר אֶלָּא לְצַד שֶׁזֶּה אָהַב הַזָּהָב וּבִשְׁבִיל הֲנָאַת זְהָבוֹ הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תַעֲשׂוּ.

וְגִלָּה שֶׁחֵטְא זֶה הוּא דַּוְקָא בִּבְחִינַת הָאָדָם שֶׁהוּא פּוֹגֵם עַצְמוֹ וּמְמַעֵט דְּיוֹקָנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לָכֶם** לְצַד שֶׁלֹּא חָטָא אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה וְהַמַּחְשָׁבָה מְנַגֶּדֶת כַּגָּלוּי לִפְנֵי יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת, לָזֶה לֹא יַעֲשֶׂה הַחֵטְא סִבָּה שֶׁתַּכְנִיעַ בְּחִינַת הָרַע אֶת בְּחִינַת הַטּוֹב כְּמַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן.

חסלת פרשת יתרו

פרק כא

א **וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים.** צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה,** וְהִנֵּה נָחְלְקוּ בַּמְּכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: לוֹמַר לְךָ מָה עֶלְיוֹנִים מִסִּינַי אַף תַּחְתּוֹנִים מִסִּינַי, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: וְאֵלֶּה יָכוֹל שׁוֹנִין וְלֹא יוֹדְעִים, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְאֵלֶּה" וְגוֹ', עָרְכָן לִפְנֵיהֶם כְּשֻׁלְחָן הֶעָרוּךְ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁמְּפָרֵשׁ "וְאֵלֶּה" שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּסִינַי, בְּהֶכְרֵחַ לְפָרֵשׁ שֶׁטַּעַם שֶׁהַצָּרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה הוּא לְלַמֵּד עַל פְּרָטֵי מִצְוָה זוֹ שֶׁנֶּאֶמְרוּ מִסִּינַי, שֶׁאִם עַל כְּלָלוֹתֶיהָ, חֲרִי אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּפֶרֶק בַּתְּרָא דִּזְבָחִים (קטו:) שֶׁכָּל הַמִּצְוֹות נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֵיהֶם בְּסִינַי וּפְרָטֵיהֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד, עַד כָּאן, וְאִם כֵּן גַּם אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים בִּכְלָל וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְאֵלֶּה" לְלַמֵּד עַל דָּבָר זֶה. וּלְרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁחָלַק עִם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁם בַּבְּרַיְתָא הַשָּׁנוּיָה בְּזֶבָחִים כִּי כָּל הַמִּצְוֹות נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֵיהֶן וּפְרָטֵיהֶן בְּסִינַי, אֵינוֹ יָכוֹל לְפָרֵשׁ "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" שֶׁבָּא לְלַמֵּד שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּסִינַי כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ זֶה, וְהַצָּרִךְ לְפָרֵשׁ בְּאֹפֶן אַחֵר.

וְצָרִיךְ עִיּוּן לְדִבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ כָּאן כִּסְבָרַת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וּבְפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי פֵּרֵשׁ כְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר, מַה שְׁמִיטָה נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֶיהָ וּפְרָטוֹתֶיהָ בְּסִינַי אַף כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וְכוּ', וְהֵם שְׁנֵי פֵּרוּשִׁים חֲלוּקִים, וְהָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ כָּאן "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן מַה שֶּׁצְּוָה בְּעִנְיָן שֵׁנִי, שֶׁצָּרִיךְ לָשׂוּם לִפְנֵיהֶם כְּשֻׁלְחָן הֶעָרוּךְ, בֵּין מִשְׁפָּטִים תַּחְתּוֹנִים בֵּין מִשְׁפָּטִים שֶׁקָּדְמוּ לָהֶם.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי שֶׁכָּתַב הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי שֶׁלְּמוּד רַבִּי יִשְׁמָעֵאל הוּא שֶׁנֶּאֶמְרוּ הַמִּשְׁפָּטִים בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים, אֵין דְּבָרָיו נִרְאִים וְלֹא מִתְקַבְּלִים לוֹמַר כִּי דִּבֵּר ה' יוֹתֵר מֵעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. חֲגַם שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ כֵּן, הָיָה צָרִיךְ כֹּחַ וּרְאָיָה לִדְבָרָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אֶלָּא "מָה עֶלְיוֹנִים מִסִּינַי" וְלֹא אָמַר "מָה עֶלְיוֹנִים בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים", וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין לִשְׁמֹעַ לָהֶם. וְאִם מֵחֲמַת הַקֻּשְׁיָא שֶׁהִקְשִׁינוּ, כְּבָר יֵשְׁבְנוּ אוֹתָהּ יָשׁוּב נָכוֹן שֶׁבָּא הַכָּתוּב עַל הַדִּקְדּוּקִים, כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדִין הַשְׁמָטָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּהַר סִינַי. וּבְהֶכְרֵחַ לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁיּוֹדֶה בַּשְּׁמָטָה שֶׁנֶּאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֶיהָ וּפְרָטֶיהָ בְּסִינַי כַּמְבֹאָר בַּתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ, אֶלָּא שֶׁלֹּא סָבַר לִלְמֹד מִמֶּנָּה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְאוּלַי כִּי טַעְמוֹ מִמַּה שֶּׁבָּאָה הַזְכָּרַת הַר סִינַי בְּאַרְבַּע מִצְוֹות לֹא רָצָה לִלְמֹד מֵהֶם עַל כָּל הַתּוֹרָה, וְהָעִקָּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְיוֹתֵר נָכוֹן לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן לְדִבְרֵי רַשִׁ"י מִלְּפָרֵשׁ בּוֹ כִּי הֵבִין בְּדִבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁאָמַר ה' אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים.

וְאִם כַּוָּנַת הָרַב רַבִּי אֶלְיָהוּ מִזְרָחִי לוֹמַר שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּקוֹלוֹת לְבַד וְלֹא כְּסֵדֶר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, גַּם זֶה אֵינוֹ, כִּי זֶה יִהְיֶה בִּנְיַן שְׁלִישִׁי בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר: הָאֶחָד הוּא סֵדֶר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ בּוֹ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, שֵׁנִי, סֵדֶר שֶׁהָיָה רָגִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ כָּל הָאַרְבָּעִים יוֹם כָּל מִצְוֹוֹת הַתּוֹרָה, שְׁלִישִׁי, סֵדֶר דִּבּוּר אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים, וּמִי יַשָּׂה אָזְנוֹ לִשְׁמוֹעַ דְּבָרִים אֵלּוּ לִבְנוֹת מְצִיאוּת שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ כַּיּוֹצֵא בּוֹ בַּתּוֹרָה. וְעוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת אֶלָּא שֶׁהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר כִּי טַעַם אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** לְרַמּוֹז דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פו:) כִּי צָרִיךְ לָשׂוּם דַּיָּנִים לִפְנֵי הַמִּקְדָּשׁ, לָזֶה אָמַר **וְאֵלֶּה** מוֹסִיף עַל עִנְיַן רִאשׁוֹן שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ מְקוֹם שְׁכוּנַת הַמִּקְדָּשׁ שֶׁכֻּלָּם בְּמָקוֹם אֶחָד.

אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם. טַעַם אָמְרוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה, הֲגַם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת (סנהדרין ז,א) צָרִיךְ לְדַעַת פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים. וְאוּלַי כִּי לִהְיוֹת שֶׁיֵּשׁ חֲלָקִים בַּתּוֹרָה שֶׁהֵם חוֹבַת גַּבְרָא לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר יַעֲבוֹדוּ, וְזוּלַת זֶה אֵינָם בְּנֵי בְּרִית הַתּוֹרָה, הַמָּשָׁל בָּזֶה, אִם לֹא יָדַע שָׁאסוּר לֶאֱכוֹל טְרֵפָה הֲרֵי הוּא אוֹכְלָהּ, וְכֵן הַדָּם וְחֵלֶב, וּבְמִצְוֹוֹת עֲשֵׂה – פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר, שְׁבִיתַת יָמִים הַמִּקְדָּשִׁים, הֵן אֵלֶּה יִתְחַיֵּב לְדַעְתָּם, וְיֵשׁ בְּחִינָה אַחֶרֶת, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר דִּינֵי טוֹעֵן וְנִטְעָן, הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, הִלְכוֹת קָרְבָּנוֹת וְכַדּוֹמֶה. הָאֱמֶת כִּי חוֹבַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ אִם יֶחְסַר יְדִיעָתָם כָּל שֶׁיֵּשׁ בְּיִשְׂרָאֵל גְּדוֹלִים שֶׁיִּשְׁפְּטוּ וְיַקְדְּשׁוּ וְיוֹרוּ מִשְׁפָּטִים לְיִשְׂרָאֵל. וְנִתְחַכֵּם ה׳ לוֹמַר כָּאן **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם** לוֹמַר כִּי דִּינִים אֵלּוּ יִתְחַיְּבוּ בִּשְׁמִיעָתָם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין הַקּוֹנֶה מַכִּיר בִּשְׁעַת הַקִּנְיָן לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יִקְנֶה, וְגַם אֵין הַנִּקְנֶה יוֹדֵעַ כִּי ה׳ שִׁחְרְרוֹ אַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים לְתִבְּעַ הַתּוֹבֵעַ, וְגַם הַשּׁוֹפְטִים לֹא יֵדְעוּ כָּל קוֹנֶה עֶבֶד לְהוֹדִיעוֹ כִּי חַיָּב לִשְׁלֹחוֹ. וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, כִּי מִשְׁפָּט זֶה הוּא מֵהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צְרִיכִין לָשׂוּם לִפְנֵי כֻּלָּם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר בַּכָּתוּב בְּדֶרֶךְ נוֹכֵחַ, **כִּי תִקְנֶה** וְגוֹ׳, כִּי יוֹדִיעַ הַדָּבָר לְכָל קוֹנֶה.

עוֹד יִרְצֶה לְהַסְבִּיר הַמִּצְוֹת שֶׁתִּתְקַבֵּל לַכֹּל, וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם כִּי דָּבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ חֶסְרוֹן הָרָצוֹן, שֶׁהַקּוֹנֶה עַבְדּוֹ יִמָּהֵר לְשַׁלְּחוֹ אַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים, תָּשִׂים הַדְּבָרִים לִפְנֵיהֶם כִּי מִצְוָה זוֹ לִזְכוּת כָּל אֶחָד מֵהֶם הִיא, כְּשֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד לֹא יַעֲבֹד בּוֹ לְעוֹלָם, וּבָזֶה יִתְרַצֶּה בַּדָּבָר, כִּי כָּל אֶחָד יַעֲרִיךְ הַדָּבָר שֶׁהוּא לִזְכוּתוֹ לְצַד כִּי כָּל עִבְרִי הַנִּמְכָּר אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד דָּחֳקוֹ, אוֹ גֶּנֶב וּמְכָרוּהוּ בֵּית דִּין, וְזֶה יְסוֹבְבוֹ הָעֹנִי, וּבְאוֹתוֹ מַצָּב כֻּלָּם עֲשִׁירִים הָיוּ, וְאֵין זֶה אֶלָּא לְדָבָר הַמִּתְגַּלְגֵּל, וְכָל אֶחָד יָשִׂים לְפָנָיו שֶׁאֵלָיו נוֹגֵעַ הַחֶסֶד דִּלְמָא יִתְגַּלְגֵּל עָלָיו הַגַּלְגַּל, וְזֶה זְכוּת הוּא לוֹ.

ב **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי.** אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִהְיֶה לְפָנָיו לִקְנוֹת עֶבֶד כְּנַעֲנִי וְעֶבֶד עִבְרִי יַקְדִּים הָעִבְרִי, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: כִּי תִּרְצֶה לִקְנוֹת עֶבֶד – תַּקְדִּים לִקְנוֹת עִבְרִי, וְלֹא תֹּאמַר, אֶקְנֶה עֶבֶד שֶׁאֶעֱבֹד בּוֹ עַד עוֹלָם וְלֹא אֶקְנֶה עֶבֶד שֶׁאַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים אֲשַׁלְּחֶנּוּ.

וְטַעַם שֶׁקָּרָאוֹ **עִבְרִי**, כִּי חָשׁ הַכָּתוּב לְיַחֵס שֵׁם עֲבֹדוּת עַל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה כִּנָּה אוֹתוֹ בְּשֵׁם זֶה. עוֹד רָמַז כִּי שֵׁם עֲבֹדוּת עַל יִשְׂרָאֵל הוּא עוֹבֵר וְאֵינוֹ קָבוּעַ, מִטַּעַם כִּי לַה׳ הֵם עֲבָדִים, וְיֵצֵא מִתַּחַת יָדוֹ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית. עוֹד יִרְמוֹז שֶׁלֹּא בָּא לִידֵי מִדָּה זוֹ עַד שֶׁעָבַר עַל הַתּוֹרָה וּמִצְוֹוֹת, וּמְכֻוָּן לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין יד:) כִּי בְּמִכְרוּהוּ בֵּית דִּין בִּגְנֵבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְגַם בְּמוֹכֵר עַצְמוֹ מֻחְמַת דָּחְקוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים טו:יב) ״כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי״, גַּם הוּא לֹא בָּא לִידֵי זוֹ עַד שֶׁכְּבָר קָדְמוּ לוֹ עֲבֵרוֹת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי אַמֵּי (שבת נה:) אֵין יִסּוּרִין בָּלֹא עָוֹן.

עוֹד דִּקְדֵּק לוֹמַר **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי** וְלֹא אָמַר עִבְרִי עֶבֶד, לִרְמוֹז כִּי קוֹדֶם שֶׁתִּתְקַנֵּהוּ עֶבֶד הוּא, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כב,ב) כִּי בְּמוֹכְרִים אוֹתוֹ בֵּית דִּין הַכָּתוּב מְדַבֵּר וּכְבָר נִתְחַיֵּב מֵהַשָּׁמַיִם. וּבָזֶה לֹא קָשְׁיָא לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת עֶבֶד, שֶׁמִּזֶּה יָצָא לָנוּ לְטָעוֹת עֶבֶד שֶׁל עִבְרִי (מכילתא משפטים א) עַד שֶׁהֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ פָּסוּק אַחֵר תַּלְמוּד לוֹמַר ״כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי״ (דברים טו:יב).

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר ״עֶבֶד״, לְתֵת טַעַם לָמָּה שֶׁצִּוָּה שֵׁשׁ שָׁנִים, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר כִּי זֶה שֶׁאַתָּה קוֹנֶה כְּבָר הוּא עֶבֶד, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר (ויקרא כה:נה) ״כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים״:

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד. טַעַם אָמְרוֹ כֵּן לְדָרוֹשׁ שֶׁעַל כָּל פָּנִים יַעֲבוֹד שֵׁשׁ וַאֲפִלּוּ בָּרַח, וְאָמְרוֹ **יַעֲבֹד** וְלֹא פֵּרֵשׁ יַעֲבָדְךָ נִתְכַּוֵּן לְרַבּוֹת שֶׁיַּעֲבוֹד גַּם בְּמוֹת הַקּוֹנֶה לִבְנוֹ:

וּבַשְּׁבִיעִית וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, וְלִפְעָמִים יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית כְּשֶׁיִּמְכֹּר בְּאֶמְצַע שְׁנַת עוֹלָם לְתַשְׁלוּם שָׁנָה שֶׁנִּמְכַּר בָּהּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ שֵׁשׁ שָׁנִים שְׁלֵמִים מִיּוֹם לְיוֹם. עוֹד יִרְצֶה כִּי יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית, פֵּרוּשׁ, שְׁבִיעִית לַשָּׁנִים אִם תִּפְגַּע בְּתוֹךְ שֵׁשׁ שָׁנָיו. שׁוּב מָצָאתִי דִּיּוּק זֶה בְּדִבְרֵי רַמְבַּ״ם בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה (קידושין פרק א משנה ב).

ג **אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כ.) אָמְרוּ: יְחִידִי נִכְנָס יְחִידִי יֵצֵא, מִכָּאן שֶׁאֵין רַבּוֹ רַשַּׁאי לְמָסֹר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית אֶלָּא אִם הוּא נָשׂוּי. וְנִרְאֶה כִּי הֵקֶשָּׁה לָהֶם יִתּוּר הַכָּתוּב, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר כֵּן? מִמָּה נַפְשָׁךְ, אִם לוֹמַר כִּי דַּוְקָא כְּשֶׁיִּכָּנֵס בְּגַפּוֹ הוּא שֶׁיֵּצֵא בְּגַפּוֹ, אֲבָל כְּשֶׁיִּכָּנֵס עִם אִשְׁתּוֹ לֹא יֵצֵא בְּגַפּוֹ – פְּשִׁיטָא, כִּי מִי הִכְנִיסָהּ שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר כֵּן? וְתִמְצָא שֶׁדִּקְדְּקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין כב.) בְּמַאֲמַר ״וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ״ כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ, וּפֵרְשׁוּהָ לְחַיֵּב מְזוֹן אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. וְאִם עַל שִׁפְחָה הַנּוֹתֵן לוֹ רַבּוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ ״הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ״. אֶלָּא וַדַּאי לְדָרָשָׁה בָּא, לוֹמַר ״אִם בְּגַפּוֹ״ – פֵּרוּשׁ, בְּלֹא אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית, מִמַּה שֶּׁגִּלָּה בְּסוֹף דְּבָרָיו ״אִם בַּעַל אִשָּׁה״ וְגוֹ׳. **בְּגַפּוֹ יֵצֵא** – פֵּרוּשׁ, יְחִידִי יֵצֵא, פֵּרוּשׁ, יִשָּׁאֵר בְּכַמּוּת שֶׁהוּא יְחִידִי עַד יְצִיאָתוֹ. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ מַקִּישׁ יְצִיאָה לְהַכְנָסָה, כְּשֵׁם שֶׁכְּשֶׁנִּכְנָס נִכְנָס יְחִידִי מִמָּשׁ בְּלֹא אִשָּׁה וּבָנִים, בֵּין

הַיּוֹצְאִים עִמּוֹ בֵּין הַנִּשְׁאָרִים בְּבֵית הָאָדוֹן, כְּמוֹ כֵן בִּיצִיאָתוֹ. וְאִם הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה וְלֹא הָיוּ לוֹ בָנִים גַּם כֵּן אֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שִׁפְחָה שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים בּוֹ "בְּגַפּוֹ", וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הָיוּ לוֹ בָנִים וְלֹא הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה.

וְרָאִיתִי לְהָרַב רַבִּי אֶלְיָהוּ מִזְרָחִי שֶׁדִּיֵּק שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "אִם בְּגַפּוֹ וְגוֹ' כֵּן יֵצֵא". וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי אַדְרַבָּה אִם הָיָה אוֹמֵר כֵּן יִהְיֶה נִשְׁמָע יוֹתֵר שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ שִׁפְחָה וְיִשָּׁאֵר כְּמוֹת שֶׁהוּא. וְהָאֱמֶת כִּי טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן, כִּי יֵשׁ לָחוּשׁ לִדְרָשׁוֹת אֲחֵרִים הַנִּשְׁמָעִים מִמֶּנָּה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן לָהֶם לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כ.) שֶׁהוֹסִיפוּ הַבָּנִים, וַהֲגַם כִּי דְּבָרִים אֵלּוּ הֲלָכָה הֵם, יֵשׁ לוֹמַר כִּי אִם יִכָּנֵס בְּאִשָּׁה בְּלֹא בָנִים חֲרֵי אֲנִי קוֹרֵא עָלָיו "בְּגַפּוֹ יֵצֵא", שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ שִׁפְחָה וְיִהְיוּ לוֹ בָּנִים מִמֶּנָּה, שֶׁאָז אֵינוֹ דּוֹמֶה גַּפּוֹ שֶׁל יְצִיאָה לְגַפּוֹ שֶׁל הַכְנָסָה, כִּי אָז לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים וְעַתָּה יֵשׁ לוֹ בָּנִים. וְאִם בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה וְלֹא בָנִים וְאַחַר כָּךְ הָיוּ לוֹ בָּנִים, נִכְנַס בְּגֵדֶר הֶתֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה תָּלְתָה הַתּוֹרָה הַדָּבָר בָּאִשָּׁה שֶׁהִיא צְרִיכָה לִהְיוֹת בִּשְׁעַת בִּיאָתוֹ לְעַבְדוּת, אֲבָל הַבָּנִים הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ אַחַר כָּךְ. וְאִם הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה כְּשֶׁקָּנָאוֹ וּמֵתָה, מַשְׁמַע שֶׁמֵּתָה, כִּי לֹא הִקְפִּיד הַכָּתוּב אֶלָּא עַל שְׁעַת בִּיאָה "בְּגַפּוֹ יָבֹא". וְזוּלַת דְּבָרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי הַכָּתוּב שָׁלַל דִּין זֶה מֵאָמְרוֹ "אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא", צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ עַד שְׁעַת יְצִיאָה, וּבָזֶה אֲנִי מַתִּיר לְךָ – אִם אֲדוֹנָיו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה.

אִם בַּעַל אִשָּׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא אחריתי דר"ש) שֶׁאֵין הָאָדוֹן חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת אִשְׁתּוֹ שֶׁל עֶבֶד, אֶלָּא אִם תִּהְיֶה אִשָּׁה הָרְאוּיָה לוֹ לַעֲמֹד עִמּוֹ וְלֹא אִשָּׁה הָאֲסוּרָה לוֹ מֵאִסּוּרֵי לָאוִין. וְהִנֵּה בְּדִין מְסִירַת שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית מַשְׁמַע מֵהַשַּׁ"ס וְהוּבָא בְּדִבְרֵי רַמְבַּ"ם (הלכות עבדים פ"ג ה"ד) שֶׁכָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, וַאֲפִלּוּ הָאִשָּׁה מֵאִסּוּרֵי לָאוִין, יָכוֹל לִיתֵּן לוֹ וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**, פֵּרוּשׁ, אֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה אִשְׁתּוֹ הָרְאוּיָה לוֹ לְגַבֵּי מַה שֶׁאָסַרְתִּי לְךָ בְּסָמוּךְ "אִם בְּגַפּוֹ" שֶׁאֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ, אֲבָל לְגַבֵּי מְזוֹנוֹת **וְיָצְאָה אִשָּׁתוֹ**, פֵּרוּשׁ, הָרְאוּיָה לוֹ הוּא שֶׁחַיָּב הָאָדוֹן בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָכוֹל יְהֵא חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת אֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם? תַּלְמוּד לוֹמַר "אִשְׁתּוֹ" – לְהוֹצִיא שׁוֹמֶרֶת יָבָם, "עִמּוֹ" – לְהוֹצִיא אֲרוּסָתוֹ. וְהִנֵּה עֶבֶד שֶׁהָיְתָה לוֹ אִשָּׁה שׁוֹמֶרֶת יָבָם אוֹ אֲרוּסָה מֵתָר לָתֵת לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא** – פֵּרוּשׁ בְּלֹא תִּנַּאי, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה אֲרוּסָה אוֹ שׁוֹמֶרֶת יָבָם יָצָא מִכְּלַל בְּגַפּוֹ שֶׁאָסַרְתִּי לְךָ נְתִינַת שִׁפְחָה. וּלְדִבְרֵי הַשַּׁ"ס (קידושין כ.) שֶׁדִּקְדְּקוּ הַבָּנִים גַּם כֵּן יִהְיֶה הַדִּין בְּהֵיכָא שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת וּמֵתָה וְאֵרַס אִשָּׁה – יֶשְׁנוֹ בִּמְסִירַת שִׁפְחָה.

וְיָצְאָה. אָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת יָא"ו, כִּי לְצַד שֶׁצִּוָּה ה' עַל מְזוֹנוֹת הָאִשָּׁה, יְצַדֵּק לוֹמַר יָא"ו, כִּי מִלְּבַד שֶׁחַיָּב בְּמְזוֹנוֹתָיו גַּם כוּ'.

ד **אִם אֲדֹנָיו וְגוֹ'.** קָשֶׁה לָמָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר לְנוֹכֵחַ "כִּי תִקְנֶה", וְתוֹךְ כְּדֵי דִבּוּר חָזַר לְדַבֵּר דֶּרֶךְ נֹסְתָּר "אִם אֲדֹנָיו יִתֵּן לוֹ", "תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ", "וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו", כָּל הַפָּרָשָׁה בְּדֶרֶךְ נֹסְתָּר, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַשְׁלִים הַדִּבּוּר כְּדַרְכּוֹ שֶׁהִתְחִיל "אִם תִּתֵּן לוֹ", "תִּהְיֶה לְךָ" וְגוֹ', "וְהִגַּשְׁתָּ אוֹתוֹ". וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לֹא כִּנָּה הַזִּוּוּג לְקוֹנֵהוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח) כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַוֵּג זִוּוּגִים, לָזֶה אָמַר **אִם אֲדֹנָיו** הָאֱמִתִּי, כִּי לוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה, אֶלָּא שֶׁלֹּא יַצְדִּיק פֵּרוּשׁ זֶה אָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצָרְךָ לוֹמַר **וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ** וַהֲלֹא הַדָּבָר מוּבָן שֶׁיֵּצֵא בְגַפּוֹ מֵאָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אָמַר יֹאמַר**:

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא, לְצַד כִּי יְצוֹ הָאֵל הַשְׁתַּנּוּת הַדִּין "אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא בְגַפּוֹ יֵצֵא", פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין רַבּוֹ יָכוֹל לִמְסֹר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית אֶלָּא אִם הָיָה נָשׂוּי, כְּאָמְרָם בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כ,א). וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: מַדּוּעַ חָקַק ה' חֻקָּה זוֹ לְהַשְׁתַּנּוּת הַדִּין, מַה לִּי הָיָה נָשׂוּי אוֹ לֹא? לָזֶה בָּא הַכָּתוּב בְּחָכְמָה לָתֵת טַעַם, וְאָמַר הַטַּעַם הוּא **אִם אֲדֹנָיו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה** שֶׁהִיא שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית כַּמּוּבָן מֵהָעִנְיָן, הַמַּשְׁפִּט הוּא שֶׁהָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא הָעֶבֶד יֵצֵא בְּגַפּוֹ, פֵּרוּשׁ, בְּלֹא אִשָּׁה כָּל עִקָּר. וְלֶהֱיוֹת כֵּן, אִם יִתֵּן לוֹ רַבּוֹ אִשָּׁה וְהוּא פָּנוּי מֵעוֹלָם, לֹא יִרְצֶה לָצֵאת מֵעַבְדוּת לְצַד שְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאֶחָד – אַהֲבַת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, וְהַשֵּׁנִיָּה – שֶׁבְּצֵאתוֹ נִשְׁאָר פָּנוּי, וּשְׁתַּיִם רָעוֹת יֵשׁ לוֹ בִּיצִיאָתוֹ. וּלְצַד זֶה כָּל עֶבֶד אִישׁ לֹא יַחְפֹּץ לָצֵאת מֵאֵת רַבּוֹ, מַה שֶּׁאֵין רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ כֵּן. אֲשֶׁר עַל כֵּן גָּזַר אוֹמֶר שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ רַבּוֹ אִשָּׁה אֶלָּא אִם הוּא נָשׂוּי, כִּי בָּזֶה יֵקַל מֵעָלָיו הַפְרָדַת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית בַּת חוֹרִין יִהְיֶה בְּעֵינָיו קַל לָצֵאת. וּכְפִי פְּסוּק "אִם אֲדֹנָיו" וְגוֹ' נִתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר בְּסֵדֶר הַדְּבָרִים לָתֵת טַעַם בְּמֶתֶק לָשׁוֹן לָמָּה שִׁנָּה הַדִּין.

וְאָמְרוֹ **וְאִם אָמֹר יֹאמַר**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד אֲמִירָה אַחַת שֶׁעָשָׂה ה' לוֹ תִּקּוּן כַּנִּזְכָּר, עוֹד יֹאמַר **אָהַבְתִּי** וְגוֹ', **וְהִגִּישׁוֹ** וְגוֹ', **וְרָצַע** וְגוֹ', כִּי זֶה מֵעִיד שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְעֻלּוֹ יִתְבָּרַךְ וְקוֹנֶה אָדוֹן לְעַצְמוֹ:

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַפָּרָשָׁה דֶּרֶךְ רֶמֶז, כִּי תְצַוֶּה הַתּוֹרָה לְהָאָדָם לָשׂוּם לְפָנָיו בִּתְמִידוּת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בֵּין עֵינָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, שֶׁתָּמִיד יָשִׂים הָאָדָם עִנְיָן זֶה לְפָנָיו. וְהוּא **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**, הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי הָאָדָם נֶחְלָק לִשְׁנַיִם: חֵלֶק אֶחָד רוּחָנִי וְהוּא הָעִקָּר, וְחֵלֶק אֶחָד גַּשְׁמִי שֶׁבָּרָא ה' לַנַּשְׁמָה לְשַׁמְּשָׁהּ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ מְקַיֵּם כַּמָּה מִצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה', וְלוּלֵי יִקָּרֵא שֵׁם עֶבֶד, כִּי אֵינוֹ אֶלָּא שַׁמָּשׁ לַנֶּפֶשׁ שֶׁבִּשְׁבִילָהּ יִקָּרֵא אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות ל:לב) "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא" וְגוֹ', שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי לֹא הַבָּשָׂר יִקָּרֵא אָדָם, וְכֵן אָמַר (יחזקאל ל"ד:ל"א) "אָדָם אַתֶּם", אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְלֹא אֻמּוֹת הָעוֹלָם (בבא מציעא קיד,א) שֶׁאֵין לָהֶם נֶפֶשׁ רוּחָנִית. וְלָזֶה תְּצַוֶּה הַתּוֹרָה לְהָאָדָם **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**, פֵּרוּשׁ עִבְרִי – עוֹבֵר, כִּי אֵינוֹ קַיָּם לָעַד, כִּי מִי גֶּבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה

מָוֶת, עַל דֶּרֶךְ (תהילים קמ״ד:ד׳) ״כְּצֵל עוֹבֵר״. וּזְמַן קְבִיעָתוֹ הוּא עַד שִׁשִּׁים שָׁנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב ה׳:כ״ו) ״תָּבֹא בְכֹלַח אֱלִי קָבֶר״, וְאָמְרוּ בַּשׁ״ס (מועד קטן כח,א) כִּי בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה הוּא וְמַנּוֹ שֶׁל אָדָם לָלֶכֶת כְּחֶשְׁבַּן ״בְּכֹלַח״, שֶׁאָז הוּא כַּעֲלוֹת גְּדִישׁ. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **שֵׁשׁ שָׁנִים**, פֵּרוּשׁ, כָּל יָמָיו הֵם שִׁשִּׁים, וְהַגַּם שֶׁאָמַר שֵׁשׁ יֵשׁ חֶשְׁבּוֹן שֶׁיִּכְלֹל כְּלָלוּת אֶחָד וְכָאן כּוֹלֵל הָעֲשִׂירִי. **וּבַשְּׁבִיעִית**, פֵּרוּשׁ בְּעֶשֶׂר שָׁנִים הַשְּׁבִיעִית יֵצֵא לַחָפְשִׁי הָעֶבֶד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים פח:ו) ״בַּמֵּתִים חָפְשִׁי״. וְאָמְרוּ תֵּבַת **חִנָּם** לְרַמֵּז עַל יַד מִי תִּהְיֶה הַיְצִיאָה, עַל יְדֵי חִנָּם שֶׁהוּא סמא״ל וְחֵילוֹתָיו, שֶׁהֵם נִרְמָזִים בְּתֵבַת חִנָּם, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח״ב קכח,ב) כִּי בְּמִילֵי דְּמַגָּנָא הוּא זַיְנַיְיהוּ דְּהַהִיא סִטְרָא, וְלָזֶה לֹא שַׁלְּטֵי בִּדְבַר מִצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם בְּדָמִים יְקָרִים. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁכָּל דְּבַר טֻמְאָה בָּא בְּחִנָּם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דְּבַר מִצְוָה וּקְדֻשָּׁה צָרִיךְ לָהֶם טֹרַח גָּדוֹל וְדָמִים יְקָרִים.

אִם בְּנַפּוֹ יֵצֵא. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה אָמַר לָשׁוֹן זֶה, וְלֹא אָמַר לָשׁוֹן הָרָגִיל בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ ״אִם לְבַדּוֹ״, כְּאָמְרוֹ (בראשית לב:כה) ״וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ״.

אָכֵן יֵשׁ לְדַעַת כִּי אִם סִגֵּל מִצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְקָנָה לְעַצְמוֹ כֹּחַ, יִמְצָא כֹּחַ לַעֲלוֹת בְּיוֹם הַתְּחִיָּה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים עב:טז) ״וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֶשֶׂב הָאָרֶץ״ (כתובות קיא,א). וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן **אִם בְּנַפּוֹ**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן גַּף, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ט:ג) ״עַל גַּפֵּי מְרוֹמֵי״, שֶׁרוֹמֵז אֶל הַמִּצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת מט,א) ״נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְיוֹנָה״ וְכוּ׳. וְאָמְרוֹ **יֵצֵא**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (אונקלוס בראשית כח:כא) ״כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ״ – עָאל שִׁמְשָׁא. **בְּנַפּוֹ יֵצֵא**, פֵּרוּשׁ בְּאוֹתוֹ כָּנָף יֵצֵא מִן הָאָרֶץ בְּעֵת הַתְּחִיָּה, וְאַחֲרֵי נָפְלוֹ קִימָה תִּהְיֶה לוֹ. וִידִיעַת הַהֲפָכִים שָׁוָה הִיא, שֶׁאִם בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא יִשְׁתַּדֵּל בְּסִגּוּל הַטּוֹב, אֵין כֹּחַ בּוֹ לַעֲלוֹת. וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא,ב) בַּפָּסוּק (משלי ג:יח) ״עֵץ חַיִּים״ וְגוֹ׳, שֶׁאֵין גּוּפוֹת עַמֵּי הָאָרֶץ עוֹמְדִים זוּלַת לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ.

וְאָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ** – כָּאן רָמְזָה הַתּוֹרָה סוֹד גָּדוֹל, וְהוּא כִּי יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁקָּנָה נִשְׁמָתוֹ בְּאֶמְצָעוּת חוֹזֶק מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְנַעֲשָׂה הוּא בַּעְלָהּ שֶׁל נִשְׁמָה הַקְּדוֹשָׁה. וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ג צא,א) בְּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז כִּי יִוָּלֵד״ וְגוֹ׳, כִּי הַבְּהֵמוֹת מֵעֵת לְיָדָתָם קוֹנִים שֵׂכֶל שֶׁיֵּשׁ לַשּׁוֹר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָדָם – כְּפִי מַעֲשָׂיו זָכָה נוֹתְנִים לוֹ נֶפֶשׁ, זָכָה יַתִּיר וְכוּ׳, זָכָה יַתִּיר וְכוּ׳ עַד כָּאן. הִנֵּה שֶׁבְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו קוֹנֶה הַנִּשְׁמָה הַנִּקְרֵאת אִשָּׁה, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁקָּרְאוּהָ חֲכָמֵי אֱמֶת (תיקון ו). וְלָזֶה אָמַר **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא** שֶׁקָּנְאָה כַּנִּזְכָּר, **וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ** – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אַחַר יְצִיאַת אִשְׁתּוֹ אַף עַל פִּי כֵן עוֹדֶנָּה עִמּוֹ וְנִשְׁאַר חַי אֲפִלּוּ אַחַר מוֹתוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קנב,ב) שֶׁל הָנְהוּ קַפּוֹלְאֵי וְכוּ׳ נָחַר בְּהוּ גַּבְרָא וְכוּ׳ שֶׁהָיָה מְדַבֵּר לְאַחַר מוֹתוֹ, וְזֶה הוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח,א) צַדִּיקִים בְּמִיתָתָן קְרוּיִים חַיִּים.

עוֹד יְכוּן בְּאָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**, לוֹמַר אִם הוּא אָדָם אֲשֶׁר כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו וּיְגִיעוֹתָיו וְטָרְחוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וַאֲפִלּוּ מַאֲכָלוֹ וּמַשְׁקֵהוּ, אֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַנִּשְׁמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יג:כה) ״צַדִּיק אוֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ״, לְהַגְדִּיל הָרִוּחָנִיּוּת, אָדָם כָּזֶה לוֹ יִקָּרֵא בַּעַל אִשָּׁה, כַּבַּעַל הַזֶּה שֶׁטּוֹרֵחַ בִּשְׁבִיל אִשְׁתּוֹ לָזוּן וּלְפַרְנֵס וּלְכַלְכֵּל וּלְמַלְאוֹת רְצוֹנָהּ, כֵּן זֶה הָאִישׁ עוֹשֶׂה לְנַפְשׁוֹ. אָדָם כָּזֶה שֶׁהַחוֹמֶר נִזְדַּכֵּךְ וְנַעֲשָׂה מֵעֵין הַצּוּרָה בִּמְצִיאוּת זֶה, תּוֹכַל נַפְשׁוֹ לִסְבוֹל לָדוּר עִמּוֹ בְּמְחִיצָתוֹ אֲפִלּוּ אַחַר יְצִיאָתָהּ.

וְאָמְרוֹ **אִם אַדְנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה** וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, אִם אֵינוֹ בַּעַל אִשָּׁה עַל אוֹפֶן הָאָמוּר, אֲבָל אִשָּׁה הִקְנוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, כִּי תִּמְצָא כַּמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁזּוֹכִים לִנְשָׁמָה טְהוֹרָה בְּסוֹד הַזִּוּוּג בְּשָׁעַת יְצִירָה מִצַּד אָבִיו הַצַּדִּיק. ״וְיָלְדָה לוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת״ – פֵּרוּשׁוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בראשית רבה פ״ל) עִקַּר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים וְכוּ׳, גַּם כִּי עַל יְדֵי מַעֲשִׂים טוֹבִים יִהְיֶה נוֹלָד מַלְאָךְ טוֹב, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ד) הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קָנָה לוֹ פָּרַקְלִיט אֶחָד וְכוּ׳, וְכֵן הוּא מִפְּרָשׁ בַּאֲרִ הֵיטֵב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ. לָזֶה אָמַר ״וְיָלְדָה לוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת״ – בְּחִינַת הַבָּנִים הֵם מִצְווֹת הַנַּעֲשִׂים בְּהִתְעַצְמוּת גָּדוֹל, וּבְחִינַת הַבָּנוֹת הִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִבָּנִים. אָדָם כָּזֶה ״הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ״, לְשַׁלֵּל מַה שֶּׁזָּכָה הָאִישׁ אֲשֶׁר קָנָה הָאִשָּׁה בְּאֶמְצָעוּת הִתְעַצְמוּתוֹ וְנַעֲשָׂה בַּעַל הָאִשָּׁה לִהְיוֹת עִמּוֹ תָּמִיד, לֹא כֵן הוּא זֶה, אֶלָּא ״תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ״, כִּי אָדָם כָּזֶה לֹא קָנְאָהּ לִהְיוֹת בַּעְלָהּ שֶׁבָּזֶה לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ. גַּם לְפֵרוּשׁ שֵׁנִי, זֶה לֹא זָכָה גּוּפוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי שֶׁלֹּא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ הַנִּשְׁמָה, וְלָזֶה ״תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ״. ״וְהוּא יֵצֵא״ וְגוֹ׳ – פֵּרוּשׁ, וּבְעֵת יְצִיאָתוֹ מֵהַקֶּבֶר בְּעֵת הַתְּחִיָּה ״יֵצֵא בְנַפּוֹ״, פֵּרוּשׁ זְכֻיּוֹתָיו שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְלֹא תּוּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַתְּחִיָּה בְּהֵעָדֵר הַדָּבָר הָאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד** וְגוֹ׳. כָּאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב עֲבוֹדַת הָעֶבֶד יִשְׂרָאֵל הַמִּתְלַהֵב לַעֲבוֹדַת קוֹנוֹ, וְאַף אַחַר שֶׁאִפְסוּ כֹּחוֹתָיו מִתְאַוֶּה תַּאֲוָה לַעֲבֹד הָאָדוֹן, וְזֶהוּ אָמְרוֹ **אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנָי**, שֶׁהֵם הַנִּשְׁמָה וְהַמִּצְווֹת שֶׁעוֹשֶׂה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָצֵאת מֵהָעוֹלָם הַזֶּה לְחָפְשִׁי כַּמֵּתִים, וְזֶה יוֹרֶה עַל הַחֵשֶׁק וְהַתַּאֲוָה בְּהָאָדוֹן. לְאִישׁ כָּזֶה מַבְטִיחַ הָאָדוֹן כִּי לוֹ יִקָּרֵא עֶבֶד ה׳ וִימַלֵּא תַּאֲוָתוֹ, תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ, אַף לֹא עַתָּה, כִּי עַתָּה אֵין לוֹ עוֹד בָּעוֹלָם אֶלָּא **וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם** – לְעוֹלָם הַבָּא יִבְחַר בּוֹ ה׳ מֵהַמַּלְאָכִים לִהְיוֹת לוֹ לְעֶבֶד נֶאֱמָן. וּמָצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה לְמֹשֶׁה שֶׁקָּרָאוֹ ה׳ (דברים לד:ה) עֶבֶד ה׳, שֶׁנִּתְאַוָּה לִהְיוֹת לְכָנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד ה׳ וּלְקַיֵּם מִצְווֹתָיו (סוטה יד,א). וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וְרָצַע** וְגוֹ׳ **בַּמַּרְצֵעַ**, תִּמְצָא בְּחֶשְׁבּוֹן מַרְצֵעַ אַרְבַּע מֵאוֹת עוֹלָמוֹת הַכְּסוּף, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א קכג:). וְאָמְרוֹ **וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם**, פֵּרוּשׁ, יַחְשֹׁב עָלָיו כְּאִלּוּ חַי כָּל יְמֵי עוֹלָם וְעָבַד בָּהּ עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ, מַחְשָׁבָה טוֹבָה וְכוּ׳. עוֹד רָמַז **לְעוֹלָם** סוֹד יָדוּעַ לְיוֹדְעֵי דַעַת קָדוֹשׁ.

ז **וְכִי יִמְכֹּר** – הִלְבִּישׁ הַדָּבָר בַּמּוּכָר וְלֹא בַּקּוֹנֶה, לוֹמַר כִּי זוֹ אֵין מְצִיאוּת לִקְנוֹתָהּ אֶלָּא מֵאֲבִיהָ, כִּי אֵינָהּ נִמְכֶּרֶת עַל יְדֵי עַצְמָהּ, גַּם אֵין בֵּית דִּין מוֹכְרִין אוֹתָהּ (מכילתא). וְאָמְרוּ בְּתוֹסֶפְתָּ וָא״ו, לוֹמַר כִּי מִלְּבַד רְשׁוּת הַנְּתוּנָה לוֹ לִזְכוֹת בְּקִדּוּשֶׁיהָ שֶׁהִיא נְקֵנִית בָּהֶם, עוֹד זוֹכֶה הוּא בָּהּ לְמָכְרָהּ לְאָמָּה.

אִישׁ אֶת בִּתּוֹ. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כג.) ״אִישׁ״ – לְהוֹצִיא אִשָּׁה שֶׁלֹּא תִּמְכּוֹר בִּתָּהּ. וְאָמְרוּ תֵּיבַת **אֶת** תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) הָאִישׁ רַשַּׁאי לִמְכּוֹר עַצְמוֹ וְלֹא הָאִשָּׁה. וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ** פֵּרוּשׁ, אֶת עַצְמוֹ וְעוֹד בִּתּוֹ, וְאִם הָיָה אוֹמֵר כִּי יִמְכֹּר אִישׁ בִּתּוֹ לֹא הָיָה נִשְׁמָע אֶלָּא מֻכָּר בִּתּוֹ וְלֹא כַּנִּזְכָּר.

לְאָמָה. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת קִידּוּשִׁין (קידושין ד.) שֶׁאֲפִילּוּ הַבַּת אֵילוֹנִית יֵשׁ לְאָבִיהָ רְשׁוּת לְמָכְרָהּ. וְהוּא אָמְרוֹ **לְאָמָה**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא כָּל שֶׁרְאוּיָה לְאָמָה. אוֹ יְרֵצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא בכורים ד) כִּי הַטּוּמְטוּם וְהָאַנְדְּרוֹגִינוֹס לֹא יִמָּכְרוּ לֹא מִמְּכֶּרֶת עֶבֶד עִבְרִי וְלֹא אָמָה הָעִבְרִיָּה. וְלָזֶה אָמַר **לְאָמָה**, פֵּרוּשׁ, אִם הִיא בְּרוּרָה אָמָה וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס:

לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין טז.) פֵּרְשׁוּ כִּיצִיאַת עֶבֶד כְּנַעֲנִי בְּשֵׁשׁ וְעַיִן, עַד כָּאן. וְטַעְמָם כִּי לֹא יִקָּרֵא הַכָּתוּב עֶבֶד סְתָם אֶלָּא לִכְנַעֲנִי, כִּי יִשְׂרָאֵל אֵין לוֹ שֵׁם עַבְדוּת סְתָם. וּפְשַׁט הַכָּתוּב נִרְאֶה לִי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** שֶׁאֵינָם יוֹצְאִים עַד שֶׁיַּעַבְדוּ שֵׁשׁ שָׁנִים, וְאִם מֵת הָאָב יַעַבְדוּ לִפְנֵי הַבֵּן, אֶלָּא מֵת הָאָדוֹן חֲרֵי זוֹ יוֹצְאָה לְחֵרוּת אֲפִלּוּ לֹא שָׁהֲתָה שֵׁשׁ.

אוֹ יְכִוֵּן לוֹמַר לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁבַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית יֵצֵא, אֶלָּא שָׁם קָנְתָה מְקוֹמָהּ שֶׁיִּשָּׁאֲנָה הָאָדוֹן (קידושין יד,ב), וְלֹא תֵצֵא אֲפִלּוּ אַחַר מֵאָה שָׁנָה אֶלָּא בְּמִיתַת הָאָדוֹן אוֹ בְּגֵט. וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **אִם רָעָה וְגוֹ׳.** וְקָשֶׁה, עַד שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב יְעוּדֶיהָ וְאָז יַצְדֵּק לוֹמַר ״אִם רָעָה אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ״. וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי בְּאָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא** שָׁם רָמַז הַיִּעוּד, וְעַל זֶה אָמַר **אִם רָעָה** וְגוֹ׳. גַּם לֹא חָשׁ לְטָעוּת שֶׁשָּׁלַל זְכֵיוֹת אֲשֶׁר רָשַׁם ה׳ בָּעֲבָדִים, שֶׁהֵם יְצִיאַת שְׁנַת שְׁבִיעִית וּשְׁנַת הַיּוֹבֵל, כִּי מִמַּה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״אִם רָעָה״ וְגוֹ׳ בָּזֶה הֶרְאָה בָּאֶצְבַּע כִּי לְיִעוּדֵי הַבַּעַל אָמַר שֶׁקָּנְתָה מְקוֹמָהּ. וְהוֹסִיף לְהָסִיר הַטָּעוּת בְּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים טו,יב) ״אֶחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה״, חֲרֵי הַשָּׁוָה הָאָמָה הָעִבְרִיָּה לָעֶבֶד הָעִבְרִי לִתֵּן אֶת הָאָמוּר בָּעִבְרִי בָּעִבְרִיָּה.

וְאֵין בְּפֵרוּשׁ זֶה הַכְחָשָׁה לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ לְעִנְיַן הֲלָכָה, זוּלַת בְּיִשּׁוּב הַכָּתוּב רְשׁוּת נְתוּנָה לָנוּ מֵהֶם לְמִסְבַּר קְרָאֵי בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה, לְבַד מֵהַכְחָשַׁת הֲהֶלְכוֹת כִּי כֻלָּן מִסִּינַי בָּאוּ לָהֶם. וְכָאן בָּאָה הֲהֶלְכָה כִּי דִּין שֵׁן וְעַיִן אֵינוֹ אֶלָּא בִּכְנַעֲנִי וְלֹא בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם נִרְאֶה כִּי זְכוּת יֵשׁ לְעֶבֶד עִבְרִי שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּשֵׁן וְעַיִן, כִּי חַיָּב לְשַׁלֵּם לוֹ אֲדוֹנוֹ דְּמֵי עֵינוֹ וְשִׁנּוֹ וּשְׁאָר הַדְּבָרִים, וְיַעֲלֶה בְּיוֹתֵר, וּמַה גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר אַחַר עֲבוֹר שָׁנִים מִשֵּׁשׁ שָׁנִים שֶׁל עֲבוֹדָתוֹ, וְלִפְעָמִים יִהְיֶה הַדָּבָר בַּסּוֹף. לָזֶה קָבַע ה׳ שֶׁיִּטּוֹל עֶבֶד עִבְרִי דְּמֵי עֵינוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁגּוּפוֹ קָנוּי לוֹ, עָשָׂה בּוֹ הָאָדוֹן מִנְהַג הַוּתְרָנוּת הַיְדוּעָה לְבְחִינַת הַקְּדֵשָׁה, וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִין.

ח **אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ וְגוֹ׳.** טַעַם **לֹא** בְּאָלֶ״ף וּקְרִי בְּוָא״ו, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין יט.) שֶׁאֵין יִעוּד אֶלָּא לִרְצוֹנָהּ, וְדָרְשׁוּהָ בְּקִדּוּשִׁין מִתֵּיבַת ״יְעָדָהּ״, שֶׁצָּרִיךְ לִרְצוֹנָהּ, וְלָזֶה כְּנֶגֶד עִכּוּב הַבָּא מִמֶּנּוּ אָמַר **אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ**, וּכְנֶגֶד עִכּוּב הַבָּא מִצִּדָּהּ אִם לֹא תִתְרַצֶּה בַּדָּבָר אָמַר **אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ** כִּי לֹא הָיָה הַדָּבָר מְדַעְתָּהּ, אַחַת מֵהֵנָּה מְעַכֶּבֶת. וְאָמְרוֹ **וְהֶפְדָּהּ** פֵּרוּשׁ אָז הוּא שֶׁיִּשְׁנָהּ בִּפְדְיוֹן וּמְגָרַעַת מִפִּדְיוֹנָהּ, אֲבָל זוּלַת זֶה אִם יְעָדָהּ אֵין מְצִיאוּת לָצֵאת כַּנִּזְכָּר.

לְעַם נָכְרִי. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ כִּי יָכוֹל אִישׁ לִמְכּוֹר בִּתּוֹ, לֹא לְעַם נָכְרִי יָכוֹל לִמְכֹּר. הֲגַם שֶׁכְּבָר עָשָׂה הַדָּבָר וּבָגַד בָּהּ וּמְכָרָהּ, אֵין מִמְכָּרוֹ מִמְכָּר, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִמָּשֵׁל** וְגוֹ׳ **בִּבְגָדוֹ** וְגוֹ׳, וּפְקַע זְכוּת קוֹנֶה וּמַקְנֶה.

עוֹד יְרֵצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (קידושין יט.) שֶׁיֵּשׁ לָאָב לִמְכּוֹר בִּתּוֹ לִפְסוּלִים, אַלְמָנָה לְכֹהֵן גָּדוֹל וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **לְעַם נָכְרִי**, פֵּרוּשׁ לְעַם נָכְרִי הוּא שֶׁלֹּא יִמָּשֵׁל, אֲבָל אִישׁ נָכְרִי לָהּ וְהוּא מֵעַם שֶׁאֵינוֹ נָכְרִי – רַשַּׁאי:

ט **וְאִם לִבְנוֹ.** פֵּרוּשׁ – לֹא יְעָדָהּ הוּא וְיַחְפֹּץ בָּהּ לִבְנוֹ, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יָכוֹל לְיַעֲדָהּ, וְהוּא אוֹמֵר **יִיעָדֶנָּה**, פֵּרוּשׁ, בְּכֶסֶף קִנְיָתָהּ בּוֹ יִהְיֶה יְעוּדֶיהָ אוֹ לוֹ אוֹ לִבְנוֹ וְאֵין צָרִיךְ כֶּסֶף קִדּוּשִׁין.

וְאָמְרוֹ **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**, פֵּרוּשׁ, בֵּין אִם יְעָדָהּ לוֹ אוֹ לִבְנוֹ, צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת, שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״שְׁאֵרָהּ״ וְגוֹ׳:

יא **וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה.** הֵם שְׁאֵרָהּ, כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶּה** וְלֹא הַקּוֹדְמִים לָהֶם שֶׁהֵם יְעוּד וְגוֹ׳. וְאָמַר **וְיָצְאָה חִנָּם**, פֵּרוּשׁ פָּקַע זְכוּתָם מִמֶּנָּה, שֶׁאֵינָם יְכוֹלִים לְכָבְשָׁהּ עַד זְמַן שֵׁשׁ שָׁנִים אוֹ שְׁאָר סִימָנִים, אֶלָּא אוֹ יְקַיֵּם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אוֹ יוֹצִיאֶנָּה בְּגֵט, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **אֵין כָּסֶף**, לוֹמַר כֶּסֶף הוּא שֶׁאֵין אָבֵל גֵּט צָרִיךְ כִּי אֲרוּסָתוֹ הִיא. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה: יְעוּד לוֹ וְלִבְנוֹ וְנֶרְעוֹן כֶּסֶף, וְיָצְאָה חִנָּם בַּהֲבָאַת סִימָנִים, וְאֵלּוּ מִן הַהֲלָכוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּהַר סִינַי וּסְמָכוּם.

וְנִרְאָה לְפָרֵשׁ פָּרָשָׁה זוֹ דֶּרֶךְ רֶמֶז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (סוטה מב:) אֵין ״אִישׁ״ סְתָם אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב (שמות טו:ג) ״ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה״. וְאָמְרוּ עוֹד (שיר השירים רבה פ״ג) לֹא זָז ה׳ מֵחֻבֵּב לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁקָּרָאָהּ בִּתּוֹ, וּמְצִינוּ שֶׁכָּנָּה הַכָּתוּב עִנְיַן הַגְּלוּת בְּשֵׁם מְכִירָה, דִּכְתִיב (שמואל א

יב:ט) ״וַיִּמְכֹּר אוֹתָם בְּיַד״ וגו׳, וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם וְצִוָּה הַכָּתוּב עַל הַקוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֶׁלֹּא שֵׁשׁ שָׁנִים, לָזֶה קוֹבֵל הַכָּתוּב בְּעַד עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָמָּה נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ מִדִּין הָעֲבָדִים הַיּוֹצְאִים בְּשֵׁשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה**, לָמָּה תִּגָּרַע מִדִּין הָעֲבָדִים אֲשֶׁר צִוִּיתָ שֵׁשׁ שָׁנִים וגו׳, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** בַּשִּׁבְיעִית. וְלָמָּה נִמְכְּרָה בַּגְּלוּת הַמַּר הַזֶּה זֶה לָנוּ אֶלֶף וְתרע״ב וַאֲנַחְנוּ לֹא נוֹשַׁעְנוּ, וְתֵן לָנוּ מִשְׁפַּט עֶבֶד עִבְרִי הָרָשׁוּם בִּכְתָב.

וְחָזַר הַכָּתוּב וְטָעַן **אִם רָעָה** וגו׳, פֵּרוּשׁ, אִם עוֹדֶנָּה בְּמַדְרֵגַת רָשַׁע שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נִמְכְּרָה, דִּכְתִיב (ישעיה נ:א) ״הֵן בַּעֲוֹנוֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם״ וגו׳. וְאָמְרוֹ **בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר** וגו׳, פֵּרוּשׁ, כִּי הַבַּת הַיְקָרָה יֶשְׁנָהּ גַּם בְּמַדְרֵגַת כַּלָּה, כְּמַאֲמַר סֵפֶר קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שִׁיר הַשִּׁירִים (שיר השירים ד:ח), וְהוּא אָמְרוֹ **אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ**, כִּי אוֹתָהּ יִעֵד לְכַלָּה. וּכְתִיב בְּאֶל״ף ״אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ״, פֵּרוּשׁ, הֵן עַתָּה לֹא יְעָדָהּ לְצַד מַעֲשֶׂיהָ הַמְכֹעָרִים. וְטָעַן הַכָּתוּב עַל זֶה **וְהֶפְדָּהּ**, פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא יַכַּר לָהּ בְּחִינַת הֶרַע בְּעוֹדָהּ מְכוּרָה וּבוֹעֲלֶיהָ אֲדוֹנִים זָרִים, כִּי הֵם יִמְנָעוּהָ מֵעֲשׂוֹת טוֹב וְיַכְרִיחוּהָ לַעֲשׂוֹת רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ, וְאֵין תְּשׁוּבַת הֱיוֹתָהּ רָעָה בַּגְּלוּת תְּשׁוּבָה עַד שֶׁתִּהְיֶה גְּאֻלָּה, אָז יֵכַר בָּהּ אִם רָעָה אִם לֹא. וּמֵעַתָּה אֵינוֹ מִן הַדִּין שֶׁיִּמְכְּרֶנָּה לְעַם נָכְרִי עַל אֲשֶׁר תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵינָיו כָּל זְמַן שֶׁהוּא בּוֹגֵד בָּהּ, פֵּרוּשׁ, כָּל זְמַן מְכִירָתָהּ, אֶלָּא עַל אֲשֶׁר עָשְׂתָה בִּימֵי שַׁלְוָתָהּ כְּשֶׁלֹּא הָיָה עָלֶיהָ יַד מוֹשֵׁל נָכְרִי.

וְאָמְרוֹ **וְאִם לִבְנוֹ** – טָעַן וְחָזַר וְטָעַן, כִּי מָצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא לְיִשְׂרָאֵל בָּנִים בְּהַכְרָזָה לְעֵינֵי הָעַמִּים כֻּלָּם, וְיָדְעוּ כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם אֻמָּה הַמְיֻעֶדֶת בְּשֵׁם בֵּן לַה׳. וְהֵן עַתָּה אִם עֲדַיִן אֻמָּה זוֹ מְיֻעֶדֶת לִבְחִינַת בְּנוֹ, מִן הָרָאוּי הָיָה לְפָחוֹת שֶׁלֹּא תִּהְיֶה גְּרוּעָה מֵהָאֻמּוֹת, כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת רוֹם מַעֲלוֹת הָאֻמּוֹת וְיִשּׁוּבָן מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל, וּמִן הָרָאוּי לֹא תִּהְיֶה גְּרוּעָה מֵהֶם, וְדַי לָהּ הַשְׁפָּלָה זוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל מַדְרֵגָה גְּדוֹלָה מֵהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**, כִּי גַּם הֵם יִקָּרְאוּ בָּנוֹת אֶלָּא שֶׁלֹּא יִתְּכְנוּ בְּמַעֲלָה זוֹ לִקָּרְאוֹת בִּתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְרוֹ **אִם אֲחֶרֶת**, דַּע כִּי אָמְרוּ זַ״ל (זהר ח״ב קנב:) כִּי בִּזְמַן הַחֻרְבָּן כָּל כְּלֵי הַשָּׁפַע מַשְׁפִּיעִין חוּץ לִמְקוֹמָן בִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת וְלֹא בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי מִתְקַלְקְלִים הַצִּנּוֹרוֹת וּמְרִיקִים בְּמָקוֹם לֹא קָדוֹשׁ. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם אֲחֶרֶת יִקַּח לוֹ**, לָתֵת מִדַּת טוּבוֹ כַּאֲשֶׁר עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל רוֹאוֹת הַפְלָגַת הַטּוֹב בְּיַד לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. טָעַן הַכָּתוּב עוֹד – לוֹ יִהְיֶה שֶׁכְּעַס עוֹד עָלֶיהָ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּהַדְרַגַת הַטּוֹב וְהַהַשְׁקֵט בִּכְנוֹת הָעוֹלָם, וְנוֹתֵן ה׳ מִדַּת טוּבוֹ לְאֻמָּה אַחֶרֶת, לָפָחוֹת שְׁאָרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע. שְׁאָרָהּ – אֵלּוּ מְזוֹנוֹתֶיהָ כְּמַאֲמַר רַבִּי יֹאשִׁיָּה (מכילתא), כְּסוּתָהּ כְּמַשְׁמָעוֹ, וְעֹנָתָהּ – הִיא שֶׁיִּהְיֶה עוֹנֶה אוֹתָהּ בַּצָּר, וּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם דְּבָרִים הַמַּכְרִיחִים וְאֵיךְ יְכוֹלָה לִחְיוֹת זוּלָתָם.

וְאָמַר עוֹד **וְאִם שְׁלָשׁ אֵלֶּה** – פֵּרוּשׁ, שְׁאָרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ, וְתִהְיֶה גְּרוּעָה מֵהֶם. **וְיָצְאָה חִנָּם** – פֵּרוּשׁ, חִנָּם שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיֶדֶם לֹא תּוֹרָה וְלֹא מִצְוֹת, וַאֲפִלּוּ לֹא יִכְסְפוּ לִדְבַר הַגְּאֻלָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵין כָּסֶף**, כִּי יִסּוּרֶיהָ יַסְפִּיקוּ לְפִדְיוֹנָהּ.

אוֹ תִּרְמֹז הַפָּרָשָׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ** – זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, **אֶת בִּתּוֹ** – אוּמָּה הַקְּדוֹשָׁה, **לְאָמָה** – פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שִׁפְכָּר עָבְרוּ גָּלֻיּוֹת עַל יִשְׂרָאֵל: גָּלוּת מִצְרַיִם, גָּלוּת בָּבֶל וכוּ׳, וְכֻלָּם לֹא נִשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְאוּמָּה אַחַת, וְאֵין דָּבָר זֶה סוֹבֵב קְרִיאַת שֵׁם עַבְדוּת עַל יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בַּגָּלוּת הַחֵל שֶׁאָנוּ בוֹ עַתָּה, מִשְׁתַּעְבְּדִים יִשְׂרָאֵל לְכָל שִׁבְעִים אוּמּוֹת, בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם עִבְרִי בָּזוּי הוּא וְשָׁפָל, וְכָל אֶחָד בּוֹזֵז וְחוֹזֵר לִקּוּטֵי בָּתַר לִקּוּטֵי, וְדָבָר זֶה יְנַסֶּה וְיַסְמֵּן בָּהֶם בְּנִסָּיוֹן גָּדוֹל וְסִימָן מֻבְהָק. וְהוּא אָמְרוֹ **לְאָמָה**, כִּי אוּמָּתֵנוּ בְּגָלוּת זֶה קָנָתָה שֵׁם אָמָה, וּמֵעַתָּה גַּם בְּבוֹא גְּאֻלָּתֵנוּ וּפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ כְּבָר קָנָתָה הָאוּמָּה שֵׁם עַבְדוּת. לָזֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַבְטָחָה כִּי גְּאֻלַּת הָאוּמָּה הַלָּז לֹא תִּהְיֶה כְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הוֹצִיאָנוּ ה׳ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, אֶלָּא בְּנִסִּים מַפְלִגִים בִּפְרִסּוּם בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** הָרְמוּזִים בַּתּוֹרָה (שמות כ:ב) ״מִבֵּית עֲבָדִים״ וגו׳, שֶׁאָז לֹא הִפְלִיא ה׳ פְּלָאָיו אֶלָּא בְּאוּמָּה אַחַת, וְאָז בְּכָל הָעוֹלָם וְהָיוּ מְלָכִים אוֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם וגו׳ וְיִשְׁתַּחֲווּ כָל מַלְכֵי אֶרֶץ, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר יְשַׁעְיָה (מט:כג).

וְאָמְרוֹ **אִם רָעָה** וגו׳, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַאֲמַר הַזֹּהַר כִּי תִּשְׁתַּנֶּה גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל אִם תִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים לְאִם תִּהְיֶה לְצַד הַשְׁלֶמֶת קֵץ הַפָּתוּם, כִּי אִם תִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הֲכָנַת יִשְׂרָאֵל יָבֹא הַגּוֹאֵל מַלְאַךְ ה׳ בְּעֵמּוּד אֵשׁ מֵצַב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיְמָה, וְאֵין דָּבָר זֶה סוֹבֵב קְרִיאַת שֵׁם עַבְדוּת עַל יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בַּגָּלוּת הַחֵל שֶׁאָנוּ בוֹ עַתָּה, מִשְׁתַּעְבְּדִים יִשְׂרָאֵל לְכָל שִׁבְעִים אוּמּוֹת, בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם עִבְרִי בָּזוּי הוּא וְשָׁפָל, וְכָל אֶחָד בּוֹזֵז וְחוֹזֵר לִקּוּטֵי בָּתַר לִקּוּטֵי, וְדָבָר זֶה יְנַסֶּה וְיַסְמֵּן בָּהֶם בְּנִסָּיוֹן גָּדוֹל וְסִימָן מֻבְהָק. וְהוּא אָמְרוֹ **לְאָמָה**, כִּי אוּמָּתֵנוּ בְּגָלוּת זֶה קָנָתָה שֵׁם אָמָה, וּמֵעַתָּה גַּם בְּבוֹא גְּאֻלָּתֵנוּ וּפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ כְּבָר קָנָתָה הָאוּמָּה שֵׁם עַבְדוּת. לָזֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַבְטָחָה כִּי גְּאֻלַּת הָאוּמָּה הַלָּז לֹא תִּהְיֶה כְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הוֹצִיאָנוּ ה׳ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, אֶלָּא בְּנִסִּים מַפְלִגִים בִּפְרִסּוּם בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** הָרְמוּזִים בַּתּוֹרָה (שמות כ:ב) ״מִבֵּית עֲבָדִים״ וגו׳, שֶׁאָז לֹא הִפְלִיא ה׳ פְּלָאָיו אֶלָּא בְּאוּמָּה אַחַת, וְאָז בְּכָל הָעוֹלָם וְהָיוּ מְלָכִים אוֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם וגו׳ וְיִשְׁתַּחֲווּ כָל מַלְכֵי אֶרֶץ, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר יְשַׁעְיָה (מט:כג).

וְאָמְרוֹ **אִם רָעָה** וגו׳, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַאֲמַר הַזֹּהַר כִּי תִּשְׁתַּנֶּה גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל אִם תִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים לְאִם תִּהְיֶה לְצַד הַשְׁלֶמֶת קֵץ הַפָּתוּם, כִּי אִם תִּהְיֶה הֲכָנַת יִשְׂרָאֵל יָבֹא הַגּוֹאֵל מַלְאַךְ ה׳ בְּעֵמּוּד אֵשׁ מֵצַב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיְמָה, וְאִם לְצַד הַקֵּץ וְיִשְׂרָאֵל לֹא רְאוּיִים לוֹ, עָלָיו נֶאֱמַר (זכריה ט,ט) ״עָנִי וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר״, וְהוּא אָמְרוֹ כְּנֶגֶד בִּיאַת הַגּוֹאֵל לְצַד הַקֵּץ הֲגַם שֶׁאֵינָהּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לוֹ **אִם רָעָה** וגו׳, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אִם תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ, כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַקֵּץ אֲשֶׁר קָצַב לְיַעֲדָהּ, **וְלֹא** בְּאֶל״ף יִרְצֶה, שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְיעוּדָיו כִּי הִיא רָעָה, אַף עַל פִּי כֵן **וְהֶפְדָּהּ**, פֵּרוּשׁ פִּדְיוֹן יֵשׁ לָהּ עַל כָּל פָּנִים, אֲבָל לֹא יִהְיֶה הַדָּבָר כְּדֶרֶךְ אִם לֹא תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵת הַגְּאֻלָּה. וְאָמַר **לְעַם נָכְרִי** וגו׳, פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא לַצְּמִיתוּת יִהְיֶה הַמֶּכֶר לְעַם נָכְרִי הֲגַם שֶׁיִּבְגֹּד בָּהּ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (איוב כח,ג) ״קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ״.

וּכְנֶגֶד בִּיאַת הַגְּאוּלָּה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים וְהַכְשָׁרָתָם אָמַר **וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בבא בתרא י.) כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם נִקְרָאוּ בָּנִים. הַכַּוָּנָה – אִם יִעוּדִים אֲשֶׁר יִיעָדֶנָּה ה׳ בְּעֵת הַגְּאוּלָּה תִּהְיֶה לְצַד הֱיוֹתָם בְּמַדְרֵגַת בָּנִים, אָז **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת.** דָּבָר זֶה נִגִּיד הַפְלָגַת שַׁעֲשׁוּעַ יִשְׂרָאֵל בְּבוֹא הַגּוֹאֵל, פֵּרוּשׁ בָּנוֹת הֵם נְשָׁמוֹת הַמִּשְׁתַּעֲשְׁעִים בְּגַן עֵדֶן הַנִּקְרָאִים בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם, וּמִשְׁפָּט שֶׁקָּצַב לָהֶם צְרוֹר הַמּוֹר דּוֹדִי לִי לְהִגָּלוֹת לָהֶם אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶה הוּא מִחְיָתָם וְשַׁעֲשׁוּעָם וְתַכְלִית מַאֲוָיָם. אָמַר ה׳ כִּי כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לָהֶם בְּבִיאַת הַגּוֹאֵל בְּעוֹדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, יְגַלֶּה ה׳ אוֹר שְׁכִינָתוֹ עַל כָּל הַצַּדִּיקִים וְיֹאמְרוּ כֻּלָּם ״זֶה אֵלִי״ וגו׳ בְּתָמִידוּת כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת.

וְאָמְרוֹ **אִם אַחֶרֶת וגו׳.** בָּא הַכָּתוּב לְהַתְנוֹת, אֵימָתַי חִלַּקְתִּי לְךָ בֵּין זְמַן שֶׁהִיא רָעָה לִזְמַן שֶׁהִיא בְּמַדְרֵגַת בָּנוֹ, אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁאִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ עַל דֶּרֶךְ

שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ לְמַעְלָה, **שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעִנָּתָהּ** שֶׁל הַבַּת הַיִּשְׂרְאֵלִית **לֹא יִגְרָע**, בָּזֶה הוּא שֶׁחִלַּקְתִּי. אֲבָל **אִם שְׁלָשׁ אֵלֶּה** וְגוֹ׳ **וְיָצְאָה חִנָּם**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ אֵינָם צְדִיקִים לְכָסוֹף אֶל יוֹם פְּדוּת יֵצְאוּ אֲפִלּוּ קוֹדֶם זְמַן הַגְּלוּת, וַהֲרֵי הֵם יוֹצְאִים בִּזְכוּת יְסוּרִין אֲשֶׁר קִבְּלוּ בְּמַחְסוֹר שְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים, וְשָׁוִים הֵם לְמַדְרֵגַת בֵּן.

יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת. פֵּרוּשׁ, אֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה הַמִּיתָה בִּשְׁעַת הַהַכָּאָה עַצְמָהּ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁיִּשְׁחָטֶנּוּ אוֹ יִשְׁרְפֶנּוּ אוֹ יַחְנְקֶנּוּ שֶׁמּוֹצִיא נִשְׁמָתוֹ מִמֶּנּוּ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ, אֶלָּא אֲפִילּוּ מֵת אַחַר כָּךְ בְּכֹחַ הַהַכָּאָה חַיָּיב, אֶלָּא אִם כֵּן עָמַד מֵחֳלְיוֹ, דִּכְתִיב (שמות כא:יט) ״אִם יָקוּם״. וְחִדּוּשׁ מַשְׁמִיעֵנוּ מַה שֶּׁאֵין הַדִּין כֵּן בְּהוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג, שֶׁאֵינוֹ חַיָּיב לִגְלוֹת אֶלָּא דַּוְקָא אִם מֵת בְּיָדוֹ, כִּדְתַנְיָא בְּפֶרֶק מִי שֶׁאָחָזוֹ (גיטין ע,א): שָׁחַט בּוֹ שְׁנַיִם אוֹ רוֹב שְׁנַיִם הֲרֵי זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה, מִשּׁוּם דְּחַיְישִׁינַן שֶׁמָּא הָרוּחַ בִּלְבַלָתּוּ אוֹ הוּא פִּרְכֵּס וְקֵרֵב מִיתָתוֹ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת כִּי דַּוְקָא בְּהוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג אֲנוּ דָּנִים דִּין זֶה, דִּבְהָכִי תַּלְיָא, דִּכְתִיב ״וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמֹת״ (במדבר לה:כג), מַשְׁמַע לֵיהּ לְאַלְתַּר, אַף עַל פִּי שֶׁבְּמֶזִיד חַיָּיב אֲפִילּוּ לֹא מֵת לְאַלְתַּר, יֵשׁ חִלּוּק בֵּין מִיתָה לְגָלוּת, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ שֶׁדִּיַּקְנוּ בְּאָמְרוֹ בְּמֶזִיד **מַכֵּה אִישׁ וָמֵת** וְלֹא אָמַר הוֹרֵג אִישׁ וְגוֹ׳, לוֹמַר אֲפִילּוּ חָרְגוּ עַתָּה וּמֵת אַחַר כַּמָּה יָמִים. וּבְשׁוֹגֵג דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֲנָה לָיָדוֹ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָרָגוֹ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ. וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ה׳ מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ, וְלֹא כֵן דַּעַת הָרַאֲב״ד שֶׁאֵינוֹ מְחַלֵּק, יְעוּיַּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים בְּשׁוּם אוֹפֶן בָּעוֹלָם, וְאֵין כָּאן מְקוֹם פִּלְפּוּל הַפּוֹסְקִים.

מוֹת יוּמָת. טַעַם הַכֶּפֶל בְּדִין זֶה וּבְדִין מַכֶּה וּמְקַלֵּל יוֹלְדָיו וּבְגֻנֶּבֶת אִישׁ וּבְהַכָּאַת עַבְדּוֹ וְכַדּוֹמֶה. דַּע כִּי מִשְׁפְּטֵי ה׳ הוּא הַשּׁוֹפֵט כָּל הָעוֹלָם לְהָמִית לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה, אֶלָּא שֶׁבָּחַר לָתֵת קְצָת מֵהֶם לְשׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לְהָמִית הָרְשׁוּמִים בְּתוֹרַת ה׳, לְטָעָמִים רַבִּים, מֵהֶם נִגְלוּ לָנוּ מֵהִתְבּוֹנְנוּת הַתּוֹרָה, וְכָהֵנָּה וְכָהֵנָּה יִשְׁפּוֹט הוּא הָאָדוֹן לְמַעְלָה כְּבוֹעֵל נִדָּה וּמְחַלֵּל יוֹם כִּפּוּר וּכְאוֹכֵל חֵלֶב וְכַדּוֹמֶה, הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָגֵעַ בּוֹ. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **מוֹת יוּמָת**, פֵּרוּשׁ אוֹתוֹ שֶׁהוּא בֶּן מָוֶת יוּמַת עַל יָדֶכֶם, כִּי בֶן מָוֶת הוּא חַגַּם שֶׁלֹּא יוּמַת מִכֶּם. וְלָזֶה אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל,א) חַגַּם שֶׁיִּבְטְלוּ הַדַּיָּנִים, דִּינָם לֹא בָּטֵל וְיִשְׁפְּטֵהוּ הַשּׁוֹפֵט לְעוֹלָם. וְלָזֶה בְּדִין שׁוֹר שֶׁנָּגַח אָדָם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו אָמַר ״וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת״, כִּי שָׁם אֵין מִיתָה אֶלָּא בִּידֵי שָׁמַיִם וְלֹא מְסָרוֹ לְבֵית דִּין, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) ״יוּמָת״ – בִּידֵי שָׁמַיִם. וְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא לא,ב) אָמְרוּ עוֹד בָּזֶה דָּבָר.

יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל ״לֹא צָדָה״ ״וְהָאֱלֹהִים״ וְגוֹ׳? וְעוֹד קָשֶׁה, לָמָּה יֹאמַר ה׳ לְאָדָם אֲיֶנּוּ זֶה? וְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא וּבְהַגּוֹלִין (מכות י,א) זֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע״ וְגוֹ׳ (שמואל א כד,יד), הָא כֵּיצַד? הָיָה יוֹרֵד בַּסֶּלָם וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ וְכוּ׳ – הֲרֵי זֶה גּוֹלֶה, הָיָה עוֹלֶה בַּסֶּלָם וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ – הֲרֵי זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה וְכוּ׳, בָּא מְזִיד וְנָפַל בְּיַד שׁוֹגֵג עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, הֵן אֱמֶת כִּי מְזִיד זֶה נָטַל שְׂכָרוֹ מִשֶּׁלָּם כִּי בֶן מָוֶת הוּא וַהֲרֵי הוּא נֶהֱרָג, אֶלָּא שׁוֹגֵג זֶה שֶׁגּוֹלֶה – גָּלוּת זֶה הוּא עַל מַה שֶּׁשָּׁגַג עַתָּה בַּפַּעַם הַזֹּאת, וְעַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג בָּרִאשׁוֹן אֵין לוֹ פֶּרַע עָלֶיהָ. וְאִם אֲשֶׁר הִזְמִין לְיָדוֹ ה׳ לֹא יִתְחַיֵּב עָלֶיהָ כִּי ה׳ הִזְמִינָהּ לְיָדוֹ, אִם כֵּן מֻכְרָח לוֹמַר כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת לֹא אִנָּה ה׳ לְיָדוֹ וַהֲנֶהֱרָג עַל יָדוֹ לֹא הָיָה מְחַיֵּב מִיתָה, שֶׁאִם מְחַיֵּב הֲרֵי זֶה יִכָּנֵס גַּם כֵּן בְּגֶדֶר כִּי ה׳ אִנָּה לְיָדוֹ, וְזֶה דּוֹחֵק, כִּי הַכָּתוּב יַגִּיד עִנְיַן שִׁגְגַת הֲרִיגַת נֶפֶשׁ בִּלֹא צְדָיָה וְלֹא חֵלֶק בִּקְצָת מֵהֶם.

וְהַנָּכוֹן כִּי גַּם נֶהֱרָג רִאשׁוֹן נִתְחַיֵּב מִיתָה, וַהֲרָגוֹ זֶה בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר אִנָּה לְיָד זֶה הַהוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג. וְהִנֵּה זֶה שֶׁנֶּהֱרַג נִלְכַּד בְּפִשְׁעוֹ וְנֶהֱרַג עַל אֲשֶׁר הָרַג בְּמֶזִיד, אֲבָל הָיָה ה׳ יָכוֹל לְהַפִּיל עָלָיו מַפֹּלֶת בִּלֹא אֶמְצָעוּת הוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג, אֶלָּא לְצַד שֶׁקָּדַם אֵלָיו עָוֹן מֵזִיד [שׁוֹגֵג] שֶׁאֵין עָלָיו חִיּוּב אֶלָּא גָּלוּת וְאִנָּה ה׳ לְיָדוֹ דָּבָר זֶה. וְהִנֵּה אָדָם זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה עַל הַהֲרִיגָה אֶלָּא עַל מַה שֶּׁקָּדַם לָהּ שֶׁסִּבֵּב הֲרִיגָה, וּכְפִי זֶה אֲפִלּוּ הָרַג עֲשָׂרָה אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא גָּלוּת אַחַת כִּי סִבַּת הַגָּלוּת דָּבָר זֶה. וְהִנֵּה אָדָם זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה עַל הַהֲרִיגָה אֶלָּא עַל מַה שֶּׁקָּדַם לָהּ שֶׁסִּבֵּב הֲרִיגָה, וּכְפִי זֶה אֲפִלּוּ הָרַג עֲשָׂרָה אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא גָּלוּת אַחַת כִּי סִבַּת הַגָּלוּת אַחַת הִיא, וְאַחַר שֶׁיִּשַׁלֵּם עֲוֹנוֹ לֹא יַזְמִין ה׳ לְיָדוֹ רְצִיחָה אַחֶרֶת. וְתִמְצָא שֶׁלֹּא הִגְבִּיל ה׳ שִׁעוּר הַגָּלוּת לְכָל הָרַצְחָנִים שִׁעוּר אֶחָד, אֶלָּא כָּל אֶחָד כְּפִי שִׁעוּר חֵטְא הַקָּדוּם לוֹ. וּכְפִי זֶה טַעַם שֶׁאָמַר הַשּׁ״ס שֶׁעָוֹן זֶה הַהוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג הוּא עַל אֲשֶׁר הָרַג בִּשּׁוֹגֵג, וּכְפִי דְּבָרֵינוּ הוּא חֵטְא נֶעְלָם קָדוּם לַהֲרִיגַת הָרִאשׁוֹן, אוּלַי שֶׁנִּקְטוּ הַמְּצָאָה שָׁוָה בְּעֹנֶשׁ שְׁנֵיהֶם שֶׁהוּא עַל הַהֲרִיגָה, וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר לְבַדּוֹ יָבִין יְסוֹדָן שֶׁל דְּבָרִים.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְצַד שֶׁרָמְזוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם דְּהַמִּתְגַּלְגֵּל עַל יָדוֹ שֶׁהָרַג הַנֶּפֶשׁ, וְהָיָה לוֹ לְהִכָּנַע וּלְקַבֵּל עָלָיו הַגָּלוּת מֵעַצְמוֹ, הֲרֵי זֶה הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע, וְלָזֶה הִזְמִין לוֹ עוֹד שׁוֹגֵג אַחֵר מִלְּבַד הָרִאשׁוֹן, וְצָרִיךְ לְגָלוּת פִּי שְׁנַיִם כַּשִּׁעוּר הַצָּרִיךְ לְמִסַּפֵּר רִשְׁעוּיוֹתָיו. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁנִּתְחַכֵּם ה׳ וְלֹא גָּבַל שִׁעוּר גָּלוּת הָרוֹצֵחַ אֶלָּא עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, וְדָבָר זֶה הִנֵּה הוּא מָסוּר לַאֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ וְהוּא יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק כַּמָּה שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לוֹ אִם לְאַחַת אִם לְשִׁתַּיִם. וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב כַּוָּנַת אָמְרוֹ הָעִנְיָן, אֲבָל עֲדַיִן אֵין כְּדֵי לְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וְהָאֱלֹהִים** בְּתוֹסֶפֶת ו׳.

וְנִרְאָה כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְדַקְדֵּק דִּין הַגּוֹלֶה אַפְּן שֶׁנִּתְחַיֵּב בּוֹ עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ, שֶׁאֵין גּוֹלֶה אֶלָּא שׁוֹגֵג שֶׁאֵינוֹ אוֹנֵס, פֵּרוּשׁ, שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא דָּבָר הָרָגִיל, גַּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ צַד הֶזֵּדָה כָּל עִקָּר, אֲבָל אִם הָיָה הַשּׁוֹגֵג דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מָצוּי, אוֹ שֶׁהָיָה בּוֹ צַד הֶזֵּדָה כְּגוֹן שׁוֹגֵג שֶׁחִזְקְתוֹ לְמֵזִיד וְכַדּוֹמֶה לוֹ אֵינוֹ גּוֹלֶה. וּכְנֶגֶד שְׁנֵיהֶם דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר שְׁנֵי דְּבָרִים: **וַאֲשֶׁר** וְגוֹ׳ **וְהָאֱלֹהִים** וְגוֹ׳, כְּנֶגֶד שׁוֹגֵג בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מָצוּי אָמַר **לֹא צָדָה**, פֵּרוּשׁ לֹא צָדָה לְהָרְגוֹ, גַּם לֹא צִדֵּד שֶׁלֹּא לְהָרְגוֹ, כִּי כָּל שׁוֹגֵג צַד חִיּוּבָא הוּא, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַעֲלוֹת עַל דַּעְתּוֹ לְבַל תְּבֹא תַּקָּלָה עַל יָדוֹ, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁהַגַּם שֶׁיִּצַדֵּד הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ רָגִיל – אָנוּס הוּא וּפָטוּר. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת מֵזִיד שֶׁל הַשּׁוֹנֵא אָמַר **וְהָאֱלֹהִים** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לְמַעֵט בָּא שֶׁלֹּא בָּא הַדָּבָר אֶלָּא מֵה׳ וְלֹא מִמֶּנּוּ, כִּי לֹא חָפֵץ הוּא הַמִּיתוֹ כִּי לֹא שׂוֹנֵא לוֹ אֶלָּא מֵה׳ יָצָא הַדָּבָר, אֲבָל אִם גַּם יֵשׁ צַד שִׂנְאָה מִמֶּנּוּ שֶׁהָיָה שׂוֹנֵא, אֵינוֹ גּוֹלֶה.

יד וְכִי יָזִיד וְגוֹ'. בְּסִפְרֵי (מכילתא כאן) וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״לָמוּת״ – וְלֹא לָדוּן, וְלֹא לְלָקוֹת, וְלֹא לְגָלוֹת. וְזֶה הוּא טַעְמוֹ שֶׁל יוֹאָב שֶׁבָּרַח אֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיַּחֲזֵק וְגוֹ', הֲגַם שֶׁלֹּא הָרָגוֹ שְׁלֹמֹה אֶלָּא בְּדִין, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּסוֹף פֶּרֶק נִגְמַר הַדִּין (סנהדרין מט,א) שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, הוּא בָּרַח קוֹדֶם הַדִּין. וְאָמְרוּ בְּהַגּוֹלִין (מכות יב,א) כִּי טָעוּתוֹ הָיָה שֶׁלֹּא הָיָה מִזְבַּח עוֹלָמִים, וְגַם שֶׁתְּפָסָם בְּקַרְנוֹתָיו וְאֵינוֹ קוֹלֵט אֶלָּא גַּגּוֹ.

וְרָאִיתִי לָרַמְבָּ״ם שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק ה׳ מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ, שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קוֹלֵט רוֹצֵחַ בְּשׁוֹגֵג לְעִנְיַן מִיתָה מִגּוֹאֵל הַדָּם, אֲבָל לֹא מִגָּלוּת, עַד כָּאן. וְהוּא וַדַּאי שֶׁלֹּא רָאָה הַבָּרַיְתָא שֶׁמְּדַיֶּיק ״לָמוּת״ וְלֹא לְגָלוֹת וְלֹא וְכוּ׳. וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ לְדָחוֹק בְּיִשּׁוּב אָמְרָם ״וְלֹא לְגָלוּת״, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב גָּלוּת שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ גּוֹאֵל הַדָּם, פֵּרוּשׁ זֶה דָּחוּק הוּא, וְגַם תַּכְחִישֶׁנּוּ מַה שֶּׁלָּפָנָיו ״וְלֹא לָדוּן וְלֹא לְלָקוֹת״, וְהָבֵן. וּמַה מְּאֹד גָּדְלָה לִי הַקַּשְׁיָא לְדַעַת הָרַב בַּעַל מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ שֶׁכָּתַב וְתַמָּהּ עַל רַמְבָּ״ם שֶׁחִלֵּק בֵּין שׁוֹגֵג לְמֵזִיד מִיתָה מִגּוֹאֵל הַדָּם, וְאָמַר כִּי אֵין לְחַלֵּק כְּלָל בֵּין שׁוֹגֵג לְמֵזִיד, עַד כָּאן. וְאֵין דְּבָרָיו מְחֻוָּרִין אֲפִלּוּ בְּלֹא מַתְנִיתָא, כִּי אֵין לָנוּ לוֹמַר שֶׁאֵין מִזְבֵּחַ קוֹלֵט אֶלָּא בְּמַה שֶּׁמֹּעֵט הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ.

יח וְכִי יְרִיבֶן אֲנָשִׁים וְגוֹ' וְלֹא יָמוּת. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְלֹא יָמוּת**, וְלֹא סָמַךְ לְהָבִין כִּי בְּלֹא יָמוּת מְדֻבָּר הַכָּתוּב, בֵּין מִמַּה שֶּׁקָּדַם בְּמִשְׁפַּט אִם יָמוּת, בֵּין מִמַּה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ״ וְגוֹ׳?

אֲכָן הַכַּוָּנָה הִיא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב לָתֵת שֶׁבֶת וְרִפּוּי אֶלָּא אִם לֹא יָמוּת, אֲבָל אִם יָמוּת לֹא יִתֵּן שֶׁבֶת וְרִפּוּי, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״שִׁבְתּוֹ יִתֵּן״ וְגוֹ׳ אֶלָּא אַחַר שֶׁעָמַד מֵחֲלִיוֹ וְהִתְהַלֵּךְ.

וּמִסְתַּפֵּק אֲנִי אִם אָמְדוּהוּ לְמִיתָה וְלֹא מֵת, אִם נֶאֱמַר מַעֲשֶׂה נִסִּים נַעֲשׂוּ לוֹ שֶׁלֹּא מֵת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין מב,א) בִּטְרֻפָּה שֶׁאֵינָהּ חַיָּה וְאִם חָיְתָה מַעֲשֶׂה נִסִּים נַעֲשׂוּ לָהּ (חולין מג,א), כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶּׁלָּפָנַי כָּאן, אִם לֹא מֵת – גַּם הוּא זֶה וְחִיּוּב שֶׁבֶת וְרִפּוּי כֵּיוָן שֶׁפָּקַע פָּקַע, אוֹ דִּלְמָא חֲרֵי לֹא מֵת וְחַיָּב בְּשֶׁבֶת, וּמִדִּבְרֵי רַמְבָּ״ם בְּפֶרֶק ד׳ מַשְׁמַע כִּי כָל שֶׁלֹּא מֵת הֲגַם שֶׁאָמְדוּהוּ לְמִיתָה חַיָּב בְּשֶׁבֶת וְרִפּוּי.

שׁוּב מָצָאתִי שֶׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָא, וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב״ – הָא אִם הִכָּהוּ הַמַּכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית – פָּטוּר מֵהַשֶּׁבֶת וְהָרִפּוּי, עַד כָּאן. מַשְׁמַע אֲפִלּוּ לֹא מֵת, מִמַּה שֶּׁתּוֹלֶה הַסַּעַם בַּמַּכָּה וְלֹא אָמַר ״הָא אִם יָמוּת״.

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַתַּנָּא לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לְפָטֵר מִן הַשֶּׁבֶת דַּוְקָא אִם מֵת עַל יְדֵי מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית, אֲבָל אִם מֵת בְּמַכָּה שֶׁאֵין בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית, שֶׁאָז פָּטוּר הַמַּכֶּה מִמֶּיתָה, יִתְחַיֵּב לָתֵת שֶׁבֶת וְרִפּוּי, אִם לֹא נָתַן לוֹ בַּחַיִּים חִיּוּתוֹ לְצַד אֵיזוֹ סִבָּה, יִתְחַיֵּב לָתֵת לְיוֹרְשָׁיו כָּל מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַאֲבִיהֶם אִם חַי.

יט רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ אַחַר שֶׁקָּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ, אִם הוּא עֲדַיִן בָּטֵל מִמְּלַאכְתּוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָהּ, אוֹ שֶׁעֲדַיִן הוּא צָרִיךְ לִרוֹפֵא לְשִׁיּוּרֵי הַחוֹלִי מֻחֲמַת הַמַּכָּה, חֲרֵי זֶה חַיָּיב לָתֵת.

וְאָמְרוּ ״רַק״ יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבָּ״ם (הלכות חובל ומזיק ב): מְשַׁעֲרִין אֶת הָרִפּוּי וְכוּ׳, וְכֵן הַשֶּׁבֶת אוֹמְדִין וְכוּ׳, וְאִם וְכוּ׳, וְאָרְךְ הַחוֹלִי יוֹתֵר עַל מַה שֶּׁאָמְדוּהוּ אֵינוֹ מוֹסִיף לוֹ כְּלוּם וְכוּ׳, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים כְּשֶׁרָצָה הַמַּזִּיק שֶׁזּוֹ תַּקָּנָה הִיא לוֹ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְלָזֶה אָמַר ״רַק״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לְמַעֵט בָּא שֶׁיֵּשׁ זְמַן שֶׁלֹּא יִתֵּן שִׁבְתּוֹ וּרְפוּאָתוֹ, וְהוּא אִם קָדַם וְקָצַב וְכוּ׳, אֲבָל בְּלֹא קְצָבָה יִתֵּן עַד שֶׁיִּתְרַפֵּא לַחֲלוּטִין.

וְרַפֹּא יְרַפֵּא. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבָּ״ם (הלכות חובל ומזיק ב יד): אָמַר לוֹ הַנִּזָּק פְּסוֹק וְכוּ׳ וַאֲנִי אֲרַפֵּא אֶת עַצְמִי – אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְרַפֹּא יְרַפֵּא** וְלֹא אָמַר יִתֵּן כְּאָמְרוֹ בְּשִׁבְתּוֹ הַסְמוּכָה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר שִׁבְתּוֹ וּרְפוּאָתוֹ יִתֵּן. וְהַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת נֶאֶמְרוּ בְּכָכָל זֶה.

כ בַּשֵּׁבֶט. כָּתַב רַמְבָּ״ם בְּפֶרֶק ב׳ מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרָאֶה לִי דָּוְקָא בְּשֵׁבֶט, אֲבָל בְּסַיִף וְסַכִּין אוֹ אֶבֶן וְאֶגְרוֹף וְכַיּוֹצֵא, וַאֲמָדוּהוּ לְמִיתָה, אֲפִלּוּ מֵת לְאַחַר שָׁנָה חֲרֵי זֶה נֶהֱרָג עָלָיו, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה לִי, אִם לֹא הָרָגוֹ בְּדָבָר שֶׁאָמְדוּהוּ לַהֲרִיגָה, לָמָּה אִם לֹא יַעֲמֹד יוֹם יִתְחַיֵּב? הֲרֵי אֲפִלּוּ לְאָדָם אַחֵר שֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ פָּטוּר הוּא אֲפִלּוּ לֹא יַעֲמֹד יוֹם. וְאוּלַי שֶׁעַל שְׁאָר אוּמְדָנוֹת הוּא אוֹמֵר, שֶׁהֲגַם שֶׁאָמְדוּהוּ שֶׁיָּמוּת בְּמָקוֹם הַמַּכָּה וּשְׁאָר אוּמְדָנוֹת. וְלִי נִרְאֶה שֶׁאָמְרוֹ **בַּשֵּׁבֶט**, לוֹמַר שֶׁאִם מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים כִּי לְיַסְּרוֹ בְּשֵׁבֶט מוּסָר הוּא שָׁנַתַן ה׳ זְכוּת יוֹם אֶחָד וְכוּ׳, אֲבָל אִם מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים שֶׁמִּתְכַּוֵּן לְהָרְגוֹ, כְּגוֹן שֶׁהִתּוֹחֵב לוֹ סַכִּין בְּבִטְנוֹ וּבְסִימָנָיו, שֶׁזֶּה מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ מְיַסְּרוֹ אֶלָּא מְמִיתוֹ, וּמֵת אֲפִלּוּ אַחַר שָׁנָה חַיָּב עָלָיו.

כא לֹא יָקֹם כִּי כַסְפּוֹ. וְאִם הָרָגוֹ שׁוֹגֵג יִגְלֶה עַל יָדוֹ, וּבְדִין זֶה אֵין בּוֹ חִלּוּק בֵּינוֹ לְבֵין רוֹצֵחַ לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ, כִּי אֵינוֹ חַיָּב גָּלוּת אֶלָּא אִם הָרָגוֹ וּמֵת תַּחַת יָדוֹ מַמָּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (שמות כא:יב) ״מַכֵּה אִישׁ״ וְגוֹ׳, וְלֹא הֻצְרַךְ לִכְתֹּב אֶלָּא דִּין שֶׁהוּא מְשֻׁנֶּה מִדִּין רוֹצֵחַ לְשֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ.

כב וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים. פֵּרוּשׁ, וְכָל אֶחָד מִתְכַּוֵּן לְהָרוֹג אֶת חֲבֵרוֹ, וּבָאָה הַמַּכָּה בָּאִשָּׁה, בָּזֶה הוּא שֶׁאָמַר כָּל צְדָדֵי הַדִּינִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

וְנָגְפוּ וְגוֹ'. אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר שֶׁאִם שְׁנֵיהֶם נָפְלוּ עָלֶיהָ וּנְגָפוּהָ, מְשַׁלְּשִׁין בֵּינֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבָּ״ם בְּפֶרֶק א׳ מֵהִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק.

אִשָּׁה הָרָה. פֵּרוּשׁ, הַמְצוּיָה שָׁם בִּידִיעָתָם, אֲבָל אִם בָּאָה וְעָמְדָה בִּגְבוּלָם וּנְגָפוּהָ בְּלֹא יְדִיעָה – פְּטוּרִים מִכְּלוּם, מִדִּין שֶׁכָּתַב בַּיְרוּשַׁלְמִי וּפָסְקוּ רַמְבָּ״ם

בְּפֶרֶק א׳ מֵהִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם הָיָה אֶחָד יָשָׁן וּבָא אֶחָד וְשָׁכַב בְּצִדּוֹ, הֲרֵי זֶה פָּטוּר הַיָּשָׁן גַּם מֵהַנָּזָק, כִּי זֶה אוֹנֵס מִיקָּרֵי.

כַּאֲשֶׁר יָשִׂית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי הוּא הַנּוֹטֵל דְּמֵי וְלָדוֹת, הוּא יִהְיֶה בַּעַל דִּינוֹ בְּעִנְיָן זֶה לָקַחַת מִמֶּנּוּ הָרָאוּי לוֹ.

כג **וְנָתְתָּה נֶפֶשׁ וְגוֹ׳.** נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמְּכִילְתָּא, יֵשׁ אוֹמְרִים מִיתָה, הֲגַם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג אֶת זֶה וְהָרַג אֶת זֶה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מָמוֹן. וְלִדְבָרָיו יֵדַיִּק אָמְרוֹ **וְנָתְתָּה** עַל נָכוֹן, שֶׁהוּא דָּבָר הַנִּתָּן מִיָּד לְיָד. וּלְמַאן דְּאָמַר נֶפֶשׁ מַמָּשׁ אָמַר **וְנָתְתָּה** לוֹמַר כִּי בִּמְקוֹם נְתִינָה הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה אָסוֹן תִּהְיֶה זוֹ, וְאֵין כָּאן נְתִינָה אַחֶרֶת כִּי פָּטוּר מִדְּמֵי וְלָדוֹת, זוֹלַת אִם הָיָה אָסוֹן וְהוּא בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, כְּגוֹן שֶׁאָמְדוּ הַמַּכָּה שֶׁאֵינָהּ כְּדֵי לְהָמִית הֲרֵי זֶה חַיָּב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כא:יח) ״וְכִי יְרִיבֻן״.

כה **וְכִי יַכֶּה וְגוֹ׳.** בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כד:) פְּלִיגִי רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וְרַבָּנָן, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר צָרִיךְ לְכַוֵּן לְשַׁחְתָּהּ, וְרַבָּנָן סוֹבְרִים הֲגַם שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לְשַׁחְתָּהּ אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְכַוֵּן לָעַיִן עַצְמָהּ. וְקָשֶׁה לְרַבָּנָן הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְכִי יַשְׁחִית אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ״. וְאוּלַי כִּי הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי הַשְׁחָתָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב הִיא לְגוּפָהּ, וְלֹא הֵיִינוּ יוֹדְעִים שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר תְּנֵאי הוּא הַדָּבָר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן לָהּ.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא שִׁחֲתָהּ בִּשְׁעַת הַמַּכָּאָה עַצְמָהּ אֶלָּא אַחַר זְמַן, יִהְיֶה הַדִּין כֵּן. וְאֵינוֹ דּוֹמֶה לְשׁוֹגֵג שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיָּמוּת בַּשָּׁעָה עַצְמָהּ. וּדְרָשַׁת רַבָּנָן שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן לָעַיִן נִשְׁמַעַת מִכְּנוּי ״וְשִׁחֲתָהּ״:

כו **וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ.** טַעַם שֶׁלֹּא כָּלַל הַכָּתוּב שֵׁן וְעַיִן וְחִלְקָם בִּשְׁתֵּי מִצְוֹת, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כד:) אָמַר רַבִּי שִׁשַּׁת: הָיְתָה עֵינוֹ סְמוּיָה וַחֲטָטָהּ – יוֹצֵא לְחֵרוּת. וּלְפִי זֶה יֵשׁ בָּעַיִן שְׁנֵי דִּינִים שֶׁל שִׁחְרוּר: הָאֶחָד – אִם כֵּהָה עֵינוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא חֲטָטָהּ, כְּמוּבָן שָׁם בְּקִדּוּשִׁין שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא נֶחְטְטָה, כָּל שֶׁחִסֵּר מְאוֹרָהּ וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ – יָצָא לְחֵרוּת. וְהַשֵּׁנִי – שֶׁהֲגַם שֶׁהֶחְזִירָהּ כְּהוּיָה, אִם חֲטָטָהּ – יָצָא לְחֵרוּת. וְאִם הָיָה הַכָּתוּב כּוֹלֵל אוֹתָם בְּדִין אֶחָד, הָיִינוּ לוֹמְדִין בָּעַיִן כְּדִין הַשֵּׁן: מַה שֵּׁן בְּטוּלָהּ הוּא נְפִילָתָהּ, גַּם עַיִן בְּטוּלָהּ הוּא נְפִילָתָהּ, אֲבָל כְּהוּי שֶׁאֵינוֹ מְחַסֵּר כְּלָל מֵהָעַיִן – לֹא יָצָא לְחֵרוּת.

כח **וְכִי יִגַּח וְגוֹ׳ אֶת אִישׁ.** טַעַם אָמְרוֹ **אֶת,** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (סנהדרין עט,א) נִתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג שִׁמְעוֹן וְהָרַג רְאוּבֵן חַיָּב, שֶׁהֲרֵי נִתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג מִי שֶׁחַיָּב עָלָיו. וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת אִישׁ** לְרַבּוֹת כָּל שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְאִישׁ, הֲגַם שֶׁהָרַג אַחֵר שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לוֹ. וְדַוְקָא נִתְכַּוֵּן לְאִישׁ, אֲבָל נִתְכַּוֵּן לִבְהֵמָה וְהָרַג הָאִישׁ פָּטוּר, כִּדְאָמְרִינַן שָׁם (סנהדרין עח,ב).

וָמֵת. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ מֵת אַחַר זְמַן, כָּל שֶׁמֵּת מֵחֲמַת נְגִיחָה, וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַשִׁ״י (בבא קמא מא.) בְּפֵירוּשׁ סוּגְיַת סִפֵּן שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם וְלֹא מֵתוּ, יְעוּקַּן שָׁם.

וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ. וְאִם אֲכָלוֹ לוֹקֶה, אֲבָל שְׁאָר הֲנָאוֹת הַנִּשְׁמָעוֹת מֵאָמְרוֹ ״וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי״ – הֲגַם שֶׁאָסוּר אֵינוֹ לוֹקֶה, וְלָזֶה לֹא כָּלַל הַכֹּל בִּכְלָלוּת אֶחָד.

כט **וְהוּעַד בִּבְעָלָיו.** אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם הָיוּ לוֹ שְׁנֵי בְּעָלִים – חַיָּבִים שְׁנֵיהֶם מִיתָה, וְלֹא יִהְיוּ כִּשְׁנַיִם שֶׁהָרְגוּ אָדָם כְּאַחַת שֶׁפְּטוּרִין לְמַאן דְּאָמַר (בבא קמא כו:), כִּי הָתָם פְּטוּרִין מִמִּיתָה בִּידֵי אָדָם וְחַיָּבִים בִּידֵי שָׁמַיִם וְכָאן פְּטוּרִין מִמִּיתָה בִּידֵי אָדָם וְחַיָּבִים בִּידֵי שָׁמַיִם. וּבְכוֹפֵר, לֶהֱיוֹתוֹ מָמוֹן, חַיָּבִין אֲפִילּוּ בִּידֵי אָדָם:

ל **פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ.** נֶחְלְקוּ בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה (בבא קמא מ,א) בְּשֶׁל מִי שָׁמִין, אִם בְּשֶׁל מַזִּיק אִם בְּשֶׁל נִזָּק. וְהָיָה נִרְאֶה כִּי לְהָאוֹמֵר בְּשֶׁל מַזִּיק, אִם הֵמִית שׁוֹר שֶׁל שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם – חַיָּבִין לְשַׁלֵּם דְּמֵי כָּל אֶחָד מֵהֶם, כִּי כֻּלָּן נִתְחַיְּבוּ לַשָּׁמַיִם. וּלְהָאוֹמֵר שֶׁל נִזָּק – אֵינָם חַיָּבִין אֶלָּא דְּמֵי הַנִּזָּק. וְקָשֶׁה, אִם כֵּן מַאי בָּעֵי שָׁם רַב נַחְמָן לְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אִם חַיָּבִין לָתֵת כּוֹפֶר כָּל אֶחָד שָׁלֵם, הֲלֹא דָּבָר זֶה מְחֻלּוֹקֶת הַתַּנָּאִים? אֶלָּא וַדַּאי דְּהֵן אֱמֶת לְהָאוֹמֵר בְּשֶׁל מַזִּיק וַדַּאי שֶׁצָּרִיךְ לְשַׁלֵּם שְׁנֵי כְּפָרִים, מִידֵי דַּהֲוָה שֶׁהֵמִית שׁוֹר אָדָם גָּדוֹל שֶׁשָּׁוֶה מָאתַיִם לְאָדָם שֶׁשָּׁוֶה חֲמִשִּׁים, שֶׁחַיָּב לְשַׁלֵּם וְלֹא יִגְרַע אִם יֵחָלְקוּ לִשְׁנֵי גּוּפִים, וְחַיָּבִים לָתֵת דְּמֵי כּוֹפֶר שְׁנַיִם. וּבָעָיָא דְּרַב נַחְמָן הִיא אַלְבָּא דַּחֲכָמִים שֶׁסּוֹבְרִין שָׁמִין בְּשֶׁל נִזָּק. וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַמְבַּ״ם שֶׁפָּסַק פֶּרֶק י״א מֵהִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן בְּדִין דְּמֵי כּוֹפֶר שֶׁשָּׁמִין דְּמֵי הַנֶּהֱרָג, וּבְשׁוֹר שְׁנֵי שׁוּתָּפִין פָּסַק (שם פרק י) שֶׁחַיָּבִין לִתֵּן כּוֹפֶר שָׁלֵם לְכָל אֶחָד, וְהֶבֵן. וְטַעַם שֶׁפָּסַק רַמְבַּ״ם לְחוּמְרָא מִשּׁוּם דְּהָוְיָא סָפֵק כּוֹפֶר נֶפֶשׁ.

וְאִם קָדַם גּוֹאֵל הַדָּם וְהָרַג אֶת זֶה קוֹדֶם שֶׁיִּתֵּן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ, נִרְאֶה לִי שֶׁנֶּהֱרָג עָלָיו, שֶׁלֹּא פָּטַר הַכָּתוּב אֶלָּא הֲרִיגַת הוֹרֵג בְּיַד בְּשׁוֹגֵג מִדִּין יֵחַם לְבָבוֹ, אֲבָל אִם שׁוֹרוֹ הָרַג אֵין כָּאן יֵחַם לְבָבוֹ כְּהוֹרֵג בְּיָד.

לג **וְכִי יִפְתַּח וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ בִּשְׁעַת פְּתִיחַת וּכְרִיַּת הַבּוֹר, אִם נָפַל עָלָיו שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר – חַיָּב בַּעַל הַבּוֹר, וַאֲפִילּוּ נֶהֱרַג בְּתוֹךְ בּוֹרוֹ – יוֹרְשָׁיו יְשַׁלְּמוּ, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דַּעֲרָכִין (ערכין ז,א).

לה **שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ.** אָמְרוּ **אֶת,** יָרְצָה שֶׁשְּׁנֵיהֶם שָׁוִים בְּחַיֵּיהֶם כְּשֶׁנֶּעֶרְכוּ אוֹתָם יִהְיוּ שָׁוִים, וְהוּא אָמְרוֹ **שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר** פֵּרוּשׁ, הַנֶּעֱרָךְ אִתּוֹ, אֲבָל אִם הָיָה גָּדוֹל הַנּוֹגֵף אֵין לַנִּזָּק אֶלָּא חֲצִי נִזְקוֹ, וְכֵן מְבֹאָר בִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא לד,א). וְאִם אֵין שִׁעוּר הַמַּזִּיק כַּנִּזָּק אֵין לוֹמַר שֶׁיִּטֹּל יוֹתֵר מֵחֶצְיוֹ שֶׁל חַי, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה הַכָּתוּב תּוֹלֶה בִּמְכִירַת הַשּׁוֹר הַחַי אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר יִתֵּן לוֹ חֲצִי נִזְקוֹ שֶׁל מֵת וְיֶחֱצוּן הַמֵּת, וּמִמַּה שֶּׁתָּלָה בַּחֲצִי שׁוֹר הַחַי שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא חֲצִי הַחַי הֲגַם שֶׁיַּעֲלֶה לְפָחוֹת מֵחֲצִי נֶזֶק, וְלֹא חָשׁ עַל לְטָעוֹת שֶׁאֲפִלּוּ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה. וְאִם תֹּאמַר כְּלָךְ זֶה מַה שֶּׁתָּלָה הַדָּבָר בַּחֲצִי הַחַי הוּא אֲפִלּוּ יִהְיֶה בְּחֶצְיוֹ יוֹתֵר מֵחֲצִי נֶזֶק וְאָמַר הַהַשָּׁוָאָה בַּשְּׁוָרִים לְהֵיכָא שֶׁלֹּא הָיָה שָׁוֶה שֶׁיִּטֹּל יוֹתֵר מֵחֲצִי, זֶה אֵינוֹ דִּלְכְשֶׁתֹּאמַר כִּי נִגַּף יִטֹּל חֲצִי מַזִּיק חֲרֵי לֹא חִלַּקְתָּ, אִם כֵּן לִפְעָמִים יִגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם לְשׁוֹר שָׁוֶה חֲמִשִּׁים וְלִכְשֶׁתְּדַיֵּן כְּסֵבָרָא זוֹ חֲרֵי הוּא נוֹטֵל כְּפֵלַיִם מֵהֶזִּקוֹ, וְנִרְאֶה לְמִי דּוֹמֶה דִּין זֶה שֶׁנִּסְכִּים עָלָיו.

לו **וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה (בבא קמא מה:): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר אֵין לוֹ שְׁמִירָה אֶלָּא סַכִּין. אָמַר רַבָּה: מַאי טַעְמָא? דְּאָמַר קְרָא "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" – שׁוֹב אֵין לוֹ שְׁמִירָה לָזֶה. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי: אֶלָּא מֵעַתָּה "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" נַמִּי שׁוֹב אֵין לוֹ וְכוּ' עַד כָּאן. וְנִרְאֶה כִּי דִּיּוּקָא דְּרַבָּה קָאֵי וְקָאֵי, כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" שֶׁהַכָּתוּב לֹא שָׁנָה שִׁעוּר הַדִּבּוּר שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר "כִּי יִפְתַּח" לְשׁוֹן עָתִיד, "כִּי יִכְרֶה" וְגוֹ' "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" לְשׁוֹן עָתִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" שֶׁהִתְחִיל הַכָּתוּב לוֹמַר לְשׁוֹן עָבָר "אוֹ נוֹדַע" וְגוֹ' וְגָמַר אוֹמֶר לְשׁוֹן עָתִיד "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלֹא שָׁמְרוֹ" וְנָכוֹן. וְהָתָם לֹא חָשׁ רַבָּה לְהָשִׁיב לְאַבַּיֵי, וְלִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁפּוֹטְרוֹ בִּשְׁמִירָה אֲפִלּוּ פְּחוּתָה אָמַר הַכָּתוּב כְּסֵדֶר זֶה "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" לִדְרוֹשׁ לָזֶה וְלֹא לְאַחֵר, וְעַיֵּן שָׁם בְּסוֹף הַפֶּרֶק.

יְשַׁלֵּם שׁוֹר. אוּלַי שֶׁהֲגַם שֶׁאָמְרוּ (בבא קמא ה.) מוּעָד יְשַׁלֵּם מֵעִידִית שֶׁבִּנְכָסָיו, אִם הָיָה לְבַעַל הַמַּזִּיק עִדִּית יוֹתֵר בִּנְכָסָיו יָכוֹל לְסַלְּקוֹ בְּשָׁוֶה כְּשׁוֹרוֹ, וְלֹא אָמְרוּ עִדִּית אֶלָּא לְאַפּוֹקֵי פָּחוֹת מִזֶּה.

לז **וּטְבָחוֹ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹר שָׁוֶה, אֲבָל טָלֶה וּגְדִי וְגָדְלוּ בִּרְשׁוּתוֹ וְנִשְׁתַּנּוּ בְּיָדוֹ – אֵינוֹ חַיָּב, שֶׁקָּנָאוֹ בְּשִׁנּוּי, וְשֶׁלּוֹ מָכַר אוֹ טָבַח. וְכֵן מוּכָח מִדִּבְרֵיהֶם (בבא קמא סה.).

הַשּׁוֹר. בַּמִּשְׁנָה (בבא קמא סב:) אָמְרוּ: אֵין חַיָּב בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה אֶלָּא דַּוְקָא שׁוֹר וָשֶׂה, וְלֹא חַיָּה וָעוֹף. וְטַעְמָם, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "כִּי יִגֹּנֹב אִישׁ שׁוֹר וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה", וְדוֹרֵשׁ אַחַת מֵהֶם לְמַעֵט כָּל חוּץ מֵהֶם, וּבְיִתּוּר שֶׁל אֶחָד הָיָה נִשְׁמָע הַמְכֻוָּן שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדִּין בֵּין הַשּׁוֹר לַשֶּׂה.

פרק כב

ג **אִם הַמָּצֵא תִמָּצֵא.** טַעַם הַכֶּפֶל לוֹמַר אַחַת לְגוּפָהּ שֶׁבָּאוּ עֵדִים שֶׁגְּנָבָהּ, וּשְׁנֵיָה לוֹמַר שֶׁמְּצָאוּהָ בְּעַיִן אֶצְלוֹ, אֲבָל זוֹלַת זֶה יִתְחַיֵּב בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁכָּל שֶׁאֵינָהּ בְּיָדוֹ בְּחֶזְקַת מְכוּרָה אוֹ שְׁחוּטָה, וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב שְׁנַיִם לְבַד אֶלָּא בְּנִמְצֵאת. וְתַדַּע שֶׁלָּאו דַּוְקָא מָכַר אוֹ טָבַח אֶלָּא הוּא הַדִּין נָתַן אוֹ אִבֵּד כָּל שֶׁיָּצְתָה מֵרְשׁוּתוֹ, וְכֵן מוּכָח בַּשַּׁ"ס (בבא קמא עט:) לְהֶדְיָא, וְהוּא הַדִּין הִקְדִּישׁ. וְרָאִיתִי לְדַיֵּק מִכָּאן שֶׁאִם גָּנַב מֵעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֵין בּוֹ דִּין "וְאִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, מִמַּה שֶּׁאָמַר סָמוּךְ לְ"וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" "אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא וְגוֹ' שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם", וְאָמַר הַכָּתוּב בְּדִין תַּשְׁלוּמֵי שְׁנַיִם – "לְרַעֵהוּ" וְלֹא לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא). הָא לָמַדְתָּ כִּי דִּין "וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" הָאָמוּר בָּעִנְיָן אֵין הַכָּתוּב מְדַבֵּר אֶלָּא בְּגָנַב מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא מֵעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְלֹא מֵהֶקְדֵּשׁ, וְהֵם דִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת גְּנֵבָה, וְלֹא מָצְאוּ לוֹ שָׁם טַעַם וְהִנֵּה הוּא.

ד **כִּי יַבְעֶר אִישׁ וְגוֹ'.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּהַכּוֹנֵס (בבא קמא נו:) אָמַר רַב הַמְנַסְיָא בֶּהֱמַת חֲבֵרוֹ עַל קֶמַת חֲבֵרוֹ וְכוּ' חַיָּב, וְאָמְרוּ שָׁם אֲפִלּוּ קָם לָהּ בְּאַפָּהּ וַאֲפִלּוּ הִכִּישָׁהּ חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יַבְעֶר אִישׁ** פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ אִם [אֵין] הַבְּעִיר שֶׁלּוֹ. וְאָמְרוֹ **וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ** פֵּרוּשׁ, וַאֲפִלּוּ לֹא הֶעֱמִיד וְלֹא קָם לָהּ בְּאַפָּהּ וְלֹא הִכִּישָׁהּ אֶלָּא שֶׁשִּׁלְּחָהּ לְנַפְשָׁהּ וְלֹא שְׁמָרָהּ מִלֶּכֶת וְהִיא מֵעַצְמָהּ בְּעֵרָה בִּשְׂדֵה הַזּוּלַת, אִם הַבְּהֵמָה שֶׁלּוֹ, כְּאָמְרוֹ בְּעִירֹה בְּכִנּוּי – חַיָּב מֵיטַב וְגוֹ':

ה **כִּי תֵצֵא אֵשׁ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהִדְלִיק בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ, כְּשֶׁיִּהְיֶה בָּאֵשׁ הַנִּדְלֶקֶת שִׁעוּר לָצֵאת לְמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְשִׁעוּר תֵּבַת **תֵּצֵא** הוּא שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לָצֵאת, אֲבָל הִדְלִיק בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ וְלֹא הָיָה שִׁעוּר לָצֵאת לַחוּץ וְיָצְתָה – פָּטוּר, שֶׁזּוֹ מַכָּה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא (בבא קמא סא:). וְאָמְרוֹ **וּמָצְאָה קוֹצִים,** פֵּרוּשׁ, וַהֲגַם שֶׁזּוֹלַת הַקּוֹצִים לֹא הָיְתָה מַשֶּׁגֶת מְקוֹם קָמָה וְגָדִישׁ לְהַבְעִירָם, וּבְאֶמְצָעוּת הַקּוֹצִים נֶאֱכַל גָּדִישׁ וְגוֹ', **שִׁלֵּם יְשַׁלֵּם** – פֵּרוּשׁ, שֻׁלַּם הַגָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה, יְשֻׁלַּם דְּמֵי הָעֵצִים, הֲגַם שֶׁהֵם אֲדֻרְבָּה הָיוּ סְבָה לְקַלְקוּל. וְדַוְקָא שֶׁמְּצָאָתַם, אֲבָל בָּא אָדָם וְהִנִּיחָם אַחַר שֶׁהִבְעִיר – הַשֵּׁנִי חַיָּב לְשַׁלֵּם.

הַמַּבְעִיר. וְכָפֵל לוֹמַר **הַבְּעֵרָה,** לְרַמּוֹז גַּם אֶל הָעֵצִים שֶׁהֵם הֵם הַמַּבְעִירִים אֶת הַגָּדִישׁ וְהַקָּמָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּמָצְאָה,** הֲגַם שֶׁלֹּא יָדַע הַמַּבְעִיר שֶׁהָיוּ שָׁם קוֹצִים, אוֹ אֲפִלּוּ לֹא הָיוּ שָׁם בִּשְׁעַת הַהַבְעָרָה, וּבָא אָדָם וְהִנִּיחָם בְּמָחוֹז שֶׁלּוֹ וְלֹא יָדַע כִּי יֵשׁ

הַבְעָרָה – חֲרֵי הַמַּבְעִיר חַיָּב.

וּבָרָךְ רֶמֶז תּוֹרַת הַתּוֹרָה אֶת אֲשֶׁר יְסוֹבְבוּ הָרְשָׁעִים בְּרִשְׁעָם, כְּדֵי שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם מִתַּרְדֵּמַת שֵׁנַת שִׂכְלוֹ בְּהַבִּיטוֹ הַפְּלָגַת הָרָעוֹת אֲשֶׁר יָבִיאוּ לָעוֹלָם, כִּי לֹא לְבַדָּם יֵרֵעוּ אֶלָּא יְסוֹבְבוּ רַע לְכָל הָעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי חֲצָא אֵשׁ**, הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי צָרַת הָעָם תִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם אֵשׁ. וְצָא וּלְמַד מִשְׁלִיחַ גַּבְרִיאֵל (יומא עז,א) אֲשֶׁר שָׂאַל אֵשׁ מִבֵּין הַבַּדִּים (הַכְּרוּבִים), וְהוּא בְּחִינַת תִּגְבּוֹרֶת הַדִּינִים.

וְאָמַר **וּמָצְאָה קוֹצִים** – הֵם הָרְשָׁעִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא קוֹצִים מַכְאִיבִים. וְאָמְרוֹ לְשׁוֹן **מָצְאָה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לא:כא) "וְהָיָה כִּי תִמְצֶאןָ אֹתוֹ" וְגוֹ', וְהַטַּעַם מְשׁוּם שֶׁהָרָשָׁע אֵין לוֹ בְּעָלִים, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הִנִּיחַ פָּקֵר בּוֹ וְהִסִּיר אַדְנוּתוֹ מֵעָלָיו, וַה' הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ, וּמֵעַתָּה חֲרֵי הוּא כְּמְצִיאָה וְכָל הַפּוֹגֵעַ בּוֹ יַעֲשֶׂה בּוֹ רְצוֹנוֹ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב עוֹד כִּי אַחַר שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לָאֵשׁ הַדִּינִים לְהַבְעִיר, לֹא לַקּוֹצִים לְבַד הֵם מַבְעִירִים, אֶלָּא **וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ** – כָּאן רָמַז אֶל תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן שֶׁעֲדַיִן אֵין לָהֶם קוֹמָה אֶלָּא גְּדוּשִׁים שִׁבֹּלֶת עִם חֲבֵרְתָּהּ, כִּי בַּעֲוֹנוֹת הֵם הַנִּתְפָּסִים בְּצָרַת עוֹלָם. גַּם אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ד) בְּפָסוּק (תהלים ח:ג) "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז", כִּי הָיוּ עֲרֵבִים בִּשְׁעַת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּכְשֶׁיִּרְשִׁיעוּ בְּנֵי אָדָם הִנֵּה הָרְשׁוּת נְתוּנָה לָאֵשׁ לְבַעֵר בָּהֶם. וְאָמְרוֹ **אוֹ הָאֲמָה**, כָּאן מוֹדִיעַ כִּי לִפְעָמִים חֶרֶב עַד צַוָּאר הִגִּיעָה, מוֹפְתֵי הַדּוֹר יְסוֹדֵי עוֹלָם נִלְקָחִים בַּעֲוֹנָם כְּדֵי לְהַצִּיל עַל כְּלָלוּת הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים א:יד) "אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר" וְגוֹ', וְלָהֶם יִקָּרֵא קָמָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שיר השירים ז:ח) "זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר", שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים הַנִּמְשָׁלִים לְתָמָר, כְּאָמְרוֹ (תהלים צב:יג) "צַדִּיק כַּתָּמָר" וְגוֹ'. וְלִפְעָמִים יִגְדַּל הַחֵטְא וְלֹא יַצִּילוּ הַצַּדִּיקִים לְבַד, וְחֻמָּה שְׁפוּכָה עַל כָּל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **אוֹ הַשָּׂדֶה**, שֶׁזֶּה יִרְמֹז אֶל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יַסְפִּיקוּ לֹא תִּינוֹקוֹת וְלֹא צַדִּיקִים לְהַצִּיל.

וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יֵשׁ יוֹם לָאֵל אָיוֹם לָבֹא בְּמִשְׁפָּט עִם הַסּוֹבְבִים אֶת הַדָּבָר לְמִיתַת הַצַּדִּיקִים וּגְאוֹנֵי עוֹלָם לְהִשְׁתַּלֵּם מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִיר** הֵם הָרְשָׁעִים הַקּוֹצִים אֶת כָּל אֲשֶׁר הָרְגוּ, וְאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ק,א) כִּי ה' יִתֵּן כֹּחַ בָּרְשָׁעִים לִסְבֹּל שִׁעוּר הַמַּגִּיעַ לָהֶם בְּחֶטְאָם, אוֹי לָרָשָׁע רַע לַשָּׁמַיִם וְלַבְּרִיּוֹת כַּמָּה יִסְבֹּל בְּעַד קַלְקוּלוֹ. וְתִמְצָא (בראשית רבה סג,י) שֶׁהַצַּדִּיקִים כְּשֶׁהָיוּ בְּנֵיהֶם מַגִּיעִים לִכְלַל שָׁנִים שֶׁאֵינָם נִלְכָּדִים בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם, הָיוּ שְׁמֵחִים וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁפְּטָרָם מֵעֹנֶשׁ זֶה, חֲרֵי כִּי יַעֲנִישׁ ה' לַגּוֹרֵם עֹנֶשׁ בִּשְׁבִילוֹ לַזּוּלַת, וּבֶאֱמֶת כִּי יֶחֱרַד אֱנוֹשׁ וְיִכֵּבֶה שַׁלְהֶבֶת יִצְרוֹ הַמַּחְטִיא אוֹתוֹ בְּאֵשׁ הַמִּשְׁפָּט בְּהַעֲלוֹתוֹ עַל לִבּוֹ נַהֲרוֹת הָעֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַגִּיעוּהוּ עַל כַּמָּה נְפָשׁוֹת קְטַנִּים וּגְדוֹלִים אֵין קֵץ שֶׁכֻּלָּם הוּא הָרַצְחָן הַגָּדוֹל לָהֶם בְּאֶמְצָעוּת תַּאֲוָתוֹ הַסְּרוּחָה. וְהִנֵּה אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ,ב) לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם כְּאִלּוּ כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חֲצִיוֹ זַכַּאי וְכוּ', עָשָׂה עֲבֵרָה אַחַת אוֹי לוֹ שֶׁהִכְרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם לְחוֹבָה, וְדַם כָּל הָעוֹלָם וְדַם זַרְעִיּוֹתֵיהֶם עַל צַוָּארוֹ וְעַל נַפְשׁוֹ עֲמוּסִים, וְיִסְבֹּל מַר הַמָּוֶת בְּעַד כָּל נֶפֶשׁ אַחַת מֵהֶם, וּבְכָל צָרָתָם לוֹ צָר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם** וְגוֹ', טַעַם כֶּפֶל שַׁלֵּם וְגוֹ' הַמַּבְעִיר וְגוֹ' כָּאן רָמַז הַכָּתוּב כִּי לֹא לְאִישׁ הָרָשָׁע לְבַד יַעֲשֶׂה ה' מִשְׁפַּט הַתַּשְׁלוּמִין אֶלָּא גַּם לְהַמַּחְטִיאוֹ, וְהוּא יֵצֶר הָרַע בְּחִינָה הַמַּחְטִיאָתוֹ, כִּי גַּם לוֹ מִשְׁפָּט חָרוּץ בְּיוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד עָלָיו בַּעֲשׂוֹת בּוֹ ה' דִּין, כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב,א) שֶׁמְּבִיאוֹ ה' וְשׁוֹחֲטוֹ, וְלֹא יִמָּלֵט בְּבָרְחוֹ לְבָצְרָה וַאֲפִילוּ לְבֶצֶר (מכות יב,א) כִּי מְזִיד הוּא, וּמֶלֶךְ הַמִּשְׁפָּט יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק לְהִשְׁתַּלֵּם מִמֶּנּוּ וְנִשְׁגָּב ה' לְבַדּוֹ. וּבְקַמָּא (בבא קמא ס,א) רָמְזוּ בְּאֹפֶן אַחֵר.

ו **כִּי יִתֵּן אִישׁ.** פָּרָשָׁה זוֹ הֶעֱמִידוּהָ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא צד:) בְּשׁוֹמֵר חִנָּם, כִּי הוּא לְבַדּוֹ פָּטוּר מִגְּנֵבָה וַאֲבֵדָה. וְאָמְרוּ שֶׁעַל כָּל פָּנִים חַיָּב בִּפְשִׁיעָה, וְלֹא נוֹדַע מִנַּיִן לָהֶם, כֵּיוָן שֶׁהַכָּתוּב לֹא חִיְּבוֹ אֶלָּא לִשָּׁבַע שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ, כָּל חוֹץ מִזֶּה פָּטוּר. וְרַשִׁ"י זְכרוֹנוֹ לִבְרָכָה בְּהַשׁוֹאֵל דַּף צ"ה כָּתַב בְּרִבּוּר הַמַּתְחִיל אַשּׁוֹמֵר חִנָּם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דִּכְתִיב בֵּיהּ פְּשִׁיעָה, דִּכְתִיב "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע". וְנִשְׁאַר לָדַעַת עַל מִי סָמַךְ הַכָּתוּב לָדַעַת כִּי יְדַבֵּר בְּשׁוֹמֵר חִנָּם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהִלְבִּישׁ הַנִּתִּינָה בְּכֶסֶף אוֹ כֵּלִים שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁמִּן הַסְּתָם שֶׁאֵינָם צְרִיכִין שָׁכָר לְשָׁמְרָם, וּבְשׁוֹמֵר שָׂכָר אָמַר דְּבָרִים שֶׁמִּן הַסְּתָם צְרִיכִין שָׂכָר לְשָׁמְרָם, שֶׁהֵם חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה, שֶׁכָּל מִין זֶה יֵשׁ בּוֹ טִפּוּל וּמִן הַסְּתָם רְגִילוּת לִשְׁמֹר בְּשָׂכָר.

אֶל רַעֵהוּ. רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא נז.) וְלֹא שֶׁל הֶקְדֵּשׁ, וְנִרְאֶה לִי לָתֵת טַעַם הַדָּבָר שֶׁהוּא לְמַעַן שֶׁצִּוָּה ה' לִפְטוֹר בַּבְּעָלִים, וְשֶׁפִּיר יִקָּרֵא הָאָדוֹן בְּעָלָיו שֶׁל הֶקְדֵּשׁ עִמּוֹ שֶׁל כָּל נִפְקָד, שֶׁאֵין לְךָ שָׂעָה וָרֶגַע שֶׁאֵין ה' עוֹשֶׂה פְּעֻלָּה עִם הָאָדָם, בֵּין בִּבְחִינַת גּוּפוֹ בֵּין בִּבְחִינַת צְרָכָיו.

כֶּסֶף אוֹ כֵלִים. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ", וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל" וְגוֹ', וְדָרְשׁוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל פְּרָטִים שֶׁיִּתְחַיֵּב עֲלֵיהֶם אִם לֹא שָׁמַר וּפָשַׁע. וְאִם לִרְשׁוֹם הַכָּתוּב כִּי בְּשׁוֹמֵר חִנָּם הוּא מְדַבֵּר, הָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "כִּי יִתֵּן כֶּסֶף", [כֵּלִים] לָמָּה לִי. וּבִמְכִילְתָּא אָמְרוּ: "כֶּסֶף אוֹ כֵלִים" – מַה כֶּסֶף שֶׁדַּרְכּוֹ לִמָּנוֹת, אַף כֵּלִים שֶׁדַּרְכָּם לִמָּנוֹת, מִכָּאן אָמְרוּ כָּל טַעֲנָה שֶׁאֵינָהּ בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִנְיָן אֵינָהּ טַעֲנָה, עַד כָּאן. וְאֵין סְתִירָה לְדִבְּרֵינוּ מִדִּבְרֵיהֶם. עוֹד נִרְאֶה לִי טַעַם אָמְרוֹ **כֵּלִים**, לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁיִּרְצֶה הַשּׁוֹמֵר לְשַׁלֵּם אֵינוֹ נִפְטָר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן, שֶׁאִם הִפְקִידוֹן הוּא כְּלִי מְתֻקָּן מִשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ, וַהֲגַם שֶׁהָרַמְבַּ"ם אָמַר מִשּׁוּם תַּקָּנַת חֲכָמִים, אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְמֹז הַכָּתוּב לָזֶה, וְיֵדַיִק גַּם כֵּן מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר הַכָּתוּב **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ**, דְּקִדֵּק לוֹמַר מְלֶאכֶת, לוֹמַר הֲגַם שֶׁאֵין טַעֲנָה אֶלָּא טַעֲנַת מְלָאכָה שֶׁבַּכֵּלִים וּמְשַׁלֵּם שָׁוְיוֹ.

לִשְׁמֹר. בַּמְּכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: עַד שֶׁיַּפְקִיד אֶצְלוֹ וְיֹאמַר לוֹ "שְׁמוֹר לִי", אֲבָל אִם אָמַר לוֹ "עֵינֶיךָ בּוֹ" – חֲרֵי זֶה פָּטוּר. וּבְהַחוֹבֵל (בבא קמא צג,א)

דָּרְשׁוּ ״לִשְׁמֹר״ – וְלֹא לַאֲבֹד וְלִקְרוֹעַ, ״לִשְׁמֹר״ – וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים. וּמִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת שָׁם מַשְׁמַע שֶׁלֹּא פָּטַר הַתַּנָּא כָּל שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ״שְׁמוֹר לִי״ אֶלָּא מִפְּשִׁיעָה, אֲבָל אִם אִבְּדוֹ בִּיָּדַיִם אֵינוֹ פָּטוּר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ לְאַבֵּד וְלִקְרוֹעַ. וְקָשֶׁה לִי מִנַּיִן מָצְאוּ לְדָרוֹשׁ שְׁנֵי מְעוּטִים בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת: הָאַחַת – אִם לֹא אָמַר לוֹ ״שְׁמוֹר״ פָּטוּר מִפְּשִׁיעָה, וְהַשְּׁנִיָּה – אִם אָמַר לוֹ לְאַבֵּד פָּטוּר אִם אִבֵּד. וְנִרְאֶה כִּי דְּרָשַׁת מְכִילְתָא דְּרָשָׁה גְּמוּרָה הִיא, וּדְרָשַׁת הַחוֹבֵל ״וְלֹא לְאַבֵּד״ סְבָרָא הִיא, אֶלָּא שֶׁאַסְמְכוּהָ אַקְרָא. וְתֵדַע כִּי אָמְרוּ עוֹד ״וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים״, וְטַעַם מְעוּט הָעֲנִיִּים מוּכָח מִשָּׁם שֶׁהוּא מִטַּעַם שֶׁהוּא מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם בְּהַהִיא מַעֲשֶׂה שֶׁהִקְדִּישׁ הַהוּא גַּבְרָא אַרְנְקֵי לְצְדָקָה, אַפְקְדֵיהּ רַב יוֹסֵף בְּהַהוּא גַּבְרָא, אָתוּ גַּנָּבֵי גְּנָבוּהוּ וְחַיְּבֵיהּ רַב יוֹסֵף. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי: ״וְהָתַנְיָא ׳לִשְׁמֹר׳ וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים!״ אָמַר לֵיהּ: ״עֲנִיֵּי פּוּמְבְּדִיתָא מִקַּץ קָץ לְהוּ״. וּפְרֵשׁ רַשִׁ״י: וַהֲוָה לְהוּ מָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ תּוֹבְעִים. חֲרִי שֶׁטַּעְמוֹ הוּא זֶה, וּלְטַעַם זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ מְעוּט, דְּזֶה כֵּיוָן דְּאַקְדְּשֵׁיהּ לְמָמוֹן זֶה לַעֲנִיִּים פָּקַע זְכוּתוֹ מִמֶּנּוּ וְנִשְׁאַר הַמָּמוֹן אֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וְנִרְאֶה כִּי הוּא הַדִּין אִם אָמַר לוֹ לִשְׁמֹר לְחַלְּקָם לַעֲנִיִּים שֶׁהוּא פָּטוּר מִטַּעַם שֶׁהוּא מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וְהָרָאָיָה מִמַּה שֶּׁמַּקְשֶׁה אַבַּיֵי לְרַב יוֹסֵף מִבָּרִיְתָא ״לִשְׁמֹר וְלֹא לְחַלֵּק״, וּמַאי קַשְׁיָא? דִּלְמָא הוּא אָמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ לִשְׁמֹר! מַה תֹּאמַר שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ לִשְׁמֹר? אִם כֵּן הֲוָה לֵיהּ לְהַקְשׁוֹתוֹ מִבָּרִיְתָא דְּ״לִשְׁמֹר״ עַד שֶׁאָמַר לוֹ ״שְׁמֹר״, וְזוֹלַת זֶה יִהְיֶה פָּטוּר אֲפִלּוּ בְּמָמוֹן שֶׁאֵינוֹ לְחַלֵּק. עוֹד אָמְרוּ שָׁם בַּמְּכִילְתָא אַחַר דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר ״לִשְׁמֹר״ – לְהָבִיא כָּל הַדּוֹמֶה לְכֶסֶף וְכֵלִים.

ח **עַל כָּל דָּבָר פֶּשַׁע וְגוֹ׳.** אָמְרוּ זְכוֹרֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נז:) ״עַל כָּל״ וְגוֹ׳ – כְּלָל, ״עַל שׁוֹר״ וְגוֹ׳ – פְּרָט, ״עַל כָּל״ וְגוֹ׳ – חָזַר וְכָלַל. מָה הַפְּרָט – דָּבָר הַמִּסְתַּלֵּט וְגוּפוֹ מָמוֹן וְכוּ׳, יָצְאוּ קַרְקָעוֹת שֶׁאֵין מִסְתַּלְּטִלִין, וַעֲבָדִים שֶׁהֵקֵּשׁוּ לְקַרְקָעוֹת, יָצְאוּ שְׁטָרוֹת שֶׁאֵין גּוּפָן מָמוֹן, עַד כָּאן. וּפָסַק כֵּן רַמְבַּ״ם פֶּרֶק ב׳ מֵהִלְכוֹת גְּנֵבָה. הִנֵּה פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים יַגִּידוּ כִּי הֲגַם שֶׁפָּשַׁע שׁוֹמֵר חִנָּם וְכוּ׳ פָּטוּר, כִּי זוֹלַת הַפְּשִׁיעָה אֲפִלּוּ בְּכֶסֶף וְכֵלִים פָּטוּר הוּא.

וְרָאִיתִי לָרַמְבַּ״ם שֶׁפָּתַב בְּפֶרֶק ב׳ מֵהִלְכוֹת שְׂכִירוּת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרֶאֶה לִי שֶׁאִם פָּשַׁע הַשּׁוֹמֵר בַּעֲבָדִים וְכֵיוֹצֵא בָּהֶם חַיָּב לְשַׁלֵּם, שֶׁאֵינוֹ פָּטוּר בַּעֲבָדִים וְקַרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת אֶלָּא מִדִּין גְּנֵבָה וַאֲבֵדָה, שֶׁאִם הָיָה שׁוֹמֵר חִנָּם וְנִגְנְבוּ אוֹ אָבְדוּ וְכוּ׳ פָּטוּר מִשְּׁבוּעָה וְכוּ׳, אֲבָל אִם פָּשַׁע בָּהּ חַיָּב לְשַׁלֵּם, שֶׁכָּל הַפּוֹשֵׁעַ מַזִּיק הוּא, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין דִּין מַזִּיק קַרְקַע לְדִין מַזִּיק מִטַּלְטְלִין, וְדִין אֱמֶת הוּא זֶה לַמְּבִינִים וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְחָלְקוּ עָלָיו רַבְּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, וְהִיא שֶׁאִם הָיָה פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק מַמָּשׁ, לֹא הָיָה פָּטוּר אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״לֹא יְשַׁלֵּם״ וַאֲפִלּוּ אִם פָּשַׁע, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם עַצְמוֹ בְּפֶרֶק א׳ מֵהִלְכוֹת שְׂכִירוּת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וַאֲפִלּוּ פָּשַׁע וְכוּ׳ וְאָבַד מֵחֲמַת הַפְּשִׁיעָה פָּטוּר, עַד כָּאן. וּפָשׁוּט שֶׁדִּין פּוֹשֵׁעַ אֵינוֹ כְּדִין מַזִּיק, כִּי הַפּוֹשֵׁעַ אֵינוֹ לֹא שׁוֹמֵר וְלֹא מַזִּיק, אֶלָּא שֶׁבְּהִסְתַּלְּקוּת שְׁמִירָתוֹ הַהֶזֵּק בָּא מֵעַצְמוֹ, אֲבָל הַמַּזִּיק הוּא גּוֹרֵם לוֹ הַהֶזֵּק. וְעוֹד הִקְשׁוּ, אִם כֵּן יִתְחַיֵּב עַל כָּל פָּנִים שׁוֹמֵר חִנָּם שְׁבוּעָה שֶׁלֹּא פָּשַׁע כֵּיוָן שֶׁאִם פָּשַׁע חַיָּב.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִקְשׁוּ מִשְּׁמִירָה בַּבְּעָלִים שָׁאנִי וְשָׁאנִי, כִּי בִּבְעָלִים גִּלָּה הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ כִּי פָּטוּר הוּא הֲגַם שֶׁהַמַּזִּיק, כַּמּוּבָן מֵהַכְּתוּבִים וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּהַשּׁוֹאֵל, אֲבָל מַה שֶּׁמָּצִינוּ הַכָּתוּב קַרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת בִּדִּין שׁוֹמֵר חִנָּם לֹא מָצִינוּ שֶׁמְּעָטָם בְּפֵרוּשׁ אֲפִלּוּ פָּשַׁע, כִּי לֹא הוּזְכְּרָה פְּשִׁיעָה כְּלָל אֶלָּא שְׁלִיחוּת יָד דִּכְתִיב ״אִם לֹא שָׁלַח״, וּמַה שֶּׁאָנוּ מְחַיְּבִין שׁוֹמֵר חִנָּם עַל הַפְּשִׁיעָה אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד דִּין מַזִּיק, וְאֵיךְ נְפָרֵשׁ הַמְעוּט עַל דָּבָר שֶׁלֹּא הוּזְכַּר כְּלָל. וְאִם אָמְרוּ ״דְּבַר פֶּשַׁע״, כְּבָר פֵּרְשׁוּהוּ שֶׁיְּכַוֵּן עַל פָּשַׁע בּוֹ שֶׁגְּנָבוֹ הוּא וְאוֹמֵר נִגְנַב, אֲבָל הַפְּשִׁיעָה לֹא הוּזְכְּרָה. וְהֵן אֱמֶת כִּי אִם הַפְּשִׁיעָה לֹא הָיָה בָּהּ מִשְּׁפַּט מַזִּיק הָיִינוּ אוֹמְרִים כִּי מֵעֵט לְכָל מִשְׁפְּטֵי שׁוֹמֵר חִנָּם הֲגַם שֶׁלֹּא הוּזְכְּרוּ, אֲכָל לְמָה שֶׁאָנוּ רוֹאִים כִּי מַה שֶּׁחִיְּבוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פּוֹשֵׁעַ הוּא מִדִּין מַזִּיק, אִם כֵּן מִנַּיִן לָנוּ לְהָקֵל בְּדָבָר, וְלָזֶה כָּתַב הָרַמְבַּ״ם שֶׁאֵין לְפָטְרוֹ.

וְאִם תֹּאמַר, כֵּיוָן שֶׁפּוֹשֵׁעַ דִּין מַזִּיק יֵשׁ לוֹ, אִם כֵּן בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהִדְלִיק גְּדִישׁוֹ שֶׁל שָׂכִיר אוֹ כְּסוּתוֹ יִהְיֶה פָּטוּר, שֶׁהֲרֵי פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק וּפָטַר רַחֲמָנָא. וְאוּלַי כִּי לֹא הֻקַּל הַכָּתוּב אֶלָּא בְּשׁוֹמֵר. עוֹד נִרְאֶה כִּי גַּם הָרַמְבַּ״ם יוֹדֶה שֶׁאֵין לוֹ דִּין מַזִּיק מַמָּשׁ, וְאִם שָׁרַף כְּסוּתוֹ הַמֻּפְקֶדֶת אֶצְלוֹ מֵהַבְּעָלִים חַיָּב עָלֶיהָ, וּפוֹשֵׁעַ כְּמַזִּיק וְלֹא מַזִּיק מַמָּשׁ. וְתִמְצָא שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם פֶּרֶק כ״א מֵהִלְכוֹת אִישׁוּת: הָאִשָּׁה שֶׁשָּׁבְרָה כֵּלִים בְּעֵת מְלַאכְתָּהּ פְּטוּרָה מִתַּקָּנַת חֲכָמִים, עַד כָּאן. חֲרִי שֶׁשִּׁבְּרָה בְּיָדַיִם אֵינָהּ פְּטוּרָה אֶלָּא מִתַּקָּנָה, וּמַה שֶּׁהִקְשׁוּ עָלָיו, אִם כֵּן יִתְחַיֵּב שְׁבוּעָה עַל הַפְּשִׁיעָה, כָּתַב רַמְבַּ״ם פֶּרֶק ד׳ מֵהִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן: הַמַּפְקִיד אֵצֶל חֲבֵירוֹ חִנָּם וְנִגְנַב וְכוּ׳ חֲרִי זֶה נִשְׁבָּע וְכוּ׳ אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ וְגוֹ׳ וּמְגַלְגְּלִין עָלָיו שֶׁלֹּא פָּשַׁע, עַד כָּאן. מֵשְׁמַע מִדִּבְרֵי הָרַב כִּי עִקַּר שְׁבוּעָה דְּאוֹרַיְתָא אֵינָהּ אֶלָּא שֶׁנִּגְנְבָה וְאֵינוֹ בְּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל שְׁבוּעַת שֶׁלֹּא פָּשַׁע מִדִּין גִּלְגּוּל אָנוּ בָּאִים עָלֶיהָ, וּמֵעַתָּה שְׁבוּעַת שֶׁלֹּא פָּשַׁע הָאֲמוּרָה בְּשׁוֹמֵר חִנָּם תַּקָּנַת חֲכָמִים הוּא, שֶׁלֹּא אָמְרָה תּוֹרָה אֶלָּא שֶׁלֹּא שָׁלַח, וְלָזֶה כָּל שֶׁיִּשָּׁנֶה לִשְׁבוּעָה שֶׁל תּוֹרָה גִּלְגְּלוּ בָּהּ חֲכָמִים שְׁבוּעַת לֹא פָּשַׁע, וְכָל שֶׁאֵינָהּ שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה שֶׁפְּטָרַתּוּ פָּקַע גִּלְגּוּל.

נִמְצִינוּ אוֹמְרִים, שֶׁלֹּא בָּא הַמְעוּט שֶׁל הַהֶקְדֵּשׁוֹת, הַקַּרְקָעוֹת וְכוּ׳, אֶלָּא עַל שְׁבוּעַת שׁוֹמֵר חִנָּם שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ דַּוְקָא, וְאִם יִטְעָנוּ שֶׁפָּשַׁע בָּהּ יִתְחַיֵּב שְׁבוּעַת הֶסֵּת תְּתַקָּנַת רַב נַחְמָן (בבא מציעא ה,א). וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסוֹף פֶּרֶק הַחוֹבֵל (בבא קמא צג,א) בְּהַהוּא אַרְנְקֵי שֶׁל צְדָקָה שֶׁהִפְקִידוֹ רַב יוֹסֵף אֵצֶל הַהוּא גַּבְרָא, נִגְנַב וְחִיְּבוֹ רַב יוֹסֵף, וְהִקְשָׁה אַבַּיֵי ״לִשְׁמֹר וְלֹא לְחַלֵּק״, אִם כֵּן שְׁסוֹבֵר שְׁמְמַעֵט הַכָּתוּב אֲפִלּוּ מִדִּין פּוֹשֵׁעַ הָיָה שֶׁיְּחַיְּבוֹ לְשַׁלֵּם וְהוּא שׁוֹמֵר חִנָּם. לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״לִשְׁמֹר״ כִּי דִּין זֶה דְּלְחַלֵּק מִסְבָרָא פָּטוּר הוּא בְּלֹא מְעוּטָא דְּלִשְׁמֹר, אֶלָּא דְּאַסְמְכוּהָ אַקְרָא אוֹ שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְבַל

תִּטְעֶה מִדְּבָרָיו לְחַיֵּב אֲפִלּוּ לְחַלֵּק. לָזֶה שָׁמַר לְךָ הַסְּבָרָא הַנִּשְׁמַעַת לְךָ כִּי כָּל מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים פָּטוּר הוּא כִּי לְכָל אֶחָד יֹאמַר וְגוֹ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן דִּין פּוֹשֵׁעַ בְּמָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ תּוֹבְעִים שֶׁהַשֹּׂכֶל נוֹתֵן כִּי פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק הוּא, אִם לֹא תִּהְיֶה רְאָיָה בְּרוּרָה לְפָטְרוֹ, כַּמְּבֹאָר, כְּשֶׁלֹּא בְּבָעָלִים, בְּדִינוֹ עוֹמֵד.

י **בֵּין שְׁנֵיהֶם.** יִרְאֶה כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ לַנִּשְׁבָּע וְלַמַּשְׁבִּיעַ, אִם יָדַע שֶׁהוּא רוֹצֶה לִשָּׁבַע לַשֶּׁקֶר וּמַסְכִּים עַל הַדָּבָר.

יד **אִם בָּעָלָיו עִמּוֹ וְגוֹ'.** יֵשׁ לָנוּ לָדוּן בְּמִשְׁפָּט זֶה, הַאִם נִשְׁפְּטָה בְּדִין זֶה לָעוֹלָם הַבָּא, כְּשֶׁיָּבוֹא בַּעַל הַפִּקָּדוֹן הוּא אֲדוֹן הָעוֹלָם אֲשֶׁר הִפְקִיד הַנֶּפֶשׁ בְּיַד הָאָדָם לִשְׁמֹר, דִּכְתִיב (דברים ד:ט) "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד", כְּשֶׁיָּבֹא לִתְבֹּעַ פִּקָּדוֹנוֹ מִכָּל אֶחָד וְנִמְצָא נִגְנַב אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׂרַף אוֹ מֵת, כִּי כָּל בְּחִינוֹת אֵלּוּ יֵשְׁנָם מְצוּיוֹת בְּעוֹבְרֵי עֲבֵרָה. יֵשׁ מִי שֶׁנַּפְשׁוֹ נִגְנֶבֶת מִמֶּנּוּ בְּמִקְרֶה לֹא טָהוֹר, וְיֵשׁ שֶׁהוּא מִזִּיד בַּעֲבֵרָה וְאֵבֶר מֵאֵבְרֵי הַנְּשָׁמָה הַמְיֻחָד כְּנֶגֶד הַמִּצְוָה שֶׁעָבַר עָלֶיהָ הוּא נִפְגָּם, וְלִפְעָמִים בַּעֲשׂוֹת עָוֹן מֵהַכְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין גּוֹרֵם מִיתָה לַנֶּפֶשׁ, כְּאָמְרוֹ (בראשית יז:יד) "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ", וְלִפְעָמִים יִגְרֹם לָהּ שְׁבְיָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (זהר ח"ב צה:) הַנְּפָשׁוֹת הָעֲשׂוּקוֹת וְגוֹ'. וּבָעָמֹד בַּעַל הַפִּקָּדוֹן וְיִטְעַן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁנִּתַּתִּיהָ לְךָ", כְּאָמְרוֹ (קהלת יב:ז) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב:) "תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנִּתָּנָהּ לְךָ", הַאִם יְכוֹלִין הַנִּפְקָדִים לִפָּטֵר בְּטַעֲנַת בְּעָלָיו עִמּוֹ? כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא צז.) אֲפִלּוּ אָמַר לוֹ "הַשְׁקֵנִי מַיִם" וְשָׁאַל מִמֶּנּוּ חֻפְצוֹ חֲרֵי זוֹ שְׁאֵלָה בִּבְעָלִים, וְהוּא הַדִּין כָּל הַשּׁוֹמְרִים. וְהֵן הָאָדוֹן קָדַם לָזוּז וּלְכַלְכֵּל מִיּוֹם חַיּוֹת הָאָדָם, וְהוּא הַנּוֹפֵחַ בְּאַף הָאָדָם נִשְׁמַת חַיִּים וּמִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי אָדָם, מִלְבַד אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לִכְלָלוּת הָעוֹלָם מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. לָזֶה יִקָּרֵא "בְּעָלָיו עִמּוֹ" מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, וַהֲרֵי שׁוֹמְרֵי הַנְּפָשׁוֹת פְּטוּרִים הֲגַם שֶׁלֹּא יָשִׁיבוּ הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁנִּתָּנָה.

וְאוֹמַר לְנֶפֶשׁ אָדָם: אַל תִּבְטְחִי בְּעוֹשֶׁק מִשְׁפָּט זֶה, כִּי לִשְׁתֵּי סִבּוֹת לֹא יִפָּטֵר בְּטַעֲנָה זוֹ. הָאֶחָד, כִּי כָּאן פֵּרֵשׁ שֶׁיִּתְחַיְּבוּ הַשּׁוֹמְרִים וְכָל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם, וּכְאָמְרָם בְּהַשּׂוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים (בבא מציעא צד,א), מַתָּנָה בַּעַל הַפִּקָּדוֹן עַל שׁוֹמֵר חִנָּם לִהְיוֹת חַיָּב כְּשׂוֹאֵל. וְהַטַּעַם כִּי כָּל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם, וְהוּא הַדִּין שֶׁיְּכוֹל לְהַתְנוֹת הַמַּפְקִיד עַל הַשּׁוֹמֵר שֶׁיִּתְחַיֵּב הֲגַם שֶׁהוּא בִּבְעָלִים, וְאֵין זֶה מַתָּנָה עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּדֶרֶךְ זֶה, כַּמּוּבָן מֵהַהִיא דְּאָמַר שְׁמוּאֵל בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת (מכות ג,א) עַל מִנַּת שֶׁלֹּא תִּשְׁמְטֶנּוּ שְׁבִיעִית אֵין שְׁבִיעִית מְשַׁמַּטְתּוֹ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהַטַּעַם הוּא שֶׁכָּל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם. וּבְמִצְיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ כְּאִלּוּ הִתְנָה בְּפֵרוּשׁ עַל הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁקָּבַע עָנְשִׁין לְכָל הָעוֹבֵר עַל הַפִּקּוּדִים, וְעוֹד לוֹ שֶׁהוֹסִיף לְהַשְׁבִּיעָהּ עַל הַדָּבָר.

שֵׁנִית: יֵשׁ לָךְ לָדַעַת כִּי שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לֹא יִשְׁפְּטוּ כָּל הַחִיּוּבִים אֶלָּא מִעֵט מֵהַרְבֵּה, וְכָל הַמִּשְׁפָּטִים הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק. וּמִי יֹאמַר כִּי הַפּוֹשֵׁעַ בְּנִכְסֵי רֵעֵהוּ וְהוּא בִּבְעָלִים שֶׁלֹּא יִשְׁפְּטֶהוּ הַשּׁוֹפֵט, כְּמוֹ שֶׁהוּא שׁוֹפֵט כַּמָּה וְכַמָּה שְׁפָטוּרִין בְּדִינֵי אָדָם וְחַיָּבִים בְּדִינֵי שָׁמַיִם וְכוּ', וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּפָסוּק (שמות כא:יב) "מוֹת יוּמָת" כִּי לֹא לְכָל מְחֻיָּבֵי מִיתָה יָצוּ ה' לְשׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לַהֲרֹג וְכוּ'. וְתִמְצָא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שֶׁצִּוָּה ה' כִּי שׁוֹמֵר חִנָּם וְשׁוֹמֵר שָׂכָר וְשׁוֹאֵל פְּטוּרִין בַּהֶקְדֵּשׁוֹת, וַאֲפִלּוּ פָּשְׁעוּ. וַאֲפִלּוּ לָרַמְבַּ"ם שֶׁחִלֵּק לְחַיֵּב בִּפְשִׁיעָה בְּקַרְקָעוֹת וַעֲבָדִים, נִרְאֶה מִדְּבָרָיו כִּי יוֹדֶה בַּהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁפָּטוּר גַּם בִּפְשִׁיעָה, מִטַּעַם כִּי בָּא הַמְּעוּט בְּכָל הַשּׁוֹמְרִים. וּמִמֶּנָּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא פָטוּר וּמֻתָּר הוּא, וְאַדְרַבָּה עָנְשׁוֹ גָּדוֹל הוּא שֶׁזִּלְזֵל נִכְסֵי שָׁמַיִם, אֶלָּא שֶׁלֹּא קָבַע ה' מִשְׁפָּטוֹ לְדַיָּנֵי אֶרֶץ וְסִלֵּק דִּינוֹ לְפָנָיו. וְיֵשׁ עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין כְּפִי פְּנִימִיּוּת הַתּוֹרָה וְאֵין כָּאן מְקוֹמָן.

כ **וְגַר לֹא תוֹנֶה וְגוֹ' כִּי גֵרִים וְגוֹ'.** רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: אַף הוּא יָכוֹל לְהוֹנוֹתְךָ "כִּי גֵרִים" וְגוֹ', וְרַבִּי אַבְרָהָם [אִבֶּן עֶזְרָא] פֵּרֵשׁ: זְכוֹר כִּי הָיִיתֶם כְּמוֹתוֹ. וְרַמְבַּ"ן דָּחָה שְׁתֵּי הַדְּרָכִים וּפֵרֵשׁ: כִּי תֵּדְעוּ שֶׁאַשְׁמַע צַעֲקַת דַּלִּים כַּאֲשֶׁר שָׁמַע צַעֲקָתְךָ וְגוֹ'.

וְנָרְאָה לוֹמַר עַל פִּי הַמַּקְדָּמָה הַיְדוּעָה, כִּי נִשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם שֹׁרֶשׁ הַקְּדֵשָׁה, בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכָל זוּלָתָם הֵם חֵלֶק רַע. וְלָזֶה לֹא יַקְפִּידוּ בְּזִלְזוּל אָדָם שֶׁאֵינוֹ מֵהֶם וּבְאוֹנָאָתוֹ, לְצַד שֶׁיַּחְשְׁבוּהוּ שֶׁפָּחוּת הוּא מֵהַדְּרָגוֹת הַקְּדֵשָׁה, וּמִזֶּה יִוָּלֵד עַנְפֵי הָאוֹנָאָה. לָזֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה עֲלֵיהֶם לְבַל יוֹנוּם וְלֹא יִלְחָצוּם, אָמַר הַטַּעַם שֶׁאָנִי מְצַוֶּךָ לְבַל תּוֹנֵהוּ, שֶׁאֵין לְךָ לוֹמַר שֶׁהוּא בְּחִינַת שֹׁרֶשׁ הָרַע, אוֹ כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻטְבָּע בִּבְחִינַת הַקְּלִפָּה חֲרֵי נִגְרָע מֵעֲרְכְּךָ. **כִּי אַתֶּם גֵּרִים הֱיִיתֶם בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית מו:ג) "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם" וּבְפָסוּק (שמות כ:ב) "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, שֶׁנִּשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל עַצְמָם הָיוּ טְבוּעוֹת בַּקְּלִפָּה, וְאִם כֵּן יִהְיֶה גֵּר זֶה כְּאֶחָד מִכֻּם בְּאֵין הֶבְדֵּל, וְלָזֶה לֹא תוֹנֵהוּ וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ.

כב **אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת "אוֹתוֹ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "אִם תְּעַנֶּה" וְגוֹ', וְהַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁחוֹזֵר אֶל הַסָּמוּךְ. וְנִרְאֶה עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא בְּפָסוּק "לֹא תְעַנּוּן": אֵין לִי אֶלָּא יָתוֹם וְאַלְמָנָה, שְׁאָר כָּל אָדָם מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "לֹא תְעַנּוּן", עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה יֵשׁ אַזְהָרָה גַּם לִשְׁאָר כָּל אָדָם מ"לֹא תְעַנּוּן", לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **אוֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ, אוֹתוֹ שֶׁמּוּזְכָּר בְּפֵרוּשׁ הוּא שֶׁעָנְשׁוֹ נְשִׁיהֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיהֶם יְתוֹמִים, אֲבָל הַמְּעַנֶּה כָּל אָדָם אֵין עָנְשׁוֹ כָּל כָּךְ.

כד **אִם כָּסֹף.** בַּמְּכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: כָּל "אִם" שֶׁבַּמִּקְרָא רְשׁוּת, חוּץ מִזּוֹ וְכוּ'. וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יְדַבֵּר ה' בְּדֶרֶךְ סָפֵק בְּמָקוֹם וַדַּאי. וְאוּלַי כִּי בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ וּלְהָשִׁיב גַּם כֵּן לַאֲשֶׁר יִשְׁאַל הַשּׁוֹאֵל בִּרְאוֹתוֹ כִּי יִרְבֶּה כְבוֹד אָדָם בְּזֶהָב לָרֹב וְאוֹצְרוֹתָיו מְלֵאִים הוֹן עָתֵק לְלֹא צֹרֶךְ בּוֹ, וְיֹאמַר אָדָם: "מַה הֶּנָּה אוֹצְרוֹת זָהָב לְאָדָם לְלֹא דָבָר? לָמָּה לֹא הִסְפִּיק ה' לָתֵת לוֹ מְזוֹנוֹתָיו הַצְּרִיכִין וְלֹא יִהְיֶה זֶה גָּדוֹל מִיַּעֲקֹב אָבִינוּ אֲשֶׁר שָׁאַל (בראשית כח:כ) לֶחֶם לֶאֱכֹל

וּבֶגֶד לִלְבוֹשׁ״. הֵן אֱמֶת כִּי מַה שֶּׁיְּחַסֵּר לְאָדָם מִכְּדֵי צָרְכּוֹ יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר לְיַסְּרוֹ עַל עֲוֹנוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אוֹצְרוֹת הוֹן לָמָּה לְאִישׁ אֵין לוֹ צֹרֶךְ בָּהֶם? לָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַסּוֹבֵב דָּבָר הוּא אוֹתָם שֶׁאֵינָם רְאוּיִים לְקַבֵּל חֵקֶם לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי ה׳ בְּחַסְדּוֹ נוֹתֵן שֶׂפַע הַצָּרִיךְ בְּרֶוַח לְכָל אִישׁ וְאִישׁ דֵּי מַחְסוֹרוֹ. וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא אָדָם וְאֵינוֹ רָאוּי לְקַבֵּל פַּרְנָסָתוֹ בְּכָבוֹד מֵאֵל הַכָּבוֹד, הַחֵלֶק הַמַּגִּיעוֹ לֹא יִטְלֶנּוּ עֶלְיוֹן, אֶלָּא זָרִי הוּא מִתְקַבֵּץ אֶל מָקוֹם אַחֵר, וְתִהְיֶה פַּרְנָסַת הַלָּז עִם אָדָם אַחֵר הַבָּא לוֹ דֶּרֶךְ שָׁם פַּרְנָסָתוֹ, וְיִתְפָּרְנֵס בִּפְחִיתוּת וּבְבִזּוּי כַּאֲשֶׁר גָּזַר הַגּוֹזֵר בְּצֶדֶק. וְיַעֲשֶׂה ה׳ בְּדֶרֶךְ זֶה לִשְׁתֵּי מִדּוֹת טוֹבוֹת: הָאַחַת – לְהַשְׁתַּלֵּם אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה פְּעֻלּוֹ הָרָע, וְהַשֵּׁנִיָּה – כְּדֵי שֶׁיְּזַכֶּה הַנּוֹתֵן בְּאֶמְצָעוּת נְתִינַת צְדָקָה וָחֶסֶד לְרֵעֵהוּ.

וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**, פֵּרוּשׁ, אִם רָאִיתָ שֶׁהָיָה לְךָ כֶּסֶף יָתֵר עַל מַה שֶּׁאַתָּה צָרִיךְ לְעַצְמְךָ שֶׁאַתָּה מַלְוֶה לְעַמִּי, תֵּדַע לְךָ שֶׁאֵין זֶה חֵלֶק הַמַּגִּיעַךָ אֶלָּא חֵלֶק אֲחֵרִים, שֶׁהוּא הֶעָנִי, עִמָּךְ, וּבָזֶה רָמַז כִּי צָרִיךְ לְפַתֵּחַ לוֹ מִשֶּׁלּוֹ. וְאוּלַי כִּי רָמַז לוֹ גַּם כֵּן שֶׁלֹּא יִתְנַשֵּׂא וְיִתְגַּדֵּל עַל הֶעָנִי בִּרְאוֹתוֹ כִּי הוּא הַנּוֹתֵן לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה**, לְשׁוֹן נְשִׁיאוּת וּמַעֲלָה, כִּי מִשֶּׁלּוֹ הוּא נוֹתֵן לוֹ. וְחָזַר לוֹמַר כְּנֶגֶד הַהַלְוָאָה **לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו** וְגוֹ׳:

כה **אִם חָבוֹל תַּחְבֹּל**. נִרְאֶה כִּי יִרְמֹז לְהָעִיר אָדָם הַנִּדְרָם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ שַׁלְמַת מִי שֶׁאָמַר עָלָיו הַכָּתוּב (משלי כז:י) ״רֵעֲךָ וְרֵעֵה אָבִיךָ״ וְגוֹ׳, וְהַנֶּפֶשׁ תִּתְיַחֵס לְשַׁלְמָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁחִלֵּק בִּגְדֵי מַלְכוּת וְכוּ׳, וּכְבָר פֵּרַשְׁנוּ בּוֹ כִּי לְצַד שֶׁנֶּפֶשׁ אָדָם הִיא מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (תהלים קד:ב) ״עוֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה״, וַיְצַו ה׳ אִם מִשְׁכְּנָהּ בְּחוֹבוֹ, שֶׁהֵם חֲטָאָיו, יֵשׁ לוֹ זְמַן לַהֲשִׁיבוֹ עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צ:ג) ״תָּשֶׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה פ״ב) עַד דִּכְדּוּכָהּ שֶׁל מָוֶת, כִּי יֵשׁ לוֹ זְמַן תְּשׁוּבָה עַד בִּיאַת שִׁמְשׁוֹ.

וְטַעַם כָּפֶל **חָבֹל תַּחְבֹּל**, דַּע כִּי כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ שָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: נֶפֶשׁ, רוּחַ, נְשָׁמָה, וְכָאן רָמַז הַכָּתוּב עַל שְׁלָשְׁתָּן. כְּנֶגֶד הַנְּשָׁמָה אָמַר **אִם חָבֹל**, וּכְנֶגֶד הָרוּחַ אָמַר **תַּחְבֹּל**, וּכְנֶגֶד הַנֶּפֶשׁ אָמַר **שַׁלְמַת רֵעֶךָ**, וּכְנֶגְדָּם אָמַר שָׁלֹשׁ חֲלוּקוֹת: א׳ כִּי הִיא **כְּסוּתָה לְבָדָהּ** הִיא הַנְּשָׁמָה, ב׳ **הִיא שְׂמָלָתוֹ לְעוֹרוֹ** וְהִיא הָרוּחַ, ג׳ **בַּמֶּה יִשְׁכָּב** וְהִיא הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עִמּוֹ בַּקֶּבֶר, וּכְאָמְרוֹ (איוב יד:כב) ״וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל״.

וְאָמְרוֹ **וְהָיָה כִּי יִצְעַק**, פֵּרוּשׁ, חוֹזֵר לְעִנְיַן רִאשׁוֹן ״תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ״ שֶׁהִיא הַתְּשׁוּבָה, כִּי לֹא יִצְטָרֵךְ לְצַעַר לַהֲשִׁיבוֹ, אֶלָּא כִּי יִצְעַק יִשְׁמַע ה׳ וְגוֹ׳, וְיַעֲבוֹר חַטֹּאתָיו.

פרק כג

ב **לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים וְגוֹ׳**. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְבּוּ לִדְרֹשׁ בְּפָסוּק זֶה, אֲבָל אֵין הַמִּקְרָא מִתְיַשֵּׁב לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁאָמְרָה הַתּוֹרָה ״וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה וְהִצִּילוּ״ וְגוֹ׳ (במדבר לה:כד-כה), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ב,א) עֵדָה שׁוֹפֶטֶת וְעֵדָה מַצֶּלֶת, אֲבָל אִם פָּתְחוּ כֻּלָּם לְחוֹבָה פָּטוּר (סנהדרין יז,א).

וּבָא הַכָּתוּב כָּאן לְהָסִיר שְׁנֵי מִכְשׁוֹלִין אֲשֶׁר יִכָּשֵׁל בָּהֶם חָכָם מֵאֶמְצָעוּת דִּין זֶה. הָאֶחָד בְּהַגִּיעַ מִשְׁפָּט כָּזֶה וְיִרְאֶה חָכָם אֶחָד מֵהַשּׁוֹפְטִים שֶׁכָּל חֲבֵרָיו פָּתְחוּ לְחוֹבָה, וְהוּא חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי הוּא זַכַּאי, וְיִתְחַכֵּם לוֹמַר: ״אִם נֹאמַר זַכַּאי הִנֵּה הוּא יֵצֵא חַיָּב, כִּי יֵשׁ שָׁם עֵדָה שׁוֹפֶטֶת וְעֵדָה מַצֶּלֶת, וְנִמְצָאוּ דִּבְרֵי עוֹשִׂים הֵפֶךְ דַּעְתִּי. לָזֶה אֶתְחַכֵּם וְאוֹמַר חַיָּב, שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה סְבָרָתִי מִתְקַיֶּמֶת שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי מִשָּׁעָה פָּתְחוּ כֻּלָּם וְכוּ׳, וְגַם אֶהְיֶה מְקַיֵּם הַמּוּסָר לְבַטֵּל דַּעְתִּי לְפְנֵי דַּעַת הַמְרֻבִּין שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב וְנֹאמַר חַיָּב עִמָּהֶם״. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְצִוָּה עַל זֶה בְּדִיּוּק לְבַל עֲשׂוֹתוֹ, וְאָמַר **לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לָרָעֹת**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁתִּהְיֶה סוֹבֵר סְבָרָא אַחַת שֶׁבְּאָמְרְךָ דַּעְתְּךָ יֵצֵא זֶה הַנִּדּוֹן שֶׁכֻּלָּם אָמְרוּ חַיָּב בְּדִינוֹ, וּכְגוֹן שֶׁכֻּלָּם אָמְרוּ חַיָּב וְאַתָּה חוֹשֵׁב זַכַּאי, לֹא תִתְחַכֵּם לִהְיוֹת אַחֲרֵי רַבִּים שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **לָרָעֹת**, וְתֹאמַר אַתָּה כְּדַעְתָּם חַיָּב הֵפֶךְ מַה שֶּׁנִּרְאֶה לְךָ כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי כְּדַעְתְּךָ, אֶלָּא אֱמוֹר דַּעְתְּךָ כְּפִי מַה שֶּׁיַּדַּעְתָּ בְּמִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה, וְאֵין לְךָ לְהִתְחַכֵּם עַל הַמִּשְׁפָּט כִּי ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים, וְהוּא שֶׁאָמַר פָּתְחוּ כֻּלָּם לְחוֹבָה זַכַּאי, לֹא אָמַר ה׳ שֶׁיִּזְכֶּה זֶה אֶלָּא אִם לְךָ יֵרָאֶה חַיָּב וְלֹא שֶׁיֵּרָאֶה לְךָ זַכַּאי, שֶׁאָז חַיָּב הוּא כְּמִשְׁפַּט הָאֱלֹהִים.

עוֹד יֵשׁ מִכְשׁוֹל שֵׁנִי בְּמִשְׁפָּט זֶה בְּאֹפֶן אַחֵר, וְהוּא אִם יֵרָאֶה בְּעֵינֵי חָכָם שֶׁהוּא חַיָּב כְּכָל הַדַּיָּנִים שֶׁאָמְרוּ חַיָּב, וְרוֹאֶה שֶׁאִם יֹאמַר חַיָּב הִנֵּה הוּא יוֹצֵא זַכַּאי הֵפֶךְ דִּבְרֵיהֶם שֶׁאוֹמֵר חַיָּב, לָזֶה יִתְחַכֵּם לוֹמַר זַכַּאי כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא הַמִּשְׁפָּט אַחֲרֵי רַבִּים שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב וְיֵצֵא חַיָּב כְּפִי סְבָרָתוֹ, וְיֵשׁ בָּזֶה גַּם כֵּן כְּפִיַּת רֹאשׁ בִּגְמַר הַמִּשְׁפָּט לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים. לָזֶה אָמַר **וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִיב** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ לֹא תַעֲנֶה מַעֲנֶה עַל רִיב לִנְטוֹת **אַחֲרֵי רַבִּים**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה כְּמִשְׁפַּט יָחִיד וְרַבִּים, וְזֶה יַגִּיד שֶׁאִם יִגְלֶה דַּעְתּוֹ כְּמוֹת שֶׁהוּא אֵין כָּאן הַטָּיָה אַחֲרֵי רַבִּים אֶלָּא כֻּלָּם בְּדַעַת אַחַת. וּבֵאֵר הַכָּתוּב טַעַם הַקְּפָדָתוֹ עַל הַדָּבָר וְאָמַר **לְהַטֹּת**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ לְהַטּוֹת מִמַּה שֶּׁבְּדַעְתְּךָ בְּעִיּוּן מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה שֶׁהוּא חַיָּב וְאַתָּה מַטֶּה לוֹמַר זַכַּאי כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא חַיָּב לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים וְיֵצֵא חַיָּב, אֶלָּא אֱמוֹר דַּעְתְּךָ הֲגַם שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי הֵפֶךְ דַּעְתְּךָ – ה׳ זְכָהוּ. וְטַעַם מִשְׁפָּט זֶה לְצַד כִּי ה׳ יוֹשֵׁב בִּמְסִבַּת הַדַּיָּנִים וְהוּא יִשְׁפֹּט בְּפִיהֶם, וּכְשֶׁיִּרְאֶה מִשְׁפָּט מְרֻמֶּה וְאֵין בּוֹ מְצִיאוּת לְזַכּוֹת הַזַּכַּאי יִתְחַכֵּם לִפְתֹּחַ כֵּלָּן לְחוֹבָה וְצִוָּה שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי בָּזֶה:

ג **וָדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ**. יִרְמוֹז בְּתֹרֶת **בְּרִיבוֹ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לד) כִּי הֶעָנִי עוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם קוֹנוֹ לָמָּה זָן לַכֹּל וְהוּא בְּרָעָב וּבְעֵירוֹם, וְכָל הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי וּמְפָרְנְסוֹ חֲרֵי זֶה מַשְׁבִּית רִיב עָנִי מֵעַל הַשָּׁמַיִם, וּבִזְמַן שֶׁאֵין חוֹנֵן דַּלִּים טַעֲנַת עָנִי הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת וּמְהוּדֶּרֶת, וְלָזֶה

יְצַו ה׳ שֶׁלֹּא יְסוֹבְבוּ הִדּוּר לְרִיב הֶעָנִי עִם קוֹנוֹ אֶלָּא יְחוֹנְנוּהוּ כְּמִשְׁפַּט חוֹנֵן דַּלִּים.

ו לֹא תַשֶּׂה מִשְׁפַּט אֶבְיוֹנְךָ. אוּלַי שֶׁצִּוָּה ה׳ עַל מִשְׁפַּט הֶעָנִיִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא עא,א) ״עֲנֵיֶּיךָ וַעֲנֵיֵּי עִירֶךָ וְכוּ׳, עֲנֵיֵּי עִירֶךָ וַעֲנֵיֵּי עִיר אַחֶרֶת – עֲנֵיֵּי עִירְךָ קוֹדְמִין״, וְלָזֶה בָּא הַמִּצְוָה כָּאן בְּלָאו לְבַל יַשֶּׂה מִשְׁפָּט הַקָּדוּם לְאַחֵרוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֶבְיוֹנְךָ״.

ז כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לג:) שֶׁפֵּרְשׁוּ ״נָקִי״ – זֶה מִי שֶׁיֵּשׁ עָלָיו מַגִּיד זְכוּת, וְ״צַדִּיק״ – זֶה מִי שֶׁיָּצָא צַדִּיק בְּדִינוֹ וְיֵשׁ עָלָיו מַגִּיד חוֹבָה, יְכֻוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֵיךְ אַחַר שֶׁנִּגְמַר דִּינוֹ לְחוֹבָה יַחְזֹר הַדִּין לִזְכוּת, לָזֶה אָמַר **כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע**, פֵּרוּשׁ, מִמָּה נַּפְשָׁךְ, אִם מַה שֶּׁיָּצָא חַיָּב הוּא כְּפִי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק – לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע וְלֹא יוֹעִיל הַמִּלַּמֵּד זְכוּת, וְאִם מַה שֶּׁיָּצָא חַיָּב הָיָה שֶׁלֹּא כְּפִי הַדִּין – לָמָּה יְבֻלַּע נְקִי חִנָּם. וּכְנֶגֶד חֶלְקַת מִי שֶׁיָּצָא צַדִּיק בְּדִינוֹ אָמַר גַּם כֵּן **כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע**, פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁיָּצָא צַדִּיק לֹא הִצְדַּקְתִּיהוּ וְהוּא רָשָׁע, כִּי אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל וּבְקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט וְהוּא שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק, וּמִן הַנִּמְנָע שֶׁיַּחְתֹּם ה׳ עַל דְּבַר שֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם. וְצֵא וּלְמַד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות כא:) דְּאָסוּר לְמֶחְתַּם עַל מִלְתָא דְּמִתְחֲזֵי כְּשִׁקְרָא. וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה אֵין אָנוּ אוֹמְרִים כֵּן בְּיָצָא חַיָּב, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי ה׳ יִנָּחֵם עַל הָרָעָה וְלֹא יִנָּחֵם עַל הַטּוֹבָה, וּמִי שֶׁיָּצָא חַיָּב חָזַר בּוֹ ה׳ לְזַכּוֹתוֹ, אֲבָל מִי שֶׁיָּצָא זַכַּאי לֹא יִנָּחֵם ה׳ מֵהַטּוֹבָה, וְלִפְעָמִים יַסְפִּיק לָאָדָם זֶה עִנּוּי זֶה שֶׁיָּצָא מִשְׁפָּטוֹ חַיָּב וְאֵימוֹת מָוֶת יַגִּיעוּהוּ בִּרְאוֹתוֹ כִּי נִגְמַר דִּינוֹ לָמוּת, וְלָזֶה אַחַר כָּךְ בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט לְזַכּוֹתוֹ.

ט וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ וְגוּ׳. עַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כב:כ) ״וְגֵר לֹא תוֹנֶה״, וּפָסוּק זֶה יַצְדִּיק לְךָ כָּל מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְךָ.

י וְשֵׁשׁ שָׁנִים וְגוּ׳. סָמַךְ מִצְוָה זוֹ לְמַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ, לוֹמַר כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֲמוּ טַעַם גֵּרוּת עוֹד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כו:לד) ״אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ״ וְגוֹ׳:

יב תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ. וְלֹא ״כָּל מַעֲשֶׂיךָ״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, כִּי בְּשֵׁשֶׁת יָמִים שֶׁל שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה שֶׁעָלֶיהָ חוֹזֵר צִוּוּי שַׁבָּת כָּאן, אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כָּל מְלַאכְתּוֹ, כִּי מְלֵאכֶת אֲדָמָה אֲסוּרָה לוֹ כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ.

יג וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי וְגוּ׳. טַעַם אָמְרוֹ **וּבְכֹל** וְגוֹ׳ **תִּשָּׁמֵרוּ** וְלֹא אָמַר וְכָל אֲשֶׁר וְגוֹ׳ תִּשָּׁמֵרוּ, יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) כִּי מִנְיַן מִצְוֹות עֲשֵׂה הֵם רמ״ח כְּנֶגֶד רמ״ח אֲבָרִים שֶׁל אָדָם וְשס״ה לֹא תַּעֲשֶׂה הֵם כְּנֶגֶד שס״ה גִּידָיו (זהר ח״א קע:), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם אֲקַיֵּם כָּךְ וְכָךְ מִצְוֹות וְיַסְפִּיקוּ לִשְׁמִירָתִי, לָזֶה אָמַר **וּבְכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ בְּכָל הַמִּצְוֹות תִּהְיוּ נִשְׁמָרִים וּבְחֶסְרוֹן אֶחָד מֵהֶם תֶּחְסַר הַשְּׁמִירָה לְאוֹתוֹ אֲבָר הַמְכֻוָּן לָהּ. **וְשֵׁם אֱלֹהִים וְגוּ׳.** בָּא לוֹמַר, כְּשֵׁם שֶׁשְּׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹות תּוֹעִיל לְכָל אָדָם לְמִנְיַן אֲבָרָיו וְשס״ה גִּידָיו, כְּמוֹ כֵן יֵשׁ שְׁמִירָה לִכְלָלוּת הָאָדָם בִּכְפִירַת עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּל הַכּוֹפֵר בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה, וַיַּחְזִיק בְּשׁוֹמֵר וְעוֹשֶׂה כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדוֹ עֲשׂוֹת, וְיִהְיוּ נִשְׁמָרִים בְּאֶמְצָעוּת כְּפִירַת עֲבוֹדָה זָרָה כָּל אֵיבָרָיו וְגִידָיו, הֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה הַמִּצְוָה הַהִיא וְלֹא בָּאָה לְיָדוֹ הֲעֲבָרָה וְנִשְׁמַר מִמֶּנָּה. וְדַוְקָא מִן הַסְּתָם, אֲבָל אִם מְבַטֵּל לְהֶדְיָא קְצָת מֵהַמִּצְוֹות – לֹא יִהְיֶה נִשְׁמָר בְּאוֹתוֹ אֹבֶר הַמְכֻוָּן לְאוֹתָהּ מִצְוָה שְׁמְבַטֵּל לְצַד כְּפִירָתוֹ בַּעֲבוֹדָה זָרָה.

טו כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ. לְפִי שֶׁיֵּשׁ הַרְבֵּה פְּרָטֵי מִצְוֹות שֶׁלֹּא נִתְפָּרְשׁוּ כָּאן, הָא׳ שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת מַצָּה מִדָּבָר הַבָּא לִידֵי חִמּוּץ (פסחים לה:), ב׳ שֶׁלֹּא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַעֲשֶׂה קְדֵרָה, ג׳ שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָמֵץ מִיּוֹם טוֹב רִאשׁוֹן, וְכָל זֶה מְפֹרָשׁ בְּפָרָשַׁת בֹּא בַּמִּכְילְתָא, לָזֶה אָמַר **כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ** לִרְמֹז לְתִנְאֵי הַמִּצְוָה הַנִּזְכָּרִים.

טז בְּכוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ. פֵּרוּשׁ, לְמַעַט דְּעֵיֶּל בְּיַד גּוֹי שֶׁאֵינוֹ מַעֲשָׂיו, וּכְמוֹ שֶׁמִּיעֵט בְּאָמְרוֹ ״קְצִירְכֶם״ (ויקרא כג:י), כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה יג.), שֶׁכָּל שֶׁהֲבִיאָה שְׁלִישׁ בְּיַד גּוֹי לֹא יָבִיא מִמֶּנָּה בִּכּוּרִים.

יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי וְגוּ׳. אוּלַי שֶׁיִּרְמֹז שֶׁלֹּא יַשְׁחִית זַרְעוֹ, וְשֶׁתִּהְיֶה טִפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁתֵּצֵא מִמֶּנּוּ מוּבֵאת בֵּית ה׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (יומא ב,א) בֵּיתוֹ זוֹ אִשְׁתּוֹ. וְדַיֵּק לוֹמַר **בֵּית ה׳** לְשַׁלּוֹל בַּיִת אִשָּׁה זוֹנָה, וְהוּא מִצְוָה שֶׁקִּיֵּם יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, דִּכְתִיב (בראשית מט:ג) ״כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי״.

וְגָמַר אָמְרוֹ **לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ** לִרְמֹז סוֹד גָּדוֹל, כִּי הַמַּשְׁחִיתִים זַרְעָם סוֹבְבִים מִיתַת הַקְּטַנִּים מִבֵּין שְׁדֵי אִמָּם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הַדָּבָר בְּאָמְרוֹ בְּפָסוּק (מיכה ו:ז) ״הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי״, כִּי כְּשֶׁאָדָם מַשְׁחִית זַרְעוֹ נִבְרָא מִמֶּנּוּ מַשְׁחִית רַע וְהוּא שׁוֹלֵט אַחַר כָּךְ בַּבֵּן הַיֹּלֵד, וְהֵם נְפָשׁוֹת הָעֲשׂוּקוֹת כָּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (חלק א רי״ט.), וּמִי גָּרַם זֶה שֶׁלֹּא הֵבִיא בִּכּוּרָיו בֵּית ה׳.

וּכְפִי דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, טַעַם סָמַךְ **לֹא תְבַשֵּׁל** וְגוֹ׳ עִם הַבִּכּוּרִים, לְהָאוֹמֵר (חולין קיד:) בָּשָׂר בְּחָלָב אָסוּר בַּהֲנָאָה שֶׁהוּא עִקַּר הַהֲלָכָה, נִתְכַּוֵּן לְסָמְכוֹ עִם הַבִּכּוּרִים לְהֱיוֹת שֶׁהֵם אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה (רמב״ם הלכות ביכורים פרק ב), וְעַיֵּן בְּסִפְרִי פְּרִי תֹאַר:

כ הִנֵּה אָנֹכִי וְגוּ׳. פֵּרוּשׁ, מַלְאָךְ זֶה הוּא הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אֶת הָאָבוֹת, לֹא מְשֻׁרַת מִמְּשָׁרְתָיו, אֶלָּא מַלְאָךְ גָּדוֹל כַּיָּדוּעַ לַמַּשְׂכִּילִים, כִּי אֵין אָנוּ מַכִּירִים מַלְאָךְ אֶמְצָעִי אֶלָּא הוּא יִתְבָּרַךְ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ הַמִּתְיַחֶדֶת עִמּוֹ בְּסוֹד (זכריה יד:ט) ״ה׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד״.

כא **הַשָּׁמֶר מִפְּנָיו וְגוֹ׳.** כָּאן צִוָּה עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה אָמַר **הַשָּׁמֶר** וְגוֹ׳, כִּי כָל הַשָּׁמֶר וְגוֹ׳ לֹא תַעֲשֶׂה, וּכְנֶגֶד מִצְוֹת עֲשֵׂה אָמַר **וּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ**:

אַל תַּמֵּר בּוֹ. כָּאן רָמַז לִפְעֻלַּת הָאָדָם אֲשֶׁר תְּסוֹבֵב תְּמוּרַת טוֹב בְּרַע וְעֶבֶד מוֹלֵךְ וְשִׁפְחָה יוֹרֶשֶׁת גְּבִרְתָּהּ (משלי ל:כג), וְעַל יְדֵי זֶה יִתְנַקֵּם נָקָם מֵהָעוֹשֶׂה תְּמוּרָה וְלֹא יִשָּׂא לְפָשְׁעֲכֶם. גַּם מַלְאָךְ זֶה יָדוּעַ הוּא כִּי הוּא בְּחִינַת הַמִּשְׁפָּט וְלֹא יִשָּׂא עָוֹן כְּאָמְרוֹ **לֹא יִשָּׂא** וְגוֹ׳, וְאָמְרוֹ **כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ** הִשְׁכִּילוּ בַּדָּבָר הַזֶּה כִּי בְּאֶמְצָעוּת חֵטְא הָאָדָם יְסוֹבֵב פְּרֻדַת אֲלוּף מִקִּרְבּוֹ. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי מטט״רון הַקָּדוֹשׁ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לח:) שְׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ, וְהוּא שד״י, כִּי עוֹלֶה מִסְפַּר עַצְמוֹ שֶׁל הַשֵּׁם, וּבְחֵטְא הָאָדָם יִסְתַּלֵּק שֵׁם שד״י מִמֶּנּוּ, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (ישעיהו יט:ה) ״וְנָהָר יֶחֱרַב״ וְגוֹ׳, וְהִשְׁכִּיל לֵב מַשְׂכִּיל בַּדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ **כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ** כִּמְדַבֵּר עַל זוּלָת, וְגַמֵּר אָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ אֶת אֲשֶׁר אַדַבֵּר** וְלֹא אָמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר, לוֹמַר כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ וְהֶבֵן:

כב **וְאָיַבְתִּי וְגוֹ׳.** אוּלַי שֶׁיִּרְמֹז כִּי בְּאֶמְצָעוּת עֵסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, הִנֵּה הָאָדוֹן יַעֲקֹר שֹׁרֶשׁ הַקְּלִפָּה וַעֲנָפֶיהָ, שֶׁהֵם הַמְּסִיתִים וְהַמַּדִּיחִים וְהַמְּבַקְּשִׁים לְהַשְׁפִּיל דֶּגֶל הַתּוֹרָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּמַעֲשֵׂה קַיִן בְּהִתְוַכְּחוּת הָאָדוֹן עִמּוֹ (בראשית ד:ט-טו).

כג **וְנָתַתִּי אֶת אֹיְבֶיךָ וְגוֹ׳ וְהִכְחַדְתִּיו.** יְכַוֵּן כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַכְנָסַת יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נִכְחָדִים הָאֱמוֹת הָהֵם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (במדבר יד:ט) ״סָר צִלָּם וְגוֹ׳ וַה׳ אִתָּנוּ״ וְגוֹ׳, כִּי הַקְּדֻשָּׁה תִּשְׁאַב חֵלֶק הַמְּחַיֶּה וְתִשָּׁאֵר כְּפֶגֶר מוּבָס, וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לד,א) יָהֵיב עֵינֵיהּ בֵּיהּ וְנַעֲשָׂה גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת, כִּי יְבָרֵר וְיִשְׁאַב חֵלֶק הַמְּחַיֶּה מִמְּקוֹם תַּחֲנוּתוֹ.

כד **לֹא תְשָׁתַּחֲוֶה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת לָזֶה אַחַר שֶׁהִזְהִיר כַּמָּה אַזְהָרוֹת עַל כְּעוּר זֶה וְעַל הַדּוֹמֶה לוֹ, וּמַה גַּם שֶׁבְּסָמוּךְ לְמַעְלָה הִזְהִיר אֲפִלּוּ עַל בַּל יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָיו, וְלֹא לִגְרֹם שֶׁיִּזְכְּרוּ שְׁמָם הַזּוֹלֵת, דִּכְתִיב (שמות כג:יג) ״וְלֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ״, אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְהַזְהִיר עוֹד עַל הָעֲבוֹדָה. וְרַמְבַּ״ן יִשֵּׁב כִּי לֶהֱיוֹתָהּ חֲמוּרָה יָרְבֶּה בָּהּ הָאַזְהָרוֹת, וּמִן הַתֵּימָה הוּא שֶׁאַחַר שֶׁהִשְׁוָה אוֹתָהּ לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כָּאָמוּר לְמַעְלָה בֵּין לְעִנְיַן עֹנֶשׁ בֵּין לְעִנְיַן שָׂכָר, הִנֵּה הָעוֹבְדָהּ עוֹבֵר עַל תַּרְי״ג אַזְהָרוֹת, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ מִצְוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם שְׁנֵי לָאוִין וְיוֹתֵר, וּמִצְוָה זוֹ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל.

וְגַרְאָה לוֹמַר כִּי טַעַם הַכָּתוּב הוּא לְשָׁלֹשׁ סִבּוֹת: הָאֶחָד, לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יִדְמֶה לְהָאֱמוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם, לָזֶה אִם לֹא הָיָה מַקְדִּים לוֹמַר ״לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם״ לֹא יַעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ לוֹמַר עַל מַעֲשֶׂה חוֹל שֶׁאֵין בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאָסוּר, וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא עַל מַעֲשֶׂה אִסּוּר שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה. אַךְ אַחַר שֶׁאָמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם**, בָּזֶה גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי מַה שֶּׁאָמַר **לֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם** הוּא אֲפִלּוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִכָּר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא שֶׁלֹּא יִדְמֶה לָהֶם לֹא בְּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וְלֹא בְּתִגְלַחְתָּם כְּלָל, וְכָאן נִכְלָל כָּל שֶׁהוּא מֵיַחַד לְמַעֲשֵׂה הַגּוֹיִם כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סז,א). וְהַשֵּׁנִי, לְהוֹדִיעֵנוּ בָּא כִּי כָל מַעֲשֵׂיהֶם יֵשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי ה׳ יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת בְּנֵי אָדָם וְיסוֹד כָּל דָּבָר, וְאִם כֵּן כָּל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה גּוֹיִם הֲרֵי זֶה טוֹעֵם מֵעֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה. וְהַשְּׁלִישִׁי, לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה לְצַוּוֹת עַל הֲרִיסָתָם וְשִׁבְרוֹנָם, לָזֶה קָדַם לוֹמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה** וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁאִם לֹא הָרַס וְלֹא שִׁבֵּר הֲרֵי הוּא כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי ה׳ תּוֹפֵס עַל הַמַּחְשָׁבָה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּצְרִיכִין הֶכֵּר לִשְׁלִילַת מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה מִלִּבָּם, וְאֵין הֶכֵּר אֶלָּא בְּשַׁבֵּר מַצֵּבוֹתֵיהֶם, וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן הֲרֵי הֵם כְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְזֶה לְךָ הָאוֹת. וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם וְגוֹ׳ כִּי הָרֵס**, לוֹמַר שֶׁבְּהֶעְדֵּר הֶרֶס הֲרֵי הוּא עוֹבֵר עַל לֹא תַעֲבְדֵם. וְתִמְצָא שֶׁהִקְפִּיד ה׳ עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא עָשׂוּ כֵּן בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ (שופטים ב,ב).

כה **וַעֲבַדְתֶּם אֶת ה׳.** אוּלַי שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה (שמות כג:כד), כִּי כְּשֶׁיִּשְׁתַּבֵּר כֹּחַ הָעֲבוֹדָה זָרָה וְיִתָּרֵס מִבְצָרֶיהָ, בָּזֶה עוֹבֵד אֶת ה׳ וְיִשְׁפִּיעַ לוֹ טוֹבָה וִיבָרֵךְ לַחְמוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְאֶת מֵימֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁמְּהַמַּיִם יֶלֶד הַכְּחִישׁוּת וְתוֹלְדוֹת הַחוֹלָאִים וְלִיחוֹת הָרָעוֹת, לָזֶה הִבְטִיחַ שֶׁיְּבָרֵךְ מֵימָיו שֶׁיִּצְמְחוּ צֶמַח הָאָדָם בְּתַכְלִית הַבְּרִיאוּת, כְּיָדוּעַ לַמַּשְׂכִּילִים בְּהַבְחָנַת הַמַּיִמוֹת, כִּי אַחֲרֵי מַיִם חַיִּים יְשׁוֹטֵט הָאָדָם לִשְׁכּוֹן שָׁם. וְהַבְטָחָה גְּדוֹלָה הִבְטִיחַ הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בָּזֶה, וְלָזֶה סָמַךְ לְבִרְכַּת הַמַּיִם ״וְלֹא תִהְיֶה מְשַׁכֶּלָה״ וְגוֹ׳. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נט:) בְּמֵי פְּרָת.

וַהֲסִרֹתִי וְגוֹ׳. רָשַׁם ה׳ הַבְחָנַת הַבְּרָכָה בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָא׳ – שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם בָּרִיא לְהִתְעַדֵּן בְּטוּב ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **וַהֲסִרֹתִי** וְגוֹ׳, שֶׁזּוֹלַת זֶה כָּל אֹכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם. ב׳ – יַרְבֶּה לוֹ בָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִהְיֶה מְשַׁכָּלָה** וְגוֹ׳. ג׳ – שֶׁיַּשְׂלִים יָמָיו אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ** וְגוֹ׳. גַּם בָּזֶה הֵרָאָה ה׳ הַפְלָגַת הַבְּרָכָה, כִּי זוּלַת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ אֵין הֶכֵּר לַבְּרָכָה, שֶׁאִם הָיוּ הָאוֹכְלִים מוּעָטִים וּמְשֻׁלְּלֵי הַבְּרִיאוּת וְשָׁנִים מוּעָטוֹת – כָּל שֶׁהוּא שֶׁיִּתֵּן ה׳ יַסְפִּיק לְסִפּוּק צָרְכָּם, וְנִמְצָא בֵּרֵךְ לַחְמוֹ וּמֵימָיו, וְאֵין בְּהַבְטָחָה זוֹ דָּבָר גָּדוֹל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ.

כו **אֶת אֹיְמְתִי וְגוֹ׳.** הֲגַם שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות כג:כג) ״וְהִכְחַדְתִּיו״, כָּאן גִּלָּה כִּי בַּתְּחִלָּה לֹא לַכֹּל יַכְחִיד, אֶלָּא עַד שֶׁיִּפְרֶה יוֹסִיף ה׳ לָהוּם אֶת הָעָם הַצָּרִיךְ יִשְׂרָאֵל לְאַרְצוֹ, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִהְיוּ כּוֹבְשִׁים וְהוֹלְכִים, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף בְּאָמְרוֹ **לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ׳ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְתִנְחַל הַכֹּל.

לב לֹא תִכְרֹת וְגוֹ'. קָשֶׁה, אִם כְּבָר צִוָּה שֶׁיַּהַרְסוּ וִישַׁבְּרוּ אוֹתָם, מַה מָּקוֹם לְצַוּוֹת עַל כְּרִיתַת בְּרִית עִמָּהֶם? וְעוֹד, אֵיךְ יֻצְדַּק לִכְרוֹת בְּרִית לֵאלֹהֵיהֶן? וְאִם עַל עֲבוֹדָת עֲבוֹדָה זָרָה הוּא אוֹמֵר, מַאי אִירְיָא בִּכְרִיתַת בְּרִית?

אֶכֶן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לוֹמַר שֶׁאֵין אוֹסֵר כְּרִיתַת בְּרִית עִם הָאֱמוֹת, אֶלָּא כָּל עוֹד שֶׁהֵם וֵאלֹהֵיהֶן עִמָּהֶם, אֲבָל אִם כָּפְרוּ בֵּאלֹהֵיהֶן אֵין אִסּוּר. לָזֶה אָמַר **לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּהְיוּ לָהֶם אֱלֹהֵיהֶן בְּרִית.

וְנִתְכַּוֵּן גַּם לוֹמַר כִּי הַכּוֹרֵת בְּרִית לְעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּאִלּוּ כָּרַת בְּרִית לַעֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ מִשְּׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי סוֹפוֹ לִכָּשֵׁל, כַּמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ: ״פֶּן יַחֲטִיאוּ וְגוֹ' כִּי תַעֲבֹד״. וְהַשֵּׁנִי, כִּי בְּחִינַת הָעֲבוֹדָה זָרָה תִּתְלַבֵּשׁ בְּעוֹבְדֶיהָ, וּבָזֶה נִמְצָא שֶׁכּוֹרֵת בְּרִית גַּם לֵאלֹהֵיהֶן רַחְמָנָא לִיצְלַן. וְאֵין לוֹמַר כִּי לָזֶה לְבַד נִתְכַּוֵּן, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר ״לֹא תִכְרוֹת לָהֶם בְּרִית וְלֵאלֹהֵיהֶן״, וְאָז הָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא אִם כָּרַת לָהֶם בְּרִית מַעֲלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ וְכוּ'. אֲכָן מֵאֲמָרוֹ הַזְּכָרַת הַבְּרִית אַחַר הַזְּכָרַת אֱלֹהֵיהֶן יַגִּיד גַּם מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, שֶׁלֹּא אָסַר אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁלֹּא קִבֵּל שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל אִם אֵין לוֹ אֱלוֹהַּ מֵתָּר לִכְרוֹת לוֹ בְּרִית כְּמוֹ שֶׁכָּרְתוּ בְּרִית לַגִּבְעוֹנִים. וְטַעַם שֶׁהִקְפִּידוּ יִשְׂרָאֵל אַחַר כָּךְ, לְצַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי שביעית ו,א) שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ מֻהַמּוֹרָדִים בְּיִשְׂרָאֵל בִּשְׁלִיחוּת אַגֶּרֶת יְהוֹשָׁעַ וְנִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ ״לֹא תִחְיֶה כָּל נְשָׁמָה״ (דברים כ:טז).

לג פֶּן יַחֲטִיאוּ אוֹתְךָ לִי. כָּאן גִּלָּה הָאָדוֹן כִּי הַחִסָּרוֹן נוֹגֵעַ לַבּוֹרֵא. וְהַשְׂכָּלַת הַדְּבָרִים הִיא כִּי יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹתָם בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, בְּעֵת אֲשֶׁר יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה הִנֵּה הֵם גּוֹרְעִים מֵעֶרֶךְ קֹדֶשׁ וְנֶחְסָרִים מִשָּׁרְשָׁם, וְנִמְצָא הַחִסָּרוֹן נוֹגֵעַ לְשֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה.

כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, נָתַן טַעַם מַנַּיִן יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיֵּחָשְׁדוּ יִשְׂרָאֵל עַל זֶה לְהָמִיר כְּבוֹדָם בְּלֹא יוֹעִיל, לָזֶה הוֹדִיעַ כִּי הָעֲבוֹדָה זָרָה מַטְעָה אֶת עוֹבְדֶיהָ לִנָּקֵשׁ אַחֲרֶיהָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה נה,א) שֶׁיֵּשׁ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁמְּגַלָּה מַצְפּוּנוֹת וּמַטְמוֹנוֹת וּמַגֶּדֶת עֲתִידוֹת, וְלָזֶה חָשׁ ה׳ עַל בָּנָיו לְבַל יִנָּקְשׁוּ.

פרק כד

א וְאֶל מֹשֶׁה וְגוֹ'. מִשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים יַגִּיד כִּי פָּרָשָׁה זוֹ בִּמְקוֹמָהּ נֶאֱמְרָה אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בְּכִתְבֵי הוֹכָחוֹת הַמְּעִידִים עַל הַדָּבָר, וְכֵן רָאִיתִי לְרַאבַ״ע וְרַשְׁבַּ״ם וְרַמְבַּ״ן שֶׁיִּחָדְיוּ הָיוּ תַּמִּים בְּדַעַת זוֹ.

אֲלָא שֶׁרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא סְבָרָא בְּאֵין חוֹלֵק עָלֶיהָ, כִּי בְּיוֹם ה׳ בַּחֹדֶשׁ שֶׁהָיְתָה הַפְסָקָה בָּנָה מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת הַמִּשְׁפָּטִים, וְכָרַת עִמָּהֶם הַבְּרִית עַל כַּמָּה מֵהַמִּצְוֹות אֲשֶׁר כְּבָר קִבְּלוּם עֲלֵיהֶם, לְמָר עַל שֶׁבַע מִצְוֹות וּלְמָר עַל מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ בְּמָרָה, וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ שָׁם שֶׁעַל מִצְוֹות הַנֶּאֱמָרוֹת בְּפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי עַד סוֹף אִם בְּחֻקּוֹתַי, וּמַשְׁמַע מִדְּבָרָיו כִּי אֵלּוּ קָדְמוּ תּוֹרָה וַעֲלֵיהֶם כָּרַת בְּרִית הָאָמוּר, לְפִי שֶׁלֹּא כָּרְתוּ בְּרִית עַד עַתָּה עַל שׁוּם קַבָּלַת מִצְוָה, וּבָחַן אוֹתָם מֹשֶׁה אִם מֵעַצְמָן יְקַיְּמוּ עֲלֵיהֶם הַבְּרִית עַל מַה שֶּׁעָבַר הֲגַם שֶׁלֹּא חִיְּבָם ה׳ עָלָיו. וְאוּלַי כִּי דִּבֵּר מֹשֶׁה כֵּן לְצַד שֶׁרָמָזוֹ ה׳ בְּאָמְרוֹ (שמות יט:ג) ״וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל״, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פז,א) שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ מְשׁוֹךְ אוֹתָם בְּדִבְרֵי אַגָּדָה, וְגַם זֶה מִכְּלַל הַמְּשָׁכַת הַלֵּב שֶׁמְּעַצְמָם יִשָּׁבְעוּ עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. גַּם מִסּוּגְיַת הַגְּמָרָא (שבת פח, א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם וְיָרְדוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא מַלְאָכִים וְקִשְּׁרוּ לָהֶם שְׁנֵי כְּתָרִים וְכוּ', זֶה יַגִּיד שֶׁקּוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה הָיְתָה פָּרָשָׁה זוֹ.

יא וְאֶל אֲצִילֵי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״וְאֶל אֲצִילֵי״ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״וְלֹא שָׁלַח בָּהֶם יָדוֹ״, וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁעַל הַזְּקֵנִים וְגוֹ' הַמְּזֻכָּרִים בְּסָמוּךְ הוּא אוֹמֵר. וְאוּלַי כִּי טַעַם הוּא נוֹתֵן לָמָּה לֹא שָׁלַח יָדוֹ, לְצַד שֶׁהָיוּ אֲצִילֵי, פֵּרוּשׁ גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וְאִלּוּ עָשׂוּ כֵּן זוּלָתָם הָיָה שׁוֹלֵחַ יָדוֹ. אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה טו) שֶׁלֹּא רָצָה לְעָרְבֵב הַשִּׂמְחָה, כִּי כָּל יִשְׂרָאֵל יִתְאַבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְצַד הֱיוֹתָם גְּדוֹלֵיהֶם וַאֲצִילֵיהֶם, לָזֶה לֹא שָׁלַח יָדוֹ.

לֹא שָׁלַח וְגוֹ' וַיֶּאֱכְלוּ וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **וַיֶּחֱזוּ** וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁקָּדַם בְּאָמְרוֹ ״וַיִּרְאוּ אֶת״ וְגוֹ'? וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כ,י) אָמְרוּ כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי מַחֲזֵה שַׁדַּי נֶהֱנוּ וְהִרְגִּישׁוּ הַבְּרִיאוּת וְהַשּׂוֹבַע כְּאִישׁ אָכַל וְשָׂתָה. וַעֲדַיִן קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק הַכָּתוּב בְּאֶמְצַע הָעִנְיָן בְּמַאֲמַר ״לֹא שָׁלַח יָדוֹ״, כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר מַעֲשֵׂיהֶם בִּשְׁלֵמוּת וְאַחַר כָּךְ אֲרִיכוּת אַפַּיִם שֶׁהֶאֱרִיךְ ה׳ לָהֶם וְלֹא הֲרָגָם מִיָּד, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וְגוֹ' וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״. וְגַם לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב פַּעַם שְׁנִיָּה ״וַיֶּחֱזוּ״ וְגוֹ', וְהָיָה מַסְפִּיק בְּמַה שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר ״וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' לָטַהַר וַיֹּאכְלוּ״ וְגוֹ', וּדְרָשַׁת חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא זֶה מְקוֹמָהּ.

וְאוּלַי שֶׁכְּוָנַת הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לג:כג) ״וְהָסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ״ וְגוֹ', חֲרִי כִּי ה׳ יַעֲשֶׂה הַבְדָּלָה בְּיָדוֹ לַנִּבְרָאִים מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים, וַאֲפִלּוּ לְמֹשֶׁה כְּשֶׁנִּגְלָה אֵלָיו בְּגִלּוּי שְׁכִינָה שָׁם כַּפּוֹ עָלָיו, פֵּרוּשׁ, בְּחִינָה הַמַּפְסֶקֶת לְבַל יִסְתַּכֵּל, וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לַאֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ לִמְנוֹעַ מֵהֶם הַמַּחֲזֶה לְצַד הֱיוֹתָם חֲשׁוּבִים בְּעֵינָיו וְהִנִּיחָם לָזוּז עֵינֵיהֶם מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, רָאוּ אוֹר גְּדוֹל שֶׁל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לֹא נִסְתַּכְּלוּ אֶלָּא תַּחַת רַגְלָיו, וְאַחַר כָּךְ לְצַד שֶׁלֹּא שָׁלַח ה׳ יָדוֹ,

פֵּרוּשׁ, כֹּחוֹ וְרִשְׁיוֹנוֹ לִמְנוֹעַ מֵהֶם, וּבָזֶה הָיָה לָהֶם כֹּחַ לַחֲזוֹת בְּנוֹעַם ה׳, וְנֶהֱנוּ – זוֹ אֲכִילָה, זוֹ שְׁתִיָּה, וְשָׁבְעָה בַּטּוֹב נַפְשָׁם.

וְלֹא יִקְשֶׁה לָמָּה לְמֹשֶׁה שָׁם כַּפּוֹ עָלָיו וּמְנָעוֹ מֵהַבִּיט, וְלַאֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ, כִּי מַה שֶּׁהֶצְרַךְ ה׳ לְשׂוּם כַּפּוֹ עַל מֹשֶׁה – לֹא לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הַשָּׂגָה שֶׁהִשִּׂיגוּ אֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הַשָּׂגָה זוֹ הָיְתָה לְמֹשֶׁה בְּתָמִידוּת, אֶלָּא לְהַבִּיט בְּהַשָּׂגָה מַפְלֵאת אֲשֶׁר כָּל מַחֲזֶה עֶלְיוֹן יֶחֱזֶה. וְיֵשׁ עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין בְּפֵרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים, וְשׁוֹמֵר אֲנִי עַצְמִי מֵהַעֲלוֹת עַל סֵפֶר דְּבָרִים הַיּוֹשְׁבִים בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, לְבַל יֶהֱנוּ מֵהֶם מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים.

חסלת פרשת משפטים

פרק כה

ב **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר **לֵאמֹר** וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁלִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹאמַר, אוֹ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״לֵאמֹר״ וְיַסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״.

וְנִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ״ל (יומא ד.) מִנַּיִן שֶׁהָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵירוֹ שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר״. וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יִצְטָרֵךְ לוֹמַר ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, שֶׁאִם לֹא כֵּן יַחְשׁוֹב מֹשֶׁה כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לָתֵת רְשׁוּת שֶׁאֵין זֶה בְּכַל תֹּאמַר, חוֹבָה מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר ״דַּבֵּר״ וְגוֹ׳. וּלְדֶרֶךְ זֶה תִּמְצָא מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁךָ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״לֵאמֹר״ וְחָזַר לוֹמַר ״דַּבֵּר״, כִּי בְּכָל מְצָוָה צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ ״לֵאמֹר״ וְ״דַבֵּר״, וּבְאַחַת מֵהֶנָּה לֹא יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁחוֹבָה עָלָיו הֵם הַדְּבָרִים לְאָמְרָם לָהֶם אֶלָּא רְשׁוּת. וְרַבּוֹתֵינוּ זַ״ל (ילקוט הראובני) דָּרְשׁוּ ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ שֶׁלֹּא יְמַנּוּ עֲלֵיהֶם מֵעֵרֶב רַב, וְדוֹרְשִׁים לְשׁוֹן דַּבָּרוּת וּשְׂרָרָה. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ בְּאֹפֶן אַחֵר.

וְיִקְחוּ לִי. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּתַב וָא״ו בִּתְחִלַּת עִנְיָן. וְאוּלַי שֶׁיִּרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שקלים א,ג) מְמַשְׁכְּנִין עַל הַשְּׁקָלִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) כִּי שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת שָׁנוּ כָּאן, שְׁתַּיִם מֵהֶם שְׁקָלִים בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת, אַחַת לַאֲדָנִים וְאַחַת לְקָרְבָּנוֹת צִבּוּר, וְהַשְּׁלִישִׁית נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְיִקְחוּ** כְּנֶגֶד נִדְבַת הַשְּׁקָלִים הָרְמוּזָה בַּתְּרוּמָה הַסְּמוּכָה לָהּ, לוֹמַר שֶׁיֵּשְׁנוֹ בִּכְפִיָּה לִשְׁקוֹל, וְסָמַךְ תֵּבַת **וְיִקְחוּ** אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִרְמֹז שֶׁמַּשְׁקְלִים מְדַבֵּר הַכָּתוּב, שֶׁאֵינָם שׁוֹקְלִים אֶלָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמות ל:יג) ״כֹּל הָעוֹבֵר״ וְגוֹ׳. וּלְפִי זֶה אָמְרוֹ **מֵאֵת כָּל אִישׁ**, פֵּרוּשׁ שֶׁהַלְּקִיחָה תִּהְיֶה בְּהַשְׁוָאָה מֵאֵת כָּל אִישׁ, וַאֲפִלּוּ אֶת אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּהְיֶה לְקִיחָה שָׁוָה מִכֻּלָּם, וְלֹא יַרְבֶּה הַנָּדִיב וְלֹא יַמְעִיט הַכִּילַי. וְעוֹד יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לִרְמֹז שֶׁכְּבָר קָדַם דָּבָר אַחֵר, וְהוּא נִדְבַת לֵב, כָּרְמוּז בְּסוֹף דְּבָרָיו שֶׁאָמַר **אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ**, וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדַבֵּר הַכָּתוּב גַּם בִּתְרוּמַת הַמִּשְׁכָּן, וְיַחְפֹּץ ה׳ שֶׁכָּל נְדָבָה תִּהְיֶה מִלֵּב וְלֹא תִּהְיֶה הַנְּתִינָה עַד שֶׁתִּקְדַּם הַנְּדָבָה בַּלֵּב.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא בַּתְרָא (ח,א): קֻפָּה נִגְבֵּית בְּשָׁנַיִם וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה, נִגְבֵּית בִּשְׁנַיִם לְפִי שֶׁאֵין עוֹשִׂין שְׂרָרוּת עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם. וְאָמְרוּ שָׁם: מְנָא הָנֵי מִילֵי? אָמַר קְרָא (שמות כח,ה) ׳וְהֵם יִקְחוּ׳. וּמַאי שְׂרָרוּת? שֶׁמְּמַשְׁכְּנִים עַל הַצְּדָקָה אִם אָמוּד הוּא, עַד כָּאן. וְהֶעֱלוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת וְהָרַ״ן כִּי שְׁנַיִם שֶׁאָמְרוּ דַּוְקָא בְּדָבָר הַקָּצוּב, אֲבָל שֶׁאֵינוֹ קָצוּב צָרִיךְ שְׁלֹשָׁה. וְדַע כִּי לְעִנְיַן דִּין אֲפִלּוּ יָחִיד אִם הוּא מֻמְחֶה יָכוֹל אָדָם בְּעַל כָּרְחוֹ לָדוּן אוֹתוֹ יְחִידִי, כִּדְתַנְיָא (סנהדרין ה,א): אִם הָיָה יָחִיד מֻמְחֶה לָרַבִּים וכו׳ חֲרֵי זֶה דָּן יְחִידִי. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם: וְיָכוֹל לָכוֹף אֶת הָאָדָם בְּעַל כָּרְחוֹ דְּאִי בִּדְקַבְּלֵיהּ וכו׳. וּמִכָּאן אֲנִי לָמֵד שֶׁהוּא הַדִּין וְכָל שֶׁכֵּן הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהַנְהִיג שְׂרָרוּת יְחִידִי וְאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁנַיִם, וּמַה מִּשְׁפָּט הַצָּרִיךְ שְׁלֹשָׁה דָּן וְכָיֵיךְ, שְׂרָרוּת שֶׁמַּסְפִּיק בִּשְׁנַיִם לֹא כָּל שֶׁכֵּן. וּבָזֶה נִשְׁכַּיל בֵּאוּר הַכָּתוּב, אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, אֵין פֵּרוּשׁוֹ לְשׁוֹן דִּבּוּר אֶלָּא לְשׁוֹן שְׂרָרוּת וְדַבָּרוּת, לוֹמַר כִּי הוּא לְבַדּוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנֵי מִשְׁפָּטִים שֶׁיִּשְׁנָם בָּעִנְיָן: הָאַחַת הִיא הַהַעֲרָכָה, וְהַשְּׁנִיָּה הִיא הַשְּׂרָרָה, שֶׁהַגַּם שֶׁהַהַעֲרָכָה צָרִיךְ שְׁלֹשָׁה וְהַשְּׂרָרָה צְרִיכָה שְׁנַיִם כַּנִּזְכָּר, אַתָּה לְבַדְּךָ תִּהְיֶה דַּבֵּר עַל הַדָּבָר לְצַד שֶׁאַתָּה יָחִיד מֻמְחֶה תַּסְפִּיק בִּמְקוֹם שְׁלֹשָׁה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בִּמְקוֹם שְׁנַיִם לְעִנְיַן הַשְּׂרוּת, וְדַוְקָא אַתָּה, אֲבָל הַזּוּלַת **וְיִקְחוּ** לְשׁוֹן רַבִּים. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה דִּכְתִיב (שמות לו,ג): ״וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה״, חֲרֵי כִּי מֹשֶׁה לְבַדּוֹ קִבֵּל הַנְּדָבָה, בֵּין דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ קִצְבָּה בֵּין דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ קִצְבָּה. וְגַם שֶׁבַּתַּלְמוּד דָּרְשׁוּ מִפָּסוּק (שמות כח,ה) ״וְהֵם יִקְחוּ״, אוּלַי כִּי שָׁם חִדֵּשׁ לְעִנְיַן הַשְּׂרוּת שֶׁצְּרִיכָה שְׁנַיִם, וְכָאן לְעִנְיַן פְּרָט לְקִיחַת דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ קִצְבָּה. וְגַם שֶׁבַּתַּלְמוּד דָּרְשׁוּ מִפָּסוּק (שמות כח,ה) ״וְהֵם יִקְחוּ״, אוּלַי כִּי שָׁם חִדֵּשׁ לְעִנְיַן הַשְּׂרוּת שֶׁצְּרִיכָה שְׁנַיִם, וְכָאן לְעִנְיַן פְּרָט לְקִיחַת דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ קִצְבָּה שֶׁלֹּא נָתַן רְשׁוּת לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּיָחִיד אֶלָּא לְמֹשֶׁה, אֲבָל הַזּוּלַת צָרִיךְ רַבִּים. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לְצַד שֶׁקָּדַם וְאָמַר דַּבְּרוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, לָזֶה יְצַדֵּק לוֹמַר אַחַר כָּךְ ״וְיִקְחוּ״.

מֵאֵת כָּל אִישׁ וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי בְּאִישׁ שֶׁיּוֹדְעִים בּוֹ שֶׁהוּא נָדִיב לֵב, לֹא יַכְנִיסוּהוּ בְּמִשְׁפַּט הַהַעֲרָכָה לָדַעַת מַה יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ, כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻחְזָק כִּי לִבּוֹ נָדִיב, יִקְחוּ מִמֶּנּוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיא, כִּי יַדָּאי שֶׁיּוֹדֵעַ הוּא עַצְמוֹ שֶׁזֶּה הוּא יְכָלְתּוֹ, וְאֶת זוֹ אַצְדִּיק שֶׁהוּא תִּרוּמָתִי הַצָּרִיךְ לָתֵת, כְּאָמְרוֹ **אֶת תְּרוּמָתִי.**

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ חֲשׁוּבָה לִקְרֹאוֹת תְּרוּמָתִי אֶלָּא הַמּוּבָא מִנִּדְבַת לֵב הָאָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵת אֲשֶׁר** וְגוֹ׳ **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, אֲבָל הַמְעוּשֶׂה לֹא קְרָאָהּ תְּרוּמָתִי אֶלָּא תְּרוּמָה דִּכְתִיב ״וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה״.

עוֹד נִרְאֶה בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ שְׁלֹשָׁה רִבּוּיִים אֵלּוּ **מֵאֵת כָּל אִישׁ** שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״מֵאֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ״ וְגוֹ׳, וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְרַבּוֹת שְׁלֹשָׁה פְּרָטִים

שֶׁיִּשְׁנָם בְּהַדְרָגָה מְשֻׁנָּה בְּדִין הַצְּדָקוֹת מִכָּל יִשְׂרָאֵל, וְהֵם: הַיִּתּוֹמִים וְהַנָּשִׁים וְהַשּׁוֹעֵ. הַיִּתּוֹמִים – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא בַּתְרָא (ח,א) אֵין פּוֹסְקִים צְדָקָה עַל הַיְתוֹמִים, וְאִם לַעֲשׂוֹת לָהֶם שֵׁם – מֻתָּר. הַנָּשִׁים – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסוֹף מַסֶּכֶת קַמָּא (קיט,א) שֶׁאֵין לוֹקְחִים מֵהַנָּשִׁים אֶלָּא דָּבָר מוּעָט, וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם כִּי מוּעָט וּמֻרְבֶּה הוּא לְפִי עֶרְךְ מַה שֶּׁהֵם הַנָּשִׁים, וּכְמַעֲשֶׂה רָבִינָא שֶׁלָּקַח שַׁרְשְׁרוֹת זָהָב מֵהֶם וְאָמַר כִּי בְּעֶרְךְ בְּנֵי מְחוֹזָא דָּבָר מוּעָט הוּא. שׁוֹעֵ – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּבָבָא בַּתְרָא (שם) שֶׁאָסוּר לְגַבַּאי צְדָקָה לְהָבִיעוֹ וְלִגְבוֹת מִמֶּנּוּ וְכוּ', וּכְמַעֲשֶׂה הוּבָא שָׁם (תענית כד,א) עוֹד שֶׁהָיוּ נִשְׁמָטִים הַגְּבָאִים מֵהַתְרָאוֹת לְפָנָיו לְבַל יִהְיֶה מֵצַר לְעַצְמוֹ וְיִתֵּן מַה שֶּׁאֵין בּוֹ כֹּחַ לִתֵּן. וְהִנֵּה בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אָמַר ה' לְמֹשֶׁה שֶׁיִּקַּח מֵהַשְּׁלֹשָׁה הַנִּזְכָּרִים, וְהוּא מַה שֶּׁרָבָה בִּשְׁלֹשֶׁת הָרִבּוּיִים: יְתוֹמִים, נָשִׁים, שׁוֹעֵ. **אֶת** לְרַבּוֹת הַנָּשִׁים, **כָּל** לְרַבּוֹת הַיְתוֹמִים, **אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ** זֶה שׁוֹעֵ כְּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁמִּשְׁלָשְׁתָּם יִקַּח אַפְלוּ דָּבָר גָּדוֹל.

וְיִשׂ טַעַם בַּדָּבָר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ כִּי הַמִּשְׁכָּן הוּא כַּפָּרָה עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. עוֹד אָמְרוּ (שמות רבה לג,ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה', וְכִי יִשְׂרָאֵל יְכוֹלִין לִבְנוֹת מִשְׁכָּן? אָמַר לוֹ: מֵהֵקֶטֶן שֶׁבָּהֶם כוּ', כִּי הַמָּן הָיָה מוֹרִיד לְיִשְׂרָאֵל אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, עַד כָּאן. וְגַם אָמְרוּ (תנחומא) כִּי מִבִּזַּת מִצְרַיִם נָטְלוּ קֶטֶן שֶׁבְּכֻלָּם מַשָּׂא אַרְבָּעִים חֲמוֹרִים כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וְכוּ'. וְאָמְרוּ (שיר השירים רבה א,יא) עוֹד שֶׁבִּזַּת הַיָּם גְּדוֹלָה מִבִּזַּת מִצְרַיִם, חֲרֵי שֶׁהָיָה לְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׁר מֻפְלָג. וּלְפִי זֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לִשְׁלָשְׁתָּם, כִּי לֹא אָמְרוּ אֵין לוֹקְחִים מֵהַיְתוֹמִים אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ שֵׁם וְלֹא כַּפָּרָה, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ אֶחָד מֵהֶם כַּמִּשְׁכָּן – לוֹקְחִים מֵהֶם. וְהַנָּשִׁים גַּם כֵּן בִּמְקוֹם כַּפָּרָה לוֹקְחִים מֵהֶם, וְעוֹד שֶׁהַגַּם שֶׁיִּתְּנוּ דָּבָר גָּדוֹל בְּעֶרְךְ עָשְׁרָם הַמַּפְלָג דָּבָר קָטָן יֵחָשֵׁב, וְהַשּׁוֹעֵ גַּם כֵּן לְצַד רֹב הָעֹשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם כָּל מַה שֶּׁיִּתֵּן לְנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אַפְלוּ יִתֵּן כָּל הַצָּרִיךְ לַמִּשְׁכָּן. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הִתִּיר לָקַחַת מֵהַדָּרָגוֹת הַנִּזְכָּרִים "מֵאֵת כָּל אִישׁ" וְגוֹ' אֶלָּא "אֶת תְּרוּמָתִי" שֶׁהִיא תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן לַטְּעָמִים שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז יִרְצֶה שֶׁיְּכַוֵּן כָּל אֶחָד לְדַבֵּק בַּה' בְּחִינַת נַפְשׁוֹ הַנִּקְרֵאת תְּרוּמָה בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה**, כִּי הַנֶּפֶשׁ שֶׁל יִשְׂרָאֵל תִּקָּרֵא תְּרוּמָה, דִּכְתִיב (ירמיה ב:ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ", וּתְרוּמָה נִקְרֵאת רֵאשִׁית, וּבְאֶמְצָעוּת לְקִיחַת מֵאֵת כָּל אִישׁ וְגוֹ' יַשִּׂיגוּ שֶׁתִּשְׂרֶה עֲלֵיהֶם הַשְּׁכִינָה, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, כִּי הַשְּׁכִינָה תִּקָּרֵא תְּרוּמַת ה', וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

ג **וְזֹאת הַתְּרוּמָה וְגוֹ'.** טַעַם אָמְרוֹ **וְזֹאת** וְגוֹ', אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא יָבִיאוּ יִשְׂרָאֵל נְדָבָה מִמִּין אֶחָד אוֹ מִשְּׁלֹשָׁה, אֶלָּא צְרִיכִין לְהָבִיא מִכָּל הַמִּינִים, וְאֵינָם יוֹצְאִים יְדֵי חוֹבַת תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן אֶלָּא בַּהֲבָאָתָם מִכָּל הַמִּינִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וְזֹאת", לוֹמַר מִלְּבַד חִיּוּב הַהֲבָאָה עוֹד אֲנִי מְצַוֶּה שֶׁתִּהְיֶה הַתְּרוּמָה מִמִּינִים אֵלּוּ כֻּלָּם. וְהַטַּעַם כִּי אֵין הֶכְנֵעַת הַמִּשְׁכָּן מֻשְׁלֶמֶת בְּחִסָּרוֹן אֶחָד מֵהַמִּינִים. וְאֵין הַכַּוָּנָה כִּי כָּל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל יָבִיא מִכֻּלָּן, אֶלָּא שֶׁבְּכֻלָּלוּת תְּרוּמַת כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כָּל הַמִּינִים. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁיִּקָּבְלוּ מֵהַמְּבִיאִים כָּל הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר מִינִים, וְלֹא יְזַלְזֵל בַּמֵּבִיא פִּשְׁתָּן וְעוֹרוֹת וְכוּ':

ז **אַבְנֵי שֹׁהַם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּתַב **אַבְנֵי שֹׁהַם וַאֲבָנֵי מִלֻּאִים** בַּסֵּפֶר אַחַר כָּל הָאַחַד עָשָׂר מִינִים, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְסַדְּרָם קוֹדֶם זֶהָב וָכֶסֶף כִּי הֵם מְעַלִּים מֵהֶם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהַנְּשִׂיאִים הֵבִיאוּ אוֹתָם בָּאַחֲרוֹנָה כְּשֶׁרָאוּ שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל כָּל הַצּוֹרֶךְ לַמִּשְׁכָּן, וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פי"ב) שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל זֶה וְחִסֵּר אוֹת אַחַת מֵהֶם, "וַהֲנִשְׂאִם" כְּתִיב, לָזֶה סִדְּרָם ה' בָּאַחֲרוֹנָה לוֹמַר כִּי הֵם לְמַטָּה מִכֻּלָּם, וּמֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁהֵם בָּאַחֲרוֹנָה, וְהָבֵן:

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּיוֹמָא פֶּרֶק בָּא לוֹ (יומא סט.) שֶׁבִּגְדֵי כְהוּנָּה מְכַפְּרִים לְהָנוֹת מֵהֶם, וּמִשְּׁמַע שֶׁאֵין מוֹעֲלִין בָּהֶם. וְשׁוּב רָאִיתִי לָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב כֵּן בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת מְעִילָה, וּלְפִי זֶה בִּגְדֵי כְהוּנָּה אֵינָם בְּהַשְׁוָאָה עִם כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁכֵּלָן קְדֵשָׁתָן לְמַעְלָה מִבִּגְדֵי כְהוּנָּה וּמוֹעֲלִין בָּהֶם. וּמֵעַתָּה בְּדִין הוּא לְסַדֵּר בָּאַחֲרוֹנָה אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים אַחַר כָּל הָאַחַד עָשָׂר דְּבָרִים, לְצַד שֶׁכָּל הָאַחַד עָשָׂר הַדְּבָרִים כֻּלָּם הֵם צָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲבָנִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לִבְגְדֵי כְהוּנָּה. וַהֲגַם שֶׁבְּהָאַחַד עָשָׂר דְּבָרִים יֵשׁ גַּם כֵּן בְּקִצָּת מֵהֶם שֶׁהֵם לְצָרְכֵי בִּגְדֵי כְהוּנָּה, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לְךָ מִין וָמִין מֵהָאַחַד עָשָׂר שֶׁאֵין בּוֹ צָרְכֵי מִשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲבָנִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לִבְגְדֵי כְהוּנָּה.

עוֹד נִרְאֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּיוֹמָא (יומא עה.) שֶׁהָעֲנָנִים הָיוּ מְבִיאִים אֶת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְכוּ', אִם כֵּן מִשֶּׁלְחָן גָּבוֹהַּ הָיוּ מְבִיאִים בְּלֹא טוֹרַח וִיגִיעָה וְלֹא חֶסְרוֹן כִּיס, אֲשֶׁר עַל כֵּרְחוֹ סִדֵּר נְדָבָתָם אַחַר כָּל הַנְּדָבוֹת שֶׁמְּבִיאִין מִכִּיסָם וְעַל יְדֵי טוֹרַח.

ח **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה קָרְאוֹ **מִקְדָּשׁ**, וְתֵיכֶף חָזַר בּוֹ וּקְרָאוֹ מִשְׁכָּן, דִּכְתִיב **אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן.**

וְנִרְאֶה כִּי אָמְרוֹ **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ** הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה כּוֹלֶלֶת כָּל הַזְּמַנִּים, בֵּין בַּמִּדְבָּר בֵּין בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ בְּכָל זְמַן שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל שָׁם לְדוֹרוֹת. וּצְרִיכִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כֵּן אֲפִלּוּ בַּגָּלֻיּוֹת, אֶלָּא שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָסַר ה' כָּל הַמְּקוֹמוֹת מֵעֵת שֶׁנִּבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּאָמְרוֹ (דברים יב:ט) "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עָתָּה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה". וְלָזֶה לֹא אָמַר "וְעָשׂוּ מִשְׁכָּן" שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁעַל אוֹתוֹ זְמַן לְבַד נֶאֱמְרָה מִצְוָה זוֹ. וְאַחַר שֶׁצִּוָּה דֶּרֶךְ כְּלָל, אָמַר פָּרָט הַנַּעֲשֶׂה בַּמִּדְבָּר שֶׁאֵינוֹ מָקוֹם לִבְנוֹת בּוֹ בְּנֵין אֲבָנִים, שֶׁיַּעֲשֶׂה מִשְׁכָּן כַּפֶּתֶר רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה: מִצְוַת עֲשֵׂה לַעֲשׂוֹת בַּיִת לַה' דִּכְתִיב "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", עַד כָּאן, וְטַעְמוֹ הוּא מִשִּׁנּוּי הַלָּשׁוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ** כִּי מֵעֵת שֶׁעוֹשִׂים אוֹתוֹ לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "לִי", הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה, חֲרֵי הוּא מִקְדָּשׁ וְדִין קֹדֶשׁ יֵשׁ לוֹ.

וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. וְלֹא אָמַר ״בְּתוֹכוֹ״, לוֹמַר שֶׁהַמָּקוֹם אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ לְשָׁכְנוֹ יִהְיֶה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיַּקִּיפוּ הַמִּשְׁכָּן בַּאֲרְבָּעָה דְּגָלִים. וְאוּלַי כִּי דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם תִּשּׁוּבָה לְמַה שֶׁחָשְׁקוּ יִשְׂרָאֵל (במדבר רבה ב,ה) בִּרְאוֹתָם בְּהַר סִינַי שֶׁהָיָה בָּרוּךְ הוּא מֵקֵף בְּדִגְלֵי הַמַּלְאָכִים וְהוּא אוֹת בְּתוֹכָם, וְחִשְׁקוּ אַהֲב לִהְיוֹת כֵּן בְּתוֹכָם, וְלָזֶה בָּאָה הַתְּשׁוּבָה מִבּוֹחֵן לְבָבוֹת וְאָמַר **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי** כְּמוֹ כֵן **בְּתוֹכָם.**

ט **כְּכֹל אֲשֶׁר וְגוֹ׳.** בַּפְּסִיקְתָא (רבתי ט״ז) אָמְרוּ: כְּשֶׁאָמַר ה׳ לְמֹשֶׁה ״וְעָשׂוּ לִי״ וְגוֹ׳, נִבְהַל מֹשֶׁה וְאָמַר לְפָנָיו: ״הֲלֹא הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּהוּ״ וְגוֹ׳, עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״לֹא כְמוֹ שֶׁאַתָּה סוֹבֵר, אֶלָּא עֶשְׂרִים קְרָשִׁים״ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְצָרִיךְ לָדַעַת מִי עָמַד בְּסוֹד ה׳ וּמֹשֶׁה עַבְדּוֹ לָדַעַת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁעָבְרוּ בֵּינֵיהֶם, וְהֵגַם שֶׁכָּל דִּבְרֵיהֶם דִּבְרֵי קַבָּלָה הֵם, עִם כָּל זֶה לֹא יִבָּצֵר דָּבָר מֵהַכְּתוּבִים.

וְנִרְאֶה לוֹמַר לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֶקְשָׁה לָהֶם שֶׁאֵין מַשְׁמָעוּת לַכָּתוּב מִמֶּה נַּפְשָׁךְ: אִם הוּא נִמְשָׁךְ לְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״כְּכֹל אֲשֶׁר וְגוֹ׳ תַּעֲשׂוּ״, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְכֵן״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו אֶלָּא ״כֵּן תַּעֲשׂוּ״, שֶׁהִיא גְּזֵרַת תְּחִלַּת מַה שֶׁאָמַר ״כְּכֹל אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳. וְאִם אָמְרוּ ״כְּכֹל״ חוֹזֵר לְאָמְרוֹ ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ״, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְכֵן״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו אֶלָּא ״כֵּן תַּעֲשׂוּ״, שֶׁהִיא גְּזֵרַת תְּחִלַּת מַה שֶׁאָמַר ״כְּכֹל אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳. וְעוֹד, לָמָּה לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם״, אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר ״וְשָׁכַנְתִּי״ וְגוֹ׳. וּמִמַּה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר ״וְשָׁכַנְתִּי״, גִּלָּה ה׳ כִּי גָּמַר מֵאֲמַר כְּלָלוּת הַמִּצְוָה וְלֹא הֵצַרְךָ לוֹמַר בָּהּ ״כְּכֹל״ וְגוֹ׳, וְסָמַךְ עַל מַה שֶׁיּוֹדִיעֲנוּ כָּל פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה שִׁעוּר הַקְּרָשִׁים וְכָל הַכֵּלִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ. וּמִמַּה שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁנִּמְלַךְ אַחַר כָּךְ לוֹמַר ״כְּכֹל״ וְגוֹ׳, הַמַּשְׂכִּיל יָבִין שֶׁזֶּה הָיָה לְצַד דְּבָרִים שֶׁנּוֹלְדוּ בָּאֶמְצַע, שֶׁזּוֹלַת זֶה מִתְּחִלָּה מַאי סָבַר שֶׁלֹּא אָמַר ״כְּכֹל״, וּלְבַסּוֹף מַאי סָבַר. וְנַשְׂכִּיל לָדַעַת מַה הֵם הַדְּבָרִים שֶׁיְּכוֹלִין לִהְיוֹת בָּאֶמְצַע, מֵהַתְּשׁוּבָה אַתָּה יוֹדֵעַ הַשְּׁאֵלָה, וְהַתְּשׁוּבָה הִיא **כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי** וְגוֹ׳. הָא לְמַדְתָּ שֶׁחָשַׁב יוֹתֵר, וְהִסְבָּרָא תַּצְדִּיק וּתְאַמֵּת זֶה, וְיוֹתֵר זֶה אֵין לוֹ שִׁעוּר. לְבָבְךָ יָבִין כִּי יֶשְׁנָהּ לִתְמִיהָה, וְהוּא אָמְרָם שֶׁאָמַר ״הֲלֹא שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳, וְעַל זֶה הֵצַרְךָ לַהֲשִׁיבוֹ וְאָמַר לוֹ **כְּכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ׳, וְהֶרְאָהוּ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן בְּאוֹתוֹ מַצָּב. וְהַכָּתוּב מֵעִיד עַל זֶה מֵאָמְרוֹ **מַרְאֶה** וְלֹא אָמַר אַרְאֶה לָעָתִיד, וְאָז רָאָה כִּי הָיָה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים וְגוֹ׳. וְטַעַם הָרְאִיָּה וְלֹא הִסְפִּיק בְּדִבּוּר, אֲבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בְּסָמוּךְ.

וְדָרָךְ זֶה נַעֲלֶה לְהָבִין דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה,א) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (שמות לח:כב) ״וּבְצַלְאֵל וְגוֹ׳ עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה״, אַפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ רַבּוֹ הִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ וְכוּ׳. מֹשֶׁה צִוָּה לִבְצַלְאֵל לַעֲשׂוֹת כֵּלִים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מִשְׁכָּן, אָמַר לוֹ בְּצַלְאֵל: ״מִנְהָג הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹת תְּחִלָּה בַּיִת״ וְכוּ׳. אָמַר לוֹ: ״כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּצַל אֵל הָיִיתָ, כִּי בֵּן־דַּאי כָּךְ צִוָּה לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא״ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה אֵיךְ יִשְׁפַּח מֹשֶׁה מִצְוֹת ה׳, חָס וְשָׁלוֹם שֶׁיֵּאָמֵן עָלָיו דָּבָר כָּזֶה. וּלְהָבִין הָעִנְיָן יֵשׁ לְהָעִיר עוֹד כִּי כְּפִי סֵדֶר הַכָּתוּב רוֹאֲנִי כִּי ה׳ הִקְדִּים מִצְוֹת הַכֵּלִים תְּחִלָּה, אֶת הָאָרוֹן וְכַפֹּרֶת וּכְרוּבָיו, וְאַחַר כָּךְ הַשֻּׁלְחָן, וְאַחַר כָּךְ הַמְּנוֹרָה, וְאַחַר כָּךְ הַמִּשְׁכָּן, וּמֹשֶׁה אֱמֶת וּדְבָרָיו אֱמֶת, וְלָמָּה חָזַר מִדְּבָרָיו הָרִאשׁוֹנִים?

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, כִּי כְּשֶׁאָמַר ״כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן״, אָז בְּאוֹתוֹ מַצָּב הֶרְאָהוּ הַמִּשְׁכָּן בִּתְחִלָּה, וּכְשֶׁפֵּרַט לוֹ פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה הִקְדִּים הַכֵּלִים, וְיֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי דְּרָכִים בְּדִבְרֵי ה׳: הָאֶחָד שֶׁיַּקְדִּים הַמִּשְׁכָּן כַּמּוּבָן מִפָּסוּק א׳ דִּכְתִיב **אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן**, וּמַה שֶּׁהִקְדִּים ה׳ בְּסֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה אֶת הַכֵּלִים, לֹא לְהַתְחִיל בָּהֶם, אֶלָּא שֶׁהִתְחִיל מִמַּה שֶּׁגָּמַר שֶׁהוּא תַּבְנִית הַכֵּלִים, וְהַשֵּׁנִי שֶׁכָּוַנַת ה׳ הוּא לְהַקְדִּים הַכֵּלִים כַּסֵּדֶר שֶׁאָמַר ה׳ בִּפְרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה, וְטַעַם שֶׁהִקְדִּים ה׳ בְּפָסוּק א׳ לוֹמַר **אֶת הַמִּשְׁכָּן** קוֹדֶם הַכֵּלִים הוּא לְצַד שֶׁהַתְּמִיהָה שֶׁהָיְתָה לְמֹשֶׁה ״שָׁמַיִם וּשְׁמֵי שָׁמַיִם״ וְגוֹ׳ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, לֹא הָיְתָה אֶלָּא עַל הַמִּשְׁכָּן, לָזֶה בָּאָה הַתְּשׁוּבָה בְּהוֹרָאַת הַמִּשְׁכָּן כִּי קָטָן הוּא, וּבְאַגַּב הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי גַּם הֶרְאָהוּ עִם תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן תַּבְנִית הַכֵּלִים שֶׁהָיוּ בוֹ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן לוֹמַר כִּי אֵין צָרִךְ שֶׁיִּהְיוּ גְּדוֹלִים בְּהַכְפָלָה, וּכְשֶׁבָּא לְסַדֵּר סֵדֶר פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה הִקְדִּים הַכֵּלִים.

וּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם מִתְּחִלָּה הִכְרִיעַ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי ה׳ כְּדַרְכּוֹ שֵׁנִי, וּכְשֶׁדָּן לְפָנָיו בְּצַלְאֵל הִכְרִיעַ בִּסְבָרָא כַּדַּרְכּוֹ רִאשׁוֹן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַמִּדְרָשׁ (פסיקתא רבתי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״וַדַּאי כָּךְ אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא״, וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר ״וַדַּאי״? אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי דְּרָכִים הַנִּזְכָּרִים, וּמִתְּחִלָּה בֵּרֵר אֶחָד מֵהֶם, וְעַתָּה חָזַר בּוֹ וְאָמַר בְּוַדַּאי כִּי הָאֱמֶת הוּא כִּדְבַר בְּצַלְאֵל. וְהִנֵּה לְצַד שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ה׳ בְּפֵרוּשׁ אֶת מִי יַקְדִּים, לֹא יֵאָמֵר עַל זֶה חָס וְשָׁלוֹם שֶׁשָּׂכַח דִּבְרֵי ה׳.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לְפִי דִּבְרֵינוּ לְשׁוֹן הַמַּאֲמָר שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: ״כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא״. אֵין הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁאָמַר בְּפֵרוּשׁ הִקְדִּים הַמִּשְׁכָּן, אֶלָּא פֵּרוּשׁ לְפִי סֵדֶר הַדְּבָרִים כֵּן נִשְׁמַע.

וְנִשְׁאַר לָתֵת טוּב טַעַם לָמָּה הֵצַרְךָ ה׳ לְהַרְאוֹתוֹ אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן, וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא בָּאוּ הַדְּבָרִים אֶלָּא תְּשׁוּבָה לְדִבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר ״שָׁמַיִם וּשְׁמֵי״ וְגוֹ׳, לָזֶה אִם הָיָה מֵשִׁיב ה׳ עֶשְׂרִים קְרָשִׁים וְכוּ׳, הָיָה שׁוֹמֵעַ מֹשֶׁה כִּי לֹא בָּא הַשִּׁעוּר אֶלָּא לוֹמַר כִּי יְקַבֵּל וְיִתְרַצֶּה ה׳ בְּבֵית קָטָן כָּזֶה מִבְּלִי לְהַטְרִיחַ, וְאֵין בְּדִיּוּק שִׁעוּר זֶה מִצָּוָה, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁיֵּאָמַר ה׳ אֵלָיו בְּצוֹ לָצוֹ שֶׁלֹּא יוֹסִיף, עִם כָּל זֶה עֲדַיִן יֶשְׁנוֹ שֶׁהוּא לְטַעַם הִסְתַּפְּקוּת בַּמּוּעָט, אֲשֶׁר עַל כֵּן הֶרְאָהוּ ה׳ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן דְּמוּת שֶׁהוּא לְמַעְלָה, וּבָזֶה יַצְדִּיק כִּי זוֹ מִצְוָתוֹ לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה.

וּבָרָךְ רֶמֶז יִרְמֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁהִקְדִּים **וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם** קוֹדֶם אָמְרוֹ **כְּכֹל**, לוֹמַר לוֹ עִנְיָן גָּדוֹל כִּי בְּחִינַת הַקְּרֻשָּׁה וְהַדְּרָגוֹתֶיהָ לֹא בְּגֶדֶר הַמִּסְפָּר, כִּי גְּבוֹהַּ מֵעַל גְּבוֹהַּ וּגְבוֹהִים. הֲלֹא תִּמְצָא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג,ז) אֶחָד שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ:כא) ״בְּכָל הַמָּקוֹם

אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי״, וְאָמְרוּ עַל שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה וַחֲמִשָּׁה וַעֲשָׂרָה, וְכָל אֶחָד כְּפִי הַדְּרָגָתוֹ. וְאָמְרוּ עוֹד (בראשית רבה עד) שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עַל פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, כִּי מִסִּינַי זֶה לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לְהָאֲבוֹת עַד שֶׁהָיוּ הַבָּנִים בְּמִסְפַּר שִׁשִּׁים רִבּוֹא. מִכָּאן תָּקִישׁ וְתָדִין כִּי הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה הֵם מֵאֶחָד עַד שִׁשִּׁים רִבּוֹא, וְזֶה בְּבְחִינַת הַמִּסְפָּר וּבִבְחִינַת הָאֵיכוּת כַּמָּה הַדְּרָגוֹת מֵאֶחָד לְאֶחָד עַד אֵין קֵץ. וְכֵינָן שֶׁכֵּן, כַּאֲשֶׁר אָמַר ה׳ לְמֹשֶׁה שֶׁיִּשְׁכֹּן בְּתוֹכֵנוּ, לֹא יָדַע מֹשֶׁה הַדְּרָגוֹת שֶׁל בְּחִינַת הַשּׁוֹכֵן כַּמָּה שִׁעוּרָהּ. לָזֶה נִתְחַכֵּם ה׳ וְדִבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: **וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ**, סָמַךְ **כְּכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ׳ לְ**וְשָׁכַנְתִּי**, לוֹמַר כִּי אוֹתָהּ בְּחִינָה הַמְדֻבֶּרֶת עִמּוֹ כְּשִׁעוּר אוֹתָהּ הַמֶּרְכָּבָה אֲשֶׁר הָיָה מַרְאֵהוּ יִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם. וּכְפִי זֶה תִּהְיֶה נְקֻשֶּׁרֶת תֵּיבַת **כְּכֹל** וְגוֹ׳ עִם **וְשָׁכַנְתִּי** וְגוֹ׳.

וְכֵן תַּעֲשׂוּ. הִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהֶרְאָהוּ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן לוֹמַר כָּזֶה תַּעֲשׂוּ, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, אַל יִקָּשֶׁה לְךָ, אִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״, כִּי תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ בִּשְׁבוּעוֹת יז, א וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֶחָד הַנִּכְנָס לָעֲזָרָה וְכוּ׳ שֶׁאֵין מוֹסִיפִין עַל הָעִיר וְהָעֲזָרוֹת אֶלָּא בְּמֶלֶךְ וְנָבִיא וְאוּרִים וְתוּמִּים וְסַנְהֶדְרִין. מִנָּא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַב שִׁימִי אָמַר קְרָא: ״כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה וְגוֹ׳ וְאֵת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ – לְדוֹרוֹת. הִנֵּה כִּי בָּאָה ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְצַוּוֹת שֶׁיַּעֲשׂוּ כַּסֵּדֶר הַזֶּה לְדוֹרוֹת. וְדַע שֶׁדָּרַשַׁת ״לְדוֹרוֹת״ הוֹרֵשׁ לָהּ הַתַּלְמוּד מִתֵּיבַת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״, לֹא מִתּוֹסֶפֶת וָא״ו לְבַד, כִּי לְכִשֶּׁנֹּאמַר שֶׁאֵינוֹ דּוֹרֵשׁ אֶלָּא יִתּוּר תֵּיבַת וָא״ו, אֵין כָּאן יִתּוּר, כִּי אִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב ״כֵּן תַּעֲשׂוּ״ לֹא הָיָה נִשְׁמָע כַּוָּנַת הַהוֹדָעָה שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁעָבְרוּ הַדְּבָרִים בֵּין מֹשֶׁה וּבֵין ה׳, וְיִהְיֶה קָשֶׁה לִי לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי ה׳ לָמָּה לֹא אָמַר ״כְּכֹל״ וְגוֹ׳ קֹדֶם אָמְרוֹ ״וְשָׁכַנְתִּי״, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁכָּל תֵּיבַת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ מְיֻתֶּרֶת. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשׁ״י שָׁם בִּשְׁבוּעוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכֵן תַּעֲשׂוּ, קְרָא יְתֵירָה לְמִדְרַשׁ לְדוֹרוֹת, עַד כָּאן. וְטַעְמוֹ שֶׁל רַשׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא מִטַּעֲמֵנוּ, אֶלָּא לְצַד שֶׁפֵּרֵשׁ ״כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי״ וְגוֹ׳ שֶׁהוּא מְחֻבָּר לְמַעְלָה ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְגוֹ׳ כְּכֹל״ וְגוֹ׳, אִם כֵּן הֲרֵי בָּא הַדָּבָר לְעִכּוּב שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב לְהִתְנַדֵּב לַעֲשׂוֹת גְּדוֹל, אִם כֵּן ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לָמָּה לִי? לְדוֹרוֹת. וּלְדַרְכֵּנוּ שֶׁהָלְכְנוּ לְשִׁיטַת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אָמְרוּ **כְּכֹל** וְגוֹ׳ בָּא לְהָשִׁיב לְמֹשֶׁה עִכּוּב הַשִּׁעוּר מִמַּה שֶּׁהֶרְאָה לוֹ כַּיּוֹצֵא בּוֹ בַּשָּׁמַיִם, מִזֶּה יָרִגִּישׁ שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ.

וָרְאִיתִי לְהָרַב אִבְּן עֶזְרָא שֶׁפֵּרֵשׁ ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ עַל הַכֵּלִים, לְפִי שֶׁלֹּא הֻזְכַּר בִּתְחִלָּה אֶלָּא ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ״. וְלֹא נָתַן לֵב הָרַב לוֹמַר טַעַם שֶׁהַצָּרִךְ לוֹמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ עַל הַכֵּלִים, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁמְּצִוֶּה בְּסָמוּךְ עַל פָּרָטוּת כָּל הַכֵּלִים. בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁאָמַר ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ״ הִיא כְּלָלוּת הַמִּצְוָה וְטַעְמָהּ שֶׁיַּעֲשֶׂה מִקְדָּשׁ לִשְׁכֹּן ה׳ בְּתוֹכוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר אוֹפְנֵי הַבִּנְיָן, מַה שֶּׁאֵין טַעַם זֶה צוֹדֵק בְּמַאֲמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ עַל עֲשִׂיַּת הַכֵּלִים, אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדָּרְשׁוּ לְדוֹרוֹת. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה מַעֲלִים עֵינָיו מֵאוֹר הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵאִירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

גַּם בְּעֵינַי יִפָּלֵא דִּבְרֵי רַמְבַּ״ן ז״ל שֶׁהִשִּׂיג עַל דִּבְרֵי רַשׁ״י שֶׁאָמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת, וְאָמַר: וְלֹא יָדַעְתִּי אִם יִהְיֶה זֶה אֱמֶת שֶׁיִּתְחַיֵּב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת כְּלֵי בַּיִת עוֹלָמִים כְּתַבְנִית אֵלּוּ, וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת עָשָׂה עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים רֹחַב״ (דברי הימים ב ד:ח), עַד כָּאן. מִדְּבָרָיו נִרְאֶה כִּי נָעֲלָמָה מִלִּפְנֵי זִכְרוֹנוֹ סוּגְיַת מַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת, שֶׁדִּבְרֵי רַשׁ״י הֵם דִּבְרֵי הַגְּמָרָא, וּמַה מָּקוֹם לַחֲלוֹק עַל הַתַּלְמוּד. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁסּוֹבֵר רַמְבַּ״ן כִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּשַּׁ״ס ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת, אֵין הַכַּוָּנָה עַל שְׁעוּר הַכֵּלִים אֶלָּא עַל דְּבָרִים הָאֲמוּרִים שָׁם שֶׁצָּרִיךְ מֶלֶךְ וְנָבִיא וְכוּ׳ וְשִׁבְעִים וְאַחַת סַנְהֶדְרִין, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי מִי מֵפִיס. וְעוֹד לְדִבְרָיו מַה מַּקְשֶׁה שָׁם בַּגְּמָרָא מִמִּשִּׁיחַת כֵּלִים שֶׁמְּקֻדֶּשֶׁת כֵּלִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה וְלֹא בְּשְׁאָר כֵּלִים שֶׁעָשׂוּ זוּלַת מֹשֶׁה, וְהַצָּרִךְ הַשַּׁ״ס לְהָבִיא לָהֶם רְאָיָה מֵהַפָּסוּק, וְהָיָה יָכוֹל לוֹמַר כִּי לֹא לְכָל הַפְּרָטִים אָמַר הַכָּתוּב ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת אֶלָּא לַדְּבָרִים שֶׁמָּנוּ שָׁם בַּמִּשְׁנָה?

אֲלָא שֶׁצָּרִיךְ לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת רַמְבַּ״ן מִמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה. וְרָאִיתִי לְהָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְּרָחִי שֶׁרָצָה לְיַשֵּׁב וְאָמַר כִּי אֵין כַּוָּנַת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ עַל הַשִּׁעוּר מַמָּשׁ, אֶלָּא עַל דִּוגְמַת תְּכוּנַת הַבִּנְיָן הָרֹחַב בְּעֻרְךָ הָאֹרֶךְ וְגֹבַהּ לְפִי עֻרְךָ אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ, אֲבָל לְעִנְיַן הַגֹּדֶל אֵין קְפִידָא. וְלָזֶה כְּשֵׁם שֶׁמִּזְבַּח שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הָיָה ה׳ עַל ה׳, כְּמוֹ כֵן עָשׂוּ לְדוֹרוֹת מֻרְבָּע עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים. וְנִסְתַּיֵּעַ הָרַב מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק הַזּוֹרֵק (שבת צח:) שֶׁהֶקְשׁוּ לָמָּה שֶׁנִּשְׁמַע מִדִּבְרֵי הַשַּׁ״ס כִּי רֹחַב הַמִּשְׁכָּן הָיָה עֶשֶׂר אַמּוֹת, מִנַּיִן לָהֶם זֶה, וְדִלְמָא רָחְבּוֹ אַחַד עָשָׂר אַמּוֹת וְכוּ׳. וְתֵרֵץ רַבִּי יְהוּדָה דְּמִבֵּית עוֹלָמִים יָלְפִינַן לָהּ, שֶׁהָיָה אָרְכּוֹ שִׁשִּׁים אַמָּה וְרָחְבּוֹ עֶשְׂרִים, הָכִי נַמִּי בַּמִּשְׁכָּן רָחְבּוֹ שְׁלִישׁ אָרְכּוֹ, וּכְתִיב ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״, עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה הָרַב עַל זֶה, אִם כֵּן לָמָּה לֹא עָשָׂה הַגֹּבַהּ שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ כִּתְכוּנַת מִזְבַּח מֹשֶׁה שֶׁעָשָׂה שָׁלֹשׁ גֹּבַהּ לְחֻמֶשׁ אֹרֶךְ וְרֹחַב, וּלְפִי שִׁעוּר זֶה יַעֲלֶה לְמִזְבַּח שְׁלֹמֹה שֶׁהָיוּ בּוֹ עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, שְׁנֵים עָשָׂר גֹּבַהּ. וְתֵרֵץ כִּי כָּךְ בָּאָה הַהֲלָכָה שֶׁלֹּא אָמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ אֶלָּא עַל אֹרֶךְ וְרֹחַב לְבַד וְלֹא עַל הַגֹּבַהּ, עַד כָּאן.

וּלְפִי דַּעְתִּי אֵין דִּבְרֵי הָרַב נִרְאִים, כִּי מַה שֶּׁכָּתַב כִּי ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת לֹא בָּאָה אֶלָּא עַל תְּכוּנַת הַבִּנְיָן וְלֹא עַל שִׁעוּרוֹ, לֹא יְקֻבְּלוּ הַדְּבָרִים מִפִּיו בְּלֹא הוֹכָחָה מֻחֶלֶטֶת ס״ס. וְאִם מֻחְלֶטֶת הַקֻּשְׁיָא, יוֹתֵר יֵשׁ לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן מִלְּבָדוֹת מִדַּעְתֵּנוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם עַל מַה שֶּׁיִּסְמֹכוּ. וּמַה שֶּׁהוֹכִיחַ מִתֵּרוּץ רַבִּי יְהוּדָה, וְגַם עָלָיו אֲנִי דָן, וְעוֹד אֵינוֹ הוֹכָחָה כִּי רַבִּי יְהוּדָה לֹא סָמַךְ תֵּרוּצוֹ עַל דְּרָשַׁת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״. וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַב בְּהֶעְתֵּק דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה ״וּכְתִיב וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ אֵינָם מִדִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה אֶלָּא הָרַב לְהַצְדִּיק דְּבָרָיו אָמַר כֵּן. וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה הוּא כִּי גִּלּוּי מִלְּתָא הוּא אוֹמֵר, כִּי מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁהָיָה בְּבֵית עוֹלָמִים עֶשְׂרִים עַל שִׁשִּׁים, וְכָאן בַּמִּשְׁכָּן יֵשׁ סָפֵק אִם הָיָה עֶשְׂרִים אֹרֶךְ וַעֲשָׂרָה רֹחַב אוֹ אַחַד עָשָׂר, יִתְגַּלֶּה הַסָּפֵק מִבֵּית עוֹלָמִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לָהֶם אֵיזוֹ רְאָיָה לִלְמֹד סֵדֶר זֶה מִבֵּית עוֹלָמִים וְלֹא מִדְּרָשַׁת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״. וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא הִזְכִּיר רַבִּי יְהוּדָה דְּרָשַׁת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְחַזֵּק תֵּרוּצוֹ. וְעוֹד מַה שֶּׁהוֹסִיף

לְהַקְשׁוֹת מֵהַגְּבָהּ וְאָמַר כִּי בָּאָה הַהֲלָכָה מֵהַר סִינַי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ אֶלָּא עַל תְּכוּנַת הָרִבּוּעַ וְלֹא עַל תְּכוּנַת הַגְּבָהּ לְשַׁעוּר הָרִבּוּעַ.

דַּע כִּי נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים נט:) רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי יוֹסֵי. רַבִּי יוֹסֵי סוֹבֵר כִּי כָּל מִזְבְּחוֹת הַנְּחֹשֶׁת, בֵּין מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, בֵּין מַה שֶּׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, בֵּין מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּנֵי גוֹלָה וְשֶׁעָתִיד לְהֵעָשׂוֹת – כֻּלָּן עֶשֶׂר אַמּוֹת גָּבהּ שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה – מְקוֹם הַמַּעֲרָכָה לְבַד, עַד כָּאן. וּסְבָרָא זוֹ הֲלָכָה הִיא (רמב״ם הלכות בית הבחירה פ״ב), וְסוּגְיַת פֶּרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צז.) כְּדַעַת זוֹ מַגֶּדֶת. וְלִסְבָרָא זוֹ אֵין קַשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזֶּרָחִי קָשְׁיָא כָּל עִקָּר, וְרַבִּי יְהוּדָה חוֹלֵק וְסוֹבֵר דְּבָרִים כִּכְתָבָן – שָׁלֹשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ. וְהִנֵּה קַשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזֶּרָחִי אֵינָהּ צוֹדֶקֶת אֶלָּא לְסִבָּרַת רַבִּי יְהוּדָה, וּמִן הָרָאוּי לֹא הָיָה מְדַבֵּר דְּבָרָיו בְּדֶרֶךְ פְּשִׁיטוּת שֶׁנִּרְאֶה כִּי הֵם דְּבָרִים מַסְכָּמִים אֲשֶׁר לֹא כֵן הוּא. וּמַה שֶּׁתִּרֵץ הָרַב זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כִּי כָּךְ בָּאָה הַהֲלָכָה וְכוּ׳, מְסוּגְיַת שְׁבוּעוֹת לֹא מַשְׁמַע כֵּן, מִמַּה שֶּׁאָמַר הַשַּׁ״ס אַמַּתַּנְיִתִין דְּאֵין מוֹסִיפִין עַל הָעֲזָרוֹת וְכוּ׳ מִנָּא הָנֵי מִלֵּי, וּמִתֵּרֵץ רַב שִׁימִי דְּאָמַר קְרָא ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת, עַד כָּאן. הִנֵּה מִמַּה שֶּׁשּׁוֹאֵל הַשַּׁ״ס מִנָּא הָנֵי מִלֵּי וְהֶצְרֵךְ רַב שִׁימִי לְתָרֵץ, שְׁמַע מִנַּהּ כִּי הַשּׁוֹאֵל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ דְּרָשַׁת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי לֹא הָיָה יוֹדֵעַ גַּם כֵּן הֲהֲלָכָה שֶׁאָמַר הָרַב שֶׁבָּאָה עַל הַגְּבהּ שֶׁאֵינָהּ לְדוֹרוֹת, שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ הֲהֲלָכָה שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ דְּרָשַׁת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת שֶׁעַל מַשְׁמָעוּתָהּ בָּאָה הַהֲלָכָה. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, לָמָּה לֹא הִקְשָׁה הַשּׁוֹאֵל עַצְמוֹ מִגְּבהּ הַמִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא עָשָׂאוּ שְׁלֹמֹה כְּשֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהִיא קַשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזֶּרָחִי עַצְמָהּ, שֶׁהֲרֵי אֵין לָהּ תֵּרוּץ אֶלָּא בַּהֲלָכָה שֶׁבָּאָה עַל זֶה, וַהֲלָכָה זוֹ לֹא יָדְעָהּ הַשּׁוֹאֵל כַּנִּזְכָּר. וְיֵשׁ עוֹד לְהוֹכִיחַ מֵעִמָּק הַסּוּגְיָא כִּי לֹא הָיְתָה הֲלָכָה בָּזֶה, וְדִבְרֵי הָרַב שֶׁלֹּא בְּדֻקְדּוּק.

וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי אֵין קַשְׁיַת רַמְבַּ״ן מֵהַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, וְלֹא קַשְׁיַת רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזֶּרָחִי מֵהַגּוֹבהּ קָשְׁיָא. וַהֲרֵי לְפָנֶיךָ בָּרַיְתָא עֲרוּכָה בְּפֶרֶק קָדְשֵׁי קָדָשִׁים (זבחים סב,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן, קֶרֶן וְכֶבֶשׁ וִיסוֹד וְרִבּוּעַ מְעַכְּבִין, מִדַּת אָרְכּוֹ וּמִדַּת רָחְבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָם מְעַכְּבִין. וְקָאָמַר בְּשַׁ״ס מְנָא הָנֵי מִילֵי? דְּאָמַר קְרָא ״הַמִּזְבֵּחַ״ לְעִכּוּב, עַד כָּאן. חֲרֵי כִּי מִזְבֵּחַ עֲצָמוֹ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה יָכוֹל הָיָה לַעֲשׂוֹתוֹ מֵעֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, וְהַגּוֹבהּ גַּם כֵּן יָכוֹל הָיָה לַעֲשׂוֹתוֹ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ אַמּוֹת. וְאִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְקַשְׁיַת הָרַב מִמִּזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גִּלָּה כִּי אֵין מְעַכֵּב גּוֹבהּ וְרוֹחַב וְאוֹרֶךְ. וְגַם הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזֶּרָחִי זַ״ל נֶעְלַם מֵעֵינָיו דִּבְרֵי הַבָּרַיְתָא, וְחָשַׁב כִּי לֹא הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹתֵר מִשְּׁעוּר זֶה, וְגַם הַגּוֹבהּ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה חֲמֵשׁ עַל שֶׁלֹּשׁ גּוֹבהּ וְלֹא עַל יוֹתֵר, וְהֶצְרֵךְ לְתָרֵץ שְׁנֵי הַתֵּרוּצִים הַכְּחוּשִׁים. וְהִנֵּה שָׁתַלְתִּי לְךָ עֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְתָחֵזַק בּוֹ בַּל תִּמּוֹט, כִּי אָמְרוּ ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ הוּא עַל דְּבָרִים הַמְעַכְּבִין בַּמִּזְבֵּחַ מִדַּבֵּר, שֶׁהֵם קֶרֶן וְכֶבֶשׁ וִיסוֹד וְרִבּוּעַ כִּדְקָתָנֵי בַּבָּרַיְתָא, וְגַם שֶׁלֹּא יִפְחֹתוּ מֵחֲמֵשׁ אַמּוֹת רוֹחַב וְחָמֵשׁ אַמּוֹת אוֹרֶךְ כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ שָׁם בְּפֶרֶק קָדְשֵׁי קָדָשִׁים, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַפְחִיתֻנּוּ מִמִּזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה.

אֲלָא שֶׁנִּשְׁאַר לָנוּ לָדַעַת שְׁאָר הַפָּרָטִים שֶׁבַּמִּשְׁכָּן הָיוּ לְעִכּוּבָא, וּבְבֵית עוֹלָמִים לֹא הָיוּ מְעַכְּבִין. וְאַדְרַבָּה, כָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק א׳ מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה שֶׁאֵין בּוֹנִים אֶלָּא בַּאֲבָנִים אוֹ בִּלְבֵנִים. וְהִנֵּה הֲבִינוֹתִי בְּכָל מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּמִשְׁפְּטֵי בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְאֶרְאֶה כִּי בִּשְׁלֹשָׁה כֵּלִים כָּתַב שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ כְּמוֹת כֵּלִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר מַמָּשׁ, וְהֵם: הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וּמִזְבַּח הַזָּהָב, וְכֵן מִפֹּרָשׁ בְּפֶרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צט,ב). אֲבָל שְׁאָר כֵּלִים וְצוּרַת הַבַּיִת אֵין לָקַחַת שִׁעוּר לְדוֹרוֹת מִמַּעֲשֵׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר. וּלְפִי זֶה הָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לֹא בָּאָה מִצְוַת ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת אֶלָּא בַּכֵּלִים. וְאֵין זֶה אֱמֶת, כִּי בַּגְּמָרָא דְּרָשׁוּהוּ לְעִנְיַן קִדּוּשׁ הָעֲזָרָה, וְזֶה יַגִּיד שֶׁגַּם עַל הַבַּיִת בָּאָה הַמִּצְוָה לְדוֹרוֹת. וְעוֹד, גַּם בַּכֵּלִים רוֹאֲנִי שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה כְּרוּבִים שְׁנַיִם, וּמְשֻׁנִּים הָרְבֵּה מִכְּרוּבִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה (מלכים א ו), וְכַמָּה שְׁנוּיִים הָיוּ בְּשְׁאָר הַכֵּלִים.

וְהִנֵּה בְּהַשְׁכָּלָה מוּעֶטֶת בָּעִנְיָן אֵין שׁוּם קָשְׁיָא כְּלָל, כִּי יֵשׁ לָדַעַת כִּי כָּל בִּנְיַן הַבַּיִת וְהַכֵּלִים לֹא עֲשָׂאָם שְׁלֹמֹה כְּפִי אֲשֶׁר נִרְאֶה בְּעֵין שִׂכְלוֹ לְפָאֵר, אֶלָּא עַל פִּי נָבִיא, וְגַם הַנָּבִיא הִגִּיד כִּי לֹא דִּבְרֵי נְבוּאָתוֹ הִגִּיד אֶלָּא דִּבְרֵי קַבָּלָתוֹ, דִּכְתִיב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א כח:יא) ״וַיִּתֵּן דָּוִד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ תַּבְנִית הָאוּלָם וְגוֹ׳ וְתַבְנִית כָּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ וְגוֹ׳ הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה׳ עָלַי הִשְׂכִּיל כָּל מְלֶאכֶת הַתַּבְנִית״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב עוֹד (רש״י דברי הימים א כח:יב) ״אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָהוּ שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאַגָּדַת שְׁמוּאֵל (מדרש שמואל פרק טו): רַבִּי יִרְמְיָה בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן וְכוּ׳ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מְסָרָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה לְמֹשֶׁה, וּמֹשֶׁה מְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ בַּעֲמִידָה וְכוּ׳, יְהוֹשֻׁעַ מְסָרָהּ לַזְּקֵנִים בַּעֲמִידָה, דִּכְתִיב ״וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ׳ וַיִּתְיַצְּבוּ״ וְגוֹ׳, זְקֵנִים מְסָרוּהָ לַנְּבִיאִים בַּעֲמִידָה, נְבִיאִים מְסָרוּהָ לְדָוִד בַּעֲמִידָה וְכוּ׳, דָּוִד לִשְׁלֹמֹה וְכוּ׳, וְאוֹמֵר ״הַכֹּל בִּכְתָב״ וְגוֹ׳ מִלַּמֵּד שֶׁנִּתְּנָה לְדָרֵשׁ, ״מִיַּד ה׳״ מִלַּמֵּד שֶׁנִּתְּנָה בְּמָסוֹרֶת, ״עָלַי הִשְׂכִּיל״ מִלַּמֵּד שֶׁנִּתְּנָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, עַד כָּאן. הָרְאֹתָ לָדַעַת כִּי כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה בַּבַּיִת הָיָה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וְהַכֹּל כָּתוּב בַּסֵּפֶר גָּלוּי לְדוֹרְשֵׁי תּוֹרָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

וְכֵן תִּמְצָא שֶׁכָּתַב רַשׁ״י בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א כח:יט), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהַכֹּל דָּרַשׁ שְׁמוּאֵל מִן הַתּוֹרָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ הַר הַבַּיִת הָיָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה, דָּרַשׁ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרוֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְגוֹ׳ יִהְיוּ חֲמֵשׁ מֵאוֹת עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת, עַד כָּאן. וּמִן הַסְּתָם יִהְיֶה כָּל הַמַּעֲשֶׂה נִרְמָז בַּתּוֹרָה לַמְּבִינִים בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״וְכֵן תַּעֲשׂוּ״ לְדוֹרוֹת הֵם עַל דְּבָרִים שֶׁלֹּא בָּא עֲלֵיהֶם הַהַפְכִּיוּת בַּתּוֹרָה, כַּמּוּשְׂכָּל לְמְבִינֵי מַדָּע בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. בָּזֶה יִתְנַהֲגוּ עַל פִּי מַעֲשֶׂה הָאָמוּר בְּמִשְׁכָּן מִדְבָּר, אֲבָל דְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בַּתּוֹרָה בְּמִשְׁפַּט מִקְדַּשׁ עוֹלָמִים לֹא תִּהְיֶה לָהֶם

סְתִירָה מִפָּסוּק "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָקוֹם לַעֲמֹד בּוֹ בִּשְׁאָר הַפָּרָטִים שֶׁלֹּא בָּאָה עֲלֵיהֶם הַהֲלָכָה, וְהָבֵן.

וּלְהָרֵךְ זֶה גַּם כֵּן נִרְתָּק חֶבֶל קַשְׁיַת רַמְבַּ"ן מֵעַל רַשׁ"י, וְגַם נִתְרַפֵּא כְּאֵבוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזֶּרֶחִי בְּעִנְיַן שִׁעוּר גֹּבַהּ מִזְבַּח, לוּ יְהֵא שֶׁהָיָה גֹּבַהּ מִזְבַּח מִדָּבָר מְעֻכָּב.

וְלָהֶיוֹת שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּתְּנָה לִדְרוֹשׁ בִּנְיָנָהּ שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים מִן הַתּוֹרָה, אָמַרְתִּי לְטוֹל חֵלֶק בִּדְרָשָׁה זוֹ בִּשְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה פָּרָטִים. וְזֶה יָצָא רֹאשׁוֹנָה: תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' אָמַר **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ** וְגָמַר אוֹמֶר **תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן**, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְעָשׂוּ לִי מִשְׁכָּן". הָא לָמַדְתָּ כִּי עַל שְׁנֵי מִקְדָּשׁוֹת צִוָּה, וּכְמוֹ שֶׁרָמַזְנוּ בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן. וְרָמַז מַעֲשֵׂהוּ בְּאָמְרוֹ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְאִם אֵינוֹ עִנְיָן לְמִשְׁכָּן מִדָּבָר תְּנֵהוּ עִנְיָן לְמִקְדָּשׁ עוֹלָם הָרָמוּז בְּאָמְרוֹ **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ.** וּמֵעַתָּה מַאֲמַר **וְכֵן תַּעֲשׂוּ** לְדוֹרוֹת אֵינוֹ נוֹהֵג בִּפְרָט זֶה שֶׁל שִׁעוּר תַּבְנִית הַבַּיִת, וְעוֹדֶנּוּ בִּמְקוֹמוֹ לִשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּשְׁבוּעוֹת (שבועות טו,א) לְעִנְיַן נָבִיא וְסַנְהֶדְרִין וְכוּ'.

עוֹד מָצִינוּ (מלכים א ו:כג) שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה שְׁנֵי כְּרוּבִים שְׁנַיִם נוֹסָפִים עַל מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, וְנִמְצְאוּ אַרְבָּעָה כְּרוּבִים אֲשֶׁר לֹא צִוָּה ה', גַּם מְשֻׁנִּים שִׁנּוּי גָּדוֹל מִכְּרוּבֵי מֹשֶׁה.

וְנִרְאֶה כִּי הַכָּתוּב רָמָזָם בְּמַה שֶּׁאָמַר (שמות כה:יח) "וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים וְגוֹ' מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת, וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד וְגוֹ' וּכְרוּב אֶחָד" וְגוֹ', וְקָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר שְׁתֵּי פְעָמִים הַמַּעֲשֶׂה "וְעָשִׂיתָ" "וַעֲשֵׂה". עוֹד קָשֶׁה שֶׁכָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, כִּי מֵאָמְרוֹ "מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת" מוּבָן הוּא שֶׁכְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה וְגוֹ'. עוֹד קָשֶׁה לָמָּה אָמַר עוֹד "עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו"?

אָכֵן רָמַז ה' לְמַעֲשֶׂה שְׁנֵי כְּרוּבִים שֶׁיַּעֲשׂוּ בְּבֵית עוֹלָמִים מִלְּבַד כְּרוּבִים שֶׁיֵּעָשֶׂה מֹשֶׁה. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁיֵּעָשֶׂה לְפִי שָׁעָה אָמַר **וְעָשִׂיתָ** לְנוֹכַח כִּי הוּא יַעֲשֶׂה בַּמִּשְׁכָּן, וּכְנֶגֶד כְּרוּבֵי בֵּית עוֹלָמִים שֶׁרָמַז בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו אָמַר **וַעֲשֵׂה**, לֹא דִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכַח אֶלָּא כְּמִצְוָה עַל עֲשִׂיָּה אַחֶרֶת לִזְמַן אַחֵר, שֶׁמִּלְּבַד שְׁנֵי כְּרוּבִים הַנִּזְכָּרִים שֶׁהֵם מִקְצוֹת הַכַּפֹּרֶת, עוֹד יַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה אַחֵר כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה, וְאֵלּוּ הֵם בִּכְנֵי עַצְמָן כְּמוֹ שֶׁכֵּן עָשָׂאָם שְׁלֹמֹה (מלכים א ו:כג-לב) שֶׁהָיוּ רַגְלֵיהֶם נוֹגְעִים בָּאָרֶץ וְלֹא בִּקְצֵה הַכַּפֹּרֶת. וּפִרוּשׁ **מִקָּצָה** בְּמָקוֹם שֶׁכָּלָה קְצָתוֹ, וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּתַבַת **מִזֶּה** לוֹמַר מִלְּבַד זֶה וְחוֹזֵר אֶל הַכְּרוּב שֶׁהִזְכִּיר. וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְהַתְנוֹת הַכָּתוּב וְאָמַר כְּנֶגֶד כְּרוּבִים שֶׁיֵּעָשֶׂה מֹשֶׁה אָמַר **מִן הַכַּפֹּרֶת**, פֵּרוּשׁ מִגּוּפוֹ שֶׁל כַּפֹּרֶת **תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרוּבִים** שֶׁזָּכַרְתִּי בִּתְחִלַּת דְּבָרַי שְׁנֵי כְּרוּבִים. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה שֶׁחוֹזֵר אֶל הַכְּרוּבִים הַשְּׁנַיִם, לָזֶה הִזְכִּיר פַּעַם שְׁנִיָּה **תַּעֲשׂוּ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁכְּבָר אָמַר "וַעֲשֵׂה", אֶלָּא לוֹמַר כִּי אֵינוֹ מְדַבֵּר בְּמַעֲשֶׂה שֶׁל כְּרוּבֵי הַמִּקְדָּשׁ אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה מֹשֶׁה הוּא מְדַבֵּר, וְלָזֶה אָמַר לְנוֹכַח **תַּעֲשׂוּ.** וְעוֹד הֵעִיר ה' לַהֲבִינְךָ כֵּן בְּמַה שֶּׁאָמַר **אֶת הַכְּרוּבִים** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּירָם כֵּיוָן שֶׁבָּהֶם הוּא עוֹסֵק, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא תַּעֲשֶׂה אוֹתָם, וּמֵאָמְרוֹ **תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרוּבִים** גִּלָּה שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּמַה שֶּׁלְּפָנָיו אֶלָּא בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵי פָנָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְאָמְרוֹ **עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו** פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שֶׁיַּעֲמִדוּ עַל קְצֵה הַכַּפֹּרֶת, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֵן אֶמֶת שֶׁיִּהְיוּ מִגּוּפוֹ שֶׁל כַּפֹּרֶת אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְחֲדוּ לָהֶם רַגְלֵיהֶם וְיַעֲמִידֵם בָּאָרֶץ וְלֹא עַל כַּפֹּרֶת הָאָרוֹן, לָזֶה אָמַר **עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַעֲמָדָתָם עַל קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת מַמָּשׁ, מַה שֶּׁלֹּא הִתְנָה כֵּן בַּשְּׁנַיִם שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים.

וְגַם שֶׁתִּמְצָא שֶׁבְּמַעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל אָמַר הַכָּתוּב כְּסֵדֶר כָּל הָאָמוּר, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁכָּל הָאָמוּר בַּכָּתוּב יֶשְׁנוֹ בְּמַעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן שֶׁל מִדְבָּר, וְיִשְׁבּוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה טַעַם הַכֹּפֶל שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁתַּעֲשֶׂה שְׁנַיִם לְכָל קָצֶה וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם בִּדְבְרֵי רַשׁ"י (שמות כה:יט). וְהִנֵּה אִם לֹא הָיָה לְטַעַם שֶׁרָצָה לְרַמֵּז עַל כְּרוּבִים הַשְּׁנַיִם שֶׁיֵּעָשֶׂה לֶעָתִיד, לֹא הָיָה לוֹ לִכְתֹּב תְּחִלָּה סְתָם "וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרוּבִים" וְלַחֲזֹר לְהַסִּיר הַסָּעוּת שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁב שְׁנַיִם מִכָּל צַד, וְיֹאמַר "כְּרוּב אֶחָד" וְגוֹ', וּמִתְּחִלָּה הָיָה לוֹ לִכְתֹּב "וְעָשִׂיתָ כְּרוּב אֶחָד מִקָּצֶה הַכַּפֹּרֶת וּכְרוּב אֶחָד וְגוֹ' תַּעֲשֶׂה אוֹתָם". אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַמֵּז כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וּפִשַּׁט הַכְּתוּבִים בִּמְקוֹמוֹ מֻנָּח, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה בְּפָסוּק (שמות כז:יח) "חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים" אֵין זֶה פְּשַׁט הַכָּתוּב אֶלָּא דְּרָשָׁה, וְלֹא נֶעֱקַר הַפְּשָׁט. גַּם לְדַרְכֵּנוּ, הֲגַם שֶׁיֵּשְׁנוֹ לְפְשַׁט הַכָּתוּב, יֶשְׁנָהּ לַדְּרָשָׁה מִכֹּחַ הַקֶּשְׁיָא שֶׁהִקְשֵׁינוּ בְּסָמוּךְ. וְעוֹד תִּמְצָא כִּי כָאן בְּמִצְוַת ה' דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת **וַעֲשֵׂה** לְדַיֵּק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בָּהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמַעֲשֶׂה בְּצַלְאֵל לֹא אָמַר "וַיַּעַשׂ", יַסְפִּיק בְּהֶעָרָה.

וּמִזְבַּח הַזָּהָב מָצִינוּ (מלכים א ז:מח) שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה אַחֵר וְגָנַז לְשֶׁל מֹשֶׁה, כַּמְפֹרָשׁ בִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות צט,א) שֶׁהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה יֵשׁ בּוֹ מַחְלֹקֶת אִם לֹא הָיוּ מִסְדְּרִין וּמַדְלִיקִין (אֶלָּא) בּוֹ אוֹ גַּם בִּשְׁאָר שֻׁלְחָנוֹת וְהַמְּנוֹרוֹת שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה הָיוּ מִסְדְּרִים וּמַדְלִיקִין לִפְעָמִים בָּזֶה וְלִפְעָמִים בָּזֶה, אֲבָל מִזְבַּח הַזָּהָב דָּבָר מֻסְכָּם שֶׁנִּגְנַז וְלֹא שִׁמְּשׁוּ אֶלָּא בְּשֶׁל שְׁלֹמֹה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה גָּנַז שֶׁל מֹשֶׁה.

וְנִרְאֶה כִּי הַתּוֹרָה רָמְזָה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁעָקְרָה סֵדֶר מִצְוֹת מִזְבַּח הַזָּהָב מִמָּקוֹם שֶׁהָיָה רָאוּי לְצַוּוֹת עָלָיו, כִּי תִּמְצָא כִּי מִתְּחִלָּה הִתְחִיל בָּאָרוֹן שֶׁהוּא פְּנִימִי פְּנִימִיִּים, וְאַחַר כָּךְ הַכַּפֹּרֶת, וְאַחַר כָּךְ הַשֻּׁלְחָן, וְאַחַר כָּךְ הַמְּנוֹרָה, וְאַחֲרֵיהֶם הַמִּשְׁכָּן יְרִיעָיו קְרָשָׁיו עַמּוּדָיו אֲדָנָיו, וְאַחֲרָיו מִזְבַּח הַחִיצוֹן, וְאַחֲרָיו חָצֵר הַמִּשְׁכָּן, וְאַחֲרָיו הַשֶּׁמֶן וּבִגְדֵי שָׂרֵת לְאַהֲרֹן וְקָרְבָּנוֹת הַחִנּוּךְ וְהַתְּמִידִין, וְאַחַר כָּל זֶה צִוָּה מִזְבַּח הַזָּהָב. וְיֵשׁ בָּזֶה הַרְגָּשָׁה גְּדוֹלָה בִּשְׁנוּי גְּדוֹל כָּזֶה, וְרָמַז בָּזֶה שֶׁדִּינוֹ מְשֻׁנֶּה מִכָּל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, כִּי הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו הָרְאוּי לְבֵית עוֹלָמִים יְשַׁמֵּשׁ לְבֵית עוֹלָמִים, כְּגוֹן הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁהָיוּ מְשַׁמְּשִׁים

בְּבֵית עוֹלָמִים, וּמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְבֵית עוֹלָמִים כְּגוֹן מִשְׁכָּן וְכֵלִים שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ בַּמִּקְדָּשׁ, גַּם מִזְבַּח הַחִיצוֹן שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ הַקְפָּדָה אֶלָּא בִּרְבוּעַ וּבַמִּקְדָּשׁ הָיוּ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ גָּדוֹל לְצַד הַצָּרָךְ, אֲבָל מִזְבַּח הַזָּהָב הַגַּם שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּנֶּה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁהוּא הַקְטָרַת חֲצִי מָנֶה בַּבֹּקֶר וַחֲצִי מָנֶה בָּעֶרֶב, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִשַּׁמֵּשׁ בְּבֵית עוֹלָמִים, וְעָשָׂה אַחֵר וּגְנָזוֹ לַחֲלוּטִין מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בְּשֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, שֶׁהַגַּם שֶׁעָשָׂה עֲשָׂרָה – שֶׁל מֹשֶׁה עוֹלֶה עַל כֻּלָּן. וְעִנְיַן רְמִיזוֹת מַעֲשֵׂה בֵּית עוֹלָמִים אֵינוֹ אֶלָּא רֶמֶז בְּעָלְמָא.

י **וְעָשׂוּ אֲרוֹן.** טַעַם שֶׁבָּאָרוֹן שִׁנָּה ה׳ אֶת דְּבָרוֹ הַטּוֹב מִכָּל הַכֵּלִים, שֶׁבְּכֻלָּם אָמַר ״וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן״, ״וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת״ וְגוֹ׳, ״וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה״, ״וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי״ וְגוֹ׳, וְגַם בִּפְרָטֵי הָאָרוֹן עַצְמוֹ גָּמַר אוֹמֶר בְּנוֹכֵחַ דִּכְתִיב ״וְצִפִּיתָ אוֹתוֹ״ ״וְיָצַקְתָּ לוֹ״ ״וְעָשִׂיתָ עַדְיוֹ״ וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁרָמַז שֶׁאֵין גּוּפָהּ שֶׁל תּוֹרָה יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם אֶלָּא בִּכְלָלוּת כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאֵין מְצִיאוּת בָּעוֹלָם יָכוֹל עֲשׂוֹת כָּל עִקָּרֵי הַתּוֹרָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: אִם הוּא כֹּהֵן חֲרֵי זֶה אֵינוֹ מְקַיֵּם נְתִינַת עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת כְּהוּנָּה וּפִדְיוֹן בְּכוֹר וְכוּ׳, וְאִם הוּא יִשְׂרְאֵל חֲרֵי אֵינוֹ יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁבְּהַקְרָבַת הַקָּרְבָּנוֹת וְדִינֵיהֶם אֲשֶׁר רַבּוּ מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁבָּהֶם, וְכֵן לֵוִי. וּבִכְלָלוּת כָּל יִשְׂרָאֵל יְקַיְּמוּ כְּלָלוּת עִקְּרֵי הַתּוֹרָה, לָזֶה אָמַר **וְעָשׂוּ** לְשׁוֹן רַבִּים, וּבִשְׁאָר פְּרָטֵי תִּקּוּנֵי הָאָרוֹן אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי לְתַקֵּן כְּלֵי הַתּוֹרָה שֶׁהֵם לוֹמְדֶיהָ וַעֲמֵלֶיהָ וַהֲכָנוֹתֶיהָ יְכוֹלִין לְהִתְקַיֵּם מֵאָדָם אֶחָד.

עוֹד אוּלַי שֶׁקָּדַם לְדַבֵּר לוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה לְגַלּוֹת לוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהַגַּם שֶׁמְּדַבֵּר עִמּוֹ לְנוֹכֵחַ, לֹא אֵלָיו בָּא הַמִּצְוָה אֶלָּא לְזוּלַת, שֶׁהֵם חַכְמֵי לֵב (שמות לו:א), כְּמוֹ שֶׁבְּאֵר אַחַר כָּךְ, וּמְכַוֵּן הַדָּבָר אֵלָיו לְפִי שֶׁהוּא הַמְצַוֶּה לְיִשְׂרָאֵל.

עוֹד לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ ז״ל (רש״י על דברים ח:א), כִּי אֲרוֹן עֵץ עָשָׂה מֹשֶׁה וְשָׁם שָׂם הַלּוּחוֹת תֵּכֶף בִּירִידָתוֹ מִן הָהָר עַד שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל הָאָרוֹן שֶׁהוּנְחוּ שָׁם לְעוֹלָם, וְכֵן אָמַר בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (דברים י:א) ״וְעָשִׂיתָ לְךָ אֲרוֹן עֵץ״. דִּקְדֵּק לוֹמַר ״לְךָ״, פֵּרוּשׁ: אֵין פֵּרוּשׁ ״וְעָשִׂיתָ״ כִּשְׁאָר ״וְעָשִׂיתָ״ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ בְּמַעֲשֵׂה מִשְׁכָּן – ״וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן״, ״וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת״, ״וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ״, וְכֵלָּן לֹא עֲשָׂאָן אֶלָּא בְּצַלְאֵל. דָּבָר זֶה לְךָ אֲנִי מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת, וְכֵן עָשָׂה, דִּכְתִיב (דברים י:ג) ״וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים״, וּכְתִיב (דברים י:ה) ״וָאָשִׂים אֶת הַלּוּחוֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי״. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר כָּאן **וְעָשׂוּ**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד מַה שֶּׁתַּעֲשֶׂה אַתָּה שֶׁהוּא לְפִי שָׁעָה, עוֹד יַעֲשׂוּ הָעוֹשִׂים מִנְּכָסֵי נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן. וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״וְעָשִׂיתָ״, הָיָה סוֹבֵר מֹשֶׁה לָדוּן מִמַּה שֶּׁגִּלָּה לוֹ בָּאָרוֹן שֶׁלְּפִי שָׁעָה שֶׁיִּהְיֶה מִשֶּׁלּוֹ גַּם אֶת זֶה יִהְיֶה הַדָּבָר כֵּן, אוֹ יַחְשׁוֹב שֶׁיִּהְיֶה אוֹתוֹ אָרוֹן עַצְמוֹ שֶׁכְּבָר עָשָׂה. לָזֶה אָמַר, לֹא כֵן הוּא, **וְעָשׂוּ** וְגוֹ׳. וּבִשְׁאָר מַעֲשִׂים שֶׁלֹּא הָיָה מַעֲשֶׂה זוּלַת הָאָמוּר, דִּבֵּר הַכָּתוּב כְּדַרְכּוֹ ״וְעָשִׂיתָ״, לוֹמַר שֶׁהַזְּכוּת מְכֻוָּנָה לְמֹשֶׁה הַגַּם שֶׁאֲחֵרִים עוֹשִׂים.

טו **לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ.** טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **מִמֶּנּוּ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״לֹא יָסוּרוּ״ וְהָעִנְיָן מוּבָן שֶׁמִּמֶּנּוּ הוּא, אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ מְהֻדָּקִין מַמָּשׁ שֶׁלֹּא יָזוּזוּ מִתְּחִלָּתָם לְסוֹפָם בַּסַּבָּעוֹת עַצְמָם, אֶלָּא שֶׁלֹּא יָסוּרוּ מֵהָאָרוֹן הִיא הַהַקְפָּדָה. אֶלָּא שֶׁבְּיוֹמָא (עב,א) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא רָמֵי, כְּתִיב ״בְּטַבַּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ״ וּכְתִיב ״וְהוּבָא אֶת בַּדָּיו״, הָא כֵּיצַד? מִתְפָּרְקִין וְאֵין נִשְׁמָטִין, עַד כָּאן. מִדִּבְרֵי הַגְּמָרָא מוּכָח כִּי ״לֹא יָסוּרוּ״ לְבַד מַשְׁמַע לֵיהּ שֶׁלֹּא יָזוּזוּ, וְאוּלַי כִּי תֵּבֵת **מִמֶּנּוּ** יֵשׁ בָּהּ מַשְׁמָעוּת אַחֵר, כִּי בָא לְרַבּוֹת שֶׁלֹּא יָזוּזוּ אֲנָה וָאָנָה, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (שמות כה:יד) **וְהַבֵּאתָ.**

עוֹד נִרְאֶה, כִּי אִם לֹא אָמַר ״וְהֻבֵּאתָ״ הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״מִמֶּנּוּ״ בָּא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב מִלְקוּת אֶלָּא עַל הַסָּרָתָם בְּהֶחְלֵט, וּלְעוֹלָם יֵשׁ אִסּוּר אֲפִלּוּ בַּהֲזָזָתָם. תַּלְמוּד לוֹמַר **וְהֻבֵּאתָ**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן הֲבָאָה, שֶׁאִם כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיוּ קְבוּעִים וְלֹא זָזִים, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְקָבַעְתָּ״ אוֹ ״וְחִבַּרְתָּ״, וְלֹא ״וְהֻבֵּאתָ״, שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיִּהְיוּ נִכְנָסִים וְיוֹצְאִים.

וְרָאִיתָ לְהַתּוֹסָפוֹת שֶׁהִקְשׁוּ לָמָּה הֵבִיא רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא פָּסוּק ״וְהוּבָא״, וְהִקְשׁוּ עוֹד מִפָּסוּק ״וְשָׂמוּ אֶת בַּדָּיו״ (במדבר ד:ה-ז) בְּשָׁעַת סִלּוּק מַסָּעוֹת, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים אוֹתָם בְּכָל מַסָּע, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהָיוּ מְסִירִים אוֹתָם, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה ״לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ״. וְאָמְרוּ כִּי הָיוּ שְׁמוֹנָה טַבָּעוֹת בָּאָרוֹן וְאַרְבָּעָה בַּדִּים, וְדֵיק הַכָּתוּב שֶׁאָמַר ״וְיָצַקְתָּ לוֹ אַרְבַּע טַבָּעוֹת״ וְגוֹ׳ (שמות כה:יב), וּכְתִיב ״וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת״ וְגוֹ׳, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהֵם שְׁמוֹנָה, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְאֵין אֲנִי מַצְדִּיק דְּבָרִים אֵלּוּ כִּי רַבּוּ הַקֻּשְׁיוֹת עַל הָאוֹתִיּוֹת, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי טָעוּת נָפַל בַּסְּפָרִים וְצָרִיךְ לוֹמַר בִּמְקוֹם ״וְהוּבָא״ – ״וְהֻבֵּאתָ אֶת הַבַּדִּים בַּטַּבָּעוֹת״.

וְקוּשְׁטַת ״וְשָׂמוּ בַּדָּיו״ (במדבר ד:ז) נִרְאֶה לִי לוֹמַר, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַבַּדִּים הָיוּ לְשֵׂאת אֶת הָאָרוֹן בָּהֶם, לָזֶה כִּשְׁצִוָּה ה׳ לְכַסּוֹת אֶת הָאָרוֹן בְּפָרֹכֶת הַמָּסָךְ, צִוָּה שֶׁיְּשִׂימוּ הַכֹּהֲנִים הַבַּדִּים שֶׁיּוֹצִיאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים. וּפֵרוּשׁ ״וְשָׂמוּ״ קונפוני״ר בִּלַּע״ז, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בִּסְדָר וְאוֹפֶן שֶׁיְּשִׂימוּ אוֹתָם הַלְוִיִּם עַל כְּתֵפֵיהֶם, שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא רָאשֵׁי הַבַּדִּים וְיָזוּזוּ עֵינֵיהֶם מִן הַקֹּדֶשׁ. וְהָרַב יְהוּדָה מֵאוֹרְלְיֶינְשׁ פֵּרֵשׁ שֶׁיְּשִׂימוּ הַבַּדִּים עַל כְּתֵפֵי הַלְוִיִּם, וּכְבָר דָּחוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּבָרָיו, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם (יומא עב,א). וְעוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת עַל דְּבָרָיו ז״ל כָּהֲנָּה וְכָהֲנָּה, וְיוֹתֵר יֵשׁ לִבְחוֹר בִּדְבָרֵינוּ. וְטַעַם אָמְרוֹ ״וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת״, לֹא יָדַעְתִּי מַה יְפָרְשׁוּ בַּפָּסוּק (שמות כח:ג) ״וְעָשׂוּ אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן וְגוֹ׳ וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים״, וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁאֵין יוֹתֵר מִשְּׁמוֹנָה, וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת, וְתִהְיֶה זֹאת כְּאַחַת מֵהֶם בְּוָא״ו נוֹסָף שֶׁבָּא לְאֵיזֶה דְּרָשָׁה. וְאוּלַי כִּי צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי טַבָּעוֹת שֶׁיִּהְיוּ קְבוּעִים בְּגוּף הָאָרוֹן וְאֵינָם נָעִים וְנָדִים, וְאַחַר כָּךְ יַעֲשֶׂה שְׁתֵּי טַבָּעוֹת וְיַכְנִיסֵם

בַּשַּׁבָּעוֹת הַקְּבוּעִים בָּאָרוֹן, וְאֵלּוּ הֵם נְעִים וְנָדִים, וְזֶה מִיּוֹפִי הַנַּעֲשֶׂה בְּהִתְכַּוְּונוּת הַנּוֹשְׂאִים לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וּלְעוֹלָם לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁנֵי בַּדִּים אֲשֶׁר בָּהֶם הָיוּ נוֹשְׂאִים הָאָרוֹן.

כא וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת וגו' וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן וגו'. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן** אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה "וְנָתַתָּ אֶת הָעֵדוּת" וגו'? וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה יִשֵּׁב שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר שֶׁיִּתֵּן תְּחִלָּה הָעֵדוּת וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן הַכַּפֹּרֶת עָלָיו עַד כָּאן. מִשְּׁמַע מִדְּבָרָיו שֶׁהָיָה מָקוֹם לְטָעוֹת שֶׁיִּתֵּן הָעֵדוּת עַל הָאָרוֹן, וְאֵין דַּעְתִּי נוֹחָה לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לְטָעוֹת בָּזֶה, וּמַה גַּם שֶׁאֵין מָקוֹם שָׁם כִּי הוּא מְקוֹם הַכְּרוּבִים, וְעוֹד הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּפָסוּק רִאשׁוֹן בִּמְקוֹם תֵּבַת "אֶל" – "תּוֹךְ" וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב פַּעַם שְׁנִיָּה "וְאֶל הָאָרֹן". וְיֵשׁ עוֹד לְהַקְשׁוֹת בָּזֶה. וְרַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כָּתַב בָּזֶה דְּבָרִים שֶׁאֵינָם לְפִי רוּם חָכְמָתוֹ. וּרְאִיתִיו שֶׁרָצָה לְהִסְתַּיֵּעַ לְדִבְרֵי רַשִׁ"י מִדִּבְרֵי רַאֲב"ע, וּבִמְחִילָה מִכְּבוֹדוֹ דִּבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבְּן עֶזְרָא הֵם שֶׁבָּא לְתַקֵּן הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁלֹּא יִקָּשֶׁה לְךָ בַּפָּסוּק שֶׁהִקְדִּים נְתִינַת הַכַּפֹּרֶת קֹדֶם נְתִינַת הָעֵדוּת, וּמִן הָרָאוּי לְהַקְדִּים נְתִינַת הָעֵדוּת, לָזֶה אָמַר "וּכְבָר" וְכוּ' – לֹא לְפָרֵשׁ שֶׁכָּל הַכָּתוּב בָּא לוֹמַר שֶׁלֹּא יִתֵּן הָעֵדוּת לְמַעְלָה מֵהַכַּפֹּרֶת, שֶׁזֶּה אַדְרַבָּה מוּבָן מִפָּסוּק רִאשׁוֹן וְהַטָּעוּת אַדְרַבָּה מִפָּסוּק שֵׁנִי.

וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי לוֹמַר, כִּי כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְרַבּוֹת בּוֹ נְתִינָה, לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁיִּתֵּן הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן לֹא יֵצְאוּ מִמֶּנּוּ עוֹד לְדוֹרוֹת עוֹלָם, כְּמִשְׁפַּט סֵפֶר תּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה לָשׂוּם מִצַּד וכו', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ט,ט) שֶׁמִּשְׁפָּטוֹ שֶׁאִם יִהְיֶה הֶפְרֵשׁ בֵּין שִׁבְטֵי לְשִׁבְטֵי בְּסִפְרֵיהֶם שֶׁכָּתְבוּ כָּל שִׁבְטֵי סֵפֶר תּוֹרָה אֶחָד, יְבָרְרוּ הַסֵּפֶר מִסֵּפֶר הַמּוּנָּח בֵּית ה', וְאָמַר כִּי הָעֵדוּת שָׁם יִהְיוּ לְבַל יֵצְאוּ עוֹד. וְלָזֶה רָבָה בּוֹ נְתִינָה אַחַר נְתִינָה, וּלְטַעַם זֶה גַּם כֵּן אָנוּ מַרְוִיחִים לָמָּה הִקְדִּים נְתִינַת הַכַּפֹּרֶת לְנְתִינַת הָעֵדוּת, כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁנִּתְּנוּם בָּאָרוֹן וְכָסָה בַּכַּפֹּרֶת נְתוּנִים נְתוּנִים יִהְיוּ שָׁמָּה עַד עוֹלָם, וְהָבֵן.

עוֹד יְרֻצֶּה, כִּי לֹא יַנִּיחַ הָעֵדוּת בָּאָרוֹן עַד שֶׁיִּהְיֶה הָאָרוֹן שָׁלֵם בְּכַפּוֹרֶת הֲלוֹם וְלֹא קוֹדֶם, וְזֶה אָמְרוֹ **וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת** וגו', אָז **אֶל הָאָרוֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת.** עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא יד:) שֶׁהַלּוּחוֹת וְשִׁבְרֵי לוּחוֹת מוּנָּחִים בָּאָרוֹן, לָזֶה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים, אַחַת כְּנֶגֶד הַלּוּחוֹת הַשְּׁלֵמִים וְהַשְּׁנִיָּה כְּנֶגֶד הַשְּׁבוּרִים.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז נִרְאֶה, כִּי בָא לְרַמֵּז לוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁהַכַּפֹּרֶת לְמַעְלָה מִן הָעֵדוּת שֶׁהֵם בְּתוֹךְ הָאָרוֹן לְמַטָּה מֵהַכַּפֹּרֶת, הֵם בִּבְחִינָה לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְלָזֶה סִדֵּר נְתִינַת הָעֵדוּת אַחַר הַכַּפֹּרֶת, לוֹמַר זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נִשְׁמָע כֵּן אִם הָיָה מַקְדִּים לוֹמַר "וְנָתַתָּ אֶת הָעֵדוּת וְגוֹ' וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן מִלְמָעְלָה", מַשְׁמָע שֶׁהַכַּפֹּרֶת הוּא לְמַעְלָה מֵהָאָרוֹן.

כג אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וגו'. הִנֵּה כְּשֶׁתְּרַבַּע כָּל אַמּוֹת הַשֻּׁלְחָן אַמָּה עַל אַמָּה בְּרוּם אַמָּה, יִהְיוּ בֵּין אֹרֶךְ וְרֹחַב וְגֹבַהּ שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מְרֻבָּעוֹת בְּאֹרֶךְ וְרֹחַב וְגֹבַהּ, וְהוּא סוֹד הַשִּׁפְעַת שֶׁלְּחָן הָעֶלְיוֹן מִשָּׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת בְּנֶצַח הוֹד יְסוֹד הָעוֹלָם.

כז לָבָתִּים לַבַּדִּים. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּטַבְּעוֹת הָאָרוֹן שֶׁצָּרִיךְ לְצֶקֶת אַרְבַּע טַבָּעוֹת וּלְקָבְעָם בָּאָרוֹן, וּבְתוֹךְ הַטַּבָּעוֹת יַכְנִיס שְׁתֵּי טַבָּעוֹת, וּבְתוֹךְ הַטַּבָּעוֹת יִתֵּן הַבַּדִּים, כָּאן אָמַר כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כָּכָה, אֶלָּא הַטַּבָּעוֹת עַצְמָן הַקְּבוּעוֹת הֵם יִהְיוּ בָּתִּים לַבַּדִּים, וְהָבֵן:

לא תַּעֲשֶׂה הַמְּנוֹרָה. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "תֵּעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה", וּבִמְנָחוֹת פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) דָּרְשׁוּ "תֵּעָשֶׂה" לְרַבּוֹת שְׁאָר הַמַּתָּכוֹת. וּלְפִי זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "תֵּעָשֶׂה" וְלֹא "תַּעֲשֶׂה", כִּי בִּימֵי מֹשֶׁה לֹא הָיָה צָרִיךְ לָזֶה כִּי שֶׁל זָהָב עָשׂוּ, וּבְמִדְבָּר לֹא הֻצְרְכוּ לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת.

לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֻתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ. בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) תָּנַן: שִׁבְעָה קָנֵי מְנוֹרָה מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, שִׁבְעָה נֵרוֹתֶיהָ מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה. מַאי טַעְמָא? "חֲנָיָה" כְּתִיב בְּהוּ, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא לֹא נֶאֱמַר "חֲנָיָה" אֶלָּא בַּקָּנִים וְלֹא בַּנֵּרוֹת, כִּי שְׁתֵּי חֲנָיוֹת נֶאֱמְרוּ בַּמְּנוֹרָה: אַחַת בְּפָסוּק זֶה וְאַחַת בְּפָסוּק רִאשׁוֹן "וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת וגו' יֵרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ", מַשְׁמַע שֶׁאֵינוֹ מְעַכֵּב אֶלָּא שִׁבְעָה קָנִים וּגְבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. וְהֲגַם שֶׁבַּמִּשְׁנָה לֹא הִזְכִּיר אֶלָּא הַקָּנִים וְהַנֵּרוֹת, כָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שֶׁהוּא הַדִּין, וְלֹא הִזְכִּירָם הַתַּנָּא לְצַד שֶׁאֵינָם בְּמִנּוֹרוֹת שֶׁל מַתָּכוֹת, וְכֵן כָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ג' מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה, יְעַיֵּן שָׁם. אֲבָל הַנֵּרוֹת לֹא הִזְכִּיר בָּהֶם הַחֲנָיָה, וְהִנֵּה יֵשׁ מַחְלֹקֶת בֵּין רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות פח,ב) אִם הַנֵּרוֹת קְבוּעִים אוֹ לֹא, וְלֹא מִבָּעְיָא לְהָאוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיוּ קְבוּעִים שֶׁהֵם כֵּלִים בִּפְנֵי עַצְמָן וְלֹא מָצִינוּ בָּהֶם חֲנָיָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ לְמַאן דְּאָמַר קְבוּעִים חֲרֵי מוֹדֶה הוּא שֶׁאֵינָם מִקְשָׁה עִמָּהּ, שֶׁלֹּא נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק ב' מִדּוֹת (מנחות פח,ב) אֶלָּא אִם הָיְתָה מֻהְכֶּרֶת אוֹ לְבַד מֵהַכֹּרָה, אֲבָל שֶׁאֵינָם מִקְשָׁה מִמֶּנָּה אַלִּיבָּא דְּכוּלֵּי עָלְמָא לֹא. וְכֵן דִּקְדֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "מִקְשָׁה יֵרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ", וְאִלּוּ נֵרוֹתֶיהָ לֹא אָמַר, וְאַחַר שֶׁאָמַר מִשְׁפְּטֵי פָּרָטֵי הַמְּנוֹרָה בְּאֹרֶךְ אָמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ אֶת נֵרוֹתֶיהָ, חֲרֵי זֶה מַרְאֶה בָּאֶצְבַּע שֶׁחֲלוּקִים הֵם מֵהַמְּנוֹרָה. וְעוֹד דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **מִמֶּנָּה יִהְיוּ,** לוֹמַר אוֹתָם שֶׁהֵם מִמֶּנָּה עֲלֵיהֶם אֲנִי מַתְנֶה חֲנָיָה.

וְאוּלַי כִּי כֵּיוָן שֶׁנִּתְגַּלָּה טַעַם שִׁבְעָה קָנִים שֶׁהֵם לָשׂוּם בָּהֶם נֵרוֹת, אִם כֵּן כְּשֶׁאֵין נֵר חֲרֵי הַקָּנֶה בָּטֵל וּכְאִלּוּ אֵינוֹ וְהוּא מְעַכֵּב. וְאוּלַי כִּי לֹא אָמַר הַשֵּׁ"ס בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) מַאי טַעְמָא אֶלָּא עַל הַקָּנִים, אֲבָל הַנֵּרוֹת אֵינוֹ צָרִיךְ כִּי זֶה תָּלוּי בָּזֶה.

לח וּמַלְקָחָיהָ וגו' זָהָב טָהוֹר. הֻצְרַךְ לוֹמַר **זָהָב טָהוֹר,** לְפִי שֶׁאִלְיִבָּא דְּכוּלֵּי עָלְמָא אֵינָם בָּאִים מֵהַכֹּרָה, וְלָזֶה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ מִמָּה יַעֲשׂוּ אוֹתָם:

לט כְּפֹר זָהָב וְגוֹ׳. בְּפֶרֶק ב׳ מִדּוֹת (מנחות פח,א) תָּנְיָא: ״כְּפֹר זָהָב טָהוֹר״ וְגוֹ׳, לָמְדְנוּ לַמְּנוֹרָה שֶׁבָּאָה מִן הַכֹּפֶר, מִנַּיִן לָרִבּוֹת נֵרוֹתֶיהָ? תַּלְמוּד לוֹמַר ״אֵת כָּל הַכֵּלִים״. יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה אַף מַלְקָחֶיהָ? תַּלְמוּד לוֹמַר ״אֹתָהּ״.

וְלַעֲמֹד עַל אֲמִתָּתָן שֶׁל דְּבָרִים, נַשְׁכִּיל לָדַעַת מַה הָיָה חָסֵר לִי בִּידִיעַת מִצְוַת הַמְּנוֹרָה שֶׁעָלָיו הַצָּרִךְ לוֹמַר פָּסוּק זֶה. וָאֶרְאֶה כִּי בְּלֹא פָּסוּק זֶה לֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ שִׁעוּר זָהָב הַמְּנוֹרָה אִם כִּכָּר אִם חֻצְיוֹ, לָזֶה בָּא וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב הַשִּׁעוּר דְּכִכַּר זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה. וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעַ שִׁעוּר הַמְּנוֹרָה אָז נִכְנְסוּ בְּסָפֵק אִם הַנֵּרוֹת בְּכְלַל הַשִּׁעוּר אוֹ לֹא. וְטַעַם שֶׁלֹּא נִכְנַס אֶלָּא בְּסָפֵק הַנֵּרוֹת וְלֹא בְּסָפֵק הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בֵּאֵר הַכָּתוּב וְאָמַר ״זָהָב טָהוֹר״, וְאִם הֵם מִשִּׁעוּר הָרֶשׁוּם בַּמְּנוֹרָה לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר בָּהֶם זָהָב טָהוֹר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַנֵּרוֹת שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בָּהֶם זָהָב נִשְׁאָרוּ בְּסָפֵק אִם הֵם מֵהַכִּכָּר. וְאֵין לוֹמַר כִּי מִמָּה שֶׁלֹּא אָמַר זָהָב טָהוֹר שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר, מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר כִּי לֹא הִקְפִּיד ה׳ עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ אוֹ מִן הַזָּהָב אוֹ מִן שְׁאָר הַמַּתָּכוֹת לְצַד שֶׁעוֹמְדִים לְתַשְׁמִישׁ וּלְעוֹלָם אֵינָם מֵהַכִּכָּר. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְאֵת כָּל כֵּלֶיהָ**, הֲרֵי בֵּרֵר סְפֵקָן שֶׁהָיוּ מִסְתַּפְּקִין בַּנֵּרוֹת וְאָמַר שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר, אֲבָל מֶלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת אֵין לִי סָפֵק בָּהֶם מִמָּה שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר בָּהֶם זָהָב טָהוֹר וַדַּאי שֶׁאֵינָם מֵהַכִּכָּר. וּמִמַּתָּה לֹא חָשׁ עָלַי הַכָּתוּב לִטְעוֹת בְּמַאֲמַר ״אֵת כָּל כֵּלֶיהָ״ שֶׁנִּכְנָס גַּם מֶלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת.

אִם כֵּן קָשֶׁה, לָמָּה אָמַר הַכָּתוּב תֵּיבַת ״אוֹתָהּ״ לְמַעֵט? אִם לְמַעֵט מֶלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת חֲרֵי אֵין צָרִיךְ מְעוּט. וְנִרְאֶה לוֹמַר, בְּהָעִיר עוֹד בַּכָּתוּב, אַחַר הָאֱמֶת שֶׁאֵין בְּכְלַל הַכִּכָּר הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת, לָמָּה סִדֵּר מִצְוַת כִּכַּר זָהָב טָהוֹר אַחַר שֶׁהִזְכִּיר מֶלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת, שֶׁמִּזֶּה יֵחָיֵב הַשֹּׂכֵל לוֹמַר שֶׁגַּם עֲלֵיהֶם חוֹזֵר הַדִּבּוּר? שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר ״כִּכַּר זָהָב טָהוֹר וְגוֹ׳ וְאֶת כָּל כֵּלֶיהָ״, וְאַחַר כָּךְ יָצָא ה׳ ״מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ״, וְאָז עַל כָּל פָּנִים לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּיבַת ״אוֹתָהּ״ לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, כִּי מִמֵּעָטִים הֵם כֵּינָן שֶׁלֹּא הֻזְכְּרוּ אֶלָּא אַחַר אָמְרוֹ ״כִּכַּר זָהָב״ וְגוֹ׳:

אָכֵן הִנֵּה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן הַתּוֹרָה בָּחַר לוֹמַר פָּסוּק **וּמַלְקָחֶיהָ** וְגוֹ׳ קוֹדֶם אָמְרוֹ **כִּכַּר זָהָב** וְגוֹ׳ לִשְׁתֵּי סִבּוֹת. הָאֶחָד לְצַד שֶׁהוּא אוֹמֵר **וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאָה בָּהָר** (שמות כה:מ), לָזֶה סָמַךְ פָּסוּק זֶה לְמַאֲמַר הַמְּנוֹרָה וְכֵלֶיהָ שֶׁהֵם נֵרוֹתֶיהָ, וְאִם הָיָה מְסַדֵּר פָּסוּק זֶה ״כִּכַּר זָהָב״ וְגוֹ׳ קוֹדֶם ״וּמַלְקָחֶיהָ״ הָיָה נִשְׁמָע שֶׁחוֹזְרִים הַדְּבָרִים גַּם עֲלֵיהֶם, וְלֹא כֵן הוּא, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הֶרְאָהוּ ה׳ תַּבְנִית הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בָּהָר.

וְסִבָּה שְׁנִיָּה, לִסְמוֹךְ מֶלְקָחַיִם לְנֵרוֹת – לוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁהַמֶּלְקָחַיִם נַעֲשׂוּ בִּפְנֵי עַצְמָם, גַּם הַנֵּרוֹת דּוֹמוֹת לָהֶם בִּפְרָט זֶה שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם בִּפְנֵי עַצְמָן, הֲגַם שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר לֹא מִפְּנֵי זֶה תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁהָיוּ מִקְשָׁה כַּכַּפְתּוֹרִים וּגְבִיעִים וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי מִמָּה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַנֵּרוֹת עִם שְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁהִזְכִּיר בְּמִקְשָׁה שְׁמַע מִנָּהּ כִּי אֵינָם בִּכְלָל, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לְרַמֵּז הַנִּזְכָּר, עִם כָּל זֶה כֵּינָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״כִּכַּר זָהָב טָהוֹר וְגוֹ׳ אֵת כָּל הַכֵּלִים״ (שמות כה:לט), הֲרֵי הִשְׁוָה אוֹתָם לַמְּנוֹרָה, וְתָבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי גַּם לָזֶה נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְכָלְלָם שֶׁיִּהְיוּ בְּמִקְשָׁה, כִּי לֹא מָצִינוּ פֶּרֶט מִפְּרָטֵי הַמְּנוֹרָה שֶׁהוּא מֵהַכִּכָּר וְאֵינוֹ מֵהַמִּקְשָׁה, לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְהִסְמִיךְ עִנְיַן הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת לַנֵּרוֹת לוֹמַר כַּנִּזְכָּר.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁהָיָה צָרֵךְ בַּדָּבָר לִכְתֹּב פָּסוּק ״כִּכַּר זָהָב״ וְגוֹ׳ אַחַר פָּסוּק ״וּמַלְקָחֶיהָ״ וְגוֹ׳ לַטְּעָמִים הַנִּזְכָּרִים, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יַשְׂכִּיל מַשְׂכִּיל עַל דָּבָר כִּי זֹאת הִיא כַּוָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיֹאמַר הָא וַדַּאי שֶׁלֹּא דִּבֵּר כְּסֵדֶר זֶה אֶלָּא לְהַכְנִיס הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בְּשִׁעוּר הַכִּכָּר, וְיִדְחוֹק לוֹמַר טַעַם אָמְרוֹ ״זָהָב טָהוֹר״ לְאֵיזוֹ דְּרָשָׁה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר לְעַכֵּב בָּהֶם, הֲגַם שֶׁהַמְּנוֹרָה אָמַר בָּהּ הַכָּתוּב רִבּוּי ״תֵּעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה״, מִכָּל מָקוֹם אֲפִלּוּ מִשְׁאָר מַתָּכוֹת בְּאֵלּוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת זָהָב טָהוֹר. אֲשֶׁר עַל כָּרְחוֹ נִתְחַכֵּם ה׳ וְאָמַר תֵּבַת **אוֹתָהּ** לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ שֶׁאֵינָם מֵהַכִּכָּר, וְהוֹדָעַת הַנֵּרוֹת שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר מֵאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַכֵּלִים** בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. וּמֵעַתָּה נַחֲזִיק לוֹמַר שֶׁטַּעַם שֶׁסִּדֵּר פָּסוּק **וּמַלְקָחֶיהָ** וְגוֹ׳ קֹדֶם פָּסוּק **כִּכַּר זָהָב** וְגוֹ׳ שֶׁהוּא לַסִּבּוֹת שֶׁכָּתַבְנוּ, וְלָזֶה דָּרַשׁ הַתָּנָא תֵּבַת ״אוֹתָהּ״ לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, וְ״אֵת כָּל הַכֵּלִים״ לְרַבּוֹת הַנֵּרוֹת. וְאָמַר **כָּל** לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ נֵר אֶחָד אֵין לַעֲשׂוֹתוֹ אֶלָּא מֵהַכִּכָּר. וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְתִּי אָמְרוֹ **אֵת כָּל הַכֵּלִים** וְלֹא אָמַר ״וְאֵת״ לוֹמַר ״אוֹתָהּ אֵת״ וְגוֹ׳, ״אֵת כָּל״ וְגוֹ׳ ״וְאוֹתָהּ״, וְהָבֵן.

פרק כו

א **וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת.** רַמַז בָּזֶה כְּנֶגֶד עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, לוֹמַר שֶׁשָּׁקוּל הַמִּשְׁכָּן כְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, גַּם זְכוּת לְיִשְׂרָאֵל בּוֹ כְּאִלּוּ קִיְּמוּ הָעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּסֵדֶר מִצְוָה זוֹ שֶׁל יְרִיעוֹת שֵׁשׁ וְשֶׁל יְרִיעוֹת עִזִּים, שֶׁבְּשֶׁל שֵׁשׁ צִוָּה עֲשָׂרָה וְשֶׁל עִזִּים צִוָּה עֲשָׂתֵי עָשָׂר. עוֹד צִוָּה שֶׁיְּחַבֵּר חָמֵשׁ יְרִיעוֹת לְבַד וְחָמֵשׁ יְרִיעוֹת לְבַד, וְכֵן בְּשֶׁל עִזִּים צִוָּה לְחַבֵּר שֵׁשׁ לְבַד. טַעַם הַדָּבָר הוּא כִּי רָשַׁם ה׳ שְׁמוֹ הַנִּכְבָּד בַּיְּרִיעוֹת, וְצִוָּה כִּי כֻּלָּן יִהְיוּ רָחְבָן אַרְבַּע בֵּין שֶׁל שֵׁשׁ בֵּין שֶׁל עִזִּים כְּנֶגֶד אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הוי״ה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁרָמְזוּ רִאשׁוֹנִים בְּמַאֲמָרָם הַזֶּה (שבת ו,א) רְשׁוּת הַיָּחִיד רָחְבּוֹ אַרְבָּעָה וְגָבְהוֹ עֲשָׂרָה, שֶׁהוּא עַל שֵׁם הוי״ה, רָחְבּוֹ אַרְבָּעָה וְגָבְהוֹ פְּרוּשׁ בְּמִלּוּי עֲשָׂרָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ יו״ד ה״י וא״ו ה״י. וְקִדֵּשׁ הַפְּנִימִי לְהְיוֹתוֹ קָרוֹב לַמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ וְצִוָּה לַעֲשׂוֹת עֲשָׂרָה יְרִיעוֹת כְּנֶגֶד אוֹת יו״ד שֶׁל שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, וְצִוָּה שֶׁיְּחַבֵּר חָמֵשׁ לְבַד לְרָמְזוֹ בָּזֶה אוֹת ה״א רִאשׁוֹנָה שֶׁל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְרָמַז בָּזֶה כִּי אוֹת ה״א רִאשׁוֹנָה הִיא מַכְלֶלֶת תָּמִיד בְּאוֹת הַיו״ד, וְזֶה הוּא סוֹד קְרִיאָתָהּ כִּי כְּשֶׁאַתָּה קוֹרֵא יו״ד אַתָּה מְחַבֵּר וא״ו וְדל״ת שֶׁהֵם תְּכוּנַת הַה״א עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ה׳ וְאֵין אַתָּה קוֹרֵא אֶלָּא אוֹת אַחַת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה, וְהָבֵן. וּבְחִינָה זוֹ הִיא סוֹד הַחָכְמָה, וְהִנֵּה לְךָ רְשׁוּמָהּ נָכָר בִּירִיעוֹת אֵלּוּ. חָכְמָה – הַשָּׁתֵּי אוֹתִיּוֹת רִאשׁוֹנִים הֵם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים, כְּנֶגְדָּם צִוָּה אֹרֶךְ הַיְרִיעָה שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה. אוֹת שְׁלִישִׁית מ׳ – אַרְבָּעִים, כְּנֶגְדָּם צִוָּה ה׳ רֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה שֶׁעוֹלֶה לְמִנְיַן עֶשֶׂר יְרִיעוֹת אַרְבָּעִים, וְאוֹת רְבִיעִית הִיא אוֹת ה׳ שֶׁרָשַׁם בְּמַאֲמַר חָמֵשׁ לְבַד, וְגַם הוּא סוֹד חֲמִשָּׁה חֲסָדִים הַנִּמְשָׁכִים מֵהַחָכְמָה. וְאַחַר כָּךְ צִוָּה ה׳ כְּנֶגֶד תַּשְׁלוּם הַשֵּׁם שֶׁהוּא ו״ה לַעֲשׂוֹת יְרִיעוֹת עִזִּים אַחַד עָשָׂר, וְרָשַׁם שֶׁיְּחַבֵּר שֵׁשׁ לְבַד שֶׁהוּא כְּנֶגֶד וא״ו וְחָמֵשׁ לְבַד כְּנֶגֶד ה״א, הֲרֵי תַּשְׁלוּם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְגַם רָשַׁם בְּחֶשְׁבּוֹן רֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה מ״ד לְסוֹד הַוא״ו תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא סוֹד יו״ד ה״א וא״ו ה״א שֶׁעוֹלֶה בּוֹ מ״ה. וּכְבָר הוֹדִיעָנוּ ה׳ (בראשית מח:ה) כִּי לֹא יַעֲכֹב אֶחָד לְמִסְפָּר כִּי יַשְׁלִימֶנּוּ הַכְּלָלוּת. וְרָשַׁם בְּחֶשְׁבּוֹן הָאֹרֶךְ שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה כְּנֶגֶד הַדַּרְגּוֹת ה״א אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם שֶׁמְּאִירָה מִשָּׁלֹשׁ הַכּוֹלְלוֹת עֲשִׂירִיּוֹת וְהֵם שְׁלֹשִׁים. וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין עִלָּאִין קַדִּישִׁין, וְהַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יָבִין.

טו **וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן.** פֵּרוּשׁ, כִּי הַמִּשְׁכָּן יִקָּרֵא הָאֹהֶל שֶׁעַל הַקְּרָשִׁים, וְאֵין הַקְּרָשִׁים נִקְרָאִים מִשְׁכָּן אֶלָּא קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן.

עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּיוֹמָא (עב.) אָמְרוּ שֶׁעוֹמְדִין דֶּרֶךְ גִּדּוּלָתָן. וְנִרְאֶה שֶׁדִּיְּקוּ לָהּ מִמַּה שֶּׁלֹּא אָמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עוֹמְדִים עֲצֵי שִׁטִּים״ אוֹ ״וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים עֲצֵי שִׁטִּים לַמִּשְׁכָּן עוֹמְדִים״, שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁהַהַעֲמָדָה הִיא בְּמִצְוַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא יִהְיוּ שׁוֹכְבִים. וּמֵאָמְרוֹ **עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים** רָמַז כִּי חוֹזֶרֶת תִּיבַת עוֹמְדִים גַּם לְתִכּוּנַת הָעֵצִים מֵעִצָּמָם, שֶׁיִּהְיוּ כְּסֵדֶר הַעֲמָדָתָם בְּשָׁעַת גְּדִילָתָם.

רָמָז הַמִּשְׁכָּן – **קְרָשִׁים**, אֵין קְרָשִׁים אֶלָּא קְשָׁרִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִתְקַשְּׁרוּ וְיִתְיַחֲדוּ כָּל בְּחִינוֹת הַקְּדֻשָּׁה, עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וְכֻלָּן רְמוּזִים בּוֹ. ״עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקֶּרֶשׁ״ – אֵין לְךָ בְּחִינָה מִבְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁאֵין בָּהּ כְּלָלוּת עֲשָׂרָה.

וְאָמְרוֹ **וְאַמָּה וַחֲצִי**, כָּאן רָמַז יְחוּד מַצָּה שְׁלֵמָה וּמַצָּה פְּרוּסָה, וְהוּא סוֹד ה״א וְדל״ת. אוֹ יִרְצֶה סוֹד הַיְסוֹד חַי הָעוֹלָמִים הוּא רָמְזוֹ הָאַמָּה, וַעֲטֶרֶת הַיְסוֹד הוּא בְּחִינַת חֲצִי הָאַמָּה, נִמְצָאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל קֶרֶשׁ יֵשׁ בּוֹ רֶמֶז עֲשָׂרָה שֶׁיֶּשְׁנָם בְּכָל סְפִירָה, וְיֵשׁ בָּהֶם רֶמֶז צַדִּיק וְצָדֵק מְיֻחָדִים בָּרוֹחַב.

מִנְיַן הַקְּרָשִׁים מ״ח, וְהוּא סוֹד (ישעיהו נד:יב) ״וְשַׂמְתִּי כַדְכֹּד שִׁמְשֹׁתַיִךְ״.

הָאֲדָנִים שְׁמָם יַגִּיד וּמַעֲשֵׂיהֶם יַצְדִּיק בְּחִינָתָם, כִּי הֵם בְּחִינַת הַשְּׁכִינָה אֲשֶׁר תִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם אדנ״י, וַאֲשֶׁר תְּקַבֵּל הַיְסוֹד בְּתוֹכָהּ. וּמִסְפָּרָם מֵאָה, וְהוּא סוֹד הַקָּטֹן לְמֵאָה, גַּם הִיא הָעֲשִׂירִי לַמַּדְרֵגוֹת וְכוֹלֶלֶת כָּל הָעֲשִׂירִיּוֹת חֲרֵי מֵאָה.

ל **וַהֲקֵמֹתָ אֶת הַמִּשְׁכָּן.** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁיֹּאמַר כֵּן לְחַכְמֵי לֵב וְכוּ׳. הָרַב הִשְׂכִּיל בִּכְלָלוּת מִצְוַת ה׳ וְחָשַׁב כִּי כְּשֵׁם שֶׁנֶּאֶמְרוּ כָּל מַעֲשֵׂיהּ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן לְנוֹכַח וְאַחַר הֲקֵמֶת לֹא הוּא עָשָׂה אֶלָּא חַכְמֵי לֵב, כְּמוֹ כֵן תִּהְיֶה מִצְוָה זוֹ. וְלֹא כֵן הוּא לְעוֹלָם, כִּי כָּל מַה שֶּׁיְּצַוֶּה ה׳ בְּנוֹכַח לְמֹשֶׁה הוּא יַעֲשֶׂה וְאֵין זוּלָתוֹ, זוּלַת בְּמָקוֹם שֶׁיְּחַוֵּר ה׳ וְיֹאמַר בְּפֵרוּשׁ כִּי אֲחֵרִים הֵם הָעוֹשִׂים, אָז נֹאמַר כִּי טַעַם שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכַח הוּא לוֹמַר לוֹ כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּא הַמְצַוֶּה כְּאִלּוּ הוּא הָעוֹשֶׂה. וּכְמַעֲשֵׂה כָּל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו שֶׁהַגַּם שֶׁכְּבָר הַדָּבָר אֵלָיו, חָזַר וְצִוָּהוּ בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא ״קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל וְגוֹ׳ וְאֹתוֹ אָהֳלִיאָב וְגוֹ׳ וּבְלֵב כָּל חֲכַם וְגוֹ׳ וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ״, חָזַר וְגִלָּה הַדָּבָר כִּי לֹא יַעֲשֶׂה מֹשֶׁה דָּבָר בַּמְּלָאכָה. אֲבָל הַקָּמַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁחָזַר ה׳ וּפֵרֵשׁ לוֹ מִי הַמְּקִים, הֲרֵי זֶה יַגִּיד כִּי הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן כִּי הוּא יָקִים, וְהוּא הֵקִים דִּכְתִיב (שמות מ:יח) ״וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן״ וְגוֹ׳, הוּא לְבַדּוֹ וְאֵין אִישׁ אִתּוֹ, וְהוּא דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נב) וְעִקָּר, וְזוּלָתוֹ עִקָּר נֶעֱקָר.

לג **וְנָתַתָּה אֶת הַפָּרֹכֶת וְגוֹ׳ וְהֵבֵאתָ שָּׁמָּה.** מִכָּאן מַשְׁמַע כִּי יְקֻדִּים לִתְלוֹת הַפָּרֹכֶת בִּמְקוֹמוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָבִיא הָאָרוֹן לְפָנִים מֵהַפָּרֹכֶת, וּבְפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות מ:ג) אָמַר ה׳ אֵלָיו ״וְשַׂמְתָּ שָּׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכְתָּ עַל הָאָרוֹן אֶת הַפָּרֹכֶת״, מַשְׁמַע כִּי יְקֻדִּים הָאָרוֹן, וְכֵן עָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁהִקְדִּים הָאָרוֹן תְּחִלָּה כַּמְבֹאָר שָׁם

(שמות מ:כ).

וְנִרְאֶה כִּי מַה שֶּׁהַקְּדִים נְתִינַת הַפָּרֹכֶת לַהֲבָאַת הָאָרוֹן, אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר מַעֲשֵׂה הַפָּרֹכֶת, אֲבָל סֵדֶר אֶת מִי יַקְדִּים הִנֵּה הוּבָא בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי, אוֹ לְצַד כִּי סֵדֶר הַהֶקֵמָה אֵין זֶה מְקוֹמוֹ אֶלָּא בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי, וְלֹא הוּזְכַּר כָּאן הֲבָאַת הָאָרוֹן אֶלָּא לוֹמַר מַה מְשַׁמֵּשׁ הַפָּרֹכֶת וּמַה מַעֲשָׂיו, שֶׁהוּא לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל הָאָרוֹן, לָזֶה לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר מִי קוֹדֵם, וְתִדְרְשֵׁנּוּ בִּמְקוֹמוֹ.

פרק כז

א וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ. אָמַר **הַמִּזְבֵּחַ** וְלֹא אָמַר מִזְבַּח. אוּלַי שֶׁחוֹזֵר אֶל הַמִּזְבָּח בְּמִצְוַת הַכְּלָלוּת דִּכְתִיב (שמות כה:ט) "אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו", וְשָׁם הֶרְאָהוּ הַמִּזְבֵּחַ, וְלָזֶה אָמַר **וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ** שֶׁהֶרְאֵיתִיךָ תַּבְנִיתוֹ, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מִבִּפְנִים עֲצֵי שִׁטִּים.

יח חֲמֵשׁ אַמּוֹת וְגוֹ'. עַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק (שמות כה:ט) "וְכֵן תַּעֲשׂוּ".

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאַתָּה" אַחַר שֶׁשָּׁמוֹ הָיָה מְדַבֵּר, עוֹד לָמָּה אָמַר "תְּצַוֶּה" וְלֹא "צַו", עוֹד לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן צִוּוּי. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בָּזֶה דְּרָשׁוֹת, מֵהֶם אָמְרוּ (תורת כהנים סוף פרשת אמור) אֵין "צַו" אֶלָּא זֵרוּז לְצַד שֶׁיֵּשׁ חֶסְרוֹן כִּיס.

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהַדָּבָר אֵינוֹ מִן הַמּוּסָר לְצַוּוֹת ה' שֶׁיְּדַלִּיקוּ נֵרוֹת בְּבֵית ה' אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ תֵּצֵא אוֹרָה, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה כִּי מִצְוָה זוֹ לֹא יֵאמֵרֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' אֶלָּא הוּא יְצַוֶּה, פֵּרוּשׁ מִפִּי עַצְמוֹ, שֶׁיִּנְהֲגוּ כָּבוֹד זֶה לְהָבִיא שֶׁמֶן לְהַדְלִיק, וְלָזֶה אָמַר **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד מַה שֶּׁצִּוִּיתִיךָ הוֹסֵף אַתָּה לְצַוּוֹתָם עַל זֶה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תְּצַוֶּה** וְלֹא "תְּדַבֵּר", לְהַצְדִּיק דְּבָרֵינוּ אֶלָּה שֶׁיִּזְרֹזֵם הוּא עַל הַדָּבָר, שֶׁאִם אָמַר "תְּדַבֵּר" יִהְיֶה הַנִּשְׁמָע כִּי יְדַבֵּר דִּבְרֵי ה' כַּסֵּדֶר הָרָגִיל לְדַבֵּר מִבְּלִי צֹרֶךְ הַזֵּרוּז, וְלָזֶה לֹא אָמַר "צַו", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיֹּאמַר כִּי ה' אָמַר אֵלָיו לְצַוּוֹת, אֶלָּא **תְּצַוֶּה** פֵּרוּשׁ מֵעַצְמְךָ. וְלֹא יֵרָאֶה בְּעֵינֶיךָ כִּי מִצְוָה זוֹ קַלָּה הִיא כֵּיוָן שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא מִפִּי מֹשֶׁה, לֹא כֵן הוּא, שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא מִשּׁוּם דֶּרֶךְ כָּבוֹד לְאֵל עֶלְיוֹן, אֲבָל הַמִּצְוָה חֲרִי אָנוּ רוֹאִים כִּי ה' אָמַר אֵלָיו שֶׁיְּצַוֶּה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לְמַה שֶּׁאַתָּה בְּדַעְתְּךָ תְּצַוֶּה.

עוֹד יִרְצֶה, לְצַד שֶׁצִּוָּה ה' כָּל מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן וְעִנְיָנָיו לְנוֹכַח, שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁמִּצְוֶה לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה הוּא כָּל הַנִּדְבָּר אֵלָיו וְיָבִיא כָּל הַנִּדְבָּה אֶל הַמִּשְׁכָּן, לְצַד הִתְלַהֲבוּתוֹ בַּעֲבוֹדַת ה' גַּם יַעֲשֶׂה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְאַתָּה תְּצַוֶּה**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁיֵּשׁ לְךָ מֵהַיִּתְרוֹן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁתְּצַוֶּה אוֹתָם לְבַד, וְלָזֶה אָמַר תִּבַּת **וְאַתָּה**, וְתוֹסֶפֶת הַוָּא"ו לְצַד שֶׁיֵּשׁ עוֹשִׂים לְבַד מֹשֶׁה, וִירַיֵּק גַּם כֵּן אָמְרוּ **תְּצַוֶּה** וְלֹא אָמַר "צַו".

עוֹד יִרְמֹז לְצַד כִּי הַגִּיעַ זְמַן תֵּת הַכְּהֻנָּה לְאַהֲרֹן, בְּרַר ה' לְמֹשֶׁה הַמַּלְכוּת וְהִמְלִיכוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד" וְגוֹ'. וְהָגַם שֶׁבְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אָמַר הַכָּתוּב (שמות ו:יג) "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּפֵרַשְׁנוּ שָׁם שֶׁעֲשָׂאָם מוֹשְׁלִים בָּעָם, כָּאן יְחֵד מֹשֶׁה לְמַלְכוּת יִשְׂרָאֵל וְאַהֲרֹן כֹּהֵן. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות יט:ו) "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ", מַמְלֶכֶת חוֹזֵר אֶל מֹשֶׁה, כֹּהֲנִים אַהֲרֹן וּבָנָיו, וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלּוּ הַלְוִיִּם.

וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **תְּצַוֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"א פג.) כִּי כָּל תַּלְמִיד חָכָם יֵשׁ לוֹ נִיצוֹץ מִנִּשְׁמַת מֹשֶׁה, וְלָזֶה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה לט.) הָיוּ קוֹרְאִים זֶה לָזֶה מֹשֶׁה, כִּי הוּא זֶה הַמְדַבֵּר בִּבְחִינַת נֶפֶשׁ הַלּוֹמֶדֶת תּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צא:יא) "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן צַוָּתָא, לְווּי לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַנִּכְבָּדִים, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי אֵין חֲשִׁיבוּת אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת עֶסֶק הַתּוֹרָה. וּבָחַר ה' לְרָמֹז רֶמֶז זֶה בְּמִצְוַת שֶׁמֶן כִּי הוּא בְּחִינַת הַתּוֹרָה שֶׁהוּא אוֹר הָעוֹלָם. וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **אֵלֶיךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דף כב,א וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מְחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדוּת" – עֵדוּת הִיא לְכָל בָּאֵי עוֹלָם שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל, מַאי עֵדוּת? אָמַר רַב: זֶה נֵר הַמַּעֲרָבִי, וְכוּ' עַד כָּאן. וְהִנֵּה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נב,ב): לֵיצָנֵי הַדּוֹר הָיוּ מִתְלוֹצְצִים עַל מֹשֶׁה לוֹמַר, אֶפְשָׁר שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עַל מַעֲשֵׂה שֶׁל מֹשֶׁה וְכוּ', עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי לֹא הָיוּ מַצְדִּיקִים אֲפִלּוּ מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בַּמִּשְׁכָּן, וּכְפִי זֶה הֲגַם שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בְּיוֹם א' בְּנִיסָן, עִם כָּל זֶה אֵין זֶה סִימָן לְתָמִידוּת שֶׁתִּתְקַבַּע הַשְּׁכִינָה מְקוֹמָהּ בַּמִּשְׁכָּן, אֲבָל בְּנֵס נֵר הַמַּעֲרָבִי הוּא עֵדוּת לְכָל בָּאֵי עוֹלָם שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל. וְהוּא מַאֲמַר ה' **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, אֵלֶיךָ נוֹגֵעַ הַדָּבָר, כִּי בָּזֶה תִּתְחַזֵּק נְבוּאָתְךָ שֶׁיְּכִירוּ וְיַצְדִּיקוּ נְבוּאָתְךָ שֶׁהַשְּׁכִינָה תִּשְׁרֶה בְּתוֹכָם כְּשֶׁיִּרְאוּ נֵס שֶׁיֵּעָשֶׂה בְּשֶׁמֶן הַמְּנוֹרָה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה**, לוֹמַר שֶׁלֹּא יָחוּשׁ שֶׁלֹּא יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו לֶהֱיוֹת הַדָּבָר תָּמוּהַּ שֶׁיְּדַוּר אֵל עֶלְיוֹן בַּתַּחְתּוֹנִים, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. וְאִם תֹּאמַר מַנַּיִן יַצְדִּיקוּ – **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּדָבָר זֶה יֵשׁ לְךָ חִזּוּק וְהַצְדָּקַת הַדְּבָרִים כַּנִּזְכָּר.

וּבְרָךְ רֶמֶז יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הוּבָא בְּסֵפֶר זֹהַר חָדָשׁ (בראשית ח') כִּי אַרְבַּע גָּלֻיּוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל אֶחָד מֵהֶם נִגְאֲלוּ מִמֶּנּוּ בִּזְכוּת אֶחָד, גָּלוּת הָרִאשׁוֹן נִגְאֲלוּ בִּזְכוּת אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֵׁנִי נִגְאֲלוּ בִּזְכוּת יִצְחָק, שְׁלִישִׁי בִּזְכוּת יַעֲקֹב, וְהָרְבִיעִי תָּלוּי בִּזְכוּת מֹשֶׁה, וְלָזֶה נִתְאָרֵךְ הַגָּלוּת, כִּי כָּל עוֹד שֶׁאֵין עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת אֵין מֹשֶׁה חָפֵץ לְגָאוֹל עִם בַּטְלָנִים מִן הַתּוֹרָה. וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב כָּאן בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** עַל דֶּרֶךְ

(תהלים צא:יא) "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה", אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת כִּי הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לָעָתִיד, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁיַּעַסְקוּ יִשְׂרָאֵל בַּתּוֹרָה. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וְיִקָּחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ**, יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְשֶׁמֶן, מָה הַשֶּׁמֶן מֵאִיר לָעוֹלָם כָּךְ הַתּוֹרָה, וְהֵם דִּבְרֵי הַזֹּהַר שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ.

וְדַקְדֵּק לוֹמַר **זָךְ**, שֶׁצְּרִיכִין לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ בְּלִי שְׁמָרִים, שֶׁהֵם לְקַנְתֵּר חָס וְשָׁלוֹם אוֹ לְהִתְגַּדֵּל וְכַדּוֹמֶה, אֶלָּה הֵם שְׁמָרֶיהָ.

וְאָמַר עוֹד **כָּתִית**, פֵּרוּשׁ שֶׁצְּרִיכִין לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִכְתֹּת גּוּפָם וְכֹחָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר יט:יד) "זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת" (ברכות סג:), וּכְבָר כָּתַבְתִּי עִנְיָן זֶה בְּחֶפְצִי (חפץ ה', פרק ה') בְּעִנְיַן הַמַּיְמִינִים בָּהּ, יַעֲיַן שָׁם.

וְאָמְרוֹ **לַמָּאוֹר** תִּתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן כְּפִי דַּרְכֵּנוּ, כִּי בִּזְמַן הַגָּלוּת נֶחְשַׁךְ מְאוֹר הַלְּבָנָה שֶׁנִּקְרֵאת הַמָּאוֹר הַקָּטָן, וְנִפְרַד אַלּוּף מִמֶּנָּה וְשִׁפְחָה תִּירַשׁ גְּבִרְתָּהּ. וְלָזֶה יְצַו כִּי יְכַוֵּן בְּשֶׁמֶן זַיִת לְהָאִיר לַמָּאוֹר וּלְיַחֲדוֹ בִּמְכַוֵּן, גַּם יְכַוֵּן אֶל הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל, כִּי כְּבָר יָדַעְתָּ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט,א) בְּפָסוּק (דברים ל:ג) "וְשָׁב ה'" מִמַּה שֶּׁלֹּא אָמַר "וְהֵשִׁיב", גַּם מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ה,א) בְּפָסוּק "לֹא אָבוֹא בְּעִיר", וְהָבֵן.

וְאָמְרוֹ **לְהַעֲלוֹת** וְגוֹ', עוֹלָה תָּמִיד, וְתָמִיד זֶה אֵין לוֹ שִׁעוּר, וְלֹא תָּשׁוּב לְדַאֲבָה עוֹד וְהָיָה לָהּ ה' לְאוֹר עוֹלָם. וְאוּלַי שֶׁכֵּוַן עוֹד לוֹמַר **לְמָאוֹר לְהַעֲלוֹת נֵר תָּמִיד**, כִּי הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל הוּא יַעֲלֶה הַנֵּר תָּמִיד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו סב:ח) "נִשְׁבַּע ה' וְגוֹ' אִם אֶתֵּן אֶת דְּגָנֵךְ", וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה.

כא מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּתוֹסְפְתָּא דִּשְׁקָלִים (תוספתא שקלים ב): כָּל קָרְבָּנוֹת הַצִּבּוּר שֶׁנִּתְנַדְּבוּ מֵעַצְמָן כְּשֵׁרִים, וּבִלְבַד שֶׁיִּמְסְרוּם לַצִּבּוּר, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ כִּי שֶׁמֶן זֶה קָרְבַּן צִבּוּר, וְלָזֶה לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּתְנַדְּבוּ יָחִיד, צָרִיךְ שֶׁיִּמְסְרֵם לַצִּבּוּר, וְתִהְיֶה הֶבְאָתוֹ לְמִשְׁכָּן מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

פרק כח

א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **וְאַתָּה**, גַּם אָמַר לְשׁוֹן הַקְרָבָה, גַּם אָמַר תֵּיבַת **אֵלֶיךָ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ג,יז) כִּי הַכְּהוּנָה לְמֹשֶׁה הָיְתָה לְמָנָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁמֹּאן לֶלֶכֶת בִּדְבַר ה' אַחַר כַּמָּה פְּעָמִים חָרָה ה' בּוֹ וְהֶסִירוֹ מִגְּבִירַת הַכְּהוּנָה, בְּאָמְרוֹ (שמות ד:יד) "הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי", פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה לֵוִי וַעֲכְשָׁיו נַעֲשָׂה כֹּהֵן, עַד כָּאן. לָזֶה אָמַר לוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁאֲנִי מְצַוְּךָ לְבַד אֶלָּא גַּם אַתָּה מִצַּד עַצְמְךָ **הַקְרֵב** אֶת אַהֲרֹן בְּמִקּוֹמְךָ וְתַעֲשֶׂה הַדָּבָר כְּאִלּוּ אַתָּה חָפֵץ בּוֹ, כִּי זֶה לְךָ בִּמְקוֹם קָרְבָּן לְכַפָּרָה עַל אֲשֶׁר הֵעַזְתָּ פָּנֶיךָ לִפְנֵי ה'. וְאָמְרוֹ **אֵלֶיךָ** לְכַפָּרָתְךָ, בְּהַקְרִיב אֶת אַהֲרֹן וְיִתֵּן לוֹ גְּדֻלָּתוֹ, אֵין לְךָ קָרְבָּן גָּדוֹל מִזֶּה.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **הַקְרֵב אֵלֶיךָ**, כִּי עַל יְדֵי חֵטְא הָאָדָם מִתְרַחֵק בְּחִינַת עָנָף נִשְׁמָתוֹ שֶׁכְּנֶגֶד אוֹתוֹ עָנָף שֶׁבּוֹ חָטָא מִשָּׁרְשׁוֹ, הַגָּדוֹל כְּפִי גָּדְלוֹ וְהַקָּטָן וְכוּ', וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַהַפְצָרוֹת שֶׁהִפְצִיר בִּשְׁלִיחוּת ה' גָּרַם לְהִתְרַחֲקוּת עָנָף אֶחָד מֵעַנְפֵי נִשְׁמָתוֹ מִשָּׁרְשָׁהּ, וַהֲגַם כִּי ה' הֶעֱנִישׁוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כָּל עוֹד שֶׁלֹּא קִבֵּל הָעֹנֶשׁ הַפְּגָם עוֹמֵד בִּמְקוֹמוֹ וְהָרָחוֹק עוֹדֶנּוּ מְרֻחָק, לָזֶה בִּשְׁעַת תַּכְלִית הַדָּבָר הוֹדִיעוֹ כִּי בָּזֶה יִהְיֶה מִתְקָרֵב הָרָחוֹק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, הַקְרֵב לְעַצְמְךָ, פֵּרוּשׁ לְבְחִינָתְךָ שֶׁרְחוֹקָה בְּאֶמְצָעוּת הַחֵטְא הַהוּא, וְנִתְכַּוֵּן ה' לְהוֹדִיעוֹ כִּי זֶה תִּקּוּנוֹ (שמות ד:יג).

וּמִזֶּה אֲנִי מַשְׂכִּיל עַל דָּבָר שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסוֹף בָּרְכוֹת (נד:) חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה וְכוּ', וּמְפָרֵשׁ בַּגְּמָרָא (שם ס:) לְקַבֵּל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּשֵׁם שֶׁשָּׂמֵחַ בַּטּוֹבָה, עַד כָּאן. וְהָיָה הַדָּבָר קָצַת בְּעֵינַי רָחוֹק, וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן הִנֵּה הַיְסוּרִין הֵם מַקְרִיבִין עַנְפֵי הַנְּשָׁמָה שֶׁהָיוּ רְחוֹקִים מִשָּׁרְשָׁם, שֶׁאֵין לְךָ רַע וָמַר כְּעֶזְבּוֹ אֶת ה' אֱלֹהָיו, וּבְאֶמְצָעוּת הַיְסוּרִין יִתְקָרֵב הָרָחוֹק, וְעַל זֶה יִשְׂמַח לֵב הַמַּשְׂכִּיל. וְאָמַר **וְעָשִׂיתָ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ** וְגוֹ' **לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת** שֶׁהֵם הֵם סִימָנֵי הַשִּׂמְחָה שֶׁיִּרְאֶה שֶׁחָפֵץ וְדִבֵּר לְפָאֳרוֹ, אֲשֶׁר זֶה הוּא שָׁנוּי לְעוֹשֶׂה הַדָּבָר לְצַד הַהֶכְרֵחַ, וַהֲגַם שֶׁהַבְּגָדִים הֵם חוֹבַת גַּבְרָא הָעוֹמֵד לְשָׁרֵת, עִם כָּל זֶה רָצָה ה' לְזַכּוֹת לְגַלְגֵּל זְכוּת זֶה עַל יָדוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹתָם לְחִבָּה וּלְשִׂמְחָה בְּאָחִיו, וְדָבָר זֶה הוּא בְּחִינַת נְשָׁמָה לַנְּשָׁמָה בְּעִקַּר מַעֲשֶׂה זֶה. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה הַבְּגָדִים מִשֶּׁלּוֹ, וַהֲגַם שֶׁשָּׁנִינוּ (משנה יומא פ"ג מ"ז) בִּגְדֵי הַכֹּהֲנִים בָּאִים מִשֶּׁל צִבּוּר, הֲרֵי אָמְרוּ שֶׁיָּחִיד יָכוֹל לְהִתְנַדֵּב וּלְמָסְרָם לַצִּבּוּר, וּכְמוֹ כֵן צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת.

ב וְעָשִׂיתָ וְגוֹ' לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא כַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ **לְכָבוֹד** וְגוֹ', אַחַר שֶׁמּוֹדִיעַ מַעֲשֵׂיהֶם וְאָפְנֵיהֶם, וְאִם לְהוֹדִיעוֹ שֶׁבְּגָדִים אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם לְאַהֲרֹן כָּבוֹד וְתִפְאֶרֶת, מַה יֵּצֵא לָנוּ מִזֶּה. וְאוּלַי שֶׁיִּתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק אֵין מַעֲמִידִין (עבודה זרה לד,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שְׁאָלוּ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא בַּמֶּה שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים, לֹא הָוָה בִּידֵיהּ. אָתָא וְשָׁאַל בֵּי מִדְרָשָׁא, אָמַר לֵיהּ: בְּחָלוּק לָבָן שֶׁאֵין בּוֹ אִמְרָא, עַד כָּאן. הִנֵּה מִמַּה שֶׁשִּׁמֵּשׁ מֹשֶׁה בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים בְּחָלוּק זֶה, יֵגִיד שֶׁאֵין הַבְּגָדִים מְעַכְּבִין אֶלָּא לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו, אֲבָל זוּלַת הַכֹּהֲנִים תִּתְרַצֶּה עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת בְּלֹא בְּגָדִים. וְהוּא מַה שֶּׁמּוֹדִיעוֹ בְּאָמְרוֹ **לְכָבוֹד** וְגוֹ', לוֹמַר, לֹא תַּחְשֹׁב כִּי הַבְּגָדִים לְצָרְכֵי עֲבוֹדָה לְבַד, וְיִתְחַיֵּב הַדָּבָר לְלָבְשָׁם מֹשֶׁה בַּעֲבוֹדַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים, וְלֹא כֵן הוּא. אֵינָם אֶלָּא לְכָבוֹד וְגוֹ' לְמָשְׁכֶּרֶת קְבוּעַ לַעֲבוֹדָתוֹ, אֲבָל לְצַד הֶעָבוֹדָה לְבַד כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּזוּלַת אַהֲרֹן וּבָנָיו, יַעֲבֹדוּ בְּחָלוּק לָבָן, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה כַּנִּזְכָּר.

או יֹאמַר כִּי בָא ה' לְתֵת טַעַם לָמָּה צִוָּה שְׁמוֹנָה בְּגָדִים, אַרְבָּעָה לָבָן וְאַרְבָּעָה זָהָב, וְאָמַר הַטַּעַם הוּא **לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת.** פֵּרוּשׁ, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה (הקדמת תיקונים) כִּי הַשְּׁמוֹנָה בְּגָדִים, אַרְבָּעָה שֶׁל בִּגְדֵי לָבָן יִרְמְזוּ אֶל אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הֲוָי״ה בָּרוּךְ הוּא, וְאַרְבָּעָה בִּגְדֵי זָהָב יִרְמְזוּ אֶל אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם אדנ״י. וְדַע כִּי שֵׁם הֲוָי״ה בָּרוּךְ הוּא יִתְיַחֵס אֲלֵיו כְּנִוּי הַתִּפְאֶרֶת כַּיָּדוּעַ, וְשֵׁם אדנ״י יִתְיַחֵס אֲלֵיו כְּנִוּי הַכָּבוֹד. וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ** וְגוֹ׳ **לְכָבוֹד** כְּנֶגֶד בִּגְדֵי זָהָב, **וּלְתִפְאָרֶת** כְּנֶגֶד בִּגְדֵי לָבָן. וְסִדֵּר הַכָּתוּב סֵדֶר הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְהִקְדִּים **לְכָבוֹד**, וְהָבֵן.

וְצִוָּה ה׳ עֲשׂוֹת שְׁמוֹנָה בְּגָדִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יִתְכַּפֵּר פְּגָמִים אֲשֶׁר יִסְבְּבוּ בְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַגִּיעַ לְמָקוֹם עֶלְיוֹן, וּבָזֶה יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַהוּא. וּלְדֶרֶךְ זֶה יֵשׁ לָתֵת טוּב טַעַם לָמָּה הִקְפִּיד ה׳ עַל הַבְּגָדִים בְּאַהֲרֹן וְלֹא בְּמֹשֶׁה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טז,א) כִּי שְׁמוֹנָה בִּגְדֵי כְּהֻנָּה מְכַפְּרִים עַל שְׁמוֹנָה מִינֵי עֲבֵרוֹת שֶׁיִּהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא צִוָּה ה׳ הַדָּבָר אֶלָּא לְהַכֹּהֵן הָעוֹמֵד לְשָׁרֵת הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה שֶׁכָּל מַה שֶּׁשִּׁמֵּשׁ בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים לֹא הָיָה אֶלָּא לְכַפֶּרֶת אַהֲרֹן וּבָנָיו לְמַלֵּא אֶת יָדָם לַעֲבֹד לִפְנֵי ה׳, לֹא הָיָה צֹרֶךְ לְמַה שֶּׁיְּכַפְּרוּ הַבְּגָדִים כַּנִּזְכָּר, לָזֶה שִׁמֵּשׁ בְּחָלוּק וְגוֹ׳.

ג **וְאַתָּה תְּדַבֵּר.** טַעַם אָמְרוֹ **וְאַתָּה,** שֶׁצָּרִיךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לְהִתְעַסֵּק בַּדָּבָר לְדַבֵּר לְחַכְמֵי לֵב, וַהֲגַם שֶׁאָמַר ״וְעָשִׂיתָ בִּגְדֵי״ וְגוֹ׳, חָזַר ה׳ וּפֵרֵשׁ דְּבָרָיו כִּי לֹא הוּא יַעֲשֶׂה אֶלָּא עַל פִּיו יִהְיוּ נַעֲשִׂים. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁהָעִקָּר הוּא שֶׁיִּהְיוּ נַעֲשִׂים עַל פִּי מֹשֶׁה וְאֵין צֹרֶךְ בַּדָּבָר שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה מִפִּיו אֶל חַכְמֵי לֵב, לָזֶה בָּאָה הַמִּצְוָה וְאָמַר **וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל** וְגוֹ׳.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶל כָּל,** כִּי זֶה הוּא אֶחָד מִסִּימָנִים הַמְּבֻהָקִים שֶׁהַדָּבָר הוּא מֻהַשְׁלָמַת הַדַּעַת וּמֻרְצוֹן הַלֵּב, שֶׁיְּדַבֵּר הַדְּבָרִים לְכֻלָּם יַחַד. שֶׁאִם הָיָה הַדָּבָר בָּא בְּדַאֲבוֹן נֶפֶשׁ, יִשְׁתַּדֵּל לוֹמַר הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא בִּפְנֵי רַבִּים, וְכָל עוֹד שֶׁיָּכוֹל לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי אֶחָד לֹא יְדַבֵּר בִּפְנֵי שְׁנַיִם, כִּי הַדָּבָר הוּא פְּחִיתוּת לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הוּא רָאוּי לִשָּׂרֵת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת סִימָן לַדָּבָר ״אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב״, וּבָזֶה יִוָּדַע לְעֵינֵי הַכֹּל כִּי נֶפֶשׁ חֻפְּצָה וְלֵב שָׁלֵם.

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעַם שֶׁאָמַר ה׳ בַּחֲמִשָּׁה פְּסוּקִים אֵלּוּ שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים **וְאַתָּה,** כִּי בָא לָתֵת לוֹ מַעֲלָה בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, וְהֵם: נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן בִּכְלָלוּתֶיהָ אֶחָד, וּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו וּבִגְדֵי כְהוּנָּה אֶחָד, וַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֶחָד. וְאָמַר ה׳ אֵלָיו כִּי הוּא נוֹטֵל שָׂכָר כְּאִלּוּ הוּא עָשָׂה הַכֹּל. כְּנֶגֶד הֲבָאַת נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אָמַר **וְאַתָּה תְּצַוֶּה** וְגוֹ׳, וְאֵלֶיךָ הֵם מְבִיאִין, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ,** פֵּרוּשׁ, אֲנִי לְךָ מְצַוֶּה לְהָבִיא וְהֵם יָבִיאוּ אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת. וּכְנֶגֶד מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן אָמַר **וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב,** וּבָזֶה אֵינָם אֶלָּא שְׁלוּחֶיךָ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶל כָּל** כְּדֵי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁיִּהְיוּ נַעֲשִׂים בַּמִּשְׁכָּן יִהְיוּ נַעֲשִׂים בִּשְׁלִיחוּתְךָ וּכְאִלּוּ הוּא עֲשָׂאָם. וּכְנֶגֶד עֲבוֹדַת בֵּית ה׳ אָמַר **וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן** וְגוֹ׳, שֶׁיָּבֹא וְיַעֲבֹד בִּשְׁלִיחוּתְךָ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶיךָ.** וּלְטַעַם זֶה מְצַוֶּה ה׳ אֶל מֹשֶׁה כָּל מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן וּמְלַאכְתּוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ לְנוֹכַח, כִּי אַחַר הֶאֱמֶת עָלָיו הוּא הַמְצֻוֶּה, אֶלָּא שֶׁצִּוָּה לוֹ שֶׁהוּא יְצַוֶּה אֲחֵרִים בְּמִקּוֹמוֹ.

ד **וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים וְגוֹ׳.** קָשֶׁה לָמָּה לֹא מָנָה הַכָּתוּב אֶלָּא שִׁשָּׁה בְּגָדִים וְהִשְׁמִיט צִיץ הַקֹּדֶשׁ וּמִכְנָסַיִם? וְאוּלַי שֶׁרְמָזָם הַכָּתוּב שְׁנֵיהֶם, הַצִּיץ רָמָזוֹ בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה **וְעָשׂוּ אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ,** שֶׁלֹּא הָיָה נִצְרָךְ לוֹמַר אֶלָּא ״וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים״ וְגוֹ׳, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן אֶל הַצִּיץ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בְּפָסוּק ״וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים״. וְלָזֶה אָמַר ״לְאַהֲרֹן״ וְלֹא הִזְכִּיר לְבָנָיו כִּי לֹא נִתְכַּוֵּן אֶלָּא עַל הַצִּיץ. וְאָמְרוּ לְשׁוֹן רַבִּים לְצַד שֶׁהוּא לְבַדּוֹ לֹא יוֹעִיל כִּי שְׁמוֹנָה בְּגָדִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, לָכֵן אָמַר עָלָיו לְשׁוֹן רַבִּים. וּבָזֶה יְיֻשַּׁב גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** שֶׁנִּרְאֶה כְּמוֹסִיף עַל בְּגָדִים אֲחֵרִים, לְצַד שֶׁכְּבָר קָדַם וְצִוָּה עַל קְצָת, וְלֹא הַצְרַךְ לְבָאֵר כִּי סָמַךְ עַל מַה שֶּׁעָתִיד הוּא לְפָרְטָם אֶחָד אֶחָד, וּבִפְרָטָן תִּמְצָא מִבְאָר הָרָמוּז. וּכְנֶגֶד הַמִּכְנָסַיִם, אַחַר שֶׁהִזְכִּיר ״אֵלֶּה הַבְּגָדִים״ וְגוֹ׳ אָמַר **וְעָשׂוּ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו,** וּפָסוּק זֶה מְיֻתָּר הוּא, לוֹמַר עַל הַמִּכְנָסַיִם, וְלָזֶה הִזְכִּיר **אַהֲרֹן וּבָנָיו** כִּי הַמִּכְנָסַיִם צְרִיכִין בֵּין לְכֹהֵן גָּדוֹל בֵּין לְכֹהֵן הֶדְיוֹט.

וְנִשְׁאַר לְדַעַת לָמָּה לֹא סִדְּרָם הַכָּתוּב יַחַד עִם הַשִּׁשָּׁה וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְכָל זֶה. וְאוּלַי שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ אֵינָם בִּגְדֵי אָחָד עִם הַשִּׁשָּׁה: הַצִּיץ לְצַד מַעֲלָתוֹ יוֹתֵר מִשִּׁשָּׁה בִּגְדֵי כְּהֵן גָּדוֹל, וְלָזֶה הִקְדִּימוֹ בְּפָנֵי עַצְמוֹ, וְהַמִּכְנָסַיִם לְצַד הֱיוֹתָם בְּהַדְרָגָה פְּחוּתָה מִשִּׁלְשָׁה בִּגְדֵי כְּהֵן הֶדְיוֹט, וְלָזֶה אִחֲרוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַשִּׁשָּׁה הֵם הַדְּרָגָה שָׁוָה.

עוֹד נִרְאֶה טַעַם עֲשׂוֹתוֹ כֵּן, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת בִּגְדֵי כְהוּנָּה לִשְׁמָן, לָזֶה פֵּרַט בַּפָּסוּק **וְעָשׂוּ בִגְדֵי קֹדֶשׁ** שֶׁפֵּרְשׁוּהוּ בַּמִּכְנָסַיִם, וְאָמַר **לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוּ לִי,** פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתָם לְשֵׁם אַהֲרֹן לְשָׁרֵת לִפְנֵי ה׳, וּמִזֶּה תִּלְמוֹד לִשְׁאָר בְּגָדִים. וּבְפָסוּק רִאשׁוֹן שֶׁפֵּרְשָׁנוּ בַּצִּיץ אָמַר **לְקַדְּשׁוֹ** וְגוֹ׳, כִּי מִלְּבַד שֶׁיַּעֲשֶׂה לְשֵׁם כְּהוּנָּה עוֹד יוֹסִיף לְכְתּוֹב בּוֹ ״קֹדֶשׁ לַה׳״.

ט **וְלָקַחְתָּ אֶת שְׁתֵּי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר **אֶת** וְגוֹ׳. וְאוּלַי שֶׁיִּכְוֵן אֶל אַבְנֵי שֹׁהַם שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת הַמִּצְוָה בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה (שמות כה:ז). וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב ״וְלָקַחְתָּ אֶת שְׁתֵּי אַבְנֵי שֹׁהַם אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְהָבִיא״. וּבָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּמֶתֶק דְּבָרָיו יִתְבָּרַךְ לָתֵת לוֹ טַעַם לָמָּה פֵּרַט אַבְנֵי שֹׁהַם מִכְּלַל כָּל הָאֲבָנִים, כִּי אַבְנֵי שֹׁהַם יֵשׁ בָּהֶם מִצְוָה אַחַת פְּרָטִית מִלְּבַד אַבְנֵי הַמִּלּוּאִים, וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְלָקַחְתָּ אוֹתָם אַבְנֵי שֹׁהַם** שֶׁפֵּרַטְתִּי לְךָ.

י **שִׁשָּׁה מִשְּׁמוֹתָם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר **מִשְּׁמוֹתָם** וְלֹא אָמַר שִׁשָּׁה שֵׁמוֹת וְגוֹ׳ וְשִׁשָּׁה שֵׁמוֹת עַל וְגוֹ׳ כְּתוֹלְדוֹתָם. גַּם לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״הַנּוֹתָרִים״, כִּי רוֹאֶה אֲנִי שֶׁנּוֹתָרִים הֵם. וּבְהֶכְרֵחַ לְפָרֵשׁ **נוֹתָרִים** הַפְּחוּתִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״עַל אֶלְעָזָר וְגוֹ׳ הַנּוֹתָרִים״, וְדָרְשׁוּ זַ״ל (יומא פז,א; זהר ח״ג נו:) הַפְּחוּתִים כוּ׳,

וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ גַּם כֵּן (בראשית רבה פג,ט) בְּפָסוּק "צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרוֹת" יַעַן שָׁם. וְזֶה יַבְהִיל, כִּי מֵאָמְרוֹ **כְּתוֹלְדוֹתָם** מַשְׁמַע כַּפֶּרֶשׁ שֶׁנּוֹלְדוּ לְיַעֲקֹב, וְאִם כֵּן לָמָּה הַנּוֹלָדִים בָּאַחֲרוֹנָה פְּחוּתִים מֵהָרִאשׁוֹנִים, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ בָּאַחֲרוֹנִים בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, יוֹסֵף וּבִנְיָמִין, זְבוּלוּן וְיִשָּׂשכָר בֶּן תּוֹרָה, וְיֵשׁ בָּרִאשׁוֹנִים מִבְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וְאֵיךְ יִקְרָא הַכָּתוּב לִבְנֵי הַגְּבִירָה נוֹתָרִים בְּעֶרֶךְ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת.

וּלְהָבִין הָעִנְיָן אֶל זֶה אַבִּיט לְמַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסוֹטָה (לו,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁתֵּי אֲבָנִים הָיוּ לְכֹהֵן גָּדוֹל עַל כְּתֵפוֹ וְכוּ', וּשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּתוּב עֲלֵיהֶן, שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "שִׁשָּׁה" וְגוֹ', שְׁנֵיהֶ כְּתוֹלְדוֹתָם וְלֹא רִאשׁוֹנָה כְּתוֹלְדוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה מֻקְדָּם, וַחֲמִשִּׁים אוֹתִיּוֹת – עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לֹא כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים, אֶלָּא כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֻמַּשׁ שְׁנֵי, כֵּיצַד? בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאֶמְצַע. וְאֶלָּא מַה אֲנִי מְקַיֵּם "כְּתוֹלְדוֹתָם"? כִּשְׁמוֹתָם שֶׁקָּרָא לָהֶם יַעֲקֹב, וְלֹא כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם מֹשֶׁה "רְאוּבֵנִי שִׁמְעוֹנִי" וְגוֹ', עַד כָּאן. פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים הוּא כִּי לְתַנָּא קַמָּא "כְּתוֹלְדוֹתָם" חוֹזֵר עַל שְׁמוֹת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים, אֶלָּא שֶׁיְּקַדִּימוּ יְהוּדָה לְרְאוּבֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יְהוּדָה, רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, דָּן, נַפְתָּלִי בְּאֶבֶן הַשְּׁנִיָּה: גָּד, אָשֵׁר, יִשָּׂשכָר, זְבוּלֻן, יוֹסֵף וּבִנְיָמִין כְּסִדְרָן לִדְתָן. וּכְשֶׁתַּחְשׁוֹב הָאוֹתִיּוֹת תִּמְצָא עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת וְעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע בְּאַחַת. וְאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס (סוטה לו,א): רַבִּי יִצְחָק אָמַר הוֹסִיף לוֹ יְהוֹסֵף, רַב נַחְמָן אָמַר בִּנְיָמִין מָלֵא. וְחֶשְׁבּוֹן זֶה לֹא נִרְמַז בַּפָּסוּק אֶלָּא שֶׁכְּבָר בָּאָה לָהֶם הַקַּבָּלָה – עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת. וְהַקְּדַמַת יְהוּדָה לִרְאוּבֵן אֲנִי אוֹמֵר כִּי מֵהַכָּתוּב דּוֹרֵשׁ לָהּ, מִמַּה שֶּׁכָּתַב "כְּתוֹלְדוֹתָם" בָּאַחֲרוֹנָה, וְלֹא כָּתַב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּתוֹלְדוֹתָם", וְאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁבָּאָה מִצַּוַּת "כְּתוֹלְדוֹתָם" עַל סֵדֶר שְׁתֵּי הָאֲבָנִים.

וְאֵין לְהַקְשׁוֹת: מִי גִּלָּה כִּי מַה שֶּׁאֶבֶן רִאשׁוֹנָה אֵינָהּ כְּתוֹלְדוֹתָם הוּא לְצַד הַקְּדַמַת יְהוּדָה, וְדִלְמָא לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהֶם סֵדֶר כָּל עִקָּר? זֶה אֵינוֹ, כִּי בְּהֶכְרַח כְּשֶׁתִּבּוֹא לוֹמַר בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה סֵדֶר אַחֵר שֶׁאֵינוֹ כְּתוֹלְדוֹתָם, תִּבְחַר בְּאֶחָד מֵהַסְּדָרִים שֶׁיֵּשְׁנָם בַּכָּתוּב, אוֹ סֵדֶר שֶׁכָּתוּב בְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים אוֹ בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי. וּלְכָל אֶחָד מֵהֶם כְּשֶׁתָּבוֹא לְסַדֵּר אֶבֶן רִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא כְּתוֹלְדוֹתָם, תֵּצֵא בְּהֶכְרַח אֶבֶן הַשֵּׁנִית שֶׁלֹּא כְּתוֹלְדוֹתָם. וְאִם כֵּן, הֲרֵי בְּטֵלָתָ "כְּתוֹלְדוֹתָם" בִּשְׁתֵּי הָאֲבָנִים, אֲשֶׁר עַל כָּרְחֲךָ תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁהַשִּׁנּוּי שֶׁמְּבַטֵּל "כְּתוֹלְדוֹתָם" בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה הוּא בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ מְבַטֵּל גַּם בַּשְּׁנִיָּה. וְהֵיכִי דָּמֵי? בְּהֶכְרַח בִּכְהַאי גַּוְנָא שֶׁיְּקַדִּים יְהוּדָה. וְדָבָר זֶה סְבָרָא הוּא, כִּי הוּא מֻלָּךְ וְלוֹ רָאוּי לְהַקְדִּים, וְגַם מָצִינוּ לוֹ שֶׁקָּדַם בְּהַקְרָבַת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. וַהֲגַם שֶׁגַּם יִשָּׂשכָר קָדַם, אִם בָּאנוּ לְהַקְדִּימוֹ כָּאן הֲרֵי בִּטַּלְנוּ "כְּתוֹלְדוֹתָם" שֶׁל אֶבֶן שְׁנִיָּה. וּלְדֶרֶךְ זֶה מַה שֶּׁדִּקְדַּקְנוּ בְּפִרּוּשׁוֹ בִּמְקוֹמוֹ מַנָּח. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין הַסֵּדֶר מַפְסִיל בְּאַבְנֵי הָאֵפוֹד, שֶׁאִם הִקְדִּים שִׁמְעוֹן לִרְאוּבֵן אֵינוֹ מְעַכֵּב. לָזֶה אָמַר **שִׁשָּׁה מִשְּׁמָתָם** וְגוֹ', **וְאֶת שְׁמוֹת** וְגוֹ' **הַנּוֹתָרִים** – פֵּרוּשׁ, אֵין לִכְתֹּב אֶלָּא הַנּוֹתָר בְּיָדְךָ שֶׁלֹּא כָּתַבְתָּ אוֹתוֹ עַל הָרִאשׁוֹנָה. וְיֵשׁ לְהוֹכִיחַ כֵּן מִמַּה שֶּׁלֹּא תָּנָא בְּתוֹסֶפְתָּא דִּמְנָחוֹת (תוספתא מנחות ה) סֵדֶר כְּתִיבַת הַשֵּׁמוֹת מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, כִּדְתָנֵי בִּגְדֵי כְּהֻנִּים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלּוּאִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, כְּתֹב שֶׁעַל גַּבֵּיהֶן מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה – הָיָה לוֹ לוֹמַר גַּם כֵּן סֵדֶר הַשֵּׁמוֹת מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה. אֶפְשָׁר שֶׁאוֹבֵר שֶׁאֵין מְעַכֵּב.

וְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר: בְּאֶבֶן רִאשׁוֹן בְּנֵי לֵאָה כֻּלָּן כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ – וְאֵין לְהַקְדִּים בְּנֵי זִלְפָּה הֲגַם שֶׁקָּדְמוּ בַּלֵּידָה, וּבַשֵּׁנִיָּה בִּנְיָמִין בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן קוֹדֶם בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי, וְאַחֲרָיו בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת כְּסֵדֶר לִידָתָן, וְיוֹסֵף בְּסוֹף הָאֶבֶן, וְהוּא אָמְרוֹ "אֶחָד מִכָּאן". וּלְפִי סֵדֶר זֶה נִמְצָא חֶשְׁבּוֹן הָאוֹתִיּוֹת אֵינָם חֲלוּקִים עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ, כִּי אֶבֶן רִאשׁוֹנָה שֶׁבָּהּ בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן יֵשׁ בָּהּ עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה אוֹתִיּוֹת, וּבְאֶבֶן שְׁנִיָּה עֶשְׂרִים וְאַחַת, וְלִכְשֶׁתּוֹסִיף הָאוֹת אוֹ ה"א בְּיוֹסֵף אוֹ יו"ד בִּבְנְיָמִין יִהְיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם. וְלִסְבָרָא זוֹ יִתְבָּאֵר מַה שֶּׁדִּקְדַּקְנוּ בַּכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **שִׁשָּׁה מִשְּׁמָתָם** – פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא כְּסִדְרָן, מֵהֶם שֶׁנּוֹלְדוּ תְּחִלָּה וּמֵהֶם שֶׁנּוֹלְדוּ אַחַר הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים, וְהֵם יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן שֶׁנּוֹלְדוּ אַחַר כָּל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת. וְאָמְרוֹ **הַנּוֹתָרִים** – פֵּרוּשׁ שֶׁנַּעֲשׂוּ נוֹתָר מִסֵּדֶר הַחֶשְׁבּוֹן, כְּשֶׁתִּבּוֹא לְסַדֵּר סֵדֶר הַנּוֹלָדִים תְּחִלָּה תִּמְצָא שֶׁהַשְּׁנַיִם קָדְמוּ לִשְׁנֵי בְּנֵי לֵאָה וְהוֹתִירָם ה' אַחֲרֵיהֶם, וְלָזֶה קָרָא לָהֶם נוֹתָרִים. וַהֲגַם שֶׁעִמָּהֶם יוֹסֵף וּבִנְיָמִין, אָמַר "הַנּוֹתָרִים" לְצַד הָאַרְבָּעָה שֶׁבָּהֶם.

וַאֲבוֹא אֶל הָעִנְיָן מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ, וְכוֹתְבִין שֵׁם יְהוֹסֵף, וְנִמְצָא עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אוֹתִיּוֹת בְּאֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אוֹתִיּוֹת בְּאֶבֶן זוֹ, וְכָךְ הָיוּ כוֹתְבִין, עַד כָּאן. וּדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה אֵינָם לֹא כְּתַנָּא קַמָּא וְלֹא כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל (סוטה לו,א), אֵין זֶה אֶלָּא בִּנְיַן חָדָשׁ, וְלֹא כִּסְבָרַת רַב כָּהֲנָא שֶׁהֲבִיא הַשַּׁ"ס וּדְחָאהּ, שֶׁהוּא אָמַר בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה: רְאוּבֵן, גָּד, אָשֵׁר, זְבוּלוּן, דָּן, נַפְתָּלִי, וּבְאֶבֶן הַשֵּׁנִית שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְהוּדָה, יִשָּׂשכָר, יוֹסֵף, בִּנְיָמִין וְגוֹ'. וּמַהֲרִי"ק (בכסף משנה) דָּחַק וּפֵרֵשׁ כִּי פָּסַק רַמְבַּ"ם כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, וּמְפָרֵשׁ דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל עַל זֶה הָאוֹפֶן: בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ אֶחָד כָּאן וְאֶחָד כָּאן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן בִּשְׁנֵי קְצוֹת הָאֲבָנִים מִלְמַטָּה, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאֶמְצַע, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצַע שְׁתֵּי הָאֲבָנִים, עַד כָּאן.

וְלִי נִרְאֶה שֶׁאֵין דְּבָרִים אֵלּוּ מִתְקַבְּלִים בְּלֵב כָּל חָכָם לֵב מֵאַרְבָּעָה טְעָמִים: א', אֵיךְ יַנִּיחַ תַּנָּא קַמָּא וְיִפְסוֹק כְּר' חֲנִינָא, וּמַה שֶּׁאָמַר הָרַב שֶׁשָּׁמְעוֹ שֶׁל ר' חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל מִסְתַּבֵּר, אַדְרַבָּה טַעְמוֹ דְּר' חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא מִסְתַּבֵּר כְּלָל, דְּמַפִּיק הַכָּתוּב מִמַּשְׁמָעוּתוֹ, שֶׁפֵּרֵשׁ "כְּתוֹלְדוֹתָם" – כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם אֲבִיהֶם

וְלֹא כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם מֹשֶׁה, כִּי מִנַּיִן יַעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ שֶׁיִּכְתּוֹב רְאוּבֵנִי וְגָדִי שֶׁיּוּצְרַךְ לְמַעֲטָם. וְעוֹד, ״כְּתוֹלְדֹתָם״ לֹא מַשְׁמַע שֶׁפִּיר שֶׁרְצוֹנוֹ לוֹמַר עַל שְׁמוֹתָם בְּלֶדָתָם, וְאֵין הֶכְרֵחַ לְהוֹצִיא הַתֵּבָה מִפְּשָׁטָהּ שֶׁהוּא כְּסֵדֶר לֵדָתָם כְּסָבָרַת תַּנָּא קַמָּא, וְיוֹתֵר מִסְתַּבֵּר טַעְמֵיהּ דְּתַנָּא קַמָּא. וְקוּשְׁיָא זוֹ קַלָּה מִמַּה שֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ.

ב׳: לְסָבָרַת הָרַב שֶׁאָמַר שֶׁבְּנֵי לֵאָה אֶחָד מִכָּאן כִּבְנֵי רָחֵל, לָמָּה אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל: בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, שֶׁמּוֹרֶה בְּאֶצְבַּע שֶׁבְּנֵי לֵאָה אֵינָם אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן? שֶׁאִם פֵּרוּשׁ ״כְּסִדְרָן״ הוּא אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, גַּם בְּנֵי רָחֵל כְּסִדְרָן שֶׁל בְּנֵי לֵאָה הֵם, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״בְּנֵי רָחֵל לְבַסּוֹף״. וְעוֹד, מַשְׁמָעוּת ״אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן״ לֹא יַגִּיד כִּדְבָרָיו, כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ וְאֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ״, כִּי ״אֶחָד מִכָּאן״ וְכוּ׳ יַגִּיד כִּדְבָרֵי רַשִׁ״י, שֶׁהוּא אֶחָד בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן וְאֶחָד בְּסוֹפָהּ. וְקַשְׁיָא זוֹ קַלָּה מִשֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ.

ג׳: כְּפִי פֵּרוּשׁ דִּבְרֵי הָרַב אֵין סֵדֶר זֶה בְּחֲמַשׁ שֶׁנֵי, כִּי בְּחֲמַשׁ שֶׁנֵי בְּנֵי לֵאָה בָּזֶה אַחַר זֶה וּבְנְיָמִין אַחֲרֵיהֶם, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת אַחַר בְּנְיָמִין, וְיוֹסֵף לְבַסּוֹף. וּלְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לְדִבְרֵי רַמְבַּ״ם יוֹסֵף אַחַר שְׁנֵי בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאֶבֶן הָרִאשׁוֹנָה, וּבְנְיָמִין מְאוּחָר אַחַר שְׁנֵי בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת הָאַחֲרוֹנִים בָּאֶבֶן הַשֵּׁנִית, וְאֵיךְ קָאָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמַשׁ שֶׁנִי, וַהֲלֹא בְּחֲמַשׁ שֶׁנֵי בִּנְיָמִין קוֹדֶם כָּל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת? וְעוֹד לָמָּה הִקְדִּים יוֹסֵף לְבִנְיָמִין וַהֲלֹא בְּחֲמַשׁ שֶׁנֵי בִּנְיָמִין קוֹדֵם, וְאֵין לְדַחוֹת שֶׁהֲפָכָם כְּדֵי לְדַיֵּק חֶשְׁבּוֹן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בְּכָל אֶבֶן שֶׁהֲרֵי חֶשְׁבּוֹנָם שָׁוֶה הוּא חֲמִשָּׁה בְּכָל אֶחָד. וּבֶאֱמֶת אִם יַעֲמֹד רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְיֹאמַר כִּי לְכָךְ נִתְכַּוֵּן, לֹא יַצְדִּיקוּ דְּבָרָיו, כֵּיוָן שֶׁתָּלָה הַדָּבָר וְאָמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמַשׁ שֶׁנִי, וְגַם אֵין דְּבָרָיו מִתְקַבְּלִין כִּי הַכָּתוּב הִקְדִּים בִּנְיָמִין לִבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וְלִדְבָרָיו הוּא בָּאַחֲרוֹנָה שֶׁבָּאַחֲרוֹנוֹת שֶׁבָּאַחֲרוֹנוֹת.

הַד׳: מִנַּיִן מָצָא רַמְבַּ״ם לְסַדֵּר בְּנֵי לֵאָה חֻצְיָם בְּאֶבֶן זוֹ וְחֻצְיָם בְּאֶבֶן זוֹ? הֲלֹא פַּשְׁטָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל ״בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן״ לֹא מַשְׁמַע כֵּן, וּמִנַּיִן נִתְהַוָּה לְרַמְבַּ״ם סְבָרָא זוֹ בִּדְבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל? וְאַחֲרוֹן הִכְבִּיד, מַה שֶּׁכָּתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה בְּטַעַם רַמְבַּ״ם שֶׁכָּתַב לְהַשְׁלִים הַחֲמִשִּׁים אוֹתִיּוֹת בְּתוֹסֶפֶת ה״א בְּיוֹסֵף, וְהִקְשָׁה עַל זֶה מֵהַשַּׁ״ס דְּקָאָמַר הָתָם (סוטה לו,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָנֵי חֲמִשִּׁים — חֲמִשִּׁים נְכִי חָדָא הָוְיָין, אָמַר רַבִּי יִצְחָק יוֹסֵף הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פא:ו) ״עֵדוּת בִּיהוֹסֵף״, מַתְקִיף לָהּ רַב נַחְמָן ״כְּתוֹלְדֹתָם״ בְּעֵינָן! אֶלָּא בְּכָל הַתּוֹרָה בִּנְיָמִן וְהָכָא בִּנְיָמִין שָׁלֵם, דִּכְתִיב (בראשית לה,יח) ״וְאָבִיו קָרָא לוֹ בִּנְיָמִין״, עַד כָּאן. חֲרִי שָׁדָחָה הַשַּׁ״ס תֵּרוּץ יְהוֹסֵף דִּלֹא מִתּוֹקְמָא יְהוֹסֵף, וְהֶעֱלָה אֶלָּא בִּנְיָמִין כָּתוּב בְּשֵׁנֵי יוֹדִין. וְתֵרֶץ הָרַב (בראשית לה,יח) כִּי קָשְׁיֵת הַשַּׁ״ס מ״כְּתוֹלְדֹתָם״ לֹא הָוֵי אֶלָּא לְסָבָרַת תַּנָּא קַמָּא, אֲבָל לְדַעְתֵּיהּ דְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא מַקְשֶׁה, כִּי הוּא לֹא אָמַר שֶׁשָּׁלַל ״כְּתוֹלְדֹתָם״ אֶלָּא שֶׁלֹּא יִכְתֹּב רְאוּבֵנִי שִׁמְעוֹנִי, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אוֹקִימְתָּא רִאשׁוֹנָה דְּיהוֹסֵף בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, וְרַבֵּינוּ פָּסַק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כַּנִּזְכָּר עַד כָּאן.

וּדְבָרָיו תְּמוּהִים בְּעֵינֵי עַד לְמְאוֹד. הֲלֹא לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא לֹא דְּקִדֵּק בַּשֵּׁמוֹת כְּלָל, וּמִפֶּרֶשׁ תֵּיבַת ״כְּתוֹלְדֹתָם״ עַל סֵדֶר לֵידָתָם, רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, וּמַה מָּקוֹם לְהַקְשׁוֹת הַשַּׁ״ס לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא מִ״כְּתוֹלְדֹתָם״? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא הִקְשָׁה מֵעִיקָּרָא אֶלָּא לְדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁמְּפָרֵשׁ ״כְּתוֹלְדֹתָם״ כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם אֲבִיהֶם, וְתֵרֶץ רַב נַחְמָן ״בִּנְיָמִין״ מָלֵא. וְלִכְשֶׁנִּזְכַּר הַנָּחָה סוֹבֶרֶת כִּי תִּהְיֶה הַקְשָׁיָא לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא, כָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחוֹמֶר שֶׁתִּהְיֶה לִסְבָרַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁמְּדַיֵּק ״כְּתוֹלְדֹתָם״ עַל הַשֵּׁמוֹת. וְעוֹד מִדִּבְרֵי רַמְבַּ״ם מוּכָח שֶׁמְּפָרֵשׁ ״כְּתוֹלְדֹתָם״ עַל הַסֵּדֶר וְלֹא עַל הַשֵּׁמוֹת, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ כְּתוֹלְדֹתָם, עַד כָּאן. וְאִם הָיְתָה כַּוָּנַת רַמְבַּ״ם לִפְסֹק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא הָיָה סוֹתֵם לוֹמַר ״כְּתוֹלְדֹתָם״, שֶׁמָּצִינוּ רָאִינוּ כִּי הַשַּׁ״ס הִקְשָׁה אוֹתָהּ וְהֶצְרֵךְ לְפָרְשָׁהּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא פָּסַק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל. אֲשֶׁר עַל כֵּן יוֹתֵר הָיָה נָכוֹן לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן מִלּוֹמַר כָּזֶה.

וְאָפְשָׁר לוֹמַר כִּי רַמְבַּ״ם לֹא גָּרַס בְּמִילְתֵיהּ דְּתַנָּא קַמָּא מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה רִאשׁוֹן, אֶלָּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁנֵיָּה **כְּתוֹלְדוֹתָם**, פֵּרוּשׁ בְּהִצְטָרְפוּת שְׁנֵיָּה הוּא שֶׁיִּהְיוּ נִמְצָאִים סְדוּרִים כְּתוֹלְדוֹתָם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: רְאוּבֵן בָּאַחַת, שִׁמְעוֹן בַּשְּׁנֵיָּה, לֵוִי בָּאַחַת, יְהוּדָה בַּשְּׁנֵיָּה, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. נִמְצֵאת כְּשֶׁאַתָּה בָּא לִקְרוֹתָם בְּסֵדֶר שְׁתֵּי שׁוּרוֹת יִהְיוּ כְּתוֹלְדוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ שְׁנֵיָּה כְּתוֹלְדוֹתָם אֲבָל רִאשׁוֹנָה אֵינָהּ כְּתוֹלְדוֹתָם, כִּי הֵם סְדוּרִים בָּהּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: רְאוּבֵן, לֵוִי, יְשָׂשכָר, וְאֵין זֶה כְּתוֹלְדוֹתָם בְּשׁוּם אֹפֶן. וּפֵרוּשׁ **כְּתוֹלְדוֹתָם** לְפָנֵינוּ שְׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא סֵדֶר חֲמַשׁ הַפְּקוּדִים שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ — בְּנֵי לֵאָה יַחַד, בְּנֵי רָחֵל אַחֲרֵיהֶם, בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת אַחֲרֵיהֶן. וְהַשֵּׁנִי הָאָמוּר בְּחֲמַשׁ שֶׁנִי — בְּנֵי לֵאָה רִאשׁוֹנִים, בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאַחֲרוֹנָה, בְּנֵי רָחֵל — יוֹסֵף לְבַסּוֹף וּבִנְיָמִין בֵּין בְּנֵי לֵאָה וּבֵין בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת. וְתַנָּא קַמָּא לֹא בֵּאֵר בְּמָה בָּחַר, וַהֲגַם שֶׁאָמַר ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ אֵין הוֹכָחָה לִסְבָרָתוֹ, כִּי יָכוֹל לֵאָמֵר כְּתוֹלְדוֹתָם הֲגַם שֶׁיְּקֻדִּים כָּל בְּנֵי לֵאָה לְצַד שֶׁלֹּא יַפְסִיק בֵּין בְּנֵי אִם אַחַת, וַהֲגַם שֶׁהַמְעוּט מֵהֶם נוֹלְדוּ אַחַר בְּנֵי בִלְהָה, יָכוֹל לֵאָמֵר ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ בְּסֵדֶר הָאִמָּהוֹת — לֵאָה יָלְדָה רִאשׁוֹנָה וְכָל הַבָּנִים יֵחָשְׁבוּ כְּבֵן אֶחָד לְהַקְדִּים כֻּלָּם יַחַד, אוֹ גַּם כֵּן לְצַד שֶׁרֹב הַבָּנִים הֵם קָדְמוּ. וְגַם לְצַד שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁנִּסְדְּרוּ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כְּסֵדֶר לֵידָתָן עַל זֶה הָאֹפֶן. וְדַיֵּק רַמְבַּ״ם דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאָמַר לֹא כְּסֵדֶר שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמַשׁ הַפְּקוּדִים חֲלוּקִים וְכוּ׳, זֶה יַגִּיד כִּי דָּבָר זֶה יָכוֹל לִכָּנֵס בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא שֶׁבָּא לִשְׁלֹל אוֹתוֹ. וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי כַּוָּנַת תַּנָּא קַמָּא בְּאָמְרוֹ ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ שֶׁהוּא בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי הַדְּרָכִים: אוֹ כְּסֵדֶר חֲמַשׁ הַפְּקוּדִים אוֹ סֵדֶר חֲמַשׁ שֶׁנִי, וּבָא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְשָׁלַל חֲמַשׁ הַפְּקוּדִים וּבָחַר בְּחֲמַשׁ שֶׁנִי. וְסָבַר רַמְבַּ״ם שֶׁאֵין הֶכְרֵחַ בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא, וְאֶפְשָׁר שֶׁכָּךְ הִיא דַּעַת תַּנָּא קַמָּא לְפָרֵשׁ בּוֹ כְּסֵדֶר חֲמַשׁ הַפְּקוּדִים. וַהֲגַם שֶׁמִּדִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל נִרְאֶה כִּי תַּנָּא קַמָּא סוֹבֵר כֵּן, לְהֱיוֹת שְׁדִבְרָיו שְׁקוּלִים הֵם, לָזֶה הֶצְרֵךְ לְבָאֵר, אֲבָל אָנוּ אֵין לָנוּ לְפָרֵשׁ בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא

אֶלָּא כְּדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כָּל שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּפֵרוּשׁ שֻׁחְלַק עָלָיו.

וּמַחְלוֹקֶת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְתַנָּא קַמָּא הִיא בְּמַשְׁמָעוּת **כְּתוֹלְדוֹתָם.** תַּנָּא קַמָּא סוֹבֵר שְׁנֵיָה כְּתוֹלְדוֹתָם עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, אֲבָל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ, בְּאֶבֶן אַחַת בְּנֵי רָחֵל, אֶחָד בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן וְאֶחָד בַּסּוֹף, וּבְנֵי הַשְׁפָחוֹת בְּאֶמְצַע הָאֶבֶן, אִם כֵּן אֵינָם כְּתוֹלְדוֹתָם וְהַצָּרִךְ לְפָרֵשׁ כַּשֵּׁמוֹת וְגוֹ'. וּפָסַק הָרַב כְּתַנָּא קַמָּא וְסִדֵּר בְּנֵי לֵאָה אֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ וְאֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ כְּדֵי שֶׁתְּבוֹא הַשְׁנֵיָה כְּתוֹלְדוֹתָם, וּבְנֵי הַשְׁפָחוֹת אַחֲרֵיהֶם כַּסֵּדֶר הַנִּזְכָּר. וְטַעַם שֶׁהִקְדִּימָם כִּי הֵם נִסְדְּרוּ בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי קוֹדֶם יוֹסֵף, וְגַם בָּזֶה יִצְדַּק אָמְרוֹ "כְּתוֹלְדוֹתָם", שֶׁאִם יַקְדִּים יוֹסֵף וּבִנְיָמִין אָז אֲפִלּוּ הַשְׁנֵיָה אֵינָם כְּתוֹלְדוֹתָם שֶׁהֲרֵי קָדְמוּ בְּנֵי רָחֵל לִבְנֵי הַשְׁפָחוֹת. וְטַעַם שֶׁהִקְדִּים נַפְתָּלִי לְדָן לְהַשְׁלִים עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אוֹתִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר תַּנָּא קַמָּא, כִּי לֹא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר דָּבָר זֶה, וְהַגַּם שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי מִן הַסְּתָם אֵינוֹ חוֹלֵק, מֵאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁחוֹלֵק, כֵּיוָן שֶׁחִלֵּק אוֹתָם בְּסֵדֶר שֶׁיִּהְיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה בְּאַחַת עֶשְׂרֵה וּשְׁתַּיִם בְּאַחַת. וְאַחַר כָּךְ תִּקֵּן אוֹתָם הַשִּׁשָּׁה שֶׁנּוֹתְרוּ מִכָּל זוּג וָזוּג וְיִהְיֶה עַל הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית, וְעַל זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְאֶת שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים** פֵּרוּשׁ, שֶׁנּוֹתְרוּ בְּיָדְךָ כָּאָמוּר. וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **כְּתוֹלְדוֹתָם** הוּא עַל סִדְרָן בִּשְׁתֵּי הָאֲבָנִים, וְלָזֶה אֹחֶר לוֹמַר **כְּתוֹלְדוֹתָם** אַחַר שֶׁהִזְכִּיר שְׁתֵּי הָאֲבָנִים, וְהָבֵן:

לה **וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת.** נִרְאֶה שֶׁאִם לֹא הָיוּ לוֹ הַפַּעֲמוֹנִים שֶׁמַּשְׁמִיעִים אֶת הַקּוֹל, חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם. שֶׁאִם לֹא כֵן, וְלֹא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ אֶלָּא לְמִחַסֵּר בְּגָדִים, הָיָה אוֹמֵר "וְלֹא יָמוּת" אַחַר תַּשְׁלוּם הַבְּגָדִים, אוֹ לְפָחוֹת אַחַר תַּשְׁלוּם אַרְבָּעָה בִּגְדֵי כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלֹא בָּאֶמְצַע. אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַפֶּרֶט בָּא, שֶׁחַיָּב אֲפִלּוּ עַל הַפַּעֲמוֹנִים. וּבַפָּסוּק הָאָמוּר בְּסוֹף מַעֲשֶׂה הַבְּגָדִים דִּכְתִיב "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן וְגוֹ' וְלֹא יְשָׁאוּ עָוֹן וָמֵתוּ" (שמות כח:מג), שָׁם חִיֵּיב עַל הָעוֹבֵד מְחַסֵּר בְּגָדִים.

לו **קֹדֶשׁ לַה'.** מַשְׁמַע שֶׁכָּל מְצִיאוּת שֶׁיִּכְתּוֹב "קֹדֶשׁ לַה'" כָּשֵׁר. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת סג:) שֶׁהָיָה כָּתוּב שְׁנֵי שִׁיטִין יו"ד הֵ"א לְמַעְלָה, "קֹדֶשׁ לַה'" לְמַטָּה – לֹא לְעִכּוּבָא. וְלָזֶה תִּמְצָא שָׁם שֶׁאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בַּר' יוֹסֵי: אֲנִי רְאִיתִיו בְּרוֹמִי כָּתוּב עָלָיו "קוֹדֶשׁ לַה'" בְּשִׁיטָה אַחַת וְגוֹ', חֲרֵי שֶׁאֵין הַדָּבָר מְעַכֵּב, וַאֲפִלּוּ לְתַנָּא קַמָּא אֵינוֹ מְעַכֵּב. וּבָזֶה לֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ פְּסַק רַמְבַּ"ם (הלכות כלי המקדש פרק ט) יְעַיֵּן שָׁם.

לח **לָרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי ה'.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה עִנְיַן יַגִּידוּ שְׁתֵּי תֵּיבוֹת אֵלּוּ שֶׁבָּהֶם יִהְיֶה לָרָצוֹן לִפְנֵי ה', וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **לָרָצוֹן** עַל יִשְׂרָאֵל כְּאָמְרוֹ (ירמיה ב:ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל", וְתֵיבַת **לַה'** יִרְצֶה כִּי כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל הַנִּקְרָאִים, קֹדֶשׁ הֵם לַה', חֲשׁוּקִים דְּבוּקִים מְשֻׁעְבָּדִים, וְלָזֶה יִהְיֶה **לָרָצוֹן לִפְנֵי ה'** שֶׁיֵּשׁ לוֹ רָצוֹן בְּיִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת הַכָּתֻב, וְהוּא סוֹד (שיר השירים ו:ג) אֲנִי לְדוֹדִי – וְכָזֶה יִתְרַצֶּה דּוֹדִי לִי.

מ **לָכֶבוֹד וּלְתִפְאָרֶת.** טַעַם שֶׁאָמַר כֵּן פַּעַם שְׁנִיָּה, לְרַמּוֹז מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּזְבָחִים (זבחים יח:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיוּ מְטוּשְׁטָשִׁין אוֹ מְקוֹרָעִין וְעָבַד – עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה. וְתַנְיָא עוֹד שָׁם: "בַּד" – שֶׁיִּהְיוּ חֲדָשִׁים. וְאָמְרוּ בַּשֵּׁ"ס: חֲדָשִׁים אִין, שְׁחָקִים לֹא, וְהַתַּנְיָא: מְשׁוּחָקִים כְּשֵׁרִים וְכוּ', אֶלָּא לְמִצְוָה וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ **לָכֶבוֹד** כְּנֶגֶד קְרוּעִים וְזֶה לְעִכּוּבָא, **וּלְתִפְאָרֶת** כְּנֶגֶד חֲדָשִׁים וְזֶה לְמִצְוָה. וְלָזֶה הַצָּרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר שְׁנֵיהֶם, וְזוֹלַת זֶה הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְתִפְאָרֶת" שֶׁהוּא יוֹתֵר מֵאָמְרוֹ "לְכָבוֹד".

מא **וְהִלְבַּשְׁתָּ אוֹתָם וְגוֹ' וּמָשַׁחְתָּ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁיִּלְבִּישֵׁם בְּעוֹד הַבְּגָדִים עֲלֵיהֶם יִמְשָׁחֵם וְלֹא קֹדֶם, וּבָזֶה הִגִּיעָתָם הַכְּהֻנָּה לְיָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם.** וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֶת יָדָם** בָּזֶה לוֹמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה הֵם נִשְׁפָּעִים בִּבְחִינַת הַחֶסֶד הַמִּתְיַחֶסֶת לַיָּד הַגְּדוֹלָה, וְהָבֵן:

וְקִדַּשְׁתָּ. פֵּרוּשׁ, בְּמַעֲשֶׂה הַקָּרְבָּנוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם" (שמות כט:א). וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר הַדָּבָר כָּאן, לוֹמַר שֶׁלֹּא יְקַדֵּשׁ אוֹתָם עַד שֶׁיַּקְדִּים לַעֲשׂוֹת הַלְּבִישָׁה וְהַמְּשִׁיחָה, וְהָבֵן:

מב **וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד.** קָשֶׁה לָמָּה אֹחַר מִצְוַת הַמִּכְנָסַיִם? וְיֵשׁ לוֹמַר, לְצַד שֶׁאָמַר "וְהִלְבַּשְׁתָּ אוֹתָם אֶת אַהֲרֹן", לָזֶה אֹחַר הַמִּכְנָסַיִם לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עָלָיו מִצְוַת "וְהִלְבַּשְׁתָּ" וְגוֹ'. וְאֵין לוֹמַר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה לְבִישָׁתָם בְּאַחֲרוֹנָה, שֶׁהֲרֵי אָמַר הַכָּתוּב בְּמָקוֹם אַחֵר (ויקרא טז:ד) "וּמִכְנְסֵי בַד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ", וְדָרְשׁוּ בְּיוֹמָא (יומא כג.) שֶׁלֹּא יְהֵא דָּבָר קוֹדֵם לַמִּכְנָסַיִם, אֶלָּא וַדַּאי לַטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְכָתְבוֹ בָּאַחֲרוֹנָה וּלְהַסְמִיךְ לוֹ מִצְוַת "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן" וְגוֹ' (שמות כח:מג) "וְלֹא יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ", וְאִם הָיָה כּוֹלְלוֹ עִם שְׁאָר בְּגָדִים וְאוֹמֵר "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן" וְגוֹ', תָּבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי לֹא בָּאָה הָאַזְהָרָה אֶלָּא עַל שְׁאָר בְּגָדִים, אֲבָל הַמִּכְנָסַיִם אֵינָם בָּאִים אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּגָּלֶה עֶרְוָה וְאֵין בָּהֶם צָרֵךְ קְדֻשַּׁת עֲבוֹדָה, לָזֶה אָמְרָם לְבַסּוֹף וְסָמַךְ לָהֶם הָאַזְהָרָה וְהֶעְנֵשׁ, לוֹמַר כִּי מְעַכֵּב הוּא לְקִדֻּשַּׁת הַכְּהֻנָּה כִּשְׁאָר בְּגָדִים.

פרק כט

א **וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וגו׳.** הַכַּוָּנָה לְהֱיוֹת שֶׁקֶדֶם אֵלָיו מְנִיעַת הַמַּעֲשֶׂה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (שמות כז:כ) שֶׁאֵין עָלָיו אֶלָּא מִצְוַת הַדִּבּוּר לָעוֹשִׂים, לָזֶה **וְזֶה הַדָּבָר** זֶה יָצָא מֵהַכְּלָל הַמַּשְׁלָל וְיֵשׁ לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ לְהַקְרִיב קָרְבְּנוֹתָיו שִׁבְעָה יָמִים, וְאָמְרוֹ **וְזֶה** לְצַד שֶׁקֶדֶם וְצִוָּה שֶׁיַּלְבִּישֻׁנּוּ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו, וְגָמַר אוֹמֶר **וְזֶה** גַּם כֵּן תַּעֲשֶׂה. וְאִם לֹא אָמַר **אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה** אֶלָּא ״לְקַח פַּר״ וגו׳, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי יְצִוָּה לְאַהֲרֹן אוֹ לְבָנָיו לַעֲשׂוֹת, לָזֶה אָמַר ״אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה״ כִּי הוּא הָעוֹשֶׂה. וְלִהְיוֹת שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁלֹּא הֻכְשַׁר לְהַקְרִיב אֶלָּא קָרֵב שָׁעָה שֶׁהֵם קָרְבְּנוֹת יְמֵי הַמִּלּוּאִים שֶׁל אַהֲרֹן וּבָנָיו, אֲבָל קָרְבָּן שֶׁהוּא קָבוּעַ לְדוֹרוֹת שֶׁהֵם הַתְּמִידִים שֶׁל כֶּבֶשׂ אֶחָד בַּבֹּקֶר וְכֶבֶשׂ אֶחָד בֵּין הָעַרְבַּיִם – לֹא, לָזֶה חָזַר וְאָמַר **וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה** וגו׳ **כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד.** וְשֶׁלֹּא יָבִין כִּי הַתַּר בְּמַעֲשֶׂה הַקָּרְבָּנוֹת תָּמִיד, לָזֶה אָמַר ״וְזֶה״, לוֹמַר אֵין לוֹ לְהַקְרִיב אֶלָּא שִׁבְעָה יָמִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

וְאָמְרוֹ **הַדָּבָר** תִּתְבָּאֵר לְמַאן דְּאָמַר בְּיוֹמָא (יומא ד,א) מִלּוּאִים כָּל הַכָּתוּב בָּהֶן מְעַכֵּב, לָזֶה אָמַר **וְזֶה הַדָּבָר** כָּל הַדָּבָר הָאָמוּר כָּאן לְעִכּוּב, וּלְמַאן דְּאָמַר דָּבָר שֶׁאֵין מְעַכֵּב לְדוֹרוֹת אֵין מְעַכֵּב בַּמִּלּוּאִים, אָמְרוֹ **הַדָּבָר** לוֹמַר וְלֹא כָּל דָּבָר מְעַכֵּב.

לָקַח פַּר וגו׳. אוּלַי כִּי רְשׁוּת נְתוּנָה לְהָבִיא אוֹ מִשֶּׁל אַהֲרֹן וּבָנָיו אוֹ מִשֶּׁל מֹשֶׁה, וְאֵין עִכּוּבָה בַּדָּבָר.

ז **וְיָצַקְתָּ עַל רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ.** פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ יְצִיקָה עַל רֹאשׁוֹ וְצָרִיךְ מְשִׁיחָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּכְמוֹ כֵן לְבָנָיו, כִּי הַכָּתוּב הִשְׁוָה אוֹתָם יַחַד, דִּכְתִיב ״וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם״ (שמות כח:מא), וּכְמוֹ כֵן בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות מ:טו) כָּתוּב ״וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת אֲבִיהֶם״, וְכֵן הוּא מְפֹרָשׁ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (פרשת צו).

ט **וּמִלֵּאתָ יַד אַהֲרֹן וְיַד בָּנָיו.** פֵּרוּשׁ, שֶׁיְּמַשֵּׁשׁ אַהֲרֹן וּבָנָיו כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות כח:מא) ״וּמָשַׁחְתָּ אוֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם״, וְכָאן לֹא הִזְכִּיר הַמְּשִׁיחָה וּרְמָזָהּ בְּאָמְרוֹ ״וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם״.

י **וְסָמַךְ וגו׳.** וְלֹא אָמַר ״וְסָמְכוּ״, שֶׁאַהֲרֹן יִסְמֹךְ בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְאַחַר כָּךְ יִסְמְכוּ בָּנָיו. שׁוּב בָּא בְּיָדֵי תּוֹסֶפְתָּא בְּפֶרֶק י׳ דִּמְנָחוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם: חַמְשָׁה שֶׁהֵבִיאוּ זֶבַח אֶחָד, כֻּלָּן סוֹמְכִין עָלָיו, לֹא כֵּלָּן כְּאֶחָד אֶלָּא כָּל אֶחָד סוֹמֵךְ וּמִסְתַּלֵּק, עַד כָּאן, וּפָסְקוּ רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ג׳ מֵהִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת. וּכְפִי זֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְסָמְכוּ** לוֹמַר שֶׁיִּסְמְכוּ אֶחָד אֶחָד וְלֹא יַחַד. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּמַּעֲשֶׂה בְּפָרָשַׁת צַו (ויקרא ח:יח). וְאוּלַי כִּי מֵאֶחָד הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי לְצַד שֶׁבּוֹ תָּלוּי הַחֵטְא שֶׁעָלָיו בָּא הַקָּרְבָּן, כִּי הוּא עָשָׂה הָעֶגֶל וְלֹא בָּנָיו, לָזֶה פֵּרְטוֹ לְהַקְדִּימוֹ לִרְמֹז עַל הַדָּבָר, וְאֵין לְמַדִּין מִמֶּנּוּ לְכָל זֶבַח, לָזֶה כָּפַל וְאָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים **וְסָמַךְ** לְשׁוֹן יָחִיד, וּמֵעַתָּה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לָמָּה בְּפָרָשַׁת צַו בְּהוֹדָעַת הַמַּעֲשֶׂה לֹא אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד אֶלָּא בָּרִאשׁוֹן, כִּי יַסְפִּיק לַלְמוּד שֶׁאָנוּ צְרִיכִין לוֹ, כִּי לֹא הֻכְפַּל בַּמִּצְוָה אֶלָּא לְהָסִיר הַטָּעוּת, וְהָבֵן:

כז **מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר וגו׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא יֹאכַל מִכָּל חֲזֵה וְשׁוֹק הַנִּתָּנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו זוּלַת אֵלּוּ.

לג **וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם כְּהֲנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם**, כִּי אֲכִילַת שְׁלָמִים לַבְּעָלִים תַּפְעִיל הַכַּפָּרָה, וַאֲפִלּוּ לְמֹשֶׁה אֲסוּרִים הֵגַם שֶׁאוֹכֵל הֶחָזֶה שֶׁאָסוּר לְאַהֲרֹן.

לד **כִּי קֹדֶשׁ הוּא.** פֵּרוּשׁ, וְלָזֶה יִשָּׂרֵף.

לט **אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וגו׳.** אָמַר **אֶת הַכֶּבֶשׂ** כְּדֵי שֶׁלֹּא תִסְתַּפֵּק שֶׁהוּא זוּלַת שְׁנֵי כְּבָשִׂים הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, לָזֶה אָמַר **אֶת הַכֶּבֶשׂ** פֵּרוּשׁ אֶחָד מֵהַמְזֻכָּרִים. וְאָמְרוֹ **הָאֶחָד** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם אֶלָּא כֶּבֶשׂ אֶחָד בַּנִּמְצָא – יַקְרִיבוּהוּ בַּבֹּקֶר, וְאֵין כֶּבֶשׂ שֵׁנִי שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם מְעַכֵּב. וְהִנֵּה אָמְרוֹ **הָאֶחָד** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ אֶחָד וְאֵין לוֹ שֵׁנִי, וַאֲפִלּוּ בַּחִנּוּךְ שֶׁמְּעַכֵּב רִאשׁוֹן לַשֵּׁנִי כְּאָמְרָם בְּפֶרֶק הַתְּכֵלֶת (מנחות פד,ד), אֵין שֵׁנִי מְעַכֵּב לָרִאשׁוֹן.

מג **וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ וגו׳.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ **וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.** וְיִרָאֶה כִּי בָא לָתֵת טַעַם לְמַה שֶׁאּוֹמֵר בִּגְמַר דְּבָרָיו **וְנִקְדַּשׁ בִּכְבוֹדִי**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים קטו:) שֶׁכָּאן נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה ״בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ״ (ויקרא י:ג), לָזֶה הַקְּדִים לוֹמַר **וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֲנִי מְזַמֵּן שְׁכִינָתִי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חוֹשְׁשַׁנִי לָהֶם מִפְּרָצַת גָּדֵר וּמְעוּט כָּבוֹד מֵהֶם, לָזֶה צָרִיךְ לְקַדְּשׁוֹ בִּקְרוֹבַי כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מִמְּקַדְּשִׁי. וְרָמַז לוֹ שֶׁלֹּא הַצְרַךְ עֲשׂוֹת דָּבָר אֶלָּא לְצַד יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לְצִדּוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ לְאִיּוּם זֶה.

מו **אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיהֶם.** טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר כֵּן פַּעַם שְׁנִיָּה, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַבּוֹת אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵין שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ הוּא ה׳ אֱלֹהֵינוּ וְלוֹ אֲנָחְנוּ. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ בִּידִיעָתָם וּבְהַכָּרָתָם הַדָּבָר, כְּאָמְרוֹ בַּתְּחִלָּה ״וְיָדְעוּ״ וגו׳, בָּזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לִקְרֹא שְׁמִי עֲלֵיהֶם לוֹמַר ה׳ אֱלֹהֵיהֶם, אֲבָל זוּלַת זֶה יִפְרְקוּ עֹל וְיִהְיוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים בְּמָקוֹם אַחֵר:

פרק ל

א **וַעֲשִׂיתָ מִזְבֵּחַ וְגוֹ'.** טַעַם שְׂפִדֵּר כְּלִי זֶה שֶׁל פְּנִים מְאוּחָר מִכָּל הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק (שמות כה:ט) "וְכֵן תַּעֲשׂוּ". וְאָמְרוֹ **תַּעֲשֶׂה** לְמַעֵט מַעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה שֶׁלֹּא הָיָה עֲצֵי שִׁטִּים שֶׁהָיוּ כֵּלּוֹ זָהָב.

חסלת פרשת תצוה

יב **כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **תִּשָּׂא** וְלֹא אָמַר תִּפְקוֹד כְּאָמְרוֹ בְּמַשֵּׂה לֵוִי (במדבר ג:טו). ב' אָמְרוֹ **אֶת רֹאשׁ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "כִּי תִשָּׂא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁאֵין לוֹמַר שֶׁלֹּא יָצוּ ה' לִמְנוֹת אֶלָּא לָרָאשִׁים כִּי הָעִנְיָן יַכְחִישׁ זֶה, ג' צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם.**

וְיִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי הַחוֹטֵא גּוֹרֵם בְּחֶטְאוֹ כְּפִיפַת רֹאשׁוֹ, כִּי בְּחִינַת הָרַע מַהוּתָהּ הִיא אֶל אֶרֶץ תַּבִּיט כִּי שְׁפֵלָה הִיא, וּבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה הִיא נְשִׂאַת רֹאשׁ וַהֲרָמַת הַמַּהוּת וְהָאֵיכוּת. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית כג:יז) "וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נח:ח) קִימָה הָיְתָה לוֹ. וְהִנֵּה לֶהֱיוֹת שֶׁמְּצָוָה זוֹ בָּאָה אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וּכְמוֹ שֶׁדִּיֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבוֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י) מִכָּאן שְׁנִצְטַוָּה לְמִנּוֹתָם אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **כִּי תִשָּׂא** לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת רֹאשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מ:יג) "יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת רֹאשֶׁךָ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַעֲלָה, שֶׁתִּשָּׂא רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁרֹאשָׁם נָמוּךְ לְצַד חֶסְרוֹנָם בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. וְהוּא אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר לא:מט) "וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סד.) שֶׁלֹּא נִמְצָא בָּהֶם אָדָם שֶׁחָטָא. **וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה'** אֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ, **בְּפָקֹד אֹתָם** פֵּרוּשׁ כְּמַשְׁמָעוֹ.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לְצַד שֶׁצָּרִיךְ קוֹדֶם הַכָּרַת הַחֵטְא כִּי לֹא טוֹב עָשָׂה וְחָטָא בַּנֶּפֶשׁ, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן כּוֹפֶר נַפְשׁוֹ לַה'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** וְגוֹ', שֶׁאֵין לְךָ רְשׁוּת לִמְנוֹתָם אֶלָּא לְסִבַּת פְּקוּדֵיהֶם, פֵּרוּשׁ, לְצַד חֶסְרוֹנָם אִם נֶחְסְרוּ מֵהֶם וְתִרְצֶה לַעֲמֹד עַל הַנִּשְׁאָרִים, אוֹ שֶׁנִּכְנְסוּ בְּגֶדֶר הַכָּנַת הַחוֹסֶר, כְּאָמְרוֹ (במדבר לא:מט) "עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת רֹאשׁ" וְגוֹ' לְצַד שֶׁיָּרְדוּ לַמִּלְחָמָה, אוֹ לְסִבַּת צֹרֶךְ הַמִּסְפָּר לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה עִם אוֹיֵב וְכַדּוֹמֶה, וּבָא לְשָׁלֵל שֶׁאֵין לִמְנוֹתָם בְּלֹא סִבָּה כְּלָל. וְאָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לִהְיוֹת הַדָּבָר תְּנַאי נוֹסָף עַל תְּנַאי רִאשׁוֹן, שֶׁצָּרִיךְ לִפְקוּדֵיהֶם עוֹד צָרִיךְ לָתֵת אִישׁ כֹּפֶר וְגוֹ'. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ נוֹהֵג אֶלָּא לְאוֹתוֹ זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל חַיָּבִים עַל הָעֵגֶל, אֲבָל לְדוֹרוֹת אֵין צֹרֶךְ בִּנְתִינָה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **בִּפְקֹד אֹתָם.** וְנִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁבָּאָה הַמִּצְוָה עַל זְמַן שֶׁהָיוּ חַיָּבִים לַשָּׁמַיִם לְסִבַּת עֵגֶל הָעֵגֶל, יֵאמַר הָאוֹמֵר שֶׁבִּזְמַן אַחַר כְּשֶׁיִּרְצֶה לִמְנוֹת אֵין קְפִידָא בַּדָּבָר וְיָכוֹל לִמְנוֹתָם אֶחָד אֶחָד, לָזֶה אָמַר **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם** רִבָּה מִנְיָן אַחַר זוּלַת הָרִאשׁוֹן שֶׁגַּם עָלָיו בָּאָה הָאַזְהָרָה שֶׁאִם יִפְקֹד יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִלְּבַד שֶׁבְּנַתְתִּינָה הֵם מְכַפְּרִים עַל נַפְשָׁם, עוֹד "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף" בְּסִבַּת פְּקוֹד אוֹתָם, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הַמִּנְיָן מִצַּד עַצְמוֹ יְסוֹבֵב הַנֶּגֶף.

עוֹד יִרְצֶה כִּי יָצוּ ה' שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הַמִּסְפָּר עַל יְדֵי נְתִינַת דָּבָר, כְּאָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ **זֶה יִתְּנוּ,** וְהוּא לְטַעַם כַּפָּרַת נַפְשָׁם. וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא יִמְנוּ אוֹתָם אֶחָד אֶחָד אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם** אֶחָד אֶחָד, אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר. וְדֶרֶךְ מִסְפָּר זֶה אֵין בּוֹ הַקָּרַבַת הַתּוֹעֶלֶת אֶלָּא הַרְחָקַת הַנֶּגֶף הַנִּמְשָׁךְ מֵהַמִּסְפָּר, וְהוּא מַה שֶׁמָּצִינוּ לְשָׁאוּל דִּכְתִיב (שמואל א יא:ח) "וַיִּפְקְדֵם בְּבֶזֶק", פֵּרוּשׁ, בְּחַרְסִית. וְזוּלַת פֵּרוּשֵׁינוּ זֶה תִּקְשֶׁה מִי הִתִּיר לְשָׁאוּל לִפְקוֹד יִשְׂרָאֵל בְּחַרְסִית, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל"? וְלִדְבָרֵינוּ תִּמְצָא נַחַת רוּחַ בָּעִנְיָן.

וְנַתַּתִּי לִבִּי לְהַשְׂכִּיל בְּמַעֲשֵׂה דָּוִד (שמואל ב כד), כִּי לְפִי הַנִּשְׁמָע מֵהַכְּתוּבִים כִּי מָנָה יִשְׂרָאֵל אֶחָד אֶחָד בִּלֹּא אֶמְצָעִי, נוֹסָף עַל שֶׁמְּנָאָם לְלֹא דָּבָר, וְהֵם דְּבָרִים תְּמוּהִים שֶׁיַּעֲשֶׂה דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם דָּבָר זָר כָּזֶה. וּמָצִינוּ שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סב:) אָמְרוּ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הִכְשִׁילוּהוּ בְּדָבָר שֶׁאֲפִלּוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן וְכוּ', לְטַעַם אָמְרוֹ (שמואל א כו:יט) "אִם ה' הֶסִיתְךָ בִּי" יְעֵיַן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. פֵּרוּשׁ דִּבְרֵיהֶם, כִּי לְצַד שֶׁקָּרָא לַה' חָס וְשָׁלוֹם מֵסִית נִבְרָא מַלְאָךְ רַע, לְפִי מַה שֶׁקָּדַם מִדִּבְרֵיהֶם (אבות ד,יא) "הָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ קָטֵיגוֹר אֶחָד", וְהוּא מִין הֶעָוֹן מַמָּשׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ, וְלָזֶה נִבְרָא מַלְאָךְ רַע מֵסִית שְׁמוֹ, וֶהֱסִיתוֹ וְהִטָּעֲהוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּסוֹד אָמְרָם (שם) "עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה". וְתִמְצָא כִּי הֶעָוֹן עָשָׂה דּוּגְמָתוֹ, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁדִּבְרֵי דָּוִד שֶׁאָמַר "הֶסִיתְךָ" כְּשֶׁנֶּגְּעָה הָיְתָה מְמֻנּוּ, וְחָס וְשָׁלוֹם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְדַבֵּר מִלֵּין לְצַד עִלָּאָה חָלִילָה, וּמִי עֶבֶד יָרֵא מֵאֱלֹהִים כְּדָוִד, אֶלָּא שְׁגָגָה הִיא, כְּמוֹ כֵן לֹא הוּסַת מֵהַמֵּסִית לַעֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן כְּמִזִּיד.

וַעֲדַיִן קָשֶׁה, תֵּנַח לְגַבֵּי דָּוִד אָמְרִינַן שֶׁטָּעָה, מַה נַּעֲנֶה בְּיוֹאָב? מִמֶּה נַפְשָׁךְ תִּקְשֶׁה: אִם דִּבְרֵי דָּוִד בָּאוּ אֵלָיו סְתָם "פְּקוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מִי אָמַר לוֹ שֶׁאֵין כַּוָּנַת דָּוִד לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּפְקְדֵם עַל פִּי הַתּוֹרָה, וּמִן הַסְּתָם לֹא יוּצַךְ לוֹמַר אֵלָיו דָּבָר שֶׁתִּינוֹקוֹת יוֹדְעִים אוֹתוֹ. וְאִם נֹאמַר כִּי דָּוִד צִוָּה אֵלָיו בְּפֵרוּשׁ שֶׁיִּמְנֶה אוֹתָם אֶחָד אֶחָד וְלֹא עַל יְדֵי מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, קָשֶׁה אֵיךְ קִבֵּל דְּבָרָיו כְּשֶׁאָמַר לוֹ כֵּן, שֶׁהָיָה לוֹ לְמָאֵן כִּי "דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִין", וַאֲפִלּוּ בְּמִצְוַת מֶלֶךְ, וְזֶה הֲלָכָה רוֹוַחַת (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג). וְלוּ יְהִי שֶׁיּוֹאָב נֶעֱלְמָה מִמֶּנּוּ וּמִקְרֶה אֶחָד קָרָה לְדָוִד וְיוֹאָב, מַה נַּעֲנֶה בַּסַּנְהֶדְרִין? מַה נַּעֲנֶה בְּכָל אִישׁ

כְּשֶׁרָאוּ שֶׁבָּאוּ לִמְנוֹתָם? הָיָה לָהֶם לַחֲרֹד חֲרָדָה גְּדוֹלָה וְאֵימוֹת מָוֶת יִפְּלוּ עֲלֵיהֶם, וְיִצְעֲקוּ עַל הַדָּבָר לִפְנֵי יוֹאָב וְלִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. גַּם כֵּן יְכוֹלִין לָבֹא בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגַף בְּפִקֹּד אֹתָם". וְאִם חָסוּ עַל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל יוֹתֵר מִגּוּפָן, הָיָה לָהֶם לִטְעֹן שֶׁיִּמָּנוּ בְּחַרְסִית כְּמַעֲשֶׂה שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ, וְאֵיךְ לֹא חָסוּ עַל נַפְשָׁם כָּל בְּנֵי אֵל חָי?

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי דָּוִד אָמַר דְּבָרָיו סְתָם לְיוֹאָב, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי יוֹאָב יוֹדֵעַ סֵפֶר הָיָה וְלֹא מָנָאם אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר בְּבֶזֶק וְכַדּוֹמֶה לוֹ. וְתִמְצָא שֶׁדַּיִּק הַתַּלְמוּד בִּלְשׁוֹנוֹ (ברכות סב:) "לֹא שָׁקַל מִנַּיְיהוּ כּוֹפֶר", מַשְׁמַע כּוֹפֶר הוּא דְּלֹא שָׁקַל אֲבָל הַמִּנְיָן הָיָה עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר. וְהִנֵּה דִּיַּקְנוּ שֶׁלֹּא לְכָל מִסְפָּר יִתְחַיֵּב הַנִּתִּינָה, וְהַטָּעוּת שֶׁטָּעָה הָיְתָה שֶׁהָיָה הַמִּסְפָּר לְלֹא דָּבָר, וּכְבָר פֵּרַשְׁנוּ מִדְּקִדּוּק הַכָּתוּב כִּי לֹא יִפְקְדוּ אוֹתָם אֶלָּא לְסִבַּת דָּבָר כְּמוֹ שֶׁכָּתְבנוּ לְמַעְלָה, אֲבָל לְלֹא דָּבָר לֹא. וְהִיא טַעֲנָה שֶׁתִּמְצָא שֶׁטָּעַן יוֹאָב לְדָוִד שֶׁאֵין צָרִךְ בַּדָּבָר לִמְנוֹת יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי שֶׁאִם הָיָה מוֹנֶה אוֹתָם עַל יְדֵי מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לוֹ יִהְיֶה שֶׁיִּתְחַיְּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִיתָה הִנֵּה הוּא כּוֹפֶר נֶפֶשׁ שֶׁל כָּל אֶחָד. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאִם הָיָה דָּוִד מוֹנֶה אוֹתָם עַל יְדֵי הַשְּׁקָלִים לֹא הָיָה בָּהֶם נֶגַף. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמואל ב כד:א) "וַיּוֹסֶף ה' לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיֵּסֶת אֶת דָּוִד בָּהֶם", הֲרֵאתָ לָדַעַת כִּי יִשְׂרָאֵל הָיוּ חַיָּבִין עַל הַקּוֹדֶם, וְלָזֶה כְּשֶׁבָּא הַמִּסְפָּר בָּהֶם לְלֹא צָרֶךְ בְּאֵין רִשָּׁיוֹן מֵאֲדוֹן הַכֹּל שָׁלַט בָּהֶם הַדִּין וְנִפְרַע מֵהֶם עֲוֹנָם.

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר, כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּזְכַּר בִּתְנָאֵי הַמִּנְיָן שֶׁצָּרִיךְ לְסִבַּת דָּבָר, כָּל שֶׁחָסַר תְּנַאי אֶחָד חֲרֵי הֵם נִכְלָלִים בְּגֶדֶר הַנֶּגַף בַּר מִנַּן, וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁטָּעָה. וְלָזֶה תִּמְצָא בִּתְשׁוּבַת יוֹאָב אֵלָיו "וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה" (שמואל ב כד:ג), פֵּרוּשׁ, מִנְיָן לְלֹא צָרֶךְ, אֲבָל אִם הָיָה צָרֶךְ בַּדָּבָר יַסְכִּים גַּם הוּא. וְאִם הַמִּנְיָן הָיָה אֶחָד אֶחָד, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה צָרֶךְ בַּמִּנְיָן, לֹא יִפְקֹדֵם בְּדֶרֶךְ זֶה, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ אֵיךְ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה. וּלְפִי שֶׁאֵין עִנְיָן זֶה מְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב אֶלָּא מִדְּיוּק הַכָּתוּב, לֹא מָצָא יוֹאָב לַחֲלֹק עִם דָּוִד. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁחָשַׁב כְּשֶׁרָאָה דְּבַר מֶלֶךְ חָזָק עָלָיו, אָמַר אוּלַי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם נִכְמָס, וְחָשׁ עַל עַצְמוֹ מִמְּרוֹד בַּמַּלְכוּת, וּלְעוֹלָם לֹא מָנָאם אֶחָד אֶחָד. וּבָזֶה אֵין קַשְׁיָא גַּם כֵּן עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא פִּקְּחוּ עַל נַפְשָׁם, כִּי הֵם לֹא נִמְנוּ אֶחָד אֶחָד, וְדָבָר זֶה שֶׁצָּרִיךְ לִמְנוֹתָם עַל יְדֵי סִבָּה אֵין עֲלֵיהֶם מֶטֶל לָדַעַת אִם יֵשׁ סִבָּה לַמֶּלֶךְ, וְלֹא בָּדְקוּ אַחֲרָיו לְחִזְקַת כַּשְׁרוּתוֹ.

נִמְצָנוּ אוֹמְרִים כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נֶחְלָק לִשְׁלֹשָׁה דִּינִים. הָאֶחָד הוּא מִסְפָּר שֶׁהָיָה אַחַר הָעֵגֶל, זֶה הָיָה לִצָּרֵךְ, גַּם הֵצָרֵךְ לָתֵת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְצַד שֶׁהָיוּ חַיָּבִים כַּנִּזְכָּר. שֵׁנִי, כָּל שֶׁיֵּשׁ צָרֵךְ בְּמִסְפָּרָם אֵין צָרִיךְ לִמְנוֹתָם עַל יְדֵי שְׁקָלִים אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּחַרְסִית אֲדָמָה, וְזֶה מַעֲשֶׂה שָׁאוּל. שְׁלִישִׁי, כָּל שֶׁאֵין צָרֵךְ לִמְנוֹתָם אֵין לִמְנוֹתָם אֲפִלּוּ עַל יְדֵי חַרְסִית, וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁהִטְעָהוּ ה' עַל שִׁגְיוֹנוֹ, וְעַל יְדֵי נְתִינַת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל מָתַר כִּי זֶה מוֹנֵעַ הַנֶּגֶף הַבָּאָה מֵהַמִּסְפָּר. וְאִם תֹּאמַר לָמָּה הֵצָרֵךְ דָּוִד לְמִסְפָּר וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ מִנְיַן שִׁקְלֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּבִיאִים מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁאֵין הוֹכָחָה מֵהַשְּׁקָלִים כִּי יוֹאָב לֹא הֵבִיא אֶלָּא מִסְפַּר הָאֲנָשִׁים שׁוֹלְפֵי חֶרֶב (שמואל ב כד:ט), וְהַשְּׁקָלִים מְבִיאִים הַכֹּל וַאֲפִלּוּ הַקְּטַנִּים, כְּאָמְרָם (שקלים א,ג) אָדָם שׁוֹקֵל עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים וְעַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ וְכוּ', וְלָזֶה רָצָה לָדַעַת מִסְפַּר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה, וְדָבָר זֶה לֹא יָדַעְנוּ מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל הַמּוּבָא בֵּית ה'.

יג זֶה יִתְּנוּ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) לָקַח כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ מִתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד וְהֶרְאָהוּ לְמֹשֶׁה. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא יוֹתֵר תִּהְיֶה נִשָּׂגֶת הַיְדִיעָה בַּאֲמִירָה כְּשֶׁיֹּאמַר לוֹ הַמִּשְׁקָל בְּפֵרוּשׁ מִמַּה שֶּׁיַּכִּיר בְּתַבְנִית אֵשׁ, כִּי הַשְׂרַת שִׁעוּר הַדְּמוּת לֹא תֵחָקֵק בְּצִיּוּר לְשַׁעֵר אֵלֶיהָ אֶלָּא בְּסִמְכוּת.

וְנִרְאֶה בְּהָעִיר, לָמָּה נִתְרַצָּה ה' בְּמַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְבַד, וּלְפָחוֹת הָיָה לוֹ לוֹמַר שֶׁקֶל שָׁלֵם, גַּם לָמָּה יָצוּ ה' לְבַל יוֹסִיף הֶעָשִׁיר וּלְבַל יִגְרַע הֶעָנִי מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל. וְלָתֵת טַעַם לִשְׁתֵּי הֶעָרוֹת נִתְכַּוֵּן ה' וְאָמַר לוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, דַּע כִּי אֵין עִקַּר הָעִנְיָן הוּא הַנִּגְלֶה אֶלָּא הַנִּסְתָּר שֶׁזֶּה בָּא בְּדִמְיוֹנוֹ, וּכְבָר כָּתַבְנוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא בְּחִינַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְסוֹבְבוּ הַפְּרָדָה, וְהוּא אָמְרוֹ (ישעיהו נ:א) "וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם", גַּם אָמְרוֹ (משלי טז:כח) "וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף", וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ יְסוֹבְבוּ הַפְּרָדַת הַשְּׁכִינָה בְּשָׁרְשֵׁי בְּחִינַת כָּל נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל. לָזֶה צִוָּה ה' שֶׁיִּתְּנוּ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל שֶׁהוּא סִימָן לְמַה שֶּׁהִפְרִידוּ הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם לָשׁוּב לְיַחֲדָם יַחַד, וּלְהַכְּרַת הַדָּבָר הֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ כִּי שָׁם בְּחִינַת שָׁרְשֵׁי נִשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, פֵּרוּשׁ, יַחְזֹר לָתֵת סוֹד מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל שֶׁהִפְרִיד וְהוּא זֶה יְסוֹד וְיסוֹד הַדָּבָר, וְלָזֶה יְכַוֵּן כָּל נוֹתֵן וְרַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי לְכַוֵּן אֶל הַמְכַוֵּן לְיַחֵד הַנִּפְרָד וְהַנֶּחְלָק, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **אֶת תְּרוּמַת ה'** וְהוּא מַה שֶּׁרָמְזְנוּ בְּמַחֲצִית הַשֶּׁקֶל כִּי מִתְּכַנִּית בְּחִינָה זוֹ בְּשֵׁם תְּרוּמַת ה'.

וּמֵעַתָּה אִם יַרְבֶּה הֶעָשִׁיר הִנֵּה הוּא מַפְסִיד הַכַּוָּנָה שֶׁהִיא הָעִקָּר. לָזֶה צִוָּה וְאָמַר **הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט**, וְהַטַּעַם **לָתֵת אֶת תְּרוּמַת ה'** כַּנִּזְכָּר, שֶׁאִם יַרְבֶּה אוֹ יַמְעִיט אֵין רִשּׁוּם תְּרוּמַת ה' נִכָּר. וּלְטַעַם זֶה הִקְדִּים הַכָּתוּב זִכְרוֹן הַשְׁעוּר וְאַחַר כָּךְ זִכְרוֹן הַנְּתִינָה, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים זִכְרוֹן הַנְּתִינָה וְאַחַר כָּךְ שִׁעוּרָהּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לָתֵת טַעַם הַקְּצָבָה לָמָּה קָצַב מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וְאָמַר **לָתֵת** וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְאוּלַי כִּי רָמַז גַּם כֵּן שֶׁאֵין הַקְּצָבָה שָׁוָה אֶלָּא בִּבְחִינַת הַקְּצָבָה, אֲבָל בִּבְחִינַת הַכַּוָּנָה — מִן הַנִּמְנָע כִּי יִשְׁווּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּכַוָּנַת הַלֵּב, שֶׁכָּל אֶחָד כְּפִי בְּחִינַת חִבָּתוֹ בְּקוֹנוֹ יַעֲשֶׂה הַדָּבָר בְּחֵשֶׁק גָּדוֹל, וְהֶבֵן. וְלָזֶה סָמַךְ מִצְוַת הַמַּשְׁוָאָה לֹא יַרְבֶּה הֶעָשִׁיר וְלֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל, אֲבָל בִּבְחִינַת הַכַּוָּנָה אֵין מְצִיאוּת לְהַשְׁוָוֹת הַלְּבָבוֹת.

וּבֵרַכְתָּ רֶמֶז תִּתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָא הַכָּתוּב לְגַלּוֹת נִסְתָּרוֹת לַה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּעוֹלָמוֹ, דָּבָר שֶׁכָּל רוֹאֶה יִתְמַהּ בְּהִלָּקַח אִישׁ צַדִּיק יָשָׁר קֹדֶם זְמַנּוֹ, יֵחֵצוּ

יָמָיו כַּמִּשְׁפַּט הַמִּתְחַיֵּב לְאַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה. וְיִבָּהֲלוּ רַעְיוֹנֵי הָאָדָם לַחְשׁוֹב אֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יַכְחִישׁ בַּר מִנָּן אֹשֶׁר הַצַּדִּיקִים כִּי אֵין טוֹב בָּעָמָל הָאֱלֹהִי, אוֹ יַחְשׁוֹב כִּי זֶה הָאִישׁ מַצְפּוּנוֹ אֵינוֹ כַּנִּגְלֶה מִמֶּנּוּ וְהוּרְעָה חֻזְקָתוֹ לְטוֹב. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר ה׳ **כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פְּרוּשׁ, אִם תִּרְאֶה שֶׁיִּסְתַּלֵּק רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלֹא עֵת וְלֹא יַעֲלֶה בְּכֶלַח כַּעֲלוֹת גְּדִישׁ בְּעִתּוֹ, הַטַּעַם הוּא **לִפְקֻדֵיהֶם**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:יד:ב) בְּפָסוּק ״אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי״ וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִישׁ שֶׁהַכֹּל בּוֹ הוּא כּוֹפֶר נַפְשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** לְשׁוֹן חִפָּרוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר לא:מט) ״וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ״, כִּי לְצַד חִפָּרוֹן יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְחַיְּבוּ, לָזֶה אֲנִי נוֹטֶל אֶת רֹאשָׁם בַּעֲדָם לְכוֹפֶר נַפְשָׁם שֶׁלֹּא יָמוּתוּ כָּל יִשְׂרָאֵל. וְיִתְבָּאֵר גַּם כֵּן **לִפְקֻדֵיהֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזּוֹהַר (זוהר חדש) בְּפָסוּק ״כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים״ – כָּל הָעוֹבֵר עַל הַמִּצְוֹות, לוֹמַר כִּי טַעַם הַחִפָּרוֹן הוּא לְצַד עָבְרָם עַל מִצְוֹות ה׳. וּמֵעַתָּה לֹא יַחְשׁוֹב אָדָם רַע לֹא עַל הַמִּסְתַּלֵּק לָמָּה וְלֹא עַל הַמִּסְתַּלֵּק כִּי נִסְתָּרוּ בִּלְתִּי הָגוּן.

וְאָמַר ה׳ כִּי לְצַד שֶׁהַדִּוּר הוּא הַגּוֹרֵם לְלָקַח הַצַּדִּיק, לָזֶה צָרִיךְ לָתֵת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כּוֹפֶר נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק שֶׁמֵּת בְּעַדוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ** שֶׁל הַמִּסְתַּלֵּק אוֹ גַּם כֵּן שֶׁל הַנִּשְׁאָרִים שֶׁיִּרְגִּישׁוּ בְּפִטִירַת הַצַּדִּיק שֶׁנִּלְכַּד בִּשְׁחִיתוּתָם, וְכָל אֶחָד יַשְׁכִּיל כִּי חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם וְיִתַּקֵּן מַעֲשָׂיו, וְהוּא מַה שֶּׁמְּפָרֵשׁ בְּדִבְרֵי קַבָּלָה (ישעיהו נז:א) ״מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק״, פְּרוּשׁ, אִם הַסּוֹבְבִים דָּבָר הִרְגִּישׁוּ בְּחֶסְרוֹנוֹ וְתִקְּנוּ מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁלֹּא תָּבֹא, וְאִם לֹא הִרְגִּישׁוּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָרָעָה שֶׁתָּבֹא אַחֲרָיו, וְלָזֶה צִוָּה ה׳ כָּאן **וְנָתְנוּ אִישׁ** וְגוֹ׳.

וְאָמְרוֹ **בִּפְקֹד אוֹתָם**, פְּרוּשׁ, לֹא יֵאָחֲרוּ נְתִינַת הַכֹּפֶר אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד בִּפְקֹד אוֹתָם, בְּמַעֲשֶׂה זֶה שֶׁנָּטַל רֹאשָׁם כָּל אֶחָד יְתַקֵּן מַעֲוָתוֹ. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם** וְגוֹ׳, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ כַּנִּזְכָּר יִהְיֶה בָהֶם וְגוֹ׳. וְאָמַר **בִּפְקֹד אוֹתָם** רָמַז כִּי לֹא יֵאָחֵר הָעֹנֶשׁ אֶלָּא תֵּכֶף לַפְּקִידָה, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁבְּכָל עֵת שֶׁיִּסְתַּלֵּק הַצַּדִּיק רָעָה הַבָּאָה אַחֲרָיו הִיא סְמוּכָה לִפְטִירָתוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קיג:) וּכְמוֹ שֶׁרָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ.

וְאָמְרוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, כָּאן פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב מַה הוּא כֹּפֶר נֶפֶשׁ שֶׁצִּוָּה לָתֵת, וְאָמַר **זֶה יִתְּנוּ**, יִכָּוֵן אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה דִּכְתִיב (יהושע א:ח) ״לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ״. גַּם אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפָנָיו כָּל הַיּוֹם מוּנָח סֵפֶר תּוֹרָה כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר צִוָּה לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (דברים יז:יט) ״וְהָיְתָה עִמּוֹ״ וְגוֹ׳, וְהוּא מַה שֶּׁהֵרְאָהוּ בָּאֶצְבַּע ״זֶה יִתְּנוּ״, וּסְתָמוֹ כְּפֵרוּשׁוֹ שֶׁעַל הַמּוּנָח לְפָנָיו תָּמִיד צִוָּה ה׳, וּבְאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁילְמְדוּ בַּתּוֹרָה הִיא מִגְּנָה וּמְכֻפֶּרֶת עָוֹן וּמַרְבֶּה זְכֻיּוֹת, כְּאָמְרָם (מנחות קי,א) ״וַתַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד הַכֹּל״, וַאֲפִלּוּ הָיוּ בְּיַד הָאָדָם עֲבֵרוֹת רַבּוֹת ״זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם״ כְּאִלּוּ הִקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת הַמְכֻפָּרִים. וְהוּא אָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים** שֶׁהֵם הַמִּצְוֹות, זֶה יִהְיוּ לוֹ לְתִקּוּן כָּל דָּבָר. וְנִמְשָׁךְ גַּם כֵּן אָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר** עִם שֶׁלְמָטָּה, לוֹמַר תִּקּוּן לְמִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה בְּמַה יִתֵּן כֹּפֶר נַפְשׁוֹ כִּי הוּא בּוֹר רֵיק אֵין בּוֹ מַיִם, לָזֶה אָמַר **כֹּל הָעֹבֵר** וְגוֹ׳ **יִתֵּן מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל**, כְּיִשָּׁשְׂכָר וּזְבוּלוּן וְשִׁמְעוֹן אֲחִי עֲזַרְיָה (סוטה כא,א), וְרַבִּים כָּהֵם אֲשֶׁר יֶחֱצוּן כַּסְפָּם לַעֲמֵלֵי תוֹרָה.

וְאָמְרוֹ **בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ** פֵּרוּשׁ בְּעַד שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שֶׁהוּא הַתּוֹרָה, אוֹ יִרְצֶה שֶׁבְּזֶה יִשְׁוֶה הוּא לִנוֹתֵן אִמְרֵי סֵפֶר, כְּאָמְרוֹ (קהלת ז:יב) ״בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף״. עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה.) שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הָיָה, וּבָא לְהוֹדִיעַ כִּי מַה שֶּׁיִּשּׂוֹט מֵהַקֹּדֶשׁ בְּעַד מַחֲצִית כַּסְפּוֹ לֹא שֶׁיִּתְנֶנּוּ מֵחֶלֶק הַלּוֹמֵד וְנִמְצָא כָּל אֶחָד אֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא מַחֲצִית שָׁכָר, לֹא כֵן הוּא, כִּי שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הָיָה וְנִמְצָא כָּל אֶחָד בְּיָדוֹ שֶׁקֶל שָׁלֵם, וְהָבֵן.

וְאָמְרוֹ **עֶשְׂרִים גֵּרָה** וְגוֹ׳, רָמַז לִשְׁתֵּי עֲשִׂירִיּוֹת שֶׁבַּשְּׁכִינָה, כְּפֵא ה׳, וְהַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא, וְהָבֵן. וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַלּוֹמֵד וְהָעוֹשֶׂה יִתְכַּוֵּן הַדָּבָר לְיִחוּד הַבְּחִינוֹת, וְרָשַׁם בְּאָמְרוֹ **מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה׳** כִּי הִיא זֹאת שְׁכִינַת אֵל חַי וְהִיא הַנִּפְגֶּמֶת בְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל וּמִתְיַחֶדֶת בַּתּוֹרָה וּמַעֲשִׂים, וּמַעֲתָּה הֲגַם כִּי שְׁנַיִם עָשׂוּ הַדָּבָר כָּל אֶחָד יִטּוֹל כְּנֶגֶד הַשְּׁנַיִם כְּיִדּוּעַ הַטַּעַם.

וְאָמְרוֹ **הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה**, פֵּרוּשׁ כִּי הַנּוֹתֵן מַחֲצִית שֶׁקְלוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא יַרְאֶה בְּעֵינָיו שֶׁהוּא דָּבָר מְרֻבֶּה וְיֵרַע בְּעֵינָיו לְחַלֵּק מַחֲצִיתוֹ, וְאָמַר **וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט**, פֵּרוּשׁ לְצַד הֱיוֹתוֹ דַּל וּנְכָסָיו מְצֻמְצָמִים לֹא יַמְעִיט. וְטַעַם שְׁנֵי אָמַר **לָתֵת אֶת תְּרוּמַת ה׳ לְכַפֵּר עַל נַפְשׁוֹתֵיכֶם**, וּבְעֶרֶךְ הַמַּצָּג יֵקָטֵן כָּל הַנִּתָּן בַּעֲדוֹ. וְכָאן יֵשׁ שְׁתֵּי הַשָּׂגוֹת יְקָרוֹת: אַחַת שֶׁבָּזֶה יִתֵּן תְּרוּמַת ה׳ וְיִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְאֵין עֵרֶךְ לַדָּבָר הַלָּז, וְעוֹד לְכַפֵּר בְּעַד הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בַּעֲדָהּ יִתֵּן אָדָם ״עוֹר בְּעַד עוֹר״ וְגוֹ׳ (איוב ב:ד).

וְאָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר** וְגוֹ׳ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, כָּאן הוֹדִיעַ סוֹד מַה שֶּׁלֹּא חִיְּבָה הַתּוֹרָה לָאָדָם אֶלָּא עַד שֶׁהוּא בֶּן עֶשְׂרִים, שֶׁהוּא לְטַעַם עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְגֶדֶר זֶה שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ שְׁלֵמָה מֵהַשָּׂגַת הַמַּשְׂכֹּל מֵהַהַדְרָגוֹת הָרוּחָנִיִּים הָאֱלֹהִיִּים אֲשֶׁר נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁם הוּא וְלִזְמַן הַנִּזְכָּר תַּשִּׂיג, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (תהלים ב:ז) ״ה׳ אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ״, וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (משפטים צח.). וְיֵשׁ טַעַם נִכְבָּד לָמָּה לֹא יֵעָנֵשׁ אָדָם עַד גְּבוּל זֶה, כִּי הוּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלְמָה דַּעְתּוֹ בְּהַכָּרַת הַמַּשְׂכֹּל וּבְהַשְׂכָּלַת הַיְדִיעָה וּבְתִגְבֹּרֶת הַמַּסְפִּיק לְהַעֲרֵכַת מִלְחָמָה לִשְׁבֹּר כֹּחַ הַמְּסִית וּלְנַצֵּחַ תַּאֲוֹות הַטִּבְעִיּוֹת וּלְהַשְׂכִּיל בִּרְצוֹן הַנֶּפֶשׁ וּלְהַבְחִין אֶת אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּלִבּוֹ אִם לְאֹשֶׁר, וּבִהְיוֹתוֹ בֶּן עֶשְׂרִים הִנֵּה הוּא שָׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לְהַחֲזִיק מָגֵן וְצִנָּה בְּתִגְבֹּרֶת הַשֵּׂכֶל וְהַהַבְחָנָה וְהַבְחִירָה בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים, וְהָבֵן.

יח **וְנַתַּתָּ שָׁמָּה מָיִם.** נִרְאֶה שֶׁאֵין חִיּוּב לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר עַל יְדֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא הוּא הַדִּין זָר יָכוֹל לָתֵת מַיִם בַּכִּיּוֹר, וּכְשֶׁם שֶׁאָמַר בִּתְחִלַּת הַפָּסוּק ״וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר״ וְגוֹ׳ שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיַּעֲשֶׂה הוּא.

יט **אֶת יָדֶיהָ וְאֶת רַגְלֶיהָ.** לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין רְחִיצָה לְיָדַיִם בְּלֹא רַגְלַיִם וְלֹא לְרַגְלַיִם בְּלֹא יָדַיִם, לָזֶה אָמַר **אֶת** פְּרוּשׁ עִם יְדֵיהֶם רַגְלֵיהֶם וְעִם רַגְלֵיהֶם יְדֵיהֶם, וְהֵם דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּזָבָחִים (זבחים יט:) שֶׁצָּרִיךְ לְקַדֵּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם כְּאֶחָד.

כא **חָק עוֹלָם.** אֲפִלּוּ עָלָה מִבֵּית הַטְּבִילָה שְׁנִּטְהַר מִטֻּמְאָה חֲמוּרָה, חֻקָּה חָקַק ה׳, וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה. **וְלֹא יָמֻתוּ** – הָא אִם לֹא רָחֲצוּ, הֲגַם שֶׁעָלוּ מִטְּבִילָה, חֲרֵי הֵם בְּמִיתָה וְלֹא תּוֹעִיל טְבִילָה.

כג **וְאַתָּה קַח לְךָ.** פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא שֶׁיִּקַּח הוּא מִשֶּׁלּוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה** פְּרוּשׁ, כִּי מִצְוָה זוֹ אַתָּה תַּעֲשֶׂנָּה וְאֵינוֹ כִּשְׁאָר מִצְוֹות שֶׁאֲנִי מְצַוְּךָ לְנוֹכֵחַ וְכַוָּנָתִי שֶׁהַזּוֹלֶת יַעֲשֶׂה. וַהֲגַם שֶׁכְּלַל הַכָּתוּב הַשֶּׁמֶן וְהַסַּמָּנִים בְּנִדְבַת רַבִּים, דִּכְתִיב (שמות כה:ג) ״וְזֹאת הַתְּרוּמָה וְגוֹ׳ בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה״ וְגוֹ׳, כָּאן גִּלָּה לוֹ ה׳ כִּי יַחְפּוֹץ בְּשֶׁל מֹשֶׁה בִּפְרָטִים אֵלּוּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה דְּתַנְיָא בִּכְרֵיתוֹת (כריתות ה,א) שֶׁמֶן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בּוֹ שָׁלְקוּ וְכוּ׳, בּוֹ נִמְשְׁחוּ כֹּהֲנִים שִׁבְעַת יָמִים וְכוּ׳, וְכֻלּוֹ קַיָּם לֶעָתִיד, עַד כָּאן. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה זוּלָתוֹ. וְכֵן כָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק א׳ מֵהִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא נַעֲשָׂה שֶׁמֶן אַחֵר זוּלַת מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה קַח לְךָ** – אַתָּה תַּעֲשֶׂה וְלֹא זוּלָתְךָ. וְרָמַז בְּאָמְרוֹ **קַח לְךָ** עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (ילקוט שמעוני תשס״ד) שֶׁעָתִיד מֹשֶׁה לַעֲמֹד לְשֶׁרֶת לֶעָתִיד לָבֹא. וַהֲגַם שֶׁבְּפָרָשַׁת הַקְּטֹרֶת נֶאֱמַר (שמות ל:לד) ״קַח לְךָ״, שָׁם לֹא נֶאֱמַר ״וְאַתָּה״.

וְקִנָּמֶן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ. רַז״ל אָמְרוּ (כריתות ה,א) מַחֲצִית הֲבָאָתוֹ, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שֶׁצָּרִיךְ לְהָבִיא חֲמֵשׁ מֵאוֹת, וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא וְדִלְמָא קִנָּמָן בֶּשֶׂם מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים כְּקִנָּה בֹּשֶׂם, וּמְתָרֵץ אִם כֵּן לִכְתּוֹב קְרָא ״קִנָּמָן בֶּשֶׂם וּקְנֵה בֹשֶׂם מֶחֱצָה וּמֶחֱצָה מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים״, עַד כָּאן.

וְאֶפְשָׁר לָנוּ לְתָרֵץ עוֹד, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״מַחֲצִיתוֹ״, כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁמָּאתַיִם וַחֲמִשִּׁים הֵם מַחֲצִית הַחֲמֵשׁ מֵאוֹת, אֲבָל אִי אָמְרִינַן מַחֲצִיתוֹ שֶׁל קִנָּמָן בָּא לוֹמַר שֶׁשּׁוֹקְלִים אוֹתוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי לְרַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב שֶׁאֵין מִנְהָג הַיִּשְׁמְעֵאלִי לְהוֹסִיף אֲפִלּוּ כְּגַרְגִּיר חַרְדָּל בַּמִּשְׁקָל, אֵין זֶה אֱמֶת, שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ הַכָּרַת הַהַכְרָעָה, וְאַף בְּמִשְׁקְלֵי הַזָּהָב הֲגַם שֶׁמִּתְחַכְּמִין לִשְׁקוֹל בְּעִיּוּן כַּף כְּנֶגֶד חֲבֶרְתָּהּ בִּלְא הַכְרָעָה, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ שְׁנֵי מִשְׁקָלִים יוּכַר הַהֶכְרֵעַ בְּיוֹתֵר. וְטַעַם שֶׁהַשַּׁ״ס לֹא בָּחַר לְתָרֵץ כִּדְבָרֵינוּ, כִּי יֵשׁ לוֹמַר לְעוֹלָם מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לְבַד הוּא אוֹמֵר, וְאָמְרוֹ **מַחֲצִיתוֹ** שֶׁיָּבִיא מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ לְבַד וּמֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ לְבַד.

לב **קֹדֶשׁ הוּא.** פְּרוּשׁ תְּכוּנָתוֹ, וַאֲפִלּוּ יַעֲשֶׂהוּ מֵחוּלִין, וְהָעוֹשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתּוֹ כְּמַעֲלֶה עוֹלָה וְחַטָּאת לְעַצְמוֹ, וְאִם עֲשָׂאוֹ לְהִתְלַמֵּד בּוֹ אוֹ עַל מְנָת לִתְּנוֹ לַצַּבּוּר מֻתָּר, כֵּן אָמְרוּ בִּכְרֵיתוֹת (ה.).

עוֹד נִרְאֶה אָמְרוֹ **קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״קֹדֶשׁ הוּא״ – זֶה שֶׁמֶן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁקִּדְּשָׁתוֹ יִתֵּרָה, שֶׁהַסָּךְ מִמֶּנּוּ חַיָּב כָּרֵת, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ״, וְאָמְרוּ בִּכְרֵיתוֹת (ו,א) ״מִמֶּנּוּ״ – פְּרוּשׁ מִשֶּׁמֶן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה וְלֹא מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה זוּלָתוֹ. וְאָמְרוֹ **קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם** – זֶה שֶׁמֶן דּוֹרוֹת שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה לְקִדֻּשָׁתוֹ שֶׁל שֶׁמֶן מֹשֶׁה, וְאֵין חַיָּב אֶלָּא הָרוֹקֵחַ כָּמוֹהוּ. וְתֵבַת ״מִמֶּנּוּ״ לְבַד לֹא תַּסְפִּיק, שֶׁזּוּלָתָהּ הָיִיתִי אוֹמֵר עַד שֶׁיִּמְשְׁחֶנּוּ כֻּלּוֹ.

וְרַז״ל (כריתות ו,א) דָּרְשׁוּ מִפָּסוּק זֶה שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ. וּלְדִבְרֵיהֶם הָיָה לוֹ לוֹמַר כֵּן בְּמִצְוָתוֹ, לֹא בְּאַזְהָרַת ״לֹא תַעֲשׂוּ כָּמוֹהוּ״. וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵינָם אֶלָּא אַסְמַכְתָּא לַהֲלָכוֹת שֶׁבְּיָדָם, וּדְבָרֵינוּ הֵם פְּשַׁט הַכָּתוּב.

לה **מִמַּלַּח טָהוֹר.** נִרְאֶה כִּי פֵּרוּשׁ ״טָהוֹר״ הוּא שֶׁלֹּא יֵרָאֶה בּוֹ עֵרְבּוּב גְּוָנִים, כִּי לְצַד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אֶחָד עָשָׂר סַמָּנִים יִתְרַבּוּ הַגְּוָנִים, וַהֲגַם שֶׁיִּעָרְבֵם יַחַד, לְצַד רִבּוּי הַסַּמָּנִים וְרִבּוּי הַמִּמּוּת שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים, תִּשָּׁאֵר אֵיזֶה פִּנָּה בּוֹ שֶׁאֵין הַגְּוָן שָׁוֶה בָּהּ. וַהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיִּדָּקֵדֵק בְּחוּשׁ דַּקּוּת הָרְאוּת יַשְׂכִּיל כִּי אֵינָנּוּ גְּוָן אֶחָד, וְאֵינוֹ קָרוֹי מְצִיאוּת זֶה ״טָהוֹר״. לָזֶה אָמְרוּ **מְמַלָּח טָהוֹר**, פְּרוּשׁ זַךְ שֶׁיֵּרָאֶה גְּוָן אֶחָד מַמָּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הַתַּעֲרֹבֶת מַעֲשֵׂה אוּמָּן, וּבְאֶמְצָעוּת הֶיּוֹתָהּ דַּקָּה בְּיוֹתֵר.

לז **וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה.** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כריתות ו.) שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל יוֹם מְתַקֵּן בְּמַתְכֻּנְתָּהּ וְהָיָה מַכְנִיס, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה**, פְּרוּשׁ, כָּל מַה שֶּׁיִּשְׁנוֹ בְּהֶכְשֵׁר מַעֲשֵׂה בֵּית ה׳ – בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ, הָא לְמַדְתָּ הַמְפַטֵּם חֲצִי מָנֶה חַיָּב כָּרֵת.

לֹא תֵעָשׂוּ. פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לְהָרִיחַ אָסוּר בְּלָאו, אֲבָל בְּכָרֵת דַּוְקָא לְהָרִיחַ, וְלָזֶה לֹא רָשַׁם תְּנַאי לְהָרִיחַ בְּפָסוּק זֶה אֶלָּא בַּפָּסוּק שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ עִנְשׁ כָּרֵת (שמות ל:לח).

פרק לא

ב **רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם.** אוּלַי שְׁיָכִוּן לוֹמַר שֶׁיִּרְאוּ רֶמֶז הֶעְנְיָן בִּשְׁמוֹ וְשֵׁם אֲבוֹתָיו, **בְּצַלְאֵל** שֶׁעָשָׂה צֵל לָאֵל, **בֶּן אוּרִי** שֶׁעָשָׂה מָקוֹם לַאֲשֶׁר אוֹר לוֹ, **בֶּן חוּר** שֶׁעָשָׂה יִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין מֵעַוֹן הָעֵגֶל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נא,ד) בְּפָסוּק "מִשְׁכַּן הָעֵדוּת" – עֵדוּת לַכֹּל שֶׁנִּמְחַל לָהֶם עָוֹן הָעֵגֶל, חֲרֵי שֶׁנִּרְשַׁם בּוֹ הַדָּבָר בִּשְׁמוֹ וְשֵׁם אֲבוֹתָיו. וּבָזֶה יָבֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וָאֲמַלֵּא** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד זוֹ עוֹד אֲנִי מוֹסִיף בּוֹ מִלֵּאי מֵהַחָכְמָה. וְאָמְרוֹ **בְּחָכְמָה** וְלֹא אָמַר חָכְמָה, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה,א) בְּפָסוּק (דניאל ב:כא) "יְהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין", שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן חָכְמָה אֶלָּא לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָכְמָה וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וָאֲמַלֵּא** וְגוֹ' בְּחָכְמָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אוֹסִיף לְמַלְאוֹתוֹ יוֹתֵר, וְכֵן בִּתְבוּנָה וְגוֹ'.

יא **לַקָּדֶשׁ.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים הָרְשׁוּמִים בַּפָּרָשָׁה לֹא נֶאֶסַר מַעֲשֵׂיהֶם לַהֲדִיוֹט, זוּלַת שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ שֶׁהֵם שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר בָּהֶם **לַקָּדֶשׁ**, לוֹמַר אוֹתָם שֶׁתְּכוּנַת מַעֲשֵׂיהֶם מְיֻחָדִים לַקֹּדֶשׁ, וְהַקְּדֻשָּׁה חָלָה עַל מַתְכֹּנֶת הַדָּבָר לְצַד תְּכוּנָתוֹ לְבַד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל הַמַּעֲשִׂים שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁכָּל שֶׁלֹּא נֶעֱרָא עָלָיו קֹדֶשׁ אֵינוֹ קֹדֶשׁ.

יב **וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה לוֹמַר כָּאן **וַיֹּאמֶר.** וְרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא שֶׁאָמְרוּ "וַיֹּאמֶר ה' לְמֹשֶׁה לֵאמֹר" – לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וְצָרִיךְ לְדַעַת מַה נִּשְׁתַּנָּה פָּסוּק זֶה לְדָרוֹשׁ בּוֹ כֵּן, וְיוֹתֵר הָיָה נָכוֹן לוֹמַר הַדְּבָרִים בְּ"וַיְדַבֵּר" הָאָמוּר רִאשׁוֹן בַּתּוֹרָה. וְאוּלַי שֶׁהִרְגִּישׁוּ מִקּוּשְׁיָתֵנוּ וְאָמְרוּ כִּי "וַיֹּאמֶר" לְשׁוֹן מַעֲלָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ג:י) "אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב", וּמַה הִיא מַעֲלָה – שֶׁאָמַר ה' אֵלָיו בְּלֹא אֶמְצָעִי, וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר הַטַּעַם בְּאֹפֶן אַחֵר.

יג **וְאַתָּה דַּבֵּר וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **וְאַתָּה** מַה שֶּׁאֵינוֹ רָגִיל לוֹמַר בִּשְׁאָר מִצְוֹות. גַּם תּוֹסֶפֶת וָא"ו. עוֹד לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר,** וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת תְּרוּמָה כִּי צָרִיךְ לוֹמַר "דַּבֵּר" וְלֹא תַּסְפִּיק "לֵאמֹר" לְבַד, כָּאן הוֹסִיף לוֹמַר תֵּיבַת לֵאמֹר פַּעַם שְׁנִיָּה מִלְּבַד לֵאמֹר רִאשׁוֹנָה. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **אַךְ,** וְאָמְרוּ **שַׁבְּתוֹתַי** לְשׁוֹן רַבִּים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ בְּפֶרֶק כְּלָל גָּדוֹל (שבת סט,א) שֶׁבָּא לִתֵּן שִׁמְרָה אַחַת לְשַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, יְעַיֵּן שָׁם, וּבְמָקוֹם אַחֵר (מכילתא) דָּרְשׁוּ "שַׁבְּתוֹתַי" לְהָבִיא דְּבָרִים שֶׁהֵם מִשּׁוּם שְׁבוּת.

וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב, וְקוֹדֶם נַעֲמוֹד עַל כַּוָּנַת תֵּיבַת "אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי", וְנַעֲלֶה דֶּרֶךְ שָׁם לְהַשְׁכִּיל אָמְרוֹ "וְאַתָּה" וְתוֹסֶפֶת "לֵאמֹר", וְיִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קכט,א) שֶׁמְּחַלְּלִים אֶת הַשַּׁבָּת לְצָרְכֵי חוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה וּלְכָל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ וְכַדּוֹמֶה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי,** פֵּרוּשׁ יֵשׁ מִצִּיאוּת שֶׁאֵין לְךָ לִשְׁמוֹר שַׁבָּת. וְדִקְדֵּק בְּאָמְרוֹ **אֶת שַׁבְּתוֹתַי** לִכְלוֹל כָּל הַנִּקְרָא שַׁבָּת, בֵּין שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית בֵּין יוֹם הַכִּפּוּרִים בֵּין שְׁאָר מוֹעֲדוֹת לְמַלְאָכוֹת הָאֲסוּרוֹת בָּהֶם, גַּם לְרַבּוֹת אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַר שַׁבָּת אִם עֲדַיִן הוּא מְסֻכָּן לֹא יֹאמַר אָדָם כְּבָר חִלַּלְתִּי עָלָיו שַׁבָּת אַחַת אֶלָּא חֲרֵי הוּא בְּהֶתֵּר עַד שֶׁיֵּצֵא מֵהַסַּכָּנָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לִרְמֹז עִנְיָן אֶחָד שֶׁהֶעֱלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פד.) (הָאַחֲרוֹנִים), וְהוּא שֶׁאִם אָמַדּוּהוּ לְחוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת לוֹ רְפוּאָה יְדוּעָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מְלֶאכֶת שַׁבָּת שְׁמוֹנָה יָמִים, אֵין אוֹמְרִים שֶׁלֹּא לְחַלֵּל אֶלָּא שַׁבָּת אֶחָד, אֶלָּא יַעֲשֶׂה מִיָּד אַף עַל פִּי שֶׁמְּחַלְּלִין שְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי**:

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **אֶת שַׁבְּתוֹתַי** לָתֵת טַעַם לַמִּעוּט, לָמָּה אֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁתְּחַלֵּל שַׁבָּת עַל הַחוֹלֶה? אֵין זֶה קְרוֹי חִלּוּל, אַדְרַבָּה זֶה קָרוֹי שְׁמִירַת שַׁבָּת – חִלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אֶחָד כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב כְּפִי זֶה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שִׁמְרוּ שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה עַל יְדֵי שֶׁתַּעֲשֶׂה מִעוּט שְׁמִירָה בָּהֶם, וּמְצִיאוּת הַדָּבָר הוּא לְחַלֵּל שַׁבָּת עַל הַחוֹלֶה, שֶׁבָּזֶה אַתָּה מְחַלֵּל שַׁבָּת אֶחָד לִשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. וְאֵין אוֹמְרִים בָּזֶה "אֵין אוֹמְרִים לְאָדָם חֲטָא בִּשְׁבִיל שֶׁיִּזְכֶּה חֲבֵרְךָ", כִּי דַּוְקָא בְּעוֹבֵר עֲבֵרָה וּמְחַלֵּל שַׁבָּת בְּיָדוֹ, כְּאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ (שבת ד.) הִדְבִּיק פַּת בְּתַנּוּר שֶׁחִלֵּל שַׁבָּת וְחַיֵּב מִיתָה עַל זֶה, אֵין אוֹמְרִים לוֹ חֲטָא וְכוּ', אֲבָל חוֹלֶה אָמְרָה תּוֹרָה חַלֵּל, אֲפִלּוּ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אִם יִזְדַּמֵּן הַדָּבָר לְיָדוֹ יְחַלֵּל, וְהַנִּמְנָע מֵהַדָּבָר אֵין זֶה אֶלָּא מְזַלְזֵל בְּמִצְוַת הָאֵל חָס וְשָׁלוֹם.

וְגָמַר אוֹמֵר **כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם,** פֵּרוּשׁ וְאִם כֵּן אִם אֵין שׁוֹמֵר אֵין שַׁבָּת.

וְאָמְרוֹ **לָדַעַת,** כָּאן נִתְחַכֵּם ה' לְהוֹדִיעַ שֶׁקְּדוּשַׁת נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל גְּדוֹלָה מִקְּדוּשַׁת שַׁבָּת, שֶׁזֶּה נִדְחֶה מִפְּנֵי זֶה, וְדָבָר פָּשׁוּט הוּא שֶׁהַקָּטָן הוּא הַנִּדְחֶה מִפְּנֵי הַגָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **לָדַעַת,** פֵּרוּשׁ בָּזֶה אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם, יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ:

וְרַשְׁ"י ז"ל פֵּרֵשׁ "אַךְ" לְמַעֵט מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּשַׁבָּת, וּדְבָרָיו אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁמִּשְׁמָעוּת הַמִּעוּט הוּא בְּשַׁבָּת לֹא חוּץ מִמֶּנּוּ. גַּם מִנַּיִן יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיַּעֲשׂוּ מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן בְּשַׁבָּת שֶׁהֻצְרַךְ לְמַעֵט? וְאֵין כַּוָּנָתֵנוּ בְּפֵרוּשׁ זֶה לְהַקְשׁוֹת וּלְהַשִּׂיג עַל הַפֵּרוּשִׁים, וּבְפָרָט דִּבְרֵי רַשְׁ"י הַמְקֻדָּשִׁים, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

וּלְדַרְכֵּנוּ נַשְׂכִּיל לָדַעַת כַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה דַּבֵּר** וְגוֹ', שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְצַד שֶׁרָמַז ה' מִעוּט אֶחָד בִּשְׁמִירַת שַׁבָּת, וּמִעוּט זֶה לֹא נוֹדַע מַעֲשֵׂהוּ מַה יַּגִּיד, וְאֶל

מֹשֶׁה אָמַר בְּעַל פֶּה תְּבוּנָתוֹ וְלֹא בִּכְתָב מְפֹרָשׁ. כִּי תּוֹרָתֵנוּ שֶׁתִּתְעַלֶּה דְּבָרֶיהָ מְזֻקָּקִים וְאוֹתִיּוֹתֶיהָ סְפוּרוֹת, וְכָל אוֹת וָאוֹת מַגֶּדֶת הֲלָכוֹת וְנִפְלָאוֹת, כַּאֲשֶׁר יָסַד בָּהּ הָאָדוֹן בְּחָכְמָה רַבָּה בְּשִׁבְעִים פָּנִים וְאַרְבָּעָה אוֹפַנִּים וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת נְתִיבוֹת, וְכָל נָתִיב בְּכַמָּה שְׁבִילִין. וְצֵא וּלְמַד מֵאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,ג) בְּפָסוּק "שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים" וְגוֹ', וְהַכֹּל בִּמְקֹרָא מוּעָט. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁיֵּשׁ דְּרָשׁוֹת וְדִקְדּוּקִים בַּתּוֹרָה שֶׁהֵם חוֹבַת כָּל אָדָם נִבְרָא לְהַכִּירָם, וְהֵם דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הֲלָכוֹת, וְיֵשׁ שֶׁאֵין בָּהֶם חוֹבַת כָּל אָדָם.

וְאַל יִקֶּחֶךָ לִבְּךָ לְדַבֵּר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים לָמָּה יַעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדָיו, לְהַעֲלִים מֵהֶם תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה וְלֹא הוֹדִיעַ כָּל דָּבָר בִּכְתָב מְפֹרָשׁ. הִנֵּה תְּשׁוּבָתְךָ לְנוֹכַח עֵינֶיךָ כִּי הֵם דְּבָרִים שֶׁלֹּא יְכִילֵם סֵפֶר, וְצֵא וּלְמַד מֵאֲמַר קַדְמוֹנֵינוּ (אבות דרבי נתן כ"ה) שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: אִם יִהְיוּ הָרְקִיעִים גְּוִילִים וְכוּ' אֵינוֹ מַסְפִּיק לִכְתֹּב מַה שֶּׁלָּמַד מֵרַבּוֹ וְלֹא חִסֵּר מִמֶּנּוּ טִפָּה מֵהֶם, וְכֵן תַּלְמִידוֹ אָמַר עָלָיו. וְהַכֹּל רָמוּז יוֹשֵׁר בַּמִּקְרָא, גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב תְּבוּנוֹת אֲשֶׁר כָּתַב מִקְרָא מוּעָט וּבוֹ הִשְׁמִיעַ מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בַּנִּבְרָאִים לִכְתֹּב מִיּוֹם בְּרוֹא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, וְהַכֹּל נִמְסַר לְמֹשֶׁה בְּסִינַי. וְלָזֶה, לְצַד שֶׁאָמַר בִּכְתָב מְעוּט בִּשְׁמִירַת שַׁבָּת וּבְעַל פֶּה נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה כַּוָּנַת הַמְּעוּט, וְהִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, לָזֶה צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל כַּוָּנַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוֹ לְהַשְׁמִיעָם לְכָל עַם יִשְׂרָאֵל כִּי דָּבָר זֶה הוּא חוֹבָה לְהַשְׁמִיעַ לַכֹּל. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ, מִלְבַד הַמִּכְתָּב תּוֹסִיף אַתָּה לְדַבֵּר לָהֶם בְּעַל פֶּה כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר הַסָּתוּם, שֶׁהוּא מַה שֶּׁמְּמַעֵט בִּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּתוֹת.

וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, דַּבֵּר לָהֶם כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְךָ בּוֹ, כִּי הַמַּאֲמָר עַצְמוֹ כְּבָר אָמַר "לֵאמֹר", וְלֹא בָּא אֶלָּא עַל אֲמִירַת הַפֵּרוּשׁ הַנֶּאֱמָר לוֹ בְּעַל פֶּה כַּנִּזְכָּר, כִּי הוּא זֶה מֵהַדְּבָרִים שֶׁהֵם חוֹבַת אָדָם לִשְׁמֹעַ. וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה יֵשׁ לָנוּ לְהִתְהַלֵּךְ בְּאָרְחוֹת חַיִּים בְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַכָּתוּב **לֵאמֹר**, וְחָזַר לוֹמַר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – אַחַת לִדְבָרִים שֶׁבִּכְתָב וְאַחַת לִדְבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה הַצְּרִיכִין לַהֲלָכוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם. וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאֹפֶן אַחֵר, אֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ **וְאַתָּה** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת י,א) בְּפָסוּק "לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ" וְגוֹ', שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: "מַתָּנָה טוֹבָה יֵשׁ לִי בְּבֵית גְּנָזַי" וְכוּ', מִכָּאן שֶׁהַנּוֹתֵן מַתָּנָה לַחֲבֵרוֹ צָרִיךְ לְהוֹדִיעוֹ, וְהַטַּעַם כְּדֵי לְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה וַחֲנִינוּת. וְהִקְשׁוּ מִקְּרוֹן פְּנֵי מֹשֶׁה, וְאָמְרוּ כִּי שֶׁל מֹשֶׁה עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי וְכוּ' עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה דַּבֵּר**, פֵּרוּשׁ, לֹא תִקַּח שִׁעוּר מֵעַצְמְךָ כְּשֶׁיִּתְגַּלֶּה לְךָ מַתְּנַת קַרְנוֹת הוֹד וְלֹא הוֹדַעְתִּיךָ, תֹּאמַר כֵּן הַדְּבָרִים בְּמַתְּנַת שַׁבָּת שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא תְּגַלֶּה – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא דַּבֵּר וְגוֹ' וְלֹא תִקַּח הַמִּשְׁפָּט מִמְּךָ. וְהַטַּעַם הוּא שֶׁאַתָּה עָתִיד לָדַעַת אֲבָל יִשְׂרָאֵל לֹא עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם. וְאָמְרוּ **אוֹת הִיא**, פֵּרוּשׁ, וְאַל תֹּאמַר וַהֲלֹא גַּם שַׁבָּת עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי וְיֵדְעוּ מֵעַצְמָן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בּוֹ מְנוּחָה וְעֹנֶג, גַּם הִתְכּוֹנְנוּת לַגּוּף לְבַל יֵחֲלֶה מִיגִיעוֹת הַטִּרְדָּה וְכַמָּה פְּרָטֵי הַטּוֹבוֹת. לָזֶה אָמַר **כִּי אוֹת הִיא**, פֵּרוּשׁ, כָּל הַמְּנוּחָה וְהָעֹנֶג הַנִּרְגָּשׁ לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם הַשַּׁבָּת אֵינוֹ אֶלָּא אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינָיו, פֵּרוּשׁ, סִימָן לַטּוֹבָה הַגְּנוּזָה, וְהִיא בְּחִינַת עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת, וְהוּא מַשָּׂלָל הַהַשָּׂגָה זוֹלַת עַל יְדֵי מִצְוַת שַׁבָּת, וְהִיא נְשָׁמָה יְתֵרָה הַבָּאָה מִמֶּנּוּ, וְהֶבֵן כִּי הוּא סוֹד עָתִיק. וְאִם כֵּן לֹא עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי, לָזֶה **דַּבֵּר** וְגוֹ' **לָדַעַת**, כִּי צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ מַעֲלַת הַמַּתָּנָה לְאַחְזוּקֵי עָלֶיהָ טוֹבָה וּלְבָרֵךְ לַנּוֹתֵן בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר מְקַדְּשָׁם בְּקִדֻּשַׁת שַׁבָּת לְהַשִּׂיג הָאֹשֶׁר הַמֻּפְלָג וְהַמֻּפְלָא.

יד **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה חָזַר לְצַוּוֹת עַל שְׁמִירַת שַׁבָּת וְלָתֵת טַעַם חָדָשׁ "כִּי קֹדֶשׁ". וְנִרְאֶה כִּי לְפִי שֶׁקָּדַם לְהַתִּיר חִלּוּל שַׁבָּת לְחוֹלֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, וְחָשׁ שֶׁיִּטְעֶה הַטּוֹעֶה כִּי לְגַבֵּי חוֹלֶה זֶה נַעֲשָׂה שַׁבָּת חוֹל וְיֵשׁ לְחַלְּלוֹ אֲפִלּוּ לְפָרָטֵי הָרְפוּאָה שֶׁאֵין בָּהֶם פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא**, פֵּרוּשׁ בִּקְדֻשָּׁתָהּ עוֹמֶדֶת לְכָל שְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁאֵין בָּהֶם פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות סד.) אֲמָדוּהוּ לִשְׁתֵּי גְּרוֹגָרוֹת וְכוּ', וְהָיוּ שְׁנֵי עוּקְצִים, אֶחָד יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי גְּרוֹגְרוֹת וְאֶחָד יֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ, לֹא יִכְרְתוּ אֶלָּא עוֹקֶץ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁתַּיִם וְלֹא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בִּבְחִינַת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם אֶחָד הוּא בֵּין אִם יִכְרוֹת בַּעַל שְׁתַּיִם אוֹ בַּעַל שָׁלֹשׁ, אֲבָל בְּעֶרְךְ מַעֲשֶׂה הַנַּעֲשֶׂה בְּשַׁבָּת יִשְׁתַּנֶּה הֵיוֹת כְּרִיתַת שְׁתַּיִם לִכְרִיתַת שָׁלֹשׁ. וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נַעֲשֶׂה בָּהּ דָּבָר מְלָאכָה שֶׁאֵין צָרִיךְ בּוֹ לְאוֹתוֹ חוֹלֶה, **כִּי קֹדֶשׁ הִיא**, תָּלָה הַדָּבָר בְּשַׁבָּת, וְאִם כֵּן כְּשֶׁיִּכְרְתוּ עוֹקֶץ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ וְאֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא לִשְׁתַּיִם, נִמְצֵאת שַׁבָּת מְחֻלֶּלֶת בְּעֶרְךְ הַשָּׁלֹשׁ, וְזֶה הִיא חִלּוּל קְדֻשָּׁתָהּ, כִּי גַּם בְּעֶרְךְ חוֹלֶה זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה עוֹמֶדֶת שַׁבָּת בִּקְדֻשָּׁתָהּ.

מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת. אָמַר **מְחַלְלֶיהָ** לְשׁוֹן רַבִּים וְנֶאֱמַר אוֹמֵר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יֵשׁ מְחַלֵּל בָּאוֹפֶן הַנִּזְכָּר שֶׁהוּתַּר לִכְרוֹת עוֹקֶץ שֶׁל שְׁתֵּי תְּאֵנִים לְחוֹלֶה וְכָרַת בַּעַל שָׁלֹשׁ, וְיֵשׁ שֶׁכָּרַת לְלֹא צֹרֶךְ, וּשְׁנֵיהֶם נִקְרָאִים מְחַלְּלִים, אֲבָל אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה אֶלָּא אֶחָד מֵהֶם, אֲבָל הַכּוֹרֵת לְרִפּוּאַת מְסֻכָּן שֶׁכָּרַת בִּמְקוֹם שֶׁל שְׁנַיִם שֶׁל שָׁלֹשׁ, וְהוֹאִיל וְעִקַּר הַמְּלָאכָה בִּרְשׁוּת נַעֲשֵׂית אֵינוֹ בֶּן מָוֶת.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב יִרְצֶה, **מְחַלְלֶיהָ** – בֵּין עוֹשֶׂה בִּפְנֵי עֵדִים וְאַחַר הַהַתְרָאָה, בֵּין עוֹשֶׂה בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. אֶחָד מֵהֶם שֶׁהוּא הָעוֹשֶׂה בִּפְנֵי עֵדִים וְהוּתְרָה הוּא שֶׁיָּמוּת, אֲבָל הַשֵּׁנִי לֹא יוּמַת אֶלָּא **וְנִכְרְתָה** וְגוֹ' בְּמִשְׁפַּט אֵל עֶלְיוֹן.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קו:) יָשַׁב הָאֶחָד עַל הַפֶּתַח וְלֹא מִלְּאָהוּ, וְיָשַׁב הַשֵּׁנִי וּמִלְּאָהוּ – הַשֵּׁנִי חַיָּב. וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ**, פֵּרוּשׁ,

לְצַד שֶׁלֹּא הָיְתָה מְלָאכָה זוֹ נַעֲשֵׂית אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שְׁנַיִם אֵלּוּ, שֶׁהֲרֵי זוּלַת הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה נִצּוֹד, וְנִמְצְאוּ שְׁנַיִם חִלְּלוּהָ, וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת** – אֶחָד מֵהֶם לְבַד הוּא שֶׁחַיָּב.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה לד.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֶחָד מֵהֶם מֵבִיא אֶת הָאוּר, וְאֶחָד מֵבִיא אֶת הָעֵצִים, וְאֶחָד שׁוֹפֵת אֶת הַקְּדֵרָה, וְאֶחָד מֵבִיא אֶת הַמַּיִם. מַסִּיק בַּגְּמָרָא שֶׁאִם מֵבִיא הָאוּר הָיָה לְבַסּוֹף הוּא חַיָּב וְכֻלָּן פְּטוּרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ** אֶחָד מֵהֶם הוּא שֶׁחַיָּב מִיתָה וְכֻלָּן פְּטוּרִים: **מוֹת יוּמָת.** כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (שמות כא:יב) טַעַם הַכֶּפֶל, כִּי זֶה הָאִישׁ בֶּן מָוֶת הוּא לַשָּׁמַיִם וּמַרְשֶׁה ה׳ הַתַּחְתּוֹנִים לְהָמִית בֶּן מָוֶת זֶה, וְלִשְׁלוֹל בֶּן מָוֶת אַחֵר שֶׁלֹּא יִהְיֶה דִּינוֹ מְסוּר לַבְּרִיּוֹת אֶלָּא לַשָּׁמַיִם, וְהוּא מַה שֶּׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ **כָּל הָעוֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה** וְגוֹ׳:

כִּי כָל הָעוֹשֶׂה. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁזָּכַרְתִּי לְךָ לְשׁוֹן יָחִיד בִּ״מְחַלְלֶיהָ״, לֹא יַחְשֹׁב הַחוֹשֵׁב שֶׁהַמְחַלֵּל הָאַחֵר שֶׁאֵינוֹ בְּעֵדִים וְכוּ׳ אֵין לוֹ עֹנֶשׁ מִיתָה כָּל עִקָּר, אֶלָּא הוּא כְּעוֹבֵר עַל לָאו וַעֲשֵׂה שֶׁל קְדֻשַּׁת שַׁבָּת – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא כָּל הָעוֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ וַאֲפִלּוּ בִּלֹּא עֵדִים וְהַתְרָאָה. וּמֵעַתָּה מַה שֶּׁמִּעֵט הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ לְשׁוֹן יָחִיד אֵינוֹ אֶלָּא לְעִנְיַן עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק **מְחַלְלֶיהָ** כִּי

רִאשׁוֹן שֶׁהֵם חוֹל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים אוֹתָם שַׁבָּת.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יא,ח): אָמְרָה שַׁבָּת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, "לְכֻלָּם נָתַתָּ בֶּן זוּג וְלִי לֹא נָתַתָּ בֶּן זוּג!" אָמַר לָהּ: "חֲרֵי יִשְׂרָאֵל" וְכוּ' עַד כָּאן. הִנֵּה כִּי הַשַּׁבָּת חָסֵר פְּרָט אֶחָד מִפְּרָטֵי הַשְּׁלֵמוּת, וְתִקּוּנוֹ הוּא עַל יְדֵי שֶׁיִּשְׁמְרוּהוּ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**. מַה טַּעַם – **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, לְשׁוֹן תִּקּוּן, שֶׁבָּזֶה יְתֻקַּן מַעֲשֵׂהוּ שֶׁל שַׁבָּת וְנִמְצָא לוֹ בֶּן זוּג.

עוֹד יְרֻצֶּה שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר אֶת הַשַּׁבָּת לְבַל יִהְיֶה בּוֹ דְּבַר חוֹל, בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵהַזּוּלַת. וְלֹא יֹאמַר אָדָם: "דַּי לִי בְּמַה שֶּׁנִּשְׁמַר עַצְמוֹ מֵחֲלָלוֹ, וְאִם יִתְחַלֵּל מֵהַזּוּלַת מַה בְּכָךְ", אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹמֵר אוֹתוֹ לְבַל יִתְחַלֵּל, כְּמוֹ שֶׁשּׁוֹמֵר גַּנּוֹ וּפַרְדֵּסוֹ. וּבְכָלַל גֶּדֶר זֶה שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לִשְׁמֹר לְבַל יָבֹא לְיָדוֹ דָּבָר שׁוֹגֵג שֶׁיִּתְחַלֵּל בּוֹ שַׁבָּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת יא,א) לֹא יִקְרָא לְאוֹר הַנֵּר, וְכָל הַסְּיָגִים וְהַשְּׁמִירוֹת לְבַל יִתְחַלֵּל שַׁבָּת אֲפִלּוּ בִּמְצִיאוּת שֶׁהוּא פָּטוּר עֲלֵיהֶם.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, כִּי מְשֻׁנֶּת שְׁמִירָה זוֹ מִכָּל שְׁאָר שְׁמִירוֹת הַמִּצְוָה, כִּי שְׁמִירָה זוֹ נֶחְשֶׁבֶת בְּגֶדֶר עֲשִׂיָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ** וְגוֹ' **לַעֲשׂוֹת**, חֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ שֶׁקּוֹרֵא לַשְּׁמִירָה עֲשִׂיָּה. וְאוּלַי כִּי הַטַּעַם הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (קידושין לט:) יָשַׁב אָדָם וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה, וְהֶעֱמִידוּהָ בַּגְּמָרָא בְּבָאָה עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְלֹא עָבַר, עַד כָּאן. וּכְמוֹ כֵן בַּיּוֹם הַמְקֻדָּשׁ אֵין לְךָ בָּאָה עֲבֵרָה לְיָדוֹ שֶׁל מְלָאכוֹת כָּזֶה, כִּי בְּכָל עֵת מְזַדְּמְנִים לְפָנָיו מְלָאכוֹת הַרְבֵּה מֵהָאַרְבָּעִים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם בִּפְרָטֵי הַמְחֻבָּר וּבִפְרָטֵי הַבִּשּׁוּל וּבִפְרָטֵי מֶקַח וּמִמְכָּר שֶׁהָאָדָם רָגִיל בָּהֶם כָּל הַיּוֹם וּמְזַדְּמְנִים בְּאֵין מִסְפָּר, וְהוּא נִשְׁמָר מֵהֶם, לָזֶה יֵחָשֵׁב לָהֶם כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה.

עוֹד יְרֻצֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁקֶדֶם וְצִוָּה עַל שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת, תָּבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר שֶׁכָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת הִנֵּה הוּא נוֹטֵל שְׂכַר שַׁבָּת. לָזֶה צִוָּה ה' וְאָמַר **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ דַּוְקָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם שֶׁיִּשְׁנָם בִּשְׁמִירַת שַׁבָּת וְלֹא שׁוּם אוּמָּה וְלָשׁוֹן. וְלָזֶה לֹא אָמַר "וּשְׁמַרְתֶּם", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁבָּא לְצַוּוֹת עַל הַשְּׁמִירָה, וְהוּא בָּא לִשְׁלֹל חוּץ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִשְׁמְרוּ שַׁבָּת. וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין נח,ב) גּוֹי שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, שֶׁהֲרֵי מֵעַטָּם הַכָּתוּב וְאִזְהָרָתָם זוֹ הִיא מִיתָתָם.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ – כְּשֶׁיִּשְׁמְרוּ אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַת, וְלָאו דַּוְקָא אִם יִשְׁמְרוּ, אֶלָּא גַּם אִם יַסְכִּימוּ בְּדַעְתָּם לַעֲשׂוֹת מִצְוַת הַשַּׁבָּת, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשׂוּ לְדוֹרוֹתָם. וּכְפִי זֶה, אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁמַר אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַת וָמֵת, אֵין מְנַכִּין לוֹ מִשָּׂכָר הָעוֹלֶה לוֹ אִם הָיָה שׁוֹמֵר לְדוֹרוֹת עוֹלָם (מכילתא).

עוֹד יְרֻצֶּה לְפִי מַה שֶּׁהִקְדַּמְנוּ בְּפָסוּק "אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי" כִּי צִוָּה ה' לְחַלֵּל שַׁבָּת בִּשְׁבִיל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, כָּאן בְּאֹר הַכָּתוּב כִּי לֹא נִתְמַעֵט שַׁבָּת בִּשְׁמִירָה אֶלָּא בְּעֵרֶךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בְּעֵרֶךְ זוּלָתָם לְהַחֲיוֹת עַכּוּ"ם, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה גֵּר תּוֹשָׁב שֶׁשּׁוֹמֵר שֶׁבַע מִצְוֹות וְנִסְתַּכֵּן סַכָּנַת מָוֶת – לֹא יְחַלֵּל יִשְׂרָאֵל שַׁבָּת בִּשְׁבִילוֹ (רמב"ם הלכות שבת ב:כ). וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל** לְבַל יָמוּת מֵהֶם, **אֶת הַשַּׁבָּת** פֵּרוּשׁ לְצַד אַזְהָרַת שַׁבָּת אֶלָּא יְחַלְּלוּהוּ. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שַׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, זֶה לְחַלֵּל וְזֶה לָמוּת – תִּשְׁמוֹר יִשְׂרָאֵל וְיִתְחַלֵּל הַשַּׁבָּת, אֲבָל עֲמָמִין לֹא. וְהַטַּעַם **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ כְּלוּם מַה טַּעַם אֲנִי מַתִּיר לְךָ לְחַלֵּל שַׁבָּת עָלָיו, הוּא **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדוֹרֹתָם** – חִלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמוֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, אֲבָל עַכּוּ"ם שֶׁאֵינָם בְּנֵי שַׁבָּת – לֹא.

או יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֵימָתַי אָמַרְתִּי לְךָ לִשְׁמוֹר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּעֵרֶךְ כְּבוֹד שַׁבָּת? דַּוְקָא **לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ בְּאָדָם שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּגֶדֶר עֲמוֹד לַעֲשׂוֹת, אֲבָל מִי שֶׁוַּדַּאי לֹא יָקוּם וְלֹא יַגִּיעַ לְשַׁבָּת לִשְׁמֹרוֹ, הֲגַם שֶׁרְפוּאוֹת אֵלּוּ יוֹעִילוּ לְשָׁעוֹת אוֹ לְיָמִים, לֹא יְחַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה לא.) שֶׁעוֹלָם הַבָּא נִקְרָא עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת, וְאָמְרוּ עוֹד (שמות רבה כה,יב) שָׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, לָזֶה אָמַר **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת** וְהַטַּעַם **לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶת הַשַּׁבָּת** פֵּרוּשׁ, הָעוֹלָם הַמִּתְכַּוֵּנָה בְּשֵׁם שַׁבָּת שֶׁיִּהְיוּ בוֹ לְדוֹרֵי דוֹרוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **לְדוֹרֹתָם** לִשְׁלוֹל עוֹלָם הַזֶּה שֶׁאֵין הָאָדָם קַיָּם בָּהּ לְדוֹרוֹת, **בְּרִית עוֹלָם** פֵּרוּשׁ בְּרִית כְּרוּתָה לְשׁוֹמֵר שַׁבָּת שֶׁיִּנָּחֵל עוֹלָם עֶלְיוֹן:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבְּיוֹם שַׁבָּת בָּאָה נְשָׁמָה יְתֵרָה לְיִשְׂרָאֵל, כָּרְמוּז בְּאָמְרוֹ **שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ**, וְהוּא סוֹד הַנֶּעְלָם שֶׁלֹּא גִּלָּהוּ ה' לָאוּמּוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) נְשָׁמָה יְתֵרָה לָא אוֹדְעִינְהוּ. וְהַעִירוֹתִי בִּצְפוּנוֹ שֶׁל דָּבָר בְּמַה שֶּׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא עַל הוֹדָעַת שַׁבָּת לָאוּמּוֹת, שֶׁאִם לָא אוֹדְעִינְהוּ לָא לְעַנְשׁוּ עֲלָהּ, וְאָמְרוּ: שַׁבָּת אוֹדְעִינְהוּ, נְשָׁמָה יְתֵרָה לָא אוֹדְעִינְהוּ, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, וְלָמָּה לֹא יָבוֹאוּ בְּטַעֲנָה גַּם כֵּן וְיֹאמְרוּ אִם הָיָה מוֹדִיעָם נְשָׁמָה יְתֵרָה הָיוּ מְקַבְּלִין שַׁבָּת וְלֹא לְעַנְשׁוּ עָלֶיהָ? וְנִרְאֶה כִּי לָזֶה נִתְחַכְּמוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְאָמְרוּ (שבת י:) מַתָּנָה טוֹבָה וְכוּ', פֵּרוּשׁ כִּי אֵין דָּבָר זֶה אֶלָּא בְּגֶדֶר מַתָּנָה אֲשֶׁר נִתְרַצָּה ה' לָתֵת לְעַמּוֹ, וְאֵינָהּ שָׂכָר שֶׁיָּבוֹאוּ בְּטַעֲנָה הָאוּמּוֹת כַּנִּזְכָּר, כִּי אֵין דֶּרֶךְ לוֹמַר לָמָּה לֹא נָתַתָּ לָנוּ מַתָּנָה גַּם אֲנַחְנוּ. עוֹד תִּמְצָא כִּי כְּבָר קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת קֹדֶם נְתִינַת נְשָׁמָה יְתֵרָה, וּמֵעַתָּה עָנוֹשׁ יֵעָנְשׁוּ כָּל הָאוּמּוֹת עַל הַשַּׁבָּת וְעֵינֵינוּ רוֹאוֹת.

וְעִנְיַן נְשָׁמָה זוֹ הַיְתֵרָה רָמְזוּ מְקוֹמָהּ רַבּוֹתֵינוּ בְּאָמְרָם "מַתָּנָה טוֹבָה בְּבֵית גְּנָזַי", וְיָדוּעַ הוּא מָקוֹם הַנִּקְרָא גְּנָזַי הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא בְּחֵינַת עוֹלָם עֶלְיוֹן, וּנְשָׁמָה זוֹ מַחְצָבָהּ שָׁם הוּא. וְלָזֶה תִּקְרָא שַׁבָּת, כְּאָמְרָם "וְשַׁבָּת שְׁמָהּ" כְּשֵׁם הָעוֹלָם שֶׁמִּמֶּנּוּ הִיא, שֶׁנִּקְרָא עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת (ראש השנה לא.). וְעוֹלָם זֶה אֵין בּוֹ עִצָּבוֹן וְעָלָיו לֹא בָּא כְּדִבְרֵיהֶם בּוֹ אֶלָּא עֹנֶג וְשִׂמְחָה. וְלָזֶה צִוָּה ה' לְהַרְחִיק בְּיוֹם שַׁבָּת כָּל אוֹתָם בְּחֵינוֹת הַחוֹל, הַמְּלָאכָה וְהָעִנְיוּי, כִּי בְּאַחַת מֵהֶנָּה תִּגְעַל הַנְּשָׁמָה

מִשֶּׁבֶת בְּקֶרֶב אִישׁ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁעִקַּר אִסּוּר אֲזָהֲרַת מְלָאכוֹת שַׁבָּת בֵּאֵר ה׳ שֶׁהֵם בַּמַּחְשָׁבָה, כְּאָמְרָם (ביצה יג.) ״מְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת אָסְרָה תּוֹרָה״, וַאֲפִלּוּ דִּבּוּר שֶׁל חוֹל אָסוּר (שבת קיג:), דִּכְתִיב (ישעיה נח,יג) ״מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר״. וְהַכֹּל לְצַד תּוֹסֶפֶת נְשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה לַעֲשׂוֹת לְפָנֶיהָ כְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁבָּאָה מִמֶּנּוּ. וְהוּא מַה שֶּׁצִּוָּה ה׳ בְּאָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ נְשָׁמָה הַנִּקְרֵאת שַׁבָּת, וְתַכְלִית שְׁמִירָה זוֹ הִיא הַשָּׂגַת עוֹלָם שֶׁשְּׁמוֹ שַׁבָּת. וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**. וְתֵדַע כִּי מִן הַנִּמְנָע הַחֶלְטִי שֶׁיַּשִּׂיג אָדָם עֲלוֹת לְעוֹלָם עֶלְיוֹן זוּלַת בְּאֶמְצָעוּת הַשָּׂגַת עָנָף מִמֶּנּוּ בִּהְיוֹתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלָזֶה אִם לֹא יַשִּׂיגוּ יִשְׂרָאֵל בְּחִינַת נְשָׁמָה זוֹ אֵין בָּהֶם יְכֹלֶת לַעֲמֹד בְּגֶדֶר עֶלְיוֹן. וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ תַּעֲשׂוּ לָכֶם אֶת הַשַּׁבָּת שֶׁתּוּכְלוּ הַשֵּׂג עָמוֹד שָׁם וּלְהִתְעַנֵּג נַפְשָׁם בְּגִנְזֵי עֶלְיוֹן. וְאָמְרוֹ **לְדֹרֹתָם**, כִּי שָׁם יִתְקַבְּצוּ כָּל דּוֹרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא בְּחִינַת עוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יְרִצָּה לְשׁוֹן דִּירָה, וְלָזֶה כְּתוּבָה חֶסְרָה בְּלֹא וָא״ו, וְהֵם דְּבָרֵינוּ שֶׁיִּרְמֹז אֶל מְקוֹם דִּירַת הַנְּשָׁמוֹת, וְהוּא עוֹלָם הַמְקֻוֶּה שֶׁכָּרַת ה׳ בְּרִית לָתֵת לָנוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרִית עוֹלָם**. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ בְּרִית עוֹלָם לְתַרְיַ״ג מִצְווֹת, שֶׁחֶשְׁבּוֹן בְּרִית עוֹלָה תַּרְיַ״ב וְכֻלָּם תְּלוּיִים בְּשַׁבָּת חֲרֵי תַּרְיַ״ג, וְלָזֶה סָמַךְ תֵּיבַת ״בְּרִית״ לְ״עוֹלָם״ לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי שְׁמִירַת שַׁבָּת הוּא מְקַיֵּם כָּל תַּרְיַ״ג מִצְווֹת שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגְדָּם וְהִנֵּה עוֹלָמוֹ.

וְאָמְרוֹ **בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – פֵּרוּשׁ, אֵין זָר אִתָּנוּ בָּעוֹלָם הַלָּז, וְאוּלַי שֶׁגַּם הַמַּלְאָכִים לֹא יֵשְׁבוּ בִּמְסִבָּתֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי הוּא לְמַעְלָה מֵעוֹלָם הַמַּלְאָכִים. וְעַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר כג:כג) ״כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה כ,כ) שֶׁהַמַּלְאָכִים יִשְׁאֲלוּ לְיִשְׂרָאֵל הַקָּרוֹבִים לָאֵל מַה פָּעַל אֵל.

עוֹד יְרִצָּה **בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – יִהְיֶה סוֹד הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים וְלֹא יֵדָעֵם אָדָם בָּעוֹלָם, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) שֶׁאָמְרוּ: נְשָׁמָה יְתֵרָה לֹא אוֹדִיעֲנְהוּ, כִּי אֵין חֵפֶץ לַה׳ שֶׁיְּדִיעוּ הָאֻמּוֹת סִתְרֵי אֵל חַי, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים קמז:יט-כ): ״חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יג:) וְכוּ׳. וְאָמְרוֹ **אוֹת הִיא לְעוֹלָם** – פֵּרוּשׁ, כֵּינָן שֶׁכָּל זֶה יִהְיֶה סוֹד לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא יָגְלוּ הַדָּבָר, אִם כֵּן הַבָּא לִשְׁאֹל עַל מְצִוַּת הַיּוֹם: ״מַה יּוֹם מְיֻמִּים? מַה אוֹת נַעֲשָׂה בּוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כָּל הַשְּׁנוּיִים?״ – מַה תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתֵנוּ אֲלֵיו? לָזֶה אָמַר ״**אוֹת הִיא לְעוֹלָם**״ – פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה נִגְלֶה לְבָאֵי עוֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים וְגוֹ׳ **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת** וְגוֹ׳. טַעַם זֶה יִהְיֶה נִגְלֶה לְזוּלָתֵנוּ, וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל טַעֲמָם כָּמוּס עִמָּם חָתוּם בְּאוֹצְרוֹת הַחַיִּים.

יח **וַיִּתֵּן וְגוֹ׳ כְּכַלֹּתוֹ.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הִפְסִיק בֵּין זִכְרוֹן הַנְּתִינָה לְזִכְרוֹן דָּבָר הַנִּתָּן בְּהוֹדַעַת הַזְּמַן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה שְׁנֵי לוּחוֹת כְּכַלּוֹתוֹ״, אוֹ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים ״כְּכַלּוֹתוֹ״ קֹדֶם זִכְרוֹן הַנְּתִינָה. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה אַחַר ה׳ נְתִינַת הַלּוּחוֹת עַד זְמַן זֶה, כֵּינָן שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אֶלָּא עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה אוֹ לְמָחֳרָתוֹ הָיָה לוֹ לָתֵת הַלּוּחוֹת?

אָכֵן יִתְבָּרֵר הָעִנְיָן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״ב צג:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל הַמִּצְווֹת הֲלֹא הֻמָּה בְּתוֹךְ תּוֹכָם שֶׁל עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינָי**, וּמַה דִּבֵּר אִתּוֹ? **שְׁנֵי לֻחוֹת הָעֵדֻת**. פֵּרוּשׁ כִּי הַדְּבָרִים בַּלּוּחוֹת שָׁם לוֹ אֶל עֶלְיוֹן, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי לָתֵת לוֹ הַלּוּחוֹת עַד שֶׁיִּגְמֹר הָרָשׁוּם בָּהֶם, וְלָזֶה גָּמַר הַדְּבָרִים הַנִּרְמָזִים בָּהֶם בְּלוּחוֹת הָעֵדוּת וּנְתָנָם לוֹ וְלֹא קֹדֶם. וּבָזֶה נִתַּיַּשְּׁבוּ שְׁנֵי הַדִּקְדּוּקִים כְּאַחַת עַל נָכוֹן, וּכְפִי זֶה מַאֲמַר ״שְׁנֵי לוּחוֹת״ נִמְשָׁךְ עִם ״כְּכַלּוֹתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ״ וְגוֹ׳, וְנִמְשָׁךְ עִם ״וַיִּתֵּן״ הָאָמוּר בְּתִחִלַּת הַכָּתוּב.

כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. הַכַּוָּנָה בָּזֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, עקב) כִּי הַלּוּחוֹת נֶחְצְבוּ מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאוּלַי כִּי זֶה הוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ ״מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים״, פֵּרוּשׁ מַעֲשֶׂה (אֱלֹהִים) הוּא הַכִּסֵּא, וְהֶבֶן. וּכְבָר נִתְפָּרֵשׁ כִּי יֵשׁ בְּחִינוֹת רַבּוֹת אוֹרוֹת הַקְּדֻשָּׁה בְּסוֹד (קהלת ה:ז) ״כִּי גָבוֹהַּ מֵעַל גָּבוֹהַּ וְגוֹ׳ וּגְבוֹהִים״, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֵׂה הַנִּפְלָא שֶׁהוּבָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח״ב נב.) כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם וּפָגַע בְּמַלְאָךְ סַנְדַּ״ל וְכוּ׳, וְאַחַר כָּךְ בְּמַלְאָךְ מְטַ״ט וְהָיָה יָרֵא מַלְאָךְ מֵאֹשׁוֹ שֶׁל מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ פֶּן יִשְׂרְפֵהוּ וְכֵן וְכוּ׳, וְהִנֵּה אָמַר הַכָּתוּב (דברים ד:כד) ״כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אוֹכְלָה הוּא״, כִּי אִשּׁוֹ הַקְּדוֹשָׁה הִיא אוֹכֶלֶת כָּל אֵשׁ זוּלָתָהּ.

וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב אֹפֶן כְּתִיבַת הַלּוּחוֹת בַּמֶּה נִכְתְּבוּ, וְאָמַר **כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ כִּי הָיָה ה׳ מְצַיֵּר צוּרַת הָאוֹת בְּאֶצְבָּעוֹ כִּבְיָכוֹל, פֵּרוּשׁ בְּחִינַת אוֹר אֶחָד מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ בְּדִמּוּת אֶצְבַּע כְּנֶגֶד הַלּוּחַ כְּשִׁעוּר שֶׁטַח אֻבְרֵי הָאוֹתִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָרוּת אֶלָּא אֶת אֲשֶׁר יְצַיֵּר כְּנֶגְדּוֹ. וּלְצַד עָצֶם תֹּקֶף אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ לֹא הָיָה אוֹר שֶׁל הַלּוּחוֹת יָכוֹל עָמֹד בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִכְוֵן כְּנֶגְדּוֹ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, וְהָיָה נֶאֱכָל אוֹ מִצְטַמְצֵם לַצְּדָדִין וְהָיָה נִשְׁאָר כָּל אֲשֶׁר יִצְטַיֵּר כְּנֶגְדּוֹ חָלוּל. וְלָזֶה נִכְתְּבוּ מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות לב:טז) ״חָרוּת עַל הַלֻּחֹת״, וְלֹא אָמַר חָרוּת בַּלּוּחוֹת שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁעָשָׂה הַחֲרוּת בַּלּוּחוֹת אֶלָּא עַל, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה מַנִּיחַ אֶצְבָּעוֹ בָּרוּחַ הוּא עַל הַלּוּחוֹת בְּדִמְיוֹן צוּרַת הָאוֹת, וְכָזֶה נֶחְרְתוּ הָאוֹתִיּוֹת שֶׁל עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים.

פרק לב

א **וַיַּרְא הָעָם וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ בְּעִינֵי הַשֵּׂכֶל, אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט,א) שֶׁבָּא שָׂטָן וְהֶרְאָה לָהֶם דְּמוּת חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה וְכוּ׳ וּדְמוּת מִטָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁמֵּת, לָזֶה אָמַר **וַיַּרְא הָעָם** עִנְיָנִים הַנִּזְכָּרִים וְהִצְדִּיקוּ הָעִנְיָן מַטַּעַם כִּי בָּא שֵׁשׁ, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁהִגְבִּיל לָהֶם, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיוּ עוֹשִׂים חֶשְׁבּוֹן מִדִּבְרֵי

הַשָּׂטָן הָרַמַּאי.

וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל אַהֲרֹן. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **עַל אַהֲרֹן**, וְאִם לְדַבֵּר אֵלָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּקָּהֵל הָעָם וַיֹּאמְרוּ אֶל אַהֲרֹן". אוּלַי יְכַוֵּן לוֹמַר כִּי נִקְהֲלוּ עָלָיו לְהָרְגוֹ, **וַיֹּאמְרוּ קוּם** וְגוֹ' וְאִם לָאו וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין ז,א) שֶׁהָרְגוּ לְחוּר, וְזֶה לְךָ הָאוֹת לִדְבָרֵינוּ. וְטַעַם שֶׁלֹּא נִרְמַז בַּתּוֹרָה הֲרִיגַת חוּר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר רִשּׁוּמוֹ נָכָר בַּתּוֹרָה לְדוֹרוֹת עוֹלָם, וְהַשֵּׁם חָס עַל כְּבוֹד עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא נִכְתַּב מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל אֶלָּא לְטַעַם שֶׁאִם חָטָא צִבּוּר אוֹמְרִים לָהֶם כַּלֵּךְ אֵצֶל צִבּוּר שֶׁנִּתְקַבְּלָה תְּשׁוּבָתָם עַל חֶטְאָם, כָּאָמוּר שָׁם (עבודה זרה ה,א). וְאוּלַי כִּי רָמְזָה הַתּוֹרָה הֲרִיגַת חוּר מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות כד,יד) "וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם" וְלֹא הִזְכִּירוֹ בְּפָסוּק זֶה עִם אַהֲרֹן, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי טָרוּף טֹרֵף. וּמִפֹּרֶשׁ הַדָּבָר בְּדִבְרֵי קַבָּלָה דִּכְתִיב (ירמיה ב,לד) "גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת" וְגוֹ', כָּאָמוּר בְּוַיִּקְרָא רַבָּה (י,ג). וְנִרְאֶה לָתֵת טַעַם לְמָה שֶּׁהֲרָגוּהוּ, וְאוּלַי כִּי כְּשֶׁלֹּא רָצָה לַעֲשׂוֹת, מַעֲשָׂיו מוֹכִיחוֹת כִּי חָפֵץ לִהְיוֹת הוּא אֶמְצָעִי כְּמֹשֶׁה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה. לָכֵן הֲרָגוּהוּ שֶׁלֹּא רָצוּ שֶׁיִּהְיֶה אֶמְצָעִי אָדָם, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בְּחִינַת הָרָצוֹן הַטִּבְעִי וְכֹחוֹתָיו נִמְשָׁכִים בָּאַרְצִיּוּת, וְהָבֵן.

אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְפָנֵינוּ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי ה' הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא נֶעְלָם וְגָבוֹהַּ מְאֹד, וְיֵקֶר לָהֶם מִקְרֶה רַע בְּאֵין מַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם, לָזֶה יַעֲשׂוּ כֹּחַ מִכֹּחוֹת צָבָא הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּהְיֶה לְמַטָּה לְפָנֵיהֶם, וּלְעוֹלָם לֹא מָרְדוּ בְּסִבָּה רְאשׁוֹנָה אֶלָּא שֶׁרָצוּ בְּאֶמְצָעִי. וְאוּלַי שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁלֹּא צִוָּה ה' עַל אִסּוּר הָאֶמְצָעִי אֶלָּא כָּל עוֹד שֶׁיִּהְיֶה מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמְרוּ **כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ** וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר כִּי טַעֲנַת טָעוּת טְרוּפָה בְּפִיהֶם בְּאָמְרָם "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲרֵי לְךָ רְאָיָה כִּי צָרִיךְ אֶמְצָעִי, שֶׁלֹּא הוֹצִיאָנוּ ה' בְּלֹא אֶמְצָעוּת שָׁלִיחַ, אֱמוֹר מֵעַתָּה כִּי יֵשׁ צָרֵךְ בְּאֶמְצָעִי. וּמַה שֶּׁקָּרָאוּהוּ **אֱלֹהִים** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ז:א) "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה", וּדְבָרִים אֵלּוּ טָעוּת גְּדוֹלָה הֵם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (שמות כ:ד).

ב **וַיֹּאמֶר.** פֵּרוּשׁ, אֲלֵיהֶם הוּא שֶׁאָמַר כֵּן, וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב.

פָּרְקוּ. פֵּרוּשׁ, אַתֶּם וְלֹא הֵם.

נִזְמֵי הַזָּהָב. וְלֹא זָהָב אַחֵר.

אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי. אִם יֶשְׁנָם וְלֹא מוּנָחִים בָּאַרְגָּז, וְלֹא שֶׁיִּלְבְּשׁוּ מֻחְדָּשׁ, וְאִם לֹא דָּבָר זֶה מְעַכֵּב. גַּם אָמַר **נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם** שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ זָהָב עַל כֻּלָּם, וּבְאֶמְצָעוּת כָּל זֶה יִתְעַכְּבוּ זְמַן מָה. גַּם אָמַר **וְהָבִיאוּ** פֵּרוּשׁ וְלֹא תִשְׁלְחוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, **אֵלַי** וְלֹא לְזוּלָתִי וְלֹא עַל יָדְכֶם. וְטַעְמוֹ שֶׁדָּבָר הַנַּעֲשֶׂה עַל יְדֵי רַבִּים אֵין בּוֹ עִכּוּב וְעַל יְדֵי יָחִיד יִתְעַכֵּב קְצָת, וְהֵם לֹא נִתְעַכְּבוּ וְעָשׂוּ כָּל הַתְּנָאִים זוֹלַת הַזְּמַנִּים, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁלֹּא רָצוּ הַנָּשִׁים, וְהֵבִיאוּ אֶת שֶׁלָּהֶם כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהִתְעַכֵּב.

ד **וַיִּצַּרוֹ.** פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוּר שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יָדוֹ, לֹא שֶׁעָשָׂאוֹ הוּא, דִּכְתִיב (שמות לב:כד) "וָיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה". אוֹ לְצַד שֶׁלָּקַח הַזָּהָב מִיָּדָם לְיָדוֹ, וְלֹא נִתְחַכֵּם שֶׁיַּנִּיחוּ הַזָּהָב בָּאָרֶץ לְבַטֵּל כְּשָׁפֵיהֶם (זוהר ח"ב קצב.), הֶעֱלָה עָלָיו הַכָּתוּב הַמַּעֲשֶׂה.

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר וְגוֹ'. קָשֶׁה, אֵיךְ יֵאָמֵן הַטִּפְּשׁוּת וְהַבַּעֲרוּת לְדוֹר דֵּעָה, רַבִּים וְנִכְבָּדִים, לוֹמַר לְדוֹמֶם "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" וְגוֹ'? וְלוּ יִהְיֶה שֶׁדִּבֵּר הָעֵגֶל בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה כְּשׁוּף כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא), אַף עַל פִּי כֵן זֶה יוֹעִיל לַחְשׁוֹב בּוֹ דָּבָר, אֲבָל לְהָעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר שֶׁזֶּה הוּא הַמּוֹצִיא – לֹא.

אָכֵן הַנָּכוֹן הוּא כִּי אַדְרַבָּה בְּדִבְרֵיהֶם אֵלּוּ גִּלּוּ דַּעְתָּם שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּחֲוִים וְעוֹשִׂים אֱלוֹהַּ אֶלָּא לְהַמּוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְנִתְכַּוְּנוּ בְּדִבּוּר זֶה לְהָכִין בּוֹ בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת שֶׁהוּא הַמּוֹצִיא, וְתִהְיֶה הָעֲבוֹדָה לַחֵלֶק מֵהַכֹּל וַהֲרֵי הֵם כְּעוֹבְדִים לַכֹּל, וְהַחֵלֶק הָיָה הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהוּא יַעֲנֶה לְהַנֹּקֵם מִמֶּנּוּ. וְלֹא הָיָה בְּעֵינֵיהֶם לְזָרוּת כִּי הֲלֹא יֵשׁ בָּאָדָם חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, אֶלָּא כִּי לְצַד שֶׁהַרְכָּבָתוֹ אֵינָהּ מִמִּין הַמִּתְקַיְּם הָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים, וְנִתְחַכְּמוּ לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר לְהַמְשִׁיךְ כֹּחַ עֶלְיוֹן בְּדָבָר הַמִּתְקַיְּם וְיִהְיֶה מָצוּי תָּמִיד לִפְנֵיהֶם, וּלְעוֹלָם לֹא עָקְרוּ "אָנֹכִי ה' וְגוֹ' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" אֶלָּא אָמְרוּ **אֵלֶּה**, וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר **הָעָלוּךָ** לְשׁוֹן רַבִּים לִרְמֹז לְכֹחַ תַּחְתּוֹן כָּעֶלְיוֹן חָס וְשָׁלוֹם, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה פָּגְמוּ פְּגָמִים רַבִּים וְעָשָׂה ה' בָּהֶם שְׁפָטִים. וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (שמות לב:ח) "סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ" וְגוֹ'.

וְנִרְאֶה בְּעֵינַי כִּי לֹא כָּל יִשְׂרָאֵל הִסְכִּימוּ עַל הַמַּעֲשׂוֹת, אֶלָּא חֵלֶק מֵהֶם וְחֵלֶק לֹא מִיחוּ, וּשְׁקוּלִים הָיוּ בַּדָּבָר, וְחֵלֶק לֹא הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לִמְחוֹת. וְהִנֵּה מִדְּקְדּוּק אָמְרָם **אֱלֹהֶיךָ** וְלֹא אָמְרוּ חָס וְשָׁלוֹם אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ' הוֹצִיאָנוּ, זֶה יַגִּיד כִּי קְצָת מֵהֶם אָמְרוּ זֶה לְכֻלָּם, וְיֵשׁ שֶׁהִצְדִּיק וְיֵשׁ שֶׁלֹּא הִצְדִּיק. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה מב,ו) שֶׁעֵרֶב רַב שֶׁעָלוּ עִם יִשְׂרָאֵל הֵם הָעוֹשִׂים, וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא הִסְכִּימוּ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁאִם הִסְכִּימוּ הֲרֵי גַּם הֵמָּה עָשׂוּ, שֶׁהֲמַחְשָׁבָה פּוֹעֶלֶת בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְגַם לֹא מִיחוּ, וְעַל זֶה נֶעְנְשׁוּ כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל זוּלַת מְעַטֵּי הַיִּכֹלֶת שֶׁבָּהֶן ה' לִבָּם שָׁלֵא נָטָה אַחַר הָרַע, וְהַמִּפְרָסָמִים בַּדָּבָר הֵם בְּנֵי לֵוִי. וְהִנֵּה אַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה הָעֵגֶל בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁחֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל טָעוּ אַחֲרָיו, דִּכְתִיב (שמות לב,כח) "וַיִּפֹּל מִן הָעָם כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ", וּבְהֶכְרֵחַ שֶׁמִּיִּשְׂרָאֵל נָפְלוּ, כַּמּוּבָן מֵאָמְרוֹ (שמות לב,כז) "הִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְגוֹ' אֶת קְרֹבוֹ", אִם כֵּן בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁחֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה.

ה **וַיַּרְא אַהֲרֹן.** פֵּרוּשׁ, רָאָה דְּבַר פֶּלֶא, כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר אֶלָּא הִשְׁלִיכוֹ בָּאֵשׁ וְיָצָא הָעֵגֶל מֵעַצְמוֹ.

וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו. וְלֹא אָמַר "וַיִּבֶן לְפָנָיו מִזְבֵּחַ", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁלִּכְבוֹדוֹ עָשָׂה, וְהוּא לֹא עָשָׂה הַמִּזְבֵּחַ לָעֵגֶל אֶלָּא לְפָנָיו עָשָׂאוֹ וְכַוָּנָתוֹ לַמָּקוֹם. וּלְדִבְרֵי הַזֹּהַר (ח"ב קצג.) יְכַוֵּן גַּם כֵּן עַל נָכוֹן, כִּי עָשָׂה לְבַל יַפְלִיא חוּץ וְהָיָה לוֹ הַמִּזְבֵּחַ לְמַאֲסָר כְּכָל מְחַיְּבֵי מִיתָה.

וְאָמַר **חַג לַה' מָחָר,** נִתְפַּוֵּן לִדְחוֹת הַשָּׁעָה, וְכַוָּנָתוֹ וּמַחְשַׁבְתּוֹ בִּדְבָרָיו הָיְתָה לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱמֶת, כִּי שֵׁם זֶה הוּא שֵׁם הַמְיֻחָד, וְיִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי לֹא נֶעֱקָרָה מֵחַשַּׁבְתָּם וֶאֱמוּנָתָם מֵה' אֱמֶת וְאֵלָיו יְכַוְּנוּ, אֶלָּא שֶׁרָצוּ לָקַחַת חֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁיִּהְיֶה לִפְנֵיהֶם, אֵין דְּבַר נְגִדִּיוּת לְדַעְתָּם בְּדִבְרֵי אַהֲרֹן.

ו **וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וְגוֹ'.** קָשֶׁה לָמָּה לֹא עָשָׂה ה' בְּרוּךְ הוּא הַרְגָּשָׁה בִּשְׁעַת מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל תֵּכֶף וּמִיָּד לוֹמַר לְמֹשֶׁה רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ, עַד אַחַר שָׁעָבַר יוֹם הַמַּעֲשֶׂה וּלְמָחֳרָת אַחַר שֶׁהֶעֱלוּ עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים? וְעוֹד, שֶׁאִם הָיָה מַקְפִּיד עַל הַדָּבָר תֵּכֶף וּמִיָּד לוֹמַר לְמֹשֶׁה רֵד וְגוֹ', לֹא הָיוּ בָּאִים לִידֵי זְבִיחָה לֵאלֹהִים אֲחֵרִים. וְאֵין לוֹמַר שֶׁקּוֹדֶם אָמַר אֵלָיו אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה נִתְעַכֵּב לְהָשִׁיב חֲרוֹן אַף, שֶׁהֲרֵי בִּדְבְרֵי ה' נֶאֱמַר "וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ", הָא לָמַדְתָּ שֶׁדְּבָרָיו הָיוּ אַחַר שֶׁזָּבְחוּ לְמָחֳרַת הַמַּעֲשֶׂה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ד,ב) לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה וְכוּ' אֶלָּא שֶׁאִם חָטָא צִבּוּר וְכוּ', אַף עַל פִּי כֵן יֶשְׁנוֹ לְלַמּוּד זֶה גַּם אִם לֹא הָיוּ זוֹבְחִים, שֶׁבְּדִבּוּר רִאשׁוֹן שֶׁאָמְרוּ "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" חֲרֵי קִבְּלוּהָ עֲלֵיהֶם לֶאֱלוֹהַּ. וַהֲגַם שֶׁאָמַרְנוּ קְצָת מֵהֶם אָמְרוּ כֵּן וְלֹא כֻלָּם, וּלְהָאוֹמְרִים עֵרֶב רַב הֵם אָמְרוּ, עַל כָּל פָּנִים שָׁמְעוּ וְשָׁתְקוּ כֻּלָּם. וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁהַמּוּעָטִים הוּא שֶׁלֹּא הִסְכִּימוּ, שֶׁאִם הָיוּ הַמְרֻבִּים הָיוּ עוֹמְדִים עֲלֵיהֶם וְהוֹרְגִים אֶת הָאוֹמְרִים כֵּן, וְאִם כֵּן חֲרֵי הַמְרֻבִּים מִתְחַיְּבִים מִדִּין עֶרֶב.

וְנִרְאֶה לוֹמַר, כִּי לְצַד שֶׁקָּדַם וְאָמַר ה' לְמֹשֶׁה כִּי שָׁם יֵשֵׁב אַרְבָּעִים יוֹם, וְאַחַר הָאַרְבָּעִים יִתֵּן לוֹ הַלּוּחוֹת, כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט,א) בְּפָסוּק "כִּי בְשֵׁשׁ מֹשֶׁה" שֶׁבָּאוּ שֵׁשׁ שָׁעוֹת בְּיוֹם הַגְּבוּל שֶׁל אַרְבָּעִים, הָא לָמַדְתָּ כִּי נֶאֱמַר לוֹ מֵה' שֶׁשָּׁם יֵשֵׁב אַרְבָּעִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא אָמַר לוֹ ה' לְמֹשֶׁה לֵךְ מִן הָהָר קֹדֶם הָאַרְבָּעִים יוֹם עַד סוֹפָם, וְאָז אָמַר אֵלָיו "לֵךְ מִן הָהָר", וְאָמְרוּ "רֵד" אֲפָרְשֵׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁהִרְגִּישׁ ה' בְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל הָרַע מֵעֵת הַקָּהָלָם עַל אַהֲרֹן, עִם כָּל זֶה דִּבֵּר אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָמַר אַרְבָּעִים יוֹם יָקוּם לְעוֹלָם.

וְאִם תֹּאמַר לָמָּה לֹא חָשַׁב ה' מַחְשָׁבוֹת לְבַל יִכָּשְׁלוּ, זוֹ חֲקִירָה כְּלָלִית בְּהַנְהָגוֹת הַבּוֹרֵא עִם בְּרוּאָיו, וּכְבָר כָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ו:ה) קְצָת מֵהַטְּעָמִים הַמַּשְׂגִּים אֶצְלֵנוּ, וּבְמַה שֶׁלָּפָנֵינוּ אֵין אָנוּ צְרִיכִין לַטְּעָמִים כִּי טַעְמוֹ בְּצִדּוֹ, כִּי בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּהְיֶה שָׁם מֹשֶׁה אַרְבָּעִים יוֹם לְקַבָּלַת הַלּוּחוֹת וְיֵשׁ טְעָמִים נִסְתָּרוֹת לַה' וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ כְּנֶגֶד יְצִירַת הָוָלָד, גַּם לְהוֹדִיעַ הַדְּרָגוֹת שֶׁל הַתּוֹרָה מִכָּל הָעוֹלָם, שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִבְרָא בְּשִׁשָּׁה יָמִים וְהַלּוּחוֹת בְּרִיאָתָם לְאַרְבָּעִים יוֹם, וּכְמַאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן לְרַבִּי חִיָּיא (שמות רבה מז:ה) עַל מַה שֶּׁזָּכוּ שָׂרוֹת וּכְרָמִים וְזֵיתִים כִּי מָכַר דָּבָר הַנִּתָּן לְשִׁשָּׁה וְקָנָה דָּבָר הַנִּתָּן לְאַרְבָּעִים.

עוֹד יֵרָאֶה לִי טַעַם אַחֵר, כִּי לְצַד שֶׁהַתּוֹרָה יֵשׁ בָּהּ אַרְבַּע דְּרָכִים כְּלָלִיִּים, וְהֵן מִנְיַן פַּרְדֵּ"ס, וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁהֵם מֵאַרְבָּעָה הַדְּרָגוֹת אוֹרוֹת עֶלְיוֹנִים הַמִּתְכַּנִּים בְּשֵׁם אֲצִילוּת בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה. הַפְּשָׁט אוֹרוֹ מֵאִיר בְּעוֹלַם הָעֲשִׂיָּה, רֶמֶז בְּעוֹלַם הַיְצִירָה, דְּרָשׁ בְּעוֹלַם הַבְּרִיאָה, סוֹד בְּעוֹלַם הָאֲצִילוּת. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ פְּעָמִים רַבּוֹת שֶׁאֵין לְךָ הַדְרָגָה בְּקִדֻּשָּׁה שֶׁאֵין גְּבָהּ עֲשָׂרָה, וַהֲרֵי לְפָנֶיךָ אַרְבָּעִים, וְלָזֶה הָיָה שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם שְׁלֵמִים, וְאִם הָיָה חָסֵר יוֹם אֶחָד הָיְתָה תּוֹרָה חֲסֵרָה אוֹתָהּ בְּחִינָה, וְיִשָּׁרִים דַּרְכֵי ה'. וְעוֹד יֵשׁ טְעָמִים רַבִּים, וּבָזֶה אֵין קָשְׁיָא לֵאלֹהֵינוּ. וְעַיֵּן בְּפָסוּק "לֵךְ רֵד" שֶׁאַחַר זֶה בְּאֹפֶן אַחֵר.

ז **לֵךְ רֵד כִּי וְגוֹ'.** כָּפַל לוֹמַר **לֵךְ רֵד,** אַחַת לְגוּפוֹ שֶׁיֵּלֵךְ וְאַחַת לוֹמַר לוֹ שֶׁיֵּרֵד מִגְּדֻלָּתוֹ. וְאִם הָיָה אוֹמֵר רֵד לְבַד, הָיִינוּ אוֹמְרִים כִּי לְהֶיוֹתוֹ בָּהָר אָמַר לְשׁוֹן יְרִידָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות י"ט:י"ד) "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר". וְצָרִיךְ לְדַעַת אֹפֶן יְרִידָה זוֹ מַה הִיא. וְאוּלַי שֶׁהוֹדִיעוֹ כִּי כָּל מַעֲלָתוֹ הָיְתָה בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל, וּמֵעַתָּה שֶׁחָטְאוּ לֹא יַשִּׂיג הַנְּבוּאָה כַּמַּחֲזֶה הָרִאשׁוֹן. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי שָׁם בְּמָקוֹם עֲמִידָתוֹ לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד שָׁם כֵּיוָן שֶׁכָּשַׁל עוֹזֵר, וְהוּא מַה שֶׁאָמַר לוֹ **רֵד,** פֵּרוּשׁ, לֹא תַעֲמֹד בַּמָּקוֹם הָרִאשׁוֹן, וְהַטַּעַם – **כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ** שֶׁמִּפְּחָם בָּאתָה.

וְקָשֶׁה, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר כֵּן מֵעֵת שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", אִם לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲבִדּוּ עֲבוֹדָה זָרָה תִּתְחַיֵּב יְרִידַת מֹשֶׁה מִגְּדֻלָּתוֹ, בְּהָעִיר עוֹד לָמָּה הֵצַרְתָּ ה' לְהַאֲרִיךְ הוֹדַעַת עָוֹן יִשְׂרָאֵל, וּמַה גַּם לִדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מג:) שֶׁאָמְרוּ בְּמַעֲשֵׂה עָכָן שֶׁשָּׁאַל יְהוֹשֻׁעַ דָּבָר מֵאֵת ה' לְהוֹדִיעַ מִי הַמּוֹעֵל בַּחֵרֶם, וְהָיְתָה תְּשׁוּבַת ה' אֵלָיו: "דֻּלְטוֹר אֲנִי לְךָ"? אִם כֵּן כָּאן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר לְמֹשֶׁה הַדְּבָרִים הָרָעִים שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל. וְהֵן אֱמֶת כִּי שָׁם הָיָה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ עוֹמֵד לְהִתְגַּלּוֹת וְיֵשׁ בָּזֶה דֻּלְטוּרוּת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִצְיאוּת זֶה שֶׁהָיָה דָּבָר שֶׁעוֹמֵד לְהִתְגַּלּוֹת בְּרֵרַת מֹשֶׁה מִן הָהָר, עִם כָּל זֶה, בְּעֵרֶךְ מִקּוֹר הַחֲסִידוּת וְטָהֳרַת הַלָּשׁוֹן, כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֹא יַגִּיד כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

אָכֵן טַעַם דִּבְרֵי ה' הוּא כִּי חָס וְשָׁלוֹם לֹא לְדַלְטֵר עַל עוֹשֵׂה עָוֶל בָּא הָאֱלֹהִים, אֶלָּא לְצַדֵּק דִּינוֹ הַצֶּדֶק. וְהוּא כִּי לְצַד שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה **רֵד** מִגְּדֻלָּתְךָ, הֵצַרְתָּ לוֹמַר עַל מָה הֲכָה בֵּית מְאַהֲבוֹ, מַה פִּשְׁעוֹ כִּי יוֹרִידֵנוּ אֱלוֹהַּ. וְלָזֶה אָמַר **כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ,** וְחָל עָלָיו לְהוֹדִיעוֹ אֹפֶן הַהַשְׁחָתָה שֶׁעָלֶיהָ נִתְחַיֵּב מֹשֶׁה הַיְרִידָה, וְסִדֵּר שִׁלְשָׁה דְּבָרִים: א' עָשׂוּ לָהֶם וְגוֹ', ב' **וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ** וְגוֹ', ג' **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה** וְגוֹ', וְהֵם כְּנֶגֶד דִּבּוּר מַחְשָׁבָה וּמַעֲשֶׂה. וְהִתְחִיל בַּמַּחְשָׁבָה וְאָמַר **עָשׂוּ לָהֶם** חֲרֵי מַחְשָׁבָה, מֵעֵת שֶׁעָשָׂאוּהוּ חָשְׁבוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **לָהֶם.** וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כ:ג) "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ'. כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה אָמַר **וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ,** אֵין לְךָ מַעֲשֶׂה גָּדוֹל מִזֶּה. כְּנֶגֶד הַדִּבּוּר אָמַר **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ** וְגוֹ'. וּלְצַד זֶה תָּשַׁשׁ כֹּחַ מֹשֶׁה בְּשִׁלֹּשׁ בְּחִינוֹת

שֶׁהֵם נֶפֶשׁ רוּחַ נְשָׁמָה, וְלֹא יוּכַל עָמוֹד בְּמַדְרֵגָה רִאשׁוֹנָה. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי קוֹדֶם שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁלֹשָׁה פְּרָטִים עַדַיִן הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל עָמוֹד בְּאֶמְצָעוּת בְּחִינָה הַנִּשְׁאֶרֶת בִּלֹא פְּגָם, שֶׁאִם לֹא כֵּן וּבְאַחַת אוֹ בִּשְׁתַּיִם מֵהֶאָמוּר יֵשׁ טַעַם לְמִשְׁפַּט הַיְרִידָה, לֹא הָיָה ה׳ מְגַלֶּה לְמֹשֶׁה כָּל הַמַּעֲשִׂים מִשּׁוּם פְּגַם דַּלְטוּרוּת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וּמַעַתָּה אֵין מָקוֹם לְקַשְׁיָתֵנוּ לָמָּה לֹא יָרַד מֵעֵת אָמְרָם ״אֱלֶה אֱלֹהֶיךָ״ אוֹ מֵעֵת שֶׁאָמְרוּ לְאַהֲרֹן ״עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים״.

ח **סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ.** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (חולין ה.) שֶׁאָמְרוּ הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם** הֲרֵי כָּל מַה שֶּׁצִּוָּה בְּכָלָל.

עוד יִרְצֶה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יִשְׂרָאֵל עוֹדָם בֶּאֱמוּנַת ה׳ הַשְׁלֵמָה, אֶלָּא חָשְׁבוּ לִהְיוֹת לִפְנֵיהֶם כֹּחַ אֶחָד מֵאֵל עֶלְיוֹן, לָזֶה אָמַר **סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם**, פֵּרוּשׁ, לְבַל עֲשׂוֹת אֶמְצָעִיִּים וְעָשׂוּ דֶּרֶךְ אֶמְצָעִיִּים, וְלָזֶה לֹא אָמַר מָרְדוּ בִּי אוֹ כָּפְרוּ בִּי כִּי עוֹדָם בֶּאֱמוּנָתָם.

עָשׂוּ לָהֶם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ אֲחֵרִים עָשׂוּ לָהֶם הָעֵגֶל, כִּי הֵם נָתְנוּ הַזָּהָב וְיָצָא הָעֵגֶל מֵעַצְמוֹ, וְהוֹדִיעַ ה׳ כִּי לֹא מֵעַצְמוֹ יָצָא כְּמַאֲמַר אַהֲרֹן (שמות לב:כד) ״וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה״, אֶלָּא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה, וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) כִּי יוֹנוֹס וְיִמְבְּרוּס עָשׂוּ וְגוֹ׳:

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה וְגוֹ׳. קָשֶׁה לָמָּה [הִפְּךָ] סֵדֶר הֶעָשׂוּי שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים אֲמִירַת ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ״ קוֹדֶם הַזְּבִיחָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁבְּיוֹם רִאשׁוֹן אָמְרוּ ״אֵלֶּה״ וְגוֹ׳ וּמִמֶּחֳרָת זָבְחוּ וְגוֹ׳. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב,ו) שֶׁעֵרֶב רַב הֵם הָעוֹשִׂים כָּל מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל וְלֹא יִשְׂרָאֵל, יְסֵדֵר הַכָּתוּב הַדְּרָגוֹת הָעוֹן בְּעֵרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא בְּעֵרֶךְ עֵרֶב רַב, וְאָמַר הַדְּרָגָה אֶחָד **עָשׂוּ לָהֶם**, פֵּרוּשׁ, עֵרֶב רַב עָשׂוּ עֵגֶל מַסֵּכָה לְעַצְמָן וְלֹא מִחוּ יִשְׂרָאֵל. עוֹד הִשְׁתַּחֲווּ וְזָבְחוּ עֵרֶב רַב וְלֹא מִחוּ יִשְׂרָאֵל, וְזֶהוּ הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מֵהָרִאשׁוֹנָה. וְעוֹד אָמְרוּ בְּפֵרוּשׁ ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל״ וְשָׁתְקוּ יִשְׂרָאֵל, וְזוֹ קָשָׁה מִכּוּלָּם.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, טַעַם שֶׁאַחַר אָמְרוֹ ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ״, הֲגַם שֶׁהוּא בְּחִינַת פְּגַם הַדִּבּוּר וְהוּא מַדְרֵגָה מְמֻצַּעַת בֵּין הַמַּחְשָׁבָה לַמַּעֲשֶׂה, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בִּבְחִינַת דִּבּוּר זֶה הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה שֶׁקִּבְּלוּהוּ לֶאֱלוֹהַּ לְעוֹלָם בְּאָמְרָם ״אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ״, וְטַעַם זֶה יַגִּיד הַהַתְמָדָה לִבְנֵי בָנִים וְהוּא פְּגָם מֻפְלָא, לָזֶה סִדְּרוּ בָּאַחֲרוֹנָה כְּדֶרֶךְ ״לֹא זוֹ אַף זוֹ״.

עוד נִרְאֶה כִּי טַעְמוֹ הוּא, לְפִי מַה שֶּׁמַּגִּיד מִשְׁמָעוּת ״אֱלֹהֶיךָ״ לְנֻכַּח כִּי לֹא יִשְׂרָאֵל הֵם הַמְדַבְּרִים, אִם כֵּן הַדְּבָרִים שְׁקוּלִים הֵם, אִם הַשּׁוֹמְעִים מַאֲמַר ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ״ הִסְכִּימוּ לָזֶה אוֹ לֹא. לָזֶה לֹא אָמַר בַּתְּחִלָּה אֶלָּא ״עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל״, וְאַחַר שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ וְזָבְחוּ לוֹ נִתְגַּלָּה לְמַפְרֵעַ כִּי שָׁמְעוּ וְהִסְכִּימוּ עַל הַדָּבָר, וְלָזֶה אַחַר שֶׁהִזְכִּיר ה׳ ״וַיִּשְׁתַּחֲווּ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ״, אָמַר **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה** וְגוֹ׳, לוֹמַר כִּי הַצְּדָקַת הַדָּבָר שֶׁהֵם הִסְכִּימוּ הוּא מִמַּה שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ וְגוֹ׳:

ט **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁיִּחֵד אֲמִירָה אַחֶרֶת בְּאֶמְצַע עִנְיָן, לְהַצְדִּיק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי, כִּי מַאֲמָר רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר **סָרוּ** וְגוֹ׳ **עָשׂוּ** וְגוֹ׳ לֹא בָּא אֶלָּא לָתֵת טַעַם לִירִידַת מֹשֶׁה מִמַּדְרֵגָתוֹ, וְעַכְשָׁיו בָּא לְדַבֵּר מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְיִשְׂרָאֵל עַל חַטָּאתָם. לָזֶה אָמַר **וַיֹּאמֶר** וְגוֹ׳, וְזוֹלָתָהּ הָיָה נִשְׁמָע שֶׁעַל זֶה בָּאָה הוֹדָעַת סָרוּ מַהֵר, וְהָבֵן.

י **וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי.** אָמְרוֹ **וְעַתָּה** יִרְצֶה, לְצַד שֶׁהוּא מְרַצֵּהוּ בְּאָמְרוֹ **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ** וְגוֹ׳, וּבָזֶה יַנִּיחֵהוּ לְכַלּוֹתָם, וְיֹאמַר מֹשֶׁה בְּלִבּוֹ: וּמָה הַבְּטָחָה הוּא זֹאת, וְגַם לְבָנָיו יֵאָרַע כְּמוֹ כֵן וְהָיוּ כִּלֹא הָיָה? לָזֶה אָמַר שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְהַנִּיחוֹ אֶלָּא עַתָּה, אֲבָל גּוֹי שֶׁיֵּעָשֶׂה מִמֹּשֶׁה לֹא יֹאמַר ה׳ עוֹד אֵלָיו ״הַנִּיחָה לִי״, אוֹ לְצַד שֶׁיִּהְיוּ מֵיטִיבִים דַּרְכָּם, אוֹ שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יֹאמַר לוֹ עוֹד ״הַנִּיחָה״, וְתָמִיד יְבַטֵּל מֹשֶׁה גְּזֵרָה מֵעֲלֵיהֶם.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז רָמַז שֶׁלֹּא צִוָּה עָלָיו **הַנִּיחָה** אֶלָּא בְּאוֹתוֹ עֵת וְלֹא תָּמִיד, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁיַּעֲמֹד תֵּכֶף וּמִיָּד בִּתְפִלָּה, כִּי יֹאמַר ״וְעַתָּה״ אֲפִלּוּ עַל שְׁעוּר רֶגַע, וְהִנֵּה עָבַר בְּמֶשֶׁךְ אָמְרוֹ **וְעַתָּה**, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד עָמַד בִּתְפִלָּה וְלֹא הִנִּיחוֹ לַחֲרוֹת אַפּוֹ.

עוד יִרְצֶה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא,ו) שֶׁאָמְרוּ, אֵין ״וְעַתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, רְמַז לוֹ שֶׁיֵּעָשֶׂה תְּשׁוּבָה עַל הַסּוֹבֵב מִמֶּנּוּ, כִּי הַטָּעוּת יָצָא מִדְּבָרָיו שֶׁאָמַר לָהֶם לְסוֹף אַרְבָּעִים אֲנִי בָּא, וְלֹא פֵּרֵשׁ לָהֶם שֶׁהוּא לְבַד מֵאוֹתוֹ יוֹם, שֶׁמִּזֶּה טָעוּ.

עוד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ״ב) שֶׁאָמְרוּ שֶׁקִּבְּלַת עֵרֶב רַב הָיְתָה מִצַּד מֹשֶׁה וְלֹא הִסְכִּים הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם וְנִתְרַצָּה לַעֲשׂוֹת רְצוֹן מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמַר לוֹ **שְׁחֵת עַמֶּךָ** אִלּוּ עֵרֶב רַב, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְעַתָּה** שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וַחֲרָטָה עַל מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן, וְאוּלַי כִּי הוּא מְתַקֵּן הַדָּבָר לֶעָתִיד לָבֹא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות כד:) אֵין מְקַבְּלִין גֵּרִים לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּמֹשֶׁה הוּא שֶׁיִּהְיֶה גּוֹאֵל וְיִתַּקֵּן הַדָּבָר.

הַנִּיחָה לִי וְיִחַר אַפִּי. קָשֶׁה, וְכִי מֹשֶׁה הָיָה מוֹנְעוֹ? וְאַדְרַבָּה לֹא עָמַד בִּתְפִלָּה אֶלָּא אַחַר כָּךְ! עוֹד קָשֶׁה, כִּי מֵאָמְרוֹ ״וְיִחַר אַפִּי״ מַשְׁמַע כִּי עֲדַיִן לֹא חָרָה אַפּוֹ וְהוּא רוֹצֶה בַּחֲרוֹת אַף, וַהֲלֹא אֵין זוֹ מִדָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ תָּמִיד לִכְבּוֹשׁ כַּעֲסוֹ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּתַּלְמוּד (ברכות ז,א) שֶׁאָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּתְרַצָּה ה׳ בִּבְרָכָתוֹ אֲשֶׁר בֵּרַךְ ה׳ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמָיו אֶת כַּעֲסוֹ. וְאוּלַי כִּי זוֹ הִיא טַעֲנַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ **לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה אַפְּךָ** וְגוֹ׳, לְשׁוֹן עָתִיד, פֵּרוּשׁ כֵּינָן שֶׁלֹּא חָרָה עֲדַיִן, וְעַל כָּל פָּנִים קוֹשְׁיָא לֵאלֹהֵינוּ.

וְיִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהַשְׁכֵּיל עַל דָּבָר, וְהוּא כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי שֹׂרֶשׁ הָאַף יִהְיֶה מֵהָעֶלְבּוֹן הַנִּרְגָּשׁ בַּלֵּב כְּפִי הַמַּעֲלִיבִין וְהָעֶלְבּוֹן, וְאַחַר שֶׁיַּגִּיעַ הַהֶרְגֵּשׁ לְבְחִינַת הַמַּרְגִּישׁ יְסוֹבֵב הָעִצָּבוֹן וְהַיָּגוֹן, וְתִהְיֶה תְּרוּפָתוֹ בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד בִּנְקוֹם נָקָם מֵהַסּוֹבֵב, הַשֵּׁנִי בִּדְבָרִי רִצּוּי לְשַׁעוּר הַמַּסְפִּיק לְהֶרְגֵּשׁ הַקַּפְדַּת

הָעֶלְבּוֹן.

וְהִנֵּה בַּעֲשׂוֹת יִשְׂרָאֵל מַעֲשֶׂה הַמְּכֹעָר, אֵין לְךָ עֶלְיוֹן גָּדוֹל מִזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ ״סָרוּ מַהֵר״ – עֲדַיִן כַּלָּה בְּחֻפָּתָהּ וְהִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים. וְהִנֵּה הִרְגִּישׁ אֱלֹהֵינוּ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ הֶרְגֵּשׁ גָּדוֹל, עַד שֶׁמְּחַמַת עֹצֶם הַהַקְפָּדָה חָשַׁב כִּי לֹא יוֹעִיל הָרְצוּי, שֶׁהוּא אֶחָד מֵהַשְּׁנֵי הַמַּרְחִיקִין דַּאֲבוֹן הָעֶלְבּוֹן, זוֹלַת דֶּרֶךְ הַנָּקָמָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְהִנֵּה גַּם זֶה הוּא מְשֻׁלָּל מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ב,א) כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹבֵל לִרְאוֹת צַעַר צַדִּיקוֹ וִידִידוֹ, וּמֵימֵי עוֹלָם שְׁמַעְנוּהוּ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לב,ז) שֶׁלֹּא הֵבִיא מַבּוּל עַד אַחַר פְּטִירַת מְתוּשֶׁלַח, וְלֹא מְתוּשֶׁלַח לְבַד אֶלָּא כָּל צַדִּיקֵי הַדּוֹר, כָּרְמוּז בְּפָסוּק (בראשית ז,כב) ״כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו״ כְּבָר מֵתוּ קֹדֶם הֲבָאַת הַמַּבּוּל כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״א רו.). וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיהו נז,א) ״מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק״. וְהִנֵּה גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֶת אֲשֶׁר יִצְטַעֵר נֶאֱמַן בֵּיתוֹ בְּאָבְדַן מוֹלַדְתּוֹ, יִתְבָּרַךְ יְוַתֵּר בְּנוֹגֵעַ לוֹ וְלֹא יְוַתֵּר בְּדָבָר הַנּוֹגֵעַ לִידִידָיו. וּבְרֹאוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּי אֵין מָקוֹם לְהָנִיחַ דַּאֲגָתוֹ, בִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה דָּבָר שֶׁיַּנִּיחַ לוֹ, וְהוּא לְבַל יְצַטַּעֵר עַל הַדָּבָר, וְאָז יִהְיֶה מְצִיאוּת לַחֲרוֹת אַפּוֹ וְיִהְיֶה לוֹ נַחַת רוּחַ, וְכִבְיָכוֹל רְצָהוּ לְמֹשֶׁה עַל הַדָּבָר. וְאָמַר לוֹ **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל**, דְּקֻדֵּק לוֹמַר ״לְגוֹי גָּדוֹל״ וְלֹא אָמַר ״וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ גּוֹי גָּדוֹל״, לוֹמַר חֲמַם שֶׁאֵינְךָ הֵן עַתָּה בִּבְחִינַת נִשְׁמָתְךָ גּוֹי גָּדוֹל, אֲנִי אֲכוֹנֵן אוֹתְךָ וְאַשְׁפִּיעַ בְּךָ מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה הַפְלָגַת נְשָׁמוֹת קְדוֹשׁוֹת. וְלָזֶה לֹא אָמַר ״וְיִהְיֶה מִמְּךָ גּוֹי גָּדוֹל״ כִּי צָרִיךְ מַעֲשֶׂה בִּנְיָן חָדָשׁ בְּשֹׁרֶשׁ נִשְׁמָתוֹ.

עוֹד רָמַז לִסְתּוֹר טַעֲנַת ״וְאַיֵּה הַבְטָחָתְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לָאָבוֹת״, לָזֶה אָמַר **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל**, פֵּרוּשׁ, לְקִיּוּם הַבְטָחַת גּוֹי גָּדוֹל שֶׁהִבְטַחְתִּי לָאָבוֹת (בראשית יב:ב).

וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מֹשֶׁה כִּי מִן הַנִּמְנָע שֶׁנִּיחַ לוֹ, וְהֶרְאָהוּ צַעֲרוֹ עַל הַדָּבָר בְּאָמְרוֹ **וַיִּחַל מֹשֶׁה.** וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לב,א) אֲחָזָתוּ אֲחִילוּ, וְכַמָּה עִנְיָנִים שֶׁל מְרִירוּת נָפֶשׁ עָשָׂה לִפְנֵי קוֹנוֹ. זֶה כְּנֶגֶד ״הַנִּיחָה לִי״, וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ **וַיִּחַר אַפִּי** שֶׁהִיא טַעֲנָה שֶׁעָלֶיהָ בָּא, כִּי זוֹלַת זֶה אֵין לָהֶם נַחַת רוּחַ מַעְצְבוֹן הָעֶלְבּוֹן, לָזֶה אָמַר **לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה אַפְּךָ**, פֵּרוּשׁ, לָמָּה לֹא מָצָאתָ תִּקּוּן לַדָּבָר אֶלָּא חָרוֹן אַף? כַּלֵּךְ לְדַרְכְּךָ זוֹ וְהוּא בְּחִינַת הָרְצוּי שֶׁכָּתַבְנוּ. טַעֲנָה רִאשׁוֹנָה שֶׁיֵּשׁ לְךָ לְחוֹשׁ עַל קִנְיָנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּעַמֶּךָ**, וְאֵין אֲבֵדָה אֶלָּא לִבְעָלֶיהָ. ב׳, אֲשֶׁר **הוֹצֵאתָ** וְעַל יְדֵיהֶם נִתְפַּרְסְמָה אֱלֹהוּתְךָ. ג׳, **לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם.** ד׳, **זְכֹר לְאַבְרָהָם** וְגוֹ׳. וּבָזֶה יֵשׁ לְךָ דְּבָרִים וּטְעָמִים נְכוֹנִים הַמַּסְפִּיקִים לִבְחִינַת הָרְצוּי, וְעָלְתָה בְּיַד מֹשֶׁה הַטַּעֲנָה **וַיִּנָּחֶם ה׳** וְגוֹ׳. וְיִרְמֹז תֵּבַת **וַיִּנָּחֶם** לְשׁוֹן נֶחָמָה וּלְשׁוֹן נַחַת, כִּי נָח תֹּקֶף הָרוֹגֶז שֶׁהָיָה לוֹ, וּמֵאֶמְצָעוּת זֶה נַחַם עַל וְגוֹ׳. וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

יא **לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה וְגוֹ׳.** עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב,ו) שֶׁאָמְרוּ שֶׁעֵרֶב רַב לְבַד עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות לב:ז) ״שִׁחֵת עַמְּךָ״, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁהָיְתָה הַהַקְפָּדָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא מִחוּ, וּכְפִי זֶה יִהְיֶה כַּוָּנַת מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ **לָמָּה** טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי כֵּיוָן שֶׁעֵרֶב רַב הֵם הַמַּשְׁחִיתִים אֵין רָאוּי שֶׁיֶּחֱרֶה אַפּוֹ בְּעַמּוֹ שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל, וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם דִּין וּמִשְׁפָּט, עִם כָּל זֶה לֹא לַחֲרוֹת אַפּוֹ בָּהֶם, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הִסְכִּים עַל הַשְׁמָדַת עֵרֶב רַב. וְאוּלַי כִּי זֶה דַּיֵּק בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** וְלֹא עֵרֶב רַב שֶׁמִּעַצְמָם יָצְאוּ. וְנִרְאֶה כִּי כָּל עֵרֶב רַב שֶׁהָיוּ אָז מֵתוּ, שֶׁאֲפִלּוּ פַּטְרוֹן שֶׁקִּבְּלָם הִסְכִּים עַל כְּלָיָתָם וְגַם אֵין לוֹ פָּנִים לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם אִם עַל קַבָּלָתָם נֶעֱנַשׁ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, גַּם אֵין לָהֶם זְכוּת אָבוֹת וְטַעֲנוֹת שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה בְּטַעֲנָתוֹ.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב שֶׁיִּשְׂרָאֵל עָשׂוּ הָעֵגֶל וְהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, טָעַן מֹשֶׁה כְּנֶגֶד חֵלֶק שֶׁלֹּא עָשׂוּ, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁמֵּתוּ כָּל עוֹשֵׂי רִשְׁעָה וְהֵם שְׁלֹשָׁה: יֵשׁ שֶׁעָבְדוּ בְּעִדִּים וְהִתְרָאָה, וְיֵשׁ בְּעִדִּים לְבַד, וְיֵשׁ בְּהִתְרָאָה לְבַד, וְכָל אֵלּוּ מֵתוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא מִי שֶׁלֹּא הָיוּ בּוֹ אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה, וַה׳ אָמַר לְמֹשֶׁה ״וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל״, זֶה יוֹרֶה שֶׁבִּקֵּשׁ לְעַקֵּר אֶת הַכֹּל, לָזֶה צָעַק לִבּוֹ אֶל ה׳ **לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּאוֹתָם שֶׁלֹּא עָבְדוּ כָּל עִקָּר וְלֹא מָרְדוּ בְּךָ, כִּי עַל טַעֲנַת הָעֲרָבָנוּת לֹא יֵעָקֵר מֵהֶם זִכְרוֹן עַמֶּךָ.

אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ וְגוֹ׳. בְּטַעֲנָה בָּא לִסְתּוֹר מַה שֶּׁאָמַר **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי** וְגוֹ׳, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּמָּצֵא הֶכֵּנֵת אוֹשֶׁר הַצַּדְקוּת כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא בְּעַם זֶה כִּי הֵם הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּנֵי מֹשֶׁה אֲשֶׁר יָקוּם ה׳ אֵינָם בְּגֶדֶר זֶה. וַהֲלֹא תִּמְצָא כִּי תְּחִלַּת דְּבַר ה׳ בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ:ב) אָמַר ״אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ״ וְגוֹ׳, זֶה יוֹרֶה כִּי יְצִיאַת מִצְרַיִם הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד הִשְׁתַּעְבְּדוּתָם לַבּוֹרֵא, וְלָךְ נָא רְאֵה מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק זֶה. וְעוֹד בְּכָל הַמְּצוֹוֹת תִּמְצָא רֶמֶז יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְאִם אֵלּוּ לֹא יַעַמְדוּ בַּעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ מִכָּל שֶׁכֵּן הַבָּאִים מִמֹּשֶׁה אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וְאֵינָם בְּגֶדֶר יְצִיאַת מִצְרַיִם. וּמֵעַתָּה הֶפְסֵד זֶה אֵין לוֹ תִּקּוּן בִּבְנֵי מֹשֶׁה. וְאָמְרוּ **בְּכֹחַ גָּדוֹל** פֵּרוּשׁ, וְיֵשׁ לָחוּשׁ לְמַה שֶּׁבָּא בְּכֹחַ גָּדוֹל לְבַל יַפְסִידֵנוּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי ה׳ אָמַר אֵלָיו **שְׁחֵת עַמְּךָ** שֶׁלֹּא רָצָה לְכַנּוֹתָם אֵלָיו, אִם כֵּן אֵיךְ יָשׁוּב מֹשֶׁה לְהַזְכִּירָם לְפָנָיו בְּשֵׁם ״עַמְּךָ״ שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁשִּׁלְּלוֹ ה׳? אֲשֶׁר עַל כֵּן דִּקְדֵּק בִּלְשׁוֹנוֹ וְאָמַר **הוֹצֵאתָ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁהֵם עַמְּךָ עֲדַיִן אֲנִי קוֹרֵא אוֹתָם עַמְּךָ, אֶלָּא לִבְחִינָה זוֹ אֲשֶׁר וְגוֹ׳.

יב **לָמָּה יֹאמְרוּ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בָּזֶה חִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי יֹאמְרוּ מִצְרַיִם: אֶתְמוֹל אָמַר (שמות ד:כב) ״בְּנִי בְכוֹרִי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח וְגוֹ׳ וַיְעַבְדֵנִי״, וְהֵן עַתָּה גִּלָּה סוֹפוֹ עַל תְּחִלָּתוֹ כִּי לֹא לְטוֹבָה יְכַוֵּן וְחָס וְשָׁלוֹם נִרְאֶה כְּשֶׁקֶר. עוֹד נִתְכַּוֵּן בָּזֶה, כִּי דָּבָר יָדוּעַ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יַעַבְדוּ ה׳ וְכָל הָאֻמּוֹת יַעַבְדוּ עֲבוֹדוֹת אֲחֵרִים, וּמִמַּה שֶּׁיִּרְאוּ

שֶׁהוֹצִיאָם ה׳ לְרָעָה מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה לְעוֹבְדֵי זוּלָתוֹ, אִם כֵּן חָס וְשָׁלוֹם פְּגָם גָּדוֹל מַפְלָא לְעוֹבְדֵי ה׳, וְתֶחֱזַקְנָה יְדֵי עוֹבְדֵי אֱלִילִים חֲזָקָה שֶׁיֵּשׁ עִמָּהּ טַעֲנָה.

וְאָמְרוּ תֵּיבַת **לֵאמֹר**, כִּי אֵין הֶכְרֵחַ שֶׁיֹּאמְרוּ הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵן כְּסִדְרָן, אֶלָּא יֹאמְרוּ דְּבָרִים שֶׁזֶּה כַּוָּנָתָם. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁאֵין הַדְּבָרִים אֲמִתִּיִּים חָס וְשָׁלוֹם אֶלָּא בִּבְחִינַת הָאֲמִירָה. עוֹד יִרְצֶה כִּי לֹא מִצְרַיִם לְבַד יֹאמְרוּ אֶלָּא יֹאמְרוּ הֵם וְיִשְׁמִיעוּ הַדְּבָרִים לַכֹּל, שֶׁבָּזֶה יִתְרַבֶּה חָס וְשָׁלוֹם חִלּוּל הַשֵּׁם.

יג זְכֹר לְאַבְרָהָם וְגוֹ׳. אֵין הַכַּוָּנָה עַל הַשְׁבוּעָה, שֶׁזֶּה כְּבָר הֵשִׁיבוֹ ה׳ שֶׁיִּקַּיֵּם שְׁבוּעָתוֹ בְּזַרְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְיִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְהוּא זַרְעָם שֶׁל אָבוֹת גַּם כֵּן, אֶלָּא בָּא לוֹמַר כִּי יִתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד עַל הַמְּאוֹרָע. גַּם בָּא בְּטַעֲנָה שֶׁצָּרִיךְ לְזָכְרָן זְכוּתָם מִטַּעַם שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ:ו) ״וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי״, וְהוּא אָמְרוֹ **עֲבָדֶיךָ**, וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ** וְגוֹ׳, כָּל זֶה לְהַגְדִּיל הַמּוּשָׂג לָאָבוֹת לְצַד הָאַהֲבָה.

וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְגוֹ׳. רַבּוּ בָּזֶה הַדְּרָכִים, וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁהֵם דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר לִפְנֵי ה׳ מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לָהֶם וְגוֹ׳, וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי הוּא דִּבְרֵי ה׳, וּפֵרוּשׁ **אָמַרְתִּי** לְשׁוֹן מֵעָלָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה ג:י) ״אִמְרוּ צַדִּיק״, וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ **כָּל הָאָרֶץ** וְגוֹ׳ אֲשֶׁר רוֹמַמְתִּי עַל כָּל הָאֲרָצוֹת **אָתָּן** וְגוֹ׳, וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים יא:יב) ״אֶרֶץ אֲשֶׁר וְגוֹ׳ עֵינֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַזְכִּיר מַעֲלָתָם לְפָנָיו.

יד וַיִּנָּחֶם ה׳. פֵּרוּשׁ, לִשְׁנֵי טְעָמִים נִחַם: הָאֶחָד לְצַד הֱיוֹת הַדָּבָר רָע, הַשֵּׁנִי לֶהֱיוֹת הָרָע לְעַמּוֹ.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – **וַיִּנָּחֶם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר**, דַּוְקָא לְצַד הַדִּבּוּר, אֲבָל אִם נִשְׁבַּע – לֹא.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁלֹּא נִחַם אֶלָּא עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר, דְּהַיְנוּ לְכַלּוֹתָם, אֲבָל יֵשׁ עֲדַיִן רָעָה אַחֶרֶת שֶׁלֹּא נִחַם עָלֶיהָ, וְהֵם הַדְּבָרִים הָרָעִים אֲשֶׁר סִבְּבָם הֶעֱגֵל כַּיָּדוּעַ.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁלֹּא נִחַם אֶלָּא עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְאוֹתָם שֶׁלֹּא חָטְאוּ, שֶׁמִּתְיַחֲסִים בְּשֵׁם עַמּוֹ, אֲבָל אוֹתָם שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּעֵדִים אוֹ בְּלֹא עֵדִים, אֶלָּא בַּלֵּב הֶאֱמִינוּ בָּהּ – רָעָתָם עָמְדָה לְעוּמָתָם: מֵהֶם נָגַף ה׳ וְכוּ׳, וּמֵהֶם הִשְׁקָם מֹשֶׁה, וּמֵהֶם הִכּוּם בְּנֵי לֵוִי.

טו וַיָּפֶן וַיֵּרֶד. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וַיָּפֶן** שֶׁאֵינוֹ מֵהֲלָכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁיִּפֶן מֹשֶׁה, וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **מִן הָהָר** שֶׁלֹּא לוֹמַר שֶׁחָס וְשָׁלוֹם נָהַג מִנְהַג מִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁפָּנָה עֹרֶף מִפְּנֵי הַשְּׁכִינָה אֶלָּא מִן הָהָר הוּא שֶׁפָּנָה, וְקָשֶׁה אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיִּפֶן מִן הָהָר״, וְעוֹד קָשֶׁה שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״וַיִּפֶן״ כָּל עִקָּר.

וְאוּלַי שֶׁיְּכַוִּין לוֹמַר שֶׁתָּשַׁשׁ כֹּחוֹ, וְהָיָה מִתְיָרֵא מֵהַמַּלְאָכִים, וְהָיָה מְפַנֶּה עַצְמוֹ לְצִדְדֵי הָהָר כְּאָדָם הַנִּחְבָּא לָלֶכֶת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (דברים רבה א׳) כִּי לְמָה דּוֹמָה דִּרְכּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה אוֹמֵר ״לָמָּה ה׳ יֵחָרֶה״ וְגוֹ׳, וּכְשֶׁהָלַךְ אֵצֶל יִשְׂרָאֵל הָפַךְ הַסֵּדֶר וְאָמַר ״אַתֶּם חֲטָאתֶם״ וְגוֹ׳ עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּפֶן**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִשְׁאַר כְּסֵדֶר פָּנִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהָיָה מַרְאֶה כְּשֶׁהָיָה עוֹמֵד לִפְנֵי הַמָּקוֹם.

לִוְחוֹת הָעֵדוּת. אוּלַי שֶׁרָמַז גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ **הָעֵדוּת**, שֶׁהֵם מְעִידִים כִּי הֵם כְּתוּבִים כְּתַב אֱלֹהִים, לְצַד הֱיוֹת כְּתָבָם מַפְלָא מִזֶּה וּמִזֶּה בְּהַשְׁוָאָה, מַה שֶּׁאֵין מִכְתָּב זֶה יָכוֹל לִהְיוֹת עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה אָדָם, כִּי הָאוֹת תִּשְׁתַּנֶּה צוּרָתָהּ מֵעֵבֶר הָאַחֵר. גַּם מַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה ג.) שֶׁאָמְרוּ מ״ם וְסָמ״ךְ שֶׁבַּלּוּחוֹת בְּנֵס הָיוּ עוֹמְדִים, וְאוּלַי שֶׁהָאוֹת הַזֶּה יִצְטָרֵף עִם אוֹת מַעֲשֶׂה הַלּוּחוֹת וְהָיוּ שְׁנֵי הָאוֹתוֹת לְעֵדוּת, שֶׁאֵין עֵדוּת פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים** הֵרֵי עֵד אֶחָד, **וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים** עֵד שֵׁנִי.

יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ׳ בְּרֹעַ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה הוּא כַּוָּנַת אָמְרוֹ **בְּרֹעַ**, וּמַה קּוֹל זֶה שֶׁשָּׁמַע, גַּם תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה צְרִיכָה נְבִיא לְהַגִּיד מַשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים.

וְיִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי מַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי תענית פ״ד ה״ה) כִּי הַצַּדִּיקִים יַבְחִינוּ בַּקּוֹל אִם לְצֶדֶק אִם לְהוֹפְכוֹ, וְהַשָּׁגָה זֶה הוּא הַשָּׁגָה אֱלֹהִית אֲשֶׁר הִנְחִיל ה׳ לְגִדּוֹלֵי עוֹלָם, וְהוּא מַה שֶּׁהֵרִיחַ יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם**, פֵּרוּשׁ הֶבְרֵת קוֹל שֶׁהָיְתָה נִשְׁמַעַת מִן הַמַּחֲנֶה שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁמַע בּוֹ בְּחִינַת הָרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֹעַ**, **וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה** אָמַר לוֹ כִּי קוֹל זֶה שֶׁשּׁוֹמֵעַ הוּא קוֹל מִלְחָמָה, וּבְחִינָה זֶה הוּא בְּחִינַת הָרַע שֶׁהִכִּיר בַּקּוֹל, אוֹ רָמַז בְּאָמְרוֹ **קוֹל מִלְחֶמֶת** עַל מִלְחֶמֶת הַצַּר שֶׁהוּא סמא״ל הַמְּצוּי תָּמִיד בְּמַעֲרֶכֶת הַמִּלְחָמָה עִם הָאָדָם. וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה **אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְגַּבְּרוּ עַל יְצָרָם, **וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה**, פֵּרוּשׁ לֹא בְּחִינַת חוּלְשָׁה לְבַד, **אֶלָּא קוֹל עַנּוֹת** כִּי שָׁבַר מֹשֶׁה עֹז תִּפְאָרָה, וְהַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא הֵרִעוּ מַעֲשֵׂיהֶם בִּפְרָט אֶחָד מִפְּרָטֵי הַתּוֹרָה שֶׁיַּחֲלִישׁ אָדָם וְלֹא יִגְוַע, אֶלָּא עָקְרוּ הַכֹּל, שֶׁשִּׁקּוּלָה עֲבוֹדָה זָרָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (חולין ה,א).

וְאוּלַי שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ סָמוּךְ לְ**עַנּוֹת** תֵּיבַת **אָנֹכִי** עַל הַשְּׁכִינָה בְּסוֹד (דברים לב:יח) ״צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי״, וְזֶה הוּא שִׁיעוּרָהּ: ״קוֹל עַנּוֹת שֶׁל אָנֹכִי שׁוֹמֵעַ״, וְתֵיבַת **שׁוֹמֵעַ** חוֹזֶרֶת עַל יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאָמַר ״קוֹל מִלְחָמָה **בַּמַּחֲנֶה**״. אָמַר לוֹמַר כִּי קוֹל זֶה שֶׁשּׁוֹמֵעַ הוּא קוֹל שֶׁגִּיד שִׁבְרוֹן הַשְּׁכִינָה, בְּסוֹד (משלי י:א) ״וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ״. אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי מַאֲמַר הַזֹּהַר (זוהר חלק ב, קצה.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מַהוּ ״בְּרֹעַה״ וְגוֹ׳, דְּהַהוּא קָלָא דְּסִטְרָא אָחֳרָא הוּא, וְיהוֹשֻׁעַ אִסְתַּכַּל בְּהַהוּא קָלָא דְּהוּא סִטְרָא דְּרָעָה, מִיָּד ״וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה״, עַד כָּאן, וְהוּא כְּכָל הַכָּתוּב לְמַיִּים.

יט וְיָהִי. אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י,א) לְשׁוֹן צַעַר, יְכַוֵּן עַל מְאוֹרָע רַע שֶׁאֵרַע בַּלּוּחוֹת שֶׁפָּרְחוּ מֵהֶם הָאוֹתִיּוֹת כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מו,א), וְזֶה גָּרַם לָנוּ כָּל מַה שֶּׁטָּעֲמוּ אֲבוֹתֵינוּ גַּם אֲנַחְנוּ מִכּוֹסוֹת הַמָּרִים, הַמִּיתָה עַצְמָהּ וּמַר מְמָוֶת, כִּי אִם הָיוּ הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים פְּסָקָה צָרָה מִן הָעוֹלָם

וְחֵרוּת אַפִּלּוּ מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת (שמות רבה מא,ז), וְהֵן עַתָּה פָּסְקָה טוֹבָה, וְלָזֶה יֵאוֹת קְרוֹת **וַיְהִי.** וְיכֹוֵן גַּם כֵּן עַל צַעֲרוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנִּצְטַעֵר הַרְבֵּה עַל מַה שֶּׁרָאָה, וְיכֹוֵן גַּם כֵּן עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְצְאוּ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא בְּבוּשָׁה גְּדוֹלָה כַּאֲשֶׁר קָרַב מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה, וְיכֹוֵן גַּם כֵּן עַל בְּחִינַת הַקְלָפָּה שֶׁקָּרַב לָהּ ה״רַי״ לְהוּמָהּ וּלְאַבְדָהּ הוֹמֶם וְרוּחָנִיּוּת רַע שֶׁבָּהּ, שֶׁאָלָיו נֶאֱמַר ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ״, סָר אֵלָיו מַר הַמָּוֶת, כֵּן יֹאבְדוּ אוֹיְבֵי ה׳.

כַּאֲשֶׁר קָרַב וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁיִּשְׁמִיעֵנוּ הַכָּתוּב שֶׁנִּזְדַּמֵּן רְאוֹת הָעֵגֶל לִפְנֵי מֹשֶׁה קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס לַמַּחֲנֶה, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ הַלּוּחוֹת כְּתוּבִים לַמַּחֲנֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶה הוּא שֶׁעִוּוֵר הַכָּתוּב **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב** וְגוֹ׳ תֵּכֶף וּמִיָּד **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל** מִזּוּמָּן לְפָנָיו.

וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחוֹלוֹת. אוּלַי כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַזְדַּמְּנוּת מֹשֶׁה פָּרְחָה לָהּ בְּחִינַת הַטַּמְאָה שֶׁהָיְתָה מְדַבֶּרֶת בּוֹ וְאוֹמֶרֶת ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל״, גַּם רוּחַ הַטַּמְאָה שֶׁפָּעֲלָה צוֹרָתוֹ מִבְּלִי צוֹרֶךְ וְאוּמָּן תֵּכֶף יָצָא בָּלְעוֹ שֶׁל עֵגֶל מִיִּרְאַת מֹשֶׁה, כִּי הַקְלָפָּה תַּכִּיר אֲדוֹנָהּ וְתִפְחַד וְתִרְתַּע, וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחוֹלוֹת,** מַקִּישׁ עֵגֶל לִמְחוֹלוֹת מַה מְּחוֹלוֹת דּוֹמֶם גַּם עֵגֶל דּוֹמֶם, כִּי עָבְרָה מִמֶּנּוּ רוּחַ הַטֻּמְאָה.

אוֹ יֹאמַר בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **אֶת הָעֵגֶל** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״וַיַּרְא הָעֵגֶל״, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁרָאָה הָעֵגֶל וְרוּחַ הַטֻּמְאָה שֶׁבּוֹ, כִּי הַצַּדִּיקִים יַכִּירוּ בְּחִינַת הָרַע, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אָדָם כְּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁעָלָה וְדָרַךְ עַל בָּמֳתֵי כָּל הָרוּחוֹת בַּעֲלוֹתוֹ אֶל הָאֱלֹהִים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תיקונים קמב) שֶׁשָּׂאַל מֹשֶׁה לָעֵגֶל מִי עֲשָׂאוֹ, וְהֵשִׁיב כִּי עֵרֶב רַב עֲשָׂאוּהוּ, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי לֹא יְדַבֵּר הַדּוֹמֶם, וְתִמְצָא שֶׁבְּמְחוֹלוֹת לֹא אָמַר ״אֶת״ כִּי לֹא הָיָה בָּהֶם רוּחַ הַטֻּמְאָה הַמְּצַפְצֶפֶת כְּמוֹ שֶׁהָיָה בָּעֵגֶל כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַנִּזְכָּר.

אוֹ יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ, כִּי בְּעֵת שֶׁקָּרַב מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה לֹא נִזְדַּמֵּן לְפָנָיו אָדָם מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה, וְלֹא רָאָה זוּלַת הָעֵגֶל וּמְחוֹלוֹת, אֲבָל מִסְבָּתוֹ וְתוֹפְשֵׁי מָחוֹל פְּנוּ מָקוֹם, וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת,** לוֹמַר כִּי הוּא זֶה לְבַד מַה שֶּׁרָאָה.

וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם שֶׁל מֹשֶׁה בִּשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת, וְלֹא חָשׁ לְהַפְסֵד מֶפְלָג, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דְּבַר קִלְקוּל אִם לֹא בְּאוֹמֶד גָּדוֹל וּבְצִדְדֵי הַמּוֹעִיל אֲשֶׁר צִדֵּד עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות דרבי נתן ב,ג) לֹא שָׁבַר עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְכֵן אָמַר רַבִּי מֵאִיר ״וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי״ (דברים י:ה) שֶׁנִּצְטַוָּה וְשָׁבַר הַלּוּחוֹת עַד כָּאן. וְצָרִיךְ לָתֵת טַעַם לְאֵל עֶלְיוֹן לָמָּה מָנַע הַטּוֹב.

וְנִרְאֶה כִּי קוֹדֶם שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו,א), וְלָזֶה עָשָׂה ה׳ לָהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב חָרוּת עַל הַלּוּחוֹת, חֵירוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת (שמות רבה פמ״א), כִּי כְּלוּם מִיתָה זוֹ לָמָּה לְצַד הַפְּרֵדַת הַזּוּהֲמָא אִלּוּ כְּבָר פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן. וְלָזֶה כְּשֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל הֲרֵי זוֹהֲמַת הַחֵטְא דְּבָקָה בָּהֶם, וּמֵעֵתָּה צְרִיכִים לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת. הֲגַם שֶׁלֹּא חָזְרָה הַזּוּהֲמָא מִמָּשׁ עַל יְדֵי הָעֵגֶל לִכְמוֹת שֶׁהָיְתָה קוֹדֶם קַבָּלַת הַתּוֹרָה, אַף עַל פִּי כֵן שְׁבָרָם, כִּי אֵין דִּין זֶה לָהֶם עוֹד שֶׁיִּהְיוּ בְּנֵי חוֹרִין מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת וּמִשֶּׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. וּלְטַעַם זֶה לוּ יְהִי שֶׁנֹּאמַר כִּי מֹשֶׁה מִדַּעַת עַצְמוֹ עָשָׂה מִתְּחִלָּה, אֵין כָּאן קֻשְׁיָא.

כ וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אֲשֶׁר עָשׂוּ״, וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהָעֵגֶל הָיוּ בּוֹ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: לְצַד רֹאשׁוֹ הָיָה דּוֹמֶה לְעֵגֶל, וּלְצַד זְנָבוֹ הָיָה דּוֹמֶה לַחֲמוֹר, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב קצב,א). לָזֶה לֹא יַסְפִּיק לוֹמַר ״וַיִּקַּח הָעֵגֶל״ לְבַד, שֶׁאָז יִטְעֶה הַטּוֹעֶה כִּי לֹא שָׂרַף אֶלָּא צַד הָעֵגֶל שֶׁבּוֹ וְלֹא צַד הַחֲמוֹר, לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר עָשׂוּ** לְרַבּוֹת כָּל הַמַּעֲשֶׂה אֲפִלּוּ חֵלֶק הַחֲמוֹר.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ב:יט) ״תִּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ״, ״וַתְּמוּגֵנוּ״ וְגוֹ׳ (ישעיה סד:ו), כִּי הַחֵטְא בְּעַצְמוֹ הוּא יִפָּרַע מֵעוֹשֵׂהוּ, כִּי אֲחִיזַת הָרַע הִיא עַצְמוֹ תְּאַבֵּד אוֹהֲבֶיהָ וְשׂוֹנְאֶי הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשׂוּ** וְגוֹ׳ ״וַיַּשֵּׁק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, וְדָבָר זֶה יִהְיֶה לְבֶן דַּעַת לְפִקּוֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לִשְׁנוֹא בְּחִינַת הָרַע וְלֶאֱהוֹב מַדְרֵגַת הַקְּדֻשָּׁה אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶּׁהוּא טוֹב.

עוֹד אוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן לִרְמֹז אֶל בְּחִינַת הָרַע שֶׁעָשׂוּ שְׁנֵי הַמְכַשְּׁפִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יָצָא הָעֵגֶל וְהָיָה מְדַבֵּר וְאָמַר ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ״, שֶׁגַּם אוֹתָהּ לָקַח. כִּי לְצַד בְּחִינַת שְׁלִיטַת הַקְּדֻשָּׁה בַּקְּלִפָּה יְצַדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן לְקִיחָה, שֶׁיִּשְׁלֹט עָלָיו לְבַל יִפְנֶה מִלְּפָנָיו עַד עֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינָיו. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מַעֲשֶׂה אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה (יומא סט,ב) אֲשֶׁר לָקְחוּ יְצָרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה וְגַם דַּעֲבֵרָה וְרָצוּ לְאַבְּדוֹ. וּמִזֶּה תַּשְׂכִּיל כִּי כְּמוֹ כֵן יִשְׁלֹט מֹשֶׁה בְּכֵיוֹצֵא בָּזֶה לְלָקְחוֹ וּלְבַעֲרוֹ בְּאֵשׁ אוֹכֶלֶתּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ,** שֶׁיּוֹתֵר יֻצְדַּק לוֹמַר לְשׁוֹן שְׂרֵפָה בִּבְחִינַת רוּחַ רָעָה שֶׁבְּתוֹךְ הָעֵגֶל מִלּוֹמַר כִּפְשׁוּטוֹ הַכָּתוּב שֶׁהוּא עַל גּוּף הָעֵגֶל שֶׁהוּא הַזָּהָב, כִּי לֹא יִשָּׂרֵף הַזָּהָב בָּאֵשׁ אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר מַעֲשֶׂה נִסִּים אוֹ עַל יְדֵי אֶמְצָעִי, אֲבָל בְּחִינַת רוּחַ הָרָעָה שֶׁבּוֹ יוֹתֵר יֻצְדַּק שְׂרֵפָה. וְהוּא סוֹד (ישעיהו יא,ד) ״וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע״.

כא מֶה עָשָׂה לְךָ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֲסוּר מַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה לַאֲחֵרִים אֵינוֹ אֶלָּא בְּלָאו (רמב״ם הלכות עבודה זרה פ״ג) וּמַלְקוּת לְבַד הוּא שֶׁחַיָּב, וְאֵין זֶה מִדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר, וְכָל שֶׁאָנָסוּהוּ חֲרֵי זֶה פָּטוּר, אֲבָל צָרִיךְ הֵכֵּר אוֹנֶס שֶׁאָנָסוּהוּ, וְאִם לָאו חֲרֵי זֶה חַיָּב מַלְקוּת וַאֲפִלּוּ לֹא הִתְרוּ בּוֹ כִּי חָבֵר אֵינוֹ צָרִיךְ הַתְרָאָה (מכות ו:), וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **מֶה עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה** מֵהָאוֹנֶס **כִּי הֵבֵאתָ עָלָיו** וְגוֹ׳ בְּמַה שֶׁעָשִׂיתָ לָהֶם עֲבוֹדָה זָרָה.

וְעָנָהוּ אַהֲרֹן **אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בְרָע הוּא,** פֵּרוּשׁ וַאֲזוֹרָם (וסורם) מוֹכִיחַ כִּי יֵרֵיעוּ וְיַשְׁחִיתוּ. וְעוֹד, וְכִי סוֹבֵר אַתָּה שֶׁעָשִׂיתִי בְּיָדֵי הָעֵגֶל? לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא הִשְׁלַכְתִּי הַזָּהָב וְיָצָא מֵעַצְמוֹ עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא כי תשא יט) שֶׁעָשׂוּ יוֹנוֹס וְיִמְבְּרוֹס. וּמֵעַתָּה לוּ יְהִי שֶׁלֹּא הָיָה אֹנֶס

בָּעִנְיָן, הֲרֵי לֹא עָבַר עַל הַלָּאו כִּי לֹא עָשָׂה בְּיָדוֹ לֹא צוּרָה וְלֹא דְמוּת.

עוֹד יֵרָצֶה אָמְרוֹ **מֶה עָשָׂה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לוּ יִהְיֶה שֶׁאֲנָסוּהּ בְּאֹנֶס הַמַּסְפִּיק לַעֲבוֹר עַל הַלָּאו, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה לְךָ לְשַׁעֵר הַחֲטָאָה הַגְּדוֹלָה שֶׁתַּשִּׂיגֵם, וְהָיָה לְךָ לְסָבוֹל הַצַּעַר לְבַל תְּאַבֵּד עַם רָב, וְעָנָהוּ כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר כַּנִּזְכָּר.

כה **כִּי פָרֻעָ הוּא.** פֵּרוּשׁ, סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם, כִּי נוֹעַם ה' הָיָה עֲלֵיהֶם מִיּוֹם שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה וְהוּסַר מְסוּכָּתָם.

כִּי פָרֻעָה אַהֲרֹן. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁעַל יְדֵי תְּשׁוּבַת אַהֲרֹן נִשְׁאַר כָּל חוֹב הֶעָוֹן עֲלֵיהֶם, כִּי אַהֲרֹן לֹא עָשָׂה דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ בְּעִנְיַן הָעֵגֶל, וְהַכֹּל נַעֲשָׂה עַל יְדֵי נוֹתְנֵי זָהָב: נָתְנוּ הַזָּהָב וְעָשׂוּ בּוֹ מְכַשֵּׁפוּת לָצֵאת הָעֵגֶל שֶׁיָּצָא, וְלֹא עָשָׂה אַהֲרֹן אֶלָּא לְקִיחַת הַזָּהָב וּנְתִינָתוֹ בָּאֵשׁ, וְאַף זֶה בְּאוֹנֶס כְּאָמְרוֹ "כִּי בָרָע הוּא", וּמֵעַתָּה מִתְיַחֵס כָּל הֶעָוֹן עֲלֵיהֶם וְאֵין לָהֶם מִכְסֶה הַשְׁגָּיוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי פָרֻעָה אַהֲרֹן** פֵּרוּשׁ בְּטַעֲנָתוֹ.

לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם. כָּל שְׁעוּר קָטָן מִבְּחִינַת הַתִּעוּב יִקָּרֵא שֵׁמֶץ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קב.) אֵין לְךָ צָרָה שֶׁעוֹבֶרֶת עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין בּוֹ מֵעֲוֹן חֵטְא זֶה, גַּם יִרְצֶה כִּי הָאֻמּוֹת הַקָּמִים עָלֵינוּ תָּמִיד מַעֲנֶה בְּפִיהֶם: "כְּבָר הִתְעַבְּתֶם עַצְמְכֶם וְנִזְנַחְתֶּם".

כו **אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת קְרוֹבוֹ.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְאִישׁ אֶת קְרוֹבוֹ** אַחַר שֶׁאָמַר אֶת אָחִיו שֶׁהוּא קָרוֹב שֶׁבַּקְּרוֹבִים? אָכֵן יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה אַחִים שֶׁדַּעְתָּם מְרֻחֶקֶת זֶה מִזֶּה, וְעִם אֲנָשִׁים אֲחֵרִים לֹא קְרוֹבִים הֵמָּה לָהֶם יֹאהֲבוּ אַהֲבַת נֶפֶשׁ, וְזֶה יִמָּשֵׁךְ מִשֹּׂרֶשׁ הַנְּשָׁמוֹת, כִּי יֵשׁ נְשָׁמוֹת שֶׁקְּרוֹבִים בְּשָׁרְשָׁם וְנִמְשָׁכִים בְּרִחוּק מוֹלִידִים, וְיֵשׁ נְשָׁמוֹת שֶׁהֵם מְרֻחָקִים בְּשָׁרְשָׁם וּבָאִים בְּקִרוּב מוֹלִיד, וְיוֹתֵר יֹאהֲבוּ הַקְּרוֹבִים בְּקִרְבַת הַשֹּׂרֶשׁ מֵהַקְּרוֹבִים בִּבְחִינַת מוֹלִיד, וְלַקְּרוֹבִים בִּבְחִינַת מוֹלִיד יִתְיַחֵס שֵׁם אַחְוָה וְלַקְּרוֹבִים בְּשָׁרְשָׁם יִתְיַחֵס שֵׁם קָרוֹב, וּכְפִי זֶה יְדַבֵּר הַכָּתוּב בִּשְׁתֵּי הַבְּחִינוֹת וְזוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ.

כח **בְּנֵי לֵוִי.** וְלֹא אָמַר "כֻּלָּ", כִּי לֹא כֻּלָּם בְּנֵי חַיִל לַעֲשׂוֹת הָאָמוּר בָּעִנְיָן. וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּירָם וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁבָּא זִכְרוֹנָם בְּסָמוּךְ. וְאוּלַי שֶׁבָּא לְמַעַט שֶׁלֹּא עָשָׂה עִמָּהֶם הַדָּבָר זוּלָתָם. וּמִפְּסוּק רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר "וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי" אֵין לִשְׁמֹעַ שֶׁמִּעֵט אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא בָּא לוֹמַר שֶׁכָּל בְּנֵי לֵוִי בָּאוּ, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁבָּאוּ קְצָת מִיִּשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי לֵוִי** לוֹמַר וְלֹא אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

כִּדְבַר מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, כִּי דִּבְרֵי מֹשֶׁה לְבַד יַסְפִּיק לְמַה שֶּׁעָשָׂאוּהוּ, אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא נִשְׁתַּהוּ אֶלָּא כְּכֻלּוֹתוֹ לְדַבֵּר, סָמוּךְ לִגְמַר דְּבָרָיו עָשׂוּ.

כט **מִלְּאוּ.** לֹא נוֹדַע מִלּוּאִים אֵלּוּ מַה יַּגִּידוּ, וְאִם עַל הֲרִיגַת הַקְּרוֹבִים הֲלֹא כְּבָר עָשׂוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ, וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ כִּי פָּסוּק זֶה מְדַבֵּר מַה שֶּׁאָמַר קֹדֶם הַמַּעֲשֶׂה, וְקָשֶׁה לָמָּה לֹא כְּתָבוֹ בִּמְקוֹמוֹ.

וְנִרְאֶה כִּי פָּסוּק זֶה בִּמְקוֹמוֹ מֻנָּח, וְהַכַּוָּנָה הִיא לְצַד שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי לֵוִי מַעֲשֶׂה הָאָמוּר בְּסָמוּךְ שֶׁהָרְגוּ כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ וְהוּא מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר אֵינוֹ נַעֲשֶׂה כַּיּוֹצֵא בּוֹ עַל יְדֵי בְּחִינַת הַצַּדִּיקִים כַּיָּדוּעַ, וְצָא וּלְמַד מֵאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות ז,א) שֶׁאָמְרוּ, בֵּית דִּין שֶׁהָיוּ הוֹרְגִים אֶחָד לְשִׁבְעִים שָׁנִים וְיֵשׁ אוֹמְרִים לְשִׁבְעִים שָׁנִים הָיְתָה נִקְרֵאת בֵּית דִּין קַטְלָנִית, וּבְנֵי לֵוִי הָרְגוּ בְּיוֹם אֶחָד כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ, וְיֵשׁ לָחוּשׁ בָּזֶה לְחֶסְרוֹן הָאֹשֶׁר וְסִימַן הַגְּרִיעוּת שֶׁיֶּחְסְרוּ אוֹרוֹת נִשְׁמַת הָעוֹשֶׂה כָּזֶה, לוּ יִהְיוּ שֶׁיְּהֹרֹג כְּפִי הַדִּין סוֹף כָּל סוֹף זֶה יַגִּיד הָאֲכְזָרִיּוּת שֶׁהִיא בְּחִינַת הָרַע. לָזֶה בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָמַר לָהֶם **מִלְּאוּ יֶדְכֶם** אֵין פֵּרוּשָׁהּ לְשׁוֹן צִוּוּי אֶלָּא פֵּרוּשׁוֹ הוֹדָעָה, כִּי הֵן הַיּוֹם יִהְיוּ מְלוּאֲכֶם יֶדְכֶם, פֵּרוּשׁ כְּחֲכֶם, לַה', וְאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה הַכָּרַת חוֹסֶר הָאֹשֶׁר אֶלָּא אַדְרַבָּא מִלּוּי אוֹרוֹת הַנֶּפֶשׁ, וְהַטַּעַם הוּא **כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ** וְגוֹ', וְזֶה הוּא מַעֲשֶׂה הַמְצַיֶּן לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁבּוֹ הָיָה לוֹ הַשְׁלֵמוּת, דִּכְתִיב (בראשית כב:י) "וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ" וְגוֹ' וּכְתִיב "עַתָּה יָדַעְתִּי וְגוֹ' כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ", וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה**, מִלְּבַד שֶׁבְּזֶה הִשַּׂגְתֶּם שְׁלֵמוּת יַד הַמְקֻדָּשׁ עוֹד **לָתֵת עֲלֵיכֶם בְּרָכָה.**

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּדִקְדּוּק תֵּיבַת **עֲלֵיכֶם** וְלֹא אָמַר לָכֶם, שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁהַחֶסְרוֹן שֶׁנִּפְחַס עַל יָדָם אֵינוֹ קָרוֹי חִסָּרוֹן, אֶלָּא אַדְרַבָּה בְּרָכָה גָּרְמוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם. וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְאִילָן שֶׁזּוֹמְרִין אוֹתוֹ לְהַצְלָחָתוֹ בַּהֲטָרַת עֲנָפִים הָרָעִים, כְּמוֹ כֵן בְּאֶמְצָעוּת הֲרִיגַת עוֹשֵׂי רֶשַׁע מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַגֶּפֶן (תהלים פ:ט). וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָתֵת עֲלֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, עַל סִבָּתְכֶם, **הַיּוֹם בְּרָכָה**, פֵּרוּשׁ, לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁבָּהֶם הָיָה הַחִסָּרוֹן, שֶׁזּוּלַת זֶה הָיָה בֵּית מֵחוּשׁ לְכָל יִשְׂרָאֵל. וּכְפִי זֶה, טַעַם שֶׁאָמְרוּ בֵּית דִּין הַהוֹרֶגֶת אֶחָד לְשִׁבְעִים שָׁנָה וְכוּ', הוּא בִּמְצִיאוּת שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה לַמְּצִיאוּת שֶׁלָּקְנִינוּ מִשְּׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי כָּאן הָרְגוּ חֲבִיבֵיהֶם, וְזֶה יַגִּיד בְּחִינַת הַפְלָגַת אַהֲבָתָם בַּבּוֹרֵא, וְעוֹד שֶׁהָיָה מְצִיאוּת שֶׁזּוּלַת זֶה תִּדְבַּק הָרָעָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה שָׁב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ.

לא **חֲטָא הָעָם וְגוֹ'.** אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג,א) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת, וְזֶה הוּא חֶסְרוֹן הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **חֲטָא**, פֵּרוּשׁ, נֶחְסַר מֵהָאֳרַת נַפְשׁוֹ, וּבְזֶה "עָשׂוּ לָהֶם" וְגוֹ', וְזֶה הוּא אֶחָד מִטְּעָנוֹת שֶׁבָּהֶם יִזְכֶּה הָאָדָם לְיוֹם הַדִּין, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ הַחֵטְא לֹא הָיָה דַּעְתּוֹ שָׁלֵם, וְהַגַּם שֶׁיֵּעָנֵשׁ עַל אֲשֶׁר גָּרַם לְעַצְמוֹ הַחִסָּרוֹן בְּמַחְשְׁבוֹת הַכְּעוּר, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִדְמֶה לְאִם יִהְיֶה נִדּוֹן עַל מַעֲשֶׂה הָרַע בְּדַעְתּוֹ הַשְּׁלֵמָה.

עוֹד יֵרָצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ (קידושין מ,א) כִּי בְּעַבוֹדָה זָרָה יֵעָנֵשׁ הָאָדָם גַּם עַל הַמַּחְשָׁבָה לְבַד, וְהוּא אָמְרוֹ כְּנֶגֶד הַמַּחְשָׁבָה **חֲטָא הָעָם** הַזֶּה, וּכְנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה אָמַר **וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם** וְגוֹ':

לב וַעֲתָּה וגו׳. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בראשית רבה כא,ו): אֵין ״וַעֲתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, וְהוּא מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה לִפְנֵי ה׳ כִּי עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּבָה עַל הַדָּבָר הָרַע.

אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם. פֵּרוּשׁ, מוּטָב. וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא הִשְׁלִים דְּבָרָיו, וְאוּלַי שֶׁשִּׁעוּר דְּבָרָיו הֵם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וַעֲתָּה** פֵּרוּשׁ, הִנֵּה יִשְׂרָאֵל חָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה, וְזֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ אֵין יָדוּעַ אִם ה׳ יְקַבֵּל תְּשׁוּבָתָם עַל חֵטְא הַגָּדוֹל אִם לֹא, לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר **אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם** כִּי הַתְּשׁוּבָה צְרִיכָה שָׁב וּמְקַבֵּל.

וְאִם אַיִן מְחֵנִי וגו׳. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כָּל מַה שֶּׁעָבַר בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין ה׳ בָּרוּךְ הוּא יִזְכֶּה הַסַּרְסוּר הַנֶּאֱמָן בַּזְּכוּת הַמַּגִּיעַ לוֹ בְּכָל מְצָוָה, וּבִפְרָט בְּמַתַּן תּוֹרָה כַּמָּה זְכוּת יַעֲלֶה לְמֹשֶׁה בִּיגִיעָתוֹ עִם יִשְׂרָאֵל, וְהַכֹּל כָּתוּב בְּסִפְרֵי זִכָּרוֹן לְפָנָיו. וּמֵעַתָּה אִם לֹא יִשָּׂא לְחַטָּאתָם צָרִיךְ לִמְחוֹת מִסִּפְרֵי כָּל זְכִיּוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁנִּכְתְּבוּ בְּאֶמְצָעוּת זְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהֵשִׁיבוֹ ה׳ כִּי אֵין דְּבָרָיו אֱמֶת בָּזֶה, כִּי דַּוְקָא הַחוֹטֵא עַצְמוֹ הוּא אֲשֶׁר יִמְחֲנוּ ה׳ מִסִּפְרוֹ אַחַר שֶׁנִּכְתַּב בַּסֵּפֶר, אֲבָל מִי שֶׁזָּכָה בְּאֶמְצָעוּתוֹ לֹא יִפָּקַע זְכוּתוֹ אֲשֶׁר זָכָה בּוֹ לְצַד שֶׁחָזַר בּוֹ הַלָּה וְהִרְשִׁיעַ.

עוֹד יֵרָצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג רעג.) שֶׁאָמְרוּ כִּי כָּל נִשְׁמוֹת דּוֹר הַמִּדְבָּר הָיוּ עֲנָפֵי נִשְׁמַת מֹשֶׁה, וּמֵעַתָּה כְּשֶׁלֹּא יִשָּׂא חַטָּאתָם הִנֵּה הַחְסָרוֹן נוֹגֵעַ לְמֹשֶׁה, לָזֶה אָמַר **מְחֵנִי** וגו׳. וְהֵשִׁיב ה׳ כִּי לֹא יֵרֵעוּ הֶעֲנָפִים אֶלָּא לְעַצְמָן וְלֹא לְבְחִינַת שֹׁרֶשׁ הַנִּשְׁמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי** דַּוְקָא הוּא **שֶׁאֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי**, אֲבָל בְּחִינַת נִשְׁמַת מֹשֶׁה לֹא.

עוֹד יֵרָצֶה, כִּי אִם לֹא יִשָּׂא חַטָּאתָם, הִנֵּה גַּם הוּא חָטָא הַרְבֵּה פְּעָמִים לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁאָמַר (שמות ה:כב) ״לָמָּה הֲרֵעֹתָה״ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, וְאִם כֵּן גַּם חֶטְאוֹ לֹא יִשָּׂא וְצָרִיךְ לִמְחוֹת וגו׳ חָס וְשָׁלוֹם. וְהֵשִׁיב הַבּוֹרֵא **מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי**, פֵּרוּשׁ כִּי יִשְׁתַּנֶּה חֶטְאוֹ מֵחֵטְא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁכָּפְרוּ בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְחִסְרוּ הָאֱלֹהוּת כְּפִי מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ, כִּי מַעֲשֶׂה הָאֶמְצָעִי יִהְיֶה בְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּגֶדֶר עֲקִירַת הַכֹּל, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **חָטָא לִי**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר חֲטָאִים שֶׁיִּמְחוֹל עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה בְּלֹא עֹנֶשׁ.

וְהִנֵּה כָּל הַתְּוָכְחוּת מֹשֶׁה עִם ה׳ אֵינָהּ אֶלָּא לִמְחֹל מִיָּד וְיִהְיוּ נִכְתָּבִים בְּסֵפֶר צַדִּיקִים, אֲבָל לֹא לְעִנְיַן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם תִּקְוָה אַחַר תּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן כִּי זֶה פְּשִׁיטָא שֶׁיִּתְכַּפֵּר, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ**, פֵּרוּשׁ כִּי שְׁלֹשָׁה סְפָרִים כְּתוּבִים לְמַעְלָה: אֶחָד שֶׁל צַדִּיקִים וְכוּ׳, וְאֶחָד שֶׁל רְשָׁעִים, וְאֶחָד שֶׁל בֵּינוֹנִים, וְהֵם הַנִּפְתָּחִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. סֵפֶר שֶׁהוּא שֶׁל צַדִּיקִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹתְבוֹ וּמַנִּיחוֹ לְפָנָיו, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **מִסִּפְרְךָ**, פֵּרוּשׁ אוֹתוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ אַתָּה, לֹא אוֹתָם שֶׁנִּכְתָּבִים עַל יְדֵי הַזּוּלַת, וְהַצֶּרֶךְ לְפָרֵשׁ **אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ** כִּי מִכְּנוּי מִסִּפְרְךָ אֵינוֹ מוּבָן שֶׁחוֹזֵר עַל סֵפֶר הַצַּדִּיקִים כִּי הַכֹּל הוּא שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֲדוֹן הַכֹּל.

וּבְמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (ר״ה טז:) דָּרְשׁוּ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״מִסִּפְרְךָ״ – זֶה סִפְרָן שֶׁל צַדִּיקִים, ״אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ״ – זֶה סִפְרָן שֶׁל בֵּינוֹנִים, עַד כָּאן. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִתְבָּאֵר עַל פִּי אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ:) לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ חַיָּב, וְחֶצְיוֹ זַכַּאי וְחֶצְיוֹ חַיָּב, וְכֵן אָמְרוּ בְּמָקוֹם אַחֵר (ברכות סא:) שֶׁאֵין לְהַעֲרִיךְ אָדָם עַצְמוֹ אֶלָּא בְּבֵינוֹנִי. וּמֵעַתָּה יִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי מֹשֶׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מֹשֶׁה הָיָה מַעֲרִיךְ עַצְמוֹ בְּבֵינוֹנִי כְּמִשְׁפָּט כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה אָמַר כִּי אִם לֹא יִשָּׂא לְפֶשַׁע יִשְׂרָאֵל הִנֵּה נִגְרַע מֵעֶרֶךְ זְכִיּוֹתָיו, וְלֹא מִבָּעְיָא מֵעֶרֶךְ צַדִּיק אֶלָּא אֲפִלּוּ מִבֵּינוֹנִי, כְּאָמְרוֹ ״אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ״.

אוֹ יֵרָצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל אִם יַצְדִּיקוּ יַעֲמֹד חַי בְּמַדְרֵגַת צַדִּיק, כִּי רַבִּים זְכִיּוֹתָיו. וְאִם לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעָם, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא יַרְוִיחַ תּוֹסֶפֶת זְכִיּוֹת לְהַכְרִיעַ זְכִיּוֹתָיו כְּדֵי שֶׁיִּקָּרֵא צַדִּיק, אֶלָּא אַדְרַבָּה יֵחָשֵׁב לוֹ זְכוּת הָרִאשׁוֹן לְגֵרִיעוּת כְּשֶׁיֵּעָנֵשׁוּ, כִּי טוֹב הָיָה אִם לֹא הָיָה מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַטּוֹב, וְהָבֵן:

עוֹד יְכוּן רוֹעֶה נֶאֱמָן לוֹמַר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁקָּדַם אֵלָיו בְּמַאֲמַר ה׳ ״וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל״, וְאָמַר לְפָנָיו שֶׁאִם לֹא יִרְצֶה ה׳ לְשָׂא חַטָּאתָם בּוֹחֵר הוּא שֶׁיִּמְחֲהוּ מִסִּפְרוֹ אֲשֶׁר כָּתַב, פֵּרוּשׁ כִּי בְּעֵת אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיו ״וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל״ הֲלֹא הִיא כְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַיָּשָׁר מֵעֵת שֶׁיָּצְאָה מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן, וּבְהֶכְרֵחַ לְהִתְקַיֵּם, שֶׁאֲפִלּוּ בְּקִלְלָה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא,א) קִלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי, וּמִכָּל שֶׁכֵּן דָּבָר טוֹב שֶׁיֵּצֵא מִפִּי עֶלְיוֹן חֲרִי הוּא כָּתוּב לְעַד וּלְאוֹת. וְלָזֶה מִתְפַּלֵּל שֶׁאִם לֹא יִמְחוֹל לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּמְחֲהוּ, וּמִמֵּילָא אֵין מָקוֹם לְקַיֵּם שְׁבוּעַת הָאָבוֹת. וְהֵשִׁיב ה׳ כִּי לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה שֶׁיִּמְחֶה אֶלָּא וגו׳, אֲבָל מַה שֶּׁדִּבֵּר טוֹב עַל מֹשֶׁה יָקוּם לְעוֹלָם. וְכֵן הָיָה, דִּכְתִיב (דברי הימים א כג:יז) ״וּבְנֵי רְחַבְיָה רַבּוּ לְמַעְלָה״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,א) לְמַעְלָה מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא.

לה אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר זֶה, וְאוּלַי שֶׁהִקְפִּיד ה׳ עַל שֶׁגָּרְמוּ לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה׳ לַחֲטֹא, כִּי חֵטְא אָדָם גָּדוֹל לוּ יִהְיֶה כְּחוּט הַשַּׂעָרָה יַקְפִּיד ה׳ עָלָיו לִמְאֹד.

אוֹ יִרְצֶה לְהוֹצִיא הַלַּעַז מֵעַל אַהֲרֹן, כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם שֶׁעָשׂוּ הָעֶגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן, כִּי מַעֲשֶׂה אַהֲרֹן עֲלֵיהֶם יֵחָשֵׁב, אוֹ לְצַד שֶׁאָנְסוּהוּ אוֹ לְצַד שֶׁהֵם עָשׂוּ עִקַּר הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא הַכְּשׁוּף שֶׁבּוֹ יָצָא מְדֻבָּר.

פרק לג

א **לְךָ עֲלֵה מְזֶה.** הִזְכִּיר לְשׁוֹן עֲלִיָּה, אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז לְמַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח,א) שֶׁהֲעֲדֵי שֶׁהִתְנַצְּלוּ יִשְׂרָאֵל נָטַל מֹשֶׁה, וְהוּא הֶעֱלָיָה שֶׁרָמַז לוֹ בְּאָמְרוֹ **עֲלֵה מְזֶה**, פֵּרוּשׁ מִזֶּה שֶׁעָבַר, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר גַּם כֵּן תֵּבֵת **אַתָּה** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁעִמּוֹ הָיָה מְדַבֵּר, אֶלָּא לוֹמַר אַתָּה תַּעֲלֶה וְלֹא זוּלָתְךָ שֶׁאַדְרַבָּה יְרִידָה הָיְתָה לָהֶם, וְאָמְרוֹ **וְהָעָם** פֵּרוּשׁ יֵלֵךְ עִמָּךְ.

לַאמֹר. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי לָשׁוֹן זֶה הָאָמוּר בְּדִבְרֵי ה', לֹא הָיָה שָׁוֶה לְכֻלָּם. יֵשׁ מֵהֶם שֶׁאָמַר לוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה, וְיֵשׁ מֵהָאָבוֹת שֶׁאָמַר לוֹ בְּלָשׁוֹן אַחֵר כַּמְבֹאָר מִן הַכְּתוּבִים, לָזֶה אָמַר **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁכַּוָּנַת הָאֲמִירָה לְכֻלָּם הוּא "לְזַרְעֲךָ" וְגוֹ':

ב **וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ.** מִכָּאן מוּכָח כִּי עַד עַתָּה הִנֵּה דַּעַת קָדוֹשׁ מַסְכָּמַת לִכְנִיסַת מֹשֶׁה לָאָרֶץ וּלְהַנְחִילָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וַהֲגַם שֶׁאָמַר (שמות ו:א) "עַתָּה תִּרְאֶה", שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר "עֲלֵה" וְגוֹ' **וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ** לְגָרֵשׁ הַשֶּׁבַע אֻמּוֹת. וְאוּלַי כִּי בִּשְׁבִיל שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל נִתְבַּטֵּל גְּזֵרַת "עַתָּה תִּרְאֶה" וְגוֹ':

ג **פֶּן אֶכְלֶךָּ וְגוֹ'.** שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה הַמַּכְעִיס אֶת רַבּוֹ בְּפָנָיו לְשֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְאָמְרוֹ **בַּדָּרֶךָ** כָּאן רָמַז שֶׁלֹּא לְכָל הַזְּמַנִּים הוּא אוֹמֵר כֵּן אֶלָּא לִזְמַן הֱיוֹתָם בַּדֶּרֶךְ, אֲבָל בְּעִיר עָז לָנוּ יַעֲלֶה בְּקַרְבֵּנוּ (ישעיהו כו:א).

או יְרֻצֶּה עַל פִּי מַאֲמַר אַנְשֵׁי אֱמֶת כִּי הַמְדַבֵּר הָיָה מְקוֹם מוֹשָׁבוֹ שֶׁל סמא"ל הָרָשָׁע, וְלָזֶה הָיָה כַּמָּה פְּעָמִים מִתְגַּבֵּר וְהוֹרֵג מֵהֶם לְסִבָּה הַמְזַדְּמֶנֶת לָהֶם מֵהַחֵטְא. וְעַיֵּן בִּדְבְרֵי הַזֹּהַר (ח"ב קנז.) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא" (דברים א:יז). וְלָזֶה אָמַר **פֶּן אֶכְלֶךָּ בַּדָּרֶךָ**, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הַמְזַדְּמִן בַּדֶּרֶךְ, וְהָבֵן:

יא **וְדִבֶּר ה' וְגוֹ' פָּנִים אֶל פָּנִים.** הַכַּוָּנָה בָּזֶה הוּא, כְּפִי שִׁעוּר הַהַכָנָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מֹשֶׁה לְהַקְבָּלַת פְּנֵי שְׁכִינָה, לְאוֹתוֹ שִׁעוּר תִּהְיֶה הַהַשָּׁגָה מִפָּנִים הָעֶלְיוֹנִים, כִּי כְּפִי אֲשֶׁר יָכִין אָדָם עַצְמוֹ לְהַשְׁפָּעַת הַקְּדֻשָּׁה יַשִּׂיג.

וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ**, יִתְבָּאֵר לְדַרְכֵּנוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", פֵּרוּשׁ כִּי הַלְּבָבוֹת יַשְׁפִּילוּ בַּנֶּעְלָם אִם לֵאלֹהוֹב אִם לִשְׂנוֹא, כִּי כְּפִי אֲשֶׁר יָכִין הָאָדָם לִבּוֹ לֵאלֹהוֹב חֻבְּרוּ כְּמוֹ כֵן יִתְבּוֹנָן לֵב חֻבְּרוּ לֵאלֹהוֹב אוֹתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ** שֶׁלֹּא יֹאהֲבֵהוּ אִם לֹא יָכִין לִבּוֹ לִהְיוֹת גַּם הוּא רֵעֵהוּ, כְּמוֹ כֵן דִּבֶּר ה' פָּנִים אֶל פָּנִים. וּמֵעַתָּה יַבְחִין אָדָם מַה הוּא עִם קוֹנוֹ – אִם לְבָבוֹ יִתְאַוֶּה וְיִחְשׁוֹק בַּה' וּבְעֲבוֹדָתוֹ הִנֵּה זֶה סִימָן כִּי ה' אֲהֵבוֹ.

יב **רְאֵה אַתָּה אוֹמֵר וְגוֹ'.** כַּוָּנַת הָעִנְיָן הוּא כִּי לְצַד שֶׁעָשָׂאוֹ שָׂלִיחַ לְהַעֲלוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **אַתָּה אוֹמֵר אֵלַי הַעַל** וְגוֹ', וְשִׁתֵּף עִמּוֹ עוֹד שָׁלִיחַ אֶחָד מֵהֶעֱלְיוֹנִים, דִּכְתִיב "וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ", וּמִן הָרָאוּי הָיָה לְהוֹדִיעוֹ לָדַעַת אֶת מִי יֵלֵךְ, לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי** מִי הוּא הַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ עִמִּי, לָדַעַת אִם אַסְכִּים עַל הַדָּבָר אוֹ לֹא, כִּי אֵין אָדָם מִשְׁתַּתֵּף בְּדָבָר עִם מִי שֶׁאֵינוֹ מַכִּירוֹ. וְאִם תֹּאמַר שֶׁבְּעַל כָּרְחִי אַסְכִּים לַלֶּכֶת עִם הַמַּלְאָךְ שֶׁתִּתֵּן לִי, בֵּין אִם יִהְיֶה נוֹחַ לִי אוֹ לֹא, הֲלֹא **אַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם**, פֵּרוּשׁ, אָמַרְתָּ לִי שֶׁאוֹתִי גִּדַּלְתָּ מִכָּל אֲשֶׁר אָהַבְתָּ, מֵאָמְרוֹ (שמות ו:ג) "וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ' וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם", הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֲלֵי נוֹדַע בִּשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמְיֻחָד, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר כָּאן **יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם**, וְשִׁעוּר תֵּבֵת **יְדַעְתִּיךָ** תָּאִיר לְמוּלְךָ כְּשִׁעוּר "נוֹדַעְתִּי" בִּמְקוֹמָהּ, וְהָבֵן.

וְאָמַר עוֹד **וְגַם מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי**, תִּתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קע"ג) שֶׁאָמְרוּ: כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם מָצָא רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ וְכוּ', אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: "שְׁלַח שְׁלִיחוּת זֶה בְּיַד רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהוּא יוֹתֵר מִמֶּנִּי", וְהֻשְׁיבוֹ ה' כִּי אֵינוֹ חָפֵץ אֶלָּא בְּמֹשֶׁה. וְהִנֵּה הָעִנְיָן יַגִּיד שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא מְצִיאוּת חֵן וְלֹא לְצַד הַהַשָּׁגָה בַּמֻּשְׂכָּלוֹת, שֶׁהֲרֵי הִכִּיר מֹשֶׁה בְּעֵינֵי שִׂכְלוֹ כִּי רַבִּי עֲקִיבָא עָצוּם הוּא מִמֶּנּוּ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא רָצָה ה' אֶלָּא בְּמֹשֶׁה, וְזֶה סִימָן לְחֵן. וּמֵעַתָּה אֵיךְ תִּתְנַהֵג עִמִּי בְּמִדָּה זוֹ? אֵין זֶה אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹדַע לִי מִדּוֹתֶיךָ, לָזֶה שָׁאַל לְהוֹדִיעוֹ מִדּוֹתָיו.

יג **וְאַדָּעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֵין מְהַמּוּסָר לוֹמַר עֶבֶד לַאֲדוֹנוֹ שֶׁרוֹצֶה לָדַעַת אוֹתוֹ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר **לְמַעַן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה הַנְהָגָה יְשָׁרָה בְּתָמִידוּת לְפָנֶיךָ, וְהוּא מְצִיאוּת חֵן הַמּוּשָׂג בְּעֵינֵי ה':

וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה. כָּאן דִּבֵּר מֹשֶׁה בַּנֶּעְלָם מֵעֵינֵי אָדָם וְהוֹדַע אֵלָיו, וְהוּא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לִפְנֵי הַבּוֹרֵא מִכָּל הַטְּעָנוֹת שֶׁאָמַר, וְהוּא כִּי נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל הֵם חֵלֶק ה', כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּשִׁירַת הַאֲזִינוּ בְּפָסוּק (דברים לב:ט) "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ", וְהוּא גַּם כֵּן מַה שֶׁרָמַז ה' בְּאָמְרוֹ (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וְהוּא מַה שֶּׁטָּעַן בְּאָמְרוֹ **וּרְאֵה** פֵּרוּשׁ, רְאֵה בִּפְרָט זֶה, **כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה** פֵּרוּשׁ, סְמוּכִים וּדְבוּקִים עִמָּךְ, וְאֵיךְ תִּמְאַס חֵלֶק עֶלְיוֹן, וְהָבֵן:

יד וַיֹּאמֶר פָּנַי יֵלֵכוּ וְגוֹ'. הַרְבֵּה פֵּרוּשִׁים נֶאֶמְרוּ בִּפְסוּקִים אֵלּוּ. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים י"ח) כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ תִּקָּרֵא "פְּנֵי ה'" לְצַד שֶׁהִיא הַנִּרְאֵית לְצָבָא הַשָּׁמַיִם, וְאֵלֶיהָ רוֹמֵז אָמְרוֹ (שמות כג:טו) "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם". וְכָאן הֵשִׁיב ה' לְמֹשֶׁה עַל טַעֲנוֹתָיו וְהוֹדִיעוֹ כִּי הַהוֹלֵךְ עִמּוֹ הוּא **פְּנֵי ה'** שֶׁהוּא הַשְׁכִינָה, וְעַל חֲשָׁשַׁת שֶׁמָּא לֹא יִהְיֶה נוֹחַ לְמֹשֶׁה מְצִיאוּת זֶה, אָמַר **וַהֲנִחֹתִי לָךְ.**

וְנָתְכַּוֵּן עוֹד לוֹמַר לוֹ שֶׁיְּנוּחַ אוֹר עֶלְיוֹן עָלָיו וְלֹא יִפְסֹק מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁנָּח עָלָיו עַד עַתָּה מִן הָרוּחַ, אֶלָּא שֶׁלִּבְחִינַת יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה הַשְׁכִינָה הוֹלֶכֶת לִפְנֵיהֶם, וּבְחִינָה זוֹ בְּחִינַת דִּין הוּא, וְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלֶיהָ – אֲדֹנָ"י, וְעַל זֶה הֵשִׁיב מֹשֶׁה וְאָמַר **אִם אֵין** וְגוֹ' (שמות לג:טו):

טו אִם אֵין פָּנֶיךָ וְגוֹ'. לֹא נִתְרַצָּה בְּמַאֲמַר ה' וְאָמַר: וְכִי עַל דָּבָר זֶה אֲנִי מִתְפַּלֵּל? **אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים** מֵעַתָּה אֲבוּדִים הֵם וְאֵין צוֹרֶךְ בַּעֲלִיָּתָם. **וּבַמָּה יִוָּדַע אֲפוֹא כִּי מָצָאתִי חֵן** וְגוֹ' **הֲלֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא סוֹד הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל הַמִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם הַוָּיָ"ה בָּרוּךְ הוּא, לֹא פָנֶיךָ לְבַד שֶׁהוּא בְּחִינַת הַכִּסֵּא. וּמַה שֶּׁהִבְטַחְתַּנִי שֶׁבְּחִינָה זוֹ תִּהְיֶה לִי לְבַדִּי, כְּאָמְרוֹ **וַהֲנִיחוֹתִי לָךְ**, אֲנִי שׁוֹאֵל שֶׁתִּהְיֶה גַּם מַנְהֶגֶת כֻּלָּנוּ יַחַד אֲנִי וְעַמְּךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנִפָּלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ** בְּמִדַּת הָרַחֲמִים וּמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְנִתְרַצָּה אֵל עֶלְיוֹן וְאָמַר אֵלָיו **גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה** אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה, לְהַנְהִיגָם בִּבְחִינַת שֵׁם שֶׁלֵּם הַמְיֻחָד בָּרוּךְ הוּא, **כִּי מָצָאתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא לִזְכוּת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לִמְצִיאַת חִנּוֹ.

יז כִּי מָצָאתָ חֵן וְגוֹ'. וּמֹשֶׁה הִקְדִּים לוֹמַר **יָדַעְתִּיךָ בְשֵׁם** וְאַחַר כָּךְ אָמַר **וְגַם מָצָאתָ חֵן**, כָּאן הוֹדִיעוֹ הַכָּתוּב כִּי מַעֲלַת הוֹדָעָה בְּשֵׁם הוּא עֶלְיוֹנָה מִבְּחִינַת הַשָּׁגַת הַחֵן, כִּי הֲלֹא נַחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' (בראשית ו:ח) וְלֹא יָדְעוֹ בְּשֵׁם. לָזֶה אָמַר בִּתְחִלָּה **מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי** וְלֹא זוֹ בִּלְבַד אֶלָּא **וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם.**

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁהוֹדִיעוֹ בַּשֵּׁם גַּם כֵּן הָיָה לְצַד מַה שֶּׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי** וְאַחַר כָּךְ **וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם**, לוֹמַר שֶׁזֶּה יָצָא מִזֶּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נִשְׁמָע מִדִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁהִקְדִּים "יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם" קֹדֶם מְצִיאוּת חֵן, שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁהִשִּׂיג הַדָּבָר לְצַד מַה שֶּׁזָּכָה.

יח הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על שמות טו:ב) שֶׁרָאוּהוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׂפַת הַיָּם, וּכְתִיב (שמות לג:יא) "וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים", אֵין זֶה אֶלָּא רְאוּת אֵשׁ אוֹכְלָה, וַהֲגַם שֶׁאָמַר ה' לְאַהֲרֹן וּמִרְיָם (במדבר יב:ז) "לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה וְגוֹ' וּמַרְאֶה וְגוֹ' וְתִמּוּנַת ה' יַבִּיט", אֵין זֶה אֶלָּא תְּמוּנַת אוֹר עֶלְיוֹן, וּמֹשֶׁה רָצָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַכָּרָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ יְדִיעָה פְּרָטִית כְּדֵי שֶׁיּוּכַל שִׂכְלוֹ יַשְׂכִּיל בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת, כִּי רָאָה שְׁעַת הַכּוֹשֶׁר וְהִרְחִיב פִּיו לְשָׁאוֹל.

יט אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ. פֵּרוּשׁ, כָּל מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁאֲנִי מֵטִיב בָּהֶם לִבְרִיּוֹתַי, וְאָמְרוֹ **עַל פָּנֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, טַעַם הַשָּׂגָתְךָ דָּבָר זֶה מִמֶּנִּי הוּא "עַל פָּנֶיךָ", פֵּרוּשׁ, פָּנִים אֲשֶׁר אַתָּה מַרְאֶה בְּעוֹצֶם הַפְלָגַת אַהֲבָתְךָ וְחֶשְׁקְךָ בִּי כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "פָּנִים אֶל פָּנִים" (שמות לג:יא).

וְקָרָאתִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַעֲבִיר מִדּוֹתַי וְאֶקְרָאֵם כָּל אַחַת בִּשְׁמָהּ לְפָנֶיךָ, וְאוּלַי כִּי כָּל מִדָּה תִּקָּרֵא בִּשְׁמָהּ וְכוּלָּם יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם הַוָּיָ"ה בָּרוּךְ הוּא, וְאֵין לְךָ הוֹדָעָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁהִכִּיר בִּשְׁמִיעַת הָאוֹזֶן כָּל מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ כָּל אַחַת תִּקָּרֵא בְּאָזְנָיו.

וְאָמְרוֹ **וְחַנֹּתִי** וְגוֹ', הוֹדִיעוֹ כִּי אוֹתָהּ שָׁעָה הִיא שְׁעַת רַחֲמִים וַחֲנִינָה לִשְׁאוֹל מַאֲוַיו.

כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאֲנִי מוֹנֵעַ הַדָּבָר מִמְּךָ, אֶלָּא לְצַד שֶׁאֵין בְּךָ יְכֹלֶת הַמַּשִּׂיג כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם, וְאָמְרוֹ **וָחָי** פֵּרוּשׁ וְיִשָּׁאֵר חַי, וַאֲנִי חוֹשֵׁשׁ לְחַיֶּיךָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:יא) "כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלָף".

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם** – פֵּרוּשׁ בְּשׁוּם אוֹפֶן, וַאֲפִלּוּ **חָי** – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ יִהְיֶה צַדִּיק שֶׁיִּקָּרֵא עָלָיו חַי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל ב כג:כ) "בֶּן אִישׁ חַי", וְאוֹת וָא"ו תְּשַׁמֵּשׁ וָא"ו הַמּוֹסִיף.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם** – אֲפִילּוּ אַחַר מִיתָה וְאַתָּה מְבַקֵּשׁ לִרְאוֹת, וְעוֹד **וָחָי** – פֵּרוּשׁ בְּחַיִּים חַיּוּתְךָ. כָּאן רָמַז שֶׁאַחַר מִיתָה יַשִּׂיג מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג אָדָם בָּעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי לֹא שָׁלַל אֶלָּא לְצַד חַיּוּתוֹ חַי, וַהֲגַם שֶׁהַצַּדִּיקִים מִסְתַּכְּלִים בְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ אַחַר מוֹתָם, לֹא יַשִּׂיגוּ מַה שֶּׁשָּׂאַל מֹשֶׁה מִלִּפְנֵי ה'. אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה!

כג וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וְגוֹ'. הִנֵּה בְּאֵל עֶלְיוֹן לֹא יִתְיַחֵס אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר, אֶלָּא כַּוָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא לְצַד כִּי חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת עוֹמֵד בְּחֵשֶׁק הִסְתַּכְּלוּת אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ וְקִיּוּמוֹ הוּא הָאָדוֹן חַי הָעוֹלָמִים, וְדָבָר זֶה הוּא מִן הַנִּמְנָע שֶׁיָּכוֹל שׁוּם נִבְרָא לְהַבִּיט אֶל אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, לָזֶה הֵכִין ה' וְעָשָׂה מַסְוֶה אֲשֶׁר דֶּרֶךְ שָׁם יַבִּיט, וְהוּא שֶׁקָּרָא אֲחוֹרַיִים, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּחָכְמָתוֹ אֶת הָאָדָם הַגּוּף אֲחוֹרַיִים וְהַנֶּפֶשׁ פָּנִים לוֹ, וְהָרוּחַ פָּנִים לַנֶּפֶשׁ, וְהַנְּשָׁמָה פָּנִים לָרוּחַ, כְּמוֹ כֵן הֵכִין אוֹר מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר דֶּרֶךְ שָׁם יַשְׁקִיפוּ וְיֵחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וְלוֹ קָרָא אֲחוֹרַיִים, וְאוֹר עֶלְיוֹן שֶׁהוּא מֻשְׂלָּל מֵהַשָּׂגַת נֶפֶשׁ כָּל חַי יִקָּרֵא פָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ.**

וְאָפְשָׁר שֶׁרָמַז לוֹ בְּאָמְרוֹ סָמוּךְ לַ**אֲחֹרָי** תֵּיבַת **וּפָנַי**, לוֹמַר כִּי גַּם שָׁם הֵם פָּנִים, אֶלָּא שֶׁהֵכִין ה' אֲחוֹרַיִים כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בַּמּוּשָׂג לַנְּבִיאִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְאוּלַי שֶׁדִּקְדֵּק בְּאָמְרוֹ **אֲחֹרָי** לוֹמַר שֶׁאֵין הַרְבֵּה פַּרְגּוֹדִים וּמְסָכִים מַפְסִיקִים כַּאֲשֶׁר הֵם בְּעֶרֶךְ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר נוֹכַח ה' יַבִּיטוּ, אֶלָּא אֶחָד דַּוְקָא, וְהוּא אָמְרוֹ

אַחֲרָי וְלֹא אֲחוֹרֵי אֲחוֹרֵי, וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת יִקּוֹד וְיִשְׂתַּחֲוֶה לָאֵל הַגָּדוֹל וִימַעֵט בְּעֵינָיו כָּל עֲבוֹדָתוֹ אֲשֶׁר יַעֲבֹד כְּפִי שִׁעוּר הַמּוּשָׂג הַמְקֻוֶּה לְנַפֶּשׁ חַיָּה לְמִינָהּ.

פרק לד

ו **ה׳ ה׳ אֵל רַחוּם.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ראש השנה יז:) כִּי שְׁתֵּי מִדּוֹת אֵלּוּ שֶׁל רַחֲמִים, אַחַת קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא אָדָם וְאַחַת אַחַר שֶׁיֵּחָטֵא. וְהָרֹא״שׁ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה הִקְשָׁה: קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא לָמָּה צָרִיךְ רַחֲמִים? וְתֵרֵץ כִּי צָרִיךְ רַחֲמִים לְצַד כִּי ה׳ יוֹדֵעַ שֶׁעָתִיד לַחֲטֹא, אוֹ מְדַבֵּר הַכָּתוּב בְּחוֹשֵׁב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְאֵלְיָו יִקָּרֵא קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיַּעֲבֹר. וְאֵין דְּבָרָיו רִאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים מוּבָנִים לִי, כִּי אִם יָבֹא ה׳ לְהַעֲנִישׁ עַל מַה שֶּׁעָתִיד, נֹאמַר לְפָנָיו גַּם כֵּן לָמָּה בָּרָאתָ אוֹתוֹ כֵּיוָן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁיֵּחָטֵא, וְיָדִין אוֹתוֹ עַל הֶעָתִיד, כִּי קוֹדֶם לִידָתוֹ וְקוֹדֶם חֶטְאוֹ יִשְׁוֶה בָּהֶם הַמִּשְׁפָּט וַאֲפִלּוּ סָמוּךְ לְמַעֲשֵׂה הַחֵטְא, וְהֶבֶן. וּמַה שֶּׁכָּתַב בְּחוֹשֵׁב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וַעֲדַיִן לֹא עָשָׂה, קָשֶׁה, כִּי זֶה יִקָּרֵא אַחַר מַעֲשֶׂה, כִּי הֲגַם שֶׁלֹּא עָבַד, חֵטְא הַמַּחֲשָׁבָה נִתְפָּס עָלָיו.

וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְרַחֲמִים אֲפִלּוּ קֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא, אִם אֵין לוֹ זְכוּת שֶׁהוּא קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה לֵיהָנוֹת מֵהֶם, הוּא הָאָדוֹן יָחֹן אוֹתוֹ בְּרַחֲמִים. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מִקְרָא (דברים יא:יג): ״וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ׳ וְנָתַתִּי מְטַר״ וְגוֹ׳, חֲרִי שֶׁבִּשְׁכַר מַעֲשֶׂה הַטּוֹב יָבֹא הַטּוֹב, וְאִם הָיָה אָדָם אָנוּס וְלֹא לָמַד וְכוּ׳ אֵין לוֹ לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ וּבְמֶה יְרֻחַם, לָזֶה אָמַר ה׳ קֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא, וְהוּא חִדּוּשׁ. וְעוֹד אֲפִלּוּ הִתְעִיב מַעֲשָׂיו וְעָבַר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה יִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּרַחֲמִים.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיִּטִיב ה׳ בְּרַחֲמָיו לְאִישׁ, הֲגַם שֶׁיֵּחָטֵא לֹא יִפְחוֹת מִטּוּבוֹ דָּבָר, וְתִהְיֶה הַמִּדָּה שֶׁהָיָה בָּהּ קוֹדֶם מִתְנַהֶגֶת גַּם אַחַר שֶׁחָטָא. לָזֶה אָמַר רַחֲמִים שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא לְהַשְׁוֹת לָהֶם רַחֲמִים שֶׁיִּהְיוּ אַחַר שֶׁיֵּחָטֵא. וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בִּרְאוֹת כִּי לֹא יִשְׁתַּנֶּה טוּב הָרְשָׁעִים וְלֹא כְלוּם כִּי כֵן הִיא הַמִּדָּה.

ט **יֵלֶךְ וְגוֹ׳ כִּי עַם וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, כִּי בִּדְבְרֵי ה׳ (שמות לג:ג) נֶאֱמַר לוֹ ״לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף״, אִם כֵּן כִּי טַעַם עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא יִמְנַע עֲלוֹת ה׳ בְּקִרְבָּם, וְאֵיךְ נוֹתֵן מֹשֶׁה הַטַּעַם עַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲלֶה? עוֹד קָשֶׁה, לָמָּה הֻצְרַךְ לִשְׁאוֹל דָּבָר שֶׁכְּבָר נִתְרַצָּה לוֹ ה׳ כְּשֶׁשָּׁאַל מִמֶּנּוּ לָלֶכֶת עִמָּהֶם וְהֶשִׁיבוֹ (שמות לג:יז) ״גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְגוֹ׳ אֶעֱשֶׂה״?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה אָמַר מֹשֶׁה כָּאן שֵׁם אַדְנוּת, וְתִגְדַּל הַקַּשְׁיָא לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (שמות לג:ג) כִּי לֹא חָפֵץ מֹשֶׁה אֶלָּא בִּבְחִינַת הָרַחֲמִים.

וְאוּלַי כִּי כְּשֶׁגִּלָּה ה׳ לְמֹשֶׁה מִדּוֹתָיו יִתְבָּרֵךְ וְרָאָה הַפְלָגָתָם, הִשְׂכִּיל כִּי אִם יִתְנַהֵג ה׳ עִם יִשְׂרָאֵל בְּמִדּוֹת אֵלּוּ בְּלֹא דִין כָּל עִקָּר, כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַל קוֹדֶם הַעֲבָרַת הַטּוֹב לְפָנָיו, לֹא יוּכְלוּ עָמוֹד בְּדִבְרֵךְ יָשָׁר לִפְנֵי ה׳ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא. לָזֶה חָזַר בּוֹ וְשָׁאַל שְׁאֵלָה שֶׁהוּא לְצַד כְּבוֹד הַמֶּלֶךְ, לְבַל יְסוֹבֵב טוּבוֹ לְזַלְזֵל בְּמִצְוֹתָיו יִתְבָּרֵךְ, כִּי בְּהִסְתַּלֵּק מֵהָרְשָׁעִים בְּחִינַת הַדִּין כָּל עִקָּר יִהְיוּ פּוֹקְרִים. לָזֶה אָמַר **יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי** שֶׁהִיא בְּחִינַת הַדִּין, וְשָׁאַל מִדָּה שֶׁהָיָה צָרִיךְ לָהּ כְּאָמְרוֹ **וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ**, וּמִדָּה זוֹ אֵינָהּ בִּבְחִינַת אַדְנוּת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות כג:כא) ״כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם״ אֶלָּא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי יַחְפּוֹץ מֹשֶׁה בְּרַחֲמִים וְדִין, כִּי טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן הָאֶחָד.

וּנְחַלְתָּנוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַחֲלִיפֵם בְּאוּמָּה אַחֶרֶת, אֶלָּא יִהְיוּ לוֹ נַחֲלַת עוֹלָם.

יא **שְׁמֹר לְךָ.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה יִּשְׁמֹר בָּזֶה, וְאִם יִשְׁמֹר הַדְּבָרִים כִּדְבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא, לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְהִירוֹ עַל מִצְוָה בִּפְרָטוּת מִכָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִכְבּוֹשׁ הַנֶּאֱמַר לוֹ בִּנְבוּאָה. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁעָבְדוּ יִשְׂרָאֵל אֶת עֲבוֹדָה זָרָה, לָזֶה מִתְחַכֵּם ה׳ לְרַפֵּא שִׁבְרָם בְּמַה שֶּׁיְּצוֹרְרוּ אֶת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְיִקָּווּ לְאַבְּדָם וּלְהַרְחִיקָם בַּל קְרוֹב אֲלֵיהֶם, עַל יְדֵי זֶה יִתְכַּפֵּר עֲוֹנָם וְתִתְרַצֶּה תְּשׁוּבָתָם. וַהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעוּ לָאָרֶץ, יוֹעִיל הַחֵפֶץ וְהָרָצוֹן בָּזֶה לְכַפָּרָה עַל הַדָּבָר. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר לְךָ**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית לז:יא) ״וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר״, שֶׁיִּהְיוּ מְשַׁמְּרִים מָתַי יָבֹא עֵת לַעֲשׂוֹת כָּל הַכָּתוּב לְהַתְעִיב אוֹתוֹ דָּבָר שֶׁבּוֹ נִכְשְׁלוּ.

או יֹאמַר, כִּי מִקּוֹדֶם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל לֹא צִוָּה ה׳ כָּל הַהַרְחָקָה מֵהָאוּמּוֹת וְהַתְעָבָתָם, וּלְצַד שֶׁקָּדַם מַעֲשֵׂה הָרַע הוֹסִיף ה׳ לָהֶם מִצְוָה זוֹ כְּדֵין הַרְחָקַת הַנִּכְשָׁל בַּעֲבֵרָה שֶׁצָּרִיךְ לְהַגְדִּיר עַצְמוֹ בְּגֶדֶר חָדָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר לְךָ**, פֵּרוּשׁ, מִצְוָה זוֹ לְמָה שֶּׁאֵלֶיךָ בָּאָה לְצַד מַה שֶּׁעָשִׂיתָ אֶת הָעֵגֶל.

או אֶפְשָׁר כִּי קוֹדֶם מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל לֹא הָיָה ה׳ מְצַוֶּה עַל הַדָּבָר הָאָמוּר בָּעִנְיָן, כִּי תֵּכֶף הָיָה ה׳ גּוֹרֵשׁ מִפְּנֵיהֶם כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְאֵין מָקוֹם לְמִצְוָה, וְלֹא הָיָה בֵּית מֵחוּשׁ לְחַיַּת הָאָרֶץ, אוֹ לְצַד אֵימָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיָה נִפְסָק מֵהֶם יֶצֶר הָרַע וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תַּעֲבֹדֵם, אוֹ לְצַד כִּי יִרְבּוּ עַד מְאֹד וּמָלְאוּ הָאָרֶץ. וְאַחַר הָעֵגֶל בָּטַל הָעִנְיָן וְהֻצְרְכוּ לְצַוּוֹת לָזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר לְךָ.**

וּבָרַכְתָּ רֶמֶז אֶפְשָׁר שֶׁתִּיבַת **לְךָ** חוֹזֶרֶת אֶל מֹשֶׁה, וְרָמַז לוֹ כִּי מַה שֶּׁאוֹמֵר לוֹ **הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ** וְגוֹ׳, אֵינוֹ לִזְמַן הַמִּזְדַּמֵּן אֶלָּא לִזְמַן רָחוֹק, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,יג) מֹשֶׁה שֶׁנִּאֲמַל אוֹתָנוּ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ לֶעָתִיד לָבֹא, וְעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר **שְׁמֹר לְךָ**, וְתֵדַע כִּי לֹא נִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי ה׳ שֶׁאָמַר כָּאן לְמֹשֶׁה ״הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ״ וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר **שְׁמֹר לְךָ** לְאַחֲרִית הַיָּמִים אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם.

טו פֶּן תִּכְרֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת כְּרִיתַת בְּרִית יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מִצְווֹת, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תִכְרֹת, וְהַטַּעַם כִּי **וְזָנוּ** פֵּרוּשׁ, יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם, כִּי אֵין אֱמוּנָה בָּהֶם כַּגָּלוּי לְיוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת, **וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ** וְגוֹ', וְאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע"ז ח.) כִּי מִשְּׁעַת קְרִיאָה מַעֲלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אָכַל. וְאָמְרוּ **מִזִּבְחוֹ** כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת שְׁחִיטָה (פ"ד) שֶׁבָּא לֶאֱסֹר שְׁחִיטַת גּוֹי, מִמַּה שֶׁהִזְכִּירָם בְּאִסּוּרֵי גּוֹיִם, הָא לְמַדְתָּ שֶׁבְּחִינַת הַזְּבִיחָה לְבַד יְתָעֵב ה' הֲגַם שֶׁאֵין בָּהּ אֶחָד מִפְּסוּלֵי שְׁחִיטָה:

יח אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר. טַעַם מִצְוָה זוֹ כָּאן לְצַיּוּן כִּי הֵן אֵלֶּה תִּקּוּנֵי הַחֵטְא שֶׁקּוֹדֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ב מ.) כִּי הֶחָמֵץ הוּא בְּחִינַת אֵל אַחֵר, וְלָזֶה צִוָּה ה' בְּיֶתֶר שְׂאֵת לִשְׁמוֹר אֶת הַדָּבָר, וְצִוָּה כָּאן עַל כְּלָלוּת הַמּוֹעֲדִים. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁנֶּאֱמַר בָּעֵגֶל (שמות לב:ד) "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ" וְגוֹ', וְכָל הַמּוֹעֲדִים תְּלוּיִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, לָזֶה חָזַר ה' עַל הַדְּבָרִים כְּדֵי שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַפְּרָטִים שֶׁיֵּשׁ נֶגְדִּיּוּת לָהֶם בְּמַשְׁמָעוּת מַאֲמַר הַכְּפִירָה, וְזֶה אֶחָד מִפְּרָטֵי הַתְּשׁוּבָה הַצְּרִיכִין. וְהִזְכִּיר שְׁמִירַת שַׁבָּת לְפִי שֶׁהֵם עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, לָזֶה אָמַר ה' מִצְוַת שַׁבָּת שֶׁהִיא גַּם כֵּן שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, שֶׁבָּזֶה יִתְקַן הַמְּעֻוָּת. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת וַיַּקְהֵל.

כד אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **מִפָּנֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לְבַל תִּצְטַעֵר בִּרְאִיָּתָם, עַל דֶּרֶךְ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו:) בְּמַעֲשֶׂה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי עִם אַסְפַּסְיָנוּס, הִבְטִיחַ ה' כִּי לֹא יֵרָאוּ לְפָנֶיךָ כָּל עִקָּר.

וְהִרְחַבְתִּי וְגוֹ'. עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ג:יט) "אֶרֶץ צְבִי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נז:) כְּעוֹר שֶׁל צְבִי זֶה וְכוּ':

כה לֶחֶם לֹא אָכַל וְגוֹ'. הֵצַרְךָ לְפָרֵט **לֶחֶם וּמַיִם** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה, לְדַיֵּק בִּדְבָרָיו בָּא כִּי דַּוְקָא לֶחֶם וּמַיִם הוּא שֶׁלֹּא אָכַל וְשָׁתָה, אֲבָל אֲכִילָה אַחֶרֶת וּשְׁתִיָּה אַחֶרֶת אָכַל וְשָׁתָה, כְּאָמְרוֹ (תהלים מ:ט) "וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי", גַּם נִמְשְׁלָה לְמַיִם (תענית ז.), וְאִם הָיָה אוֹמֵר לֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה יֵשׁ בְּמַשְׁמָע כָּל מִין אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה:

כט וַיְהִי בְּרֶדֶת וְגוֹ'. אָמַר **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, לְרָמוֹז מַה שֶּׁנִּכְוּוּ כָּל הַצַּדִּיקִים שֶׁבְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר עָנְתָה בְּפָנָיו, דִּכְתִיב "וַיִּרְא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן" וְגוֹ' (שמות לד:ל).

בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר וְגוֹ'. לֹא נוֹדַע גְּזֵרַת הַכָּתוּב אַיֵּה מְקוֹמָהּ, עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "בְּרֶדֶת מֹשֶׁה" וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שְׁלִילַת יְדִיעַת מֹשֶׁה בְּדָבָר קוֹדֶם שֶׁיּוֹדִיעֵנוּ תְּחִלָּה עִנְיַן קֶרוּן פָּנִים שֶׁיֶּשְׁנוֹ. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מִי הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָדַע מֵעַצְמוֹ, וְאִם הוֹדִיעוּהוּ לָמָּה לֹא הוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר הַהוֹדָעָה.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן לְפִי מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב אַחַר זֶה כִּי נָתַן מֹשֶׁה מַסְוֶה עַל פָּנָיו בִּתְמִידוּת, זוֹלַת בְּעֵת לְמוּדוֹ. אִם כֵּן יֹאמַר הָאוֹמֵר: לָמָּה לֹא נָתַן מֹשֶׁה מַסְוֶה עַל פָּנָיו בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיָה מְלַמֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע** – זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא נָתַן עַל פָּנָיו מַסְוֶה קֹדֶם, וְרָאָהוּ אַהֲרֹן וְיִשְׂרָאֵל וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו. וַעֲדַיִן יְקֻשֶּׁה עַל זֶה אֵיךְ יִהְיֶה הַדָּבָר שֶׁלֹּא יָרְגִּישׁ בַּעַל חַי בְּדָבָר נוֹסָף בְּפָנָיו, וּבִכְרֶכֶת קֶרוּן פָּנִים. לָזֶה הִקְדִּים הַכָּתוּב לוֹמַר הַסִּבָּה שֶׁמְּמֻנָּעָה מִמֶּנּוּ הַיְדִיעָה וְאָמַר **בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהָר** – פֵּרוּשׁ, כִּי בִּהְיוֹתוֹ בָּהָר לוֹ יִהְיֶה שַׁיַּרְגִּישׁ בְּהוֹד פָּנָיו יִתְלֶה הַדָּבָר כִּי יַבְהִיקוּ פָּנָיו מֵאוֹר פְּנֵי אֵל הַמְדַבֵּר עִמּוֹ, וּבִרְדְתּוֹ מִן הָהָר נִסְתַּלֵּק תְּלִיַּת הַרְגָּשַׁת אוֹר פָּנָיו. וַעֲדַיִן תִּקְשֶׁה לָמָּה לֹא הִרְגִּישׁ בְּמֶשֶׁךְ יְרִידָתוֹ? לָזֶה אָמַר **וּשְׁנֵי לֻחוֹת הָעֵדֻת בְּיַד מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר** – פֵּרוּשׁ, בְּכָל מֶשֶׁךְ רִדְתּוֹ מִן הָהָר, וְלָזֶה הָיָה תּוֹלֶה כִּי מַה שֶּׁהָיָה מַרְגִּישׁ בְּפָנָיו הָיָה מֵאוֹר הַלֻּחוֹת אֶל מוּל פָּנָיו יָאִירוּ, וְלֹא יָדַע כִּי קֶרוּן פָּנִים הָיָה קָבוּעַ בּוֹ בְּעוֹר פָּנָיו. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו**, פֵּרוּשׁ, יָדַע בְּקֶרוּן פָּנִים אֲבָל לֹא חָשַׁב שֶׁהָיָה אוֹר קָבוּעַ בְּעוֹר פָּנָיו וְהָיָה תּוֹלֶה בַּלּוּחוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, וְזֶה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא עָשָׂה מַסְוֶה וְרָאָהוּ אַהֲרֹן. וּכְפִי זֶה גְּזֵרַת הַכָּתוּב הִיא **וַיַּרְא אַהֲרֹן** וְגוֹ', כִּי זוֹלַת כָּל הַכָּתוּב לֹא הָיוּ רוֹאִים אַהֲרֹן וְיִשְׂרָאֵל קֶרוּן פָּנִים קוֹדֶם שֶׁיִּקְרָאֵם, שֶׁהָיָה שָׁם מַסְוֶה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחַר כָּךְ כְּשֶׁהִנִּיחַ מִיָּדוֹ הַלּוּחוֹת וְלֹא נִשְׁאַר בְּמֹה לְתָלוֹת, מֵעַצְמוֹ הִרְגִּישׁ מַתַּת אֱלֹהִים כִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו וְנָתַן הַמַּסְוֶה תֵּכֶף, בְּסוֹד (משלי כה:ב) "כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר".

וּבַמִּדְרָשׁ (שמות רבה מז,ו): רַבִּי יְהוּדָה בַּר נַחְמָן אָמַר, כְּשֶׁכָּתַב מֹשֶׁה הַתּוֹרָה נִשְׁתַּיֵּר בַּקּוֹלְמוֹס קִמְעָא, וְהֶעֱבִירוֹ עַל רֹאשׁוֹ, וּמִשָּׁם נַעֲשָׂה קַרְנֵי הוֹד, עַד כָּאן. וְדִבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סְתוּמִים וַחֲתוּמִים. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוְּנוּ לוֹמַר כִּי מָצִינוּ שֶׁמִּדַּת הָעֲנָוָה לְמַעְלָה מִכֹּל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה פ"א): מַה שֶּׁעָשְׂתָה חָכְמָה עָטָרָה לְרֹאשָׁהּ שֶׁהוּא הַיִּרְאָה, דִּכְתִיב (תהלים קיא:י): "רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה'", עָשְׂתָה עֲנָוָה עָקֵב לְסַנְדָּלָהּ, דִּכְתִיב (משלי כב:ד): "עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת ה'". וּמָצִינוּ שֶׁהַתּוֹרָה עַל מֹשֶׁה (במדבר יב:ג) שֶׁעָנָיו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם, וּכְשֶׁאָמַר ה' לִכְתֹּב הַדְּבָרִים מָצִינוּ לוֹ שֶׁלֹּא כָּתַב "עָנָיו" אֶלָּא "עָנָו" חֲסֵרָה יו"ד, וְאַף זֶה מִן הָעֲנָוָה. וּבִשְׁכַר זֶה זָכָה לְקַרְנֵי הוֹד, כִּי הִפְלִיא בִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, גַּם ה' הִפְלִיא חַסְדּוֹ לוֹ בְּשִׁנּוּתוֹ מִכָּל הָאָדָם. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז רַבִּי יְהוּדָה בְּאָמְרוֹ נִשְׁתַּיֵּר בַּקּוֹלְמוֹס קִמְעָא, וְהוּא אוֹת יו"ד שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב וְלֹא כָּתַב לְרֹב עֲנָוָתוֹ, וּמִמֶּנָּה זָכָה כַּנַּזְכָּר.

לה **וְרָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה, וְאוּלַי כִּי יִשְׁמְעוּ שֶׁהֵצְרִכוּ יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת הַדָּבָר פְּעָמִים אֲחֵרִים לְהַצְדִּיק כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו, לְצַד שֶׁהָיָה מֵחוּשׁ שֶׁהָאוֹר הַלָּז הָיָה לְצַד עַכָּבָתוֹ אֶת ה׳ נוֹצְצוּ אוֹרוֹת בְּפָנָיו, וּבְהַאֲרִיךְ הַזְּמַן יַחְזֹר הַדָּבָר לִכְמוֹת שֶׁהָיָה, לָזֶה הָיוּ מִסְתַּכְּלִים בְּפָנָיו בְּכָל עֵת לְהַצְדִּיק כִּי קָרַן וְגוֹ׳. וְאוּלַי כִּי חָזְרָה עֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ בִּבְחִינַת פָּנָיו, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כ,יב) בְּסִפְרוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר כָּתוּב ״כָּתְנוֹת אוֹר״, כְּמוֹ כֵן מֹשֶׁה נַעֲשָׂה עוֹר פָּנָיו אוֹר.

עוֹד יְרֻצֶּה, כִּי הֲגַם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הַמַּסְוֶה, לֹא דָּנוּ מִפְּנֵי זֶה לֶאֱסוֹר לִרְאוֹת פָּנָיו בִּזְמַן שֶׁאֵין מַסְוֶה, אֶלָּא **וְרָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה**, וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לֹא בְּדֶרֶךְ אִסּוּר הָיוּ רוֹאִים, מִמַּה שֶׁלֹּא הִקְפִּיד עֲלֵיהֶם, וְחֵפֶץ ה׳ לִרְאוֹת בְּאוֹר הַחַיִּים.

חסלת פרשת כי תשא

פרק לה

א **וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם שֶׁהֵצְרִךְ לוֹמַר **וַיַּקְהֵל**, אַחַר שֶׁהוּא דָּבָר הָרָגִיל בְּכָל עֵת אֲשֶׁר יְצַוֶּה דִּבֵּר ה׳. וְנִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁרָאוּ כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, לָזֶה הֵצְרַךְ לְהַקְהִיל אֶת כֻּלָּן לְבַל יִפָּנְעוּ קְצָת מֵהַמּוֹרָא, וְזֶה שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶת כָּל עֲדַת.**

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אֶת כָּל**, עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק ״מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳ (שמות כה:ב) שֶׁבָּא לְרַבּוֹת יְתוֹמִים, קְטַנִּים וְנָשִׁים יְעַיֵּן שָׁם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת כָּל** שְׁנֵי רבוּיִים, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַשְּׁלִישִׁי שֶׁהוּא שׁוֹעֵ, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ לִקְרֹא לוֹ, כִּי מֵעַצְמוֹ בֹּא יָבֹא בְּרִנָּה בִּכְלַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח״ג קצו:) אָמְרוּ שֶׁהַקְהִיל הָאֲנָשִׁים לְהַפְרִידָם מֵהַנְּקֵבוֹת, לְצַד שֶׁהָיָה הַשָּׂטָן מָצוּי בֵּינָם לְבַל יַזִּיקֵם חָס וְשָׁלוֹם, עַד כָּאן. וּמִן הַסְּתָם לֹא יַכְחִישׁ שֶׁלֹּא נִזְדַּמְּנוּ הַנָּשִׁים לִשְׁמֹעַ דְּבַר ה׳, וּבִפְרָט לְהָבִיא נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות לה:כב) ״וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים״, אֶלָּא יְכַוֵּן לוֹמַר כִּי הִקְהִיל הָאֲנָשִׁים בִּפְנֵי עַצְמָן וְהַנָּשִׁים בִּפְנֵי עַצְמָן, וְלֹא בָּאוּ יַחַד וְלֹא עָמְדוּ בִּמְסִבָּה אַחַת. וְהַכָּתוּב רָמַז הַדְּבָרִים בְּיִתּוּר תֵּבַת **בְּנֵי** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״אֶת כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל״:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, וּבְמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת צז:) דָּרַשׁ מִכָּאן רַבִּי ל״ט מְלָאכוֹת כְּמִנְיַן אֵלֶּה ל״ו, דְּבָרִים שְׁנַיִם, הַדְּבָרִים שְׁלֹשָׁה, הֲרֵי ל״ט, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר **לַעֲשׂוֹת אוֹתָם** וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״אֲשֶׁר צִוָּה ה׳״, וְעוֹד כֵּיוָן שֶׁלֹּא אָמַר בְּמִצְוָה זוֹ אֶלָּא עִנְיַן שַׁבָּת אִיךְ יֵצְדַּק לֵאָמֵר עָלָיו ״תַּעֲשׂוּ״.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות ח,א) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (במדבר טו:כב) ״כִּי תִשְׁגּוּ״ וְגוֹ׳, שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. וּמַעַתָּה הִנֵּה צְרִיכִין כָּל יִשְׂרָאֵל לְתַקֵּן כָּל תרי״ג מִצְווֹת אֲשֶׁר פָּגְמוּ בְּכֻלָּן, וְדָבָר זֶה הוּא רָחוֹק מִגֶּדֶר הַהַשָּׂגָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּאָה מִצְוַת ה׳ לָהֶם שֶׁיִּזָּהֲרוּ בְּמִצְוַת שַׁבָּת, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פכ״ה) שָׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, וּבָזֶה יִתַּקְּנוּ פְּגָם שֶׁפָּגְמוּ בְּכָל הַתּוֹרָה. וְהוּא מַאֲמַר מֹשֶׁה כָּאן **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת אֹתָם**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן תִּקּוּן, בָּזֶה יִתַּקְּנוּ פְּגָמֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּמָה הֵם הַדְּבָרִים? **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ׳ **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי** וְגוֹ׳. וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁקָּשֶׁה עוֹד, לָמָּה חָזַר עוֹד לְצַוּוֹת עַל הַשַּׁבָּת אַחַר שֶׁכְּבָר צִוָּה כַּמָּה פְּעָמִים, וְעוֹד לָמָּה צִוָּה עָלָיו סָמוּךְ לְמִצְוַת מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן. וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי יְצַו ה׳ עַל תִּקּוּן הֶעָבָר כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מֻכְשָׁרִים לִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם, וּבְמִצְוַת שַׁבָּת שֶׁשְּׁקוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה הִיא תַּקָּנַת עֲבוֹדָה זָרָה, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו נו:ב) ״אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת״, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיח,ב) כָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת כְּהִלְכָתוֹ, אֲפִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּדוֹר אֱנוֹשׁ מוֹחֲלִין לוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פרשת תשא): רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר פְּרָטָא אוֹמֵר, מִנַּיִן שֶׁכָּל הַמְשַׁמֵּר שַׁבָּת מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ עָשָׂאוֹ? דִּכְתִיב ״וְשָׁמְרוּ״ וְגוֹ׳ ״לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת״ עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא פֵּרַשְׁתִּי דְּרָכִים רַבִּים בְּאָמְרוֹ ״לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת״, וּדְרָשָׁה זוֹ זֶה מְקוֹמָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת אוֹתָם** – פֵּרוּשׁ הַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁהֵם שַׁבָּתוֹת אַתֶּם עוֹשִׂים אוֹתָם, וְהָבֵן.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, כִּי הֲגַם כִּי מִצְוַת שַׁבָּת הִיא שְׁמִירָה מֵהַמְּלָאכוֹת וּשְׁבִיתָה וְאֵין כָּאן מַעֲשֶׂה לְטוֹל עָלֶיהָ שָׂכָר, **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ שֶׁיִּהְיוּ בְּגֶדֶר מַעֲשֶׂה** לְטוֹל עֲלֵיהֶם שָׂכָר. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (שמות לא:טז) טַעַם לָזֶה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶּה** לִשְׁלוֹל הַדּוּגְמָא שֶׁיֵּשְׁנוּ בִּבְחִינַת שְׁמִירָה לְבַד אֵינוֹ כִּבְחִינַת הַמַּעֲשֶׂה לְטוֹל עָלָיו שָׂכָר.

וְעַל פִּי הַמִּדְרָשׁ (יקלוט שמעוני תח) שֶׁאָמְרוּ כִּי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: הַקְהֵל קְהִלּוֹת וְדִרֹשׁ בָּרַבִּים כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ לְדוֹרוֹת הַבָּאִים לְהַקְהֵל בְּכָל שַׁבָּת וְכוּ׳, יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן: **וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה** וְגוֹ׳ **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ הַקְהָלַת הָעֵדָה וּדְרָשַׁת הַתּוֹרָה **צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת אֹתָם.** אוֹ יְרֻמַּז בְּאָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֹתָם** עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים מִתְכַּפְּרִים כָּל עֲוֹנוֹתָם כְּמַאֲמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁם.

ב **שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה.** טַעַם זִכְרוֹן עֲשִׂית מְלָאכָה בִּימֵי הַחוֹל, אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִהְיֶה יוֹם שְׁבִיעִי קֹדֶשׁ, תֵּעָשֶׂה הַמְּלָאכָה הַצְּרִיכָה לְךָ בְּשֵׁשֶׁת יָמִים. **או** יְרֻצֶּה הַכָּתוּב לֶאֱסוֹר מְלֶאכֶת שַׁבָּת בֵּין עַל יְדֵי עַצְמוֹ בֵּין עַל יְדֵי גּוֹי, וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה** בְּצִיר״י תַּחַת הַתֵּי״ו, פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה נַעֲשֵׂית, אֲבָל בַּיּוֹם

הַשְּׁבִיעִי אֲפִלּוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים אֵין לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְזֶה כְּהָאוֹמֵר אֲמִירָה לְגוֹי אֲסוּרָה דִּבֵּר תּוֹרָה (מכילתא פרשת בא). וְטַעַם אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת** וְלֹא בְּשִׁשָּׁת כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה כִּי יֵשׁ מִצְוָה בַּעֲשַׂיַּת מְלָאכָה בָּהֶם.

עוֹד יִרְמוֹז כִּי לֹא יָקוּמוּ שֵׁשֶׁת יָמִים בִּמְלַאכְתָּם אֲשֶׁר הֵכִינָם ה׳ לַעֲשׂוֹת, אֶלָּא אִם יוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, אֲבָל אִם לֹא יִשְׁמְרוּ שַׁבָּת לֹא יִהְיוּ הַשֵּׁשֶׁת יָמִים, כִּי שַׁבָּת הוּא נֶפֶשׁ קִיּוּם הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁהִקְדִּימְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (בראשית ב:ב) ״וַיְכַל וְגוֹ׳ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״ יְעַיֵּן שָׁם.

ד **אֶל כָּל עֲדַת וְגוֹ׳ לֵאמֹר וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לְמִי יֹאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא יְדַבֵּר מֹשֶׁה עִם הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים חָגַם שֶׁיִּהְיוּ שָׁם וְצִוָּה לֵאמֹר לָהֶם הַדְּבָרִים.

וְאָמְרוֹ **זֶה הַדָּבָר** וְגוֹ׳ **לֵאמֹר** יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (פרשת תצא) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: ״טוֹב מִזֶּה וּמִזֶּה שֶׁלֹּא תִּדֹּר כָּל עִקָּר, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: טוֹב מִזֶּה וּמִזֶּה נוֹדֵר וּמְשַׁלֵּם, עַד כָּאן. וְאָמְרוּ בְּפֶרֶק א׳ דִּנְדָרִים (נדרים ט.) שְׁתֵּי אוֹקִימְתּוֹת: א׳ שֶׁחוֹלְקִים בְּנֶדֶר, אֲבָל בִּנְדָבָה מוֹדֶה רַבִּי מֵאִיר שֶׁיְּהֵא נוֹדֵר וּמְשַׁלֵּם, וּכְגוֹן שֶׁהָיָה בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה, וּכְמַעֲשֶׂה הִלֵּל שֶׁהָיָה מֵבִיא קָרְבָּנוֹ כְּשֶׁהִיא חַלִּין לַעֲזָרָה וְשָׁם הָיָה מַקְדִּישׁוֹ. וְהַב׳ שֶׁחוֹלְקִים בִּנְדָבָה, וְלֹא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אֶלָּא נוֹדֵב נוֹדֵר לֹא, וְנוֹדֵב עַצְמוֹ דַּוְקָא בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה כַּנִּזְכָּר, יְעַיֵּן שָׁם. לְפִי זֶה יְכֻוַּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל זֶה הַדָּבָר, כִּי לְצַד שֶׁקָּדַם לוֹמַר ״קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה כֹּל נְדִיב לִבּ״, אִם כֵּן בִּנְדָבָה מְדֻבָּר הַכָּתוּב. לָזֶה אָמַר **זֶה הַדָּבָר** פֵּרוּשׁ, הַנִּדְבָה צִוָּה ה׳ **לֵאמֹר** אוֹתָהּ, פֵּרוּשׁ, דַּוְקָא בְּמִצִיאוּת זֶה שֶׁהוּא שֶׁצִּוָּה ה׳ שֶׁתֹּאמְרוּ נוֹדֵב וּמְשַׁלֵּם, וְהוּא בְּסֵדֶר שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה. לְאוֹקִימְתָּא רִאשׁוֹנָה יַעֲלֶה דַּרְכֵּנוּ כְּרַבִּי מֵאִיר וּלְאוֹקִימְתָּא שְׁנִיָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה.

ה **יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת ה׳.** פָּסוּק זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי לְבַד הַמּוּרְגָּשׁ יֵשׁ הַמּוּשְׁכָּל, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים תיקון כא) כִּי מַעֲשֶׂה הַתְּרוּמָה מוּשְׁכָּל הִיא בְּחִינַת הַשְּׂכִינָה, כִּי לָהּ יִקָּרֵא תְּרוּמַת ה׳, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַתְּרוּמָה יַפְעִיל בָּהּ דָּבָר טוֹב וְיַחֲבֵּר אֹהֶל בַּל יְמוֹט, וְעִקַּר הָרָצוֹן בַּמַּעֲשֶׂה הוּא הַמּוּשְׁכָּל, וְהוּא אָמְרוֹ **יְבִיאֶהָ** פֵּרוּשׁ יָבִיא לַבְּחִינָה הַנַּעֲלֶמֶת עִם תְּרוּמַת ה׳, וּבֵאֵר הַכָּתוּב מִי הוּא אֲשֶׁר יְבִיאֶהָ, וְאָמַר **כֹּל נָדִיב לִבּוֹ**, פֵּרוּשׁ, הָעוֹשֶׂה דָּבָר מִנְּשִׁיאוּת הַלֵּב אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לְצַד הִתְנוֹצְעוּת הָרוּחָנִית הַשּׁוֹכֵן בַּלֵּב בְּחֹשֶׁק הַדָּבָר יַפְעִיל בַּמּוּשְׁכָּל נֶעְלָם, אֲבָל אִם יָבִיא הַתְּרוּמָה בְּלֹא נְדִיבוּת לֵב אֵין זֶה פּוֹעֵל בַּמּוּשְׁכָּל.

וְזָהָב וָכֶסֶף וְגוֹ׳. רָאִיתִי לְתֵת לֵב בְּכָל הַפָּרָשָׁה בְּסֵדֶר הִתְחַבְּרוּת הַשֵּׁמוֹת וּפְרָטֵי הַדְּבָרִים, כִּי לֹא הִשְׁוָה מִדּוֹתָיו בָּהֶם. לְפָעָמִים יֹאמַר וָא״ו בְּכָל פֶּרֶט הַנּוֹסָף, כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּסֵדֶר י״ג דְּבָרִים הַבָּאִים בִּנְדַבַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁאָמַר וָא״ו בְּכָל נוֹסָף, וְלִפְעָמִים יֹאמַר וָא״ו בְּהִתְחַבְּרוּת הַג׳, כְּאָמְרוֹ ״אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ״, וְתֵכֶף חָזַר בּוֹ בַּכָּתוּב עַצְמוֹ וְלָקַח סֵדֶר הִתְחַבְּרוּת אַחֵר וְאָמַר ״אֶת קְרָסָיו וְאֶת קְרָשָׁיו״, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ עַד סוֹף סֵדֶר פְּרָטֵי הַמִּשְׁכָּן, כַּמָּה שִׁנּוּיִים בְּפֶרֶט זֶה.

וְנָרְאָה לְיַשֵּׁב בְּהַקְדִּים דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ל,ג) כִּי הַנָּוִי״ו יַגִּיד הִתְקַשְּׁרוּת הַנּוֹסָף עִם הָרִאשׁוֹן, וְחֶסְרוֹן הַוָּא״ו יַגִּיד כִּי הוּא גְּבוּל בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וּמִזֶּה נַשְׂכִּיל עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר וְנֵלֵךְ לְיַשֵּׁב כָּל פֶּרֶט וּפֶרֶט בִּמְקוֹמוֹ, וְזֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה בִּנְדַבַת הַמִּשְׁכָּן: אָמַר ו׳ בְּרֹאשׁ כָּל פֶּרֶט כְּדֵי לְהַסְמִיךְ וּלְהַשְׁוֹוֹת כָּל הַי״ג דְּבָרִים, לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם שָׁוִים לְקָרְאוֹת תְּרוּמַת ה׳ וּזְכוּתָן שָׁוָה, מֵבִיא הַנִּחֹשֶׁת כְּמֵבִיא זָהָב, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּעוֹלַת הַבְּהֵמָה ״רֵיחַ נִיחוֹחַ״ וּבְעוֹלַת הָעוֹף ״רֵיחַ נִיחוֹחַ״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות קי,א) לוֹמַר לְךָ אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט וְכוּ׳, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בָּעִנְיָן בְּפָרָשַׁת וַיִּקְרָא (ויקרא א,יז).

גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁכָּל הַי״ג דְּבָרִים חוֹבָה הֵם לְצָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, דָּבָר קָטָן כְּדָבָר גָּדוֹל מְעַכְּבִין, אֲשֶׁר עַל כֵּן חִבְּרָם בְּמַחְבֶּרֶת הַוָּוִי״ן. כָּל זֶה בְּעֵרֶךְ דָּבָר הַנִּתָּן, אֲבָל בְּעֵרֶךְ הַנַּעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ יֵשׁ בָּהֶם הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשּׁוֹת הֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְלֹא תִדְמֶה שׁוּם קְדֻשָּׁה לְמַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנָּה.

יא **אֶת הַמִּשְׁכָּן וְגוֹ׳.** הִנֵּה הַדְּרַגַת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁהֵם יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת, לֶהֱיוֹת שֶׁמְּסַכְּכִין עַל הַקֹּדֶשׁ הֵם בְּהַדְרָגָה מְעֻלָּה מֵאָהֳלוֹ וּמִכְסֵהוּ הָעֲשׂוּיִים מֵהָעוֹרוֹת שֶׁאֵינָם רוֹאִים פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ. לָזֶה לֹא אָמַר ״וְאֶת אָהֳלוֹ״ לְהַשְׁוֹוֹת אֵלָיו, אֲבָל כָּל מַה שֶּׁעַל יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת הַשְׁוָה אוֹתָם הַכָּתוּב בְּמַדְרֵגָה אַחַת, וְאָמַר **וְאֶת מִכְסֵהוּ** לְהַשְׁוֹוֹתוֹ בְּנֶדֶר אֶחָד עִם אָהֳלוֹ. וְלוּ יִהְיֶה שֶׁתִּהְיֶה גְּדוֹלָה קְצָת הַדְּרַגַת הָאֹהֶל מֵהַמִּכְסֶה, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ כָּל כָּךְ וּבְהַדְרָגָה אַחַת תֵּחָשֵׁב. וְאָמְרוֹ **אֶת קְרָסָיו** וְלֹא אָמַר ״וְאֶת״, לוֹמַר כִּי הַדְּרָגָה זוֹ שֶׁל הַקְּרָסִים אֵינָהּ בְּנֶדֶר הַשְּׁוָאָה עִם אֹהֶל וּמִכְסֵהוּ. וְאָמַר **וְאֶת קְרָשָׁיו** כִּי שָׁוִים הֵם בְּנֶדֶר עִם הַקְּרָסִים. וְאָמַר **אֶת בְּרִיחָיו** כִּי אֵינָם בְּנֶדֶר קַדֶּשֶׁת הַקְּרָשִׁים. וְאָמַר **אֶת עַמּוּדָיו** שֶׁאֵינָם בְּנֶדֶר הַבְּרִיחִים. וְאָמַר **וְאֶת אֲדָנָיו** כִּי שָׁוִים בְּהַדְרָגָה עַמּוּדִים לָאֲדָנִים. וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי הַשֵּׂכֶל יַכִּיר הַהַדְרָגוֹת שֶׁהֵם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

יב **אֶת הָאָרֹן.** הִתְחִיל הַכָּתוּב בַּמַּעֲלֶה שֶׁבַּכֵּלִים, כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל בַּמִּשְׁכָּן בִּיְרִיעוֹת שֶׁל שֵׁשׁ, שֶׁהֵם גֶּדֶר הַקְּדֻשָּׁה הַמְעֻלָּה שֶׁבַּבַּיִת. וְאָמְרוֹ **וְאֶת בָּדָיו**, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי שָׁוִים הַבַּדִּים לְגוּפוֹ שֶׁל אָרוֹן בַּקְּדֻשָּׁה, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁצִּוָּה הַכָּתוּב (שמות כה:טו) ״לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ״. וְאָמְרוֹ **אֶת הַכַּפֹּרֶת**, כִּי לֹא שָׁוָה לְקָדֻשַּׁת הָאָרוֹן, וְכֵן

תִּמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה קָבוּעַ בָּאָרוֹן וְגַם אֵין אַזְהָרָה שֶׁלֹּא לַהֲסִירוֹ. וְאָמְרוֹ **וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ**, הִשְׁוָה הַכָּתוּב קְדֻשָּׁתוֹ לְקְדֻשַּׁת הַכַּפֹּרֶת שֶׁהֵם בְּגֶדֶר אֶחָד.

יג **אֶת הַשֻּׁלְחָן.** אֵין קְדוּשַּׁת הַשֻּׁלְחָן שָׁוָה לִקְדוּשַּׁת הַקּוֹדֶם לוֹ, לָזֶה אָמַר **אֶת**, וְאָמַר בְּכָל פְּרָטָיו **וְאֶת** כִּי מַדְרֵגַת כֻּלָּם שָׁוָה בִּקְדוּשָׁה, **וְאֶת מְנוֹרַת הַמָּאוֹר** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לוֹמַר כִּי זוֹ קְדוּשָּׁתָהּ וּקְדוּשַּׁת כֵּלֶיהָ שָׁוִים לִקְדוּשַּׁת שֻׁלְחָן וְכֵלָיו, וְאָמַר **וְאֶת מִזְבַּח** הַזָּהָב כְּמוֹ כֵן בְּגֶדֶר שָׁוֶה לַמְּנוֹרָה וְלַשֻּׁלְחָן הוּא וְכֵלָיו וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְגוֹ׳ עַד מָסַךְ הַפֶּתַח, בְּכָל פְּרָט אָמַר הַכָּתוּב **וְאֶת** לוֹמַר שֶׁכֻּלָּן בְּגֶדֶר אֶחָד הֵם, וְאָמַר **אֶת מִזְבַּח הָעוֹלָה** בְּלֹא וָא״ו לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ בְּגֶדֶר קְדוּשַּׁת הַקּוֹדֶם וּמְקוֹמוֹ מוֹכִיחַ עָלָיו, וְאָמַר **וְאֶת מִכְבַּר** שֶׁהוּא בְּגֶדֶר עַמּוּד, וְאָמַר **אֶת בַּדָּיו** שֶׁאֵינוֹ בְּגֶדֶר עַמּוּד, **וְאֶת כָּל כֵּלָיו** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם בַּדָּיו, **אֶת הַכִּיּוֹר** אֵינוֹ בְּגֶדֶר מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת, **וְאֶת כַּנּוֹ** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם הַכִּיּוֹר, **אֶת קַלְעֵי הֶחָצֵר** אֵינָם בְּגֶדֶר מִזְבַּח הָעוֹלָה וְכֵלָיו, **אֶת עַמּוּדָיו** גֶּדֶר לְמַשָּׂה מֵהַקְּלָעִים, **וְאֶת אַדְנֵיהֶם וְאֶת מָסַךְ** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם עַמּוּדֶיהָ, **אֶת יִתְדֹת** גֶּדֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, **וְאֶת יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת מֵיתְרֵיהֶם** כֻּלָּן שָׁוִים בְּגֶדֶר אֶחָד, **אֶת בִּגְדֵי הַשָּׂרָד** הֵם דְּבָרִים שֶׁמְּכַסִּים הַקֹּדֶשׁ בְּפֶרֶק הַנְּסִיעָה, וּמִדְּרָגָתָם לְמַטָּה מִמַּדְרֵגַת יְתֵדוֹת וְגוֹ׳, **אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ** הֵם מַדְרֵגָה בִּפְנֵי עַצְמָן, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה (שמות כה:ז) כִּי אֵין מוֹעֲלִים בְּבִגְדֵי כְּהוּנָּה וּמוֹעֲלִים בְּכָל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ, **וְאֶת בִּגְדֵי בָנָיו** שָׁוִים הֵם לִקְדוּשַּׁת בִּגְדֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם, לָזֶה חִבְּרָם בְּוָא״ו הַמְחַבֶּרֶת.

כ **וַיֵּצְאוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.** פֵּרוּשׁ, שֶׁיָּצְאוּ כּוּלָּם כְּאֶחָד בִּזְרִיזוּת לְהָבִיא, וְלֹא הָיָה בָּהֶם אֶחָד שֶׁנִּתְעַכֵּב מֵחֲבֵרוֹ.
מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ מִלְּפָנָיו, קוֹדֶם שֶׁיִּתֵּן לָהֶם רְשׁוּת לַעֲמוֹד מִלְּפָנָיו, וַהֲגַם דְּאָמְרִינַן בְּיוֹמָא (נג,א) שֶׁאֵין רְשׁוּת לְתַלְמִיד לַעֲמוֹד מִלִּפְנֵי רַבּוֹ אֶלָּא עַד שֶׁיִּתֵּן לוֹ רְשׁוּת, דָּנוּ יִשְׂרָאֵל כִּי כְּשֶׁאָמַר לָהֶם ״קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה״ וְגוֹ׳ וְגָמַר דְּבָרָיו כְּאִלּוּ אָמַר לָהֶם עֲמוֹדוּ. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי אַהֲבַת הַדָּבָר קִלְקְלָה הַשּׁוּרָה. עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְהַקְדִּים לְבַל יֵלֵךְ מֹשֶׁה וְיַקְדִּים לְהָבִיא כָּל הַצּוֹרֶךְ מִשֶּׁלּוֹ, כִּי עָשִׁיר גָּדוֹל הָיָה וְחָשֵׁק גָּדוֹל הוּא בַּעֲשׂוֹת מִצְוֹת ה׳, לָזֶה יָצְאוּ מִלְּפָנָיו, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות ד:ז) ״וְזֹאת לְפָנִים״, קוֹדֶם לוֹ.

כא **וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְנָדְבָה** וְגוֹ׳, דַּע כִּי יֵשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת בַּמִּתְנַדְּבִים: הָאַחַת הוּא הַמִּתְנַדֵּב בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ כְּפִי יְכָלְתּוֹ וְעֶרֶךְ מָמוֹנוֹ, וְלָזֶה יִקָּרֵא ״נְדָבָה רוּחוֹ״, לְשֶׁלֹּא שָׁאֲינוֹ עוֹשֶׂה הַדָּבָר כְּמוֹ צָעַר בְּנַפְשׁוֹ, וְהַשֵּׁנִי הוּא הַמִּתְנַדֵּב יוֹתֵר מִיְּכָלְתּוֹ מִגֹּדֶל טוֹבִיּוּת לִבּוֹ, וְלָזֶה יִקָּרֵא ״נְשָׂאוֹ לִבּוֹ״, פֵּרוּשׁ, שֶׁהַלֵּב מְנַשְּׂאֵהוּ וּמַעֲרִיכוֹ בְּעֶרֶךְ עָשִׁיר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא, לָתֵת דָּבָר יָקָר. וְלָזֶה אָמַר כִּי בְּיִשְׂרָאֵל נִמְצְאוּ שְׁנֵי סוּגִים הַנִּזְכָּרִים, וּפָתַח בַּמְּעֻלֶּה שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם וְאָמַר ״כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ״, וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת **אִישׁ** לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וּכְנֶגֶד הַשֵּׁנִי אָמַר **וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ** וְלֹא אָמַר ״אִישׁ״ כִּי אֵינוֹ חָשׁוּב בְּעֶרֶךְ הָרִאשׁוֹן. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי לֹא הָיוּ בְּכָל הַמִּתְנַדְּבִים אֶלָּא שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת וּשְׁתֵּיהֶן לִשְׁבָח שֶׁנָּדְבוּ בְּלִבָּם וְלֹא עָשׂוּ הַדָּבָר בְּחֶסְרוֹן רְצוֹן הַלֵּב, אֶלָּא שֶׁאֶחָד גָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה׳** לִרְמֹז לַבְּחִינָה הַנַּעֲלֶמֶת שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ (שמות לה:ה) ״יְבִיאֶהָ אֶת תְּרוּמַת ה׳״ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם שֶׁיְּכַוֵּן אֶל הַמַּשְׁכָּל, וְדָבָר זֶה עִקָּרוֹ בִּנְדִבַת הַלֵּב וְהִנֵּה הוּא.
וּלְכָל עֲבֹדָתוֹ וְגוֹ׳. יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כָּל צָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, פֵּרוּשׁ, כָּל הַי״ג דְּבָרִים שֶׁצְּרִיכִין לַמִּשְׁכָּן וְכוּ׳, בָּאוּ בְּעַצְמָן בִּנְדָבָה, וְלֹא הֻצְרְכוּ לִקְנוֹת דָּבָר מֵהֶם בְּכֶסֶף וְזָהָב הַמּוּבָא בַּתְּרוּמָה, וְהָבֵן:

כב **וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עַל הַנָּשִׁים.** עוֹד, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **כֹּל נְדִיב לֵב.** וְאוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב אֹפֶן נִדְבַת לֵב אֲשֶׁר עָשׂוּ אַנְשֵׁי הַחַיִל, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁיֵּשׁ הַדְרָגוֹת בְּאַהֲבַת הַנְּכָסִים, וְהֵם אַרְבַּע: הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבָּרִאשׁוֹנוֹת הֵם כְּלֵי תַּכְשִׁיטֵי בְּנֵי בֵיתוֹ שֶׁל אָדָם וּכְלֵי הַבַּיִת, דְּבָרִים אֵלּוּ יִגְדַּל עֶרְכָּם בְּעֵינֵי הָאָדָם מִכָּל קִנְיָן כַּסְפּוֹ, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט הוּא. שְׁנִיָּה — הַזָּהָב, כִּי מִכָּל קִנְיָנִים שֶׁיֶּשְׁנָם בָּעוֹלָם יֹאהַב הַזָּהָב יוֹתֵר מִכֻּלָּם. שְׁלִישִׁית — דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בִּנְמְצָא זוּלַת אֲצִלּוֹ, יִגְדַּל מַעֲלָתָם בְּעֵינָיו יוֹתֵר מִשִּׁעוּר שָׁוְיָם. רְבִיעִית — הֵם שְׁאָר קִנְיְנֵי הָאָדָם, כֶּסֶף וּשְׁוֶה כֶּסֶף.
וְסִדֵּר הַכָּתוּב הַדְּרָגוֹת הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם, וְרִאשׁוֹן בַּקֹּדֶשׁ הִתְחִיל בּוֹ וְאָמַר **וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁעַל הַנָּשִׁים כָּל נָדִיב לֵב הֵבִיאוּ אוֹתָם. וְסִדֵּר הַכָּתוּב הַתַּכְשִׁיטִים שֶׁהֵבִיאוּ לְהָרֵאוֹת חִבַּת הַמִּתְנַדְּבִים, שֶׁלֹּא רָצוּ לְהָבִיא אֶלָּא דָּבָר הַיּוֹתֵר מְעֻלֶּה וְחָבִיב אֶצְלָם, הֲגַם שֶׁעוֹמְדִים לִשְׁבִירָה וּלְקַלְקֵל, אַף עַל פִּי כֵן אַהֲבָה נַפְשָׁם חִבַּת הַקֹּדֶשׁ מִכָּל יְקָר רָאֲתָה עֵינָם, וְהֵבִיאוּ כָּל תַּכְשִׁיטֵי נְשֵׁיהֶם חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְגוֹ׳. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נָדִיב לֵב**, דַּע כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין יִדְּבָנּוּ לִבּוֹ לִנְדִיב לֵב, כִּי יִדְּבָנּוּ לִבּוֹ יֵאָמֵר עַל כָּל אֲשֶׁר יִתְנַדֵּב מִלִּבּוֹ, וְיֵשׁ שֶׁיִּדְּבָנּוּ הַרְבֵּה וְיֵשׁ שֶׁיִּדְּבָנּוּ מְעַט, אֲבָל נָדִיב לֵב יֵאָמֵר עַל לֵב נָדִיב, וְהוּא הָרָמוּז בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ**, כִּי מִי שֶׁלִּבּוֹ נָדִיב יִתְנַדֵּב יוֹתֵר מֵהַיְכֹלֶת וְלֹא יַקְפִּיד עַל הַחֶסְרוֹן אֲשֶׁר יִמְצָאֵנוּ, כִּי שָׂמֵחַ בַּנְּתִינָה יוֹתֵר מֵהַקְּנְיָן אֲצָלוֹ. וְאָמְרוֹ **כָּל כְּלִי זָהָב**, פֵּרוּשׁ, לֹא תֹּאמַר כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ לָהֶם הַתַּכְשִׁיטִין הוּא שֶׁהֵבִיאוּ לַה׳ הַכֹּפֶל, לָזֶה אָמַר **כָּל כְּלִי זָהָב** שֶׁלֹּא הִנִּיחוּ לָהֶם כְּלִי זָהָב, וְאָמְרוֹ **חָח וָנֶזֶם** שָׁם הַמִּין. אוֹ יִרְצֶה **כָּל כְּלִי זָהָב** לוֹמַר שֶׁלֹּא הִנִּיחוּ בְּבֵיתָם כָּל מִין כְּלִי זָהָב שֶׁבָּהֶם יִשְׁתַּעֲשֵׁעַ אָדָם, לְקַיֵּם אָמְרוֹ (שיר השירים א:ד) ״נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ״. וְאוּלַי כִּי רָמַז בְּאָמְרוֹ **עַל הַנָּשִׁים** שֶׁהֵבִיאוּם עֲלֵיהֶם, וּבְבוֹאָהּ לִפְנֵי מֹשֶׁה הוֹרִידוּ עֲדָיָם מֵעֲלֵיהֶם וּנְתָנוּם לִתְרוּמַת ה׳, חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם בָּזֶה לַאֲדוֹנֵינוּ בָּרוּךְ הוּא.
הַדְרָגָה שְׁנִיָּה הִיא הַזָּהָב שֶׁאֵינוֹ עָשׂוּי תַּכְשִׁיט, כְּנֶגֶד הַמֵּבִיא מִבְּחִינָה זוֹ אָמַר **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַה׳.** שְׁלִישִׁית דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בִּנְמְצָא, כִּי הָיוּ בַּמִּדְבָּר וְאֵין שָׁם בִּנְמְצָא תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכוּ׳, וּכְנֶגֶד הַמֵּבִיא מֵהֶם אָמַר **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר** וְגוֹ׳ **תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן** וְגוֹ׳. רְבִיעִית וְהוּא מַדְרֵגָה שֶׁלְּמַטָּה מִכּוּלָּן בִּבְחִינַת

הַקְּנָנִים כֶּסֶף וּשְׁוֵה כֶּסֶף, אָמַר **כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת** וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ **וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים**, אֲלוּ אֵין לָהֶם כְּנוּי נְדָבָה, וְהַשַּׁעַם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, תרומה) כִּי צָפָה יַעֲקֹב אָבִינוּ וְכוּ׳ צְוָה וּנְטָעוּם לְצָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, וְלָזֶה לֹא אָמַר אֶלָּא **וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים** וְגוֹ׳ **הֵבִיאוּ**, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְכָל מְלֶאכֶת הָעֲבוֹדָה** לְצַדֵּק דִּבְרֵינוּ, כִּי מְצִיאַת עֲצֵי שִׁטִּים בְּיָדָם הָיָה לְצָרְכֵי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן, וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר **הֵבִיאוּ** וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר **לְכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן**, אֶלָּא לוֹמַר כִּי מְצִיאוּתָם בְּיָדָם הוּא לִמְלֶאכֶת וְגוֹ׳ וְהֵם לֹא עָשׂוּ אֶלָּא הַהֲבָאָה וַהֲרֵי כְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ חֶסְרוֹן כִּיס לָהֶם, וְהֶבֵן. וּלְפִי מַה שֶּׁהִצַּעְנוּ יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לָמָּה אָמַר בְּכָל פְּרָט וּפְרָט ״הֵבִיאוּ״ וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת, כִּי אֵין הַדְּרָגַת הַהֲבָאָה שָׁוָה.

כו וְהַנְּשִׂאִם וְגוֹ׳. לְצַד שֶׁבָּאוּ בָּאַחֲרוֹנָה, נִכְתְּבוּ אַחַר מַטְוֵה הָעִזִּים בְּחָכְמַת נָשִׁים.

כט הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַה׳. הַתּוֹרָה מְעִידָה עַל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵבִיאוּ נִדְבַת ה׳, פֵּרוּשׁ, דָּבָר הָרָאוּי לִקָּרֵא נְדָבָה.

לד וּלְהוֹרֹת נָתַן וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ חֲכָמִים רַבִּים שֶׁתִּהְיֶה חָכְמָתָם בְּלִבָּם לְבַד שֶׁלֹּא יֵדְעוּ לְלַמֵּדָהּ, לָזֶה אָמַר **וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ** הִשְׁפִּיל חָכְמַת הַלִּמּוּד. עוֹד בָּא לִשְׁלֹל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּיוֹמָא לח,א שֶׁל בֵּית גַּרְמוּ לֹא רָצוּ לִלְמֹד עַל מַעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁל בֵּית אַבְטִינָס לֹא רָצוּ וְכוּ׳, וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי עַל אֵלּוּ יֵאָמֵר (משלי י׳:ז) ״זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה״, כִּי הָיוּ מוֹרִים וּמְלַמְּדִים כָּל הָרוֹצֶה.

פרק לו

א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְגוֹ׳ אֶת כָּל מְלֶאכֶת וְגוֹ׳. קֶשֶׁה, וַהֲלֹא אֲפִלּוּ לְקִיחַת הַנְּדָבָה עֲדַיִן לֹא לָקַח לַעֲשׂוֹת, וְאֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר **וְעָשָׂה** וְגוֹ׳? אֲכָן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהֻכִין כְּלֵי אוּמָנוּת הַצְּרִיכִין לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כָּל פְּרָטֵי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת, כִּי צְרִיכִין כַּמָּה פְּרָטֵי כְּלֵי אוּמָנוּת. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: **וְעָשָׂה בְצַלְאֵל** וְגוֹ׳ **אֶת כָּל מְלֶאכֶת**, פֵּרוּשׁ, כֵּלִים שֶׁהֵם מְלֶאכֶת מַעֲשֶׂה **עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה׳**, כִּי יֵשׁ עֲבוֹדַת הַמַּתָּכוֹת וַעֲבוֹדַת כְּלֵי עֵץ וַעֲבוֹדַת הָאֲבָנִים וְהָאֲרִיגָה. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת מט:) כִּי הַמ׳ מְלָאכוֹת כֻּלָּן הָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, וּמֵהַנִּשְׁמָע מֵהַכְּתוּבִים מוּבָן כִּי בְּיוֹם אֶחָד הֻכִינוּ כָּל כְּלֵי אוּמָנוּת.

ג וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, מִדְּבָרִים הַנַּעֲשֹׂת בָּהֶם מְלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר מַטְוֵה שֶׁל תְּכֵלֶת וְגוֹ׳ וְשֶׁל עִזִּים וְכָל הַפְּרָטִים אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂנָה בַּיְרִיעִים, וְזֶה סִבַּת עַכָּבָתָם שֶׁלֹּא הֵבִיאוּ עַד אַחַר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, כִּי עֲסוּקִים הָיוּ וּמְבִיאִים מְלַאכְתָּם יוֹם יוֹם, אֲבָל נִדְבַת מָמוֹן הַצְּרִיכָה כְּבָר הֵבִיאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּפַעַם אַחַת.

ה מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא. קֶשֶׁה, וְכִי רַע הַדָּבָר שֶׁיִּהְיֶה בֵּית אֱלֹהֵינוּ בְּאוֹצְרוֹת זָהָב לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת? אָכֵן לֹא בָּאוּ לְקַבּוֹל עַל הַמּוּבָא בֵּית ה׳ מֵהַזָּהָב וְכֶסֶף וְגוֹ׳, אֶלָּא עַל הַמּוּבָא עָשׂוּי מְלָאכָה, שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁאֵין צוֹרֶךְ בּוֹ גַּם עוֹמֵד לְהִתְקַלְקֵל, כָּל שֶׁיֵּשׁ דֵּי מַחְסוֹר, וְהוּא אָמְרוּ **מַרְבִּים** וְגוֹ׳ **מִדֵּי הָעֲבוֹדָה לַמְּלָאכָה**, פֵּרוּשׁ, מַרְבִּים לְהָבִיא יוֹתֵר מִשִּׁעוּר הָעֲבוֹדָה הַצְּרִיכָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳. הָא לָמַדְתָּ שֶׁעַל פְּרָטֵי הָעֲבוֹדָה הִקְפִּידוּ. וְהָעֵד לְדִבְרֵינוּ מַאֲמַר הַכְּרוּז **אַל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ**, וְאָמְרוּ **וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא** וְלֹא אָמַר מֵעֲשׂוֹת, כִּי יֹאמַר הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁהוּכַן לַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְהִיא הַהֲבָאָה.

ז דַּיָּם וְגוֹ׳ וְהוֹתָר. הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים: אִם דַּיָּם אֵינוֹ הוֹתָר, וְאִם הוֹתָר אֵינוֹ דַּיָּם, וְכָאן אֵין מָקוֹם לוֹמַר ״לֹא זוֹ אַף זוֹ״ לְצַד שֶׁשְּׁנֵיהֶם סוּג אֶחָד וּבְחִינָה אַחַת, וְאֵין דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת סוּג אֶחָד שְׁנֵי סוּגִים כִּי יֵשׁ בַּנִּשְׁמָע הַכְרָחָה. וְעוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״דַּיָּם״ אֶלָּא ״וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה הוֹתֵר לְכָל הַמְּלָאכָה״. וְעוֹד, כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, שֶׁהֲרֵי אָמַר לְמַעְלָה ״מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבוֹדָה לַמְּלָאכָה״, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא אָמְרוּ כֵן עַד שֶׁשִּׁעֲרוּ, וּמַה צָּרִיךְ עוֹד לוֹמַר ״וְהַמְּלָאכָה״ וְגוֹ׳?

וְאוּלַי שֶׁיִּשְׁמִיעֵנוּ הַכָּתוּב חִבַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, כִּי לְצַד שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִשִּׁעוּר הַצָּרִיךְ, חָשׁ ה׳ לְכָבוֹד כָּל אִישׁ שֶׁטָּרְחוּ וְהֵבִיאוּ, וְנִכְנַס כָּל הַמּוּבָא בֵּית ה׳ בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וְהַמְּלָאכָה** אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת בַּמִּשְׁכָּן הִסְפִּיקָה לְהַכְנֵס בְּתוֹכָהּ כָּל הַמְּלָאכָה שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁהוֹתֵר, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה יוֹתֵר מֵהַצָּרִיךְ, הִסְפִּיק הַמְקַבֵּל לְקַבֵּל יוֹתֵר מִשִּׁעוּרוֹ עַל יְדֵי נֵס. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְהַמְּלָאכָה** שֶׁהֵבִיאוּ **הָיְתָה דַיָּם**, לֹא חָסֵר וְלֹא יוֹתֵר, הֲגַם שֶׁהָיְתָה יוֹתֵר כִּפְי הָאֱמֶת, וְהוּא אָמְרוּ **וְהוֹתֵר**, כִּי נַעֲשָׂה נֵס וְלֹא הוֹתִיר.

ח וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהָעוֹשִׂים רַבִּים הֵם, אַף עַל פִּי כֵן הָיְתָה הַמְּלָאכָה נַעֲשֵׂית כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ אָדָם אֶחָד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, כִּי כְּשֶׁיַּעֲשׂוּ הַמְּלָאכָה רַבִּים, עַל כָּל פָּנִים יִשְׁתַּנֶּה תֹּאַר מְלֶאכֶת זֶה מִזֶּה, וְלֹא תִּדְמֶה לִמְלָאכָה שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה כֻּלָּהּ אוּמָן אֶחָד. וְהִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן שְׁלֵמָה הָיְתָה גַּם בִּבְחִינָה זוֹ, כִּי הַנּוֹתֵן חָכְמָה בָּהֶמָּה הַשָּׁוָה אוֹתָם בְּהִתְבּוֹנְנוּת הַחָכְמָה שָׁוָה, וְדוֹמִים כֻּלָּם לְאִישׁ אֶחָד. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב טַעַם אָמְרוּ בְּכָל פְּרָטֵי הַמַּעֲשִׂים לְשׁוֹן יָחִיד, וְלֹא פֵּרַשׁ מִי הוּא, וּפְשִׁיטָא שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עַל בְּצַלְאֵל כִּי לֹא הוּא עָשָׂה הַכֹּל, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן (שמות לז:א): ״וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרוֹן״, אֶלָּא יְכַוֵּן אֶל

עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה, וְהִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד לַסַּעַם שֶׁכָּתַבְתִּי.

חָכַם לֵב בְּעוֹשֵׂי וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עֲשׂוֹתָם הַמְּלָאכָה וּבְסִבָּתָהּ נַעֲשׂוּ חֲכַם לֵב.

וַיַּעֲשׂוּ וְגוֹ'. טַעַם אֲשֶׁר הֶחְזִיר הַכָּתוּב כָּל הַפָּרָטִים וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה", עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס) בְּכֶפֶל פָּרָשַׁת אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁחֲבִיבָה עָלָיו כְּתָבָהּ שְׁתֵּי פְּעָמִים, וּכְמוֹ כֵן גִּלָּה הַכָּתוּב בְּעִנְיָן מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן כִּי חָבִיב עָלָיו, וְלָזֶה נִכְתַּב שְׁתֵּי פְּעָמִים.

פרק לז

ה **עַל צַלְעוֹת הָאָרוֹן.** שָׁלֹשׁ פְּעָמִים נִזְכַּר **הָאָרוֹן** בְּפָרָשָׁה זוֹ, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה אֲרוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב:).

ח **מִשְּׁנֵי קְצוֹתָיו.** אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשָׂה הַכַּפֹּרֶת שָׁוָה וְהָיָה מַכֶּה בְּקוּרְנָס בְּכָל רֹחַב הַכַּפֹּרֶת וְכוּ', אֶלָּא בְּשָׁעַת הַהַתָּכָה הִתִּיךְ בְּמָקוֹם רָחָב כְּשִׁיעוּר הַכַּפֹּרֶת, וּבִשְׁנֵי קְצוֹתָיו הִרְבָּה זָהָב שִׁיעוּר שֶׁיַּסְפִּיק לַכְּרוּבִים, וּבָזֶה יְדוּיַק אָמְרוֹ **מִשְּׁנֵי קְצוֹתָיו.**

יז **וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנוֹרָה וְגוֹ'.** תִּמְצָא בְּכָל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיְּדַיֵּק לְשׁוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּלְשׁוֹן הַמִּצְוָה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה בַּמְּנוֹרָה, שֶׁבַּמִּצְוָה אָמַר **מְנוֹרַת זָהָב** וְכָאן אָמַר **אֶת הַמְּנוֹרָה.**

וְאוּלַי כִּי לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח:) כִּי הַמְּנוֹרָה בָּאָה גַּם מֵהַמַּתָּכוֹת, דִּכְתִיב "תֵּעָשֶׂה" לְרַבּוֹת, לָזֶה אָמַר ה' **מְנוֹרַת זָהָב** לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִתִּיר בְּרִבּוּי **תֵּעָשֶׂה** אֵינוֹ אֶלָּא לְדוֹרוֹת, אֲבָל בַּמִּשְׁכָּן מְעַכֵּב לִהְיוֹת זָהָב, וְלָזֶה הִסְמִיךְ **מְנוֹרַת זָהָב** בִּלֹּא הַפְסָקָה לוֹמַר שֶׁאֵין מַעֲשֶׂיךָ בַּמְּנוֹרָה אֶלָּא שֶׁל זָהָב. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "מְנוֹרַת זָהָב" וְלֹא מְנוֹרַת שְׁאָר מַתָּכוֹת הֲגַם שֶׁהִכְשַׁרְתִּים לְךָ, וְדִקְדּוּק זֶה אֵין שַׂיָּכוּת לְהוֹדִיעַ בַּמַּעֲשֶׂה אֶלָּא הוֹדִיעַ שֶׁקִּיֵּם מִצְוַת ה' וַעֲשָׂאָהּ זָהָב, וְהָבֵן:

כה **וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת.** זֶה הוּא מְקוֹם זִכְרוֹנוֹ, כִּי פְּנִימִי מֵהֶאָמוּר אַחֲרָיו. וּמַה שֶּׁצִּוָּה ה' עָלָיו מֵאָחַר מֵהַכֹּל, כְּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שמות כה:ט).

חסלת פרשת ויקהל

פרק לח

כא **אֵלֶּה פְקוּדֵי וְגוֹ'.** אָמְרוּ **אֵלֶּה** לִפְסוֹל כָּל מִנְיָנִים שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי כָּל מַה שֶּׁיִּמְנֶה אָדָם מִקְּנְיָנִים הַמְּדֻמִּים אֵין מִנְיָנוֹ מִנְיָן, וּשְׁמוֹ מוֹרֶה עָלָיו מַה אַתָּה מוֹנֶה, אֲבָל מִנְיָן זֶה עוֹמֵד לְעוֹלָם, וְהַסַּעַם לֶהֱיוֹת מִנְיַן הַמִּשְׁכָּן הַמְּפֻלָּא אֲשֶׁר שָׁכַן שָׁם אֱלֹהֵי עוֹלָם ה'.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא מב.): אֵין בְּרָכָה שׁוֹרָה לֹא בִּדָּבָר הַסָּפוּר וְלֹא בְּדָבָר הַמָּנוּי, וְכָאן אָמַר **אֵלֶּה פְקוּדֵי**, פֵּרוּשׁ, לְאֵלֶּה יֵשׁ מִנְיָן וְאֵין הַקֶּפְדָּה, כִּי מִנְיָן זֶה אַדַּרְבָּא מִנְיָנוֹ תְּבִיא הַבְּרָכָה, כִּי כָּל פְּרָט שֶׁיִּרְבֶּה בַּמִּסְפָּר תַּגְדִּיל הַזְּכוּת וּתְסוֹבֵב הַבְּרָכָה לַמֶּרְבֶּה, וְהַסַּעַם לִהְיוֹתוֹ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כא,ה) אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת וְכוּ' עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְווֹת, כִּי צָרִיךְ הָאָדָם לְתַקֵּן הַחֵטְא בְּדוּגְמָא. וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל חָטְאוּ וְאָמְרוּ (שמות לב,ד) "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", לָזֶה בָּאָה **אֵלֶּה** זֹאת בִּבְחִינַת הַזְּכוּת לְכַפֶּרֶת עָוֹן זֶה. וְתִמְצָא כִּי אָמְרוּ (שמות רבה) הָעֵדוּת שֶׁעֵדוּת הוּא לָהֶם שֶׁנִּתְכַּפֵּר עָוֹן הָעֵגֶל. וּכְשֶׁתְּדַקְדֵּק תִּמְצָא כִּי כָּל פְּרָטֵי עָוֹן הָעֵגֶל בָּא כְּנֶגְדָּן בַּמִּשְׁכָּן: הֵם הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה (שמות לב,א) אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ, הִנֵּה הִנָּם הֵכִינוּ מָקוֹם לַה' אֱלֹהִים אֶמֶת לִהְיוֹת לְפָנֵיהֶם. הֵם בָּנוּ מִזְבֵּחַ וְהֶעֱלוּ עוֹלוֹת (שם ו), הִנֵּה הִנָּם הֵכִינוּ מִזְבֵּחַ לְהַעֲלוֹת עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים לַה'. הֵם נָתְנוּ זְהָבָם, הִנֵּה הִנָּם נָתְנוּ זְהָבָם וְכַסְפָּם וְכָל כְּלֵי חֶמְדָּתָם לַה'. הֵם פָּרְקוּ נִזְמֵיהֶם, הִנֵּה הִנָּם הֵבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים לֹא נֶזֶם לְבַד אֶלָּא כָּל עֲדָיָם מֵעֲלֵיהֶם וְכָל כְּלֵי חֶמְדָּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל (שמות לה,כב). הֵם עָשׂוּ מְמוּנִים עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ, הִנֵּה הִנָּם פָּקְדוּ בְצַלְאֵל לַעֲשׂוֹת וְכוּ'. אָמְרוּ "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", הִנֵּה **אֵלֶּה פְקוּדֵי** לְכַפָּרָה.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁמֹּשֶׁה עָשָׂה הַמִּסְפָּר לְיִשְׂרָאֵל הַמּוּבָא בֵּית ה', לָזֶה בָּאָה הַתּוֹרָה וְהִצְדִּיקַתּוּ וְאָמְרָה **אֵלֶּה פְקוּדֵי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כג:ב) "אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדַי", מַה הוּא הַמִּסְפָּר שֶׁה' מַצְדִּיק, "אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מֹשֶׁה", דִּקְדֵּק לוֹמַר **עַל פִּי מֹשֶׁה** וְלֹא אָמַר "אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה", הַסַּעַם כִּי לֹא הָיָה הַזּוֹלֶת עִמּוֹ לְהִצְטַדֵּק אֶלָּא מִפִּיו אָנוּ חַיִּין, שֶׁכֵּן כְּתִיב (שמות לו:ג) "וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה" שֶׁהוּא לְבַדּוֹ לָקַח הַכֹּל.

וְטַעְמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהֵבִיא עַצְמוֹ לִידֵי חֶשְׁד, אוּלַי שֶׁלֹּא עָלָה בְּדַעְתּוֹ חֶשְׁד זֶה לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, כִּי אֵיךְ יַחְשְׁדוּ אוֹתוֹ וַה' מְדַבֵּר עִמּוֹ בְּכָל עֵת, אִם חָס וְשָׁלוֹם יִמָּצֵא בּוֹ עָוֶל יִמְאָסֵנוּ אֱלוֹהַּ הַיּוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אִתּוֹ עוֹד אֱלֹהִים. אוֹ דִּקְדֵּק מֵאֲמַר ה' שֶׁאָמַר לוֹ (שמות כה:ב): "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי

יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי״ וְגוֹ׳ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ בִּמְקוֹמָהּ, כִּי צִוָּה לוֹ לִהְיוֹת הוּא גִּזְבָּר לְבַדּוֹ, וִישָׁרִים דַּרְכֵי ה׳ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם אַף עַל פִּי שֶׁפּוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן** – וּמִי יַצְדִּיק שֶׁכֵּן הוּא וְלֹא יוֹתֵר? לָזֶה אָמַר ״מִשְׁכַּן הָעֵדוּת״, פֵּרוּשׁ, הַמִּשְׁכָּן הוּא יָעִיד עַל הַדָּבָר, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פנ״ב) בְּפָסוּק ״וַיַּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן״ שֶׁלֹּא הָיָה אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יָכוֹל לְהַעֲמִידוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: כַּמָּה חֲכָמִים הָיוּ שָׁם וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וְכוּ׳, וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים לְיַשֵּׁב אוֹתוֹ, כָּל אֶחָד נָטַל מְלַאכְתּוֹ וְהָלַךְ אֵצֶל מֹשֶׁה וְכוּ׳, וְשָׂרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל מֹשֶׁה וְהֵקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן, עַד כָּאן. זֶה הוּא עֵדוּתוֹ הֱיוֹתוֹ נָקִי כַּפַּיִם שֶׁאֵין חָמָס בְּכַפָּיו, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה נֵס לְעוֹשֵׂי עָוֶל, וּבִפְרָט בַּמָּקוֹם עַצְמוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הֶעָוֶל חָס וְשָׁלוֹם.

וְאִם תֹּאמַר: וּמַה עֵדוּת הוּא זוֹ? יֵשׁ לְתָלוֹת כִּי לְצַד כִּי מֹשֶׁה הָיָה גִּבּוֹר חַיִל, גְּבוּרָתוֹ עָמְדָה לוֹ שֶׁהֶעֱמִידוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֹּחַ כְּמוֹ כֵן בְּזוּלָתוֹ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁעֲבוֹדַת הַלְוִיִּם שֶׁהִיא בְּיַד אִיתָמָר הִיא קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וַעֲמוּדָיו וַאֲדָנָיו, וְהֵם הַמּוֹרִידִים אוֹתוֹ בְּנָסְעָם וּמְקִימִין אוֹתוֹ בַּחֲנוֹתָם, דִּכְתִיב בְּפָרָשַׁת בַּמִּדְבָּר (במדבר א׳:נא): ״וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם״, חֲרֵי שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ מְפָרְקִין וּמְקִימִין אוֹתוֹ, אִם כֵּן לֹא מְנִיעַת הַכֹּחַ הִיא הַסִּבָּה; וּכְפִי זֶה הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** וְגוֹ׳ **בְּיַד אִיתָמָר** שֶׁאֵין יָדוּעַ מַה בָּא לְלַמֵּד וּמַה שַּׁיָּכוּת לְמַאֲמָר זֶה כָּאן, וְלָמָּה לֹא אָמַר אֶלָּא אִיתָמָר וְלֹא אֶלְעָזָר הַגָּדוֹל, וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

וַעֲדַיִן יֵשׁ לְתָלוֹת לְצַד הַחָכְמָה כִּי מֹשֶׁה חָכָם וְחָרִיף הָיָה וְיָדַע לַהֲקִימוֹ, וּלְעוֹלָם לֹא נַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה נִסִּים. לָזֶה אָמַר **וּבְצַלְאֵל בֶּן אוּרִי** וְגוֹ׳ **עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה׳**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ מֹשֶׁה הִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ, **וְאֹתוֹ אָהֳלִיאָב** וְגוֹ׳ **חָרָשׁ** וְגוֹ׳, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא עָמְדָה לוֹ חָכְמָתוֹ, וּכְאָמְרָם בַּמִּדְרָשׁ (שמות רבה פנ״ב) שֶׁגַּם אוּמָנוּת הָאוּמָנִים לֹא הוֹעִילָה. וּכְפִי זֶה הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדַעַת מַעֲשֶׂה בְּצַלְאֵל אַחַר שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ זֶה פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל, אֶלָּא בָּא לְחַזֵּק עֵדוּת גַּם הַמִּשְׁכָּן לוֹמַר הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא גַּם, וְזוֹ הִיא עֵדוּת הַמִּשְׁכָּן עַל פְּקוּדָיו. וּלְדֶרֶךְ זֶה, אָמְרוֹ **אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**, לוֹמַר שֶׁעַל זֶה בָּאָה הָעֵדוּת לְהָסִיר הַחָשָׁד מִמֶּנּוּ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נ״א) שֶׁהַמִּשְׁכָּן הָיָה כַּפָּרָה עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. עוֹד אָמְרוּ בְּחוּלִין (חולין ה.) כִּי שְׁקוּלָה עֲבוֹדָה זָרָה כְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֵלֶּה פְקוּדֵי״, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (ויקרא כ״ז:ל״ד) ״אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא״, הַמִּצְוֹת שֶׁתְּלוּיִם בַּמִּשְׁכָּן. **מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה שְׁנִצְטַוָּה מֹשֶׁה כֻּלָּם יֻשְׁנָם בְּמִצְוֹת הַמִּשְׁכָּן, וּבָזֶה יְכֻפַּר הַמִּשְׁכָּן עַל הָעֵגֶל שֶׁשָּׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַמֵּז הֶעְנֵן בְּחֶשְׁבּוֹן פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן שֶׁעוֹלֶה תרי״ה וְהֵם תרי״ג מִצְוֹת וּשְׁנֵי הַלּוּחוֹת, וּמַעֲתָּה אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה כִּי נִתְקַן בִּפְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

וְאָמְרוֹ **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** בָּא לִשְׁמוֹר אֶת הַדָּבָר, לְבַל תֹּאמַר כֵּיוָן שֶׁנִּתְכַּפֵּר עָוֹן הָעֵגֶל אֲשֶׁר הוּא יְסוֹבֵב הֶסֶרַת עֲבוֹדָה מֵהַבְּכוֹרוֹת כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה י״ב), אִם כֵּן תַּחְזוֹר הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ וְיַעַבְדוּ הַבְּכוֹרוֹת עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. לָזֶה אָמַר סְמוּךְ לַדָּבָר **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** פֵּרוּשׁ, עֲבוֹדָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא לַלְוִיִּם, כָּאן כָּלַל כָּל שֵׁבֶט לֵוִי, בֵּין הַכֹּהֲנִים בֵּין הַלְוִיִּם, כִּי גַּם הַכֹּהֲנִים יִקָּרְאוּ לְוִיִּם דִּכְתִיב (דברים כז:ט) ״וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם״.

וְאָמְרוֹ **בְּיַד אִיתָמָר** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא עֲבוֹדוֹת הַמְּעֻלּוֹת שֶׁל הַכֹּהֲנִים, וְלֹא מִבָּעְיָא עֲבוֹדוֹת הַלְוִיִּם הַמְּעֻלּוֹת שֶׁל בְּנֵי קְהָת וּבְנֵי גֵּרְשׁוֹן, אֶלָּא אֲפִלּוּ עֲבוֹדָה הַקַּלָּה שֶׁל הַלְוִיִּם **בְּיַד אִיתָמָר** שֶׁהֵם הַקָּרְשִׁים וְהָאֲדָנִים, הַדָּבָר בִּמְקוֹמוֹ עוֹמֵד, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא נִמְחַק עָוֹן הָעֵגֶל מְחָק שֶׁאֵין רְשׁוּמוֹ נִכָּר, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן (שמות לב:לד) ״וּבְיוֹם פָּקְדִי״ וְגוֹ׳:

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן** לְשׁוֹן מִנּוּי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר ד:טז) ״וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן מִנּוּי עַל הַדָּבָר, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּל מִנּוּיֵי הַמִּשְׁכָּן, מֵהֶם מְמֻנִּים עַל הַמִּשְׁכָּן עַצְמוֹ לְהִתְקַיְּם אוֹ לְהִתְבַּטֵּל חָס וְשָׁלוֹם, וּמֵהֶם עַל עֲבוֹדָתוֹ, וּמֵהֶם עַל עוֹבְדָיו, וּמֵהֶם עַל מְלַאכְתּוֹ. וְהִתְחִיל בְּמִנּוּי קִיּוּם הַמִּשְׁכָּן וְאָמַר **מִשְׁכַּן הָעֵדֻת**, פֵּרוּשׁ, פְּקֻדַּת הַמִּשְׁכָּן הוּא הָעֵדוּת שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, כִּי כָל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמְקַיְּמִין מִצְוֹתֶיהָ יִתְקַיֵּם הַמִּשְׁכָּן, וְזוּלָת זֶה אֵין מִשְׁכָּן. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה לב) בְּפָסוּק (תהלים עח:ס) ״אֹהֶל שָׁכַן בָּאָדָם״, וְכִי בָאָדָם שָׁכַן אָהֳלוֹ? אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת אָדָם, אִם יָכִינוּ לְבָם לִלְמֹד תּוֹרָה וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ. וְלָאו דַּוְקָא עֵדוּת הַכְּתוּבָה בַּלּוּחוֹת וּבַסֵּפֶר כְּתוּבָה, אֶלָּא **אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ, תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה שֶׁנִּמְסְרָה לְמֹשֶׁה לַפֶּה וְלֹא לְכָתְבָהּ. ב׳, יְכַוֵּן עַל פְּקֻדַּת מֹשֶׁה שֶׁפָּקִיד הוּא בְּדָבָר זֶה לְצַוּוֹת מִשְׁפָּטָיו וְדִינָיו שֶׁל מִשְׁכָּן. מִנּוּי ג׳ הֵם הָעוֹבְדִים בַּמִּשְׁכָּן ״עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם״, פֵּרוּשׁ, הֵם מְמֻנִּים עַל עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. מִנּוּי ד׳ הֵם אַהֲרֹן וּבָנָיו, וּשְׁלָשְׁתָּם רְמָזָם הַכָּתוּב **אִיתָמָר וְאַהֲרֹן**, חֲרֵי נֶאֱמְרוּ בְּפֵרוּשׁ, וְאֶלְעָזָר רְמָזוֹ בְּאָמְרוֹ **בֶּן אַהֲרֹן**, כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ כִּי אִיתָמָר בְּנוֹ שֶׁל אַהֲרֹן הוּא, אֶלָּא לְרַמֵּז עַל אֶלְעָזָר. וְאוּלַי שֶׁלֹּא הִזְכִּירָה הַתּוֹרָה אַהֲרֹן כָּל עִקָּר בְּמִנּוּי הַמִּשְׁכָּן אֶלָּא בָּנָיו, וְאָמְרוֹ **בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן** יְכַוֵּן אֶל אֶלְעָזָר, וְלֹא הִזְכִּיר אַהֲרֹן לְצַד שֶׁעֲדַיִן חָסֵר תִּקּוּן מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל שֶׁעָשָׂה, כִּי אַחֲרֵי כֵן מֵתוּ שְׁנֵי בָּנָיו וְהֵבִיא כַּפָּרָתוֹ בְּיוֹם שְׁמִינִי לַמִּלּוּאִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר פְּקֻדָּתוֹ אֶלָּא הִזְכִּיר שְׁמוֹ עִם בָּנָיו. מִנּוּי ה׳ הוּא הָעוֹשֶׂה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְהוּא שֶׁאָמַר **וּבְצַלְאֵל** וְגוֹ׳ **עָשָׂה** וְגוֹ׳ **וְאֹתוֹ אָהֳלִיאָב** וְגוֹ׳. נִמְצַאתָ אוֹמֵר שֶׁהַמְּמֻנִּים בִּפְרָט זֶה שֶׁל הַמִּשְׁכָּן הֵם ה׳: א׳, הַתּוֹרָה הִיא מוֹשֶׁלֶת עַל קִיּוּמוֹ אִם יִתְקַיֵּם אִם לָאו. ב׳, מֹשֶׁה מְמֻנֶּה עַל מְצָוָתוֹ בְּאֵיזֶה אֹפֶן יֵעָשֶׂה וְיִתְנַהֵג. ג׳,

הַלְוִיִם לַעֲבֹד לִפְרֹק וְלִטְעֹן וְכוּ׳. ד׳, הַכֹּהֲנִים לַעֲבֹד הָעֲבוֹדוֹת וּלְהִתְמַנּוֹת עַל הַלְוִיִם בַּעֲבוֹדָתָם. ה׳, וּבְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב עַל הַמְּלָאכָה, וְעַל אֵלֶּה אָמַר **אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.**

כד **כָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת גְּזֵרַת הַכָּתוּב אֵיזֶה מְקוֹמָהּ, וְאִם אָמְרוּ ״תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר״ אִם כֵּן לָמָּה חָזַר לוֹמַר **וַיְהִי זְהַב** וְגוֹ׳, וְאוּלַי כִּי גְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא **כָּל מְלָאכֶת הַקֹּדֶשׁ** וְכַוָּנַת הַכָּתוּב הֵיא לוֹמַר שֶׁכָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה לֹא נֶחְסַר וְלֹא נִפְשַׁע וְלֹא נִגְנַב מִמֶּנּוּ דָּבָר, אֶלָּא הַכֹּל נִכְנַס בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ, וּבָזֶה הוֹצִיא הָאוּמָנִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה מֵהַחֶשֶׁד.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעַ נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּזָהָב הַמִּשְׁכָּן, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בַּעֲשׂוֹת הָאָדָם כְּלִי מִזָּהָב אוֹ מִשְׁאָר הַמַּתָּכוֹת, עַל כָּל פָּנִים יִתְמַעֵט מִשְׁעוּר מִשְׁקַל הַזָּהָב שֶׁנַּעֲשָׂה מִמֶּנּוּ הַכְּלִי, וְלֹא יַעֲמֹד הַכְּלִי בַּמִּשְׁקָל הָרִאשׁוֹן לְצַד הַהִתְחַלְּקוּת וּפְעֻלּוֹת הַמְּלָאכוֹתָיו, וּמַה גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה בַּמְּלָאכָה רִבּוּי הִתְחַלְּקוּת וַחֲלָקִים דַּקִּים פְּשִׁיטָא שֶׁיִּתְמַעֵט בְּאֶמְצָעוּת כֵּן. וְעוֹד, בְּהָכִין הָאָדָם מַעֲשֶׂה הַמְּלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שְׁתֵּי וָעֶרֶב לֶאֱרוֹג בֶּגֶד פְּתִילֵי זָהָב לַעֲשׂוֹת מֵהֶם הַמְּלָאכָה, מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּתְקַדֵּק בַּמּוּכָן לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנַּעֲשָׂה נֵס שֶׁכָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה הָיָה **בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ.** מֵאָמְרוֹ **כָּל** הוֹדִיעֲךָ שֶׁלֹּא נִתְמַעֵט מֵאֶמְצָעוּת הַמְּלָאכָה כַּנִּזְכָּר, וּמֵאָמְרוֹ **הֶעָשׂוּי** רָשַׁם גַּם כֵּן שֶׁכָּל הַמּוּכָן לַמְּלָאכָה לֹא נוֹתַר מִמֶּנּוּ דָּבָר לְבַטָּלָה וְהַכֹּל נִכְנַס בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בְּכֹל** וְלֹא אָמַר ״בִּמְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁהִסְפִּיק הֶעָשׂוּי לַכֹּל. וְזֶה הוּא עִקַּר הַנֵּס, שֶׁזּוֹלַת זֶה אֵין נֵס בְּמַה שֶׁלֹּא הוֹתִיר, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁשִּׁעֵר שִׁעוּר שֶׁוַּדַּאי לֹא יוֹתִיר, וְלֹא הֵכַר הַנֵּס אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שֶׁלֹּא הוֹתִיר וְלֹא הֶחְסִיר.

כה **וְאֶת הָאֶלֶף וּשְׁבַע וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, הַנִּשְׁאָרִים, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה נא,ה) שֶׁשְּׁכָחָם, וּכְשֶׁזָּכַר אוֹתָם אָמַר ״וְאֶת הָאֶלֶף״ וְגוֹ׳ הֵם מִמַּה שֶּׁעָשָׂה וָוִים וְגוֹ׳.

וְהִנֵּה לְהַסּוֹבְרִים מֵהַחֶכְמִים (אבן עזרא על שמות כה:ג) כִּי לֹא הָיָה כֶּסֶף בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן זוּלַת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה׳ בְּתְרוּמַת הַכֶּסֶף מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וּבְכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן לֹא מָצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה׳ מַעֲשֶׂה כֶּסֶף זוּלַת הָאֲדָנִים וְהַוָּוִין וַחֲשׁוּקֵיהֶם, וּבֵאֵר בָּאֲדָנִים שֶׁמָּצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה׳ בִּתְרוּמַת הַכֶּסֶף מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וּבְכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן לֹא מָצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה׳ מַעֲשֶׂה כֶּסֶף זוּלַת הָאֲדָנִים וְהַוָּוִין וַחֲשׁוּקֵיהֶן. לָזֶה נִתְחַכֵּם בְּצַלְאֵל וְחִלֵּק הַנִּשְׁאָר מֵהָאֲדָנִים וַעֲשָׂאָן וָוִין, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא צִוָּה ה׳ שֶׁיֵּעָשׂוּ, מִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ כֹּחַ לָאֲדָנִים הִשְׁכִּילוּ כִּי הַוָּוִין וַחֲשׁוּקֵיהֶם יִהְיוּ מֵהַנִּשְׁאָר. וְלָזֶה אָמַר **וְאֶת הָאֶלֶף** וְגוֹ׳ **עָשָׂה וָוִים**, פֵּרוּשׁ שֶׁחִלֵּק הַסַּךְ לַוָּוִין. וְאֵין הָכִי נַמִּי אִם הָיָה נִשְׁאָר יוֹתֵר אוֹ פָּחוֹת הָיָה מְחַלֵּק הַנִּשְׁאָר. וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב ״וַיַּעַשׂ וָוִין״ וְגוֹ׳, יִהְיֶה נִשְׁמָע כִּי נֶאֱמַר מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן שִׁעוּר זֶה, וְלֹא כֵן הוּא, אֶלָּא מִכְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים הֵבִין כַּנִּזְכָּר.

וְדַעְתִּי אֵינָהּ כִּסְבָרָא זוֹ, כִּי וַדַּאי כִּי כֶּסֶף אַחַר הָיָה בִּתְרוּמַת הַמִּשְׁכָּן מִלְּבַד הַבֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּוַיַּקְהֵל (שמות לה:כד): ״כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת״, וּבְפָסוּק זֶה לֹא יַצְדִּיקוּ דִּבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁיֵּשֵׁב בְּפָסוּק (שמות כה:ג) ״וְזֹאת הַתְּרוּמָה״, וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין. וְיִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות לח:כד) ״כָּל הַזָּהָב״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נֶחְסַר מִמֶּנּוּ בְּאֶמְצָעוּת הַהַתָּכָה וּפְרָטֵי הַמְּלָאכָה, שֶׁהֲגַם שֶׁעָשָׂה כַּמָּה פְּרָטֵי מְלָאכָה בְּמַעֲשֶׂה כַּמָּה וָוִין וַחֲשׁוּקֵיהֶן, אַף עַל פִּי כֵן הַמִּסְפָּר עַצְמוֹ בִּשְׁלֵמוּת הָיָה בַּוָּוִין וְלֹא נֶחְסַר מִמֶּנּוּ כְּלוּם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** וְגוֹ׳ **עָשָׂה וָוִים**, וְהָבֵן:

פרק לט

א **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה.** טַעַם אָמְרוֹ כֵּן בְּכָל פְּרָט וּפְרָט, עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת תְּצַוֶּה (שמות כז:כ) כִּי חָלַק ה׳ לְמֹשֶׁה חֵלֶק בְּכָל מְלָאכוֹת וַעֲבוֹדוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בַּמִּשְׁכָּן, כִּי חֶלְקוֹ בַּמַּעֲשֶׂה הוּא הַמִּצְוָה אֲשֶׁר יְצִוָּה ה׳ הַדָּבָר עַל יָדוֹ, לָזֶה מַזְכִּירוֹ בְּכָל פְּרָט וּפְרָט שֶׁהֲגַם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה הֲרֵי הוּא מְצַוֶּה לָעֲשׂוֹת.

עוֹד יְרֻצֶּה, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים בִּשְׁעַת הַמְּלָאכָה: ״הֲרֵי אָנוּ עוֹשִׂים דָּבָר זֶה **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה**״.

עוֹד נִרְאֶה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי אֵין לְךָ מִצְוָה שֶׁאֵין בָּהּ פְּרָטֵי הַהַשְׁכָּלָה, וְלֹא נִכְתַּב בַּתּוֹרָה אֶלָּא מְעוּט, כְּמַאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּהַנִּזְקִין (גיטין ס,ב), וּמִלְּבַד זֶה יֵשׁ בְּכָל מַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן מוּשְׂכָּל, וְהוּא פְּנִימִיוּת הַדְּבָרִים. וְאֵלֶּה יֵעָשׂוּ בְּכַוָּנַת הַלֵּב וּבִשְׂכְלִיוּת הַנֶּעְלָם, וְיֵעָשׂוּ דָּבָר בְּמִינוֹ כְּיָדוּעַ לִיוֹדְעֵי דַּעַת וְהַבְנָיָן, וְהוּא מַה שֶּׁרָמְזָה הַתּוֹרָה בְּכָל פְּרָט וּפְרָט **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ, בְּעַל פֶּה וְאֵינוֹ מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה לְצַד יְקַר הַדָּבָר. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי הַמִּכְתָּב הוּא מִבְּחִינַת הַמּוּפְעָל, וְהַמּוּשְׂכָּל מֻשָּׂלָל מֵהִתְקַבֵּל מִקְצָתוֹ בִּבְחִינַת הַהֶפְעֵל, וּמִקְצָתוֹ גַּם מִבְּחִינַת הַנִּדְבָּר כִּי רָחוֹק הוּא בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת. וּקְצָת רָמַז ה׳ בַּנִּפְעָל, נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה, בְּסוֹד צוּרַת הָאוֹתִיּוֹת וְטַעֲמֵיהֶם וַעֲטָרוֹת שֶׁעַל רָאשֵׁיהֶם הַתָּגִין וּמַעֲשֵׂיהֶם בְּחִינַת מַחְשָׁבָה יִקָּרְאוּ, וְנִגְלָה לְמֹשֶׁה בְּסִינַי פְּלָאֵי פְּלָאוֹת. וְצֵא וּלְמַד מִדְּרָשַׁת רַבִּי עֲקִיבָא (סנהדרין קו,א) שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הֲלָכוֹת בְּעֻלְיוֹנוֹ שֶׁל לָמֶ״ד, הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂה ה׳. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּכָל פְּרָטֵי הַמִּשְׁכָּן כִּי עֲשָׂאוּהוּ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה** כְּכָל נִפְלָאוֹת אֲשֶׁר יְכַוֵּן עֲלֵיהֶם.

כד עַל שׁוּלֵי וְגוֹ׳. מִכָּאן אֲנִי מְדַיֵּק שֶׁהָאֻמָּת הוּא כְּהַסּוֹבְרִים שֶׁהַפַּעֲמוֹנִים הֵם בְּשׁוּרָה עִם הָרִמּוֹנִים וְלֹא בְּתוֹכָם מִמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי הִקְדִּים הַכָּתוּב נְתִינַת הָרִמּוֹנִים עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל, וְאַחַר כָּךְ אָמַר מַעֲשֶׂה הַפַּעֲמוֹנִים בְּתֹךְ עַצְמָן ״וַיִּתְּנוּ אוֹתָם תּוֹךְ הָרִמּוֹנִים״. וּמֵעַתָּה אִם הַפַּעֲמוֹן תּוֹךְ הָרִמּוֹן מִמָּשׁ, לָמָּה הַצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר ״עַל שׁוּלֵי״ אַחַר שֶׁכְּבָר קָדַם וְאָמַר שֶׁהָרִמּוֹנִים הֵם עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל? זֶה בָּזֶה תָּלוּי. וְתָמֵהַּ אֲנִי עַל רַמְבַּ״ן שֶׁפָּנָה מִדֶּרֶךְ זֶה, וּמַה שֶּׁיֵּשֵׁב שֶׁלֹּא נָתַן הָרִמּוֹן בַּמְּעִיל עַד שֶׁנָּתַן בְּתוֹכוֹ הַפַּעֲמוֹן – הַכָּתוּב יַגִּיד הֶפֶךְ זֶה. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר כִּי לָזֶה כָּפַל לוֹמַר ״בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים״ פַּעֲמֹנִים, קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הַכָּתוּב לְצַוּוֹת שֶׁיִּתֵּן הָרִמּוֹנִים עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל קוֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַפַּעֲמוֹנִים וְיִצְטָרֵךְ לַחֲזֹר לוֹמַר פַּעֲמֹנִים ״בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים״ לְרַבּוֹת שֶׁיִּתְּנֵם קוֹדֶם. וּפָשׁוּט הוּא שֶׁהָרַב לֹא דָק נָפָה כְּמִנְהַג זְכוּת עִיּוּנוֹ הַקָּדוֹשׁ.

כה בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים. טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר כֵּן, לוֹמַר שֶׁיִּהְיוּ מְכֻוָּנִים הַפַּעֲמוֹנִים כְּנֶגֶד הָרִמּוֹנִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַפַּעֲמוֹן מָשׁוּךְ לְצַד מַטָּה אוֹ לְצַד מַעְלָה, אֶלָּא גּוּפוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן לִפְנֵי הָרִמּוֹן וְעוֹמֵד בְּשׁוּרָה, לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מִתְחַיֵּב מֵאָמְרוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה ״הַפַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים״, כִּי זֶה בָּא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יִהְיוּ הָרִמּוֹנִים בְּתוֹךְ הַפַּעֲמוֹנִים. עַל זֶה הָאוֹפֶן תַּתְחִיל הַשּׁוּרָה בְּפַעֲמוֹן וּלְפָנָיו רִמּוֹן, כְּפִי זֶה יִהְיוּ הָרִמּוֹנִים בְּתוֹךְ הַפַּעֲמוֹנִים, כִּי הַמְּעִיל לֹא הָיָה מְחֻבָּר מִלְמַטָּה סָבִיב לוֹמַר שֶׁתָּמִיד יִהְיוּ אֵלּוּ תּוֹךְ אֵלּוּ כָּל שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בְּמִסְפָּר, אֶלָּא מְחֻלָּק הָיָה לִשְׁנַיִם, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא עָשָׂה בַּבְּרִיתָא מִסְפַּר הָרִמּוֹנִים כַּפַּעֲמוֹנִים כִּי הֵם יוֹתֵר מֵהֶם (זבחים פח,ב).

כו פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן. הֵצְרַךְ לִכְתּוֹב זֶה שֶׁלֹּא תֵּבִין שֶׁיְּכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה פַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה רִמּוֹנִים, וְקוֹרֵא אֲנִי בָּהֶם ״בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים״. לָזֶה אָמַר **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שְׁנֵי פַּעֲמוֹנִים וְרִמּוֹן, וְחָזַר לוֹמַר **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן** בָּא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שְׁנֵי רִמּוֹנִים לְכָל פַּעֲמוֹן וְיִהְיֶה כָּל פַּעֲמוֹן בֵּינֵי רִמּוֹנִים, וְלֹא תַּעֲלֶה רִמּוֹן שֶׁבִּימִינוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן זֶה לִשְׂמֹאלוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן הַבָּא אַחֲרָיו, לָזֶה אָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן**, פֵּרוּשׁ, סְמוּךְ לְרִמּוֹן שֶׁל פַּעֲמוֹן רִאשׁוֹן יִהְיֶה פַּעֲמוֹן שֵׁנִי, וְהָבֵן׃

לב וְהָיָה עַל אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לֹא הֵם כִּלּוּ, שֶׁאִם הָיָה ה׳ מְצַוֶּה עוֹד בַּעֲבוּדָתוֹ יִתְבָּרֵךְ יַעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל אַוַּת נַפְשָׁם, אֶלָּא שֶׁכְּלָתָה הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְהָיָה**, לְצַד שֶׁהָיָה בָּהּ מְלָאכוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ מֵעַצְמָן, שֶׁהִיא מְנוּרָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פט״ו) שֶׁנַּעֲשֵׂית מֵעַצְמָהּ, לָזֶה לֹא כִּנָּה הַכֹּל עֲלֵיהֶם, כִּי יֵשׁ חֵלֶק בַּמְּלָאכָה שֶׁהוּא לֹא נַעֲשָׂה אֶלָּא הַכָּאָה בְּקוּרְנָס וְהִיא מֵעַצְמָהּ כָּלְתָה.

עוד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:ג) ״נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה׳״, כִּי עָשׂוּ כָּל הָעֲבוֹדָה חֲשׁוּקָה וּכְלִילַת יֹפִי.

וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא בְּצַלְאֵל וְחַכְמֵי לֵב, שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ וּכְאִלּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל אֶלָּא בְּמַאֲמַר ה׳ וְלֹא הֵם שְׁלָחוּהוּ, אַף עַל פִּי כֵן הֲרֵי הִסְכִּימוּ עָלָיו.

עוד נִרְאֶה כִּי כָּאן עָשָׂה הַכָּתוּב מַחְבֶּרֶת הַכְּלָלוּת בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה, וְהֶרְאָה כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְזַכּוּ זֶה לָזֶה, וְהַתּוֹרָה נִתְּנָה לְהִתְקַיֵּם בְּכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, כָּל אֶחָד יַעֲשֶׂה הַיְכֹלֶת שֶׁבְּיָדוֹ וְיִזְכּוּ זֶה לָזֶה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ (ויקרא יט:יח): ״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ״, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהוּא כְּמוֹתְךָ, כִּי בְּשְׁלוֹמוֹ יֵיטִיב לְךָ וּבְאֶמְצָעוּתוֹ אַתָּה מַשְׁלִים שְׁלֵמוּתְךָ, וְאִם כֵּן אֵינוֹ אַחֵר אֶלָּא אַתָּה עַצְמְךָ וּכְאֶחָד מֵחֶלְקֶיךָ.

וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ, כִּי ה׳ צִוָּה תרי״ג מִצְוֹת, וּמִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּמָּצֵא אָדָם אֶחָד שֶׁיֵּשְׁנוּ בְּקִיּוּם כֻּלָּם. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: כֹּהֵן וְלֵוִי וְיִשְׂרָאֵל וְנָשִׁים – יֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה בַּכֹּהֲנִים שֶׁאֵין מְצִיאוּת לְיִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹתָם, וְיֵשׁ מִצְוֹת לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינָם בַּכֹּהֲנִים, וְכֵן בַּלְוִיִּם, וְכֵן בַּנָּשִׁים. וּמַה מְּצִיאוּת יֵשׁ לְיָחִיד לְקַיְּמָם לְהַשְׁלִים תִּקּוּן לרמ״ח אֵיבָרָיו וְשס״ה גִּידָיו אֲשֶׁר יְכַוְּנוּ לָהֶם? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַתּוֹרָה בְּמַחְבֶּרֶת הַכְּלָלוּת וְיִזְכּוּ זֶה מִזֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה׳** – כְּנֶגֶד לְכֻלָּם יַחַד מַעֲשֶׂה כֻּלָּם, הֲגַם שֶׁמֵּהֶם הֵבִיאוּ הַנְּדָבָה, מֵהֶם עָשׂוּ מְלָאכָה, יֹאמַר עַל כְּלָלוּתָם שֶׁעָשׂוּ הַכֹּל. וְסָמַךְ מַאֲמָר זֶה לְמְלֶאכֶת הַבִּגְדִים אֲשֶׁר עָשׂוּ יְחִידִים מִיִּשְׂרָאֵל, לְהָעִירְךָ כִּי עַל פְּרָט זֶה יֹאמַר שֶׁעָשׂוּהוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵין הֶבְדֵּל. וּמֵעַתָּה כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הֵבִיא כָּל הי״ג מִינִים שֶׁבַּנְּדָבָה וְעָשָׂה כָּל הַמְּלָאכוֹת הָאֲמוּרוֹת.

כְּכֹל אֲשֶׁר וְגוֹ׳. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְהָסִיר הַחֲשָׁד מֵהֶם, כִּי יִרְאֶה הָרוֹאֶה שֶׁצִּוָּה ה׳ עַל הַמִּשְׁכָּן וְנַעֲשָׂה וְקִפְּלוּהוּ שִׁלְשָׁה חֲדָשִׁים (שמות רבה נב,ב), יֹאמַר כִּי הָיְתָה סִבָּה מִצַּד הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהָיָה בּוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן אוֹ שֶׁיִּשְׂרָאֵל עִכְּבוּ דָּבָר מִכָּל הָאָמוּר בְּמִצְוָתוֹ, לָזֶה אָמַר **וַתֵּכֶל** וְגוֹ׳ **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל.** וּמָה טַּעַם הִמְתִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד חֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא חֹדֶשׁ הַמִּשְׁכָּן שֶׁנִּקְרָא רִאשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ בְּגִמַר הַמְּלָאכָה (שמות מ:ב) ״בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן תָּקִים״ וְגוֹ׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה שם) לְצַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר אַבְרָהָם בְּיִצְחָק.

אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ וְגוֹ׳ כֵּן עָשׂוּ. טַעַם אָמְרוֹ **עָשׂוּ** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר ״וַיַּעֲשׂוּ״, אוּלַי כִּי הֶעֱלָה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב שֶׁקִּימוּ כָּל מַה שֶּׁצִּוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל** וְגוֹ׳ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וּבָזֶה הֶעֱרִיכָם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה כְּכָל הַתּוֹרָה כֵּן עָשׂוּ, וּבָזֶה נִשְׁרַף וְנִפְזַר אֶפְרוֹ שֶׁל חֵטְא הָעֶגֶל.

לג וַיְבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן. פֵּרוּשׁ, הִזְמִינוּהוּ לְפָנָיו.

מב כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה׳. וְחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה דָּבָר זֶה, וְגַם בְּסָמוּךְ פַּעַם שְׁלִישִׁית, אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל בְּמַחְשָׁבָה וּבְדִבּוּר וּבְמַעֲשֶׂה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וּבִבְחִינַת כָּל אַחַת כָּפְרוּ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן בַּתְּקוּן הָיוּ שִׁלְשָׁתָם יַחַד: הַנִּדְבָה הוּא הַמַּעֲשֶׂה, הַמַּחְשָׁבָה הִיא בְּחִינַת הַחָכְמָה שֶׁבְּמִלְאכָה, הַדִּבּוּר הוּא שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לְשֵׁם מִצְוַת ה׳, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּקּוּנְטְרֵס, וּכְנֶגֶד שִׁלְשָׁתָם אָמַר הַכָּתוּב שֶׁעָשׂוּ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה** כִּי תִּקְנוּ שָׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת הָרַע.

מג וְהִנֵּה עָשׂוּ וְגוֹ׳ כֵּן עָשׂוּ. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **כֵּן עָשׂוּ**, כִּי אָמְרוּ ״וְהִנֵּה עָשׂוּ״ נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה ״וַיַּרְא וְגוֹ׳ וְהִנֵּה הִיא עֲשׂוּיָה״, פֵּרוּשׁ גּוּף הַמַּעֲשֶׂה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא הָיָה שִׁעוּר בַּזְּמַן וְרָאָה שֶׁהִנֵּה עֲשָׂאוּהוּ בִּזְמַן מוּעָט.

עוֹד יֵרָצֶה בְּאָמְרוֹ **עָשׂוּ אוֹתָהּ** לְשׁוֹן תִּקּוּן, שֶׁתִּקְנוּ אוֹתָהּ כַּמִּצְטָרֵךְ. וְעוֹד מוֹדִיעַ שֶׁהִשְׂכִּיל בָּהּ שֶׁעֲשָׂאוּהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ בִּפְרָטֵי הַמִּשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר** וְגוֹ׳ **כֵּן עָשׂוּ.**

עוֹד יֵרָצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם ז״ל (זבחים סב.) כִּי יֵשׁ פְּרָטֵי הַמִּצְוֹות שֶׁאֵינָם לְעִכּוּב אֶלָּא לְמִצְוָה, וּמָנוּ חֲכָמִים דְּבָרִים הַמְעַכְּבִים זֶה אֶת זֶה, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּכֻלָּם הַמַּעֲשֶׂה לוֹמַר שֶׁעָשׂוּ כָּל אֲשֶׁר צִוָּה, אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לְמִצְוָה מִן הַמֻּבְחָר:

וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה. טַעַם שֶׁהֵצֵרַךְ לוֹמַר **מֹשֶׁה** וְלֹא סָמַךְ עַל זִכְרוֹנוֹ בְּסָמוּךְ, לוֹמַר לֹא תִּהְיֶה בְּרָכָה זוֹ קַלָּה בְּעֵינֶיךָ, כִּי מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים בֵּרְכָם, וְדָבָר גָּדוֹל הוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּדָבָר זֶה. וּלְטַעַם זֶה הוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב וְאָמַר **וַיְבָרֶךְ אֹתָם**, וְזוֹלַת הֱיוֹת מֹשֶׁה אֵין הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת אִם יְבָרֵךְ אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

פרק מ

ב בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ וְגוֹ׳. הֶקֵמָה זוֹ הָיְתָה אַחַר שִׁבְעַת יְמֵי מִלּוּאִים לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פי״ג), וְכֵן מוֹכִיחִים הַכְּתוּבִים כִּי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים לֹא נַעֲשָׂה בָּהֶם אֶלָּא מִלּוּאֵי יְדֵי אַהֲרֹן, וְלָזֶה צִוָּה ה׳ מַעֲשֶׂה שִׁבְעַת יְמֵי מִלּוּאִים קֹדֶם מִצְוַת הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְהַעֲרָכָתוֹ, וְגַם בְּפָרָשַׁת צַו כְּשֶׁמְּשַׁח אַהֲרֹן וּבָנָיו יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל מִלּוּאִים שָׁם הִזְכִּיר מְשִׁיחַת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, וְלֹא הִזְכִּיר שָׁם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְסִדְרוֹ. הָא לְמַדְתָּ כִּי הַמִּלּוּאִים הָיוּ קֹדֶם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְהַעֲרָכַת כֵּלָיו, וְיוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן הוּא שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ הַמִּשְׁכָּן וְסִדֵּר מֹשֶׁה מַעֲרֶכֶת הַמִּשְׁכָּן וְהִקְרִיב בּוֹ אֶת הָאָמוּר בָּעִנְיָן. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה בַּמִּשְׁכָּן בְּסֵדֶר כָּל הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ אֶלָּא בְּיוֹם אֶחָד, שֶׁהוּא יוֹם הַשְּׁמִינִי שֶׁל מִלּוּאִים. וַאֲפִלּוּ לְהַסּוֹבְרִים שֶׁכָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה בּוֹנֶה מִשְׁכָּן וְסוֹתְרוֹ (ירושלמי יומא א,ה), בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי מִשְׁכָּן הוּא שֶׁהָיָה בּוֹנֶה וְסוֹתֵר אֲבָל סֵדֶר הֲכָנָתוֹ לֹא הָיְתָה אֶלָּא בְּיוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן, כָּאָמוּר בָּעִנְיָן ״בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ וְגוֹ׳ וְשַׂמְתָּ שָׁם וְגוֹ׳ וְהֵבֵאתָ אֶת הַשֻּׁלְחָן״ וְגוֹ׳. חֲרֵי כִּי מֻחְדָּשׁ הוּא מוֹדִיעוֹ הַהַעֲרָכָה וּמְקוֹם כָּל דָּבָר וְסֵדֶר הֲנָחָתוֹ, וְאִם זֶה לוֹ שִׁבְעַת יָמִים וְהוּא מַעֲרִיךְ, מַה מָּקוֹם לְהוֹדִיעַ מֻחְדָּשׁ? אֶלָּא וַדַּאי זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת סֵדֶר מַעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן וְתִקּוּנוֹ, וְהִקְרִיב מֹשֶׁה בּוֹ בַּיּוֹם כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן בְּמִצְוַת ה׳ אֵלָיו, כָּאָמוּר לְפָנֵינוּ.

יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה. הֲצֵרַךְ לוֹמַר **אֶת מֹשֶׁה** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳״ וְהַדָּבָר יָדוּעַ כִּי אוֹתוֹ צִוָּה ה׳? כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהוֹדִיעַ שֶׁהַתּוֹרָה מְעִידָה עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ שִׁנּוּי מֵהַמִּצְוָה, וְשִׁעוּר אָמְרוֹ ״כַּאֲשֶׁר״ הוּא עַל גּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה, וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ ה׳״ הָיָה בִּנְשִׁמָּע שֶׁחוֹזֵר עַל הָעוֹשֶׂה שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ, וְהָבֵן. וְטַעַם כָּפֶל הַדָּבָר בְּכָל פֶּרֶט וּפֶרֶט, לְהַרְאוֹת שֶׁכָּל פֶּרֶט הוּא חָשׁוּב מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְרָאוּי לֵיאָמֵר עָלָיו לְבַדּוֹ ״צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה״.

לה וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (שמות כד:יח) ״וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן״, שָׁם הָיָה אַחַר שֶׁקָּרָא אֵלָיו ה׳ נָתַן בּוֹ כֹּחַ. אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה** וְגוֹ׳, וְהַטַּעַם **כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן** וְאֵין מְצִיאוּת זֶה כִּמְצִיאוּת הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים, כִּי כָאן **כְּבוֹד ה׳ מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֶעָנָן שֶׁבָּא בּוֹ בְּהַר סִינַי, שָׁם נֶאֱמַר (שמות כד:יז): ״וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה׳ כְּאֵשׁ אוֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר״, וְסָמוּךְ לֵיהּ: ״וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר״, פֵּרוּשׁ – מָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם שׁוֹכֵן כְּבוֹד ה׳, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ שֶׁהָיָה כְּבוֹד ה׳ מָלֵא הַמִּשְׁכָּן, וְלֹא יָכוֹל לִכָּנֵס בְּמָקוֹם מְלֹא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ.

חסלת פרשת פקודי סליק ספר שמות